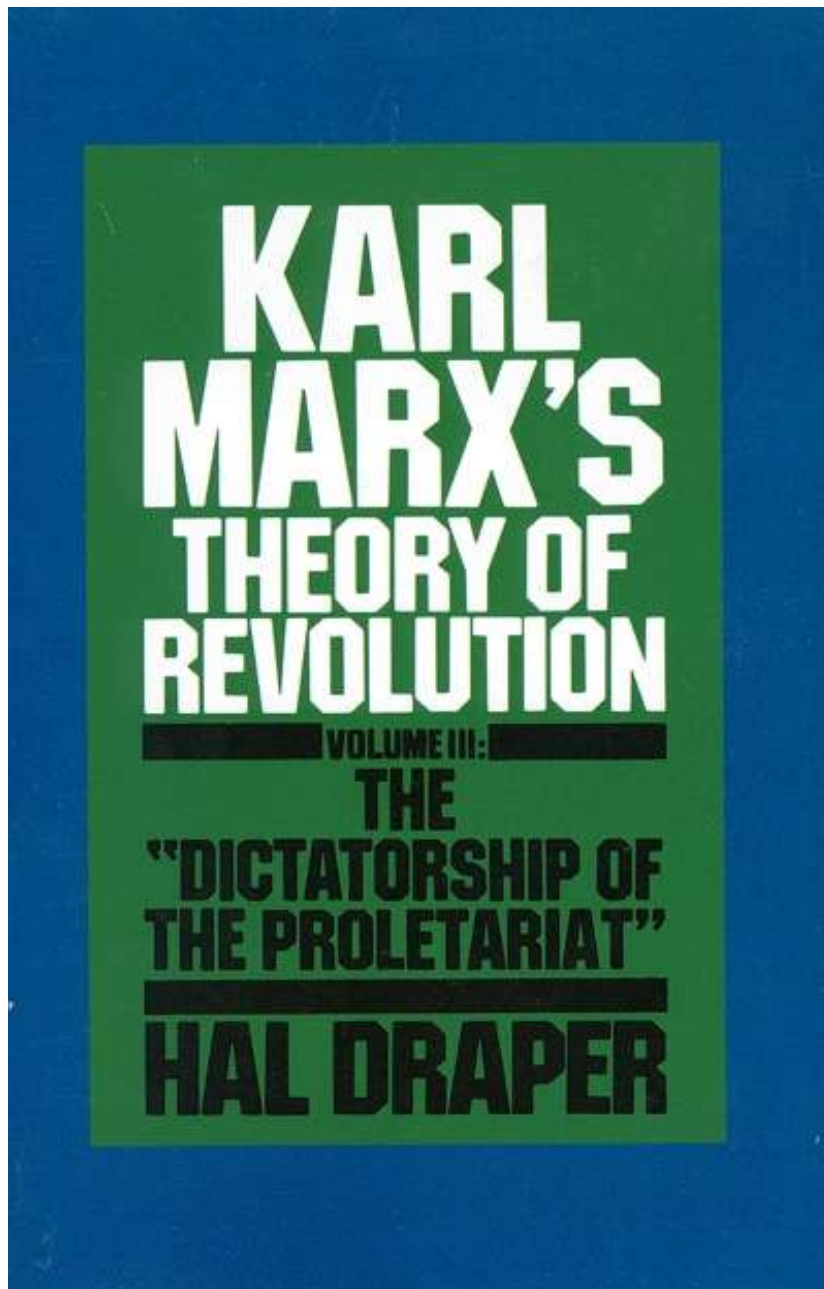

Hal Draper:
Karl Marx' revolutionsteori
Band III
”Proletariatets diktatur”

[Band 3 av Hal Drapers, Karl Marx's Theory of Revolution, vol I-V, New York: Monthly Review Press, 1977-2005. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Första sidan på den engelska upplagan från Monthly Review Press.

Innehållsförteckning

Förord.....	6
1.....	6
2.....	7
3.....	8
4.....	9
Del I Diktatur: dess innebörd 1850.....	11
Kapitel 1 Från Rom till Robespierre.....	12
1. Den romerska Dictaturen.....	12
2. Dictaturans <i>efterlämningar</i>	13
3. Tidiga anspelningar.....	16
4. Den stora franska revolutionen.....	18
5. Marat och diktaturen.....	21
6. Den ”fruktansvärda användningen”.....	24
Kapitel 2 Socialism och diktatur: början.....	27
1. Ordens vittnesmål.....	27
2. Början: Babeuf och Buonarroti.....	28
3. Den blanquistiska myten.....	31
4. Utopister och diktatorer.....	36
5. Dézamy, Morrison och den unge Engels.....	39
Kapitel 3 Diktatur 1848.....	41
1. Till och med Louis Blanc.....	41
2. Cavaignacs diktatur.....	43
3. Cavaignac som förspel.....	46
4. Weitling och diktaturen.....	48
5. Bakunin och diktatur 1848.....	50
Kapitel 4 Demokratins diktatur: Marx 1848.....	53
1. Fallet Proudhon.....	53
2. Framåt till demokratins styre.....	54
3. Vad Marx föreslog.....	55
4. Diktatoriska åtgärder.....	59
Kapitel 5 ”Folkets diktatur”: de konservativas version.....	62
1. ”Folkdespotism” och Guizot.....	62
2. Donoso Cortés’ ”förskräckliga ord”.....	63
3. Steins ”sociala diktatur”.....	65
Del II Begreppet ”diktatur” hos Marx och Engels.....	68
Kapitel 6 ”Diktaturens” spektrum.....	69
1. ”Despotism” och ”klassdespotism”.....	69
2. Den dunkla delen av spektrumet.....	71
3. Militärdiktatorer och -diktaturer.....	73
4. Några icke diktatoriska diktatorer.....	76
5. Demokratins ”diktatorer”.....	79
Kapitel 7 Några diktatorer över proletariatet.....	84
1. Bakunin och anarkins ”hemliga diktatur”.....	84
2. Marx om Bakunins diktatur.....	86
3. Lassalle som ”arbetardiktator”.....	88
4. Diktatorlärlingar.....	90
5. En bunt av diktatorer.....	93
Del III Inledande anmärkningar: Myten om ”blanquisten Marx”.....	97

Kapitel 8 Introduktion till undersökningen.....	98
1. Periodisering.....	98
2. ”Proletariatets herravälde”.....	98
3. Föreställningen om klassherravälde.....	101
4. Ordet 1850: Cabet igen.....	103
Kapitel 9 Marx och Blanqui.....	105
1. Marx och babouvismen.....	105
2. Den blanquistiska strömningen.....	108
3. Marx och Blanqui: revolutionären.....	111
4. Marx och Blanqui: försvarsrörelsen.....	114
5. Marx och Blanqui: personliga relationer.....	117
6. Marx och Blanqui: enhetsfronten.....	122
Kapitel 10 Marx mot blanquismen.....	127
1. De tidiga åren.....	127
2. Lärdomar från Brysselperioden.....	129
3. Frågan om allierade i Manifestet.....	131
4. Revolution och självbehärskning.....	134
5. Återblick på 1850-talet.....	138
6. Marx’ angrepp på blanquismen 1850.....	140
7. Resten av 1850.....	142
8. Under hela femtiotalet.....	146
Del IV: ”Proletariatets diktatur” hos Marx och Engels.....	150
Kapitel 11 Marx’ <i>Klasstriderna i Frankrike</i>	151
1. ”Diktatur” gånger fem.....	151
2. Plats 1: tre stycken.....	153
3. Blanqui som spöke.....	156
Kapitel 12 SUCR-episoden.....	158
1. Plats 2: SUCR:s stadgar och undertecknarna.....	158
2. De blanquistiska flyktingarna och ”alliansen”.....	161
3. Varför SUCR-projektet föll samman.....	165
4. Problemet med Nikolajevskijs fabulerande.....	171
5. Den enkla lösningen.....	177
6. Vår centrala tes.....	182
Kapitel 13 Efterdyningar 1850: meningsutbytet i <i>NDZ</i>	184
1. ”Proletärt herravälde”.....	184
2. Otto Lüning och <i>NDZ</i>	185
3. Lüning höjer lansens.....	188
4. Plats 3: Lüning mot Marx.....	189
5. Marx’ jämställande.....	193
Kapitel 14 Fler efterdyningar.....	195
1. Miquels ”diktatur”.....	195
2. En förvirrad ligist gör entré.....	197
3. Willichs ”diktatur”.....	199
4. Techows ”diktatur”.....	203
5. Eccarius, det ”sanna folket” och nästan en plats.....	204
Kapitel 15 Från Weydemeyer till Vogt.....	208
1. Introduktion av Weydemeyer.....	208
2. Weydemeyers artikel om ”diktaturen”.....	209
3. Plats 4: Marx’ brev.....	211
4. Eko i Herr Vogt.....	213

5. Fler efterdyningar.....	215
Kapitel 16 Moses Hess' många diktaturer.....	217
1. Introduktion av Hess.....	217
2. Lassalle som Hess' diktator.....	220
3. Messianskt mellanspel.....	222
4. Hess i Internationalen.....	223
Kapitel 17 "Proletariatets diktatur": andra perioden.....	226
1. Marx mot blanquismen – fortsättning.....	226
2. Pariskommunen.....	230
3. Blanquisterna i Kommunen.....	234
Kapitel 18 Marx och blanquisterna efter Kommunen.....	239
1. Blanquisterna och Internationalen.....	239
2. Marx och emigranterna.....	240
3. Blanquisternas splittring.....	241
4. De nya blanquistiska formuleringarna.....	243
5. Delahayes formulering.....	245
Kapitel 19 Marx och Engels under den andra perioden.....	247
1. Fallet Vermersch.....	247
2. Plats 5: Marx' bankettal.....	249
3. Plats 6: Marx om politisk likgiltighet.....	252
4. Plats 7: Engels om bostadsfrågan.....	253
5. Marx' anmärkningar om Bakunins bok.....	255
6. Plats 8: Engels om de blanquistiska flyktingarna.....	257
7. Plats 9: Marx om Gothaprogrammet.....	258
Kapitel 20 "Proletariatets diktatur": den tredje perioden.....	262
1. Lafargues milstolpe.....	262
2. Plats 10: Engels' brev till Schmidt.....	264
3. Andra rondan om Gothaprogrammet.....	264
4. Kalabalik i riksdagen.....	266
5. Plats 11: Engels om Pariskommunen.....	268
6. Plats 12: Engels om Erfurtprogrammet.....	270
7. Engels samtal med Voden om Plechanov.....	274
Specialnot A Marxologer i arbete.....	277
1. Översikter.....	277
2. Marxologiska omnämmanden.....	280
Specialnot B Skapandet av en fabel: myten om "blanquisten Marx".....	285
1. Fallet Bernstein.....	286
2. Lichtheims kupp mot Marx.....	291
3. Kritik av Wolfe.....	294
4. Smålögner och sciolister.....	299
5. Fallet Ernst Schraepler.....	303
Specialnot C "Terror" och "terrorism", vad de betyder.....	305
1. Marx om den jakobinska terrorn.....	306
2. Marx om "revolutionär terrorism".....	310
3. "Terrorism" efter 1848.....	314
Specialnot D Spöken, troll och förvanskare.....	317
1. Spökplats: Feuer ur Mayer.....	317
2. Spökplats: Iring Fetscher.....	318
3. Spökplats: Georges Gurvitch.....	319
4. Spökplats: Easton-Guddat.....	319

5. Trollen på plats 1 c.....	320
6. Miqueltrollet.....	321
7. Ektoplasmiska citat: Dommanget.....	322
8. Frågor om översättningar i Marx/Engels' Collected Works.....	324
Specialnot E Marx-Engels platser: sammanfattande lista.....	326

Förord

Detta band av *Karl Marx' revolutionsteori* (KMR) handlar inte om proletariats diktatur. Det handlar om "proletariats diktatur".

Det vill säga, det handlar om begreppet. Skillnaden tar oss till bokens själva kärna. Låt mig förklara.

1

Detta band av KMR utgör en bro mellan de två första banden och de följande två. Enligt de nuvarande planerna kommer band 4 att ta upp Marx' syn på andra socialismen och "vägen till socialismen", och band 5 kommer att ta upp arbetarstaten och det socialistiska samhället, det vill säga problem efter revolutionen. * Min ursprungliga avsikt var att diskutera "proletariats diktatur" i det sista bandet, eftersom det rätteligen rörde perioden under arbetarstaten. Det skulle passa bra vad gäller den verkliga innebörden i "proletariats diktatur", men är otillfredsställande om vi ska ta itu med var "proletariats diktatur" faktiskt hör hemma i det marxistiska tänkandets historia.

Vi kommer att dra slutsatsen (så mycket kan vi avslöja på förhand) att för Marx betydde begreppet *varken mer* eller mindre än en arbetarstat – det som han vanligtvis kallade "proletariats erövring av den politiska makten". Perioden efter en socialistisk revolution hade flera olika och utbytbara beteckningar i Marx' skrifter: "arbetarstat", "proletariats politiska makt (eller herravälde, *Herrschaft*)", "arbetarnas politiska (eller stats-) makt", "proletariats herravälde", och en del andra. Och en av dessa, som användes i en del sammanhang, var "proletariats diktatur".

Men som vi ska se har denna enkla åsikt inte varit den vanliga. Ett av problemen är att det hela tiden ställs fel frågor. Det har således klagats, fördömts eller beklagats tusentals gånger, att Marx "underlät" att beskriva sin "proletariats diktatur" i detalj. Men det förutsätter att det finns något *speciellt* att beskriva, annat än arbetarstaten i allmänhet, och det är just det som är fel. Det är förståeligt i sin ordning att klaga på att Marx inte skrev mer fullständigt om hur en arbetarstat skulle eller borde se ut, även om skälen till hans motvilja här är bättre kända. Men hursomhelst är de två klagomålen ett och samma: han kunde inte ha gjort några *speciella* avslöjanden om "proletariats diktatur" (om den förstås rätt).

Tvärtemot myterna hade Marx en hel del att säga om problemen under perioden efter revolutionen. Bland dessa finns frågan om att försvara arbetarstaten mot kontrarevolutionen, att använda våld mot fiender, att utrota (eller "krossa") den gamla statsapparaten, att omarbeta regeringsformerna för att maximera den demokratiska kontrollen, och så vidare. Alla dessa problem och ännu fler ställs av begreppet "arbetarstat" eller dess motsvarigheter. En del av dessa problem har redan berörts i de två första banden av KMR, och som vi nämnde kommer perioden efter revolutionen att bli ämne för det

---

* För de som har läst de tidigare banden är det uppenbart att planerna för KMR har förändrats och utvidgats sedan min ursprungliga beskrivning i band 1. Som ursäkt eller förklaring behöver jag bara säga att projektet har tagit form under arbetets gång. Givetvis behöver hänvisningarna i band 1 och 2 till material i de kommande banden korrigeras. [Band 4 kom bara att innehålla Marx' syn på andra socialismen. Draper hann aldrig färdigställa det planerade band 5 innan han avled. Postumt färdigställdes och gavs band 5 ut av E Haberkern som "Om 'Krig och revolution'", och behandlingen av "vägen till socialismen" färdigställdes aldrig. Har från förlaget meddelats att det finns planer att ge ut den sammanställd av Haberkern, men det har ännu inte blivit klart – öa.]

sista bandet.

Det nuvarande bandet ställer sig alltså inte uppgiften att föra fram Marx' definitiva åsikter på detta mycket viktiga område. Det gör något annat: det rensar undan den undervegetation som står i vägen för att förstå Marx' tankar.

Jag sa att många problem *ställs* av begreppet "arbetarstat", men ingen kan påstå att begreppet själv ger några svar. Det är en annan sak med begreppet "proletariatets diktatur". *Är det inte så att detta begrepp uppfanns just för att det pekar mot en speciell politik, en politik som på något sätt är speciellt diktatorisk? Har man inte en "proletariatets diktatur" bara om man gör något orubbligt diktatoriskt som, låt oss säga, att upphäva borgarklassens rättigheter, eller ge auktoriserade proletärer dubbel rösträtt, eller åtminstone då och då kasta ett par av sina kritiker i fängelse...?*

Det är den sortens antaganden som ger "proletariatets diktatur" en speciell betydelse, en börda som inget av de andra begreppen har. Det är ett antagande som är så djupt rotat i all litteratur om marxismen att det sällan ens diskuteras.

Vi vet varför detta förhållande lever vidare. Det är ett välkänt faktum att begreppet "proletariatets diktatur" blev en politisk het potatis så fort den ryska revolutionen 1917 framställde sin nya stat som en proletär diktatur. Flankerade av historiker, forskare och uttolkare inledde kommunister och socialdemokrater en flera årtionden lång och bitter tvist, som påstods handla om vad Marx menade med "proletariatets diktatur". I själva verket handlade diskussionen vanligtvis om något annat – den kretsade kring Sovjetstaten och dess utveckling, och till sist om den kontrarevolution som stalinismen utgjorde. Jag medger att detta *något annat* var ytterst viktigt, men det kunde inte klargöras genom att göra ett dolt angrepp på en annan front. Orden "proletariatets diktatur" fick status av slagord – ett kodord för båda sidor.

Efter nästan ett sekel av sådana debatter begravdes *Marx'* tankar om ämnet under mängder av utbrända smällare, blindgångare och fräsande fyrverkeripjäser som har exploderat under detta ideologiska krig. Få av de som deltog i ordväxlingen brydde sig ens om vad gamle Marx tänkte om det, så länge man kunde plocka poäng under den verkliga striden: striden om den ryska revolutionen och senare om liket efter den, som balsamerades av Stalin.

Den striden förs inte i denna bok. Vi kommer bara att ta itu med frågans historia under Marx' och Engels' livstid, det vill säga fram till 1895. För resten av denna historia, se avdelning 4 nedan.

2

Som ett resultat av dessa ideologiska krig måste vi vid nästan varenda steg av denna analys slå ner på myter om Marx' och Engels förhållande till denna och besläktade frågor. När vi gör det måste vi ta itu med många uttalanden som är – tja, felaktiga. Engelskan är lite kinkig med ord som "falsk", "falskhet", "förfalskning" och liknande. Merriam-Websters ordbok säger att de två första inte nödvändigtvis antyder en medveten önskan om att luras, medan det sista gör det. Nu råkar jag, precis som doktor Johnson, tro att det är ovanligt med avsiktliga lögnen på detta område: "Det är mer på grund av slarv med sanningen än avsiktliga lögnen som det finns så mycket falskhet i världen", sa den store lexikografen, och använde "falskhet" på ett neutralt sätt. Slarv är inte

huvudpunkten: de flesta personer är så duktiga på att verkligen tro på det som är lämpligt att det inte behövs några lögnare – självbedrägeri är den effektivaste metoden.

Hursomhelst kommer jag alltså att påstå att falskhet inbegriper förfalskning, men det behövs ändå ett ord för denna neutrala ”falskhet”. Jag har ett ordförslag. Ordet ”fantasier” antyder att det hänger samman med icke-fakta utan någon avsikt att luras. Fabler är förvisso en sorts fantasier, snarare än förfalskning: när vi stöter på fall av fabler så låt oss kalla det *förfalskningsfantasier*.

Vi behöver alltså inte analysera fabelmakarnas subjektiva avsikter. Men deras förfalskningsfantasier kommer att vara ett återkommande tema i denna studie.

3

1962 publicerade jag en lång artikel om ”Marx och proletariatets diktatur”, som använde den ny-skapande metoden att fastställa och undersöka vad Marx och Engels faktiskt hade skrivit eller sagt om ”proletariatets diktatur” för att avgöra vad de menade.* Denna metod var inortodox, faktiskt unik, i jämförelse med marxologernas vanliga tillvägagångssätt, som består av att citera ett brottstycke från Marx eller Engels och sedan bygga upp en ”marxistisk” skriftsamling med hjälp av extrapolering, på samma sätt som paleontologer kan bygga upp en dinosaur från ett enda ben. Men min säregna metod hade fördelen att vara fruktbar.

Denna bok grundas delvis på denna 70 sidor långa studie, men en hel del material har lagts till och omfattningen har utvidgats betydligt.

Del I undersöker ordet ”diktatur” historia, men är inte någon språkvetenskaplig upptäcktsfärd. Det är i grund och botten ett försök att besvara följande fråga: när Marx 1850 för första gången skrev frasen ”proletariatets diktatur”, vad betydde då ordet ”diktatur” (ensamt), inte bara för honom utan för hela den socialistiska rörelsen och faktiskt den politiska publiken i allmänhet?

Denna del är därmed inte en historia om diktaturen (oavsett vad *saken* diktatur sägs vara) utan istället en historia om *begreppet som politiskt budskap*. Förvisso suddas skillnaden som vanligt ibland ut i praktiken, men det är alltid den sistnämnda historien som är det vägledande syftet. När läsarna av Marx’ tidning *Neue Rheinische Zeitung* 1850 för första gången såg orden ”proletariatets diktatur” reagerade de med ett samtida medvetande, inte med våra 1900-talsuppfattningar om vad ”diktatur” betyder.

Del II utför uppgiften att ställa denna historia i relation till Marx’ och Engels’ skrifter: den skärskådar helt enkelt hur de använde ordet ”diktatur”. I detta sammanhang kommer en hel del sidomaterial i ljuset, i synnerhet vissa socialistiska figurers diktatoriska längtan, varav en del figurer som marxologer omhuldar som förkämpar för demokrati och frihet.

Del III tar upp det ämne som allmänt sett är hela bokens andra tema, nämligen Marx’ förhållande till Blanqui och blanquismen. (Det förekom bara som ett kort stycke i min artikel från 1962.) Den stora mängd litteratur som finns om Marx’ ”proletariatets diktatur” är genomsyrad, fylld och

* Denna artikel publicerades, på engelska, i Paristidskriften *Etudes de Marxologie* (nr 6, september 1962), redigerad av Maximilien Rubel, som hade varit hjälpsam med att hjälpa mig att inleda detta projekt. En sammanfattning, omkring en tredjedel av hela artikeln, publicerades i *New Politics*, New York, sommaren 1962.

genompyrd av myten (eller förfalskningsfantasin) att dessa ord hade ett speciellt ursprung hos Blanqui eller den blanquistiska rörelsen, och att Marx under en kortare eller längre period i viss mening, inklusive den pickwickiska, var blanquist. Det handlar inte bara om att slå fast den historiska sanningen, även om det är nödvändigt. Ingen som är offer för denna förfalskningsfantasi kan förstå Marx' uppfattningar.

Del III gör därför en djupgående undersökning av Marx' förhållande till Blanqui och blanquisterna. Mitt mål har varit att göra den mest genomgripande undersökning som finns. Även i detta avseende är denna bok en bro till de böcker som följer. En definitiv presentation av Marx' åsikter om våld och tvång under den sociala kampen kommer att göras i band 4, men här måste vi röja undan en del skräp. Det är också uppgiften för specialnoten om vad ordet "terror(ism)" betyder – inte bara hos Marx utan i hela 1800-talets litteratur – ty det är få begrepp som kan tävla med detta när det gäller förmågan att förvilla.

Del IV presenterar och undersöker alla gånger Marx och Engels använder begreppet "proletariatets diktatur" eller dess motsvarighet. Det behandlar det område som min artikel från 1962 i huvudsak handlade om, men mycket har lagts till.* I synnerhet finns det nya stycken om dokument och episoder rörande Marx och Engels, som jag skulle vilja kalla *nästans platser*. Speciell uppmärksamhet har ägnats åt fall där begreppet "proletariatets diktatur" eller något liknande dök upp i andras skrifter.

I del IV har jag utnyttjat ämnet för att ta itu med en del frågor som annars kunde ha utelämnats ur KMR eftersom de avviker från ämnet men som (även om de *verkliga* avviker från ämnet!) har för vana att dyka upp i marxologiska verk. Således har det i ett oräkneligt antal böcker hänvisats till "SUCR-händelsen" [SUCR = Société Universelle des Communistes Révolutionnaires – Revolutionära kommunisters internationella förbund] från 1850, med olika fantasifulla tolkningar, men hela historien (det vill säga så mycket om den som vi känner till) har aldrig lagts fram. Här finns den, i kapitel 12. Kapitel 16 om Moses Hess kan förefalla vara en avvikelse från ämnet, men det finns inget bättre sätt att visa att tankar om diktatur var förhärskande i rörelsen *jämte* Marx – bland personer som var fientligt inställda till honom. Hess' uppfattning om diktaturen är särskilt viktig eftersom Hess kan kallas den socialdemokratiska reformismens fader. Splittringen inom Paris-kommunen om diktaturen nämns sällan, men den bör ses som en del av hela bilden. Som sista exempel: det mest häpnadsväckande med Engels fördömande av Plechanovs tolkning av "proletariatets diktatur" (kapitel 20) är att det är praktiskt taget okänt. Ändå fördömde Marx-Engels' tradition här rakt av rörelsens hela framtid om denna fråga.

En fullständig bild av Marx' politiska tänkande – KMR:s övergripande mål – vore ofullbordad utan dessa episoder, sammanfattningar och fallstudier.

4

För intresserade läsare finns ytterligare material om ämnet för denna bok tillgängligt från andra källor.

(1) En del dokumentation har till exempel utelämnats från denna bok av rena utrymmesskäl.

* Plats 5, Marx' bankett-tal 1871, fanns inte med i artikeln från 1962. Jag publicerade en kompletterande not om det i *New Politics*, sommaren 1963, s 130. (Resten av platsnumren är därmed förändrade jämfört med listan från 1962.)

Specialnoterna borde ha inkluderat två studier som jag har publicerat i tidskrifter, men de har tyvärr utelämnats. De är:

- ”Karl Marx och Simón Bolívar: en not om ett auktoritärt ledarskap inom en nationell befrielse rörelse” – en artikel om Marx’ analys av Bolívar som bonapartistisk diktator.
- ”Joseph Weydemeyers ’Proletariatets diktatur’” – i synnerhet översättningen (hela texten) av den första artikeln någonsin med titeln ”Proletariatets diktatur”, som skrevs av Marx’ vän Weydemeyer 1852.

Bakgrunden till dessa artiklar förklaras i texten. Exemplar av dessa artiklar går att anskaffa från Center for Socialist History, Berkeley Kalifornien, som jag hjälpte till att grunda för att underlätta historisk forskning om den socialistiska rörelsen.*

(2) Som jag nämnt slutar denna bok med 1895. Resten av historien om ”proletariatets diktatur” kommer att bli ämne för ett eget verk, förslagsvis med titeln ”*Proletariatets diktatur*” från Marx till Lenin. Det kommer att följa frågan via Andra internationalen, inom den ryska rörelsen (speciellt hos Plechanov och Lenin), under den första världsrevolutionen 1918-1921, och under den ryska revolutionens första år, det vill säga fram till november 1918. Stalinismens senare användning av begreppet för en sorts icke-kapitalistisk totalitär stat är inte av något särskilt teoretiskt intresse.

[Resten av förordet behandlar teckenformat och tekniska frågor som inte gäller denna översättning.]

---

* För information och kostnader, skriv till Center for Socialist History, Alameda, CA 94501, USA. [Finns också en webbplats: <http://csh.gn.apc.org> – öa.]

Del I
Diktatur: dess innebörd 1850

Kapitel 1 Från Rom till Robespierre

Frågan är: vad betydde ordet ”diktatur” (*dictature*, *Diktatur*, etc.) år 1850, när Marx för första gången använde begreppet ”proletariatets diktatur”?

Det verkar som om marxologer alltid har antagit att det betydde exakt samma sak som vi menar med det i slutet av 1900-talet. Förvisso medger få personer att de gör detta antagande medvetet, men alla har införlivat det i sitt resonemang, och hursomhelst har ingen marxolog någonsin ifrågasatt det.*

Men dagens innebörd av ”diktatur” daterar sig inte till tidernas begynnelse, den är i själva verket ganska ny. Den första varning om detta faktum som jag stötte på yttrades av Henry R Spencer i *Encyclopaedia of the Social Sciences*: ”Diktatur är ett begrepp som har genomgått en betydande förändring av sin betydelse.” Han förklarade dess ursprungliga innebörd, och tillade att medan den moderna tiden har upplevt absolutism, despotism och tyranni,

så har föreställningen om diktaturen fram tills nyligen varit något annat och historien har använt det för att beteckna ett maktövertagande i en nödsituation.... Under årtiondet efter [Första] världskriget fanns det en utbredd tendens att använda ordet diktatur som likvärdigt med absolutism eller envælde.¹

Förändringen måste i själva verket ha ägt rum före Första världskriget, under 1800-talets sista decennier. Det finns ofta en period där nya och gamla betydelser samsas i det allmänna medvetandet. Spencers datum betecknade troligen slutet på detta knuffande.[§] Men hans grundläggande poäng är riktig och viktig: dagens atmosfär kring ordet ”diktatur” är relativt ny.

1. Den romerska Dictaturen

För att förstå vad ”diktatur” betydde i mitten av 1800-talet måste vi gå tillbaka till Rom. Orsaken är inte något uråldrigt: den gamla romerska betydelsen var inte död 1850.

Under större delen av detta sekel behöll ”diktatur” fortfarande en stor del av sin ursprungliga syftning på den institution som i den klassiska romerska republikens konstitution kallades *dictatura*, en institution som fanns kvar under sekler. Den hade tre huvudsakliga drag:

- (1) Den var konstitutionell och laglig. Konstitutionen tillgodosåg att man – i tider av invasion eller samhällelig oordning, det vill säga kriser och kritiska lägen – utsåg en envåldshärskare som samlade speciella utvidgade maktbefogenheter i sina händer.
- (2) Den var tillfällig. Kunde vara i högst sex månader, men vanligtvis gav diktatorn tillbaka makten tidigare, så fort krisläget upphörde.

* Jag måste förklara att jag bara använder termen ”marxolog” på ett nedsättande sätt, på samma sätt som många andra använder ”kremlolog”. Jag sysslar inte med ”marxologi”, mitt ämne är marxism.

¹ Spencer, ”Dictatorship”, i *Encyclopaedia of the Social Sciences*, band 5.

§ När Lenin till exempel diskuterade ”proletariatets diktatur” 1906, visade han sig vara medveten om ett terminologiskt problem: ”Tanken att det kan finnas en diktatur utan någon polis, eller att diktatur inte behöver vara en polis-diktatur, verkar egendomlig för [folk]”, anmärkte han. (Lenin, ”The Victory of the Cadets...”, *Collected Works*, band 10, s 245.)

(3) Den var i viktiga avseenden begränsad. Även om lagarna tillfälligt upphävdes, så kunde diktaturen i synnerhet inte stifta *nya* lagar. Diktatorns domsrätt var i första hand inte civil utan militär, antingen mot en yttre fiende eller inhemsk oenighet. Man måste rösta om pengar: senaten höll i börsen. Diktatorns makt begränsades till Italien. Redan tidigt begränsades makten över medborgarnas liv och död i lagen. Och med tiden gjordes i själva verket förändringar av *dictaturans* begränsningar och villkor, just på grund av att den inte betraktades som ett självständigt envälde, och för att det fanns en uppenbar risk för att institutionen skulle användas på ett icke avsett sätt.

Den fungerade – i tre sekel, och det betyder att den fungerade. Under århundraden blev praktiken med *dictatura* kvar inom republikens konstitutionella, lagliga ramar och den förföll inte till tyranni. Den första *dictaturan* sägs ha upprättats 501 f. Kr., och den sista allmänna diktatorn (om vi bortser från en mindre sorts *dictatura* som jag inte har nämnt) tillträdde 216 f. Kr.

Liksom alla andra institutioner föll även denna till sist samman. När Sulla och Caesar utnämnde sig själva till ”eviga diktatorer” så innebar det att den konstitutionella *dictaturan* skrotades. Ändå lade Sulla efter några år ner ämbetet och avgick. Genom att krossa institutionen i romersk mening införde Caesar en diktatur i vår nutida mening – och gav för övrigt upphov till en hel familj av nya begrepp (caesarism, kaiser, tsar, etc.).

Var *dictaturan* orsaken till det fenomen som kom att kallas caesarism? När först Sulla och därefter Caesar ville upprätta ett personligt imperium så fanns *dictaturan* lockande till hands. Det var en uppenbar institution för dem att utnyttja och missbruka. Därför antogs år 44 f. Kr. – efter mordet på Caesar – en lag som avskaffade *dictaturan* som en del av konstitutionen. Det långtifrån världsomvälvande resultatet blev att när Augustus tog över och återgick till republikanska former, så kallade han sig inte diktator utan Nummer ett eller Número Uno – beroende hur man översätter *princeps civitatis* eller *princeps*.

Det var inte *dictaturan* som skapade caesarismen eller Caesars typ av diktatur, det var caesarismen som anpassade *dictaturan* för sina egna syften. Om inte den hade funnits så hade caesarismen, som vanligt, hittat något annat. Det är betecknande att detta förebådade ödet för ”proletariatets diktatur”.

2. Dictaturans efterlämningar

Det finns fortfarande något som liknar den romerska *dictaturan* i vår samtida värld. Det kallas undantagstillstånd (på kontinenten belägringstillstånd), en sorts krisregering eller nödfallsregim. Det har det romerska påhittets grundläggande drag: bakom undantagstillståndet föreställer man sig ett konstitutionellt lagligt system, inte tyranni; det är tillfälligt; det kan upphäva lagar (tillfälligt) men kan inte genomdriva nya lagar eller konstitutioner.

Den moderna historien har sett undantagstillstånd åberopas många gånger, och det visar att det inte *nödvändigtvis* leder till tyranni även om det kan missbrukas. Det betraktas inte som i sig själv odemokratiskt, även om speciella fall givetvis kan vara det. Det är inte bara förenligt med demokratiska institutioner, utan framstår när det riktar sig mot ett hot mot dessa institutioner som ett sannskyldigt demokratiskt bålverk.

En konservativ akademiker, Clinton Rossiter, har gjort en uttömmande analys av undantagsrege-

ringar som en modern inkarnation av den romerska *dictaturan* i en bok vid namn *Constitutional Dictatorship: Crisis Government in the Modern Democracies* [Konstitutionell diktatur: krisregeringar i de moderna demokratierna] (1948). Det mest kända exemplet på en sådan ”konstitutionell diktatur” tillhandahölls av Weimarkonstitutionens 48:e artikel i Tyskland före Hitler, en konstitution som ibland har kallats för världens mest demokratiska konstitution. Det är ett klassiskt fall av något som kan kallas den politiska versionen av Murphys lag: *om något kan missbrukas så kommer det att missbrukas*.

Mellan 1919 och 1925 åberopades denna ”konstitutionella diktatur” 135 gånger² av socialdemokratiska och andra regeringar som lovade att kämpa mot ”marxism” och revolution. Även om artikel 48 gav republikens president makt att utfärda undantagslagar inför hot mot den allmänna ordningen, så användes den i själva verket ofta för att genomdriva ekonomiska och andra åtgärder för vilka det saknades ett folkligt demokratiskt stöd. När den ekonomiska situationen förbättrades 1925-1930 åberopades den bara 19 gånger. 1930 användes den av kansler Brüning för att, med stöd från socialdemokraterna, bevara sin regering på grundval av ett ekonomiskt program bestående av nedskärningar av välfärden som inte kunde få en majoritet av rösterna i riksdagen. Historikern Arthur Rosenberg ser denna situation som Weimarrepublikens död: ”Således övergav riksdagen kampen mot Brünings och hans vänners icke konstitutionella diktatur med hjälp av en majoritetsröst.”³ Republiken föll därefter samman i den ena diktaturen efter den andra, med den nazistiska diktaturen som slutstation. 1931-1932 åberopades artikel 48 101 gånger.

Det hävdas vanligtvis att den ”konstitutionella diktaturen”, det vill säga paragraf 48, inte användes utan missbrukades. Tveklöst. Men situationen skulle inte ha blivit annorlunda om det inte hade funnits en lämplig paragraf 48 att missbruka. Weimars verkliga historia var en kamp mellan samhällskrafter, inte en övning i politiska former. Ändå måste vi förstå kampens politiska former.

Professor Rossiter tvekade inte om att ”diktaturen” kunde vara nödvändig för att försvara ”demokratin” – det vill säga en konstitutionell diktatur. Konstitutionella diktaturer, skrev han, har använts ”i alla fria länder, och av alla fria män”. I själva verket

är det i detta tjugonde århundrade och kanske just i dessa dagar, som det urgamla fenomenet med en konstitutionell diktatur har nått höjdpunkten på sin betydelse.

Och

Vårt problem är att göra denna makt [USA-regeringens] effektiv och ansvarig, att göra varje framtida diktatur konstitutionell. Inget offer är för stort för vår demokrati, minst av allt att tillfälligtvis offra själva demokratin.⁴

Rossiter var demokrat och en patriotisk amerikan, och skulle ha vetat vad han skulle tänka om han hade hört en *diktator* tala om att ”tillfälligt” offra demokratin för att rädda den. Men det skulle inte ha skakat om hans uppfattning att en demokrati måste ha tillgång till detta verktyg. Uppenbarligen

2 Cobban, *Dictatorship. Its History and Theory*, New York: Scribners 1939, s 135. Detta är källan till alla siffror som anges för åberopandet av artikel 48.

3 Rosenberg, *A History of the German Republic*, London: Meuthen 1936, s 306.

4 Rossiter, *Constitutional Dictatorship. Crisis Government in the Modern Democracies*, Princeton University Press. De tre styckena har citerats från s vii, 14 och bokens sista sida.

kan varje speciellt åberopande av en ”konstitutionell diktatur” bara rättfärdigas med hjälp av en specifik samhällspolitisk analys, och inte heller kan den bara ifrågasättas genom att peka på den med bestörtning.

Tolv år efter att Rossiter hade givit ut sin *Konstitutionella diktatur* krönte han sin strävan efter lärdom med ett verk, *Marxismen: en amerikansk syn* (1960), där han inte underlåter att betyga sin aktning för Marx’ ”proletariatets diktatur”. Men under de mellanliggande åren hade Rossiter på något sätt glömt bort alla sina insikter om begreppet ”diktatur” och resterna av den romerska betydelsen. Hans nya bok innehöll inte en enda mening som tydde på någon medvetenhet om att ”diktatur” inte alltid betydde vad det betyder för varenda tidningsläsare idag. I åtminstone ett stycke tar han faktiskt det lättvindigt för givet att ”diktatur” bara betyder ”absolut makt”,⁵ och att det betydde det för Marx precis som för alla andra, alltid och överallt. I ett genialt infall tillskriver han på ett annat ställe Marx en tanke om ”detta proletariat, som verkar genom den berömda diktaturen...”⁶ Denna ytliga hänvisning är till den diktatur som gjorts ”berömd” av den ena okunniga boken efter den andra, inte till den ”diktatur” som Rossiter diskuterade 1948.

Det finns ett annat intressant exempel på den fixa idén att ”diktatur” är historiskt oföränderlig: ett uppslagsverk i flera band med den pampiga titeln *Dictionary of the History of Ideas* [Uppslagsbok om teoriernas historia], redigerad av P P Wiener. Teoriernas historia: det är precis vad vi behöver! Den innehåller till exempel en lång historisk artikel om ordet ”despotisms” bana. Men det finns ingen artikel om ”diktatur”, och bland alla de omnämmanden av begreppet som kan spåras via index finns det inte en enda mening som ger en vink om att detta ord inte alltid har betytt vad det gör idag.

Å andra sidan finns det några annorlunda fall: moderna politiska vetenskapsmän som förstår att den romerska innebörden av ”diktatur” fortfarande lever. Exempelvis förklarade Charles E Merriam 1939 att det var missvisande att kalla den nazistiska regimen för en diktatur. Hans diskussion uppvisar inte en mjukare inställning till nazismen, utan en påminnelse om den klassiska ”diktaturen” och en känsla av att den fortfarande var levande för honom.⁷

Samma år publicerade den liberale teoretikern R M MacIver en diskussion om diktaturen där han ansåg det av värde att påpeka att den gamla romerska betydelsen ”inte är okänd i dagens värld”. Han syftade på Weimarkonstitutionen. Därefter knöt han sitt tänkande till Marx så här:

Den ursprungliga marxistiska läran om ”folkets diktatur” [*sic*] hade något besläktat med den romerska tanken. Det skulle vara en tillfällig och exceptionell regeringsform för att bereda vägen för inrättandet av en ny samhällsordning utan en diktator – i själva verket utan någon stat.⁸

Precis som Rossiter 1948 ansåg MacIver helt klart inte att den romerska *dictaturan* var stendöd, och att den också kastade ljus över situationen på 1800-talet.

Det tredje exemplet (för att skapa en trio): i sin mycket lovordade bok *Tyranniernas era* (1938) förklarar Elie Halévy varför han använder ordet ”tyranni” istället för ”diktatur”:

5 Rossiter, *Marxism. The View from America*, New York: Harcourt Brace & World 1960, s 187.

6 *Ibid*, s 107.

7 Merriam, *The New Democracy and the New Despotism*, New York 1939, s 221.

8 MacIver, *Leviathan and the People*, Louisiana State University Press 1939, s 105.

Det latinska ordet ”diktatur” betyder en provisorisk regering som i det långa loppet lämnar den fria regimen intakt, och trots allt betraktas den som det normala...

till skillnad från grekiskans ”tyranni”.⁹ Han motiverades inte av någon speciell kunskap om Marx’ användning av ”proletariatets diktatur”, ty på denna punkt uppvisar han den vanliga okunskapen.¹⁰

Jag åberopar inte dessa tre fall för att visa att den romerska innebörden i *dictatura* har varit allmångods under detta sekel. Tvärtom: på sin tid var dessa författare undantag – mer än bara lite högtidligt ålderdomliga. Det finns förvisso fortfarande undantag: exempelvis talar *Colombia Encyclopedia* om Abraham Lincolns ”kloka kontroll som praktiskt taget var liktydigt med en diktatur”.¹¹ Detta språk återspeglar utan tvekan att Lincoln struntade i lagen när han genomdrev krisåtgärder. Men medan den romerska innebörden bara visar svaga livstecken under detta sekel, så måste vi vara beredda på nyheten att dess hälsa blomstrade under förra seklet.

Och det är poängen.

1855 publicerade således *New York Daily Tribune* en ledare med rubriken ”Brittisk katastrof på Krim”, som talade om en högsta befälhavares ”diktatur” på slagfältet. Tanken gjorde inte bara begreppet ”diktatur” likvärdigt med den romerska *dictaturan*, utan gjorde också kopplingen öppet. Ämnet var den brittiska arméns katastrofält olämpliga organisation, som avslöjades av kriget. ”Men vad borde göras?”

... det finns bara en bot. Det är att expeditionens högsta befälhavare på sin egen befogenhet och sitt eget ansvar tar på sig den diktatur över den militära administrationens alla stridande och konkurrerande avdelningar som alla andra överbefälhavare har, och förutan vilken han inte kan leda företaget till något annat slut än katastrof. Det skulle inom kort göra saker och ting friktionsfria, men var finns den brittiska general som är beredd att agera på detta romerska sätt, och som under sin rättegång försvarar sig likt romarna med orden, ”Ja, jag förklarar mig skyldig till att ha räddat mitt land”?¹²

Författare till denna artikel var Friedrich Engels. Artikelns tydligt att det inte var något överraskande som föreslogs, ty ”alla andra överbefälhavare” hade denna makt, som givetvis bara fungerade på krigsskådeplatsen och var underordnad regeringen på hemmaplan. Bandet till den romerska *dictaturan* antogs vara uppenbart. Detta är speciellt anmärkningsvärt eftersom det bara var fem år sedan begreppet ”proletariatets diktatur” hade använts för första gången.

3. Tidiga anspelningar

Under 1800-talets första hälft var franska det politiska språket i hela Europa: fransmännen uppfann vanligtvis de nya orden och slog fast bibetydelseerna. Men *dictature* och *dictateur* var inte några nya begrepp. *Dictateur* daterade sig till 1200-talet, *dictature* till 1300-talet.

9 Halévy, *The Era of Tyrannies. Essays on Socialism and War*, Garden City: Anchor Books 1965, fotnot s 266. Det är från en artikel av Halévy som ursprungligen publicerades 1936. Han upprepar denna tanke på andra ställen i boken, till exempel s 306, 308.

10 Angående Halévy, se nedan, kapitel 2, avdelning 3.

11 *Colombia Encyclopedia*, s 1220.

12 Engels, ”British Disaster in Crimea”, *New York Daily Tribune*, 22 januari 1855, Marx/Engels, *Collected Works*, band 13, s 569. När Marx såg över denna artikel inför publicering i *Neue Oder-Zeitung* som ”Om det engelska militärsystemet” kom inte detta stycke med. I Marx/Engels *Werke*, som bara innehåller *Neue Oder-Zeitungs* version, finns alltså inte detta stycke med.

I Italien gav Niccoló Machiavelli – i en artikel med mer demokratiska stämningar än *Fursten* – en entusiastisk bild av den romerska *dictaturan*. En republik, hävdade han på 1510-talet, skadas inte av ”en makt som kommer till på ett lagligt sätt. Det är uppenbart att ingen diktator någonsin under lång tid i Rom gjorde republiken annat än gott.”¹³

Avslutningsvis säger jag därför, att de republiker som inte kan ta sin tillflykt till en diktator eller någon sådan makt mot en överhängande fara, alltid kommer att krossas vid allvarliga kriser.¹⁴

Spinoza hade å andra sidan en negativ åsikt om institutionen och ansåg att det var en fara för staten att ta sin tillflykt till den.¹⁵ (Under sin studenttid i Berlin skrev Marx ner omfattande utdrag ur detta verk av Spinoza i sina anteckningsböcker från 1840-1841.¹⁶) Dessa positiva-negativa par återfinns på andra ställen. Av de två poeter som dog 1674 använde Milton ”diktatur” bara för Satan,¹⁷ aldrig för hans rival, men Robert Herricks lovprisande dikt ”Till sir John Berkeley, guvernör över Exeter” talade utan inskränkningar om dennes ”stora diktatur”. Ordet hade förvisso ingen strikt nedsättande bibetydelse.

Algernon Sidney angrep Filmers försök 1680 att rättfärdiga den kungliga absolutismen genom att hänvisa till diktaturen. I sitt svar hyllade Sidney den romerska *dictaturan* eftersom den *inte* fick någon absolut makt och eftersom folket förblev suveränt:

Även om jag därmed medger att en diktatorisk makt, begränsad i tid, inskränkt av lagar och som ständigt hålls under folkets suveräna makt, av rättskaffens och väldisciplinerade nationer, vid vissa tillfällen försiktigt kan tilldelas en rättskaffens man, så kan det inte röra vår författares monark, vars makt ligger hos honom själv, inte är underställd någon lag, ständigt utövas av honom själv och för hans egen skull ... det finns inget mer oförnuftigt än att dra slutsatser av fall som till sitt innehåll och omständigheter är helt olika.¹⁸

Utan tvekan trodde alla författare som citeras ovan att de använde ”diktatur” i betydelsen av den romerska *dictaturan*, men i själva verket hade en viss oklarhet visat sig under århundradenas lopp. Det är knappast förvånande. Som en modell att kopiera var *dictaturan* lite suddig i kanterna, vilket romarna upptäckte.

Ordboksförfattare trevade sig fram. 1619 återgav Furetières franska ordbok¹⁹ bara *dictaturans* romerska betydelse. Första upplagan av franska akademins ordbok från 1694 påstod också att den gjorde det, men den underlät helt att nämna *dictaturans* tillfälliga karaktär, och det enda exempel den gav var – Julius Caesar!²⁰ Uppenbarligen hade en del av bilden gått förlorad. 1734 kompletterade *Dictionnaire de Trevoux* den romerska betydelsen med en symbolisk innebörd: ”pour signifier l’empire et la domination”.²¹ Imperium och makt: det är brett nog att täcka en mängd politiska synder.

13 Machiavelli, ”Discourses on the First Decade of Titus Livius”, kapitel 34 i hans *Chief Works*, band 1, s 267.

14 *Ibid*, s 269.

15 Spinoza, *Tractatus Politicus*, kapitel X, s 1, i hans *Opera Posthuma*, från 1677.

16 Marx använde en tysk översättning av Spinoza, *Theologisch-politischer Tractat*. Se *MEGA I*, band 1.2, s 108-109. Jmfr också Rubel, ”Les Cahiers de Lectures de Karl Marx”, i *IRSH*, Amsterdam, vol 2 1957, del 3, s 396.

17 Milton, *Paradise Regained*, bok 1.

18 Sidney, ”Discourses Concerning Government”, kapitel 2, avdelning 13, i hans *Works*, London 1772, s 126.

19 Furetière, *Dictionnaire Universel...*, Nouvelle édition La Haye & c, 1691.

20 Académie Française, *Dictionnaire de l’Académie Française*, Paris 1694.

21 *Dictionnaire Universel François et Latin* [vanligtvis kallad *Dictionnaire de Trevoux*], 1734.

På 1750-talet identifierade Diderots stora *Encyclopedie* diktatur som endast en tillfällig romersk institution, och upprepade Machiavelli: ”inget bättre och klokare upprättat; republiken upplevde dess fördelar under lång tid”.²² Rousseaus uppfattning på 1760-talet var liknande, och betonade institutionens begränsningar. I ett kapitel i *Om samhällsfördraget* som handlar om ”Diktaturen” (tillsammans med ett om tribunens respektive censorns befattningar) bedömde han att den sena republikens rädsla för institutionen inte var berättigad: ”att en diktator i vissa fall kunde försvara allmänhetens frihet, men aldrig kunde hota den; att Roms kedjor inte skulle smidas i Rom själv, utan i hennes arméer”. Han insåg att caesarismen, som utnyttjade institutionen, kom från utanför den, från användningen av väpnat våld.²³

I Amerika uttryckte ingalunda de två män som antas stå för helt motsatta politiska synsätt några motsatta åsikter i denna fråga. På 1780-talet argumenterade Alexander Hamilton för en enmansregering, och anförde

hur ofta [den romerska] republiken tvingades ta sin tillflykt till en enda mans absoluta makt, under den imponerande titeln diktator ...²⁴

Thomas Jefferson uteslöt inte heller behovet av en diktatur, som han förstod begreppet. I ett brev som han skrev strax efter att konspiratörerna kring Aaron Burr hade frisläppts, anmärkte han:

Skulle vi någonsin ha uppnått vår revolution om vi hade fjättrat våra händer med lagens handbojor, inte bara i början utan under någon som helst del av den revolutionära konflikten? Det finns extrema fall där lagarna blir otillräckliga till och med för att bevara sig själva, och den allomfattande tillgången är en diktator, eller undantagstillstånd.²⁵

Jefferson bekymrade sig förvisso inte om att vara konsekvent, och andra gånger hade han andra saker att säga om diktaturen.²⁶ Kanske det mest intressanta med det yttrande som citeras ovan är de tre sista orden: här hittar vi kanske för första gången att diktaturen likställs med undantagstillstånd, och betraktas på ett positivt sätt.

I alla dessa anspelningar har hänvisningar till ”diktatur” hittills varit av underordnad betydelse. Precis som alla den moderna politikens grundläggande delar hamnade inte ”diktatur” i centrum förrän med den stora franska revolutionen.

4. Den stora franska revolutionen

Det var under den stora franska revolutionen som ordet ”diktatur” för första gången blev en stor politisk stridsfråga. När partiska anklagelser kastades fram och tillbaka påverkades även andra begrepp. När ödesdiga saker händer med människor hamras rena ord till oigenkännlighet.

Det har konstaterats att det fanns ett terminologiskt samband mellan den franska revolutionen och romartiden. E B Bax anmärkte att det till och med syntes i folks namn: Anarcharsis Cloots,

22 Diderot, red, *Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisonné*, band 4, artikeln ”Dictateur” av Chevalier de Jaucourt.

23 Rousseau, *Om samhällsfördraget*, Stockholm : Natur & kultur, 2009, bok 4, kapitel 6, s 125 [engelska upplagan, texten nyöversatt här – öa].

24 *Federalist Papers*, nr 70, s 423.

25 Citeras i Levy, *Jefferson and Civil Liberties; The Darker Side*, Harvard University Press 1963, s 18.

26 *Text ibid*, s 90 f.

Anaxagoras Chaumette, Gracchus Babeuf, etc. ”Alla med minsta gnutta utbildning talade om romersk historia, precis som alla i det föregående seklets engelska politiska rörelse talade om Gamla testamentet.”²⁷ I *Adertonde Brumaire* skrev Marx att

revolutionen 1789-1814 draperade sig omväxlande som romersk republik och som romerskt kejsardöme, och republiken 1848 kunde inte hitta på något bättre än att omväxlande parodiera 1789 och den revolutionära traditionen från 1793-95.... Camille Desmoulins, Danton, Robespierre, St. Just, Napoleon, den gamla franska revolutionens heroer såväl som dess partier och massa, genomförde i romersk kostymering och med romerska fraser sin tids uppgift, att frigöra och skapa det moderna *borgerliga* samhället.²⁸

”Romersk kostymering och romerska fraser”: vi är förstas intresserade av just en av dessa fraser. Marx betonade sedan en central punkt:

Sedan den nya samhällsformationen en gång upprättats, försvann de förhistoriska kolosserna och med dem det återuppståndna Rom – alla Brutusar, Cracher, Publicoler, tribuner, senatorer och Caesar själv.... [I] det klassiskt stränga arvet från den romerska republiken [fann borgarklassens gladiatorer] de ideal och de konstformer, de illusioner de behövde för att för sig själva dölja det borgerligt begränsade innehållet i sina strider...²⁹

Den centrala punkten var: formerna (såsom ”tribuner”, etc.) såg ut som något från det förflutna, men innehållet var nytt och annorlunda. Orden och begreppen som användes kom från den historiska förebilden, men buteljerna var fyllda med nytt vin.

Det hände under två perioder. Under den första talade den stora franska revolutionens aktörer med ord som de trodde kom från det romerska dramat, under den andra talade 1848 års ”hjältar” om att de trodde att de anföll Bastiljen eller talade i Konventet. Engels mindes:

När februarirevolutionen utbröt, var vi alla ... fångna i de tidigare historiska erfarenheterna, framförallt från Frankrike.... Det var alltså både självklart och oundvikligt, att våra föreställningar om arten och förloppet av den i Paris i februari 1848 proklamerade ”sociala” revolutionen, proletariatets revolution, var starkt färgade av intrycken och minnesbilderna från 1789 till 1830.³⁰

Precis som generaler vanligtvis anklagas för att förbereda sig för att återigen utkämpa det sista kriget, så gör även revolutionära rörelser det.

Om ordet ”diktatur” hade dålig klang bland den franska revolutionens talare och publicister, så var det mindre på grund av någon påstått antidemokratisk innebörd än på grund av en annan sida hos den romerska betydelsen: oavsett vad en diktatur innebar så var det något som utövades av *en person*. Om en av aktörerna anklagades för att vilja ha en diktatur så var det *denna* anklagelse.

Den främsta måltavlan var Robespierre, som verkligen gjorde den närmaste ansatsen att samla personlig makt i sina egna händer. Av just den anledningen var Robespierre tydligare än någon annan med att fördöma diktatur och potentiella diktatorer.³¹ Precis som alla andra försökte han

27 Bax, *The Last Episode of the French Revolution. Being a History of Gracchus Babeuf and the Conspiracy of Equals*, London: Grant Richards 1911, s 16.

28 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, på marxistarkiv.se, s 3.

29 *Ibid*, s 3-4.

30 Engels, *Inledning till "Klasstriderna i Frankrike 1848-1850"*, på marxistarkiv.se, s 2.

31 Cobban, s 63.

vända anklagelsen mot sina kritiker. I ett angrepp på Lafayette som publicerades den 18 juni 1792, skrev han att generalen ”ännu inte [var] Frankrikes diktator” och inte heller ”statens domare”, ifrågasatte denna ”presumtiva diktators” patriotism och kallade honom sarkastiskt för ”*général-dictateur*”.³² Lafayette var sårbar för denna anklagelse.* Beteckningen var lika praktisk bland jakobinerna. När Doppet föreslog att det skulle utses en kommitté för att granska anklagelser innan de togs upp till diskussion, gick Robespierre mot motionen såsom varande diktatorisk: det skulle vara ”en kommitté utrustad som en enväldig diktator”.³³

Anklagelsen om ”diktatur” var något som girondisterna tog sin tillflykt till. Men det vore ett misstag att tro att det som låg bakom anklagelsen bara var rädsla för enmansstyre eller minnen av den romerska *dictaturan*. För det första tog girondistledaren Brissot precis lika kraftigt avstånd från tanken på ett ”tribunat”: tribunaler [domstolar], förkunnade han, var folkets farligaste fiender – ”män som smickrar folket för att kväsa det, som tyranniserar uppfattningar i namn av friheten”. Han likställde den romerska institutionen med Cromwells ”protektorat”. Condorcet angrep Robespierre för att inspirera Marat att agitera för ett *tribunate*.³⁴ Brissot förknippade ordet ”diktatur” med allt han var mot. I tal den 25-26 juli 1792 talade han mot att upprätta en republik. Robespierres anhängare, sa han, var en fraktion av furstemördare ”som vill skapa en diktator och upprätta republiken”. Han rådde mot att avsätta kungen, utse diktatorer och sammankalla representativa församlingar.³⁵ Det var en sammanhängande tanke. De gamla romerska institutionerna trängdes i hans tankar jämsides med institutioner för folklig överhöghet, även när han förespråkade att man skulle behålla det dåvarande enmansstyret som kallades monarki.

Påföljande månad satte Brissot punkten över i. Angreppet på ”diktaturen” blev ett angrepp på Paris-kommunen, det vill säga på den organiserade revolutionära demokratin i Paris. I artiklar i slutet av augusti medgav han att kommunens revolutionära maktbefogenheter hade varit nödvändiga, men att de nu blev farliga: ”dessa maktbefogenheter kan bara bli en diktatur”, ”en lång diktatur, till och med en diktatur under några dagar, kan bara bli en grav för friheten”. De eviga lagar ”som styr allt i den moraliska samhällsordningen” sa honom att ”Pariskommunens diktatoriska kommission” var farlig därför att ”den skulle förlänga de revolutionära medlen längre än det ögonblick av kris som hade gjort dem nödvändiga”. Andra anhängare till Brissot, som Giren-Dupré, angrep också kommunens ”diktatur”, och Delacroix varnade för att om Paris ”förlänade ett provisoriskt råd diktatorisk makt” så skulle staden isoleras från landet.³⁶

Vi kommer också att stöta på tal om ”Nationalkonventets diktatur”, och det var ändå dåtidens mest demokratiskt valda församling. Detta var öppna försök att lägga den vanära som förknippades med enmansstyret någon annanstans: flytta skammen från ”en man” till ”styret”, blanda ihop betydelse-erna så att allt kraftfullt revolutionärt tvång skulle verka orättfärdigt. Som vi kommer att se längre fram, blev resultatet att enmans-delen av det romerska begreppets betydelse försvagades.

32 Culver, *The Brissotin-Robespierriest Struggle During the Legislative Assembly with Reference to the Fear of a Dictator*, opublicerad doktorsavhandling, University of California, Berkeley 1935, s 144 f.

* Marat utnyttjade Lafayettes sårbarhet: han anklagade girondisterna för att vilja göra Lafayette till ”dictateur suprême, sous le nom de protecteur”. (*Ibid*, s 101.) Men för Marat var, som vi ska se, detta ett hycklande svar.

33 *Ibid*, s 114.

34 *Ibid*, s 106, 112

35 *Ibid*, s 154 f.

36 *Ibid*, s 187, 194.

Brissot var inte den enda politiker som var inblandad i denna operation. Troligen föregicks han av Mirabeau när församlingen i slutet av juli 1789 utfärdade ett uttalande som krävde ett slut på nyligen inträffade allmänna oroligheter. Mary Wollstonecrafts revolutionshistoria berättar att Mirabeau tog till orda:

Efter att ha försökt ursäktat våldet, eller rättare sagt redogöra för det, konstaterade Mirabeau inför församlingen ”att de borde vara helt igenom övertygade att en fortsättning av denna fruktansvärda diktator skulle utsätta friheten för en lika stor risk som hennes fienders knep. Samhället”, fortsätter han, ”skulle snart falla sönder om folkmassorna, som är vana vid blod och oordning, ställde sig över domarna och trotsade lagens makt.”³⁷

Syftningen är inte helt klar, men Mirabeau kallade uppenbarligen ”folkmassorna” för en *diktator* – utan tvivel som utövare av utomlagligt tvång.

Ett av de verk om den franska revolutionen som den unge Marx studerade med största noggrannhet var den jakobinska konventdeputerade René Levasseurs memoarer. Vi har Marx’ detaljerade noter om dem. I stycken som Marx har gjort utdrag ur, noterade Levasseur de angrepp som riktades mot Pariskommunen och mot ett antal deputerade i Paris ”för att försöka organisera en diktatur”. Anklagelsen upprepades senare: ”Indirekta anklagelser att Pariskommunen strävar efter en diktatur.” Två girondistiska deputerade ”namnger Robespierre som diktaturens kandidat”.³⁸

Vi ser alltså att även om betydelsen av begreppet ”diktatur” fortfarande förknippas med sitt romerska ursprung, så har det utvidgats till att täcka möjligheten av inte bara enmansstyre utan faktiskt ett styre av de mest demokratiska och representativa organ som existerade på den tiden. Även anklagelserna om ”Robespierres diktatur” eller ”diktaturen under Kommittén för allmän säkerhet” betydde i verkligheten ofta den revolutionära demokratins ”diktatur” om den beledsagades av bestämda och energiska aktioner.

5. Marat och diktaturen

Hittills har vi sett ett politiskt spel med ömsesidiga motanklagelser om ett fult ord. Men föreslog någon egentligen en ”diktatur”?

Kanske Saint-Just gjorde det. Han citeras som att ha sagt: ”Under varje revolution behövs det en diktator för att rädda staten med våld eller censorer för att rädda den med dygder.”³⁹ Men Saint-Just verkar inte ha drivit denna uppfattning. Märk väl att hans uttalande tog upp även en annan av det antika Roms rättsinstanser: de två censorerna som övervakade folkräkningen och den offentliga moralen, och som hade en del despotiska maktbefogenheter.

Förslaget om en diktatur fördes verkligen fram av Marat. Det är svårt att diskutera hans roll kortfattat, eftersom hans namn har täckts av tjocka lager av historiskt förtal, en stank av förfalskningar om hans påstått blodtörstiga längtan efter massmord – samma förolämpande arbete som har gjort en

37 Wollstonecraft, *An Historical and Moral View of the Origin and Progress of the French Revolution; and the Effect It Has Produced in Europe*, First Volume, Second Edition, London: J Johnson 1795, s 267 f. Detta var det enda band hon skrev.

38 Marx, ”From the Mémoires de R Levasseur”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 3, s 364; se även band 3, s 608, not s 127.

39 Cobban, s 67.

fars av en stor del av historieskrivandet om ”Enragés”. Det enda vi kan göra är att klargöra vad hans syn på diktaturen egentligen var.

I sina ansträngningar att utmåla Marat som en blodbesudlad vild person förbiser historiker ofta att nämna att han var en av sitt samhälles mer belästa män. Han var utbildad till läkare och blev tidigt vetenskaplig auktoritet på optik och elektricitet. När han praktiserade medicin i London publicerade han 1773 (på engelska) en *Filosofisk essä om människan* – som ”visar en underbar kunskap om engelska, franska, tyska, italienska och spanska filosofer”⁴⁰ – och andra verk om filosofi, politik, kriminologi och medicin. Han blev en av de mest framstående vetenskapsmännen i Frankrike – innan revolutionen förändrade hans och alla andras liv.

Jag tar upp detta för att betona att det för denne högtstående lärde man inte kan finnas några tvivel om att *dictature* betydde den gamla *dictaturan* och inte den diffusa imitation av smutsig politik som girondisterna och jakobinerna bollade fram och tillbaka på modernt sätt.*

I ett tidigt uttalande ställde Marat frågan hur man skulle rädda de ”oskyldiga” från revolutionär misstänksamhet. Han föreslog ett sätt: ”Det är att för en kort period utse en allenarådande diktator, beväpna honom med offentlig makt och ge honom ansvar för att straffa de skyldiga.”⁴¹ Men det var bara en formulering i hans förslag. I ett tal 1792 klagade han på att fienderna ”tillskriver mig äre-giriga åsikter genom att förvanska mina uppfattningar om behovet av en militärdomstol, en diktator eller ett triumvirat för att bestraffa intrigmakarna...” Han förnekade att förslaget kom från en ”fraktion”:

Dessa uppfattningar [skrev Marat] är mina personliga uppfattningar, och jag har ofta förebrått entusiastiska patrioter för att avvisa denna välgörande åtgärd, trots att varje person som känner till revolutionernas historia känner ett oundgängligt behov av den, en åtgärd som kan genomföras utan olägenhet genom att begränsa dess varaktighet *till några få dagar*, och genom att begränsa de ansvariga ämbetsmännens uppdrag till *summariska bestraffningar* av intrigmakarna. Ty det finns ingen i världen som kan bli mer upprörd än jag av att anförtro ens de renaste händer despotisk makt under en längre period.⁴²

Upprepade gånger försökte Marat göra tydligt och klart att detta förslag var av begränsad karaktär:

Om det efter 14 juli 1789 hade funnits en enda statsman i landets senat, så skulle han krävt att det inrättades en befattning som diktator, vald av folket i *tider av kris*, vars makt *bara* skulle *vara i tre dagar*, och vars plikt skulle vara att *straffa* de dåliga medborgare som äventyrade den allmänna säkerheten.⁴³

40 *Encyclopaedia Britannica*, 11:e upplagan, ”Marat” av Robert Anchel, band 17, s 669.

* L R Gottschalk, vars biografi om Marat från 1927 fortfarande betraktas som standard på engelska, trodde att Marat måste ha fått tanken från Rousseaus *Social Contract* – ty denne historiker hade uppenbarligen aldrig hört talas om den romerska *dictaturan*. Han vet bokstavigt talat inte vad diskussionen handlade om. Det positiva med Gottschalks arbete var att han tillbakavisade alla lögner och allt förtal som Brissot, Michalet m fl hade hittat på eller spridit. Han klargjorde också slutgiltigt att Marats ”diktatur” ”inte [var] av Caesars eller Napoleons sort” och ”inte förtjänade de fördömanden som Marat hade drabbats av på grund av den”. (Gottschalk, *Jean Paul Marat. A Study in Radicalism*, New York: Greenberg 1927, s 110 (om Rousseau), 114, 137.) Det får duga tills någon ger ut ett någorlunda bra arbete om Marat på engelska.

41 I Marats *Appel à la Nation*, citerat i Bougeart, *Marat, l’Ami du Peuple*, Paris: Librairie Internationale, band 2, s 47.

42 *Journal de la République*, nr 1, i Bougeart, *op cit*, band 2, s 56. Kursiveringen, här och på andra ställen, är möjligen tillagd av Bougeart

43 *L’Ami du Peuple*, nr 177, i Bougeart, band 2, s 56 f.

Vi måste inse att den här sortens tal – behovet att straffa de kontrarevolutionära intrigmakarna – var vardagsmat på alla sidor. Det som är speciellt med Marat var hans förslag att utnämna, eller välja, ett speciellt ombud beväpnat med speciell makt för att få detta gjort. De som utsågs att utöva tribunens, diktatorns, triumviratets makt (välj ert eget romerska begrepp) ”får inte iklädas någon makt. Deras uppdrag att slå ner de kriminella konspiratörernas ledare, som höjt sig över lagens svärd, behöver inte vara längre än någon dag. Efter denna kortlivade existens skulle de för alltid försvinna i folkmassan.”⁴⁴

Nationalkonventet inledde sin existens i slutet av september 1792 – efter ”septembermassakrerna”, som Marat inte anstiftade – och fick uppleva hur girondisterna piskade upp en regelrätt Marat-fientlig lynchstämning, och krävde att han skulle avrättas (de var själva givetvis humana motståndare till en blodtörstig politik). Danton och Robespierre försökte mota tillbaka hundarna som nafsade dem i hälarna genom att sluta upp i kören mot ”diktaturen” och bakom kraven på att dess förespråkare skulle halshuggas. Således högg de Marat i ryggen när han stod i de anklagades bås. Robespierre visste givetvis att det var han som var girondisternas måltavla. Barbaroux ropade ”Planen på en diktatur existerar visst!”, och pekade över Marats huvud mot Pariskommunen. Mitt under detta tumult och ropen på hans huvud tog Marat till orda, och när hans tal avslutades hade lynchmobben slutat ropa.⁴⁵

Angående frågan om ”diktaturen” stod Marat stolt ensam:

De [mina fiender] har vågat anklaga mig för att sträva efter tribunatet ... Nå, jag måste i rättvisans namn förkunna att mina kollegor, nämligen Robespierre, Danton och alla de andra ständigt har avstyrkt tanken på vare sig en tribunat eller ett triumvirat eller en diktatur. Om någon är skyldig till att ha kastat ut dessa tankar till allmänheten, så är det jag.

Han tillade: ”Jag tror att jag är den första politiska skribenten, kanske den enda i Frankrike sedan revolutionen”, att lägga fram detta förslag.⁴⁶ På samma sätt tog han för givet att ”folket” själv var en ”diktator”:

... om ni tillskriver mig ett brottsligt beteende så kommer folket att säga emot er. Ty de lydde min röst och upplevde att de åtgärder jag föreslog var det enda sättet att rädda landet, och efter att det hade blivit diktator lyckades det göra sig av med förrädarna.

Vi ser att ”diktaturens” innebörd var en provisorisk makt utanför de normala formerna. Marat använde hela tiden de gamla rättsinstanserna synonymt: ”Jag har flera gånger föreslagit att omedelbart ge makten till en klok och stark person, med beteckningen folktribunal, diktator, etc.: denna värdelösa titel är utan betydelse.” Sammanfattningsvis sa han:

Om det var ett brott att föreslå en diktatur under de förhållanden jag fastställde, så är jag ensam ansvarig för detta förslag, ty bara jag har ställt och stött det. Jag är den enda som fortfarande stöder det.

I april 1793 drogs Marat inför rätta under girondisternas kampanj för att mörda honom lagligt, men

⁴⁴ *Journal de la République*, i Bougeart, band 2, s 57.

⁴⁵ Bougeart, *Marat*, band 2 s 119-123. Citaten ur Marats tal som följer finns på s 126-128.

⁴⁶ Mathiez, *The French Revolution*, New York: Grosset & Dunlap 1964, s 240. Denna mening finns inte Bougearts citat.

han försvarade sig med framgång mot anklagelsen för att (som han beskrev det) vara ”fraktionalist, anarkist, en blodtörstig och äregirig person som strävade efter att få regeringsmakten under benämningen tribunal, triumvirat, diktator...” Men kampanjen fick honom trots allt mördad: Charlotte Corday sa till de som förhörde henne att hon inte hade dödat en man utan ett ”blodtörstigt vilddjur”, som ”genomför ett inbördeskrig för att bli utsedd till diktator”.⁴⁷ Hon visste det eftersom hon hade läst det i tidningarna.

Marats upprepade begränsning av sin föreslagna ”tribunal, triumvirat, diktator” eller något dityt till några dagar, med begränsad makt, var viktigare än det kan verka. En analys av hans uttalande i frågan tyder starkt på att *han aldrig i någon mening föreställde sig denna föreslagna befattningshavare som regeringschef*, inklusive en tillfällig sådan. Ändå har historiker lutat åt att anta att ”diktatur” betyder diktatur betyder diktatur, och att Marat föreslog det som Robespierre faktiskt gjorde, alltmedan han, till skillnad från Marat, förnekade ordet.

Marat tyckte om att uttrycka saker så kraftfullt som möjligt, det vill säga så öppet och tydligt som det gick – ingen dålig vana, tycker jag, när alla andra gömmer sig bakom ord.

Friheten bör upprättas med våld [sa Marat], och stunden har kommit för att tillfälligt organisera frihetens despotism för att sopa undan kungarnas despotism.⁴⁸

”Despotism” – ett ord med lika brokig historia som ”diktatur” – betydde tvång, utomlagligt tvång, inte tyranni, och utan tvekan tänkte Marat på att använda alla tvångsmedel för att framtvunga ”frihetens” ”despotism” (eller diktatur).^{*} Det var inte detta som skilde honom från sina medarbetare, det var istället hans uppmaning att överlåta denna makt i händerna på en enda utsedd representant. Om det är rätt att Jacques Roux har sagt att ”diktatur är att förinta friheten”,⁴⁹ så var det otvivelaktigt enmansstyret som han speciellt fruktade.

6. Den ”fruktansvärda användningen”

Det finns ytterligare en skillnad som måste framhävas för att få fram innebörden i ”diktatur”.

Som vi har diskuterat är undantagstillstånd den närmaste moderna motsvarigheten till den romerska diktaturen. På samma gång som den franska revolutionens höger uttryckte fasa över Marats krav på en energisk speciell makt för att kväsa kontrarevolutionen, så införde den i praktiken den sorts *dictatura* som kallades undantagstillstånd – som ett antidemokratiskt knep. Under månaderna efter Bastiljens fall tog de Trehundras råd som styrde Paris’ kommun mordet på en bagare till förevändning för att upprätta församlingens undantagstillstånd. En kommunpolis kunde åberopa undantagstillstånd genom att hissa en röd flagga, varefter grupper av medborgare (”folkmassor”) måste

⁴⁷ Bougeart, *Marat*, band 2, s 221, 267.

⁴⁸ Artikeln ”Despotism” i Weiner, red, *Dictionary of the History of Ideas. Studies of Selected Pivotal Ideas*, 5 band, New York: Scribners 1968-1974, band 2, s 14.

^{*} Det var Robespierre som var mest känd för uttalandet: ”Revolutionens regering är frihetens despoti över tyranniet. Var tvång bara ämnat att skydda brott?” (Rapport till konventet, 5 februari 1794.) Han rättfärdigade ”terror” som ett verktyg för frihet eller tyranni. ”Terror” är ett av de ”skrämmande ord” som är helt missförstått nuförtiden: i dåtidens sammanhang betydde det att myndigheterna använde tvångsmakt för att injaga skräck i missgärningsmän. De olika sätt på vilket den kan tillämpas ingår inte som en del av definitionen av begreppet. Det diskuteras vidare i specialnot C.

⁴⁹ Citerat i Laski, *The Socialist Tradition in the French Revolution*, London: Allen & Unwin 1930, s 22.

skingra sig eller skjutas på stället. Ledare kunde fångas under årtal eller avrättas.

I hela Parispressen, som var fylld av personer som var skräckslagna över krav på ”diktatur”, var det bara Marat som protesterade mot denna lag, och i församlingen var det bara Robespierre (men inte av principiella skäl).⁵⁰ Som svar på en incident (”våldsamma” demonstrationer) i ett arbetarområde 1791, beslutade Bailly och Lafayette att statuera ett exempel: flaggan om undantagstillstånd hissades, borgarklassens Nationalgardister invaderade Marsfältet och öppnade eld. Ett antal personer dödades eller skadades och många arresterades.⁵¹ Det handlade givetvis inte om någon ”diktatur” utan om att upprätthålla Lag och ordning – med hjälp av skoningslös blodsutgjutelse. Det finns inga uppgifter om att det blodtörstiga monstret Marat någonsin lät skjuta någon.

Som vi har nämnt fördömde Robespierre regelbundet diktatur och diktatorer. I sitt förlåtelsetal den 8:e termidor, med huvudet redan på stupstocken, hade han slutligen några intressanta ord att säga om atmosfären kring ordet *dictature*:

Men ordet ”diktatur” har magiska egenskaper. Det brännmärker friheten, det smäddar regeringen, det förstör republiken, det bryter ner alla revolutionära institutioner som framställs som om de är en enda mans arbete, det baktalar den nationella rättvisan som om de inrättats för en enda mans ambitioner, det koncentrerar aristokratinas hat och samtliga dolkar och fanatism mot en enda punkt. På vilket fruktansvärt sätt republikens fiender har använt namnet på en romersk domstol! Och om deras lärdom är så ödesdiger för oss, hur är det då med deras skattkistor och intriger?⁵²

Den dubbla hänvisningen till ”en enda man” antyder att Robespierres förkastande av diktaturen grundade sig på definitionen av begreppet som enmansstyre. Den avslutande hänvisningen till ”lärdom” betonade att begreppet för honom i huvudsak framstod som historiskt. Den ”fruktansvärda användning” som det utnyttjades för genomfördes till största delen genom att förändra innebörden med hjälp av politisk demagogi som riktades *mot demokratin*, inte mot diktatur i vår moderna mening.

Mer än ett halvt sekel senare skrev Marx (i ett brev till Engels) som om personerna under den franska revolutionen använde begreppet ”diktatur” på liknande sätt som honom. Han diskuterade det faktum att Robespierres regering och dess Kommitté för allmän säkerhet inte litade på de polska nationellt revolutionära ledarna:

1794 [skrev Marx] inkallade den de polska upprorsmakarnas representant till dem och ställde följande frågor till denna ”*citoyen*”:
 ”Hur kommer det sig att er Kościuszko är en folklig diktator och [ändå] tolererar en kung vid sin sida, dessutom en som – vilket han måste vara medveten om – placerades på tronen av Ryssland? Hur kommer det sig att en diktator inte genomför en massiv beskattning av bönderna ...?” [Och så vidare med anklagelser mot det polska ledarskapet.]⁵³

Genom att betrakta den nationelle revolutionären Kościuszko som en ”folklig diktator” i välvillig mening – det vill säga en ledare som hade tagit folklig makt med hjälp av provisoriska regeringsformer – använde Marx begreppet på ett sätt som *inte* hade antagits av den franska revolutionen,

50 Kropotkin, *The Great French Revolution – 1789-1793*, New York: Schocken Books 1971, s 161.

51 Lefebvre, *The French Revolution, Vol 1: From Its Origins to 1793*, London: Routledge 1962, s 209.

52 Robespierre, *Discours et Rapports de Robespierre*, Paris: Librairie Charpentier & Fasquelle 1908, s 395.

53 Marx, ”Brev till Engels”, 2 december 1856, Marx/Engels, *Werke*, band 29, s 88 f.

men som hade blivit välkänt på Marx' egen tid. Det började användas efter den socialistiska rörelsens uppkomst i början av 1800-talet, och kom sedan att praktiskt taget glömmas bort på 1900-talet.

Vi kommer nu att se att historien om en självmedveten "revolutionär diktatur" börjar med Babeuf, det vill säga i precis samma ögonblick som den moderna socialismen börjar.

Kapitel 2 Socialism och diktatur: början

I nästa kapitel kommer vi att se att 1848 var en vändpunkt i begreppet ”diktatur” historia, eller snarare startpunkten för dess moderna historia. Men inte ens under detta år uppstod det givetvis bara från ingenstans. Låt oss se vad som ledde fram till 1848.

1. Ordens vittnesmål

Ordböcker kan bara ge en ungefärlig tanke om hur ett ord faktiskt användes vid en given tidpunkt, men det största problemet är att de ligger tio till tjugo år efter användandet. Efter den franska revolutionen fortsatte franska ordböcker att bara nämna *dictatures* romerska betydelse, som om inget hade hänt. Ordboksförfattarnas formuleringar från före revolutionen upprepades av Lavieaux 1820¹ och av Philipon de La Madelaines sammanfattning av akademins ordbok.²

Om vi tittar framåt upptäcker vi att förändringarna från före 1848 återspeglas i ordböckerna från efter 1848, även om vi måste komma ihåg att de som sammanställde dem under tiden hade upplevt en hel del icke språklig inverkan. För vad det är värt kan vi konstatera att Littré 1863 återgav det faktum att *dictature* hade en andra betydelse utöver den romerska:

(2) I modern tid, absolut makt som tillfälligt har placerats i händerna på en person eller en församling. *La dictature de la Convention*.³

Om vi tittar ännu längre fram: 1870 har Larousses *Grand Dictionnaire* en artikel om *dictature* som är en politisk artikel som överblickar den moderna historien, och betonar institutionens tillfälliga och provisoriska karaktär och skarpt avgränsade den från despotismen.⁴ Littrés exempel, ”Nationalkonventets diktatur” från den franska revolutionen räcker för att visa hur betydelsen hade förändrats från den ursprungliga romerska föreställningen om ett enmansstyre till något som är dess absoluta motsats: ett folkligt organs ”diktatur”. När detta publicerades i Littré hade det i själva utvidgats till att omfatta en hel befolkningsgrupp, i själva verket folkmajoritetens, ”diktatur”.*

I mitten av 1830-talet fick den romerska *dictaturans* tradition en mycket framträdande plats genom en roman som blev så populär, och översattes i så stor omfattning till europeiska språk, att den kan behandlas som en händelse i sig. Det var Bulwer-Lyttons *Rienzi* (som inspirerade den unge Engels att börja skriva ett operalibretto ett år innan Wagner utförde jobbet). Den hänförda publiken läste om en man som först klädde sitt styre i Rom med titeln tribun och sedan senator, båda som påminnelse om det antika kejsardömet. Romanförfattaren skrev om det ”stolta namnet Senator”:

1 Lavieaux, *Nouveau Dictionnaire de la Langue Française*, Paris 1820.

2 Philipon de La Madelaine, *Dictionnaire de la Langue Française, abrégé du Dictionnaire de l'Académie*, 4:e upplagan, Paris 1823.

3 Littré, *Dictionnaire de la Langue Française*, Paris 1863.

4 Larousse, *Grand Dictionnaire Universel Française, Historique [etc.]...*, Paris 1865-1890, band 6 (från 1870).

* Trots allt som har hänt på 1900-talet existerar denna betydelse fortfarande. Medan jag 1974 arbetade med några sidor i detta verk lyssnade jag på en nyhetssändning på TV, som rapporterade att vicepresident Gerald Ford vid republikanernas möten sa, att om demokraterna valde en ”vetosäker” kongress, så skulle resultatet bli en ”lagstiftande diktatur”, med vilket han menade att den lagstiftande församlingen skulle bli mäktigare än den verkställande makten. Ingen tyckte att hans språk var underligt. Jag törs säga att denna användning kan höras ganska ofta. Det är ”folkmajoritetens diktatur” igen, som uppfanns av den franska revolutionens höger för att besudla demokratin. (Hört på KQED-TV (PBS, San Francisco) 29 juli 1974.)

”Den makt som förknippas med namnet verkar inte ha haft någon bestämd gräns. Det var en sträng diktators eller en lat marionetts makt, beroende på hur den som hade makten hade styrka att genomdriva den värdighet han förutsatte.” Längre fram vill folket kröna Rienzi till kung. Han avvisar titeln i namn av ”friheten”. En av ”folkets” ledare säger: ”Men ... Rom måste förläna dig en laglig titel – om inte kung, nedlåt dig då att acceptera titeln diktator eller konsul.” Rienzi avvisar även dessa: ”Diktator och konsul är patriciernas namn.” Han antar titeln tribun – och det är helt klart, att oavsett titeln, diktator eller tribun eller senator eller nåt ditåt, så skulle makten vara densamma. Det fanns ingen speciellt gott eller ont i ordet ”diktator”. Längre fram omnämns påven som Roms diktator.⁵

2. Början: Babeuf och Buonarroti

Men här är vi förstas speciellt intresserade av hur begreppet ”diktatur” användes av de tidiga socialisterna och kommunisterna. Denna del av historien börjar exakt där historien om den socialistiska rörelsen börjar: med Babeufs ”Jämlikarnas sammansvärjning”, den första organiserade socialistiska eller kommunistiska gruppen. För vårt nuvarande syfte ligger denna händelses betydelse inte i babouvisternas företag i sig själv, utan i den bok som berättade om det, och på så sätt skolade en generation av jakobinsk-kommunistiska aktivister som befolkade 1830-talets och 1840-talets hemliga sällskap. 1828 – i god tid innan revolutionen 1830 – publicerade Buonarroti, en av Babeufs högra händer, sin redogörelse för rörelsen, och 1836 gav chartistledaren Bronterre O’Brien ut en engelsk översättning.

Buonarrotis rapport om de interna debatterna i den babouvistiska rörelsens ”Hemliga styrelse” ställde på ett skarpsinnigt sätt sina läsare inför frågan om en revolutionär övergångsregim. Han tillhandahöll den första läroboken om denna fråga, under lång tid den enda. Det går inte att överdriva dess stora betydelse.

Den existerande regeringen måste störtas, målet är att upprätta 1793 års konstitution, den dittills mest demokratiska konstitutionen – det var man ense om. Men styrelsen måste lösa den ”snåriga” frågan: ”vilken sorts makt skulle omedelbart ersätta den makt som man ämnade krossa”. Man kom överens om att de ”primära församlingar” som konstitutionen krävde inte kunde skapas med en gång. Det måste finnas ett intervall mellan upproret och inrättandet av dem, men ”det vore ytterst oförsiktigt att under en period lämna landet utan ledning och vägledning”. Det handlade inte bara om hur länge det med nödvändighet skulle ta att sammankalla församlingen. Det fanns ett annat övervägande – och det är centralt för vårt intresse.

Den Hemliga styrelsen var övertygad om följande tes:

... historien och erfarenheterna från den franska revolutionen hade lärt den att ett säkert resultat av ojämlikhet är att samhället splittras. Den skapar motsatta intressen, underblåser fientliga känslor och underkastar folkmassorna – som den gör okunniga, godtrogna, diskriminerade av överdrivet slit – under ett litet antal utbildade och skickliga personer, som genom att missbruka den rang de har lyckats erövra, bara arbetar för att bevara och förstärka fördelningen av varor och fördelar så att det uteslutande skulle gynna dem. Från det drog de slutsatsen att ett folk som på ett så konstgjort sätt undanhölls från den naturliga ordningen knappast var förmöget att göra

5 Bulwer-Lytton, *Rienzi, the Last of the Tribune*, London: Dent, odaterad, s 22, 140 f 317.

lämpliga val och behövde utomordentliga medel som skulle återbörda det till ett sådant tillstånd där det skulle kunna utöva överflödet av makt på ett verkligt och inte skenbart sätt.

Från detta sätt att tänka uppstod planen att ersätta den existerande regeringen med en revolutionär och provisorisk makt, som var inrättad på ett sådant sätt att den för evigt skulle skydda folket från påverkan från jämlikhetens naturliga fiender, och ge det den nödvändiga viljan att anamma republikanska institutioner.⁶

Ni har just läst den grundläggande formuleringen av den socialistiska teori som under det följande ett och ett halva seklet skulle dominera en hel sektor av rörelsen – och fortfarande gör det i betydande omfattning. Den kan kallas teorin om en ”skolande diktatur” – en skolande diktatur över folket för att göra dem gott. De personer som utarbetade den under socialismens allra första dagar som rörelse var inte demagoger och inte heller intresserade av att lura någon: de stod helt enkelt inför ett problem och tänkte ut en ärlig lösning. Samhällsordningen var dålig därför att den fördärvade folket moraliskt, och en konsekvens av det var att folket inte kunde befria sig själva utan måste befrias uppifrån, utifrån, av ett gäng befriare som själva på något sätt hade förblivit ofördärvade.

Buonarroti rapporterade inte bara om detta ”sätt att tänka”, utan höll också själv starkt med om det. Han formulerade det i eget namn på ett ännu mer distinkt sätt:

Erfarenheterna från den franska revolutionen, och i synnerhet Nationalkonventets problem och förändring, förefaller på ett tillräckligt sätt visa, att ett folk vars åsikter har formats under en ojämlig och despotisk regim inte är väl lämpat för att i början av en pånyttfödd regim utse de män som har ansvar för att leda och fullborda revolutionen. Denna uppgift kan bara tillhöra kloka och modiga medborgare....

”[Ä]ven av respekt för folkets [i platonisk mening] verkliga suveränitet” ska det revolutionära ledarskapet inte bry sig om ”att få röster” utan istället ”säkerställa att den högsta makten hamnar i kloka och starka revolutionärers händer, och det på ett så lite godtyckligt sätt som möjligt”.⁷

När den Hemliga styrelsen frågade sig vilken form den revolutionära makt vars uppgift det var att övervaka den nya samhällsordningen skulle anta, så diskuterade de tre svar: (1) återsamla ett stympat Nationalkonvent; (2) skapa en diktatur; och (3) upprätta ett nytt härskande organ. Det var lätt att avvisa det första. Med det andra, ”diktatur”, menade de ett enmansstyre, och de förkastade detta begrepp. Deras beslut blev det tredje, vilket innebar att den provisoriska makten skulle utses av ”upprorsmakarna i Paris”, det vill säga av det revolutionära sällskapet i huvudstaden – och tillämpade därmed som av en händelse Babeuf-Blanquis tradition att föredra Paris’ diktatur över Frankrike. Under alla steg i denna slutledning var de noga med att hävda att ”detta system stod i samklang med folkets överhöghet”. Men denna överhöghet var tillfälligt pantsatt, och bara det revolutionära sällskapet hade frisedel. Buonarroti var medveten om att fienderna inte skulle se det på alldeles rätt sätt: ”Man räknade med att de sluga fienderna mot jämlikhet skulle försöka hetsa departementen [landsbygden] mot det som de inte skulle underlåta att kalla *att Parisbanditerna trampar på de suveränas rättigheter*.”⁸

De två som föreslog en oförbehållsam diktatur, Debon och Darthé, resonerade utifrån i grund och botten samma grundval som majoriteten. Buonarroti redogjorde för deras åsikter med en hel del

6 Buonarroti, *Conspiration pour l’Egalité dite de Babeuf*, Paris: Editions Sociales 1957, band 1, s 109 f.

7 *Ibid*, s 111.

8 *Ibid*, s 112 f.

sympati. Det finns inte många stycken från den tidiga socialistiska historien som är viktigare än detta:

Debon och Darthé föreslog en diktatur, och förknippade detta ord med tanken på en extraordinär makt som anförtroddes en enda man, som var ansvarig för den dubbla funktionen att *föreslå folket en enkel lagstiftning som är lämplig för att garantera det jämlikhet och så att det verkliga ska kunna utöva sin överhöghet, och tillfälligt föreskriva de förberedande åtgärder som skulle göra nationen benägen att anta den*. Enligt deras uppfattning måste en så viktig och djärv uppgift, som bara kan utföras med hjälp av en perfekt enhet mellan tanke och handling, tänkas ut och genomföras av ett enda huvud. Till stöd för sin uppfattning åberopade de exemplet med antikens folk, och erinrade om pluralismens ödesdigra konsekvenser, och de såg de senaste splittringarna inom Kommittén för allmän säkerhet som bevis för detta.

För dem föreföll det, att de faror för missbruk som skulle kunna bli resultatet av en sådan myndighet med lätthet kunna undvikas med hjälp av de välkända goda egenskaperna hos den medborgare som skulle ta på sig den [det vill säga Babeuf], den klara och juridiska framställningen av det mål som ska uppnås, och de tidsbegränsningar som redan från början sätts upp för den. I detta system skulle den Hemliga styrelsens uppgift inskränkas till att skissera reformens mål i några få artiklar, slå fast en tidsperiod för den nya myndigheten, leta reda på republikens mest dygdiga medborgare och se till att planen antogs av upprorsmakarna i Paris.

Bandet till det romerska exemplet var uppenbart. Till ovanstående redogörelse för Debons och Darthés åsikter lade Buonarroti en egen anmärkning, vars ord fortfarande genljuder i socialismens historia:

Till vad kan man rimligtvis tillskriva förlusten av demokrati och frihet i Frankrike, om inte till mångfalden av åsikter, intressemotsättningarna, bristen på dygdighet, enhet och uthållighet i Nationalkonventet? Enligt min uppfattning behövs inte en stark och oemotståndlig makt för att bevara jämlikheten utan för att upprätta den i vår fördärvade nation. Om man under år II och III [1793-1795] hade haft klokheden att förläna en person av Robespierres kaliber den sorts diktatur som Debon och Darthé föreslog, så går det att förmoda att revolutionen hade uppnått sitt verkliga mål.⁹

Enligt Buonarroti *insåg* den Hemliga styrelsen verkligen att argumenten för en diktatur var giltiga, men backade inför ”det svåra valet, farhågorna för missbruk, den uppenbara likheten mellan denna myndighet och kungadömet, och framförallt den allmänna känslan att det verkade omöjligt för den att segra.” Den tog hand om det fördärvade folket på andra sätt – exempelvis med planerade förordningar om pressfrihet, inklusive följande två:

- (1) Ingen får föra fram uppfattningar i motsättning till de heliga principerna om jämlikhet och folkets överhöghet....
- (4) Allt som skrivs trycks och distribueras om den nationella Viljans förvaltare bedömer att en publicering av det kan vara till nytta för republiken.¹⁰

Vi måste inse att Buonarroti och de andra babouvisterna inte var demagogiska angående en *Folkets*, Befolkningens eller Proletariatets diktatur eller andra benämningar på den fördärvade befolkning som skulle vänjas vid socialismen. De visste att de var för en socialism uppifrån, och de förde fram sina egna uppfattningar utan att hyckla.

Ännu mer än Babeuf var det Buonarroti som exemplifierade detta mönster allra tydligast – och vi

⁹ *Ibid*, s 113 f.

¹⁰ *Ibid*, s 209 f.

ska komma ihåg att det var Buonarroto's karriär som utgjorde ett verkligt band mellan den babouvistiska episoden 1796 och de spirande jakobinsk-kommunistiska hemliga föreningarna efter 1830. E L Eisenstein har givit det mest detaljerade porträttet av "den första yrkesrevolutionären", och han betonade, att i Buonarroto's revolutionära plan "spelade den arbetande befolkningen en underordnad och till och med mindre betydande roll". "Proletariatet" betydde de fattiga massorna ("den mest talrika klassen") – en bra källa till barrikadfoder, till de trupper som den revolutionära eliten skulle styra. Han avvisade tanken att grunda saken på klassintressen, han hade inget som helst förtroende för dessa proletärens förmåga att befria sig själva. Man måste vädja till "fjärde ståndets" materiella (*hu!*) intressen på grund av den förvanskning som århundraden av trældom hade orsakat.¹¹

Enligt Buonarroto's åsikt hade erfarenheterna visat

att folket är oförmöget att vare sig återskapa sig själv eller utse de personer som måste leda detta återskapande. Innan det går att tänka på en konstitution eller orubbliga lagar måste det upprättas en reformerande eller revolutionär regering på en annan grund än en normal och fredlig frihet.¹²

Det utgjorde *teorin* bakom den skolande diktaturen:

Mitt under de fria institutionernas sammanbrott, mitt under det allmänna fördärvet av känslorna går det bara att hitta ... en framtida pånyttfödelse i en hemlig kår som vägleds av en ren och diktatorisk makt....¹³

Hans förebild inom den politiska teorin var uttryckligen jesuiterna, som (hävdade han) hade använt sina metoder för ondskan, medan vi måste använda dem för det goda. "Den jesuitiska församlingen kan jämföras med en armé fylld av entusiasm och övertygelse, undergiven en enhetlig och absolut makt." Han förespråkade "en motsvarande armé" som dock istället skulle kämpa mot tyranniet. Han avvisade "tolerans" av "frihet för *alla* uppfattningar" precis som om hans namn var Herbert Marcuse.¹⁴

Kort sagt hade den politiska teori och praktik som rörelsen från Babeuf till Buonarroto grundade de jakobinsk-kommunistiska grupperna på inget med "proletariatets diktatur" att göra. Babouvismen förespråkade medvetet och ärligt en skolande diktatur över de fördärvade massorna ("proletariatet"). Det säger vi inte på något fördömande sätt. Det handlar trots allt om en rörelses barndom, och att säga att denna rörelse hade en barnslig syn på diktaturen är inte mer fördömande än att påpeka att ett spädbarn har svårt med pottränning. Om en rörelse ett och ett halvt sekel senare fortfarande är lika barnslig så är lösningen inte bara att fördöma den utan att ge den blöjor.

3. Den blanquistiska myten

Den babouvistiska rörelsen var den jakobinsk-kommunistiska strömningens första inkarnation under det blomstrande av alla möjliga socialistiska och kommunistiska tendenser som skedde före

11 Eisenstein, *The First Professional Revolutionist: Filippo Michele Buonarroti (1761-1837)*, Harvard University Press 1959, s 130, 127, 129.

12 Ur ett meddelande från Buonarroto som citeras av Eisenstein, *ibid*, s 92.

13 Ur en av Buonarroto's anteckningsböcker, *ibid*, s 40.

14 Eisenstein, *ibid*, s 40, 135. Hänvisningen till Marcuse gäller speciellt hans artikel "Repressive Tolerance" i *A Critique of Pure Tolerance* av R P Wolff m fl, se i synnerhet s 106, 109 f. Se även Marcuses artikel om Babeuf ("Thoughts on the Defence of Gracchus Babeuf", i Babeuf, François, *The Defence of Gracchus Babeuf before the High Court of Vendôme*, University of Massachusetts Press 1967) men den är mer oklar.

1848. I typfallet organiserades denna strömning i de kommunistiska hemliga föreningar som frodades, speciellt i Frankrike, under ledare som Blanqui och Barbès.

De jakobinsk-kommunistiska grupperna antog den babouvistiska synen på diktaturen som sin ortodoxi. I den kommunistiska katekesen från 1839 (som åklagaren använde under rättegången efter kuppen som leddes av Blanqui och Barbès detta år) kan man läsa:

Efter en revolution som har genomförts å våra idéers vägnar kommer det obestriddigen att skapas en diktatorisk makt vars uppdrag kommer att bli att leda den revolutionära rörelsen. Denna diktatoriska makt kommer av nödvändighet att grunda sig på den beväpnade befolkningens bifall, och denna befolkning kommer att handla i det allmännas intresse och uppenbarligen representera nationens stora majoritets upplysta vilja. För att vara stark och handla snabbt, måste denna diktatoriska makt vara samlad hos ett så litet antal personer som möjligt.¹⁵

Speciellt i sentida historikers sammanfattningar har denna strömning i allmänhet kommit att kallas ”blanquistisk”. Det går inte att invända mot ”blanquistisk” som en benämning för den, förutsatt att man inte förleds att tro att en ”blanquist” med nödvändighet var anhängare till Auguste Blanqui. Barbès, till exempel, blev bitter fiende till Blanqui, och andra organiserade sig helt enkelt separat.

Ett av våra problem är det faktum att beteckningen ”blanquist” mot slutet av 1800-talet fick en hel del spridning genom Bernsteins revisionistiska kampanj för att ge Marx’ tidiga revolutionära åsikter en nedsättande stämpel. Enligt denna historieskrivning var 1830- och 1840-talens revolutionära strömningar blanquistiska, därmed var blanquismen revolutionär, och av det följer ofrånkomligen att revolutionärer var blanquistiska. Om Marx var revolutionär när han skrev *Kommunistiska manifestet* så var Manifestet följaktligen ”blanquistiskt” – VSB. Ni kan återfinna detta bidrag till den socialistiska historien i Bernsteins *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*.¹⁶ Det är startpunkten för den blanquistiska myten.

Ett av resultaten av denna tankekedja är att historiker visste exakt var de skulle leta efter ursprunget till begreppet ”proletariatets diktatur”: hos Blanqui. Blanquismen stod för diktatur, eller hur? Så Blanqui måste ha hittat på den. Och eftersom vi just fått höra att Marx brukade vara ”blanquist”, så kan det inte finnas någon tvekan om varifrån han fick det...

Det enda problemet med detta påstående är att vartenda ord faktiskt är fel: det går inte att hitta ”proletariatets diktatur” någonstans hos Blanqui, varken som begrepp eller teori. Men att det saknas ett enda styrkande faktum har inte hindrat någon från att göra standardpåståendet att proletariatets diktatur har ett ”blanquistiskt” ursprung.

G D H Cole hävdade till exempel att Blanqui ”framställde läran om proletariatets diktatur mycket klarare än Marx någonsin gjorde...”, trots att han inte känner till något ställe där Blanqui någonsin framställde denna ”lära” överhuvudtaget (vilket hans underlåtelse att kommentera det tyder på).¹⁷ Isaiah Berlin gick ännu längre: ”Proletariatets diktatur förebådades av Babeuf under 1700-talets sista decennium, och utvecklades på 1800-talet uttryckligen [märk väl: *uttryckligen*] på olika sätt av

15 Bourguin, *Le Socialisme Français de 1789 à 1848*, citerat i Martov, *The State and the Socialist Revolution*, New York: International Review 1938, s 29.

16 För Bernsteins bidrag till denna myt, se början av specialnot B.

17 Cole, *History of Socialist Thought*, London: Macmillan 1955-1965, 7 band, band 1, s 165, se även s 164, 17, 21.

Weitling och Blanqui....” Ingen fotnot, inga fakta.¹⁸ I sin välkända *Tyranniernas tidsperiod* tog Halévy till en speciell metod – han ställde bara frågor:

Kommer inte den marxistiska läran om proletariats diktatur direkt från Babeuf, den siste överlevaren efter Robespierre? Påverkades inte Karl Marx i Paris före 1848 av Blanqui, som återupplivade Babeufs teori?¹⁹

Svaret är: nej och nej. Men, förstår ni, Halévy hade inte förbundet sig till någonting. Visste Halévy att Marx aldrig träffade Blanqui ”i Paris före 1848”, och att Blanqui dessutom inte var i Paris utan satt i fängelse? Strunt i det, den ”blanquistiska” andan svävade över Paris’ tak och besudlade allt som kom inom räckhåll med ”blanquism”.

Sombart var också alltför smart att förbinda sig: med ett ovanligt vulgärt språkbruk talade han om ”den vansinniga uppfattningen, värdig bara en Blanqui, om proletariats diktatur”. Lewis L Lorwin var en av få som gav sig ut för att peka ut ett speciellt ställe hos Blanqui, nämligen hans berömda *Instruktioner för ett väpnat uppror*: ”Enligt detta program skulle arbetarna beväpna sig, ta över regeringen, avväpna bourgeoisien och upprätta proletariats diktatur.” Men *ingenstans* i hela detta dokument (som dessutom skrevs 1868-1869 och bara spreds som manuskript i några få exemplar) nämns ”proletariats diktatur”, varken som begrepp eller teori. Dokumentet var i själva verket uttryckligen militärtekniskt till sitt innehåll och tog aldrig ens upp de politiska frågor som var inblandade, än mindre någon diktatur.²⁰

Verkliga auktoriteter om Blanquis skrifter har inte lämnat tvivel om fakta. Den amerikanske auktoriteten om Blanqui, Alan Spitzer, skriver: ”Blanqui hade ofta tillskrivits att ha myntat frasen ’proletariats diktatur’, men ingen har någonsin kunnat dokumentera att han använde det vid något tillfälle.”²¹ Den ledande europeiske auktoriteten är Maurice Dommanget, som har ägnat flera böcker åt en noggrann undersökning av Blanquis verk, inklusive hans opublicerade manuskript. För övrigt är Dommanget angelägen om att till varje pris förvandla Blanqui till en sorts urmarxist, och skulle ha varit överförtjust över att ha hittat ett mikroskopiskt bevis på att Blanqui hade företrädde.* Men Dommanget måste rapportera att ”proletariats diktatur” är ”ett begrepp som Blanqui inte använder”. Besviknen tillägger han att Blanquis ”vänner i London” 1850 använde begreppet ”tillsammans med Marx” (vi kommer att beskriva denna användning i kapitel 12, plats 2) – men Marx hade använt det redan tidigare. Så utöver att Dommanget inte känner till något ställe där Blanqui använder begreppet, så känner han inte heller till någon annan blanquist som gör det, utöver de fall där Marx var inblandad och som vi kommer att diskutera.²² Vi kan tillägga: utöver ordet ”diktatur” så känner han uppenbarligen inte till någon formulering av Blanqui som kan hamras till i form av ”proletariats diktatur”.

Den ideologiska drivkraften bakom blanquistmyten har vi förklarat, men sådana myter behöver

18 Berlin, *Karl Marx. His Life and Environment*, London: Oxford University Press 1981, s 14.

19 Halévy, *The Era of Tyrannies. Essays on Socialism and War*, Garden City: Doubleday 1965, s 279 f.

20 Sombart, *Socialism and the Social Movement*, New York: Dutton 1906, s 118; Lorwin, ”Blanqui”, i *Encyclopaedia of the Social Sciences*, band 2, s 585. Notera speciellt den första meningen i Blanquis ”Instructions pour une Prise d’Armes” (som utelämnas ur förkortade versioner).

21 Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui*, Columbia University Press 1957, s 176.

* För en not om Dommangets partiskhet, se specialnot D, avdelning 7.

22 Dommanget, *Les Idées Politiques et Sociales d’Auguste Blanqui*, Paris: Rivière 1957, s 171. Se även s 378.

också en startpunkt, varefter de kopieras från ett arbete till ett annat. Startpunkten i detta fall kan mycket väl ha varit R W Postgates livfulla bok med korta utdrag ur den socialistiska historien, *Från det förflutna* (1923), som innehåller det längsta försök som jag känner till att underbygga påståendet att Blanqui ”var den förste som formulerade och agerade utifrån teorin om proletariats diktatur”.²³ Vid en närmare analys går Postgates bevis upp i rök. Hans centrala budskap är att han daterar Marx’ första användning av begreppet till 1875 (*Kritiken av Gothaprogrammet*, plats 9), medan ”Blanquis förordande daterar sig till 1860-talet”. Ingenta uttalandet är sant. Marx använde det första gången på 1850-talet. Vad gäller de tillfällen då begreppet dyker upp mellan 1850 och 1875, så känner Postgate inte till en del och avfärdar andra på obegripliga grundvalar som saknar intresse idag utom för att dokumentera hur otillförlitlig han är. Vad gäller Blanqui: att Postgate tillskriver honom begreppet ”på 1860-talet” är helt enkelt ett misstag. Här är hans framställning:

Det är osäkert var han [Blanqui] beskriver detta som revolutionens främsta plikt. [Med andra ord vet inte Postgate.] Det åberopas som hans uttryck i en *Histoire des Blanquistes* (Ch Da Costa, 1912), mellan två andra fraser som lätt kan spåras till honom. Men denna författare ger inga andra källor för sina citat, och jag har inte lyckats spåra det i de ofullständiga verk av Blanqui som jag har kunnat gå igenom. Det finns icke desto mindre ingen anledning att betvivla Da Costas goda vilja, och inte heller kan orden ha skrivits långt efter 1870 (troligen mycket tidigare), i vilket fall jag tänker mig att Blanquis påstående att ha varit den första att formulera det moderna bolsjevikiska programmets allra dödligaste punkt kan anses vara fastslaget.²⁴

Det ursprungliga påståendet om ”1860-talet” går upp i rök nästan direkt efter att det yttrats. Men i själva verket innehåller inte Charles Da Costas historia *Les Blanquistes* (för att ge den rätta titeln) något påstående som motsvarar Postgates beskrivning. Det innehåller däremot (vilket vi ska rapportera om senare) ett uttalande från en grupp blanquistiska flyktingar från Pariskommunen i London, som använder begreppet. Det måste uppenbarligen vara daterat på 1870-talet. Det dateras inte i Da Costa – härifrån kanske Postgates vaghet härrör – men publicerades i själva verket 1874. Det är svårare att förklara Postgates hänvisning till något ”mellan två andra fraser”, även som misstag. Det kanske återspeglar det faktum att det blanquistiska uttalandet från 1874 faktiskt rör sig kring tre fraser som ger dokumentet dess struktur: *vi är ateister, vi är kommunister, vi är revolutionärer*, förkunnar blanquisterna, och de ägnar en del åt varje fras. Det stycke som nämner proletariats diktatur finns i den tredje delen. Och det hänvisar inte till Blanqui.

Postgate åberopar ett annat blanquistiskt dokument från samma period, broschyren *Internationale et Révolution* (1872), som vi också kommer att beskriva senare. Även om Londonblanquisternas dokument hursomhelst inte kan bevisa Blanquis ”företräde”, så kommer vi när vi återvänder till detta material att upptäcka att flyktingarna i London vid denna tidpunkt hade tagit begreppet från Marx, inte tvärtom. Frånsett Postgate finns inget annat stöd för blanquistmyten som är värt att bemöta.

Men om Blanqui faktiskt inte använder begreppet ”proletariats diktatur”, är det ändå inte så att han har förtur på teorin – för han förespråkade väl *en* teori om diktaturen?

(1) Han föreslog förvisso en diktatur som mål för de revolutionära aktionerna, men utan förbehåll var det en uppfattning som var gemensam för jakobin-kommunismen på 1830- och 1840-talen, och

²³ Postgate, *Out of the Past. Some Revolutionary Sketches*, Boston: Houghton Mifflin 1923, s 54 f. Se även s 60 f, 70.

²⁴ *Ibid*, s 61.

den härrörde från babouvisterna via Buonarroti – uppfattningen om en skolande diktatur. Blanqui var ingen teoretiker och låtsades inte vara det heller, och hade inte en aning om ämnet han själv hade tänkt ut. (Postgates hänvisning i förbigående till ”Blanquis påstående” är ett annat av hans påhitt.) Den enda skillnaden mot babouvisterna, ska vi komma ihåg, är att de sistnämnda *avvisade* lösningen med en diktatur i den mån den innebar ett enmansstyre. På Blanquis tid var någon sorts teori om ”revolutionär diktatur” praktiskt taget standard inom de kommunistiska konspiratoriska sekterna. Det finns inte heller i detta avseende minsta fråga om att Blanqui hade ”företräde”. När exempelvis *L’Homme Libre*, en blanquistisk tidning på 1830-talet, krävde ”en diktatorisk makt med uppdraget att leda den revolutionära rörelsen”,²⁵ så förespråkade den uppriktigt sagt inte ens den ”revolutionära rörelsens” diktatur, utan snarare den revolutionära rörelsens ledares diktatur.

(2) Enligt Blanquis uppfattning skulle den eftersträvade ”revolutionära diktaturen” inte vara ”proletariatets”, i någon av det sistnämnda ordets betydelser. Blanqui gjorde inga hycklande uttalanden om att tillämpa massornas herravälde – de måste trots allt gå igenom en lång avvänjningsprocess innan deras sociala fördärv hade bränts bort. I omedelbar mening, i operativ mening, skulle diktaturen vara den konspiratoriska gruppens makt, precis som den var för babouvisterna. När Blanqui försökte sig på en bredare syn kom han fram till ett perspektiv som är tydligt framställt i ett slående stycke i hans manuskript:

Bourgeoisien innehåller en elitminoritet ... den är revolutionens väsen, själ, liv ... Vem har rest proletariatets flagga? Vem har återsamlat det efter dess nederlag? Vem leder folket i strid mot bourgeoisien? – Bourgeoisien själv. De kommer att sluta först efter att ha lett revolutionen till seger för jämlikheten. Men vad har den för emblem på sin fana? Demokrati? Nej – proletariatet. Ty deras soldater är arbetare även om ledarna inte är det.²⁶

Det var ett ärligt budskap om vad en ”arbetarriktning” betydde i den jakobinsk-kommunistiska miljön: ”*deras soldater är arbetare även om ledarna inte är det*”. Han formulerade samma perspektiv i ett stycke i sin *Samhällskritik*:

Tusentals inom eliten lever under förhållanden av yttersta misär ... Dessa *déclassés*, osynliga ombud för framsteg, är idag den hemliga pådrivande faktor som stöder massorna och hindrar dem från att sjunka ner i ett maktlöst tillstånd. Imorgon kommer de att bli revolutionens reservstyrka.²⁷

Det var den vanliga versionen av den revolutionära diktaturen före Marx – ”den revolutionära gruppens diktatur”. Den antogs förstås vara en diktatur å folkets vägnar, eller i dess intresse, och även det var en ärlig uppfattning, inte en övning i demagogi.

(3) Begreppet ”*proletariatets diktatur*” är i själva verket ovidkommande för att förstå Blanqui. Med ”proletär” menade han praktiskt taget alla utom ett litet antal aristokrater och utsugande borgare, vilket Spitzer påpekar på ett övertygande sätt.²⁸ Det var detta som låg bakom Blanquis berömda svar

25 Leroy, *Histoire des Idées Sociales en France*, Paris: Gallimard, 1946-1962, 3 band, band 2, s 414.

26 Citeras i Mason, ”Blanqui and Communism”, i *Political Science Quarterly*, december 1929, vol 44, nr 4, s 498.

27 Blanqui, *Critique Sociale*, Paris 1885, 2 band, band 1, s 219, citeras i Mason, *ibid*, s 508. Jmför också Bernstein, Samuel, *Beginnings of Marxian Socialism in France*, s 13. En annan tolkning gör Spitzer, *op cit*, s 164.

28 Spitzer, *op cit*, s 96-98, 102. Rosenberg framhåller samma sak, *Democracy and Socialism. A Contribution to the Political History of the Past 150 Years*, London: Bell 1939, s 31. Tvetydigheten i Blanquis inställning till klasskampen har konstaterats många gånger, se t ex Landauer, *European Socialism*, University of California Press 1959, 2 band, band 1, s 1040, 1045, 291, och Cole, *History of Socialist Thought*, band 1, s 307.

till domstolen när han fick frågan om sitt yrke: ”proletär”. Han förklarade ordet som ”en av de trettio miljoner fransmän som lever av sitt arbete”. Den siffran omfattade åtta niondelar av ett folk som till den överväldigande delen var småborgerligt till sin sammansättning. Blanquis hjärta slog för det förtryckta arbetande folket, men han var lika lite som Buonarroti redo att överlämna staten till detta folk om revolutionen ägde rum.

En annan diktatur som blanquisterna ofta talade om var ”Paris’ diktatur” över landet. Dommanget säger det klart och tydligt: ”Den plebejiska diktatur som Blanqui tänkte sig är det revolutionära Paris’ diktatur över resten av Frankrike.”²⁹ Denna uppfattning räckte i sig själv för att döma varje blanquistiskt uppror, och var främmande för Marx och Engels. Det kom upp i deras brevväxling 1869, då blanquisten Gustave Tridon gav ut sin broschyr *Gironde och girondisterna*. ”Förvirrat”, tyckte Engels, i synnerhet i frågan om centralisering och decentralisering. ”Uppfattningen att Paris’ diktatur över Frankrike, som fick den första revolutionen [1789] att misslyckas, än en gång skulle kunna genomföras och med ett annat resultat, är komisk.”³⁰ Pariskommunens problem två år senare visade samma princip på nytt. I noterna under förberedelserna inför skrivandet av *Pariskommunen* tog Marx med ett urklipp från Kommunens *Journal Officiel* från 1 april, som kraftfullt avvisade Paris’ herravälde över landet och förespråkade kommunalt självstyre och lokalt oberoende självstyre.³¹ Det upprepades i kapitel 3 i Marx’ Manifest, med ännu större eftertryck och ännu mer detaljerat.³²

Att tillskriva Blanqui begreppet ”proletariatets diktatur” är mer än ett misstag: det är ovidkommande. Vi kommer att återvända till Blanqui och blanquismen i kapitel 9.

4. Utopister och diktatorer

I egenskap av den första socialistiska rörelsen i historien har babouvisterna patent på många sidor av de socialistiska strävandena, men de var inte på minsta sätt ensamma om att förknippa socialism uppifrån med en sorts skolande diktatur. Det var vanligt bland alla möjliga socialister/kommunister – praktiskt taget standard – att anse att ”varje ny regim behöver diktaturens rede för att kläckas”. (Denna liknelse kom 1848 från Emile de Girardin, en tidig Hearst som var ungefär lika socialistisk som sin efterföljare under dennes radikalt socialistiska dagar.)³³

Genom själva karaktären på sitt synsätt var alla uppfinnare av den utopiska socialismen uppfinnare av socialism uppifrån. Saint-Simon hade många scheman för diktatoriska regimer där en person med makt skulle tvinga på ett lyckligt folk den senaste saintsimonska planen. Om han inte använde ordet ”diktatur” (jag vet inte) så är detta faktum av rent lexikografiskt intresse. Wilhelm Weitling, den tyska utopiska kommunismens pionjär, talade uttryckligen om en ”messiansk” diktatur, vars namn och adress man inte behövde vara siare för att inse. I sitt mest kända verk, *Garantier för*

29 Dommanget, *Idées Politiques*, s 173.

30 Engels, ”Brev till Marx”, 6 juli 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 336.

31 Marx, ”Notebook on the Paris Commune. Press Excerpts, April-May 1871”, *Arkiv K Marksa i F Engelsa*, Moskva, band 15, s 35.

32 Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 24 ff. Se även första utkastet, Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, New York: Monthly Review Press 1971, s 166, och Engels inledning till *Pariskommunen*,

33 Citeras i Max Beer, ”An Inquiry into Dictatorship”, *Labour Monthly* (London), augusti 1922. För Marx’ och Engels’ åsikt om Girardin, se deras recension av en av hans böcker, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 326.

harmoni och frihet (1842) vittnade han om förekomsten av uppfattningar om diktatur bland dåtidens kommunister:

Kommunister är fortfarande ganska obeslutsamma om vad de ska välja för sorts regering. En stor del av de i Frankrike lutar mot en diktatur, ty de känner väl till att folkets överhöghet, som den förstås av republikaner och politiker, inte passar för övergångsperioden från det gamla till en helt ny organisation. De engelska kommunisternas ledare, Owen, skulle låta utförandet av specifika plikter tilldelas personer utifrån ålder, och en regerings viktigaste ledare skulle vara dess äldsta medlemmar. Alla socialister, med undantag för Fourier, för vilken alla sorters regeringar är samma, är överens om att den sorts regering som kallas folkets överhöghet är mycket olämplig och till och med farlig som stödjepunkt för den unga kommunistiska princip som är på väg att förverkligas.³⁴

I kapitel 3 kommer vi att se att Weitling var konsekvent: när han återvände till Tyskland under revolutionen 1848, lät han ingen tid gå förlorad innan han helt öppet föreslog en diktatur.

Det fanns andra mindre figurer som var lika öppenhjärtiga: till exempel ”den kommunistiska före detta prästen Pillot – som senare skulle återfinnas bland Blanquis anhängare – och som några år innan 1848 avslutade en av sina böcker med hotet att om inte mänskligheten vill ha kommunismen så skulle den tvingas acceptera den, ”precis som de intagna på ett mentalsjukhus måste duscha vare sig de ville det eller inte.”³⁵ Här kan vi anmärka att liknelsen med ett mentalsjukhus inte var Pillots underliga påfund. Den mycket förnuftige mannen Robert Owen skrev, att samhället var så oförnuftigt att det ”snabbaste sättet” att avhjälpa saker och ting ”kommer att bli att styra eller behandla hela samhället som de mest avancerade läkarna styr och behandlar sina patienter i de bäst organiserade sinnessjukhusen”, givetvis med ”tålmod och vänlighet”.³⁶ Det skiljer sig inte på något avgörande sätt från babouvisternas syn på vad samhällsfördärvet fick för konsekvenser. Men det är tveksamt om Pillot eller Owen eller deras likar skulle likställa detta toleranta synsätt med ordet ”diktatur”, som bara togs i beaktande av radikaler som intresserade sig för frågan om en revolutionär ”övergångsregim”.

Den saintsimonska strömning som leddes av Berthélemy Prosper Enfantin var inte någon av de socialistiska grupper som var särskilt intresserad av frågan om ”övergången”. Och så vitt jag vet dök ordet ”diktatur” sällan upp i deras litteratur. (Deras egna ord för sin Högsta ledare lutade åt ”påve” och ”Messias”.) Men strax efter ”julirevolutionen” 1830 som förde Louis Philippe till tronen, drog Enfantin med Bazard, som då fortfarande ledde sekten, till Hotel de Ville, där Bazard föreslog att den liberale ledaren Lafayette skulle ”införa diktaturen” och på så sätt göra det möjligt att rensa upp i hela röran. Senare, efter rättegången mot Enfantin och Olinde Rodrigues i oktober 1832 på falska anklagelser om bedrägeri, slutade en osignerad artikel i gruppens press med följande tanke: vi kan gå med på att det krävs ett rättsväsende för att samhället ska kunna övervaka moralen och jaga ut ondskan, men –

Vem kan idag göra anspråk på denna permanenta diktatur?

Denna ”diktatur” var själva rättsväsendet. Banden vad gäller innebörd med den gamla *dictaturan*

34 Citeras i Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, University of Michigan Press 1964, s 20.

35 Nomad, *Apostles of Revolution*, New York: Collier Books 1961, s 29.

36 Citerat i Morton, *The Life and Ideas of Robert Owen*, New York: Monthly Review Press 1963, s 171. Morton tror att sådana anmärkningar var Owens ”eget påfund”. Inte alls.

hade förvisso blivit svagt.³⁷

Bland periodens franska utopister var den mest politiska gruppen utan tvekan den som organiserades och leddes av Etienne Cabet. Den cabetistiska, eller ”ikarianska”, strömningen kallade sig kommunistisk, eftersom den var den enda av utopisterna som stod för en grundlig sorts gemensamt ägande av produktionsmedlen, och den särskiljde sig också genom att rikta sig till en arbetarklasspublik. Cabet förespråkade öppet en ”diktatur” som sitt förslag till övergångsregim.

Cabets diktatur lades fram mitt i hans grundläggande text, den utopiska romanen *Resan till Icaria* (1849). Här verkställs hela det storslagna samhällseliga målet av en diktator, som helt klart kallas för det. Han efterträder en ”tyrann”. ”Lyckligtvis visade sig diktatorn som valts av folket, den gode och modige Icar, vara den bästa av män!” I egenskap av diktator föreslår Icar ett Gemensamt system för sina medborgare i Icar. Den ikarianska församlingen utlyser fester för att fira diktatorns seger över tyrannen, och den tredje årliga festen är ”diktaturens fest”. Det finns ett långt ”historiskt” stycke som förhärligar Icars arbete som diktator. Under diktaturens fest organiseras ett praktfullt propagandaspektakel i samma stil som Hitlers tillställningar i Nürnberg. De tacksamma massorna ropar ”Icar diktatorn”, om och om igen. Triumferande får vi höra att varenda detalj i föreställningen har föreskrivits enligt lag. Vilken tur ikarianerna hade ”att hitta en diktator som verkligen *önskade* dem frihet och välstånd”! ”Skåda Washington, diktatorn och den amerikanske Icar!”

Påståendet att Icar ”valdes” verkar något oprecist, ty valet ägde uppenbarligen rum med hjälp av bifallsrop under ett plötsligt anfall av glädje. Diktatorn utfärdar planer för ett val till en nationalförsamling, och allting antas givetvis enhälligt. Planen anger en ”övergångsperiod” på 50 år. Som utlovat avskaffar Icar diktaturen när församlingen sammankallas, men återupptar den för att slå ner en kontrarevolutionära koalition. Men han vägrar att bli utsedd till diktator för livet: ”icke desto mindre var han republikens själ, geni och diktator”. Det Gemensamma systemet röstas till sist igenom enhälligt, vilket är bättre än vad Stalins någonsin lyckades göra.³⁸

I eget namn diskuterar Cabet den jakobinska ”diktaturen” under den franska revolutionen: ”Under denna fruktansvärda diktatur ... pressade [Nationalkonventet] demokratin till den allra yttersta upprymdhet och entusiasm.” Förvänta er inte, upplyser han läsaren, att jag ska ”fördöma demokratin, konventet och diktaturen tillsammans”.³⁹ Det var demokratin som utövade diktaturen: förstå detta yttrande så förstår ni en del av begreppets komplexitet.

Cabet hade skrivit om sin uppfattning ett år innan romanen publicerades. I en not som var tänkt att cirkulera bland hans kollegor intygade han att det ”patriotiska partiet” skulle skapa en skuggregering som i händelse av revolution skulle vara redo att ta en diktatorisk makt. När romanen hade publicerats var han övertygad om talet om ”diktatur”, och när en bundsförvant, Richard Lahautière, 1841 bröt med Cabet i riktning mot en religiöst mystisk ”kommunism” som var påverkad av Pierre Leroux, hånade faktiskt Lahautières rivaliserande tidning Cabets ”diktatoriska roll”. Men senare på

37 För 1830, se Charléty, *Histoire du Saint-Simonisme (1825-1864)*, Paris: Hachette 1896, s 106; även Butler, *The Saint-Simonian Religion in Germany*, Cambridge University Press 1926, s 13. För 1832, se Saint-Simon, *Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, Paris: E Dentu 1865-1878, band 47, s 552 (odaterad artikel, inte nödvändigtvis av Enfantin).

38 Cabet, *Voyage en Icarie*, Paris: Au Bureau du Populaire 1845, s 39, 217 f, 262 f, 269, 308, 337-346, 349, 353, 358, 499.

39 *Ibid*, s 440, 443.

1840-talet gick Cabet, under inverkan av ”praktisk politik”, i riktning mot ett mjukare språk. Det orsakade internt missnöje i Lyon, där den ikarianska rörelsen nåde sin höjdpunkt 1843-1844. Sébastien Commissaires memoarer berättar att en fraktion ville upprätta det ikarianska samhället ”med våld”, medan Cabets grupp ”satte allt sitt hopp till pacifistisk propaganda”. Den förstnämnde resonerade som Buonarroti, att en befolkning som var så felskolad av samhället aldrig kunde erövrast med hjälp av propaganda. Därför krävdes en revolution ”för att upprätta en diktatur i massornas intressen istället för en diktatur för de fås, en familjs eller en enskild persons, intressen.” Utan tvekan åberopade dess vänsterister Icar.⁴⁰

Cabets efterspel kommer vi att se i kapitel 8.

5. *Dézamy, Morrison och den unge Engels*

Till vänster om Cabet var intresset för frågan om ”övergångsregimen” mer allmänt, och det talades utan tvekan mer om diktatur som en lösning eller en av lösningarna än vad jag har lyckats hitta. Théodore Dézamy – som för övrigt lästes med stort intresse av den unge Marx när han just hade börjat studera kommunistisk litteratur – bröt med Cabet av politiska orsaker. I en av sina propagandaskrifter hyllade Dézamy enhet, och frågade:

Men vad är enhet? Hur förverkligas denna princip? Här uppstår en hel massa meningsmotsättningar och meningsskiljaktigheter. Enligt vissa är enhet att all politisk och social makt samlas i händerna på en enda person, en monark. Andra ser den enda legitima enheten i en republikansk diktatur, antingen i händerna på en kommitté för allmän säkerhet eller i händerna på ett nationellt konvent. Vissa lovordar en teokratisk makts förträfflighet, organiserad som en hierarki – till exempel påvedömet.

Dézamy betraktade saintsimonianerna och cabetisterna som exempel på den sistnämnda sorten, men han tog inte själv något ansvar för den andra. Han talade fientligt om ”Robespierres påvedöme, som skyddas av Prairials fruktansvärda lagar”.⁴¹ Det vore lämpligt om vi hade haft liknande översikter av scenen av andra deltagare.

Men vi får inte ge intryck av att ordet ”diktatur” som sådant bara var förknippat med socialismer uppifrån. Som tidigare var begreppet mångfacetterat. Om betydelsen enmansstyre hamnade främst så blev resultatet givetvis ett synsätt som liknar den moderna användningen, trots att det inte var det. Men om åsikten om utomlagligt *tvång* – som vi redan har stött på – hamnade främst då kunde ordet knytas till verkligt folkliga rörelser.

Ta James Morrison, vars *Pioneer* var ett av de bästa språkrören för owenitiska kooperativ, stridbar fackföreningspolitik och profeministisk agitation för kvinnors rättigheter och jämlikhet – och allt detta på 1830-talet. Han var en mild socialist, i grund och botten reformist och lutade åt att ersätta en revolutionär politik med facklig politik (vilket har givit honom något av en ”syndikalistisk” nyans). I en typisk ledare betonade Morrison behovet av ”allmänna folkförsamlingar” för att utbilda dem i att sköta angelägenheterna. Han fortsatte:

40 Johnson, *Utopian Communism in France. Cabet and the Icarians, 1839-1851*, Cornell University Press 1974, s 59, 63, 112, 136.

41 Dézamy, *Le Jésuitisme Vaincu et Anéanti par le Socialisme...*, Paris 1845, s 9, 132. [Prairial var den nionde månaden i den republikanska kalendern – öa.]

Fackföreningarnas ökande makt och intelligens, kommer, om de sköts rätt, att dra in landets alla kommersiella intressen i sin virvelrörelse, och tack vare sin på egen hand förvärvade betydelse kommer den, när den gör det, att bli en ytterst inflytelserik, vi kan nästan säga diktatorisk del av staten. När detta sker så har vi fått allt vi vill ha, vi har fått allmän rösträtt....

och han såg fram mot en regering som leddes av Handelshuset istället för av Underhuset.⁴² Vi ska inte tro att Morrison var jakobin eller ”blanquistisk” galenpanna. Till skillnad från Owen, som han slutligen måste bryta med, var han helt igenom demokrat. Han var välutbildad och menade med ”diktatorisk” en *härskande makt som hade en makt utöver de normala regeringsformerna*.

Vad gäller Marx och Engels fanns under åren före 1848 knappast ordet ”diktatur” alls, och i ett par fall där det dyker upp efter ett visst mönster så var det inte ens avlagt positivt. Ett tillfälle var i en artikel som Engels skrev 1844, innan han hade införlivat något från Marx och under den korta period då han lutade åt att upprepa Moses Hess’ anarkistiska språk. Istället för att använda utrymme på hela stycket, som måste läsas för att inse vad artikeln säger, citerar jag bara några få rader:

Ren monarki framkallar skräck – man tänker på orientalisk och romersk despotism. Ren aristokrati är inte mindre skrämmande.... Demokrati är mer skrämmande än båda. Marius och Sulla, Cromwell och Robespierre, två konungars blodiga huvuden, förbudslistorna och diktaturen talar tydligt nog om demokratins ”fasor”.⁴³

Denna röra avslutas med åsikten att det är ”staten själv” som är ”orsaken till all denna omänsklighet och den är själv omänsklig”. Men det finns olika sorters röra, och denna variant – konstaterar vi med intresse – blandar ihop ”demokrati” och ”diktatur” till en enda ourskiljbar soppa.

Den andra förekomsten var i det icke publicerade manuskriptet *Den tyska ideologin* – i en avdelning som högst troligt skrevs av Engels – men det är väldigt upplysande att den finns i ett stycke som citeras från någon annan.⁴⁴

Som vi har sett förekom begreppet ”diktatur” förvisso på 1830- och 1840-talen, och att det under denna period knappast alls används av Marx eller Engels står i stark motsättning till den uppmärksamhet de ger det efter 1848. Något måste ha hänt...

42 Beer, *A History of British Socialism*, London : G Bell 1923, band 1, s 340.

43 Engels, *Die Lage Englands: 2. Die englische Konstitution*, Marx/Engels, *Werke*, band 1, s 571. För några ord om Engels under denna period, se *KMR*, band 1, s 143-145.

44 Marx/Engels, ”The German Ideology”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 461.

Kapitel 3 Diktatur 1848

Någonting *hände* verkligen – i Frankrike 1848. Det var då den första moderna diktaturen upprättades, under general Eugène Cavaignac. Men innan jag tar upp det måste en detalj klargöras.

Vid den här tidpunkten var ordet ”diktatur” välkänt och användes oförbehållsamt. Cabetisterna hade använt det sedan en tid, och än mer hade de kommunistiska och vänsterrepublikanska klubbarna och hemliga sällskapen gjort det. Om det behövs ytterligare bevis, så är det faktiskt så att den mest ljusröda socialisten i Frankrike var beredd att använda det.

1. Till och med Louis Blanc...

Louis Blanc har gått till historien som en av de mest försiktiga socialdemokraterna och framförallt en demokratisk socialist. Hans strömning var i själva verket en av de första att använda denna beteckning. 1848 var han berömd för sin broschyr *Arbetets organisering* och som ledare för det republikanska partiets vänsterflygel.

Revolutioner har en vana att konkretisera en fråga som tidigare verkat vara en fantasifull teori: *övergångsregimernas* karaktär, de provisoriska revolutionära regeringarna dagen efter revolutionen. Som vi har sett handlar det om den övergångsregim som allra mest ihärdigt förde ordet ”diktatur” på tal. Det gjorde den även för Louis Blanc, som var en seriös politiker.

Frågan ställdes för Blanc genom regeringens beslut till förmån för tidiga val till den Nationella konstituerande församlingen, som bestämdes till 23 april 1848. Den stora majoriteten av vänsteranhängarna, från alla nyanser av rosa till rött, var för att skjuta upp valen, för att ge lite mer tid att skola folket i frågorna. Själva möjligheten att göra sig hörd bland folket hade ju uppstått bara några dagar tidigare: folkmassorna, i synnerhet bönderna och landsbygden, var fortfarande begravda i rojalisternas och prästernas antidemokratiska propaganda.

Blanc var för att skjuta upp valen. Han tänkte sig att det innebar att den provisoriska regeringen inrättade sig som en ”diktatorisk makt” – och han talade för det. Den provisoriska regeringen (skrev han i en bok tio år senare) borde ”betrakta sig som diktatorer som har utsetts av en revolution som blivit oundviklig, och var inte skyldig att söka godkännande i allmän rösträtt förrän den hade genomfört allt det goda som ögonblicket krävde.”¹

Hans slutsatser av den pressade situationen gick längre än att skjuta upp valen. Det han verkligen var ute efter, berättar hans levnadstecknare Leo Loubère, var ”ministermakt åt sig själv i en foglig provisorisk diktatur genom en kommitté för allmän säkerhet”.² Inte för att Loubère fördömer honom för denna lilla förseelse: tvärtom försvarar han Blanc på basis av hans ”motvilja mot terrorism”.*

1 Blanc, 1848. *Historical Revelations: Inscribed to Lord Normanby*, London: Chapman & Hall 1858, s 296. Den utökade franska versionen av denna bok, som Blanc gav ut 1859, har samma stycke på s 370. Uttrycket ”diktatorisk makt” kommer från en tidigare bok av Blanc, *Pages Histoire de a Révolution 1848*, Paris: Bureau du Nouveau Monde 1850, s 79. En engelskspråkig förkortad version av denna bok publicerades i Harneys tidskrift *Democratic Review*, juli 1850, citatet finns på s 70.

2 Loubère, *Louis Blanc. His Life and His Contribution to the Rise of French Jacobin-Socialism*, Northwestern University Press 1961, s 95.

När Blanc mötte det styrande rådet den 16 april argumenterade han återigen för att senarelägga de nationella valen:

Mot de många invändningarna som restes medgav han att han ville ha en diktatur, men en diktatur för framsteg, inte reaktion. Han försäkrade att ingen hade mer respekt för folkets överhöghet än han. Det han fruktade var att den skulle förfelas.³

Blancs inställning till en senareläggning var mer extrema än vänsteranhängarnas och arbetarklubbar. De sistnämnda, klagade Blanc, föreslog bara att man skulle skjuta upp dem en månad, men Blanc ansåg att det inte var länge nog för att landsbygden skulle övervinna sin långvariga felskolning.⁴ Nej, hävdade han envist: valen borde skjutas upp ”till senast möjliga datum”.⁵

Dessutom hade den diktatur som Blanc eftersträvade djupare rötter i den jakobinska traditionen: han var mycket tydlig med att han ville ha Paris’ diktatur över landet. Loubère uppger hans åsikt:

Precis som 1893 måste kampen mellan stadens och landsbygdens Frankrike lösas med hjälp av huvudstadens diktatur, ”utvecklingens diktatur”.

Den upplysta minoritetens Paris hade rätt att tala och agera för hela Frankrike. Mot de som invände svarade Blanc att ”hela Frankrike kommer till Paris, Paris är för landsbygden vad havet är för alla floder som rinner till det. Frankrike talar genom Paris”, och så vidare.⁶ Han betonade att ”det okunniga folket till antalet var överlägset det upplysta folket i städerna”, en skillnad som berodde på ett halvt sekels tankeförsvagande statlig ”förvanskning”.⁷

Loubère medger att Blanc här följde en ”ny inriktning”, nämligen minoritetens styre. Vår socialdemokratiska prototyp förespråkade inte i någon mening majoritetens diktatur. Det jakobinskt-kommunistiska perspektivet på en skolande diktatur accepterades långt till höger om Blanqui eller Barbès, om än i något utspädd form. Även om det kallades ”utvecklingens diktatur”, eller om man, med journalisten Taxile Delord, predikade att ”revolutionen 1848 kommer att härska med frihetens diktatur”.⁸

Den enda medlemmen i den provisoriska regeringen som höll med Blanc i denna fråga var en mekaniker, en viss Albert, det styrande rådets arbetarfasad, som hade påtvingats politikerna av den enorma arbetardemonstrationen vid Tuilerierna efter att de just hade störtat monarkin. (Vid detta tillfälle skrev Blanc att ”det var med tårar i ögonen som jag skrev orden ’Albert, arbetare’ på listan av framtida diktatorer” – det vill säga listan av medlemmar i den provisoriska regeringen.)⁹ Å andra sidan talade hans hårdaste motståndare i regeringen Lamartine, mot vilken han kastade elaka pilar, om poetens korta period av popularitet under republikens inledning: ”När han gick till sängs trodde

* Loubère försvarar Blanc mot *Marx*, som, säger han, var kritisk mot den ”lille sultanen” ”för att han inte inrättade en personlig diktatur”. (*Ibid.*) Inte en not, inga fakta, i denna bok som är fullpepprad med lärda referenser. Det är helt enkelt en förfälskning. Man förstår att om Marx ville att Blanc skulle genomdriva en *personlig* diktatur så var Blanc verkligen en demokratisk riddare som bara strävade efter en ”diktatur genom en kommitté för allmän säkerhet”.

3 *Ibid*, s 96.

4 Detta citeras ur den förkortade versionen i *Democratic Review*, s 70 (se not 1 ovan).

5 Blanc, *Pages d'Histoire*, s 80. Samma tanke finns i hans *1848: Historic Revelations*, s 297 (eller 321 i den franska utgåvan).

6 *Ibid*, s 97, 71.

7 Samma som not 6 ovan.

8 Citerat i Larousse, *Grand Dictionnaire...*, band 13, s 1112, under ”Révolution”.

9 Blanc, *Pages d'Histoire*, s 19.

han att han hade Frankrike för sina fötter, han somnade berusad av sig själv, han drömde om diktaturen, han vaknade – han var ensam!”¹⁰ Vi ser att det för Blanc inte fanns något speciellt behov att kommentera det faktum att både den provisoriska regeringens yttersta vänster och yttersta höger ”drömde om [eller åtminstone tänkte på] diktaturen”.

Lamartine var mot att skjuta upp valen eftersom han ville garantera att det valdes en församling av rätt politisk färg, och använde inte begreppet ”diktatur” för vad han drömde om utan för vad han faktiskt gjorde. Den provisoriska regeringen var trots allt inte resultatet av ett val, och därmed var den med Lamartines språk en diktatur. Till en delegation från Blanquis klubb som bad om ett senareläggande förkunnade han rättroget att regeringen måste ge tillbaka makten till nationen. Regeringen, sa han, borde ”inte ens för en minut [förlänga] den sorts diktatur som omständigheterna tvingade oss att införa.”¹¹

Det fanns en till som vid denna tidpunkt befann sig lite utanför denna uppdelning i höger/vänster. Louis Blanc ägnade ett stycke i sin bok från 1850 till att försvara sig mot anklagelsen att han i själva verket *misslyckades* med att upprätta sin ”diktatoriska makt” när den enorma massdemonstrationen den 17 mars gav honom chansen att göra det. Han borde ha utnyttjat massornas imponerande kraft för att störta regeringsmajoriteten ... Denna anklagelse, berättar han, kom från boken *En revolutionärs bekännelser* av ”anarkisten” Proudhon. (Vi kommer att stöta på denna ”frihetsivrare” igen i nästa kapitel, men för tillfället är vi intresserade av den andra vitkalkade gravplatsen, Louis Blancs.)

Blancs svar till Proudhon löd så här: han, Blanc, *skulle* ha varit för att ta över regeringen om han kunde övertygat sig själv om att en sådan handling skulle ha ”räddat republiken” utan att ”allt skulle ha fattat eld”.¹² Med andra ord skulle han hjälpt till att göra revolution om det inte hade stört någon alltför mycket. Men det faktum att diskussionen handlade om en diktatorisk kupp verkade inte störa varken socialdemokraten eller anarkisten.

Nu övergår vi till det som hände när denna förespråkare av en diktatur ställdes inför en verklig diktatur.

2. Cavaignacs diktatur

Vi kommer att se att påståendet att Cavaignac ledde den första moderna diktaturen måste omgärdas med vissa förbehåll, men det kan fungera som en distinktion. Före 1848 kan ordet ”diktatur” återfinnas på privata och offentliga platser, och bland de offentliga finns både framträdande och mer dolda källor. Men dittills hade begreppet inte uppträtt i den politiska huvudfåran. När Spencer menade att ordet hade tagit en vändning efter Första världskriget,¹³ så tänkte han utan tvivel på det faktum att något som kallades en fascistisk diktatur hade drabbat världens medvetande. 1848 hade vi för första gången något som så att säga skapade rubriker i Europa och USA.

General Cavaignacs diktatur var den franska borgarklassens svar på det dittills största arbetaruppror

¹⁰ *Ibid*, s 29.

¹¹ *Le Moniteur Universel*, 8 mars 1848, citerad i S Bernstein, *Blanqui*, s 148.

¹² Blanc, *Pages d'Histoire*, s 96.

¹³ Se kapitel 1, s 9.

som hade ägt rum: arbetarklassernas uppror i Paris den 23-26 juni. Den 19 juni började oron bland arbetarna bli allvarlig, när regeringen som hade upprättats efter februarirevolutionen tillkännagav att den inom kort skulle upplösa nationalverkstäderna. Som ett arbetsskapande projekt (förklätt till en ”socialistisk” tillämpning av Louis Blancs system ”Arbetets organisering”) skyddade nationalverkstäderna tiotusentals arbetare mot svält. På morgonen den 22 juni genomfördes en demonstration med flera hundra arbetare utanför den verkställande kommissionen, som utövade den regeringsmakt som Nationalförsamlingen hade tilldelat den. Samma dag publicerade regeringen ett påbud som ställde unga arbetare inför valet att ta värvning i armén eller avskedas. Vid middagstid försatte krigsminister Cavaignac armén i Paris i alarmberedskap. På kvällen förekom spridda demonstrationer och ett massmöte. Upproret bröt ut tidigt påföljande dag, den 23 juni, då tusentals demonstrerande arbetare angreps av trupper.

De republikanska deputerades ledande grupp beslutade att den verkställande kommissionen inte klarade av att hantera situationen, tittade runt efter en man till häst, och återfann honom genast i den republikanska general som hade visat att han kunde hålla den franska militären i schack i frågan om Algeriet. General Louis Eugène Cavaignac hade så sent som 17 maj kommit från Algeriet för att bli krigsminister. Han fanns tillgänglig.

Cavaignac erbjöds diktaturen *innan* upproret bröt ut, den 22. Vissa historiker ifrågasätter uppfattningen – som bland annat Marx gav uttryck för¹⁴ – att regeringen antingen provocerade fram eller rörde vägen för katastrofen för att utdela ett dödande slag mot arbetarklassens tryck mot regimen, som ur borgarklassens synvinkel började bli outhärdligt.* Parollen var ”*Il faut en finir!*” [Det måste ta slut!] Det må vara hur det vill med det, men det finns ingen tvekan om att de ledande republikanerna, som hade tillräcklig politisk styrka för att störta den verkställande kommissionen, inte försökte avstyra ett uppror den 22 juni, utan istället riktade in sina ansträngningar på att införa en diktatur som skulle krossa det i blod.

På morgonen den 22 kom den republikanska gruppen överens om att den verkställande kommissionen måste ersättas av ”en mer kraftfull hand” för att få lite ”handling”. Regeringsledaren och historikern Garnier-Pagès berättade att några av dessa

var betagna i de gamla traditionerna, trodde på behovet av en energisk diktatur för att rädda republiken, och var inte ovilliga att ta till ett svärd som var beredvilligt att försvara och slå till om det behövdes.¹⁵

En av dem tog fram den morgonens utgåva av *La Presse* och läste en artikel av utgivaren - redaktören Girardin som gick runt i staden. Den beskrev två regeringsledare som samtalade:

14 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 25 – i synnerhet detta stycke men hela kapitel I är relevant.

* Det går att upptäcka denna ståndpunkt i en fransk historikers ord, som förklarade att regeringens trupper ville ”försvara ett samhälle som i grunden hotades av anarkistiska läror, och göra slut på den outhärdliga diktatur som Parisarbetarnas ständiga uppror utgjorde för landets politiska liv”. (Jean Vidalenc, i en artikel som publicerades 1948, och citeras av De Luna, *The French Republic under Cavaignac, 1848*, Princeton University Press 1969, s 152.) Av de ”ständiga” uppror som arbetarna hade genomfört, hade det senaste varit februarirevolten som förde just de krafter som nu retade sig på arbetarklassernas inflytande över det politiska livet till makten, och enligt borgarklassens uppfattning skulle inflytandet uteslutande tillhöra dem. Historikern, som skriver ett sekel senare, använder ”diktatur” med samma irritation över utomlagligt tvång som motiverade hans bröder 1848.

15 Garnier-Pagès, *Histoire de la Révolution de 1848*, Paris: Pagnerre 1872, s 270.

Kort dialog: Saker och ting måste börja bli ännu värre. – Varför det? – Därför att vi nu bara har ett sätt att behålla makten som glider ur våra händer. – Vad då för sätt? – Det är genom att göra general Cavaignacs diktatur nödvändig...¹⁶

Girardin hade anat precis vad de höll på med. Gruppen utsåg tre kollegor för att göra en trevare hos Cavaignac, som omedelbart gick med på det, på villkor att han fick fria händer – inte någon orimlig begäran från en presumtiv diktator. En monarkistisk talesperson försäkrade också Cavaignac sitt stöd.¹⁷

Nästa morgon: uppror. Kanoner dundrade när goda medborgare vaknade. Denna dag gav församlingen Cavaignac det samlade militära befälet över alla väpnade styrkor i Paris. På morgonen krävde Cavaignac, under ett samtal med församlingens ordförande, att det utlystes undantagstillstånd.¹⁸ Den 24 drevs diktaturen igenom i nationalförsamlingen, i en intressant scen.

Den republikanske deputerade, Pascal Duprat, som var medlem i den socialdemokratiska tidningen *La Réformes* styrelse, föreslog: ”Paris försätts i undantagstillstånd. All makt samlas i general Cavaignacs händer.”

Deputerade Dupin från Nièvre protesterade genast: ”Församlingen ämnar inte tilldela någon en diktatur, den ämnar inte ge upp sina rättigheter, den ämnar bara delegera den verkställande makten.” Duprat gick med på att ändra ”makt” till ”verkställande makt”, medan de församlade statsmännen redan ropade ”Rösta! Rösta!” Deputerade Larabit stödde överförandet av makten men förkunnade: ”Jag är mot undantagstillståndet. Jag är mot diktaturen. Lagarna är tillräckliga... Vi behöver inte upphäva lagarna.” Som svar ropade statsmännen ”Rösta! Rösta!” Deputerade Nchet tog till orda: ”Jag reser mig för att av all kraft protestera mot att utlysa undantagstillstånd över Paris.” Han erinrade om 1832, då de republikanska deputerade hade kämpat mot att monarkisterna upprättade undantagstillstånd. Då försökte Jules Bastie, regeringsmedlem och redaktör på *Le National* hetsa fram omröstningen genom att ropa att upproret höll på att omringa Hôtel de Ville (en varning som han just hade hittat på). Deputerade Larabit försökte tala igen. Det blev ett tumult när de församlade försvararna av lag och ordning rusade fram för att hindra honom från att stiga upp i talarstolen. Under tumultet förkunnade ordföranden debatten för avslutad. ”Vad!”, ropade den stackars Larabit, medan han lämnade talarstolen, ”så man har inte rätt att uttrycka sina åsikter!” Inte en enda person reste sig för att förklara varför det behövdes ett undantagstillstånd för att försvara Hôtel de Ville när all militär makt redan var samlad i den republikanska generalens händer.

Undantagstillståndet röstades igenom med ”en överväldigande majoritet” i en atmosfär av huliganhot som var avsedd att förhindra alla utom de allra modigaste från att stå upp för Frankrikes lagar. Först efter omröstningen kunde deputerade Germain höras utbrista: ”I namn av minnet av 1832 protesterar vi mot undantagstillståndet” – medan rop på ”ordning i salen!” dränkte hans röst. Protesterna mot undantagstillståndet fortsatte – till exempel av deputerade Charles Lagrange. När

16 Pierre, *Histoire de la République de 1848. Gouvernement Provisoire. Commission Exécutive. Cavaignac. 24 Février-20 Décembre 1848*, Paris: Plon 1873, s 383. Se även De Luna, s 138. Girardin publicerade 1858 artikeln igen i sin bok *Questions de Mon Temps*.

17 Denna redogörelse följer Garnier-Pagès, s 106-108, kompletterad med De Luna, s 138.

18 Garnier-Pagès, s 270.

Lagrange protesterade avbröt ordföranden mötet för att få tyst på oppositionen.¹⁹

Som en historiker har sagt: ”den skräck som grep överklasserna var som skräcken i Rom när barbarerna invaderade”.²⁰

3. Cavaignac som förspel

Cavaignacs arbete med att slå ner upproret är inte vårt ämne. Det har funnits mycket oenighet om det, men även om vi hellre friar Cavaignac än faller honom, så finns det inget tvivel om att hans linje var att behandla revolten som om det vore en utländsk fiende, en rent militär strategi. Han gjorde inget för att förhindra uppbygget av massiva barrikader, eftersom hans egna centraliserade operationer kunde krossa dem lika massivt – med åtföljande maximal slakt och ödeläggelse.

Precis som scenariot hade krävt den 24 juni för en uppvisning i nationalförsamlingen där parlamentarikerna tvingade på en motvillig general en diktatur – samma general som två dagar tidigare hade förberett uppvisningen – så framträdde diktatorn inför församlingen den 26 juni, medan upproret puttrade på, för att inta en republikansk pose och göra dem ansvariga för hans diktatoriska maktbefogenheter. Det finns fortfarande gott om historiska redogörelser som uppvisar denna charmrande bild.²¹ Sanningen var att Cavaignac bara ville få diktaturen – det vill säga undantagstillståndet och maktdelegeringen – en gång till, med hjälp av en *normal* handling från församlingens sida, utan att vila på makten från det hysteriska 24 juni. Han sa praktiskt taget det till de deputerade när han framträdde inför dem den 26 juni:

Han var övertygad [förtäljer en historiker] om att församlingen skulle behålla honom vid makten, men han ville få en ny förtroenderöst och förändra sin maktbaserade grund, så att den ”inte [skulle härröra] från den sorts kungörelse som församlingen hade utfärdat den 24 juni, utan efter moget övervägande”.²²

Den 28 juni förverkligades detta scenario: diktatorn låtsades ”återlämna sina maktbefogenheter”, och de deputerade gjorde inte minsta anspråk på ”mogna överväganden” när de skyndade sig att lämna tillbaka dem. Cavaignac hade begärt att undantagstillståndet skulle vara på obestämd tid, och det blev så.

Under veckor samlade ”sabelns diktatur” ihop tusentals fångar *efter* att upproret hade slagits ner. Det förekom krigsrätt mot påstådda ledare, transporter utan rättgång till straffkolonier utomlands, armépatruller i arbetarområdena genomförde godtyckliga husundersökningar, arresteringar och konfiskeringar, när de segerrika trupperna plågade den besegrade fienden:

Bara fyra- eller femhundra rebeller verkar ha gått under på barrikaderna, men mer än tretusen massakrerades av soldaterna i *Garde Mobile* och den reguljära armén efter att striderna hade upphört.²³

19 Redogörelsen för detta möte följer Garnier-Pagès, s 271-275; *Journal des Débats*, 25 juni 1848. Se även Pierre, s 385.

20 Robertson, *Revolutions of 1848; A Social History*, New York: Harper & Bros 1952, s 97.

21 Exempelvis Robertson, s 96; Langer, *Political and Social Upheaval 1832-1852*, New York: Harper & Row 1869, s 421; Duveau, *1848: The Making of a Revolution*, New York: Vintage Books 1968, s 157.

22 De Luna, s 175. Citatet är Cavaignacs egna ord från det officiella mötesprotokollet.

23 Duveau, s 155 f.

Diktaturen stängde samtliga arbetarklubbar, förseglade 11 tidningstryckerier, fängslade till och med Girardin fram till 5 juli, ty han hade begått brottet att för en gångs skull berätta sanningen. 50.000 soldater koncentrerades runt huvudstaden. Vänsteranhängare som Louis Blanc, som räddhåget hade stött kväsandet av upproret, fängslades och jagades i landsflykt.

Medan de goda republikanerna i nationalförsamlingen redan hade beslutat att stänga nationalverkstäderna på något diplomatiskt (det vill säga fejt) sätt, så visade Cavaignac vad diktaturer är bra för: han upplöste hela institutionen med ett sabelhugg. En hel rad samhällsreformer som hade införts efter februarirevolutionen, först och främst tiotimmarsdagen, avskaffades av församlingen, under beskydd av den republikanska räddaren av lag och ordning. I juli och augusti införde regeringen en rad lagar som avsevärt undergrävde den press- och mötesfrihet som hade erövrats i februari av samma arbetarkämpar som just hade slagits ner av förmånstagarna. Inte heller vid denna tidpunkt hade någon förklarat varför det var nödvändigt med ett undantagstillstånd, men så dags kanske frågan var onödig.²⁴

För att göra Cavaignac rättvisa måste vi klargöra att han inte hade för avsikt att utöva en permanent diktatur. En permanent diktatur var hursomhelst en självmotsägelse för var och en som fortfarande upplevde banden till den romerska *dictaturan*. Ibland använde Cavaignac ”diktatur” i enbart den ”permanenta” betydelsen, eller åtminstone lät det så. När Bastie uppmanade honom att ta fullständigt diktatoriska maktbefogenheter och använda dem för att slå mot reaktionen *till höger*, så erinrade sig generalen att han hade principer. ”Det är en statskupp du begär!”, utropade han. ”En diktatur! Du borde inte ens drömma om det.”²⁵

När några deputerade i juli blev oroliga, speciellt över det fortsatta förtrycket av pressen, medgav Cavaignac att ”undantagstillståndet faktiskt är ett fruktansvärt vapen i händerna på den makt som utövar det”, men åberopade ”mina hederliga avsikter”. (De babouvistiska förespråkarna av diktatur hade också hävdade att diktatorns ”goda egenskaper” var ett skydd för friheten.) Församlingen gick med på Cavaignacs krav att behålla undantagstillståndet på obestämd tid. Victor Hugo, en deputerad, protesterade och antydde att Cavaignac var ute efter en diktatur (och menade förmodligen *permanent* diktatur). Generalen nekade till att han hade inrättat en diktatur – ty den hade aldrig officiellt antagit det namnet – men tillade: ”Om det vore en diktatur så erinrar jag bara om den patriotiska entusiasm med vilken jag kom och presenterade den inför församlingen.”²⁶ Eftersom vi vet att hans svar bara var demagogi, kan vi se hur republikens dygdiga general hade kommit att ersättas av en slingrande politiker.

Till och med när församlingen skulle diskutera och anta republikens konstitution, krävde Cavaignac ett fortsatt undantagstillstånd. Han påminde om en tidigare revolution, och hävdade att det var ”en lag för allmän säkerhet”, en mild motsvarighet till terrorism. Istället för att förbjuda personer, förbjöd han idéer, politiska idéer...²⁷ Ändå röstade församlingen för att behålla undantagstillståndet även när den debatterade konstitutionen. När undantagstillståndet faktiskt tog slut den 19 oktober så är det

24 De Luna, s 200-204; Lougee, *Midcentury Revolution, 1848. Society and Revolution in France and Germany*, Lexington, Mass.: Heath 1972, s 99-101.

25 De Luna, s 174.

26 *Ibid*, s 210 f.

27 *Ibid*, s 212.

sannolikt att Cavaignac gav efter för påtryckningarna. För att återigen göra honom rättvisa, så var han egentligen inte av det virke som verkliga diktatorer består av, hans stränghet var bräcklig.

Ett annat sätt göra Cavaignac rättvisa är att klargöra att han såg sin utvidgade makt som en polisiär makt, inte lagstiftande makt. Han försökte faktiskt inte påbjuda några nya lagar. I detta fortsatte han den romerska *dictaturans* traditioner.

Vi ser således att det finns allvarliga förbehåll mot påståendet att Cavaignacs diktatur var den första moderna diktaturen. Det vore kanske bättre att säga att den var ett förspel till diktaturens moderna historia. Den gjorde diktaturen till en europeisk institution, även om den skiljde sig lika mycket från det som diktaturerna skulle komma att bli som den själv skiljde sig från den romerska varianten. Den gav för det första grundvalen till den föreskrift om undantagstillstånd som togs med som paragraf 106 i den franska konstitutionen från 4 november 1848, som i sin tur gav upphov till lagen från 9 augusti 1849, som fortfarande är i kraft som grundläggande lag för en ”konstitutionell diktatur” i Frankrike.²⁸ Den var för det andra mönster för de undantagsinstitutioner som upprättades i Berlin och Wien senare detta år. Och den rörde vägen för Bonapartes diktatur, som hade en helt annan beteckning.

Under det sista året av sitt liv talade Engels om att ”diktatur” var Bismarckregeringens troliga svar på fortsatta segrar för den socialdemokratiska rörelsen inom de lagliga ramarna. *Mina herrar!*, rådde Engels, *ni måste räkna med spelet: ”Bryta författningen, införa diktatur, återvända till absolutismen ...!”*²⁹ Politiskt var det en idé han hade fört fram förr: det är bättre om den härskande klassen gör det första draget för att bryta igenom den legalitet som dödar den. Terminologiskt tänkte Engels på att Cavaignacs tillgripande av diktatur mot revolutionen hade varit hans bidrag till historien.

4. *Weitling och diktaturen*

För en annan vänsteranhängare som öppet talade för en diktatur går vi till Tyskland, för att återigen möte Wilhelm Weitling. Vi har redan sett att hans öppenhetliga förslag om en messiansk diktatur var hans vanliga varumärke, ingen tillfällig avvikelse.³⁰ Efter att revolutionen 1848 hade brutit ut, skyndade sig Weitling, som sedan slutet av 1846 hade bott i USA, till Berlin, där han gjorde misslyckade försök att starta en tidning. I sista veckan i juni dök han upp i Köln, där gruppen kring Marx’ *Neue Rheinische Zeitung* var den ledande vänsterkraften.

Han träffade Hermann Becker och bad om tillåtelse att få rikta sig till det Demokratiska förbundet för att förklara sina idéer. Becker meddelade honom att det inte behövdes något tillstånd. Talarnas plattform var öppen för alla.

Ändå [berättade Becker] introducerade jag honom för exekutivens medlemmar, och den 30 juni [misstag, det var 21 juli] förklarade han sina åsikter. Nära mötessalen hade förbundet en sorts skrivsal. Här letade Marx upp mig och frågade: ”Har vi inte nog av den här sortens Gottscahlikliknande nonsens, måste du ta hit Weitling också?”³¹

28 Rossiter, *Constitutional Dictatorships*, s 81.

29 Engels, inledning till *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 11.

30 Se kapitel 2, s 34.

Weitlings speciella sorts nonsens inbegrep vid detta tillfälle en uppmaning till diktatur: han hävdade att revolutionens avgörande uppgift var att upprätta en diktatorisk provisorisk regering som skulle bestå av ett begränsat antal ”mycket klipska personer”.³² Först tillkännagav Marx att han skulle svara, sedan ändrade han sig, sköt upp svaret, lämnade salen och undvek en personlig diskussion med Weitling. Han gav sitt svar vid mötet den 4 augusti.

Den enda rapport vi har om Marx’ tal kommer inte från hans egen tidning utan från den måttfullt demokratiska tidningen i Köln, *Der Wächter am Rhein*, i en uppenbart kortfattad och icke tillförlitlig redogörelse. Det mest otvetydiga med den är att Marx direkt gick emot Weitlings förslag om en diktatur och avvisade det. Som vi kommer att se fanns det diktaturer och diktaturer, för Marx såväl som för andra, men det fanns ingen tvekan om karaktären på Weitlings diktaturambitioner. Marx’ ”kärnfulla och ganska långa tal” koncentrerade sig tydligen på förhållandet mellan den sociala och politiska utvecklingen och revolutionen, ”på grundval av den historiska utveckling av de revolutioner som har ägt rum under de senaste seklen”. (I sanning ett lämpligt ämne för ett kärnfullt tal!)

Vad gäller den diktatur som Weitling föreslog som den mest önskvärda konstitutionella formen, anser Marx att den på liknande grundvalar är opraktisk och helt omöjlig, eftersom makten inte kan upprättas av en enda klass. Önskan att genomföra ett system som inbegriper en enda person i diktaturen förtjänar att kallas nonsens. Tvärtom måste regeringsmakten, som den provisoriska regeringen i Paris, bestå av de mest olika element, som därefter med hjälp av ett utbyte av idéer måste komma överens om den lämpligaste sortens administration.³³

Detta återspeglade, på ett hopblandat sätt, Marx’ uppfattning, som den upprepades i hans tidning vid denna tidpunkt, att den politiska makten i Tyskland skulle erövrats av en koalition av revolutionära klasser kallad Demokratin (småbourgeoisien och bönderna under ledning av proletariatet).³⁴ Det Marx faktiskt skrev om diktaturen i detta sammanhang kommer att vara ämnet för nästa kapitel.

Omkring ett år senare återvände Weitling till New York, där han gav ut veckotidningen *Republik der Arbeiter* (1850-1855) och ledde ”Communia”-kolonin i Iowa som frånvarande diktator. När missnöje skakade kolonin tog Weitling fullständig diktatorisk kontroll i linje med sin principfasta förpliktelse till ”behovet att fullständigt underkasta sig den enda, högre viljan”.³⁵ När den preussiska regeringen genomförde sin skenrättegång mot kommunisterna i Köln (oktober-november 1852) spred Weitlings tidning förtalet mot kommunisterna som stod inför rätta, och Marx var privat ursinnig. När han skickade ett urklipp från Weitlings tidning till Engels, tillade han: ”du ser vilket gift denne kung över skräddare och diktator över ’Communia’-kolonin sprider om kommunisträttegången i Köln och Marx och kompanis parti”.³⁶ ”Kungen över skräddare” var John från Leyden, diktator över den berömda kolonin i Münster.

31 Kühn, *Der junge Hermann Becker*, Dortmund 1934, band 1, s 107; citeras i *Der Bund der Kommunisten. Dokumente und Materialien*, Berlin: Dietz Verlag 1970, band 1, s 1121.

32 Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 650, not 346.

33 *Wächter am Rhein*, 23 augusti 1848. citerat i *Der Bunde der Kommunisten...*, band 1, s 827, 1122. I det sistnämnda verket delar redaktörerna upp citatet i två delar, och den mindre tillförlitliga andra delen förpassas till slutnoterna.

34 För Marx’ åsikter i denna fråga, se *KMR*, band 2, kapitel 7.

35 Wittke, *The Utopian Communist. A Biography of Wilhelm Weitling, Nineteenth-Century Reformer*, Louisiana State University Press 1950, s 259. För Communia-händelsen se *ibid*, kapitel 13, särskilt s 250, 259, 269.

36 Marx, ”Brev till Engels”, 29 januari 1853, Marx/Engels, *Werke*, band 28, s 209. Jmfr med diskussionen om detta i *KMR*, band 2, s 438.

För att avsluta fallet Weitling kan vi lägga till upplysningen att han var vidsynt nog att förespråka en diktator av en annan ”enda, högre vilja” än sig själv, nämligen Napoleon III, ”Louis Blancs arvtagare”. Han trodde att Bonaparte skulle kunna ge ”kommunismen” en fast grund på fem år, och till och med efter att hans hjälte hade satt på sig kronan höll han fast vid förhoppningen att kejsardömet skulle bereda vägen för kommunismen, för arbetarnas intressen var väl centrala för kejsaren? I synnerhet skrockade han över Bonapartes krossande av parlamentarismen och ”demokratibluffen” – ty ”det kommer att bli lättare att bli av med en tyrann med hjälp av en revolution än niohundra” (det vill säga 900 parlamentariska ”pratmakare”). Detta fiffiga nonsens har varit normen bland ”revolutionära” idioter under mycket lång tid. ”Så sent som i mars 1855”, berättar hans levnadstecknare, ”hoppades [Weitling] fortfarande på en ny europeisk revolution under ledning av en diktator som skulle avskaffa privategendomen ... och omvandla sin regim till en folklig regering...”³⁷

Denna sortens socialism behövde aldrig förtryckas av de elaka kapitalisterna: den skar själv lydigt av sig halsen.

5. Bakunin och diktatur 1848

Av förespråkarna för diktatur till vänster var ett av de hätskaste fallen Michail Bakunin. Förvisso existerar myten om Bakunins ”frihetssträvande” längtan efter frihet fortfarande på kvadratmil av papper, men låt oss lämna det åt sidan och begränsa oss till fakta. Under den period som intresserar oss just nu var Bakunin ännu inte anarkist – han satte på sig denna ideologiska kostym inför sin kampanj för att ta över internationalen nästan två decennier senare. 1848 var Bakunin en revolutionär panslavistisk agitator med en formlöst antiborgerlig uppsättning idéer.

Senare skulle han lägga fram sin ytterst detaljerade plan på en anarkistisk ”hemlig diktatur”, som skulle samlas i händerna på en allsmäktig diktator. Men det mesta vi vet om till vilket skede han hade nått 1848 kommer från ett av de intressantaste dokument han skrev.

Det är den långa ”Bekännelse” som Bakunin skrev på tsarens begäran i Peter-Paulfästningen 1851. När denna text publicerades för första gången 1921 (efter utdragen 1919) riktades uppmärksamheten på en underordnad aspekt: det krälände inför tsaren som genomsyrade vår hjältes skrift. Reaktionen var förståelig: många ryska revolutionärer hade ståndaktigt stått ut i de tsaristiska fängelserna under mycket svåra förhållanden, som Bakunin *inte* utsattes för, utan att knäckas. Han hade givetvis lagt sig till med denna krypande ton, men det är väl fastlagt att tankeinnehållet i ”Bekännelsen” i det stora hela var en vederhäftig framställning av hans åsikter och en lika riktig beskrivning av händelserna som Bakunin skulle ha skrivit om han hade varit fri.³⁸ Det faktum att ”Bekännelsen” hör till hans föranarkistiska period betyder föga, eftersom hans senare anarkism till stor del var en ideologisk överbyggnad på den syn på revolutionen som han hade haft sedan länge.

Bakunins uppfattningar om diktaturen lades huvudsakligen fram i två stycken i ”Bekännelsen”. Det första presenterade hans tänkande om en revolution i Ryssland. Han förklarade att han förkastade en ”parlamentarisk republik”, ”representativ makt, konstitutionella former”, etc.

37 Wittke, s 136. För en not om en del andra aspekter på Weitling, se *KMR*, band 2, s 449-452.

38 Inledning av Orton i Bakunin, *The "Confession" of Michail Bakunin*, Cornell University Press 1977, speciellt s 19-26; Carr, *Michael Bakunin*, New York: Vintage Books 1961, s 222-226.

Jag tänkte att det i Ryssland mer än någon annanstans behövdes en stark diktatorisk regering som uteslutande skulle ta itu med att höja och skola de folkliga massorna, en regering som skulle vara fri att välja sin inriktning och anda, men utan parlamentariska former, med att fritt trycka böcker men utan frihet att trycka...

Detta användande av ord om Frihet för att dölja förbudet ”att trycka” var ett första försök, han blev bättre på det.

Jag sa till mig själv att hela skillnaden mellan en sådan diktatur och en monarkistisk regering skulle bestå av att den sistnämnda, på grund av den anda i vilken den upprättades, måste sträva efter att så snart som möjligt göra sin existens onödig.... Vad som skulle komma efter diktaturen visste jag inte, och jag tänkte att ingen kunde förutse det. Och vem skulle vara diktator?³⁹

Han invände att han inte hade några personliga ambitioner. Han kan mycket väl ha trott det just då, eftersom fanatiker som Bakunin inte har så lätt att vara oärliga – de är alltför beredvilliga att tro på sina egna sagor. I detta dokument föreslog han hursomhelst en annan diktator: tsaren. Under hela sitt liv vädjade han till en eller annan tyrann som skulle genomdriva revolutionen uppifrån. I ”Bekännelsen” vädjade han till Nikolaus I att han skulle ställa sig i ledningen för den revolutionära panslavistiska rörelsen, under den ”ryska örnen” och ”mot de hatade tyskarna” som Europas ”frälsare”. (Tsaren skrev ”nej tack” i marginalen.)⁴⁰ I en annan del beskrev Bakunin sin plan för revolutionen 1848 i Böhmen. Bakunin var en av delegaterna vid den slaviska kongressen i Prag, då ett uppror bröt ut i staden på den sista dagen, den 12 juni, och varade fram till 16-17 juni. Hans ”Bekännelse” förklarade hans bidrag: ”Jag rådde studenterna och andra deltagare att störta *Rathaus* [den provisoriska regeringen i stadshuset], som förde hemliga samtal med furste Windischgärtz, och i dess ställe upprätta en militärkommitté med diktatoriska maktbefogenheter”. Upproret besegrades innan hans råd kunde genomföras.⁴¹ Han hade en omfattande plan för den böhmiska revolutionen:

Den revolutionära regeringen med obegränsad diktatorisk makt måste sitta i Prag.... Alla klubbar och tidningar, alla yttringar av pratsjuk anarki kommer också att krossas, och alla kommer att underkastas en enda diktatorisk makt.

Revolutionen skulle organiseras av hemliga föreningar, okända för varandra, var och en med ”en strikt hierarki och ovillkorlig disciplin”, bestående av ett litet antal ”begåvade, lärda, energiska och inflytelserika personer”. De ”skulle lyda centrala instruktioner och i sin tur så att säga agera på ett osynligt sätt på folkmassorna.”

Här har vi Bakunins viktigaste nya vinkling av teorin om diktaturen: planen på ett ledarskap av osynliga diktatorer, här bara utarbetat i sin linda. Den högsta toppen skulle utgöras av en hemlig kommitté med Bakunin plus två eller fyra andra. När revolutionen kom skulle inte denna *apparat* skingras utan istället utökas för att fylla ”poster i den revolutionära hierarkin”. Bakunin skulle själv börja som dess ”hemliga ledare”: ”alla rörelsens viktigaste trådar skulle ha samlats i mina händer...”⁴²

Rötterna till denna syn på jakobinsk-kommunistiska konspirationer är uppenbara, men den är själv

39 Bakunin, *Confession*, s 91.

40 *Ibid*, s 98 f.

41 *Ibid*, s 96.

42 *Ibid*, s 112, 118 f.

på väg att bli något motbjudande. Vi kommer att fortsätta att redogöra för Bakunins teori om diktaturen i kapitel 7.

Kapitel 4 Demokratins diktatur: Marx 1848

För att förstå vad som hände 1848 måste vi lära oss ett annat språkbruk. Vi är vana vid motsatsparet ”demokrati mot diktatur”, som har upprepats för läsare på 1900-talet. 1848 tänkte man sig ofta, på gott och ont, diktaturen *som ett komplement eller en aspekt av demokratin*.

1. Fallet Proudhon

”Diktatur” var förvisso inte det ord folk vanligtvis använde för att beskriva absolut makt. Det finns ett intressant sätt att illustrera det.

Den fransman som allra ivrigast törstade efter absolut makt 1848 var den mytomspunne ”frihetsivraren” P J Proudhon. Jag har på ett annat ställe fyllt en artikel med dussintals stycken från hans anteckningsböcker från revolutionsperioden, där han upprepade gånger, med ett ibland sjukligt språk, uttryckte sin längtan efter att härska över det organiserade samhället.¹ Ordet ”härska” var ett ord han tyckte om: Frankrike behöver en ”härskare”, när revolutionen kommer, kommer vi att vara ”absoluta härskare”, och så vidare. Han utropade sig till folkets ”vägledare, härskare och ledare”, den framtida ledaren av all social makt, ”bortom kritik”, och mer av samma sak. Jag behöver inte upprepa detta trista material här, men däremot ett stycke som är nära förknippat med den verkliga diktaturen 1848, och som grundades på användningen av undantagstillstånd. Det var en anmärkning som han krefsade ner för att hota med ”repressalier” när *han* kom till makten:

Från er [regeringen] har vi ärvt undantagstillstånd, krigsråd, Högsta domstolen, återinförda och förstärkta septemberlagar [mot en fri press], godtyckliga fängslanden, preventiva anhållanden, fångskepp och fångtransporter: vi behöver bara sätta upp schavotten.²

Vi ser att han var mycket specifik med vilka undantagsmekanismer som skulle genomdriva hans frihetssträvande grepp om samhället.

Samma Proudhon var samtidigt mycket konsekvent med att förkasta ordet ”diktatur”, till och med när han förklarade sin längtan efter herravälde över den nya samhällsordningen. Vad betydde då ”diktatur” för honom? I fall efter fall förknippades det i hans tänkande med *extrem demokrati*. (Det var dåligt eftersom demokratisk makt var den värsta sortens makt.) Exempelvis:

- Han krefsade ner en not till sig själv – ”Protestera mot teorin om *majoriteternas* allsmäktighet, som är en sorts diktatur”.³ Men när han skrev ”jag har varit, och är fortfarande, samhällets osynlige Ledare”,⁴ så hade det inget att göra med diktatoriska strävanden – enligt hans eget språkbruk.
- Mer än en gång fördömde han ”det demokratiska partiets diktatur” och ”L Blancs och Ledru-Rollins diktatur” – utan att åberopa några fakta eller klagomål. Men när han utbrast,

¹ Draper, ”A Note on the Father of Anarchism”, *New Politics*, vinter 1969, vol 8, nr 1, s 79 ff.

² Proudhon, *Carnets de P.-J. Proudhon*, 4 band, Paris: Rivière 1960-1974, band 3, s 235, skrivet omkring juli/augusti 1849.

³ *Ibid*, s 192, skrivet 13 eller 14 juni 1849.

⁴ *Ibid*, s 248, skrivet 20 september 1849.

”jag har rätt och har en starkare vilja än er!”, etc., så var det *inte* diktatoriskt.⁵

- Direkt efter februarirevolutionen, då det politiska livet var vidöppet, tillkännagav han redan att ”en provisorisk diktatur upprättas” – av demokratin så klart. Men på samma sidor beklagade han störtandet av den diktator som kallades monark, i frihetens namn förstås.⁶
- Han kritiserade den republikanska regeringen skarpt för att ”ha bemäktigat sig makten ... diktatur”. Samtidigt berättade han i förtroende till sin anteckningsbok att ”La Révolution, c'est moi!” i ett avsiktligt upprepande av det mest extremt absolutistiska anspråk som någonsin gjorts.⁷

Han skrev ordet ”diktatur” på ett nedsättande sätt, precis som demokratin. På sitt speciella sätt illustrerade Proudhon det faktum att ”diktatur” och ”demokrati” i hans tänkande inte var motsatser utan besläktade.

Vi kommer att få se att *detta* särdrag inte bara gällde Proudhon, i synnerhet när vi granskar François Guizots, Juan Donoso Cortés' och Lorenz von Steins skrifter från 1850 i nästa kapitel. Men här befinner vi oss fortfarande i år 1848, när det talas vitt och brett om inte bara ”demokrati” utan speciellt om ”*Demokratin*”.

2. Framåt till demokratin styre

På 1848 års politiska språk betydde *Demokratin* folkets rörelse för en demokratisering av den politiska makten. På sin liberala sida stod demokratin för att erövra en konstitution, allmän rösträtt, de grundläggande friheterna, yttrande-, press- och mötesfrihet, etc. På sin sociala sida krävde den samhällsreformer för att förbättra arbetarmassornas förhållanden. Det var den del av demokratin som strävade efter en *social* demokrati.⁸

1847 hade Engels anammat ett politiskt perspektiv som menade att den kommande revolutionen i Tyskland först skulle föra demokratin till makten, och på så sätt placera den proletära revolutionen högst upp på den sociala dagordningen. Enligt denna uppfattning var demokratin en klasskoalition: en allians mellan proletariatet, småbourgeoisien och småbönderna under ledning av den förstnämnda klassen. I sitt utkast till *Kommunistiska manifestet* (som kallades *Kommunismens grundsatser*) lade han fram ett övergångsprogram för demokratin regering vid makten. Det verkar som om Marx inte anslöt sig till denna uppfattning förrän efter att revolutionen hade brutit ut. Manifestet accepterade den helt enkelt inte.⁹

Från och med mars 1848 tillämpade Marx lika energiskt som Engels den politiska linje som följde av hans syn på revolutionen: på ena sidan av barrikaderna, så att säga, stod den klassallians som kallades Demokratin (de tre arbetande klasserna), på den andra sidan stod den ekonomiskt härskande borgarklassen plus statsmakten som innehades av kronan-byråkratin-armén-adeln som utgjorde den härskande klassen. Samtidigt (och här kommer vi till ett problem som Marx inte löste i sitt eget

5 *Ibid*, s 300, skrivet 23 april 1850. *Ibid*, s 249, 20 september 1849.

6 *Ibid*, s 20, skrivet omkring 2 mars 1848.

7 *Ibid*, s 39 f, skrivet 1 april 1848.

8 För detta begrepp, se *KMR*, band 2, s 122, 133, 145 inkl fotnot, 172.

9 Detta sammanfattar kortfattat *KMR*, band 2, kapitel 7.

tänkande förrän under revolutionens och sin politiks sista skede), förväntade sig Marx från början att det fortfarande fanns tillräcklig revolutionärt progressiv energi i borgarklassen för att den skulle vara förmögen att ta ledningen och upprätta en borgerligt demokratisk konstitutionell regim med stöd från demokratin. Han inte bara förväntade sig att det skulle ske, utan såg fram mot nästa steg i den permanenta revolutionens mönster: en fortsatt vänstersväng av makten, och upprättande av demokratin i en övergångsregim. Det skulle i sin tur lägga grunden för ännu en övergång till vänster: proletariats herravälde, städernas arbetares herravälde i demokratin regim.¹⁰

För Marx, såväl som för hela vänstern 1848, koncentrerades således, på olika sätt, revolutionens dynamik kring ett grundläggande mål, som var demokratin seger, demokratin herravälde, demokratin makt, eller –

För att använda ett annat tidstypiskt uttryck, demokratin *diktatur*.

Läsarna av Marx' *Neue Rheinische Zeitung* i Köln och Rhenlandet och faktiskt på andra ställen i Tyskland hade inga svårigheter att förstå detta språk – inte ens de som fick artiklarna upplästa på krogar eller kaféer. Det är vi, med huvudet fullt av ett senare språkbruk, som måste förstå vad alla visste då.*

3. Vad Marx föreslog

Den första "diktatur" som Marx förespråkade var inte proletariats diktatur. Det var demokratin diktatur. Denna tanke (inte begreppet) fördes fram under hans *Neue Rheinische Zeitungs* hela liv.

Grunden för denna politiska linje förklarades av Engels i det första numret av *NRZ*, när han talade för demokratin grundläggande krav: en konstitution som var grundad på folkets överhöghet.

Nationalförsamlingens första akt måste bli att högt och offentligt proklamera denna det tyska folkets suveränitet.

Dess andra akt måste bli att utarbeta den tyska författningen på grundvalarna av denna folksuveränitet och att avlägsna allt ur det faktiskt bestående tillståndet i Tyskland, som motsade folksuveränitetens princip.

Under hela sessionen måste den vidta de nödiga åtgärderna för att omintetgöra alla försök till reaktion, hävda den revolutionära grund på vilken den står och säkra revolutionens landvinning, folksuveräniteten, mot alla angrepp.¹¹

Medan *NRZ:s* botemedel för Tyskland var folklig suveränitet, så ville den regering som just hade uppstått ur revolutionen, Camphausens ministär, bara uppnå en överenskommelse med kronan, som skulle ge nationalförsamlingen en del begränsade rättigheter. Premiärminister Camphausens linje

¹⁰ Dito, kapitel 8-9 och delar av 10.

* Som vi tidigare nämnt läggs ändå praktiskt taget samma begrepp fram under vissa omständigheter. Exempelvis hävdade en artikel från 1981 av Gore Vidal, som är politiskt medveten, att den amerikanska presidenten är en diktator som agerar med hjälp av exekutiva direktiv. Vidal försökte inte förklara hur han använde begreppet, och förutsatte uppenbarligen att läsaren skulle förstå. (Vidal, "The Second American Revolution", *New York Review of Books*, 5 februari 1981.) 1931 diskuterade en fabiansk broschyr av Sidney Webb det faktum att "en faktisk parti-diktatur" hade upprättats av den "nationella regeringen" eftersom den hade vunnit valen med en stor majoritet. (Webb, *What Happened in 1931: a Record*, Fabian Society 1932, s 3.) I ingendera fallen innebar tankekedjan en anklagelse om att man hade kränkt de demokratiska institutionerna. "Diktaturen" upprättades uppenbarligen genom att utöva makten genom de normala formerna. Jag tycker att detta användande är ganska vanligt nuförtiden, men det släpps inte in i den formella politiska analysen.

¹¹ Engels, *Frankfurtförsamlingen*, på marxists.org.

var att inget ovanligt hade ägt rum, minst av allt en revolution, att lösningen var ”de vanliga rutinerna”. Och denna inställning ställde han mot ”diktaturen” i ett tal den 30 maj. Så det första omnämmandet av ”diktatur” i *NRZ* gjordes händelsevis inte av Marx utan av Camphausen. Låt oss se vad Marx rapporterade.

Regeringen, förkunnade premiärministern, vägrade ”tolka situationen ... som att hela vår stats regeringssystem har störtats, som att allt som har funnits hittills har förlorat sin legitimitet, som att alla förhållanden måste återupprättas på nytt, juridiskt.” Därför, förklarade han, gick regeringen mot kraven på större förändringar, ”i synnerhet att förändra systemet från indirekta till direkta val”. *Det var just detta Camphausen sedan ställde mot diktaturen*: ”Regeringen vek sig inte om detta. Regeringen har inte utövat någon diktatur, den kunde inte utöva det, den ville inte det. Vallagarna har faktiskt tillämpats precis som de står juridiskt.”¹²

Camphausens uppfattning om vad en ”diktatur” innebar är helt klar: den nya regering som revolutionen hade givit upphov till skulle handla *diktatoriskt* om den trotsade kronan och utövade folkets överhöghet. Precis som alla andra antog premiärministern att ”diktatur” innebar *demokratisering*, först och främst demokratisering av valen.

Marx’ artikel citerade allt detta ur Camphausens tal, och gick sedan vidare till att diskutera, inte diktatur utan revolutionär laglighet. Marx’ fortsatta hänvisningar till ”diktatur” i *NRZ* låg helt inom de ramar som *premiärministern* hade satt upp, och som givetvis hade tagits upp av pressen i allmänhet.

Några dagar senare följdes detta av en artikel som krävde ett radikalt demokratiseringsprogram:

En konstituerande nationalförsamling måste framförallt vara en *aktiv*, revolutionärt aktiv församling. Frankfurtförsamlingen gör parlamentariska skolläxor och låter [de tyska staternas] regeringar handla. Givet att detta lärda råd efter de allra mognaste överväganden lyckas utarbeta den bästa dagordningen och den bästa konstitutionen: vad är den bästa dagordningen och den bästa konstitutionen till för nytta om regeringarna under tiden har satt bajonetter på dagordningen?¹³

För att göra demokratin möjlig måste nationalförsamlingen handla ”diktatoriskt”:

Den hade bara behövt gå mot de reaktionära angreppen mot den utlevade regeringen på ett diktatoriskt sätt för att till sin sida ha vunnit över den allmänna opinionens styrka, mot vilken alla bajonetter och gevärskolvar skulle ha brutits sönder.¹⁴

Men Camphausen envisades med att vidmakthålla den juridiska sagan att det inte hade ägt rum någon revolution och att den lagliga tråden var obruten, och för honom framkallade varenda *demokratiskt* förslag bilden av giljotinen i arbete. Han hävdade att församlingen inte fick handla som om ”vi står på tröskeln till förhållanden som vi känner från engelska revolutionen på 1600-talet och den franska revolutionen på 1700-talet, förhållanden som leder till att makten övergår i händerna på en diktator.” I *NRZ* citerade Engels det och svarade: ”Följaktligen får revolutionen i Berlin [i mars

12 Marx, ”Camphausen’s Statement at the Session of May 30”, *NRZ*, 3 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 31 f. Citaten här är ur Camphausens tal, som det rapporteras i Marx’ artikel.

13 Engels, ”The Programs of the Radical-Democratic Party and the Left at Frankfurt”, *NRZ*, 7 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 49.

14 *Ibid*, band 7, s 50.

1848] inte vara någon revolution, eftersom den annars skulle tvingas skapa en Cromwell eller en Napoleon, mot vilka herr Camphausen protesterar.”¹⁵

Men diskussionen handlade inte om en ”Cromwell eller Napoleon”, det vill säga om en vändning till ”caesarism”. En enmansdiktatur var ”diktaturens” ofördelaktiga sida, i Marx’ tidning såväl som på andra ställen.* I slutet av juni gjorde Cavaignacs diktatur i Paris begreppet på nytt allmänt känt, i ett sammanhang som var ett helt annat än Camphausens. Men innebörden som Camphausen hade givit överskuggade fortfarande situationen i Tyskland, vilket vi ser i juli i en artikel av Engels om minister Kühlwetter.

I denna artikel angrep Engels ministerns påstående att det måste finnas ett ”åtskiljande av makterna” även om det inte fanns någon konstitution. Kühlwetter menade den verkställande maktens oberoende från den lagstiftande makten, det vill säga att den verkställande makten inte skulle kunna kontrolleras av folket. Här är Engels’ genmäle:

Tvärtom: det existerar en revolutionär provisorisk situation just på grund av det faktum att åtskiljandet av makterna tillfälligt har *avskaffats*, att för tillfället varken den lagstiftande makten har tillskansat sig den verkställande makten eller den verkställande makten har tillskansat sig den lagstiftande makten. Det kvittar om den revolutionära diktaturen (det är en diktatur oavsett hur slappt den utövas) ligger i händerna på kronan eller en församling eller de två tillsammans. Om herr Kühlwetter vill ha exempel på alla tre fallen så erbjuder Frankrikes historia sedan 1789 ett antal.¹⁶

Detta stycke visar lika klart som en lärobok varför begreppet ”diktatur” vid den tiden både kunde användas i ett berömmande och ett fördömande sammanhang. Den gamla legaliteten och dess normer fanns inte längre, under de övergående svårigheterna måste någon sorts makt ta över, vare sig det var i namn av att gå framåt mot demokrati eller av att återvända till absolutismen, och ett sådant tvångsövertagande av makten var en ”diktatur” – oavsett hur ”slappt” eller energiskt den utövades. Om överläggningarna i Frankfurt som kallade sig Nationalförsamlingen hade blåst upp sitt mod för att hävda sin egen legitimitet, folköverhöghetens legitimitet, mot kronan, så skulle den ha utövat ”församlingens diktatur” tills en ny konstitutionell regim inrättades, konsoliderades och normaliserades.

Redaktör Marx och ledarskribent Engels skulle komma att bli besvikna och desillusionerade, ty den tyska borgarklassens politiska representanter visade sig bara vara förmögna till talekonst, och var ovilliga att genomdriva kraftfulla tvångshandlingar till försvar för sina politiska rättigheter mot den absolutistiska kronan.

Efter ytterligare några månader av detta publicerade Marx en viktig artikelserie, kallad ”Krisen och kontrarevolutionen”. Den tredje artikeln i denna serie, den 14 september, påpekade:

¹⁵ Engels, ”The Berlin Debate on Revolution”, *Neue Rheinische Zeitung*, 16 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 31 f.

* I NRZ kallades borgmästaren i Trier, en kungens man vid namn Sebaldt, i förbigående för ”diktatorn i Trier”, och den franska högerrepublikanen Marrast angreps på samma sida för *Alleinherrschaft* (enmansstyre) och ”diktatur”. (Marx/Engels, ”Valdenaires Arrest – Sebaldt”, *Neue Rheinische Zeitung*, 19 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 95; Marx/Engels, ”Marrast and Thiers”, *Neue Rheinische Zeitung*, 3 juli 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 168.) Dessutom fanns hänvisningar till Cavaignacs (enmans-) diktatur.

¹⁶ Engels, ”The Conciliationist Session of July 4”, *Neue Rheinische Zeitung*, 11 juli 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 205 [under titeln ”The Agreement Session...”].

”Konstitutionell princip!” Men det är just de herrar som till varje pris vill rädda den konstitutionella principen som först måste inse att den i detta provisoriska sammanhang bara kan räddas med hjälp av energi.

Energi – energiska handlingar – betydde djärva tvångsaktioner, inte bara ”tomt prat” och svepskälet att man hade uppnått ett konstitutionellt tillstånd, när det i själva verket inte fanns någon konstitution. Marx fortsatte:

Varje provisorisk statlig struktur efter en revolution kräver en diktatur, och dessutom en energisk diktatur. Ända från början tillrättavisade vi [premiärminister] Camphausen för att han inte agerade diktatoriskt, för att han inte omedelbart krossade och avskaffade de gamla institutionernas kvarlevor. Så medan herr Camphausen lugnade sig med konstitutionella drömmar stärkte det besegrade partiet sin ställning inom byråkratin och armén – och vågade sig faktiskt här och där till och med på öppen kamp.

Marx hävdade att det inte kunde existera en dubbelmakt mellan församlingen och den absolutistiska statsmakten i all oändlighet, en fortsatt samexistens kunde bara leda till en skoningslös sammandrabbning, som man måste förbereda sig för. Marx fortsatte:

I varje icke konstitutionellt system [det vill säga där det inte finns någon konstitution] är det inte den ena eller andra principen som är avgörande, utan bara *salut public*, den allmänna välfärden. Regeringen kunde bara undvika en sammandrabbning mellan församlingen och kronan genom att erkänna den allmänna välfärden som den enda principen, även med risk att *själv* kollidera med kronan. Men den föredrog att vara ”possibilist” i Potsdam. Den tvekade aldrig att vidta allmänna välfärdsåtgärder (*mesures de salut public*), diktatoriska åtgärder, mot demokratin. Vad annat var användandet av gamla lagar mot politiska brott, till och med när [justitieminister] herr Märker redan hade insett att dessa stadgar i den preussiska lagboken måste upphävas? Vad annat var massarresteringarna i alla delar av kungadömet? Men mot kontrarevolutionen aktade sig regeringen noga för att lägga sig i på grundval av den allmänna välfärden! Och det var just på grund av att regeringen var så halvhjärtad mot den för varje dag alltmer hotfulla kontrarevolutionen som behovet uppstod för församlingen att *själv föreskriva* allmänna välfärdsåtgärder.¹⁷

Det var här inte frågan om att föreslå att Camphausens regering skulle upprätta en ”diktatur” i formell betydelse, som om diktatur var någon speciell regeringsform. Den demokratiska regering som energiskt skulle förtrycka kontrarevolutionen och på så sätt göra det möjligt att upprätta en demokratisk konstitution skulle *vara* ”diktaturen”. Efter ytterligare redogörelser för församlingens ynkliga kapitulation inför högerens angrepp, utbrast Marx:

Och ändå talar dessa herrar om konstitutionella principer!

Sammanfattningsvis:

Den ofrånkomliga sammandrabbningen har börjat, mellan två makter som har samma rättigheter i ett provisoriskt system. Regeringen var oförmögen att regera tillräckligt energiskt. Den lyckades inte tillhandahålla de nödvändiga offentliga välfärdsåtgärderna...

Den som har störst mod och fasthet kommer att segra.¹⁸

Den ”diktatur” som Marx uppmanade till var alltså den tyska demokratins valda representativa organs diktatur, som skulle utövas mot den tillfälligt besegrade absolutistiska statsmaktens

17 Marx, ”The Crisis and the Counterrevolution”, *Neue Rheinische Zeitung*, 14 september 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, 430-432.

18 *Ibid*, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 432 f.

kontrarevolution. ("Demokratins diktatur" var inte det begrepp som användes, men det var den politiska beskrivningen.) Ordet "diktatur" spelade själv ingen speciellt föreskrivande roll.

Efter revolutionen använde Engels, när han såg tillbaka på samma period, ordet lika bekymmerslöst: Nationalförsamlingen i Frankfurt "hade under revolutionens början varit samtliga tyska regeringars fasa. De hade räknat med ytterst diktatoriska och revolutionära aktioner från dess sida – beroende på just den brist på tydlighet i vilken den hade sett det nödvändigt att glömma kvar sin kompetens."¹⁹ Istället pladdrade församlingen bara om inbillade lagar för ett inbillat land kallat Tyskland.

Historikern Franz Mehring har berättat att Marx' artikel från september 1848, som förväntat, gav upphov till angrepp i pressen:

Uttalandet i *NRZ* om behovet av en "diktatur" av Camphausens regering gav upphov till anklagelser från borgerliga kritiker att *NRZ* "kräver inrättandet av en diktatur som ett sätt att genomföra demokratin".

Detta angrepp var bara ett eko av Camphausens ursprungliga varning mot "diktatur", men Mehring gjorde inte den sammankopplingen. Detta "nonsens", skrev Mehring, kom man fram till utifrån ett stycke som började: "Varje provisorisk statlig struktur efter en revolution kräver en diktatur" etc. Han skrev detta 1902, långt innan "diktatur" hade blivit ett problem inom politiken, och hänskrattade åt att tillskriva det någon speciell betydelse:

... i denna kortfattade version sa den [*NRZ*] inget annat än vad Waldeck hade sagt i Berlinförsamlingen den 15 juni: om vi inte krossar den feodala statens hemska rester plöjer vi i sand eller bygger vi i luften, eller vad Bucher sa på samma ställe den 18 juli: vi borde inte låta en dag gå till ända utan att krossa en bit av det förlegade förflutna.²⁰

Sådana var uppfattningarna inom demokratins vänster, som de uttrycktes i den preussiska nationalförsamlingen, i vilken Waldeck var vice ordförande. Med senare tiders språk kan vi säga att "diktatur" för Mehring betydde att energiskt (djärvt, genomgripande, etc.) stöpa om den gamla statsapparaten.

4. Diktatoriska åtgärder

Men de "diktatoriska åtgärder" som Marx förespråkade: exakt vilka var de? Hur skulle "demokratins diktatur" ha sett ut, konkret?

Till att börja med antydde det korta svaret redan i Marx' artikel: "omedelbart krossa och avskaffa de gamla institutionernas kvarlevor" med hjälp av djärvt genomförda "offentliga välfärdsåtgärder". Den historiska syftningen var "Kommunens diktatur", eller "Konventets diktatur" under den franska revolutionen. Ett mer fullständigt svar finns utspritt i Marx' och Engels' artiklar i *NRZ* 1848-1849: men för en lättillgänglig sammanfattning kan vi vända oss till deras historiska redogörelse, *Revolution och kontrarevolution i Tyskland*, som skrevs av Engels med Marx' underskrift. Det fanns

¹⁹ Engels, "Revolution and Counterrevolution in Germany", kapitel 7, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 336.

²⁰ Mehring, inledning till *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, Stuttgart: Dietz Nachf 1902, 4 band, band 3, s 53 f. Mehring angav inte källan till angreppet. Hans citat från Waldeck och Bucher saknade citationstecken.

tre stycken i detta arbete som förklarade de djärva och energiska åtgärder som församlingen skulle ha vidtagit, och därmed i själva verket beskrev vad en ”diktatur” skulle ha gjort. Det första kan stå för alla, och förklarade att ingen visste om Frankfurtförsamlingens handlingar skulle ha laglig kraft:

Om församlingen i detta förvirrade läge hade haft den minsta energi, så skulle den omedelbart ha upplöst Dieten och skickat hem den – det fanns på den tiden inget gemensamt organ som var mer impopulärt i Tyskland – och ersatt det med en federal regering som hade valts bland dess medlemmar. Den skulle ha utropat sig själv till det enda lagliga uttrycket för det tyska folkets suveräna vilja, för att på så sätt ha givit varenda ett av sina dekret laglig giltighet. Den skulle framförallt ha säkrat sig själv en organiserad och beväpnad styrka i landet, som var tillräcklig för att slå ner allt motstånd från regeringarnas sida.²¹

Skåda demokratins diktatur! Församlingen gjorde förstås inget av detta. Den underlät att stöda eller erkänna de revolutionära uppror som bröt ut, eller ”uppmana folket att överallt ta till vapen till försvar av den nationella representationen”. Istället ”ryggade [de deputerade] för beslutsamma aktioner”. Den gamla regeringen som hade förväntat sig ”diktatoriska” och revolutionära aktioner från församlingen hade inget att oroa sig för.²²

Vi kan inte anta att Marx och Engels, i *NRZ* eller på andra ställen använde *diktatur* – eller något annat begrepp – med en enda oföränderlig betydelse. Ordet hade i själva verket uppträtt i den andra artikeln i serien om ”Kris och kontrarevolution”, en dag innan det stycke vi citerade en lång del av. ”Om kronan vinner”, skrev Marx,

kommer församlingen att upplösas, församlingsfriheten att försvinna, pressen tystas. Det kommer att införas en vallag som grundar sig på ägandekvalifikationer ... – allt detta under täckmantel av en militärdiktatur, kanoner och bajonetter.²³

Det avskaffande av demokratiska rättigheter som beskrevs skulle inte *vara* diktaturen, det skulle äga rum under *täckmantel* av en militärdiktatur. År 1849 upplevde många militära maktövertaganden. I typfallet använde inte Marx och Engels helt enkelt begreppet ”diktatur”, utan antingen ”militärdiktatur” eller ”sabelns diktatur”. Det kan vi speciellt återfinna i mars-maj 1849.²⁴ Cavaignacs diktatur hade förstås gjort denna kombination särskilt välkänd i Europa. Det politiska språkbruket hade nu uppdelningen: vänster- och högerdiktatur.

De två olika innebörderna blandades ihop på *NRZ:s* sidor precis som på andra ställen. Vi har redan nämnt att Camphausens ”församlingsdiktatur” inte trängdes ut av Cavaignacs ”sabeldiktatur”: de två samexisterade utan problem i Marx’ och Engels’ artiklar i tidningen.*

I och med nederlaget för revolutionen 1848-1849 fanns det föga tillfälle att tänka igenom frågan om en revolutionär övergångsregering – förrän man satte sig ner för att på nytt gå igenom hela de stora

21 Engels, ”Revolution and Counterrevolution in Germany”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 40. De andra två styckena som nämns finns på s 86, 92. För omnämnande av ordet ”diktatur” etc., se s 5, 22, 41.

22 *Ibid*, s 86, 92, 41.

23 Marx, ”The Crisis and the Counterrevolution”, *Neue Rheinische Zeitung*, 13 september 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 429.

24 Den nyfikne kommer att hitta dessa stycken i Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 102, 357, 441, 444.

* Exempelvis ”Cavaignacs militärdiktatur” (27 juni); ”Cavaignacs diktatur” (28 juni); ”Frankrikes diktator” (1 september); ”Diktaturen och belägringstillståndet beslutades...” (28 juni); ”Den skrämde nationalförsamlingen utsåg Cavaignac till diktator, och van som han var vid ’energiska’ ingripanden från Algeriet, visste han vad som skulle göras” (2 juli). (De citerade styckena finns i Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 128, 132, 402, 134-136, 160.)

historiska erfarenheterna. Det kunde också göras både från höger och från vänster. I nästa kapitel ska vi intressera oss för hur det gjordes från höger, ty det var i denna genomgång som begreppet ”diktatur” trädde in i den politiska teorins sfär.

Kapitel 5 ”Folkets diktatur”: de konservativas version

För dess anhängare var revolutionen 1848-1849 demokratins revolution. Det var det lika mycket för den europeiska politikens höger. 1850-talet var bland annat en tid för återblickar på upprorets innebörd. Ordet ”diktatur” hade blivit en så välbekant del av vardagsspråket att det nu kunde användas för den gamla praktiken att bevisa att massorna var tvungna att acceptera sitt uråldriga underkastande under klasserna.

1. ”Folkdespotism” och Guizot

Tanken på ”folkets despotism” har en mycket lång historia – utan tvekan till och med längre tillbaka än Platons och Aristoteles’ uppvisande av demokratins fasor* – men låt oss nämna några fall som uppmärksammades av Marx på 1850-talet. Ett par dök upp i Marx’ artiklar till *New York Tribune*. I slutet av 1853 angrep Londontidningen *Times* förslaget att sänka gränsen för rösträtt till 5 pund. Med denna åtgärd, dundrade *Times*, ”skulle de nuvarande väljarna praktiskt taget bli av med sin rösträtt, ty den klass som får tillåtelse kommer att vara betydligt fler än alla andra tillsammans, och behöver bara bli enhälliga för att bli suveräna.” Marx kommenterade: ”Med andra ord skulle till och med rösträtt åt majoriteten av den lilla handelsklassen [dvs. småbourgeoisien] beröva minoriteten rösträtten. Ett mycket fyndigt argument det där.”¹ Två månader senare rapporterade han att ordföranden för Manchesters handelsförbund fördömde strejker genom att predika: ”precis på samma sätt som Manchester tvingades slå ner det kungliga tyranniet och aristokratins tyranni, skulle det också ta itu med demokratins tyranni”, sa kapitalisten.²

Fördömanden av demokratins despotism i namn av kapitalets despotism var kanske rutin, men liknande uppfattningar kom från liberala intellektuella. 1856 suckade Tocqueville att den franska revolutionen borde ha genomförts av en ”upplyst enväldshärskare” istället för av ”massorna å det suveräna folkets vägnar”, och gjorde en annan lärörlik jämförelse: revolutionen utgjorde ”en kort period av anarki och ’folklig’ diktatur” och ställde på så sätt i ordning scenen ”för en återgång till en enmansregering”.³ ”Diktaturen” var massornas diktatur å det suveräna folkets vägnar, ”enmansregeringen” var – något annat. Utan tvekan läste Marx Tocquevilles bok, även om han inte kommenterade den. I första delen av *Om demokratin i Amerika* hade Tocqueville utvecklat sin uppfattning om den ”demokratiska despotismens” faror – majoritetens ”despotism” eller ”tyranni”. (I den andra delen övergavs båda begreppen som otillräckliga.)

För den delen kan Marx ha erinrat sig de utdrag från Hegel som han mödosamt hade analyserat på

---

* En professor A N Holcombe berättar för oss, att enligt Aristoteles ”skulle en demokratisk regering därför vanligtvis bli en regering som dominerades av de fattiga. Om det inte fanns några begränsningar på deras makt, trodde han också, så skulle de fattiga i första hand använda dem i sitt eget intresse. Således motsvarar Aristoteles’ demokrati det som nu kallas en proletariats diktatur.” (Holcombe, *Government in a Planned Democracy*, New York 1935, s 171.)

1 Marx, ”Manteuffel’s Speech etc.”, *New York Daily Tribune*, 12 december 1853, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 512 f.

2 Marx, ”The Czar’s Views – Prince Albert”, *New York Daily Tribune*, 11 februari 1853, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 592.

3 Tocqueville, *The Old Regime and the French Revolution*, Garden City: Doubleday Anchor Books 1955, s 167, 208 f [På svenska *Den gamla regimen och revolutionen*, Stockholm: Atlantis 2007.]; jmfr *KMR* 1, fotnot s 400.

sommaren 1843, ty Hegel hade hävdad att despotismen var ett ”tillstånd av laglöshet” där lagen ersätts av ”den särskilda viljan såsom sådan, en monarks eller ett folks”.⁴

1849 publicerades en intressant bok av Guizot, den siste franske premiärminister som verkade under en fransk kung, Louis Philippe. Han var en vetenskapsman som hade blivit politiker, men revolutionen 1848 tvingade honom att återgå till sitt gamla yrke. Hans bok var *Om demokratin i Frankrike*.

Det mest välkända stycket i Guizots bok förklarade att alla var för demokrati idag – monarkister, republikaner, socialister, kommunister, alla. Men demokrati betyder kaos, klasskrig, usla begär och folkdespotism. Som en av de första att formulera en klasskampsuppfattning om historien, såg han att det var en trevägs klasskamp mellan aristokratin, borgarklassen och ”folket”. Tyvärr var de två första klasserna minoriteter. Hans bok var en varning: *Ni, folket, får inte tvinga er vilja på dessa delar av samhället, ty de måste trots allt härska, inte ni; om ni påtvingar dem er vilja så inför ni despotism*.

Det var ”folkdespotism”. Han angrep tanken att överhöghet skulle härröra ur val, det är en ofransk tanke, förklarade han. I denna varning finns följande utlåtande:

Folkelig tyranni eller militärdiktatur må vara ett hjälpmedel ibland, men det kan aldrig vara en regeringsform.

Diktatur sätts här sida vid sida med ”folkdespotism” eller ”folkelig tyranni”, med vilket Guizot menade demokrati.

Tankegången var tydlig nog. Demokrati betydde ”All makt åt folket”. Det var fel. Makten måste delas med aristokratin och borgarklassen, som måste få lejonparten. Annars har man tyranni, despotism, diktatur och givetvis anarki.⁵

Det är lätt att översätta ”All makt åt folket”. Man gör ”all makt” till den romerska ”diktaturen” och moderniserar ”folket” till ”proletariatets”, så har vi – proletariatets diktatur. Jag talar nu om Guizots åsikt, inte Marx’.

2. Donoso Cortés’ ”förskräckliga ord”

Före revolutionen var Juan Donoso Cortés en smärre spansk politiker, även om han redan hade fått viss berömmelse som öppen förespråkare av en diktatur. Han kom från en borgerlig landsbygdsfamilj som gjorde anspråk på att vara av adlig börd, och blev 1829 en frånvarande kapitalistisk godsägare, som markis de Valdegamas. Han tyckte att den härskande klassen (av en händelse) skulle vara den klass som han själv tillhörde: nämligen den besuttna borgarklassen ”som en ny rättmätig aristokrati som härskar i kraft av ’intelligensens suveränitet’.”⁶ I föreläsningar 1836 förde han fram en teori om diktaturen som ett svar på hotet från radikalismen. (Hur långt framme han var går att se i det faktum att ordet ”socialism” inte ens hade använts på spanska ännu.)

⁴ Marx, *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin*, på marxists.org.

⁵ Guizots bok publicerades snabbt på engelska [och svenska – öa]. I den engelska upplagan, *Democracy in France*, återfinns det återgivna styckena på s 10 f, 51, 58, 60, 65, men även andra delar av boken är tillämpliga.

⁶ Graham, *Donoso Cortés, Utopian Romanticist and Political Realist*, University of Missouri Press 1974, s 40; se även s 41 f.

I och med de återkommande kriserna i Spanien 1836, 1840, 1847 och 1848 återvände han hela tiden till behovet av en diktatur som svar. I oktober 1847 hjälpte han till att föra den auktoritära general Narváez till makten, så att Spanien redan styrdes av en faktisk diktator när den europeiska revolutionen bröt ut några månader senare. 1847 genomgick han också en andlig kris – kanske som en reaktion på hans tilltagande syfilis, som några år senare skulle komma att döda honom – och blev katolsk fanatiker.

Den 4 januari 1849 höll han ett ”Tal om diktaturen” i det spanska parlamentet, ett tal som genljöd i hela Europa och världen. Över en natt blev han berömd som den störste av talare och reaktionens profet. Han sa vad få vågade sätta ord på. Denne man hade inga samvetsbetänkligheter att utbrista att makten tillhörde den borgerliga egendomen – i kraft av ”intelligens” (för att täcka den ”etiska” vinkeln) och i kraft av sabeln (för att vara mindre filosofisk). Laglighet? Bah!

När laglighet räcker för att rädda samhället, laglighet. När den inte räcker, diktatur.... detta förskräckliga ord (som förvisso är förskräckligt, om än inte lika förskräckligt som ordet revolution, som är det mest förskräckliga ordet av alla)...⁷

Hans högre bildning gav klassegoismen en klassisk glans. Varje samhälle har regler för diktatur i tider av kris, förklarade han. Det fanns det romerska exemplet, förstås (som han hade anammat från Fergusons *History of the Roman Republic* [Den romerska republikens historia]). I Aten hittade han ”denna allsmåktiga makt i folkets händer, och det kallades uteslutning”.⁸ Den franska revolutionen hade skapat en fruktansvärd diktatur. Den nya republiken i Frankrike var inget annat än ”en diktatur under ett republikanskt namn”. Den mest kolossala diktaturen av alla fanns ständigt i England – det demokratiska England, liberalernas fröjd – ty det brittiska parlamentet kunde göra vad det ville: ”Vem, mina herrar, har någonsin sett en sådan kolossal diktatur?” Gud är diktator, ty hans underverk upphäver naturens lagar. ”Friheten är död!”⁹

Det handlade bara om vilkens sorts, eller snarare vems, diktatur man föredrog:

... det handlar om att välja mellan upprorets diktatur och regeringens diktatur: i detta fall väljer jag regeringens diktatur, såsom varande mindre betungande och mindre vanhedrande.

Det följdes av hans talarkonsts mästerverk:

Det handlar om att välja mellan diktatur underifrån och diktatur uppifrån: jag väljer diktaturen uppifrån eftersom den kommer från en renare och mer upphöjd sfär. Det handlar slutligen om att välja mellan dolkens diktatur och sabelns diktatur: jag väljer sabelns diktatur eftersom den är ädlare.¹⁰

Att ställa ”diktaturen underifrån” mot ”diktaturen uppifrån” klingade ut över kontinenten. Talet översattes till många språk och trycktes överallt, till en kör av hyllningar och kritik. Det väckte kanske mer intresse i Tyskland än på andra ställen. För det första blev Donoso strax efteråt spansk ambassadör i Berlin, där han uppmanade den preussiske kungen att förtrycka demagoger och förrädare. Fredrik Vilhelm IV verkar ha blivit förnärad över uppfattningen att han behövde några

⁷ Donoso Cortés, *Obras*, Madrid 1854, 3 band, band 3, s 255.

⁸ *Ibid*, s 256 f.

⁹ Utöver föregående referenser, se Graham, *Donoso*, s 147 om talet.

¹⁰ Donoso Cortés, *Obras*, band 3, s 274.

uppmaningar. Från mars 1851, då Donoso blev sändebud i Paris, konspirerade han med Bonaparte om att genomföra statskuppen som upprättade det andra kejsardömet, eftersom valet återigen stod mellan ”militärdiktatur eller revolutionär despotism”. Samtidigt gav han ut en bok, som översattes till engelska som *Essay on Catholicism, Liberalism and Socialism* [Essä om katolicism, liberalism och socialism], som filosoferade om etiska principer och andra ädla tankar.

3. Steins ”sociala diktatur”

Donoso blev en kändis på den tiden eftersom han på ett framfusigt sätt sa vad slugare politiker inskränkte till ett privat knorrande. Och han är nu bortglömd eftersom innehållet i hans bidrag helt enkelt var öppen klassgirighet. Sådana tarvligheter får inga höga tankar i efterhand. Lorentz von Stein gjorde å andra sidan ingen större succé när han 1850 kom ut med en ny upplaga av ett viktigt arbete som ursprungligen hade publicerats 1842.¹¹ Men hans *Den sociala rörelsens historia i Frankrike* var den mest djupgående av de antirevolutionära analyserna av revolutionen.

Stein utvecklade uppfattningar om diktaturen och proletariats makt, och även om inte frasen ”proletariats diktatur” finns i hans bok, så var det detta han diskuterade. Hans åsikter skiljer sig förstås från Marx’, men de sprider ljus över dåtidens politiska tänkande. Såvitt känt kommenterade varken Marx eller Engels någonsin Steins bok från 1850, även om man antar att de läste den, och det finns ingen anledning att tro att Stein på något sätt påverkade Marx. Båda härledde en tankegång från den tidens händelser, erfarenheter, påtryckningar och tankeklimat: det är det som gör Stein intressant.

Stein var (1842) en av de första att förstå att det moderna proletariats var en uppåtstigande ny klass som var olycksbådande för samhället. Det hade inte majoritet och kunde bara bli effektivt med hjälp av en ”allians med rörelsen för politisk frigörelse”, den allians som Marx och Engels kallade Demokratin och under hela revolutionen sporrade framåt. Stein förstod också att proletariats arbetsgivare utgör den klass som ”kontrollerar staten”.¹²

Således uppstår övertygelsen att proletariats har i uppgift att, och är förmögna att, hjälpa sig själva genom att ta statsmakten. Följaktligen anser de sig själva berättigade att gripa regeringsmakten för att förverkliga sina sociala idéer.¹³

Men, resonerade Stein, det vore inte bra om proletariats skulle kontrollera staten, ty när ”den politiska makten tillfaller en enda samhällsklass” så går det ”mot statens inneboende natur”, eftersom staten då inte längre representerar den ”gemensamma viljan”. Underklassen är inte socialt förmögen att härska eftersom den ”inte har de nödvändiga förutsättningarna för en verklig auktoritet; den har varken de materiella tillhörigheter som auktoriteten vilar på [dvs. privategendom], och inte heller är den överlägsen den egendomsägande klassen i kunskap.” Därför har den inget *berättigande* att ta den politiska makten, utan kan bara gripa makten med ”rent våld”. ”Det är därför ofrånkomligt att

11 Steins utgåva från 1850 hade titeln *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tag*. En förkortad upplaga i ett band gavs ut på engelska som *The History of the Social Movement in France 1789-1850*. Enligt min uppfattning tog sig översättaren okloka friheter med Steins politiska begrepp, och resultatet är ibland vilseledande, speciellt för våra syften. Följaktligen måste den engelska utgåvan, även om den används här, ibland kontrolleras mot det tyska originalet.

12 Stein, *History...*, s 90.

13 *Ibid*, s 89.

uppkomsten av proletarietets makt leder till våldets makt, en speciell och fruktansvärd sorts våldsmakt". Kampen förvandlas till *terrorism*, som försöker åstadkomma det omöjliga.¹⁴

Eftersom segern uppnåddes med våld, "får [våldet] så småningom en oberoende ställning ovanför samhällets två klasser". Den oberoende ställning med hjälp av vilken våldet härskar som sådant, och inte i namn av någon samhällsidé, kallas "diktatur". En verkligt framgångsrik revolution leder därför alltid till en diktatur (alltså utövad av kontrarevolutionen). Och eftersom denna diktatur står *ovanför* samhället antar den genast karaktären hos den makt som genom själva sin natur är överlägsen samhället. Den utropar sig till en *självständig statsmakt*, och tilldelar sig statens legalitet och okränkbarhet.¹⁵

Här är en teori om diktaturen som fullständigt bryter med den romerska modellen. Stein försökte härleda den moderna diktaturens innebörd från moderna erfarenheter. Genom att definiera diktaturen som *avsaknad* av allt socialt innehåll var Steins formulering motsatsen till Marx'. Den definierade bara diktaturen med våldet, som var dess metod – ännu en "våldsteori om historien". Men det intressanta med den är det faktum att den pekade på fenomenet med statsmaktens fullständiga autonomisering, som här förknippas med diktaturen.

Men när Stein efter en diskussion om Napoleons diktatur slog fast en annan sorts diktatur, den "sociala diktaturen", så verkade han avvika från sin definition.

... dessa [diktaturer] som växer organiskt ur nationens liv är helt annorlunda. De lever vidare på grund av att de motsvarar ett bestämt tillstånd i samhället. Den sortens diktatur växer fram ur en föregående upplösning av samhällsordningen. Början på en ny samhällsordning sammanfaller vanligtvis med början av en diktatur. Det mest slående liknande fallet med en sådan diktatur är Cromwells diktatur. Det finns ingen tvekan om att varje land under liknande förhållanden kommer att frambringa en diktatur, det är en oundviklig konsekvens av den samhälleliga utvecklingens lagar. Även de största historiska figurerna är underkastad dessa historiens lagar. "Frihet" har föga betydelse i detta sammanhang.¹⁶

Diktatur betydde att makten samlades i händerna på "en individ". "En social diktatur", funderade Stein, "hittar vanligtvis staten i upplösning."¹⁷ Samhället *behöver* den, det är därför den lyckas legitimera sig själv. Den institutionaliseras inte och installeras inte, den "måste alstra sig själv".¹⁸

Stein konkretiserade sina åsikter om februarirevolutionen och juniupproret i en diskussion om klasskamp och klassmedvetenhet, som spelar en avgörande roll i hans tänkande. Arbetarklassens ledare "kämpar om makten, och höjde proletariet till medvetenhet om sin styrka..., att se sig själv som en klass" med intensiva klasskänslor. Ledarna lärde arbetarklassen "att ta lagen i egna händer". Arbetarklassen "måste försöka tillskansa sig makten som samhällsklass för att uppnå sina sociala mål." "Efter att proletariet hade blivit klassmedvetet hade samhällsklassernas kamp om kontrollen över staten blivit oundviklig..."¹⁹

Efter "en slutgiltig, våldsamt kamp med proletariet" kunde den provisoriska regeringen ha valt "att

14 *Ibid*, s 89 f.

15 *Ibid*, s 90.

16 *Ibid*, s 192.

17 *Ibid*, s 193.

18 Stein, *Geschichte...*, band 3, s 213.

19 Stein, *History...*, s 400.

upprätta en diktatur och agera som den härskande klassens ombud”. Men den splittrades på frågan om att skjuta upp valet, som var en fråga om klassmakt.

Mer och mer oroad över tvistefrågan samlade båda klasserna noga sina styrkor. Social diktatur blev proletariats paroll, och demokratins och egendomsinnehavarnas paroll blev folklig representation. Denna kamp angav den form i vilken var och en av de två klasserna började kämpa om kontrollen över staten.²⁰

Det får inte förutsättas att Stein tänkte sig blanquisterna som förespråkare av en ”social diktatur”, han tänkte inte på någon annan än Louis Blanc, som han citerar. Socialdemokraterna, sa Stein, kunde besluta sig för att

störta regeringen, ersätta den uteslutande med socialdemokrater och därmed upprätta proletariats herravälde. Uttalanden av Louis Blanc, som försvarar denna ståndpunkt ... lämnar inget tvivel om att detta verkligen var de proletära ledarnas åsikt.²¹

Efter att ha citerat Louis Blancs uttalande kommenterade Stein att tanken på folklig suveränitet på så sätt omvandlades till tanken att ”en provisorisk regering ska upprätthålla en diktatur tills den har genomfört alla de åtgärder den anser vara nödvändiga”. Det var en ”frihetsföraktande diktatur”. ”Klassernas kamp om kontrollen över staten formulerades mycket tydligt här.”²²

Steins svaghet var att han tog Louis Blancs desperata prat på allvar som en genomtänkt revolutionär politik, när det i själva verket var retoriskt skum på vattnet. Men det som placerade honom långt före alla borgerliga kommentatorer på den tiden var att han klart såg att ”proletariats herravälde” hade hamnat på den historiska dagordningen, och att detta *klassherravälde* hade någon sorts förhållande till de nya former som diktaturen hade antagit under det revolutionära tumultet. Han såg förvisso på detta förhållande på ett helt annat sätt än Marx, men han såg det. Marx utarbetade ett förhållande på sitt eget sätt, och under tryck från andra håll.

---

20 *Ibid*, s 400, delvis reviderad efter tyska versionen, band 3, s 289.

21 Stein, *History...*, s 400.

22 *Ibid*, s 400 f.

Del II
Begreppet ”diktatur” hos Marx och Engels

Kapitel 6 ”Diktaturens” spektrum

Innan vi direkt griper oss an med hur Marx använde ”diktaturen” i ”proletariatets diktatur” ska vi från ännu en annan sida betona ordets föränderliga betydelse under större delen av 1800-talet. Under detta århundrade gick ordet från den romerska betydelsen till vår nuvarande betydelse, och inte längs någon rak linje. Under sin väg från den ena till den andra betydelsen, var innebörden instabil och varierande. Mitt under händelser som knuffade omkring ordförrådet mer våldsamt än vanligt blev betydelsen nyckfull och rörlig.

Jag är övertygad om att det skulle gå att visa genom att spåra hur ”diktaturen” användes i pressen, och av politiker, presidenter, poeter och dramatiker. Men jag har inte undersökt dessa områden, och vi kanske anser det mer användbart att titta på en del exempel från Marx och Engels själva, liksom från andra som var nära knutna till dem.

1. ”Despotism” och ”klassdespotism”

Till skillnad från ”diktatur” inledde ordet ”despotism” sina bana i antiken som en beteckning på ohämmat herravälde eller absolut makt. Det var nedsättande eller gynnsamt beroende på användarens egen syn på despotismen. Även på 1800-talet, då Montesquieu använde det som namn på en av de tre grundläggande regeringsformerna, var det ett ”fult ord”. Men det höll redan på att få en mer varierad nyans: vi har nämnt hur det användes under den franska revolutionen och, inte långt innan den period vi är intresserad av, av Tocqueville.¹ ”Frihetens despotism”, ”majoritetens despotism” och så vidare – dessa sätt att använda ordet började framhäva den sida av ordet som betonade användningen av *tvång och våld*.²

Tocquevilles användning hade visat hur ordet kunde användas för att betyda en grupps tvångsmakt, frånsett eller trots regeringsformerna. Det är just den mening det ofta har hos Marx. Den gamla innebörden fanns givetvis fortfarande kvar, speciellt i kombinationer som ”orientalisk despotism”. Men med kombinationen ”klassdespotism” var det en annan fråga. Användningen kan, om det behövs, kallas metaforisk.

I sin *Klasstriderna i Frankrike* (som kommer att förekomma mycket i kapitel 11) fick Marx tillfälle att nämna en annan metaforisk användning: den franska regeringen under den Andra republiken hävdade att den angrep Rom för att bekämpa ”anarkins despotism”. Likt alla lämpliga begrepp kunde det ju användas av demagoger. Några sidor längre fram förklarade Marx vad som hände efter ”junidagarna” 1849, då regeringen förklarade Paris i belägringstillstånd (efter Cavaignacs modell): ”Minoriteten [socialdemokratin] hade gått så långt som till att försöka ett *parlamentariskt uppror*, majoriteten [regeringen] upphöjde sin *parlamentariska despotism* till lag.”³ (I stycket innan kallades denna ”parlamentariska despotism” för ”de förenade rojalisternas lagstiftande diktatur”.)

1 Se kapitel 1, s 18, kapitel 5, s 59.

2 För redogörelser för ordet ”despotism”, se M Richters artikel i *Dictionary of Ideas*, band 2, eller Koebners studie, ”Despot and Despotism: Vissitudes of a Political Term”, i *Journal of the Warburg & Courtauld Institutes*, vol 4 1951, s 275 ff. Deras slutsatser följer inte alltid från deras fakta. Richter känner bara till hur Marx använder begreppet i ”orientalisk despotism”, och hans redogörelse slutar ungefär vid den tidpunkt då vår måste börja.

3 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 47, 50.

”Despotism” hade använts på detta sätt redan i *Kommunistiska manifestet*, där fabrikkssystemet och den kapitalistiska industrin i allmänhet kallas ”denna despoti”. Å andra sidan beskrivs åtgärderna i det övergångsprogram som förs fram i slutet av del II som ”despotiska ingrepp i egendomsrätten”.⁴ Uppenbarligen är den betydelse som dominerar *tvångsmakt*, vare sig det är av ”de goda” eller ”de onda”.

I Marx’ *Adertonde Brumaire* stod användandet av begreppet ”klassdespotism” i förgrunden. Nederlaget för junirevolten 1848 ”hade klart visat, att borgerlig republik här betydde en klass’ oinskränkta despoti över andra klasser”.⁵ Det sades om den parlamentariska republiken, som knappast är någon ”despoti” i vårt moderna språkbruk. Bonapartes statskupp 1851, som störtade denna parlamentariska ”klassdespotism”, var bland annat den ”verkställande maktens seger över den lagstiftande makten”.

Frankrike tycks alltså blott ha undkommit en klass’ despoti för att falla tillbaka till en individs despoti...⁶

Enligt Marx’ uppfattning var inte Bonapartes regim en *klassdespotism* eftersom den var en stat som representerade en extrem sorts statlig autonomi.⁷

I båda dessa stycken i *Adertonde Brumaire* är det uppenbart att delen ”despotism” i ”klassdespotism” var långt från att betyda absolutistiskt tyranni. Nästan två decennier senare använde Marx ett liknande språkbruk i *Pariskommunen*, som delvis tittade tillbaka på samma händelser. I och med den moderna industrins utveckling, skrev Marx, ”erhöll statsmakten mer och mer karaktären av en offentlig makt för arbetarklassens undertryckande, ett instrument för klassherravälde”.⁸ Det är särskilt tydligt att starka ord används här i propagandistiskt syfte (till exempel ”undertryckande” [i engelska versionen ”social enslavement” - öa]) och att det starka ordet ”despotism” betyder *tvångsmakt*.

I utkastet till *Pariskommunen* använde Marx dessa starka ord friare än i den slutliga versionen. I åtminstone tre stycken användes begreppet ”klassdespotism” tillsammans med ett ännu starkare ord ”klassterrorism” – som båda åtföljde (och betydde) *klassmakt* i en öppet tvingande form.* I följande stycke ur det första utkastet är måltavlan den parlamentariska Andra republiken:

... denna anonyma eller republikanska sorts borgerlig regim – denna Borgerliga republik, denna *Ordningens partis* republik är den mest *avskrämda* av alla politiska regimer. Dess direkta uppgift, dess *raison d’être* är att krossa folket. Den är klassmaktens *terrorism*.... Denna krampaktiga form för anonym klassdespotism kan givetvis inte vara så länge, kan bara vara en övergångsfas.⁹

Ett annat stycke i det första utkastet förknippade ”klassmakten” med ”den republikanska sortens klassdespotism” och båda med formuleringen om ”den *anonyma* terrorismen” eller ”klassmaktens

4 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 7, 15.

5 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, på marxistarkiv.se, s 7.

6 *Ibid*, s 52-53.

7 Marx’ uppfattning förklarades i *KMR* 1, kapitel 18.

8 Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 24. [I engelska versionen står ”class despotism” för ”klassherravälde” - öa.]

* För begreppet ”terror(ism)”, se Specialnot C.

9 Marx, ”First Draft”, Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 127 f.

anonyma terror”.¹⁰ Med ”anonym” menade Marx opersonlig och gemensam, till skillnad från Bonapartes personliga herravälde – ett annat sätt att betona ”despotismens” eller ”terrorismens” klasskaraktär. Han använde formuleringen ”anonym” på andra ställen i detta utkast: den Andra republiken var ”den *anonyma* klassdespotismens krampaktiga form”, och (på samma sida) ”klassmaktens *anonyma* form”.¹¹

På samma sätt skrev Marx i det andra utkastet att revolutionen hade avslöjat statsmaktens verkliga sociala innebörd –

dess hemlighet som klassdespotismens verktyg blottläggs.... Ordningens partis parlamentariska republik är inte bara den härskande klassens terrorregim. I deras händer blir statsmakten *inbördeskrigets uttryckliga verktyg*...¹²

En del av det första utkastets formuleringar upprepades,¹³ och en motsats gjordes lite tydligare:

Kejsardömet ... frigjorde statsmakten från den direkta klassdespotismen genom att knäcka de utsugande klassernas parlamentariska och därmed direkta politiska makt, och var den enda statsform som kunde säkerställa den gamla samhällsordningen andrum.¹⁴

Medan Bonapartes regim i modernt språkbruk var *mer* ”despotisk” än den parlamentariska republiken, var det på Marx’ språk den sistnämnda som var ”klassdespotismen”. I ett personligt brev, det vill säga i ett informellt sammanhang, kunde Marx absolut använda ”borgerlig despoti” som en standardsynonym för den borgerliga samhällsordningen.¹⁵

Bland de punkter som nu bör stå klara finns denna: ”klassdespotismen” (och mindre framträdande ”klassterroren”) följde samma mönster som representerades av Marx’ uppfinning av det andra begrepp vi är intresserade av, *klassdiktaturen*.

2. Den dunkla delen av spektrumet

Men ”despotism” hade inget komplicerat betydelsespektrum som ”diktatur”. Det är den sistnämndas komplexitet som vi nu ska undersöka. I synnerhet ska vi inte förlora den svagaste, eller dunklaste, delen av spektrumet ur sikte. Det var en betydelse som nätt och jämnt inbegrep någon sorts despotiskt, bestämt eller ”bossigt” uppträdande.

I ett typiskt exempel beskrevs Helene Dermuth (”Lenchen”) – som från och med april 1845 skötte Marx’ hushåll, och därefter Engels’ familj fram till sin egen död – mer än en gång som ”husets diktator”. Liebknechts memoarer gjorde en uppdelning: ”Lenchen var diktator i huset, fru Marx var härskare och Marx underkastade sig diktaturen som ett lamm”.¹⁶ Alla visste vad den här sortens

¹⁰ *Ibid*, s 160; för en annan liknande formulering, s 127.

¹¹ *Ibid*, s 128.

¹² *Ibid*, s 211.

¹³ Se t ex *ibid*, s 198, 210.

¹⁴ *Ibid*, s 198.

¹⁵ Marx, ”Brev till Fontaine”, 15 april 1865, Marx/Engels, *Werke*, band 31, s 473.

¹⁶ Lafargue och Liebknecht, *Karl Marx; His Life and Work. Reminiscences...*, New York: International Publishers 1943, s 51; jmf. McLellan, *Karl Marx: His Life and Thought*, London: Macmillan 1973, s 271, men McLellans referens är felaktig.

snack betyder.*

Oxford English Dictionary citerar till exempel ett besläktat fall, en hänvisning 1741 till en författare som ”lägger sig till med ett drag av suveränitet och diktatur”. Det finns liknande citat under ”dikta- tor”, definition 2, inklusive en ”diktator” över mode, utbildnings, klädsel och uppförande, hästkapp- löpningsbanor och så vidare. Engels hänvisade några gånger till den medeltida kyrkans ”andliga diktatur” och påvens ”andliga diktatur”.¹⁷ 1880 rapporterade Marx att anarkisterna fördömde hans medarbetare som ”preussiska agenter, under den ’ökände’ preussiske agenten – Karl Marx’ – dikta- tur”.¹⁸ Den före detta saintsimonianska finansiären Isaac Péreire, som var hjärnan bakom ett par av Bonapartes bedrägerier, var ”Crédit mobiliers uppfinnare och diktator”.¹⁹

Inte långt från dessa fall i spektrumet är användningen av ”diktator (-ur)” i samband med en person som har ansvar för någon begränsad uppgift eller uppdrag. I ett sjukhus’ operationssal är kirurgen en absolut diktator, ingen skulle gnälla. På ett fartyg på öppet hav är kaptenen diktator (och med en viss laglig makt bakom namnet). Under en fotbollsmatch är domaren diktator. På en dagstidning har redaktören sista ordet under de 24 timmarnas hets att göra det omöjliga. I alla dessa fall vet vi att det finns en institutionell gräns för makten, utanför den omedelbara situationen, oavsett om denna begränsning sätts demokratiskt eller byråkratiskt.

Exemplet med tidningen för Marx’ fall på tal, ty han redigerade i flera månader en dagstidning under de mest hektiska omständigheter vi känner till – en revolution – med otillräckliga ekonomiska resurser. När Engels nästan 36 år senare skrev om *Neue Rheinische Zeitung (NRZ)* i Köln, anmärkte han:

Den redaktionella sammansättningen var helt enkelt Marx' envælde [”diktatur” i engelska versionen – öa]. En stor daglig tidning, som måste vara färdig på en bestämd tidpunkt kan inte föra en konsekvent politik med någon annan sammansättning. Dessutom, Marx' envælde som var helt följdriktigt, var oomstritt och beredvilligt accepterat av oss alla. Det var i första hand hans klarsyn och orubblighet som gjorde denna tidning till den mest berömda tyska tidningen under revolutionens år.²⁰

På en vanlig tidning begränsas chefredaktörens diktatur endast av ägarens makt. I fallet *NZR* var den kontrollerande makten demokratisk: stadgarna för det aktiebolag som hade bildats för att äga tidningen föreskrev att det var aktieägarna, plus en bolagsstyrelse på sju personer, som hade kontrollen. För den dagliga verksamheten fanns redaktionsrådet.²¹ Men i praktiken fanns det bara ett fall (såvitt Marx kunde minnas) där redaktörens val utmanades på momangen och togs upp av rådet under sin dagliga verksamhet. ”Jag godkände det som ett undantag”, berättade Marx senare, ”och

* Jag citerar en utmärkt anmärkning av de profeministiske socialistiske pionjären, James Morrison, 1834: ”De [kvinnorna] har rikligen skämtats med och brännmärkts för sina anlag för och strävan efter underkjolskontroll, deras föreläsningar i att hänga upp gardiner och den politiska hemekonomins andra diktaturer. Men allt detta har bara varit babbler från männens sida, som närhelst en kvinna låtsas beordra, eller till och med råda, sin rejäle make, stämplar övermodet som underkjolarnas herravälde.” (Morrison, *The Pioneer*, 26 april 1834, i vad som troligen var den första ”Kvinnosidan” i den journalistiska historien. Det faktum att detta påfund publicerades i en socialistisk fackföreningstidning passar inte med den borgerliga feministiska historiens myter.)

17 Engels, *Naturens dialektik*, på marxists.org.

18 Marx, ”Brev till Sorge”, 5 november 1880, Marx/Engels, *Werke*, band 13, fotnot s 76.

19 Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, på marxistarkiv.se, s 39, not 67.

20 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

21 För stadgarna för bolaget *NRZ* som företag, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 543-553.

deklarerade samtidigt att på en tidningsredaktion måste det råda diktatur.”²² Kanske det var denna händelse som väckte Engels’ minne när han skrev sin artikel senare.

Denna sorts situation har naturligtvis egentligen inget med ”diktatur” som regeringsbegrepp att göra. Det är i grunden och botten det problem som Engels diskuterar på ett utmärkt sätt i sin polemik mot anarkismen, ”Om auktoritet”, där han diskuterade hur skötseln av en järnväg krävde en ”dominerande vilja, som negligerar varje underordnad vilja”, det vill säga en företagsledning med verklig makt att få jobbet utfört.²³ Med journalisternas jargong skapar den det amerikanska begreppet ”baseballtsarer” för anställda hos baseballagens ägare.

Vi ska avfärda ännu ett band i spektrumet här. På mer än ett ställe hos Marx och Engels kallar de ett dominerande inflytande – låt oss säga inom den internationella politiken – för en diktatur. Efter 1830, förtäljer Engels, hamnade Tysklands ”småstater” ”helt under Dietens, det vill säga Österrikes och Preussens, diktatur”.²⁴ 1859 anmärkte Marx att regeringen i Berlin underkastade sig ”den fransk-ryska diktaturen” eller (i nästa stycke) ”Rysslands och Frankrikes gemensamma despoti”.²⁵ 1870 hävdade Marx och Engels att Tyskland för att ”befria Europa från den moskovitiska diktaturen” måste sluta en hedervärd fred med Frankrike.²⁶ Även om detta språkbruk vid första anblick verkar ha ett politiskt innehåll, så visar en analys att det i verkligheten är bildligt.

Huvudpoängen med den föregående delen om ”diktaturens” spektrum är att den gör det möjligt för oss att bortse från den. Dessa användningar har inget med det vi är intresserade av här att göra, oaktat den fascination som en del marxologer har av varenda gång Marx använder ”diktatur”.

3. Militärdiktatorer och -diktaturer

Låt oss nu hoppa till spektrumets motsatta ända, till den sorts diktaturer som allra mest enhälligt utnämndes till det, den sort som allra minst skymdes av tvetydigheter. Det var militärdiktaturen där öppet beväpnade styrkor med ett minimum av hyckleri tvingade fram eller stödde en regering med bajonetter. Begreppet ”militärdiktator/diktatur” verkar inte ha givit svårigheter för någon, och absolut inte för Marx. Såvitt jag vet använde han och Engels aldrig detta begrepp för en regim som de var vänskapligt inställda till.

För båda två var ”slavstaterna” i den amerikanska södern under inbördeskriget underkastade ”militärdiktaturer”.²⁷ I egenskap av kompanjonernas militära expert fick Engels fler tillfällen att diskutera militärdiktaturer. När den spanske generalen Francisco Serrano y Domínguez sattes i ledningen för regeringen efter en kupp 1874 kommenterade Engels att han ”slutligen gjorde sig till diktator över Spanien”.²⁸ 1890 hade Engels följande att säga om illusionerna att kejsar Vilhelm var för arbetarklassen:

22 Marx, ”Brev till Lassalle”, 15 september 1860, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 565.

23 Engels, *Om auktoritet*, på marxists.org.

24 Engels ”Revolution and Counterrevolution in Germany”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 22.

25 Marx, ”Erfurt Echoes in 1859”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 16, s 405 f.

26 Marx/Engels, ”Brev till Brunswickkommittén”, Marx/Engels, *Werke*, band 17, s 269.

27 För Marx, se hans artikel *Det nordamerikanska inbördeskriget*, på marxists.org. För Engels se ”Brev till Weydermeyer”, 24 november 1864, Marx/Engels, *Werke*, band 31, s 425.

28 Engels, ”Flüchtingsliteratur, III”, *Volksstaat*, oktober 1874, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 359.

Eftersom lille Vilhelms vänlighet mot arbetarna kompliceras av en längtan efter militärdiktatur (du ser hur hela gänget av furstar nuförtiden blir bonapartistiska *nolens volens* [vare sig de vill eller ej]), och eftersom han vill få alla att utan vidare skrika vid varje tecken på motstånd, så måste vi akta oss så att han inte får möjlighet att göra det.²⁹

Det fanns andra diktaturer som fortfarande var militärt baserade men antog en bredare politisk dimension, antingen tidsmässigt eller till sina avsikter. Den som Marx angrep allra mest glödande var Louis Napoleon Bonapartes diktatur.

Som Napoleon III kallades Bonaparte nu för kejsare, och hans regim fick ett stort antal kejserliga benämningar, många av dem uttalade samtidigt som man gnisslade tänderna. ”Despot”, ”tyrann” och andra trevligheter var standard. Och ”diktator” var bara en i denna grupp. Referenser till Bonapartes regim som en diktatur finns utspridda i Marx’ och Engels’ skrifter, men ordet användes aldrig konsekvent som beteckning på Andra kejsardömet.

På 1850-talet kallade Engels mer än en gång Bonapartes regim för en ”militärdiktatur”.³⁰ I mitten av 1851 förutspådde Marx att den franska borgarklassen ”skulle föredra Napoleons kejsardöme eller diktatur framför en demokratisk och social republik, och skulle därför komma överens” med honom.³¹ I slutet av 1850-talet upplevde han hur Bonaparte ”lekte diktator över Europa” (i en artikel som också talade om ”hans inhemska terroristiska system” och ”terrorväldet” i landet).³² I namn av att bekämpa ”anarkin” var Bonaparte ansvarig för ”att ha störtat den republikanska regeringen med våld, krossat all pressfrihet, och ha drivit alla motståndare mot hans oöverträffade diktatur i landsflykt eller ha fraktat iväg dem till Cayenne”.³³

Även om Marx’ kritiska analys av Napoleon I:s regim var en annan, så var i Marx’ språkbruk även den förste Napoleon en diktator. Han förknippade de två när han 1858 skrev, att eftersom Louis Bonapartes allians med England fick honom att se ut som ”Europas skiljedomare” så uppmanades han att visa ”att han, som den riktige Napoleon, är diktator över Europa”.³⁴ Engels talade åtminstone två gånger om Napoleon Bonaparte som en diktator (förvisso bara i förbigående): den uttröttade och utmattade franska revolutionen, och den republik den hade givit upphov till, hade ”avlat sig en härs-kare, en Napoleon”. Det hade blivit oundvikligt på grund av att republiken blivit utmattad av krig.³⁵

I slutet av 1880-talet var det general Georges Boulanger som strävade efter att bli diktator: ”dikta-tor” är det ord som kommer på tal nuförtiden. Men under den långa brevväxlingen mellan Engels och Paul Lafargue (den sistnämnde tenderade att anpassa sig till boulangermanen) skrev inte Engels

29 Engels, ”Brev till Sorge”, 12 april 1890, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 381.

30 Engels, ”England”, januari 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 198; ”The Prosecution of Montalembert”, 24 november 1858, Marx/Engels, *Collected Works*, band 16, s 91; se även ”Brev till Marx”, 10 december 1851 (några dagar efter Bonapartes kupp), Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 509.

31 Marx, ”The Constitution oft the French Repubic, Adopted November 4, 1848”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 580.

32 Marx, ”Bonaparte’s Present Position”, *New York Daily Tribune*, 1 april 1858 (ännu inte i *Collected Works*).

33 Marx, ”Fair Professions”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 16, s 309. Se även Marx, ”Brev till Engels”, 16 april 1860, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 64.

34 Marx, ”Pélissier’s Mission to England”, *New York Daily Tribune*, 15 april 1858 (ännu inte i *Collected Works*).

35 Engels, *Den ryska tsarismens utrikespolitik*, på marxists.org. Den engelska version som publicerades i *Time* (London) i april 1890 skriver ”själv avlat sig en diktator – en Napoleon” medan den tyska versionen (som den svenska är en översättning av) skriver ”en härs-kare, en Napoleon”. Den engelska versionen övervakades av Engels själv. Det andra ställe som nämns är Engels, ”Brev till Borgius”, 25 januari 1894, Marx/Engels, *Werke*, band 39, s 206.

orden ”diktatur” och ”diktator”. Det illustrerar en viktig punkt som bör förklaras nu: vårt nuvarande arbete att spåra användningen av ordet ”diktatur” snedvrider hela bilden, det har en benägenhet att förvränga vår syn på den verkliga politiken under den aktuella situationen. Det ord som för Engels vanligtvis beskrev Boulangers -ism (utöver ”boulangerism”) var ”bonapartism”.

Under sina försök att rätta till Lafargues eftergivna linje mot Boulanger, resonerade Engels om och om igen att det generalen representerade inom den franska politiken var den bonapartistiska strömningen, och dessutom en chauvinistisk bonapartism.³⁶ Dessutom betecknade han Boulangers mål som en ”personlig regering” som ställdes mot en ”parlamentarisk regering”.³⁷ I sina tidigare brev till Engels i ämnet använde Lafargue faktiskt ordet ”diktator/diktatur”, som utan tvekan var vanligt runt Paris, men sedan överväldigades han av sin dåliga politik. Den sista gången han förknippade begreppet med Boulanger var i ett brev som hånade den ”galna rädsla för diktatur” som Boulangers motståndare uppvisade.³⁸

För att klargöra: Engels talade verkligen om generalen som en (möjlig) ”diktator” i minst ett brev, där han varnade Lafargue för att Boulangers seger skulle innebära att den socialistiska rörelsen skulle krossas och att krigsfaran var överhängande.³⁹ (Lafargue var föregångare till de ”revolutionära” idioter som på 1930-talet basunerade ut ”Efter Hitler kommer vi!”) ”Diktator” får en att tänka på faran för att den borgerligt demokratiska scenen förstördes, men vi måste erinra oss att ”bonapartist” frammanade allt det och mycket mer. Det är helt sannolikt att Engels använde ”diktator” i brev som nu inte finns tillgängliga, men vi får inte pådyvla 1900-talets förväntningar på ett tidigare sekel.

För den tätaste förekomsten av ”diktator” och ”diktatur” i en artikel av Marx eller Engels måste man gå till Marx’ artikel om Simon Bolívar, den sydamerikanska ”befriare” som Marx betraktade som en bonapartistisk diktator, och vars strävanden efter en personlig ”despotisk makt” skadade den antikoloniala revolutionen på hans kontinent.⁴⁰ Bolívar använde förvisso begreppen officiellt, och Marx fann dem i överflöd i hans källor, men utöver själva begreppen betonade Marx om och om igen att denne bonapartistiska general hade en ”benägenhet för maktfullkomlighet”, gång på gång utropade sig till diktator, och använde ”undantagstillstånd och förenade alla maktbefogenheter i sin egen person”. ”Det han egentligen siktade på”, skrev Marx, ”var att bygga hela Sydamerika till en enda federativ republik med sig själv som dess diktator.”⁴¹

Marx syn på Bolívar som diktator är ämne för en artikel av mig som är av intresse i detta sammanhang: se referens till den i förordet, avdelning 4.

Uppenbarligen fanns det inget terminologiskt problem här, Med de fall som ska undersökas nu får vi en närmare blick på en del problematiska användningar av ”diktator” och ”diktatur”.

36 Engels’ diskussion om boulangeringen finns i samlingen *Correspondence* mellan Engels och Lafargue, speciellt band 2. Det är uppenbart att ett antal av Engels’ brev till Paul Lafargue, som var kritiska mot denne, på något sätt inte överlevde den period då familjen Lafargues arvingar hade hand om dem. För Engels’ hänvisningar till Boulangers politik som bonapartism, se band 2, s 131, 165, 193, 209, 302, 371.

37 Engels, ”Brev till Laura Lafargue”, 3 juni 1888, *ibid*, band 2, s 131. Se även band 2, s 109.

38 Lafargue, ”Brev till Engels”, 25 juli 1888, *ibid*, band 2, s 147.

39 Engels, ”Brev till Lafargue”, 7 maj 1889, *ibid*, band 2, s 238.

40 För artikel, som skrevs för *New American Cyclopaedia*, de Marx/Engels, *Collected Works*, band 18, s 219. För en kommentar, se *KMR*, band 1, på marxistarkiv.se, s 260.

41 Se i synnerhet styckena i Marx/Engels, *Collected Works*, band 18, s 230, 225, 231, 221 f.

4. Några icke diktatoriska diktatorer

Hittills skulle de personer som Marx och Engels kallade diktatorer ha blivit kallade det även på vårt nutida språk. Men som förväntat använde de begreppet på ett mycket bredare sätt.

(a) *Fallet med prinsregent Vilhelm*. När den preussiske kungen 1858 hade bedömts vara sinnessjuk tog prinsregent Vilhelm (senare kung Vilhelm I) över makten. Marx förklarade i *New York Daily Tribune* att prinsen låtsades vara liberal genom att hålla val – förvisso med noga begränsad rösträtt – som borgarklassen utnyttjade för att hävda sitt inflytande, om än med viss ängslan och fjäskande.

Väljarna skickade underifrån tillbaka den sång som hade spelats ovanifrån, och ministrarna blev en partiministär och prinsen blev en medelklassdiktator.⁴²

Förändringen var i en motsatt riktning mot vad vi idag skulle kalla diktatur. Prinsens ”diktatur” ställs i *motsats* till kungens absolutism. Denna ”borgerliga diktator” (när Marx skrev på engelska använde han ”medelklass” för ”borgerlig”) befäste en osäker och tillfällig ställning genom att med hjälp av parlamentariska former luta sig på borgarklassen, samtidigt som hans maktbas fortfarande var monarkin. Men det vore ett meningslöst företag att försöka härleda en definition av ”diktatur” från en sådan användning. Man kan bara få en känsla för hur ordet användes.

(b) *Fallet Parnell*. I de allmänna valen 1885 vann Home Rule-partiet, som leddes av Parnell, 86 av 580 platser. I ett brev till en vän skrev Engels att han tyckte det var mycket viktigt att Parnells strömning skulle få en vågmästarroll i det nya parlamentet. De ”befinner sig i en position som Centern i riksdagen: de kan göra det omöjligt för alla regeringar att arbeta”. I slutet av brevet slängde han in en kärnfull anmärkning: ”Parnell kommer nästan att bli diktator över Storbritannien och Irland.”⁴³

Illavarslande nyheter om de vore sanna! Men det Engels egentligen sa var att Parnell nu skulle kunna ”diktera” villkoren för liberalerna och Tories. Några decennier senare skulle få använda detta ”skrämmande ord” i ett sådant sammanhang.

(c) *Fallet Bismarck*. 1875 talade Marx i förbigående om Bismarck som ”den tyska liberala borgarklassens diktator”.⁴⁴ Det handlar inte om någon dispyt om Bismarcks politiska ställning eller makt, bara om vilken terminologi man använder för det. Den bismarckska staten var en kompromiss med den borgerliga politiska makten, där kanslern höll i piskan, och mer än en gång använde Engels begreppet ”halv diktatur” för att beskriva situationen.

Om vi än en gång försöker få en känsla för hur ordet användes, så finns ett utmärkt exempel i ett stycke som skrevs av Engels, och är välkänt av andra skäl. I ett brev till Marx framkastade Engels tanken att ”bonapartismen är i själva verket den moderna bourgeoisie's verkliga religion”. Den kunde inte härska direkt, och överlämnade i England skötseln av staten till en ”oligarki” mot ”bra betalning”. Följaktligen är ”en bonapartistisk halv diktatur därför ... den normala form” som åtföljer borgarklassens ekonomiska makt.

42 Marx, ”Affairs in Prussia”, *New York Daily Tribune*, 27 december 1858, Marx/Engels, *Collected Works*, band 16, s 126.

43 Engels, ”Brev till Liebknecht”, 1 december 1885, Marx/Engels, *Werke*, band 36, s 398.

44 Marx, efterord till hans pamflett om kommunisträttegången i Köln, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 570.

Den fullföljer bourgeoisieens övergripande materiella intressen till och med mot bourgeoisieen, men berövar bourgeoisieen all del i själva den härskande makten. Å andra sidan är diktaturen själv tvungen att motvilligt anta bourgeoisieens materiella intressen.⁴⁵

Detta antagande orsakades inte av någon speciellt ”diktatorisk” handling av Bismarck utan av motsatsen: han hade just utfärdat allmän rösträtt inför de nordtyska riksdagsvalen – ”Bismarcks allmän rösträtt-kupp” kallade Engels det. Om Bismarck helt enkelt hade (låt oss säga) upplöst riksdagen, så skulle Engels förvisso inte ha kallat det ”diktatur” – ord som ”despoti”, ”absolutism”, ”tyranni” och liknande skulle mer sannolikt ha använts.

För den mest omfattande diskussionen om Bismarck som ”diktator” bör man vända sig till Engels *Våldets roll i historien*. Här diskuterade Engels återigen den tyska borgarklassens oförmåga att skaffa sig fullständig politisk makt. Den befann sig i ett dilemma: å ena sidan skulle en verklig kamp innebära en lång period av inre svaghet. ”Å andra sidan krävde det en revolutionär omorganisering av Tyskland, som bara kunde genomföras med våld, det vill säga med hjälp av en faktisk diktatur.”⁴⁶

Engels syftade här på borgarklassens åstadkommande av en *demokratisk* stat – med våld, det vill säga Bismarcks diktatur. Uppenbarligen ställdes inte diktatur här mot en demokratisk regering, det syftade på borgarklassens villighet att upphäva den gamla lagligheten och införa en ny (mer demokratisk) legalitet utan att tillgripa lagliga eller existerande konstitutionella former. I ett annat stycke tog han upp samma sak utan att använda ordet ”diktatur”, utan det ord som Donoso hade kallat ännu mer ”förskräckligt”, nämligen ”revolutionär”.⁴⁷

Engels’ analys av bismarckismen är i sig själv inte vårt ämne, men vi måste nämna att Bismarck – som Engels förklarade – insåg att hans egen klass, junkrarna, inte var någon livskraftig klass, att borgarklassen var den enda besuttna klassen med en framtid, och att han därför måste röra sig i riktning mot en modern borgerlig stat.

En omedelbar övergång till en parlamentarisk regering där den avgörande makten ligger i riksdagen (som i det brittiska underhuset) var för tillfället varken möjlig eller ens lämplig. För Bismarck måste diktatur i parlamentarisk form fortfarande ha verkat nödvändig, och vi klandrar honom inte det minsta för att han för tillfället lät den existera, vi frågar bara i vilket syfte den användes.⁴⁸

Engels skulle givetvis ha ställt samma fråga om varje annan regeringsform. Hursomhelst var det här inte frågan om att en tyrann trampade på folkets rättigheter med spikstövlar, eller någon annan modern diktaturuppfattning. Det handlade om att återspegla klassernas makt med improviserade regeringsformer.

(d) *Fallet Palmerston*. Vi har sett att Engels, när han diskuterade bismarckismen, både jämförde med situationen i Storbritannien och ställde den i motsats till den, men ingen av dessa hade särskilt mycket att göra med Marx’ benägenhet att kalla lord Palmerston en ”diktator”.

45 Engels, ”Brev till Marx”, 13 april 1866, Marx/Engels, *Werke*, band 31, s 208. För en diskussion om Engels’ syn som den uttrycks i detta brev, se *KMR*, band 1, på marxistarkiv.se, s 244, och överhuvudtaget hela kapitel 16.

46 Engels, ”The Role of Force in History”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 398.

47 *Ibid*, s 400.

48 *Ibid*, s 419. För mindre exempel se s 415, 416.

Bakgrunden är att Marx invände ihärdigt mot Palmerstons utrikespolitik som ”ryssvänlig”, och fördömde honom till och med som ett verktyg för tsaristiska intriger. Det har varit svårt att förklara varför Marx’ fördömanden var så överdrivna, men det kanske är ännu svårare att upptäcka varför han i offentliga skrifter tillkännagav att Palmerston utövade en ”diktatur” i England. Det fanns trots allt inget som denna långvarige parlamentariker gjorde som på minsta sätt gick utanför den brittiska politikens former.

Marx började hänvisa till ”Palmerstons diktatur” i artiklar 1855. Först lät det som om han bara sa att Palmerston fullständigt dominerade sin regering: ”medan det tidigare var en svag Whigministär, är det nu en enda mans starka diktatur...”⁴⁹ 1857 och 1858 gjorde han denna anklagelse upprepade gånger i artiklar i *New York Daily Tribune*.⁵⁰

Vad menade han med det? Något av en ledtråd finns i ett brev till Engels i mars 1857. De ”gamla partiernas sönderfall”, som tidigare hade uttryckts i en koalitionsregering, uttrycktes nu i ”Pams diktatur” och skulle troligen leda till ”mycket intensiv uppståndelse, kanske till en revolution”. Palmerston, som ”hjälpte till att skriva de 6 munkavlelagarna kommer inte att bli det minsta oroad”.

Mutatis mutandi* har Pams diktatur samma förhållande till en koalitionsregering som den rojalistiska koalitionen i den senaste franska församlingen har till Bonapartes makt. Äntligen kommer saker och ting att tvingas fram till en intensiv punkt i England.⁵¹

Marx hade uppenbarligen en alltför hetsig uppfattning om läget i Storbritannien, och trodde felaktigt att Palmerstons linje var inriktad utanför de parlamentariska ramarna. I en artikel från ungefär samma tid, berättade han för läsarna:

Palmerstons regering var ingen vanlig ministär. Den var en diktatur. Sedan kriget mot Ryssland började hade parlamentet nästan givit upp sina konstitutionella funktioner, och inte heller hade det någonsin vågat hävda dem igen efter att man slutit fred.⁵²

Vi känner till en rad premiärministrar, presidenter, statsministrar och andra regeringsledare som har styrt sina ministärer och lagstiftande församlingar eller har beskyllts för det, och i samband med det har kallats ”diktatorer” och ännu värre saker. Ingen kallades det oftare än Franklin D Roosevelt. Att en stark verkställande makt använder sina maktbefogenheter under en krigskris har vanligtvis skärpt anklagelserna, till och med när alla konstitutionella former har observerats rigoröst. Marx’ angrepp på Palmerston lät ibland som den sortens användning. Men det lät också som om han ville göra mer av det än detta.

I en annan artikel samma månad diskuterade han konsekvenserna av en seger för Palmerston i

49 Marx, ”Palmerston”, *Neue Oder-Zeitung*, 3 mars 1855, Marx/Engels, *Collected Works*, band 14, s 50. Det första uttalandet av denna sort som jag känner till var i samma tidning, 30 januari 1855, Marx/Engels, *Collected Works*, band 13, s 607. Se även en annan artikel i *Neue Oder-Zeitung*, 18 juni, Marx/Engels, *Collected Works*, band 14, s 275.

50 Det första uttalandet fanns i ”New English Budget”, *New York Daily Tribune*, 9 mars 1857. För ett av Marx’ mer extrema påståenden, se inledningen till hans artikel i *New York Daily Tribune*, 15 mars 1858, ”The Derby Cabinet [etc.]”. Ingen av artiklarna som nämns i not 52-55 nedan har ännu inte publicerats i *Collected Works*, eftersom band 15 ännu inte har publicerats.

* ”Med vedbörliga ändringar” – öa.

51 Marx, ”Brev till Engels”, 18 mars 1857, Marx/Engels, *Werke*, band 29, s 111 f.

52 Marx, ”Defeat of the Palmerston Ministry”, *New York Daily Tribune*, 25 mars 1857. Samma stycke talade ytterligare två gånger om Palmerstons ”diktatur”.

valen:

... Palmerstons diktatur, som hittills har genomlidits i tysthet, skulle komma att förkunnas öppet. Den nya majoriteten i parlamentet skulle bara existera genom att öppet förklara sin passiva lydnad till ministern. I sinom tid skulle då en statskupp kunna följa på Palmerstons appell till folket från parlamentet, precis som den följde på Bonapartes appell från Nationalförsamlingen till nationen. Samma folk kan då till sitt fördärv få erfara att Palmerston är en gammal kollega till Castlereagh-Sidmouths regering, som lade munkavle på pressen, förbjöd offentliga möten, upphävde lagen om Habeas Corpus, gjorde det lagligt för regeringen att fängsla och utesluta efter eget behag, och slutligen slaktade folket i Manchester för att de protesterade mot spannmålstullarna.⁵³

Detta låter förvisso mer ”diktatoriskt”! Men det är en fantasi om framtiden, inte en motivering för det nuvarande. Och Palmerston vann verkligen en storseger vid valen, men genomförde ingen statskupp eller konspirerade på andra sätt. Otvivelaktigt ville Marx visa att Palmerston var mer än ett starkt statsöverhuvud som behandlade parlamentarikerna och politikerna hänsynslöst. I en artikel påföljande vecka gjorde Marx en omfattande liknelse mellan Palmerstons och Bonapartes linje, i ett försök att visa att den förstnämnde slagit in på samma väg. Men det fanns ingen sanning bakom det. Hans starkaste argument var i själva verket ett långt citat av Richard Cobden, som i ett högtidligt tal mot Palmerston kallade honom för en ”tyrann” som använde ”en låtsasbild av en representativ regering”.⁵⁴

Marx fördömanden av Palmerstons ”diktatur” fortsatte åtminstone en bit in på 1858,⁵⁵ men det gjordes inget jämförligt försök senare att göra dem sannolika. Det är lätt att visa hur ihåligt Marx’ försök är att bevisa att Palmerston var en ”diktator”, men det viktiga – för våra nuvarande syften – är hur han gick tillväga. Han resonerade att Palmerston var på väg mot att använda en bonapartistisk utomparlamentarisk linje för att lösa regeringskrisen. Det var, eller snarare skulle bli, ”Palmerstons diktatur”.

5. Demokratins ”diktatorer”

Vi kommer nu till mer allvarliga kandidater till diktaturer – i alla fall möjliga diktatorer. Vi har sett att Louis Blanc, inte bara under upphetsningen 1848 utan också i sina skrifter efter revolutionen, betygade att han såg fram mot en diktatur, om än de demokratiska delarnas diktatur. Vid en tidpunkt då auktoritativa ordböcker såg ”Nationalförsamlingens diktatur” som modell för ordets innebörd,⁵⁶ så fick inte detta honom utesluten ur de demokratiska klubbarna. Samma årtionde talade för övrigt en artikel av Marx i *New York Daily Tribune* också i förbigående om ”en revolutionär, diktatorisk församling som den franska Nationalförsamlingen 1793”.⁵⁷

Marx var lika beredd att använda begreppet ”diktatur” för ett annat lagstiftande organ – med ett förbehåll. I ett brev till Engels dagen efter Bonapartes statskupp i december 1851, försökte Marx

53 Marx, ”Coming Elections in England”, *New York Daily Tribune*, 31 mars 1857.

54 Marx, ”English Election”, *New York Daily Tribune*, 6 april 1857.

55 Se följande artiklar: Marx, ”Defeat of Cobden, Bright and Gibden”, *New York Daily Tribune*, 17 april 1857, Marx, artikel utan namn, *New York Daily Tribune*, 15 mars 1858, Marx, artikel utan namn, *New York Daily Tribune*, 24 jun 1858, Marx, ”India Bill”, *New York Daily Tribune*, 24 juli 1858.

56 Se kapitel 2, s 24.

57 Marx, ”Fall of the Aberdeen Ministry”, *New York Daily Tribune*, 17 februari 1855, Marx/Engels, *Collected Works*, band 13, s 631.

uppmuntra sig själv en stund med tanken att det kanske kunde vara ”lättare att ta itu med Bonaparte än det skulle ha varit med Nationalförsamlingen och dess generaler”. Han tillade: ”Och Nationalförsamlingens diktatur stod för dörren.”⁵⁸ Det betyder: Nationalförsamlingen skulle utöva en ”diktatur” om den lyckades ta all makt själv från Bonaparte. *All makt till Nationalförsamlingen*: det var lika med församlingens *diktatur*, den parlamentariska demokratins representativa organs *diktatur*. Ännu en gång stöter vi på uppfattningen om *demokratins diktatur*, i lika tydlig form som 1848.

I de konstitutionellt demokratiska kretsarna i exil som planerade och konspirerade med målet att återta makten i sina respektive länder, hade Blanc och Heinzen och Kossuth och deras gelikar inga hämningar att förklara behovet av en diktatur – en *demokratisk* diktatur, förstås. Kossuth var känd i hela Europa som Ungerns demokratiska diktator som nu hade förlorat makten.

Garibaldi var en man som Marx hade mycket mer respekt för, och han siktade ogenerat på en demokratisk diktatur. När Marx i artiklar 1860 talade om Garibaldi som ”den folksliga diktatorn” så angrep han inte honom.⁵⁹ Garibaldi's mest kända uttalanden om detta kom senare, 1871, i ett brev som trycktes i Pariskommunens *Journal Officiel*:

Demokratin har naturligtvis en motvilja mot diktatur, och det med rätta, om man tänker på diktatorer som Caesar och Sulla. Men när man har turen att hitta en Cincinnatus eller en Washington, så är en ärlig *tillfällig* diktatur mycket att föredra framför de femhundra bysantinism.

Spanien befinner sig vid ett lågvattenmärke eftersom det inte har någon man som kan leda det under sin stora revolution. Frankrike är idag drabbat av motgångar av samma orsak.⁶⁰

I ett annat brev från honom i november, medgav han att ”jag är fortfarande för en ärlig diktatur, som jag anser vara det enda motmedlet för att utrota cancern i detta fördärvade samhälle.”⁶¹

Engels inledde sin *Revolution och kontrarevolution i Tyskland* med en skämtsam hälsning till ”de mer eller mindre populära härskarna för en dag, tillfälliga guvernörer, triumvirer, diktatorer [etc.] ... som kastats upp på fjärran kuster ... för att bilda nya regeringar ’*in partibus infidelium*’,* europeiska kommittéer, centralkommittéer, nationella kommittéer ...”⁶² Den europeiska demokratins centralkommitté utgjorde centrum för de möjliga härskarna. Marx och kretsen kring honom hänvisade nästan rutinmässigt till dessa personer som ”diktatorerna”. I ett snackigt brev från Marx’ nära medarbetare Schramm, talade den sistnämnde nonchalant om Heinzen och Struve som ”dessa två diktatorer”.⁶³ I ett brev till Engels om samma personers senaste påhitt, rapporterade Marx på samma pratiga sätt:

Men för sin del gillar Kossuth att han å ena sidan har stöd från Tysklands diktator, Kinkel, och å andra sidan från Italiens diktator, Mazzini, och att han på ett tryggt sätt har täckt upp sin rygg

58 Marx, ”Brev till Engels”, 9 december 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 508. För sammanhanget, se kapitel 14, avdelning 5.

59 Marx, ”Interesting from Sicily”, *New York Daily Tribune*, 8 augusti 1860, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 421, se även s 423, 424. Engels, ”Garibaldi’s Progress”, *New York Daily Tribune*, 21 september 1860, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 472.

60 Garibaldi, ”Brev till Bignami”, 4 april 1871, publicerat i *Journal Officiel de la République Française* (Pariskommunens organ), tidigare publicerat av Bignami i *La Plebe*, Lodi.

61 Citerat i Hostetter, *The Italian Socialist Movement, I: Origins (1860-1862)*, Princeton: Van Nostrand c 1958, s 217.

* ”i de otrognas trakter” - öa.

62 Engels, *Revolution and Counterrevolution in Germany*, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 300.

63 Schramm, ”Brev till Weydemeyer”, 8 januari 1850, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 605.

med sin allierade, Frankrikes diktator Ledru-Rollin. Den stackars saten har sjunkit djupt.⁶⁴

Detta prat återspeglade förstås delvis en vrångbild av dessa ledare höga anspråk, och delvis ett erkännande av deras verkliga strävanden efter att bli demokratiska diktatorer i sina länder.

En annan av Marx' medarbetare, Eccarius, skrev det här i Ernest Jones' chartistiska organ i samband med en demonstration av engelska arbetare å Kossuths vägnar, den 3 november 1851:

De gick för att beundra och dyrka ledaren för en borgerlig revolution, under vars ledning det infördes omfattande reformer – som, i egenskap av diktator över sitt land, förde ett blodigt krig mot den rättmätige kungen, och till slut fick honom och hans arvingar avsätta för alltid.⁶⁵

Eccarius' artikel betonade att han inte "klagade på Kossuth för att han är en medelklassrevolutionär. Långt därifrån." Ännu mindre gnällde han på den lilla detaljen att Kossuth kallades diktator.

Marx' och Engels' *Stora män i landsflykt* var deras mest personliga genomgång av de politiska typer som befolkade den europeiska demokratins centralkommitté, och den motsvarar förväntningarna att föremålets förhoppningar om en diktatur skulle hånas på lämpligt sätt. Heinzen, får vi höra ironiskt, "begärde två miljoner huvuden så att han kunde bli diktator och vada upp till anklarna i blod – som andra utgjutit". Samma demokratiska förkämpe

krävde att det under den "revolutionära övergångsperioden" skulle finnas en enda diktator, som dessutom skulle vara preussare, och för att undvika alla missförstånd tillade han: "Ingen soldat kan utses till diktator".⁶⁶

En annan tysk medlem i centralkommittén, Harro Haring, "var med-diktator över Europa *in partibus*"; Goegg, som hade suttit med i den provisoriska regeringen i Baden 1849, medgav att "han inte kunde göra något mot [regeringschefen] Brentano, och i all ödmjukhet antog han titeln Diktator".⁶⁷ Det var visserligen småprat, men det var faktiskt så folk pratade.

Under samma period – huvudsakligen 1850-talet, då de demokratiska emigranterna fortfarande var aktiva, och i början av 1860-talet – kom benämningen "diktator" upp regelbundet. Vi får inte förut-sätta att den kom upp för diskussion, den dök främst upp som ett sätt att uttrycka sig.

Det var den spanska generalen, Espartero. I en artikel 1854, erinrade Marx om att Espartero 1840

tillskansade sig ... den högsta makten inom den parlamentariska regeringens rammar. Han omgav sig med en sorts klick av potentater och antog en militärdiktators förnäma min.... Under hans treåriga diktatur knäcktes den revolutionära andan steg för steg, med hjälp av oändliga kompromisser...

Espartero störtades av general Narváez, och Marx talade om "de tio år av reaktion som Spanien hade lidit under Narváez' brutala diktatur."⁶⁸

64 Marx, "Brev till Engels", 4 februari 1852, Marx/Engels, *Werke*, band 28, s 20.

65 J G Eccarius, "Legality and Demagoguism, Chapter 1", i *Notes to the People*, London, mars 1852, II:45, I kapitel 2 nämndes det för övrigt att Cavaignac "gjordes till diktator" i Frankrike, men det var inget som kommenterades. För en rutinnämning av Kossuth som diktator i *Neue Rheinische Zeitung* från 1849, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 299.

66 Marx/Engels, "The Great men of the Emigration", Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 279, 280.

67 *Ibid*, s 287, 309; se även 310.

68 Marx, "Espartero", *New York Daily Tribune*, 19 augusti 1854, Marx/Engels, *Collected Works*, band 13, s 342 f.

Det var den schweiziska radikala ledaren James Fazy, vars agerande under revolutionen 1848 tog folk ur villfarelsen att han var av revolutionär natur. I sin bok *Herr Vogt* talade Marx upprepade gånger om honom som ”Genèves diktator” med våldsamt fientlighet. Han gjorde ingen analys, utom en anmärkning att denna ”lokala Bonapartes” styre ”grundade sig på en fyraårig koalition mellan det så kallade Radikala partiet och det ytterst upphöjda partiet”.⁶⁹

Det var den polske nationalistledaren Kościuszko. I en skiss över den polska nationella kampen räknade Marx’ kronologi upp: ”17 april. Allmänt uppror i Warszawa. *Kościuszko* diktator.”⁷⁰ Det var helt enkelt ett fastslagande av fakta.

Det var Ledru-Rollin, i jämförelse med vilken Louis Blanc var revolutionär. När Ledru-Rollin så sent som 1869 utfärdade ett upprop till Frankrikes väljare, refererade Marx (i ett brev till Engels) till 1848 och perioden med de demokratiska emigranterna:

Det som skrämmer mig med fransmännen är hur förbannat förvirrade de är. Ledru-Rollins episteltext låter som en bedragare. Han verkar faktiskt ta den diktatur över Frankrike som Heizen förlänade honom på allvar.

Engels höll med om att ”monsieur Ledru-Rollin förvisso inte räknar med något annat än diktatur”.⁷¹ De gav troligen honom alltför stort erkännande för politiskt mod.

Slutligen var det den grupp som inte sällan kallades ”diktatorerna från 4 september”. Det syftade på 1870, då de franska arméerna smulades sönder av tyskarnas angrepp och det andra kejsardömet föll samman. Utan något konstitutionellt raffinemang inrättade sig ett stympat parlament som provisorisk regering för den republik som den utropade. Den bortsåg från den existerande lagligheten och utnyttjade den revolutionära flodvågen inom folket – som den skyndade sig att mota tillbaka. Om en ensam man hade tagit makten då, skulle han ha varit själva modellen för en demokratisk diktator i det dåvarande språkbruket. Denna eventualitet undveks genom det faktum att regeringen var en grupp av medelmåttor. Därav pluralformen: *diktatorerna* från 4 september.

Vi återfinner detta uttryck i överflöd på Pariskommunens officiella organs, *Journal Officiels*, sidor. Det var utan tvivel en plattityd på den tiden. Det är alltså inte att undra på att det användes i förbigående av Marx när han skrev ett av utkastet till sin *Pariskommunen*. Han rapporterade i själva verket en nyhetshändelse: en ordförande hade utsetts att leda undersökningskommissionen om ”diktatorerna från 4 septembers göranden och låtanden”.⁷²

Även om den föregående listan är ofullständig,⁷³ och kanske är mer detaljerad än nödvändigt, så krävs det detaljer för att förmedla en annan tids språkliga vanor. Vi lever trots allt i en tid då socialdemokratiska talespersoner på fullt allvar kan skriva att Marx

69 Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 228. För andra hänvisningar till Fazy som ”diktator”, se *ibid*, s 187, 192, 229, 302.

70 Marx, ”Poland, Prussia and Russia” (manuskript), i *Manuskript über die polnische Frage*, Amsterdam 1961, s 134.

71 Marx, ”Brev till Engels”, 12 november 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 388. Engels, ”Brev till Marx”, 17 november 1869, *ibid*, s 390.

72 Marx, ”Civil War in France – First Draft”, Marx/Engels, *Writings on th Paris Commune*, s 143.

73 En del användningar är oklara. I Engels’ brev till Marx, 11 februari 1853 (Marx/Engels, *Werke*, band 28, s 212) finns det således en hänvisning itll ”dessa stora diktatorer, à la Seiler”, men det är oklart vad detta omnämnande av Sebastian Seiler antyder om mannen.

begick en retorisk försyndelse som historien inte har förlåtit och som många diktatorer har lovprisat: han använde ordet ”diktatur” för att beskriva demokrati.⁷⁴

Allting var hans fel, förstår ni.

År 1850, då Marx för första gången använde uttrycket ”proletariatets diktatur” fanns det alla möjliga sorters diktaturer och diktatorer i allmänhetens medvetande. Men vi har lämnat en för vårt företag särskilt viktig sort till sist.

---

74 Harrington, *Socialism*, New York: Bantam Books, 1973, s 62.

Kapitel 7 Några diktatorer över proletariatet

Om vi letar efter de tillfällen då Marx eller Engels talade om den socialistiska eller arbetarrörelsens diktatur, kommer vi inte att vara mer framgångsrika än tidigare att hitta fullständig samstämmighet, men det första vi kan konstatera är att i detta sammanhang var varje form av begreppet ("diktator", "diktatur", etc.) nedsättande. Det gällde vare sig de talade om fiender eller vänner, motståndare eller kollegor. Situationen var givetvis klarast i fallet med motståndare, men jag känner inte till något fall där de bara använde ordet som en svordom, utan en viss sanning bakom.

Den andra punkten som ska betonas är att ordet "diktatur" i inget av de fall vi ska redogöra för i deras tänkande var förknippat med det andra begreppet "proletariatets diktatur". Det var två olika begrepp.

Enligt Marx' uppfattning – och jag tycker att han hade helt rätt – var det värsta exemplet på en "arbetardiktator" bland hans bundsförvanter och kollegor Ferdinand Lassalle, och bland hans fiender Bakunin.

1. Bakunin och anarkins "hemliga diktatur"

Vi har redan sett det första skedet (1848) av Bakunins teori om diktaturen, Teorin fick ytterligare rötter när han senare anammade en anarkistisk ideologi.

Det många människor förstår av anarkismen är att den fördömer även de mest demokratiska former för beslutsfattande som "auktoritära" och onda, ty en suverän individs vilja får inte vika sig inför utifrån kommande krav. Vad gör man då när folk är oeniga i ett organiserat samhälle där individer måste leva i samförstånd? Anarkismen har inget svar. I ord avvisar den både tyranni och demokrati som "auktoritära" och famlar efter ett tredje alternativ. Men den kan inte hitta något: bara vackert tal om Frihet. Det verkliga valet för verkliga anarkister har varit följande: tryggheten i högtravande men kraftlös och meningslös vältalighet, eller tillgripa en speciell sorts elitistisk tyranni som påstås vara antitstatlig på något sätt. Det är Kropotkin mot Bakunin. Bakunin startade anarkism som en rörelse på grundval av den andra sortens lösning.

Det första verk som i huvudsak förde fram denna uppfattning av bakunismen var en broschyr från Första internationalen 1873, skriven av Engels och Lafargue (Marx samarbetade om avslutningen), med titeln *Alliansen för socialistisk demokrati och Internationella arbetarassociationen* (den förstnämnda organisationen var Bakunins front). De belegg som finns i denna broschyr, och som syftar till att avslöja naturen på Bakunins undergrävande arbete i internationalen, hade samlats ihop i all hast. Men i allt väsentligt hade den rätt. Det förtal som sedan länge har riktats mot den härrör till stor del från den oärliga behandling som den överskattade historikern Franz Mehring utsatte den för i sin i allra högsta grad överskattade biografi om Marx. Men senare dokument har bekräftat varenda viktigare anklagelse i broschyren, och dessutom många fler.*

Låt oss för våra nuvarande syften titta på två dokument där Bakunin tar upp sitt mål att uppnå en

* Vi kommer i detalj att redogöra för historien om Mehrings arbete just innan Första världskriget i nästa band av *KMR*, som också på ett mer djupgående sätt än här kommer att ta itu med Bakunins teori om en "hemlig diktatur". Av denna orsak är detta kapitel begränsat till vissa höjdpunkter.

diktatur. Båda kommer från 1870, när han just höll på att förbereda sin kampanj för att härska i eller krossa internationalen. Båda var okända för Marx. Den första är det enda *offentliga* dokument där han uttryckte sig uppriktigt. Det skickades till Albert Richard i Lyon, vid den tiden vän och lärjunge, som ett budskap, eller manifest, för att läsas upp vid ett massmöte istället för att Bakunin kom och talade personligen. Richard publicerade texten 26 år senare. Budskapet uppmanade publiken att ”förkunna undanröjandet av staten och det borgerliga samhället, anarki...”

Och för att bevara revolutionen, för att mitt under denna anarki leda den till ett framgångsrikt slut, [finns det behov av] ingripande från en kollektiv diktatur av alla revolutionärer som inte har tilldelats någon som helst officiell makt, och [är] desto effektivare ...¹

Bakunin var fiende till alla ”officiella” diktaturer, han ville ha en ”inofficiell” diktatur. I brev till Richard förklarade han att målet var en ”revolutionär anarki som på alla punkter leds av en osynlig kollektiv makt, den enda diktatur jag accepterar...” Han betonade upprepade gånger att han var för denna ”kollektiva diktatur” under sin ”osynliga” hemliga grupp av konspiratörer som genomdrev sin dolda kontroll över en anarkistisk revolution utan någon öppen politisk struktur (som skulle ha varit den hatade ”staten”). Han förklarade att ”förespråkarna av en öppen diktatur” ville återupprätta staten, men vi som har skapat ”anarki”

måste likt osynliga piloter styra den proletära stormen, inte med hjälp av en öppen makt utan med hjälp av *Alliés*’ [medlemmar i Alliansen] kollektiva diktatur; en diktatur utan ämbetsbeteckningar, utan titlar, utan officiella rättigheter, och ännu starkare eftersom den inte kommer att ha något av maktens yttre tecken. Det är den enda diktatur jag accepterar.

Man får inte stöda en ”officiell, öppen diktatur”, varnade han, längs den vägen väntar misslyckande. Bakunin var väldigt tjatig om denna tanke, och läsaren måste ursäkta oss för att vi utelämnar de upprepade versionerna av en ”hemlig diktatur”. Det räcker att berätta att han slutligen försäkrade vännen Richard att han inte hade någon äregirig längtan efter berömmelse som Garibaldi. Hans ”hela strävan”, försäkrade han, var helt enkelt ”önskan att hjälpa dig att bilda den osynliga kollektiva kraft som är det enda som kan rädda och leda revolutionen”. Inget storstilat, förstår ni: bara strävan att vara den ”verkliga makten” som kontrollerar världen medan anarkin virvlar över allting...²

Bakunins brev till Sergej Netjajev den 2 juli 1870 hittades och publicerades först 1966. Det avslöjade mycket mer om den presumtiva anarkistiska diktatorns politik än hans system med en ”hemlig diktatur”, men det är den del som vi är intresserad av. I detta brev upprepade Bakunin hela planen på en hemlig diktatur i ännu större detalj, men det vore tjatigt att citera dessa stycken. Det är dock mycket mer rättframt än tidigare om det organisatoriska slutet för detta schema. Den ”osynliga kraften” beskrivs nu som ”vår organisations kollektiva diktatur”, de osynliga ledarnas ”hemliga organisation”, som Bakunin tidigare hade kallat den ”osynliga legionen” eller det ”osynliga nätverket”.

Tänk er en framgångsrik revolution, anmodade Bakunin.

1 Richard, ”Bakounine et l’Internationale à Lyon – 1868-1870”. I *Revue de Paris*, 1 september 1896, 3:e årgången, band 5, s 119 f.

2 *Ibid*, s 129-133.

Men tänk er, mitt under denna allmänna anarki, en hemlig organisation som har spridit ut sina medlemmar i små grupper över hela territoriet ... fast förenade ... en organisation som handlar i enlighet med en gemensam plan. Dessa smågrupper är inte kända av någon som sådana, och har ingen officiellt erkänd makt men är starka i sin ideologi ... också starka genom att ha ett klart förstått syfte i en folkmassa som kämpar utan något syfte eller någon plan.

I denna våta dröm om osynlig makt var Bakunins centrala tanke inte bara den beskrivna organisationen utan *organisationsmonopol*, ty ”anarkins” funktion var att krossa alla andras organisation, som per definition var ”auktoritär”. Om och om igen förklarade Bakunin att den ”hemliga kollektiva diktaturen” skulle hålla i maktens verkliga tyglar. Han räknade med att 50 eller 60, som mest 70, legosoldater kunde kontrollera en hel kontinent med hjälp av påhittet ”anarki” plus det hemliga, osynliga ”brödrskapet”. Om man tog den föreställning som en okunnig bykonstapel hade om ”partiets diktatur” som den utövades av de röda subversiva bolsjevikerna, och befriade den från sina mest förnuftiga delar, så skulle man få – Bakunins våta dröm om sin Hemliga diktatur.³

Det var denna dröm Bakunin försökte förverkliga i internationalen, för att kasta ut ”de auktoritära” och omvandla den till det Osynliga brödrskapets organisatoriska bas. Det faktum att en stor del av hans system bara existerade i hans fantasi hindrade inte internationalen från att krossas.

2. Marx om Bakunins diktatur

Som vi har nämnt var Marx och alla andra i Internationalens ledning omedvetna om de dokument som beskrivits ovan och många andra av liknande betydelse. Det fanns många misstankar på grundval av erfarenheter. När Bakunins operation inleddes 1869 anmärkte Marx i ett brev till Engels: ”Denne ryss vill uppenbarligen bli diktator över den europeiska arbetarrörelsen. Han bör vara akt-sam. Annars kommer han att bannlysas officiellt.”⁴ Marx misstag var att han ignorerade denna helt riktiga föraning, och istället stödde att Bakunins organisation skulle släppas in i internationalen när den låtsades upplösa sin parallella struktur. Marx blev lurad.

Jag kommer att ta upp sagan om Bakunins operation i internationalen i ett annan bok. Här är vi bara intresserade av en del av historien, nämligen den roll som ”diktatur” spelade. Ytligt var det en anklagelse som slängdes hit och dit. Som vi har sett hade Bakunin skapat en motivering som lät honom dundra mot ”diktatur” med frihetsälskande glöd, med korsade fingrar när han berättade för sina medhjälpare att dessa vackra ord bara gällde den ”officiella diktaturen”. Å andra sidan insåg hans motståndare bara gradvis att denna Frihetens förkämpe byggde en organisation (som kort och gott kallade sig Alliansen) vars mål var att påtvinga rörelsen sin ohämmade makt.

I ett brev till den belgiske internationelle ledaren César de Paepe ungefär samtidigt som Bakunin avslöjade sin plan för Richard, talade Marx om det schweiziska federala rådet försök ”att befria sig från Alliansens diktatur”.⁵ De Paepe, som under lång tid lät sig duperas av Bakunin, trodde sannolikt att detta ordval var ett bildligt uttryck. Lite senare skickade Generalrådet ett cirkulärbrev till

3 Bakunins brev till Netjajev publicerades i sin helhet på originalspråket ryska, i *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, 1966; på franska i boken *Violence dans la Violence*, s 106-149. En engelsk översättning publicerades i *Encounter*, London, juli och augusti 1972. Inga utdrag kan göra detta dokument rättvisa, det måste läsas i sin helhet.

4 Marx, ”Brev till Engels”, 27 juli 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 351.

5 Marx, ”Brev till Paepe”, 24 januari 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 645.

sektionerna om Bakunins operation: i Genève hade dess motståndare ”förnekat honom allt ’diktatoriskt’ inflytande i rörelsen”. Bakunins mål var att få Generalrådets säte förflyttat till Genève, där ”internationalen skulle hamna under B:s diktatur”.⁶ I ett långt programmatiskt brev till Lafargue, som analyserade Bakunins kampanj i internationalen, talade Marx tre gånger om ”Bakunins [presumptiva] diktatur över Internationella förbundet” och om ”Alliansens och dess moskovitiska diktators intriger”.⁷

Bakunisterna anklagade givetvis systematiskt Generalrådet för ”diktatur” över organisationen, på grundval av att alla ledande kommittéer som var mer än en postadress per definition var ett auktoritärt monster (givetvis förutom den bakunistiska organisationens hemliga diktatorer). Det fanns inga anklagelser vars sakinnehåll behöver analyseras, men de spred ihärdigt ett tjockt hätskt moln av anklagelser. Ett svar publicerades i internationalens tidning i Zürich, *Tageblatt*, och Engels vidarebefordrade det till Lafargue som ett exempel. Det sa till exempel:

En diktatur förutsätter alltid att diktatorn skaffar sig materiell makt som ger honom möjlighet att genomföra sina diktatoriska order. Vi vore mycket tacksamma om alla dessa journalister kunde vara vänliga och berätta för oss var Generalrådet har sin arsenal med bajonetter och gevär.

Mer relevant här är att den fortsatte med att i detalj redogöra för Generalrådets mycket begränsade makt, dess organisations omfattande demokrati, de vidsträckta åsiktsskillnaderna i den, och så vidare.⁸ I ett cirkulärbrev som Engels skrev till sektionerna, fick medlemmarna veta, att medan bakunisterna anklagade Generalrådet för auktoritära handlingar utan att specificera en enda, så ”bildar samma personer i praktiken ett hemligt förbund med en hierarkisk organisation, och under en inte bara auktoritativ [dvs. auktoritär] utan absolut diktatorisk ledning...”⁹

Som det sista citatet visar hade internationalens ledare vid denna tidpunkt 1872 fått en preliminär kunskap om den bakunistiska sammansvärjningens hemliga organisation och dolda planer, som 1873 publicerades i den tidigare nämnda broschyren, *Alliansen för socialistisk demokrati och Internationella arbetarassociationen*. En artikel av Engels, som hade sammanställt rapporten tillsammans med Lafargue, sammanfattade dess betydelse: den handlade om ”organiseringen av ett hemligt samfund med det enda målet att underkasta den europeiska arbetarrörelsen under några få äventyrarens diktatur, personer som i detta syfte begick skändligheter, speciellt med hjälp av Netjajev i Ryssland...”¹⁰

Sedan dessa dagar har anklagelsen att Generalrådet utövade någon sorts diktatorisk eller ”auktoriitär” kontroll över internationalen kopierats från bok till bok, med samma brist på noggrannhet, trots att den praktik som tolererades av Generalrådet utan att tappa lugnet skulle ha lett till omedelbar uteslutning ur varenda socialdemokratiska parti i hela världen. En del av den skit som slängdes kring om det ”osynliga nätverket” togs tacksam emot av den reaktionära pressen. Exempelvis publicerade den franska regeringens inofficiella ”polistidning” (Marx’ ord) i London en artikel med

6 Marx, ”Konfidentielle Mitteilung” mars 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 16, s 409, 412.

7 Marx, ”Brev till Lafargue”, 19 april 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 673-677.

8 Engels, ”Brev till Lafargue”, 19 januari 1872, *Correspondence, Engels and Paul and Laura Lafargue*, Moskva: Foreign Languages Publishing House (FLPH), 1959-1961, band 1, s 40.

9 Engels, ”General Council to All the Members [etc.]”, augusti 1872, *The General Council of the First International*, (GCFI), Moskva: FLPH och Progress Publishers, 1963-1968, band 5, s 440.

10 Engels, ”Flüchtlingsliteratur, III”, *Volksstaat*, oktober 1874, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 539; se även s 540.

rubriken: ”Den allenarådande diktaturen”. Det syftade på internationalen, vars överfulla plånböcker tydligen finansierade den pågående strejkvågen i Frankrike. Marx skickade artikeln till Engels som kuriosas.¹¹

3. Lassalle som ”arbetardiktator”

I motsats till myten att Marx’ fientlighet mot Lassalle var av personligt ursprung, visar fakta att Marx *fram till 1856* var den ende av Lassalles kommunistiska bundsförvanter som tyckte om honom personligen och litade på honom. När Marx till exempel 1850 eller 1851 föreslog (från London) till Kommunistiska förbundets lokalavdelning i Düsseldorf att Lassalle skulle tillåtas bli medlem, kunde inte ens Marx’ prestige och inflytande hindra avdelningen från att enhälligt och flera gånger avvisa honom. Under flera år brevväxlade Marx och Lassalle som goda vänner.

Vändpunkten kom 1856, då kommunisterna i Rhenlandet skickade ett sändebud, Gustav Lewy, till London med två uppgifter, där den ena var att öppna Marx’ ögon om Lassalle. Lewy talade med Marx om situationen i Rhenlandet och fallet Lassalle i en vecka. I slutet av veckan rapporterade Marx till Engels i ett brev, och förklarade ingående hur djupt skakad han var om Lassalle-delen av besöket. Kamrater från Rhenlandet hade tidigare (i brev) gjort flera försök att ta Marx ur villfarelsen om Lassalle, men de hade inte lyckats. Även här begränsar vi oss till en sida av frågan.¹²

Förundrad informerades Marx Engels om vad Lewy hade berättat för honom:

... i Lewys närvaro uttryckte han [Lassalle] ständigt sin ”längtan att bli en diktator” (han verkar betrakta sig själv på ett helt annat sätt än vi ser på honom; han anser sig vara en världserövrare eftersom han varit skoningslös i personliga intriger ...) [det vill säga i fallet Hatzfeldt, som gjorde honom till en rik man].¹³

Det var den första rapporten av detta slag som han fick, men inte den sista. Idag vet vi att Lassalle ända sedan unga år hade varit helt öppen med sina förmätta ambitioner. Lewy förde inte vidare skvaller. Lassalle hade dolt denna sida av sin karaktär under sitt umgänge med Marx men inte i andra relationer, det vill säga inte i sina relationer med sina naturligt underordnade.

Under de följande åren bidrog Lassalles publikationer till att övertyga Marx om att de stod långt ifrån varandra, och bara var överens ”om några avlägsna slutgiltiga mål” (som Marx sa direkt till honom en dag).¹⁴ När Lassalle besökte Marx i London 1862 uppstod intensiva personliga slitningar, men eftersom vi fortfarande koncentrerar oss på en aspekt nämner vi bara följande. Lassalle sa till Marx och hans hustru hur ”han tillrådde Garibaldi ... att resa till Neapel och inrätta sig som diktator där”, och hur han agerade som ”ledande geni” om andra stora dagshändelser.

Lassalle blev helt rasande på mig och min hustru [berättade Marx för Engels] eftersom vi gjorde narr av hans planer, retade honom för att vara en ”upplyst bonapartist”, etc.

11 Marx, ”Brev till Engels”, 10 augusti 1869

12 Marx relationer till, och åsikter om, Lassalle kommer att tas upp i nästa band av KMR. För våra nuvarande syften föreslår jag två verk om bakgrunden: David Footmans biografi om Lassalle, och studien om Lassalles politik som skrevs av E Bernstein, under Engels’ överinseende, i London, och översattes till engelska under titeln *Ferdinand Lassalle as a Social Reformer*.

13 Marx, ”Brev till Engels”, 5 mars 1856, Marx/Engels, *Werke*, band 29, s 28.

14 Marx rapporterade detta till Engels i ett brev den 7 augusti 1862 (Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 270), efter Lassalles besök i London.

Lassalle hånade amerikanerna för att inte ha några ”teorier”:

Individuell frihet är bara en ”negativ teori”, etc., och mer av denna gamla, ruttnande spekulativa smörja.¹⁵

1863 skickade Lassalle ett exemplar av en broschyr till Marx, där han gjorde anspråk på ledningen över den tyska arbetarrörelsen, vanligtvis kallad *Öppet svar*. Marx läste den, och insåg den avgörande punkten, och skrev till Engels:

Han betar sig ... helt och hållet som om han vore en framtida arbetardiktator ... arbetarna måste agitera för *allmän rösträtt* och sedan skicka folk som honom ”beväpnade med vetenskapens dragna svärd” till deputeradekammaren.¹⁶

Under de följande månaderna fick han rapporter från Tyskland att Lassalle (som han brukade) öppet talade om sitt perspektiv på diktatur. Wilhelm Liebknecht skrev: ”Det jäser i det lassalleanska arbetarförbundet. Om inte Lassalle överger sitt ’diktatoriska sätt’ och sitt ’flirtande med reaktionen’ kommer det att bli en skandal.”¹⁷ Lassalle hade faktiskt tala öppet om att bilda en allians med monarkin mot den liberala borgarklassen.

Så tidigt som 8 juni 1863 hade Lassalle i själva verket skickat ett hemligt brev till Bismarck och stoltserat med de diktatoriska maktbefogenheter han hade fått som ordförande för det just bildade lassalleanska förbundet – över

konstitutionen i *mitt imperium*, som du kanske måste avundas mig! Men denna miniatyrbild kommer uppenbarligen att övertyga dig om hur sant det är att arbetarklassen instinktivt är hågad för diktatur om den först kan övertygas om att den kommer att utövas i dess intressen, och hur mycket mer den därför, som jag nyligen berättade för dig, trots alla republikanska känslor – eller kanske just därför – skulle luta åt att se Kronan som den naturliga bäraren av en social diktatur, i motsats till det borgerliga samhällets diktatur, om Kronan för sin del någonsin kunde bestämma sig för det (förvisso mycket osannolika) steget att anta en verkligt revolutionär och nationell kurs och omvandla sig från ett kungadöme för de privilegierade klasserna till ett socialt och revolutionärt Folkets kungadöme!¹⁸

Två händelser räddade Lassalle från det dike han höll på köra ner i: Bismarck avvisade hans inviter och Lassalle dog några månader senare.

Det är svårt att inse varför myten om Marx’ ”personliga” hat måste uppfinnas för att förklara hans fientlighet mot en man med en sådan politik. Som Marx senare sammanfattade Lassalle moderna linje:

Så snart som han i London (vid slutet av 1862) fått absolut klarläggande besked om att han inte kunde räkna med mitt stöd vid sina utspel, beslöt han sig för att rikta sig mot mig och det gamla partiet, när han försökte lansera sig själv som ”arbetardiktator”.¹⁹

Marx upprepade beteckning på Lassalle som presumtiv ”arbetardiktator” var inte bara en

15 Citaten är ur Marx’ brev till Engels, 30 juli 1862, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 257 f, där han gav en redogörelse för Lassalles sejour i London.

16 Marx, ”Brev till Engels”, 9 april 1863, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 340.

17 Liebknecht, ”Brev till Marx”, 12 juni 1864, i Liebknecht, *Briefwechsel mit Karl Marx und Friedrich Engels*, Haag: Mouton 1963, s 37.

18 G Mayer, *Bismarck und Lassalle. Ihr Briefwechsel und ihre Gespräche*, Berlin: Dietz 1928, s 60 f.

19 Marx, ”Brev till Kugelmann”, 23 februari 1865, på marxists.org.

anklagelse, utan också en självpåtagen beskrivning. Vad gäller beteckningar använde Engels oftast ”bonapartist”, men innehållet var detsamma.²⁰

Mot slutet av sitt liv slutförde Engels sitt mål att få sanningen om Lassalles politik nedtecknad för att skola socialdemokratins led om sin hjälte. Jobbet genomfördes under hans ledning av Eduard Bernstein, som då fortfarande var en revolutionär vänsteranhängare. Verket översattes till engelska (av Eleanor Marx) som *Ferdinand Lassalle as a Social reformer* [Ferdinand Lassalle som samhällsreformator]. Det är en av de bästa marxistiska studierna av en politik linje som någonsin har skrivits. Vi koncentrerar oss fortfarande på vårt eget ämne, och åberopar bara en sida av detta arbete.

Utöver ”diktatur” och ”bonapartism” var ”caesarism” eller ”social caesarism” ett annat vanligt begrepp på den tiden som betecknade samma sorts politik. I ett av sina tal hade Lassalle öppet framträtt som förespråkare för en ”social monarki” allierad med folket mot borgarklassen – en monarki, sa han, som ”till fullo lutar sig på svärdet”. Det gick inte att missförstå detta språk.

”Detta”, sa Bernsteins/Engels’ bok, ”är caesarismens språk”. Den vidareutvecklade ämnet diktatur:

Massornas handlingar innebär inte på långa vägar någon personlig diktatur. När massorna avsäger sig sin vilja är de i själva verket redan på väg att gå från en revolutionär faktor och bli en reaktionär faktor. I det moderna samhällets strider har en personlig diktatur undantagslöst varit de reaktionära klassernas sista utväg, när de ser sin tillvaro hotad... De klasser som känner sig oförmögna att själv regera gör det som Lassalle här tillskriver arbetarna: de avsäger sig sin vilja till förmån för en enda person, och fördömer alla försök att gå mot denna persons egna intressen som ”otålig, missnöjd individualism”.

Exemplet bonapartism nämns: den franska borgarklassen angrep sitt eget ”missnöje” i denna anda –

tills Napoleon [Louis Bonaparte] var stark nog att utropa sig själv till diktator *mot* bourgeoisien, istället för att nöja sig med rollen att enbart upprätthålla lag och ordning *åt* bourgeoisien... Han [Lassalle] behövde diktaturen för att vara säker på arbetarna, närhelst han skulle behöva dem för sina verkliga syften, och han hade behov av att godkännandet av hans diktatur skulle framstå som en makt att räkna med för de högre kretsarna.

De som inte följde denna linje rensades ut ur organisationen av Lassalle. ”Det är dubbelt upp ett tillkännagivande av caesarism – caesarism i partiets led och caesarism i partiets politik.”²¹ En politik som räknade med att införa en diktatur över proletariatet i samhället krävde att det infördes en diktatur i partiet.

4. Diktatorlärlingar

Bakunin och Lassalle, en anarkist respektive statssocialist, var ytligt sett motsatser, i den meningen att man kan nå motsatserna genom att gå åt öster eller väster. Båda skolade en rörelse som utifrån deras exempel lärde sig hur en rörelse skulle skötas – ner i backen. Bakunins högra hand under operationen för att krossa internationalen hade varit den schweiziske läraren James Guillaume, som när världskriget bröt ut kom att publicera en del av de mest våldsamt socialchauvinistiska och anti-semitiska harangerna i litteraturen (till exempel *Karl Marx, pangermanist*). Men när Bakunin dog

20 För Engels, se Engels, ”Brev till Kautsky”, 23 februari 1891, på marxists.org, och Engels, ”The Role of Force in History”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 348. Marx använde det också: jmf Marx, ”Brev till Engels”, 30 juli 1862, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 258.

21 Bernstein, *Ferdinand Lassalle as a Social Reformer*, London: Swan Sonnenschein 1893, s 172, 176, 178 f.

1876 efterträdde Guillaume honom under ett par år som organisatorisk ledare för den anarkistiska internationalen (innan han 1878 övergav vänsteraktiviteten och flyttade från Schweiz till Paris).

Marx och Engels kände till hans arbetssätt mycket väl. 1877 föreslog Engels till sin vän att de skulle hålla ögonen på "världsregeringen i Neufchâtel", där Guillaume bodde. "Vi måste trots allt känna till vilka styggelser det Heliga stiftets allenarådande diktator och administratör sprider."²² Givetvis syftade både "diktator" och (underförstått) "påve" på strävanden, inte verkligheten.

Ett annat fenomen har varit mindre synligt i den socialistiska historien: lärningar som fortsatte det organisatoriska arbetssättet efter att politiken föll samman. (En motsvarighet idag skulle vara de stalinister som fortsatte sina organisatoriska vanor långt efter att de hade bytt lojalitet från Moskva till Washington.) Ett av de mest framträdande exemplen på denna okända sort var bakunisten som blev ledare för den franska socialismens reformistiska ("possibilistiska") flygel, Paul Brousse. Engels nålade upp honom åt den socialistiska historien med följande karaktärsteckning:

Brousse är något av den mest hjälplösa virrpanna jag har träffat. Från anarkismen har han övergivit anarkin, det vill säga kampen mot politisk aktivitet och val, men å andra sidan har han behållit anarkismens alla fraser och i synnerhet taktiken. Således fantiserar han nu i *Le Prolétaire* i omständliga artiklar som riktar sig mot Guesde (utan att namnge honom) om den olösliga frågan hur man ska bilda en organisation som utesluter möjligheten av diktatur (Guesdes!!).²³

Om jag får tillåta mig en personlig anmärkning, som skulle kunna göras av alla som har tillbringat tid i den socialistiska rörelsen: den sort han beskriver här är ökänt oföränderlig och allmänt förekommande. Jag har träffat mer än en Brousse, inklusive en motbjudande byråkratisk typ vars huvudintresse var att utarbeta partistadgar för att för tid och evighet göra slut på byråkratismen med hjälp av komplicerade procedurer som skulle ha skapat ett byråkratiskt paradiset.

Engels la till ytterligare ett penseldrag i Brousses porträtt:

Egalité kommer ut endera dagen. Som hittills kommer Brousse att förtala i det tysta, gå till angrepp i *La Prolétaire* utan att uppge namn, och de andra [guesdisterna] kommer att vara otåliga nog att gå i fällan, först angripa och uppge namn, och sedan attackerar för att störa lugnet, vara sekterister, splittrare och spirande diktatorer.²⁴

Sådana här typer var som bläckdroppar i en tekopp när rörelsen var liten och kämpade, men blev som bläckdroppar i en ocean när sektperioden följdes av en klassrörelse.

Även Lassalle hade sina eftersägare som ärvde de diktatoriska maktbefogenheter som ordföranden för det lassalleanska partiet efterlämnade, men bara en av dem visade sig förmögen att inrätta sig som partiets nya diktator i sin egen rätt. Det var J B von Schweitzer, en jesuitutbildad advokat som under ett antal år redigerade rörelsens tidning och blev ordförande 1867. Hans bismarckska inriktning à la Lassalle gjorde att Marx och Engels tvingades bryta offentligt med lassalleanernas "kungliga preussiska regeringsocialism".²⁵ Dessutom orsakade hans toppstyrda diktatoriska partiregim fraktionsstrider och splittringar. Ett problem som lades på detta, och i Marx' ögon var särskilt viktigt, var det faktum att lassalleanernas också ansåg, och tillämpade, att deras parti skulle ha

22 Engels, "Brev till Marx", 23 februari 1877, Marx/Engels, *Werke*, band 34, s 30 f.

23 Engels, "Brev till Bernstein", 25 oktober 1881, Marx/Engels, *Werke*, band 35, s 230 f.

24 Engels, "Brev till Bernstein", 30 november 1881, Marx/Engels, *Werke*, band 35, s 380.

25 Marx/Engels, "Brev till redaktionen för *Social-Demokrat*", 23 februari 1865, Marx/Engels, *Werke*, band 16, s 79.

diktatur över ”sina” fackföreningar. Den enda plats de såg för fackföreningarna var i själva verket som verktyg för partiet, en syn som förkroppsligades i deras egna stadgar.²⁶

Marx höll kontakt med oliktankande och fackföreningsmedlemmar som försökte kämpa mot Schweitzers ångvält. I september 1868 möttes den lassalleanska kongressen i Berlin för att planera grundandet av partiets fackföreningar under ordförande Schweitzers kontroll, lagstadgad diktator. Marx skickade en rapport som han hade fått från en deltagare till Engels, och kommenterade:

... istället för sin diktatur över GGWA [hans partiorganisation] tror Schweitzer att han kan införa en diktatur över den tyska arbetarklassen på ett mycket enklare sätt. Det är att vara mycket naiv.²⁷

Engels svarade att han i Schweitzers tidning hade läst ”att han ville överföra [partiets] ’strikta organisation’ till fackföreningarna”, men inte trodde att det var möjligt. ”Fackliga angelägenheter handlar om pengar, och här upphör diktaturen av sig själv.” (Denna aforism syftade utan tvekan på en yttre partidiktatur för mål som var främmande för fackföreningarnas intressen.) Och han föreslog att Marx skulle skriva direkt till lassalleanernas chef, för att ”poängtera några saker för Schweitzer om hans anspråk på diktatur”.²⁸ Och Marx gjorde faktiskt det. Det var ett mycket viktigt ställningstagande om sekterism inom den politiska rörelsen och byråkratism i fackföreningsrörelsen, men liksom tidigare kan vi inte följa dem här. Det får räcka att säga att Marx’ direkta hänvisning till Schweitzers diktatur upprepade Engels’ förslag: fackföreningsrörelsen ”rör sig till stor del kring penningfrågor, och du kommer snart att märka att här upphör all diktatur”.²⁹

Nästföljande år var motståndet mot diktaturen i organisationen starkare, när Allmänna tyska arbetarförbundet höll sin kongress i mars. En del av ordförandens diktatoriska verkställande maktbefogenheter avskaffades. Engels tyckte att det var ”ett enormt nederlag för Schweitzer”. I samband med detta använde han ett annat uttryckssätt för diktatur: ”Schweitzers kampanj för att bli kung över skraddarna”, med syftning på John of Leydens regim i Münsters anabaptistiska samfund – en jämförelse som vi redan har stött på.³⁰ Han tillade korthugget: ”*N’est pas dictateur qui veut*” (Att vilja bli diktator gör en inte till det).

Schweitzer avsattes och kastades ut ur rörelsen 1872. Tre år senare gick lassalleanerna samman med Bebels styrkor (eisenacharna) i det nya socialdemokratiska partiet. Schweitzerismen blev en historisk händelse. Marx och Engels erinrade om den en stund 1879 när de förberedde en attack mot ett nytt och annorlunda hot, ett utspel för att omvandla det nya partiet till en reformistisk medelklassgrupp. I utkastet till sitt uttalande skrev de, att även om Schweitzer hade betonat den revolutionära klasskampen, ”så kan han därmed också ha kokat ihop en förevändning för sig själv att rikta miss-

26 För en närmare betraktelse av hur den lassalleanska diktaturen över fackföreningarna fungerade i praktiken, se det fall som beskrivs i *KMR*, band 2, Specialnot B, och även diskussionen på sid 93-94.

27 Marx, ”Brev till Engels”, 29 september 1868, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 169.

28 Engels, ”Brev till Marx”, 30 september 1868, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 170 f.

29 Marx, ”Brev till Schweitzer”, 13 oktober 1868, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 571.

Som kuriosa kan vi nämna att Marx inte använde det vanliga tyska ordet för ”diktatur” (*Diktatur*) utan istället *Diktatorium*, som mer eller mindre motsvarar ”diktatoridöme”. I ett tidigare citerat stycke hade Marx i själva verket använt *Diktatorschaft*, som inte heller finns i några tyska ordböcker, utan verkar utformat efter det engelska ordet. I båda dessa nybildningar är ordstammen *Diktator*, och understryker därmed personen diktator snarare än ämbetet.

30 Se ovan, kapitel 3, s 46, om Weitling.

tankar mot personer som var farliga för hans diktatur”.³¹ Sedan strök de detta stycke ur dokumentet, utan tvekan eftersom det var ovidkommande för den aktuella frågan. Schweitzer fanns kvar i deras tankar som själva modellen för en diktator i partiet. Mer än ett decennium senare diskuterade Engels den tyska partiledningens dåliga inställning till oliktankande minoriteter:

Det största partiet i landet [varnade han, och menade socialdemokraterna] kan inte finnas utan att alla schatteringar kan uttryckas i det till fullo, och till och med en *tillstymmelse* av en diktatur av Schweitzers sort måste undvikas.³²

Det var inte en slump att ”tillstymmelsen” dök upp följande år på ett annat ställe. Denna gång var anledningen det rabalder som mötte Engels’ publicering i *Neue Zeit* 1891 av Marx nertystade *Kritik av Gothaprogrammet* från 1875, ett tumult som leddes av Liebknecht och underblåstes av partiets hela högerflygel. Det kom förslag från riksdagsgruppen att *Neue Zeit* skulle ”censureras”, skrev Engels i ett brev, chockad. Den sortens tal från riksdagsgruppen hade en historia. Under perioden av olaglighet under de antisocialistiska lagarna 1878-1890 hade bara riksdagsdeputerade tillåtelse att fungera för partiet, och därmed blev gruppen i realiteten partiets ledande kommitté i Tyskland. Engels gjorde en bitter jämförelse med förslaget att censurera *Neue Zeit*:

Är det gruppens forna diktatur som spökar? (På antisocialistlagens tid var den naturligtvis nödvändig, och den genomfördes ju på ett föredömligt sätt.) Eller tänker man på von Schweitzers stränga regemente? Förvisso är det en ljus idé detta att den socialistiska vetenskapen – efter att ha blivit kvitt Bismarcks socialistlag – skall ställas under en ny socialistförordning, denna gång på partistyrelsens egen begäran och under dess beskydd.³³

På antisocialistlagens tid hade anklagelser om ”diktatur” kommit från båda sidor. När kraftmätningen mellan den högervridna majoriteten i riksdagsgruppen och den illegalt publicerade tidningen *Sozialdemokrat* befann sig på sin höjdpunkt, tillrättavisade Bebel gruppen för att vilja leka diktator i partiet. Redaktören Bernstein angrep gruppens ”censur” (samma sak). Å andra sidan anklagade Wilhelm Hasenclever, som angreps av Bebel för att han ville göra en överenskommelse med de konservativa, Bebel för att ”återigen leka partidiktator”. Liebknecht, som då på sitt eget förvirrade sätt stödde riksdagsgruppen, var tvungen att förneka ”att jag strävar efter diktatur”. Men 1896 fördömdes *han* av sina kollegor i redaktionen på *Vorwärts* för sitt ”diktatoriska” agerande. Följande år anklagade Liebknecht Bebel för att försöka inrätta en diktatur i partiet – genom att påstås vidta åtgärder för att ignorera ett kongressbeslut.³⁴

Jag nämner bara dessa händelser för att de är belysande. De var ett sorts obligatoriskt tillbehör under partilivets bördor och spänningar. Problemet med den interna partidemokratin hade en lång historia, där ordet ”diktatur” bara figurerade som en del.

5. En bunt av diktatorer

I samband med vilka andra talade Marx och Engels om diktatur? Låt oss undersöka några olika fall.

31 Marx/Engels, ”Cirkulärbrev till Bebel m fl”, september 1879, Marx/Engels, *Werke* band 34, not s 402. Detta strukna stycke finns inte i någon hittills publicerad upplaga av detta dokument.

32 Engels, ”Brev till Sorge”

33 Engels, ”Brev till Kautsky”, 23 februari 1891, på marxists.org.

34 Dominick, *Wilhelm Liebknecht and the Founding of the German Social Democratic Party*, University of North Carolina Press 18892, s 303, 304, 308, 316, 323, 351, 370, 396.

Det fanns en rörelse som grundades av Auguste Comte, och som kallade sig positivister. Det var förvisso ingen arbetarrörelse, men den försökte få arbetarmedlemmar eller anhängare – exempelvis under den period så internationalen var aktiv. En positivistisk arbetarklubb hade faktiskt sökt medlemskap i Frankrike och hade accepterats på villkor att den inte använde sitt sektnamn. Engelska positivister var vänskapligt inställda till Internationalen (professor Beasley hade suttit som ordförande vid grundandet 1864), men den franska varianten var mycket mer främmande för arbetarrörelsen.

I sitt första utkast till uttalande om Pariskommunen, *Inbördeskriget i Frankrike*,* hade Marx med ett stycke som var ämnat att åtskilja internationalen från Comte:

Comte är för arbetarna i Paris känd som profet för en imperialistisk politik (för personlig *Diktatur*), för kapitalistiskt styre inom den politiska ekonomin, för hierarkier på den mänskliga aktivitetens alla områden, till och med på vetenskapens område, och som författare till en ny katekes med en ny påve och nya helgon istället för de gamla.³⁵

Men detta stycke utelämnades från den slutgiltiga versionen, utan tvekan för att bibehålla de goda relationerna till de engelska comtisterna. (Ordet ”imperialistisk” betydde Bonapartes andra kejsardöme, det bör tas som synonym för ”bonapartistisk”.)

I England hade Engels en partidiktator efter Schweitzers mönster tillhanda i form av H M Hyndman, ledare för den Socialdemokratiska federationen, som påstod sig vara en marxistisk grupp. Hyndmans diktatoriska uppträdande i organisationen var ökänt och var en viktig orsak till splittringen (i december 1884) som gav upphov till Socialistiska förbundet under ledning av William Morris. Några få månader tidigare hade Engels informerat Kautsky att Hyndman genom sin karaktär som ledare, i synnerhet genom ”sin otålighet att leka diktator”, hade stött bort sina vänner och bundsförvanter.³⁶

Även om Engels hälsade bildandet av Oberoende arbetarpartiet, och uppenbarligen till och med blev medlem i det, var han inte någon beundrare av Keir Hardie, den skotske arbetarledare som bidrog till att få det till stånd. Engels verkar ha misstänkt Hardie för diktatoriska ambitioner. Vissa tror att han hade fått fördomar mot skotten av Aveling. Strax efter partiets bildande vid konferensen i Bradford skrev Engels till exempel så här till Bebel:

Avelings muntliga redogörelser stärkte en misstanke jag hade sedan tidigare, nämligen att K Hardie hyser en outtalad önskan att leda det nya partiet på ett diktatoriskt sätt, som Parnell ledde det irländska, och att hans sympatier dessutom mer lutar åt de konservativa än åt det liberala oppositionspartiet.³⁷

För att förstå den sista punkten i anklagelsen måste man komma ihåg det lassalleanska mönstret. Marx’ kritik innebar inte samhörighet med liberalerna. Om en socialist hade *mer* samhörighet med politikens reaktionära del än med den borgerligt liberala flygeln så väckte det spöket om ”social monarki” i tyska termer och ”Tory-socialism” med brittiska begrepp. Den sortens socialist *var*

* På svenska fick den slutgiltiga boken titeln *Pariskommunen* – öa.

35 Marx, ”The Civil War in France – First Draft”, Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 161. Detta stycke skiljer mellan de franska och brittiska positivisterna.

36 Engels, ”Brev till Kautsky”, 19 juli 1884, Marx/Engels, *Werke*, band 36, s 177.

37 Engels, ”Brev till Bebel”, 24 januari 1893, Marx/Engels, *Werke*, band 39, s 13.

historiskt benägen att luta åt diktatoriska lösningar för att skrämman in arbetarklassen på en oförenlig väg. Inget av detta motsäger uppfattningen att Engels' misstankar mot Hardie var orättvisa.

Den man vars glidning mot diktatur gjorde Marx mest nedstämd var hans vän Ernest Jones, som överlevde Harney som vänsterledare för den chartistiska rörelsen. Jones anklagades för diktatoriska strävanden så tidigt som 1852, och speciellt från ingen mindre än Harney.* I slutet av 1851 hade Jones blivit vald till ledningen i Nationella charterförbundet inför valet, men han avgick omedelbart med motiveringen att han inte kunde sitta i en ledning som hade inrättats på ett sådant sätt. Det förlamade ledningen och ledde till ett antal anklagelser för diktatoriska metoder och strävanden. Harney publicerade en hätsk attack i sin *Friends of the People* (24 april 1852), och upprepade också anklagelsen att Jones var en presumtiv diktator.

1855 började Jones bli alltmer otålig över den interna kritiken. I "En appell för handling" i *People's Paper* i början av påföljande år föreslog han att makten i organisationen skulle samlas i hans bundsförvant James Finlens och hans händer:

Om ni på detta sätt anförror oss rörelsen, får ni inte förvänta er några förklaringar och inga mångordiga program från oss. Om vi säger "organisera" så måste ni organisera – "samlas" så måste ni samlas och lyda blint... Misstro alla som orerar mot ledningen... Ge mig tusen gånger hellre den värsta diktatur än stridande fraktioner som skvallrar och käbblar i våra led.³⁸

Detta var ord av förtvivlan och förvirring, inte hopp och stridbarhet. En annan skillnad var att medan Jones 1852 kämpade mot en koalitionspolitik ihop med medelklasspolitiker, hade han nu kommit att vara för en allians med reformisterna. Han ville ha en diktatur för att genomföra en politik som var motsatsen till den politik som en gång hade givit honom chartistmedlemmarnas förtroende. Han fick sin diktatur vid chartisternas konferens i februari 1858: majoriteten röstade för en verkställande kommitté bestående av en man och han utsågs till denna enda man.³⁹

Marx avvisade Jones' nya åsikter i båda avseendena – Jones' högervridning och hans begäran om en diktatur. Efter "En appell för handling" skrev han till Engels: "Du känner troligen till att Jones, med Finlen som skugga, har utropat sig till diktator över chartismen och har bildat en ny organisation som verkligen växer, men å andra sidan också har orsakat en storm av ilska mot honom."⁴⁰

Han betraktade utvecklingen med avsky och slog i olika brev till Engels mot Jones' "dumhet". Jones var en åsna för att ha försatt sig i en situation där han å ena sidan förespråkade samarbete med de borgerliga reformerarna och förlorade respekten från vänstern, samtidigt som han å andra sidan själv inte åtnjöt reformerarnas respekt. Han fick stryk på båda sidor av huvudet. "Den gamla åsnan" John Frost, som Jones hade utsett till ordförande, baktalade nu honom: "Vem gav honom [Jones] rätt att utse Frost till ordförande och själv leka diktator, etc.?"⁴¹

* Det var förvisso inte det första utropet mot "diktatur" inom den chartistiska rörelsen. En tidigare måltavla hade varit Feargus O'Connor, ledare för de så kallade "fysiskt våld-chartisterna" på rörelsens vänsterkant. När Engels 1889 skrev till en dansk socialist som hade blivit utesluten ur partiet av dess högerflygel, angrep han andra fall där en partiledning hade uteslutit oppositionella. Hans första exempel var "de hemliga samfunden 1840-1851", speciellt "O'Connors diktatur" bland fysiskt våld-chartisterna. (Engels, "Brev till Trier", 18 december 1889, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 327 f. Ej med i svenska översättningen på marxists.org – öa.)

38 *People's Paper*, 26 januari 1856, citerat i Savilles inledning till sin *Ernest Jones, Chartist*, London 1952, s 61.

39 Denna redogörelse följer Saville, *ibid*, särskilt s 48 f, 61, 68.

40 Marx, "Brev till Engels", 10 april 1856, Marx/Engels, *Werke*, band 29, s 38.

41 Marx, "Brev till Engels", 24 november 1857, Marx/Engels, *Werke*, band 29, s 218.

Jones ”diktatorslösning” var helt enkelt det speciella sätt på vilket rörelsen själv skar halsen av sig. Men det var ett skamligt sätt att dö på.

Det finns en sorglig epilög till den här sorgliga historien. Harney, som 1862 stormade mot Jones’ strävanden efter en diktatur för att kontrollera rörelsen inifrån, hade oturen att bli gammal och slätstruken. Mot slutet av 1880-talet brevväxlade han åter med Engels som en gammal vän. Men livet hade slocknat i honom. I ett brev skrev han:

Det Irland, och även England, behöver är en Cromwell, som skulle börja hänga Parnell och hans gäng, och Gladstone och Morley ihop med dem. Och sedan – efter att ha utdömt *rättvisa för* dessa trashankar, börja ge *rättvisa till* – inte bara ”lantbrukarna” – utan arbetarna och andra.⁴²

”Önskas:”, skrev han senare, ”en diktator med Ruskins hjärta och samvete och Cromwells hand och hjärna.”⁴³ Det har helt uppenbart att denna patetiska tilltro till diktaturen var den slutgiltiga sidan av något som hade ruttat bort: ”Jag har inte den minsta tillit till eller tro på”, skrev han, ”den klass vars politiska och sociala frigörelse jag gav de flesta åren i mitt liv.” Men det var inte bara hans syn på arbetarklassen som hade murknat: när han talade om revolutionen 1848, sa han att han ”då trodde på det jag, tyvärr!, till min största sorg inte kan tro på nu – jag trodde på ’ett enväldigt folk’.”⁴⁴ Men nu kunde han tro på en enväldig diktator...*

Är det inte en av de stora tragedierna i tänkandets historia när en god man spottar på sitt eget förflutna för att smäda allt det som ursprungligen gjorde honom värd vår bekantskap.

Vi måste nu återvända till en helt annan man, Karl Marx, som har anklagats för strävanden efter diktatur fler gånger än någon annan. En gång kommenterade han detta faktum, när han beskrev sin dystra ekonomiska situation och outhärdliga bostadsförhållanden:

Du måste hålla med om att all denna skit inte är särskilt trevlig, och att jag står i småborgerlig smörja upp till örönen. Och dessutom påstår de att jag exploaterar arbetarna och strävar efter en diktatur! *Quelle horreur.*⁴⁵

I del III kommer vi – *Vilken fasa!* – att få se vilken ”diktatur” det var Marx strävade efter.

42 Harney, ”Brev till Engels”, 19 februari 1886, i Harney, *The Harney Papers*, Assen: Van Gorcum 1969, s 308.

43 Harney, ”Brev till Engels”, 21 februari 1892, *ibid*, s 310.

44 Harney, ”Brev till Engels”, 21 juli 1893 och 23 februari 1894, *ibid*, s 350, 355.

* I en artikel, ”Harney och Engels”, som ofta refereras på grund av sina uppgifter om brevväxlingen mellan dessa två män, gjorde Peter Cadogan följande påstående:

”[Ernest] Jones var den förste mannen som (åtminstone i England) accepterade Marx’ teori om proletariatets diktatur som en fungerande bas för en organisation.” (Cadogan, ”Harney and Engels”, *IRSH*, Amsterdam, vol 10 1965, s 79.)

Intressant, om det vore sant! Men det var ett påhitt. I en artikel som i övrigt var utrustad med vetenskapliga referenser, fanns inte en enda not för detta påstående eller andra förklaringar vad det grundade sig på. Vi måste gissa att Cadogan menade Jones’ strävan efter en personlig diktatur *över* den chartistiska organisationen – som Marx fördömde, som förebådade Jones utveckling *bort från* den proletära politiken, och som hursomhelst i Jones’ sinne inte hade minsta samband med Marx ”proletära diktatur” (som Jones såvitt jag vet aldrig diskuterade). Cadogan hade ännu mer otur: på nästa sida ställde han speciellt den frihetsälskande Harney mot Jones’ mytiska accepterande av ”proletariatets diktatur” – utan att kommentera att Harney accepterade diktaturen i den senare brevväxling som han citerade. Det är så myter skapas.

45 Marx, ”Brev till Engels”, 31 mars 1851, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 227.

Del III
Inledande anmärkningar: Myten om "blanquisten Marx"

Kapitel 8 Introduktion till undersökningen

Innan vi tar upp hur Marx använde själva begreppet ”proletariatets diktatur”, behöver några grunder slås fast.

1. Periodisering

Marx använde de bevingade orden ”proletariatets diktatur” första gången 1850. Varför? Under vilka omständigheter?

Det har påpekats flera gånger, och med rätta, att dessa ord uppträdde ganska sällan i Marx’ och Engels’ skrifter, även om vi kommer att upptäcka att antalet förekomster är ganska mycket större än vad som ofta hävdas. Ändå finns det inget tvivel om att de bara användes ibland. Nå, *när då?*

Vi har förklarat att Marx’ vanliga begrepp för samma tanke var ”proletariatets herravälde” eller liknande. Ändå fortsätter ”proletariatets diktatur” att dyka upp som en omformulering, även under Marx’ mogna år, och även under Engels’ sista år. Fanns det ett mönster?

Det kommer att hjälpa till att vägleda vårt tänkande om denna fråga om vi föregriper ett viktigt resultat av den undersökning som följer. *Marx’ och Engels’ användning av begreppet ”proletariatets diktatur” koncentrerades till tre tidsperioder och begreppet var slående frånvarande dess- emellan.* De tre perioderna var dessa:

Period I: *1850 till 1852*, det vill säga den postrevolutionära perioden efter de stora omvälvningarna 1848-1849.

Period II: *1871 till 1875*, det vill säga den postrevolutionära perioden efter Pariskommunen.

Period III: *1890 till 1891*. Denna period gällde givetvis bara Engels. Vi kommer att se att det var en sorts eko från 1875.

Vi kommer att upptäcka att denna periodisering också är en viktig ledtråd till det tidigare nämnda mönstret.

2. ”Proletariatets herravälde”

Marx sedvanliga begrepp, ”proletariatets herravälde”, representerade den åsikt han hade kommit fram till, troligen 1844, nämligen att proletariatet för att kunna uppnå kommunismen måste erövra den politiska makten. ”Erövringen av den politiska (eller stats-) makten”, ”proletariatets herravälde”: det var inte bara Marx’ vanliga uttryck, utan den terminologi som var vanlig i rörelsen.

Ett av Marx’ första uttalande om denna tanke skrevs ner i *Den tyska ideologin* (1845-1846), men begreppet förvirrades på ett typiskt sätt av den engelska översättningen. *Herrschaft* – omväxlande översatt som ”styre”, ”dominans”, ”herravälde”, ”makt”, ”övertag” – var Marx’ vanliga term, men här är exempelvis hur en version av stycket låter:

... varje klass som strävar efter makten [*Herrschaft*] – även om dess maktövertagande [*Herrschaft*], som i proletariatets fall, skulle innebära avskaffandet av hela den gamla

samhällsformen och av klassväldet [*Herrschaft*] över huvud – först måste erövra den politiska makten för att framställa sitt eget intresse som det allmännas intresse...¹

Denna sortens översättning ger litterär variation, men skymmer det faktum att Marx använde en ganska vanlig term för en mycket bestämd tanke: ”proletariatets herravälde”.

När Engels mycket senare, efter Marx’ död, tittade tillbaka, skulle han skriva:

Vi har emellertid också hela tiden varit av den uppfattningen att arbetarklassen – för att kunna uppnå såväl detta mål [statens försvinnande] som en del långt viktigare ting på den sociala revolutionens program – först måste begagna sig av statens politiska maktapparat för sina egna syften och med dess hjälp slå ner kapitalisternas motstånd och ombilda hela samhället. Detta finns klargjort redan i 1847 [*sic*] års [Kommunistiska] manifest (i slutet av det andra kapitlet).²

Som vi har sett hade de denna uppfattning tidigare än *Manifestet*. Året innan *Manifestet* publicerades förklarade Engels i en tidningsartikel att kommunisterna som demokrater ville agera tillsammans med demokraterna i alla praktiska angelägenhet:

I alla civiliserade länder är proletariatets politiska herravälde ett nödvändigt resultat av Demokratin, och proletariatets politiska herravälde är en första förutsättning för alla de kommunistiska åtgärderna.³

Upprättandet av ”proletariatets herravälde” införlivades i Kommunistiska förbundets stadgar, som förbundets mål, samma år.⁴

De allra tidigaste kommunisterna, Babeufs kamrater, hade varit medvetna om hur betydelsefull den revolutionära provisoriska regeringen, eller övergångsregimen som skulle följa efter revolutionen, var. På 1840-talet var detta intresse praktiskt taget automatiskt. Alla var tvungna att ha ett svar på frågan. I sitt utkast till *Manifestet*, vid namn *Kommunismens grundsatser*, beskrev Engels revolutionens utveckling på ett sätt som vi redan har sett, som demokratins styre.⁵

Den kommer framför allt att grundlägga en demokratisk statsförfattning och därmed direkt eller indirekt, proletariatets politiska makt. Direkt i England där proletärererna redan utgör en majoritet av folket. Indirekt i Frankrike och Tyskland, där majoriteten inte bara består av proletärer utan också av småbönder och småborgare, som just har börjat att proletariseras... Detta kommer kanske att kosta en andra kamp, men en kamp som bara kan sluta med proletariatets seger.⁶

Demokratins styre skulle alltså vara förspelet till proletariatets herravälde.

Manifestet, vars slutgiltiga version utan tvivel bara kom från Marx’ penna, hade inget att säga om det demokratiska stadiet, men återupprepade målet med *proletariatets herravälde*. Av ett antal skäl, inklusive Marx’ egen senare anslutning till ”proletariatets diktatur”, är det viktigt att lägga fram vad

1 Marx, *Ur "Den tyska ideologin"*, på marxists.org. [Den engelska översättningen har större variation av användningen av ”makt” – öa.] Den första bra engelska översättningen fanns i *Marxists Library*, band 6 (1939). Versionen i *Selected Works*, band 1, s 35 är lite bättre, den i *Collected Works*, band 5, s 47, ännu bättre. För tyska originalet, se *Werke*, band 3, s 34.

2 Engels, ”*Brev till Van Patten*”, 18 april 1883, på marxists.org.

3 Engels, ”*The Communists and Carl Heinzen*”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 299.

4 Engels, *Ur "Kommunisternas Förbunds Stadgar"*, på marxists.org.

5 Se ovan, kapitel 4, s 51 f.

6 Engels, *Kommunismens grundsatser*, på marxists.org, fråga 18.

Manifestet hade att säga om ”herravälde”.⁷

Alla hittillsvarande rörelser har varit rörelser av minoriteter eller i minoriteters intressen. Den proletära rörelsen är det överväldigande flertalets självständiga rörelse i det överväldigande flertalets intresse. Proletariatet, det nuvarande samhällets understa skikt, kan inte höja sig, inte resa sig, utan att hela överbyggnaden, med de skikt som utgör det officiella samhället, sprängs i luften.

Detta säger inte att proletariatet är majoritet i samhället i sig själv, det är den rörelse som leds av proletariatet som utgör ”det överväldigande flertalet”. Perspektivet på ett proletärt ”herravälde” förknippades med en förtruppssyn på klassens roll.

Kommunisternas närmaste mål är detsamma som för alla övriga proletära partier: proletariatets utformning till klass, störtandet av det borgerliga herraväldet och den politiska maktens erövring genom proletariatet.

Det är centralt att konstatera att denna åsikt uttryckligen framställdes som att *inte* vara särskild för kommunisterna, utan gemensam med ”alla övriga proletära partier”.

När Manifestet tog upp en direkt diskussion om övergångsregimen och dess program, upprepade det att ”arbetarrevolutionens första steg är proletariatets upphöjande till härskande klass, demokratins tillkämpande.”*

Nästa stycke förklarade att ”Proletariatet kommer att använda sitt politiska herravälde” för att genomföra ett övergångsprogram, som ”genom despotiska ingrepp i egendomsrätten och de borgerliga produktionsförhållandena” gradvis kommer att placera produktionen ”i händerna på staten, dvs. proletariatet organiserat som härskande klass”. Det fortsatte sedan med att säga:

När klasskillnaderna försvunnit under utvecklingens gång och all produktion koncentrerats i händerna på de förenade individerna, så förlorar den offentliga makten sin politiska karaktär. Den politiska makten i egentlig mening är det organiserade våldet från en klass för att undertrycka en annan klass. När proletariatet med nödvändighet förenar sig som klass i kampen mot bourgeoisin, gör sig till härskande klass genom en revolution och som härskande klass med våld upphäver de gamla produktionsförhållandena, så upphäver proletariatet med dessa produktionsförhållanden klassmotsättningarnas existensvillkor, klasserna över huvud taget och därmed sitt eget herravälde som klass.

Vi kommer att se att Marx själv ansåg att redan dessa stycken ur Manifestet sa det som fanns att säga om ”proletariatets diktatur”.⁸ När Manifestet hävdade att ”alla övriga proletära partier” stod för proletariatets herravälde, tänkte det sig utan tvekan att chartisterna stod högt upp på listan. Ernest Jones skrev: ”Om vi gör vår makt kännbar, så kan vi diktera våra egna villkor och tvinga alla andra klasser att erkänna våra enväldiga rättigheter.” Han förde fram parollen, ”Politisk makt – folkets överhöghet!” George Julian Harney deklarerade: ”För arbetarklasserna finns det bara ett sätt att rätta

7 Följande fyra stycken är översatta från Manifestets text från 1848, Marx/Engels, *Werke*, band 4, s 473, 474, 481, 482. [Vi har använt den svenska översättning som finns på marxistarkiv.se, *Kommunistiska manifestet*, s 9, 10, 15, 16 – ö.a.] Den vanliga engelska versionen (Moore-Engels’ översättning) av dessa stycken finns i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 495, 498, 504, 505 f.

* Engels-Moores översättning gjorde de sista orden ottydliga: ”vinna demokratins kamp”, och har givit upphov till ett flertal missförstånd. Det vore dock en utvikning att diskutera det här.

8 Se till exempel kapitel 13, avdelning 5.

till sina missförhållanden, att skaffa sig herravälde över staten.”⁹

Arbetshistorikern Max Beer kommenterade att den chartistiska rörelsen insåg ”sitt omedelbara mål – erövrandet av den politiska makten ... med omisskännlig klarhet och energi”. Det gjorde även dess fiender: 1842 sa den liberale historikern och parlamentsledamoten Macaulay, i ett tal om överlämnandet av ”People’s Charter” till parlamentet, att allmän rösträtt var oförenligt med en regering, med förekomsten av en aristokrati och med själva civilisationen. ”Därför kan vi aldrig, utan absolut fara, anförtro landets högsta regering till någon klass” som skulle göra intrång på ägandet. Framställarna av Charter kommer, om de lyckas, ”att bli statens enväldiga organ”, eftersom de kommer att ha en majoritet av folkets representanter. ”Framställarna kräver regeringsmakten”, kapital och egen-dom ”ska oinskränkt placeras under arbetet”. Macaulay hade inga tvivel om att resultatet skulle bli en militär despoti.¹⁰

Denna rädsla var inte bara för ”demokratins diktatur”. Liberala teoretiker som Macaulay var säkra på att allmän rösträtt och folkets majoritetsstyre skulle innebära en diktatur, förvisso Demokratins diktatur men ännu mer specifikt pr:s diktatur – men nej, orden uttalades inte.

3. Föreställningen om klassherravälde

Macaulay förstod en fråga som förbryllade en modern marxolog. I sin *Marxismen, Etthundra år [etc.]*, ställde Bertram D Wolfe ”frågan om själva möjligheten av en hel klass’ diktatur, eller för den delen hur och i vilken omfattning en hel klass ens kan härska i en komplicerad regering.”

Har den moderna tidens politiska historia någonsin upplevt ett parti som omfattar en hel klass? Kan det ens sägas om det brittiska Labourpartiet med sin fackliga anslutning och lokala klubbar, ett parti som kommer närmare att vara ett klassparti än något annat?* ... Går så gott som hela proletariatet med i partiet, betalar medlemsavgifter, väljer ledare [etc.] ...? Hur kan en hel klass bestämma? härska? utöva sitt *Herrschaft*?¹¹

Wolfe antydde här att föreställningen om proletariatets ”klassherravälde” ställer frågor som inte går att besvara. Åtminstone erbjöd inte han några svar. Men som vi såg tvekade bland andra Macaulay inte om svaret, som var enkelt: proletariatets klassherravälde skulle uttryckas genom att kontrollera ”statens enväldiga organ” med en majoritet av folkrepresentanter under en allmän rösträtt. Eller för

9 Jones, ”To the Chartists”, i *Northern Star*, 1 juli 1848, återgivet i *An Anthology of Chartist Literature*, Moskva 1956, s 358. Saville, introduktion, *Ernest Jones: Chartist*, London: L&W 1952, s 192. Schoyen, *The Chartist Challenge: A Portrait of George Julian Harney*, New York: Macmillan 1958, s 207.

10 För både Beer och Macaulay, se Beer, *A History of British Socialism*, London: G Bell 1923, band 2, s 281, 135 f.

* Med sitt vanliga sinne för svepande yttranden utan stöd i fakta, lade Wolfe här till en utvikning: ”Det var just detta ’klassparti’ [Labourpartiet] som Marx och Engels behandlade med förakt.” Det är ett av Wolfes många improviserade påhitt: det skulle ha varit *mycket* svårt för dem att behandla Labourpartiet med förakt, eftersom Engels dog några år innan partiet grundades. Men det är inte bara kalendern Wolfe snubblar över. På ett föregripande sätt var det just ett Labourparti som Marx och Engels hade uppmanat den brittiska arbetarrörelsen att organisera. Och när Oberoende Labourpartiet bildades 1893 hälsade Engels det med entusiasm, och bad enträget alla socialister att ansluta sig till det, även om han blev besviken på dess senare utveckling. (Engels uttryckte sina åsikter vid ett möte i London som rapporterades i *Workman’s Times*, 25 mars 1893.)

För Marx uppfattningar som krävde bildande av ett brett arbetarnas klassparti, inte bara i Storbritannien utan också i Amerika och på andra ställen, se en broschyr från 1934 utgiven av John Day, *Marx and America* – av Bertram D Wolfe. Den broschyren presenterade Marx’ och Engels’ skrifter om frågan i viss detalj. Efter att så småningom ha blivit en auktoritet hävdade Wolfe raka motsatsen utan en stavelse av dokumentation.

11 Wolfe, *Marxism, One Hundred Years in the Life of a Doctrine*, New York: Dial Press 1965, s 208.

att generalisera: ett proletärt *klassherravälde* skulle uttryckas genom de demokratiska regeringsinstitutioner som inrättas för att göra kontrollen underifrån så maximal som möjligt. (I motsats till detta arrangeras den borgerliga demokratin, genom formerna allmän rösträtt och parlamentarism, för att minimera kontrollen underifrån.) Det visar sig att Macaulay var helt överens med det Engels skrev i sitt utkast till *Kommunistiska manifestet*: ”en demokratisk statsförfattning” betydde ”direkt eller indirekt, proletariatets politiska makt” – direkt i England eftersom proletariatet utgjorde en majoritet av folket.¹²

Proletariatets klassherravälde karakteriseras alltså av de demokratiska institutionerna i en arbetarstat. Wolfe ägnade ett stycke åt att förklara att det inte fanns något svar på hans problem hos Marx, eftersom stackars Marx ”inte [var] så särskilt politiskt sofistikerad”. Med andra ord var den sofistikerade marxologen okunnig om det faktum att hans fråga hade ställts ofta på 1870-talet – och hade besvarats av Marx.

I en bok från 1873 hade Bakunin ställt precis denna fråga till Marx: ”Vad betyder det – ’proletariatet organiserat som härskande klass’?” – ”Kommer kanske hela proletariatet att stå i ledningen för regeringen?” – ”Tyskarna uppgår till omkring 40 miljoner. Kommer till exempel alla 40 miljoner vara medlemmar i regeringen?”

Marx’ svar på dessa Wolfska gåtor betingades förstås av det faktum att de för Bakunin antogs vara argument för anarkism. Marx’ anteckningar* förutsatte att det fanns en demokratisk proletär stat (en ”Kommun” som han uttrycker det här), men han förstod att för Bakunin var en demokratisk stat ännu värre än en despoti. Först skrev han exempelvis det här:

Utgörs till exempel den verkställande kommittén i en fackförening av hela fackföreningen? ... Och kommer alla i Bakunins struktur ”nerifrån och upp” att vara ”uppe”? Då finns det inget ”nere”. Kommer Kommunens samtliga medlemmar på samma sätt förvalta Regionens gemensamma intressen? I detta fall, ingen skillnad mellan Kommun och Region.

Vi ser att han gentemot Bakunin måste hävda den grundläggande tanken om representativ demokrati. I ett svar på problemet med ”40 miljoner tyskar”, framställde han poängen på ett oväntat sätt:

Förvisso! Eftersom saken börjar med Kommunens självstyre.¹³

De ”40 miljonerna” kommer att vara ”regeringsmedlemmar” i en ny mening som för första gången möjliggörs av ”Kommunens självstyre”: så rättfram var Marx’ tankegång. Hela klassen (faktiskt hela folket) kommer själv att vara *indragna* i härskandet ... Och här kommer de sofistikerade marxologerna att behandla Marx’ ”illusioner” med det vanliga förakt som reserveras tron att det är möjligt med kontroll underifrån. Men nu har i alla fall frågan förändrats: det handlar inte längre om att det är omöjligt att definiera ”klassherravälde”. Det är den mycket mer grundläggande frågan om att verklig *demokrati* påstås vara omöjlig – vilket förvisso är ett annat ämne.

För Marx var ”proletariatets klassherravälde” samma sak som en fullständig och genomgripande demokratisering av samhället, men det betydde också ”proletariatets diktatur”. Det är det vi

¹² Se not 6 ovan.

* Marx’ kommentarer var inte några formella svar, utan bara anmärkningar som krefsats ner i förbigående medan han gick igenom Bakunins bok. De gjordes som påminnelser till honom själv, inte som en genomgång för en läsare.

¹³ Marx, ”Konspekt vom Bakunins Buch ’Staatlichkeit und Anarchie’”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 634.

undersöker.

4. *Ordet 1850: Cabet igen*

I del I såg vi att ”diktatur” var vanligt förekommande på 1850-talet i skrifter av reaktionärer, konservativa, liberaler, radikaler, revolutionärer, anarkister och etatister. Ett fall som inte har nämnts är ett som är speciellt intressant för att presentera Marx’ första användning av ”proletariatets diktatur” 1850.

Som vi såg i kapitel 3 hade Cabet i sin beskrivning av sin utopi förespråkat en ikarisk diktatur, men på 1840-talet hade han blivit mindre aggressiv och mer försiktig. Han hade flytt till Amerika strax innan 1848 års revolution, och bevittnade den på avstånd. Men en effekt alltihopa hade på honom var uppenbarligen att ge nytt liv åt hans syn på diktaturen.

Ungefär vid samma tidpunkt som Marx skrev *Klasstriderna i Frankrike*, skisserade Cabet på en artikel där han gav sina förslag till en ny revolutionär taktik i Frankrike inför ett nytt utbrott. Den publicerades under rubriken ”Frankrike – vad som måste göras efter en ny revolution”. Att den gavs ut under Cabets namn är intressant, men ännu intressantare är att den publicerades i vänsterchartisternas tidning som gavs ut av George Julian Harney, *Democratic Review*, som på den tiden också innehöll artiklar av Engels och andra medlemmar ur Marx’ krets, liksom anhängare till Louis Blanc och andra socialdemokrater.

Cabet kände väl till den engelska vänstern, för han hade mellan 1834 och 1839 levt i landsflykt i England. På 1840-talet rönt hans teorier en del framgångar bland medlemmar i De rättfärdigas förbund, den grupp som 1847 hade gått ihop med Marx och Engels för att bilda Kommunisternas förbund. Men 1847 stötte Cabets förslag att resa till Amerika för att grunda sitt Icaria på hårt motstånd bland hans anhängare överallt. I London höll personer i Kommunisternas förbund en veckolång diskussion om frågan och fördömde Cabets plan. Vid en bankett den 20 september, som hölls tillsammans med Société Démocratique Française (som var den franska motsvarigheten till de tyska flyktingarnas arbetargrupp), redogjorde Karl Schapper för förbundets skäl. Argumenten mot Cabet skrevs också ner i en artikel som publicerades i Kommunisternas förbunds organ som kom ut samma månad, *Kommunistische Zeitschrift*, med rubriken ”Medborgare Cabets utvandringsplan”. Harney var närvarande vid banketten, tillsammans med andra engelska vänsteranhängare som Ernest Jones.¹⁴ Denna händelse 1847 följdes av att Cabets strömning föll samman i Europa. Så 1850 hade inte Cabet särskilt stort inflytande bland *Democratic Reviews* läsare. Men de kände till hans namn.

Cabets artikel om Frankrike var odaterad och uppgavs vara skriven i Nauvoo, Illinois, där den ikariska kolonin låg. Den publicerades i tidningens septembernummer 1850.* Hans föreskrifter för

¹⁴ Johnson, *Utopian Communism in France...*, s 247.

* C J Johnsons inflytelserika studie av Cabet uppger att han lämnade Nauvoo för att stå inför rätta i Paris i processer som hade inletts av missnöjda utvandrare till Icaria, och att han anlände till Frankrike ”1850” (ingen månad angiven). (*Ibid*, s 288, 290.) I en historia om det amerikanska Icaria som publicerades i början av 1850-talet uppgav Cabet själv att denna resa ägde rum 1851: han reste från USA den 15 maj till ”London och Paris” och reste under 23 dagar. (Cabet, ”The History of the Colony or Republic of Icaria in the United States of America”, *Iowa Journal of History and Politics*, vol 15, april 1917, s 229.) Det skulle betyda att han var i London omkring juni 1851. Men om Johnson (som undersökte rättegångsprotokollen) hade rätt om året, så kan Cabet faktiskt ha varit i London i juni

Frankrike var otvetydiga: inrätta nästa postrevolutionära regering som en diktatur.

Cabet var mycket tydlig med att det inte skulle vara *folkets* diktatur. Han hävdade till exempel att ett skäl till att den behövdes var så att ”folket skulle fås att vara återhållsamt, tålmodigt” etc., att ”leda och fostra” det. Hur diktatorn eller diktatorerna skulle väljas lämnades osagt. De var förvisso inte resultatet av val, ty efter att ha räddat nationen ”kommer diktaturen att uppmana folket att välja Nationella representanter”. Det ”måste vara en tillfällig diktatur i händerna på en eller mycket få personer”, men Cabet avslöjade inte var de skulle komma från.

Det som var säkert var att bara en diktatur kunde förhindra ”oordning” och ”anarki”, och ”den måste vara revolutionär, energisk, bestämd, demokratisk, folklig, hängiven, aktiv, snabb till handling.” Den ”skulle börja med att avskeda alla statstjänstemän” och ersätta dem med hängivna medborgare, omorganisera Nationalgardet och ta med hela folket, som skulle välja sina egna officerare. Den skulle inte gynna något ”samhälleligt organisationssystem”, det vill säga den skulle inte vidta några antikapitalistiska åtgärder, utan lämna denna framtid öppen för senare beslut.¹⁵

Utan tvekan hade Cabets beredvillighet att förespråka en diktatur – återigen – påverkats av Louis Blancs exempel: inte bara vad Blanc hade sagt 1848 utan också det han hade upprepat under perioden efter revolutionen. Cabet tvivlade inte på att *han* skulle ha varit för en diktatur. Några år senare erinrade Cabet om att han, när han återvände till Frankrike för att ställas inför rätta, förklarade sin politiska ståndpunkt för rätten. Han påminde domaren om att hans kungörelse den 25 februari 1848 hade uppmanat folket till ”återhållsamhet och generositet”, men han tillade:

att om ... han hade velat gå med i den provisoriska regeringen, så skulle han ha gjort det, och att hans namn i alla senare fall, i mars, april, maj, alltid honom ovetande, skulle ha skrivits in bland medlemmarna i en ny regering eller som diktator.¹⁶

Cabet avsåg förstås att själv bli Icar, en enmansdiktator. Louis Blanc hade å andra sidan talat om en kollektiv regeringsdiktatur. Det talades och hade talats ohejdat om en representativ församlings ”diktatur. Det enda Marx gjorde var att lägga en ny variant till denna lista: föreställningen om en klass’ ”diktatur”.

* * *

Den inledande undersökning som ska göras härnäst beror på de envisa försöken av marxologer under ett sekel att förknippa Marx’ användning av ”proletariatets diktatur” med hans påstådda anammande av blanquistiska uppfattningar. Följande två kapitel ägnas åt denna fråga.

1850. Kanske han träffade Harney om att ta med hans artikel i tidningen, men det blir spekulationer. Tyvärr nämner Johnson varken artikeln i *Democratic Review* eller Cabets historia om Icaria.

15 Cabet, ”France – What Must Be Done After a New Revolution”, *Democratic Review*, september 1850, s 136-139.

16 Cabet, ”History of ... Icaria”, s 230. Cabet skriver om sig själv i tredje person.

Kapitel 9 Marx och Blanqui

På grund av själva mängden marxologer som påstår att de kan förknippa ”proletariatets diktatur” med Blanqui, måste vi genomföra följande genomgång som en nödvändig inledning till plats 1 (särskilt 1 c) och plats 2. I kapitel 2 täckte vi påståendet att Blanqui var ursprung till begreppet. Men trots att detta påstående är falskt kommer vi att se att det *finns* ett samband mellan Marx’ ”proletära diktatur” och hans förbindelser till den blanquistiska strömningen. Förvisso är denna förbindelse om något raka motsatsen till vad som vanligtvis påstås.

De centrala perioderna för Marx’ relationer till blanquisterna går igenom i separata kapitel: kapitel 11-12 (1850) och kapitel 17-18 (1870-talet). Dessutom analyserar specialnot B de argument som publicerats om myten att Marx på 1840-1850-talen hade blanquistiska åsikter eller ”var blanquist”. I detta och nästa kapitel gör vi förarbetet, i synnerhet frågan om Marx’ relationer med Blanqui själv.

Eftersom blanquismen utgick från den babouvistiska traditionen, och eftersom fabeln om Marx och Blanqui åtföljs av sagor om Marx och Babeuf, måste vi börja med Babeuf och Buonarroti. Jag måste varna för att resultaten av denna undersökning inte är spännande, utan bara negativa.

1. Marx och babouvismen

Eftersom Babeufs namn historiskt tillhör den socialistiska eller kommunistiska rörelsens början, kommer alla som tittar tillbaka på socialismens ursprung och utveckling med nödvändighet att hela tiden stöta på hans namn. Och det är så namnet dyker upp i Marx’ och Engels’ tidiga skrifter – om än inte ständigt.

Deras allra första hänvisning till honom var knappast beundrande, även om de försökte ära honom för hans pionjärbete. I en förmarxistisk artikel åt de engelska oweniterna (1843) förklarade Engels att babouvisternas ”Jämlikarnas sammansvärjning” misslyckades ”på grund av att den dåvarande kommunismen var av en mycket grov och ytlig sort, och på grund av att allmänhetens sinne å andra sidan ännu inte var tillräckligt utvecklat”.¹ I den del av *Den heliga familjen* som spårade materialismens och inte kommunismens historia, menade Marx att ”babouvisterna var grova, ociviliserade [okultiverade] materialister”, och på en annan sida poängterade han att Babeuf inte ”förespråkade frihet” utan jämlikhet.² I detta arbete finns också ett mycket viktigt stycke för att visa Marx’ samlade uppfattning om den franska revolutionens viktigaste politiska strömningar:

Den revolutionära rörelse som 1789 började i *Cercle Social*, som under mitten av sin bana hade *Leclerc* och *Roux* som främsta representanter, och som under en kort tid i slutet gav efter för *Babeufs* sammansvärjning, hade givit upphov till den *kommunistiska* tanken, som Babeufs vän Buonarroti återigen presenterade i Frankrike efter revolutionen 1830.³

Det överraskande med denna summariska sammanfattning av rörelsens ursprung, som grundar sig på Marx’ period av intensivt läsande om och studier av den franska revolutionen, är att den helt utelämnar hela det jakobinska spektrumet – inte bara Robespierre och Saint-Just, utan också Hébert

1 Engels, ”Progress of Social Reform on the Continent”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 3, s 393 f.

2 Marx, ”The Holy Family”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 131, 47.

3 *Ibid*, band 4, s 119.

och Marat – till förmån för två då föga kända strömningar: den sociala girondismen kring Cercle Social och Abbé Fauchet, och upprorets revolutionära vänster (som etablissemanget historia har förtalat som ”Enragés”) som avvisade jakobinismen och dess diktatur *från vänster* och utifrån de dåvarande arbetarklassernas ståndpunkt (Leclerc, James Roux). Det är speciellt intressant eftersom Babeuf och Buonarroti såg sig själva som jakobin-robepierrister, medan deras kommunism i Marx’ ögon var en *ympkvist* på de jakobinska idéerna. Det är faktiskt i denna mening jag använder termen ”jakobin-kommunism” för att beskriva den babouvistisk-blanquistiska traditionen.

I *Den tyska ideologin* finns det, utöver några oviktiga omnämmanden av Babeufs namn i förbigående, bara ett stycke där Marx’ uppfattning visar sig. När Max Stirner hänvisar till Babeufs åsikter, skriver Marx hånfullt: ”tanken ... att se honom [Babeuf] som teoretisk representant för kommunismen kan bara uppstå för en lärare från Berlin.”⁴ Detta låter knappast som om Marx såg sig själv som lärjunge till babouvismen, utom i den breda mening (som förvisso aldrig får glömmas bort) i vilken *alla* socialister är arvtagare till historiens första socialistiska/kommunistiska rörelse.

Under denna period var Engels’ inställning till den franska revolutionens jakobinska flygel mycket mer konventionell än Marx’. I en artikel som han skrev i slutet av 1845 ansåg Engels att ”Babeufs sammansvärjning för jämlikhet ’visar’ 93 års [1793] demokratis slutgiltiga konsekvenser” – följaktligen ”är *Demokratin idag kommunism*” – och de ”järnkaraktärer” han kom att tänka på var ”Marat och Danton, Saint-Just och Babeuf”. Hans artikel beskrev i själva verket ett långt tal av Harney, där chartistledaren lovprisade ”Robespierre och hans vänner”, i synnerhet Saint-Just och Marat, liksom Babeuf och Buonarroti.⁵

Denna uppfattning var ortodoxi inom Europas vänster, inklusive de socialistiska chartisterna: det var inte någon chockerande ”jakobinsk” utgjutning. *Det var Marx som inte gick i takt*. Buonarrotis bok, som under några årtionden bokstavligen fungerade som jakobin-kommunismens lärobok, översattes trots allt till engelska av den ledande chartisten Bronterre O’Brien, och publicerades 1836 av en annan framstående chartist, Henry Hetherington, redaktör för *Poor Man’s Guardian*. Ändå var dessa aktningsvärda chartister inte kända som några revolutionära hetsporrar, och de har inte förvandlats till chartismens ”babouvist-blanquistiska” flygel av driftiga historiker. Men om en enda bokstav återfanns där Marx en gång uppmanade till läsning av Buonarrotis bok (ett rimligt förslag eftersom den är intressant och viktig) förutspår jag å andra sidan att det ges ut femton tidningsartiklar, två böcker och åtta avhandlingar som använder detta ovedersägliga bevis för att slutgiltigt visa att Marx var en babouvist-blanquist-jakobin.

Ungefär vid denna tidpunkt (våren 1845) planerade faktiskt Marx och Engels verkligen att ge ut skrifter av Babeuf och Buonarroti – men bara som en del av ett ambitiöst projekt till ett omfattande ”Bibliotek av bästa utländska [icke tyska] socialistiska skribenter”, som i sin tur under en period övervägdes i samband med en ”Historia om socialismen och kommunismen i Frankrike och England från och med 1700-talet”.⁶ Hess antogs översätta Buonarroti, Men det blev inget av med

4 Marx, ”The German Ideology”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 210. Jmfr också Marx/Engels, *Werke*, band 3, s 207, 308, 448.

5 Engels, ”The Festival of Nations in London”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 5 f.

6 För ”Biblioteks”-planen, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 667. Jmfr också *Karl Marx: Chronik seines Lebens in Einzeldaten*, Moskva: Marx-Engels-Verlag 1934, s 28, och Engels, ”Brev till Marx”, 7 och 17 mars 1845, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 25, 27 f.

det. Händelsen bekräftar förstås något som knappast behöver bevisas – att Marx och Engels var väl bekanta med dessa skrifter.* Det finns fler bevis för att Buonarrois bok var en del av Marx' eget bibliotek⁷ – vilket den borde vara för alla som är intresserad av samhällsfrågor.

1847 finns inga betydelsefulla hänvisningar till babouvisterna i Marx' och Engels' skrifter, och det närmaste exemplet är en rent historisk observation hur den ”sociala frågan” och de första kommunisterna uppstod ur den borgerliga revolutionen och republikanismen.⁸ Hur detta fogas samman i behandlingen av babouvismen i *Kommunistiska manifestet* diskuteras annorstädes.⁹

Under sina unga år var Marx' och Engels' hänvisningar till Babeuf och Buonarroti till allra största delen bara historiska, mycket kritiska och ”distanserade” – det vill säga att de inte återspeglade något nära samförstånd med dessa föregångare. Och efteråt? Marx slutade nämna Babeuf i sina skrifter, och vad gäller Engels – fanns det, utöver ett minimalt omnämnande i den historiska delen av *Anti-Dühring* (således också i *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap*), bara en kommentar i de förberedande noterna till *Anti-Dühring* som var den mest fientliga av alla: en viss strategi, skrev han, skulle vara ”politiskt lika tokig som Babeufs försök att hoppa direkt från Direktoratet till kommunismen...”¹⁰

Vad gäller deras brevväxling under alla år från 1840-talet till 1890-talet är situationen ännu mer extrem. I Marx' hela korrespondens finns det *ett* omnämnande – och det är bara en spydighet. I Engels' finns två omnämnanen – ett kort historiskt omnämnande, och det andra ett svar på en förfrågan från den person som skulle komma att uppfinna myten om ”Marx-Blanqui”, Bernstein.¹¹

Det finns alltså väldigt lite material tillgängligt i syfte att skapa en myt. Det hade varit trevligt om den unge Marx en dag hade mött den gamle Buonarroti, eller ens hade upptäckts i samma stad som honom – men Marx gick på universitetet i Berlin när den gamle revolutionären dog. En italiensk auktoritet om Buonarroti, Galante Garrone, har försökt hitta någon överlappning mellan de två kretsar som de två höll till i, med bara svaga och klena resultat. Man måste skruva upp denna procedur ett hack, det vill säga jaga igenom kretsar som var gemensamma för de gemensamma kretsar som ofta besöktes av de som överlappade – en metod som skulle bevisa allas ”inflytande” över alla, precis som vi alla är släktingar till Adam. En annan auktoritet upptäckte att Buonarroti en gång i tiden var aktiv i Bryssel, och att en av de unga belgare som kände honom, Jottrand, 1847 var ordförande för det Demokratiska förbund där Marx var vice ordförande...¹² Det är en liten värld.

En av de auktoriteter, vars bidrag i denna fråga har fördunklat scenen, var Harold J Laski, som i sin

* Marx' plan för denna serie publikationer bekräftar det som har sagts ovan om hans utelämnande av de jakobinska ledarna. De personer han räknade upp som representanter för revolutionen var ”Cercle Social; Hébert; Jac. Roux; Leclerc”. (Vänsterjakobinen Hébert har lagts till). Varför inte Robespierre och Saint-Just? För att de inte var verkliga kommunister? Men det var inte heller Hébert, Holbach, Helvétius och andra på denna lista där Bentham förekommer jämte Godwin.

7 Rubel, ”Les Cahiers de Lecture de Karl Marx”, *IRSH* (Amsterdam), Vol 2 1957, del 3, s 419.

8 Marx, ”Moralizing Criticism and Critical Morality...”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 321 f. Jmfr också Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 552 f.

9 Se specialnot B, s 288 f.

10 Engels, ”Anti-Dühring – Vorarbeiten”, Marx/Engels, *Werke*, band 20, s 587.

11 I nämnd ordning: Marx, ”Brev till Engels”, 23 september 1852, Marx/Engels, *Werke*, band 28, s 143; Engels, ”Brev till Kautsky”, 20 februari 1889, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 156; Engels, ”Brev till Bernstein”, 5 maj 1887, Marx/Engels, *Werke*, band 36, s 650.

12 Eisenstein, *The First Professional Revolutionist...*, s 154 (om Garonne), 86 (om Jottrand).

Den socialistiska traditionen under den franska revolutionen myndigt uppgav om Babeuf och Marx att ”anknytningen faktiskt är direkt, ty Buonarroti var lärofader för den generation vars ord och handlingar var grunden för den marxistiska strategin”. Sedan räknade han upp hälften av de socialistiska lärare som större delen av rörelsen gav uttryck för under ett halvt sekel för att visa ”anknytningen”, men det enda försöket till en ”direkt” anknytning kom i slutet: ”och det är värt att komma ihåg den roll som De rättfärdigas förbund spelade som ett verktyg för den tidiga marxismen.”¹³ Laski glömde bort att De rättfärdigas förbund, långt från att vara ett ”verktyg för den tidiga marxismen”, måste borraras i sank innan Marx och Engels gick med på att bilda en ny organisation, Kommunisternas förbund, med dess ledare.

Men Laski hade verkliga fakta att arbeta med. Han tänkte på artikeln ”Till kommunistiska förbundets historia” som Engels gav ut 1885, i synnerhet ett stycke som också fungerar som inledning till nästa avdelning. Engels förklarade det babouvistisk-blanquistiska *förflutna* hos de tyska arbetare som rörde sig mot marxismen 1847, eller mot så mycket som de hade förstått vid den tiden:

Ursprungligen var det en avläggare av den franska arbetarkommunismen, påminnande om Babouvismen som tog form i Paris vid den tiden; gemensam *egendom* ansågs vara den nödvändiga följden av ”jämlighet”. Syftet var detsamma som för de parisiska hemliga sällskapen vid den tiden: till hälften propagandasällskap, till hälften sammansvärjning, Paris betraktades emellertid alltid som medelpunkten för revolutionär verksamhet, även om förberedelser för enstaka statskupper i Tyskland på intet sätt uteslöts. Men då Paris förblev det avgörande slagfältet, var förbundet på den tiden i verkligheten inte mer än den tyska grenen av de hemliga franska sällskapen, i synnerhet *Société des saisons* (Årstidernas förbund) som leddes av Blanqui och Barbès, med vilket ett nära samband upprätthölls. Fransmännen gick till aktion den 12 maj 1839; förbundets sektioner marscherade med dem och blev således inblandade i det gemensamma nederlaget.¹⁴

Detta är det *förflutna* som dessa tyska arbetare måste *övertvinna* för att kunna förena sig med Marx och Engels. På något sätt åberopas detta stycke som om det bevisar att Marx och Engels var besudlade av babouvism – ty, förstår ni, de förenade sig med före detta babouvister (eller åtminstone före detta halv-halva halv-babouvister). Lyckligtvis för Marx var det inte han som förhärligade Babeuf som sin ”lärofader”, grundare ”inte bara av den socialistiska läran utan framförallt av den socialistiska politiken”. (Det var reformismens lärofader, Jean Jaurès.¹⁵) Vi kommer att återkomma till De rättfärdiga i nästa kapitel.

Vi ser att denna översikt i sig själv inte är särskilt givande. Trösten för läsaren är att, även om det har tagit några sidor att sammanfatta fakta, så har hela skogarna huggits ner för att tillhandahålla det papper på vilket marxologer har hävdats att Marx och Engels ursprungligen var ”babouvister” i någon meningsfull mening. När vi kommer till blanquismen tättnar intrigen.

2. Den blanquistiska strömningen

Hemliga revolutionära sällskap, med ideologier som sträckte sig från vänsterepublikanism med djupt borgerliga åsikter till primitiva kommunistiska teorier, blomstrade efter revolutionen i

¹³ Laski, *The Socialist Tradition...*, s 31 f.

¹⁴ Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org.

¹⁵ Auclair, *La Vie de Jean Jaurès, ou la France d'avant 1914*, Paris: Editions du Seuil 1954, s 273.

Frankrike 1830. Buonarrois babouvistiska bibel, som hade publicerats 1828, fyllde en viktig roll för att övertyga vänstern inom denna rörelse att den var kommunistisk och förklara vad den menade med kommunism. Och Buonarrois var själv aktiv i att skapa och skola grupper här och där. Men utan att vi missunnar denna ”förste yrkesrevolutionär” beundran för hans hängivelse och energi, får vi inte tro att rörelsen härrörde från Buonarrois eller babouvismen. Det var en primitiv upprorsrörelse som sökte efter en ideologi. Istället för idéer hittade den en ledare.

Buonarrois kan möjligen ha känt till den unge Auguste Blanqui:¹⁶ men det gör inte någon större skillnad, utom att understryka att Blanqui inte skapade den ”blanquistiska” rörelsen. (Blanquis motto var: ”On ne crée pas un mouvement, on le dérive.” [Man skapar inte en rörelse, man får den]¹⁷) Han klättrade i dess led för att bli dess erkända ledare i kraft av sina beundransvärda personliga kvalitéer, som till och med många av hans fiender respekterade. I dessa kvalitéer ingick inte någon större kunnighet att analysera sociala och politiska problem. Blanqui var typisk för sin rörelse genom att först och främst vara aktivist – aktivisternas general. Han var envist mot att slösa tid på övergripande samhällsanalytiska och revolutionärt politiska problem (”teori”). Tillsammans med sina trupper accepterade han det som verkade uppenbart: eftersom folkmassorna var hopplöst förstörda av samhällsordningen, måste de räddas trots sig själva – räddas av de Goda, som skulle göra en revolution med hjälp av den gamla kända metoden, en *coup de main* (en kupp) iscensatt av ett gäng ärliga revolutionärer under ledning av en rättskaffens ledare som handlade i Folkets intressen. De Goda (på sociologiskt fackspråk, den revolutionära eliten) skulle därefter införa en ny revolutionär regim som skulle skola massorna tills dess de (någon dag) kunde härska på ett demokratiskt sätt. Som vi har sett var detta den Skolande diktaturen.

Det som behövdes för ett sådant maktövertagande var att på ett skickligt och välorganiserat sätt använda våld, som det (till exempel) skisserades i Blanquis berömda *Instructions pour une Prise d’Armes* [Instruktioner för ett väpnat maktövertagande], som angav de exakta dimensionerna för att bygga riktiga barrikader.

För världen i stort och för folk till vänster i synnerhet, verkade den blanquistiska rörelsen ha två framträdande kännetecken – ändå måste båda dessa modifieras betydligt.

För det första verkade den blanquistiska strömningen vara helt igenom *revolutionär*. Alla goda blanquister basunerade ut denna egenskap, helt ärligt. Och vem skulle tvivla på det efter att ha jämfört Blanqui med, låt oss säga, Louis Blancs parlamentariska statssocialism eller Victor Considérants rosa variant av fourierismen? Först tiden skulle visa hur lätt blanquismen, som var så revolutionär under despotiska regimer, förvandlades till en äkta samhällsreformism när den började arbeta under en demokratisk republik, och hur vildsint nationalchauvinistisk den blev i krigstider. Men denna uppvisning reserverades för framtiden.¹⁸

Blanquisterna verkade också vara, och beskrevs oftast som, en ”proletär” rörelse. Tillsammans med alla andra accepterade Marx denna vanliga åsikt att blanquismen, med alla sina brister, utgjorde vad som fanns av en ”proletär (revolutionär) kommunism”. Även om han hade velat, så skulle han inte

16 Lehning, ”Buonarrotti’s Ideas on Communism and Dictatorship”, *IRSH* (Amsterdam), Vol 2 1957, Del 2, s 282 f, hävdar att han inte kände Blanqui; se även Spitzer, s 126 f.

17 Citerat i Jaurès, *Etudes Socialistes*, Paris: Société d’Etudes Litterature et Artistique 1902, s xxviii.

18 För ett exempel, se kapitel 17, avdelning 3, s 235.

ha kunnat analysera blanquisternas sociala sammansättning. Moderna undersökningar av denna fråga kanske är till nytta för socialismens historia, men inte särskilt relevanta för att bedöma Marx' förhållande till blanquisterna. Hursomhelst är frågan fortfarande oklar till och med efter ett sekels forskning, men vissa punkter skulle kunna vara av intresse här.

En del av problemet är terminologiskt: om ”proletariat” ska tolkas som att syfta på det moderna proletariatet av fabrikslönearbetare, så finns det ingen tvekan om att det fanns få proletärer i de blanquistiska leden – eller bland proudhonisterna, eller i Kommunisternas förbund, eller någon annanstans. Det är välkänt att Blanqui använde ”proletär” i dåtidens vanliga mening, som beskrivning av alla som fick sitt livsuppehälle främst med hjälp av sitt eget arbete – småskaliga hantverkare, till och med verkstadsägare, givetvis bönder, etc. I marxistiskt språkbruk utgjorde dessa de olika *arbetarklasserna* som i Frankrike eller Tyskland på den tiden till överväldigande delen var småborgerliga till sin sammansättning. (I journalistiska och andra folkliga sammanhang använde Marx själv inte sällan ”proletär” på samma ”omarxistiska” sätt som alla andra.) Istället för ”proletärer” borde vi läsa ”arbetande människor” i den mest allmänna meningen.

När vi väl har gjort detta tillrättaläggande, kan vi åtminstone ungefärligt slå fast den blanquistiska strömningens sammansättning. Jag tror att Spitzers sammanfattning är riktig: efter att ha medgivit det välkända faktum att ledarna ”huvudsakligen om än inte uteslutande” rekryterades från medelklassen, säger han:

Men det är troligen felaktigt att med Mason och andra konstatera att ”det blanquistiska partiet främst bestod av medlemmar ur bourgeoisie, radikala studenter från Paris' skolor, unga advokater och journalister”. Även om bevis av denna karaktär inte kan bekräftas absolut, tyder samtida beskrivningar av blanquisterna under de tre perioder (1836-1839, 1848 och 1860-talet) då de faktiskt utgjorde en formell organisation, att Blanquis anhängare innehöll fler proletärer än någon annan grupp än proudhonisterna, och att majoriteten av hans organisation hämtades från arbetarklassen.¹⁹

En av de bästa källorna till hårddata om basmedlemmarna kommer (via Da Costa) från Parispolisens arkiv. Den 7 november 1866 hölls ett möte med medlemmarna i Paris på Café de la Renaissance, under omständigheter som garanterade mycket hög närvaro. Det drabbades av en polisrazzia och bara en handfull undkom nätet. Polisens förteckning uppgav yrket för var och en av de arresterade, och den återges av Da Costa och ansågs helt klart som tillförlitlig.

Av de 41 arresterade bestod det största enskilda klassblocket av 16 hantverksarbetare (en uppgiven som ”snickarmästare”. Av dessa 16 var helt klart träarbetare (snickare, möbelsnickare, etc.) den största yrkeskategorin (6). Utöver de 16 hantverkarna fanns sex arbetare i affärsyrken. En, listad som *marchand mercier*, var troligen affärsinnehavare, resten var anställda, det vill säga arbetare. Dessa två kategorier (16 plus 6) utgjorde en klar majoritet. Nästa grupp utgjordes av 13 studenter, inklusive sex medicin- och fyra juridikstudenter. Sedan var det fem yrkesutövare (en advokat, en ”författare”, resten journalister), och en ”rentier”. Som ett resultat av den massrättegång som följde, säger Da Costa, ökade andelen arbetare betydligt.²⁰

Många frågor är fortfarande öppna, till exempel sammansättningen under olika perioder och i olika

19 Spitzer, s 165.

20 Da Costa, *Les Blanquistes*, Paris: Rivière 1912, s 21 f, 25.

städer. Men det är bilden i Paris som skulle bli Marx' avgörande övervägande, i synnerhet under de följande två åren då antalet blanquistiska medlemmar i Paris ökade till mer än 2.000. Den andra sidan av tveksamheten är denna visshet: de marxologer som oförbehållsamt hävdar den blanquistiska rörelsens medelklassammansättning grundar sig på sina polemiska behov, inte på hårda fakta.

Den konspiratoriska kupppolitik som kännetecknar blanquistliknande strömningar (vare sig de är förknippade med Blanqui eller inte) ska inte betraktas som någon sorts "vilda mäns" bisarra eller irrationella infall. Blanquismen var en enkel variant av en primitiv revolutionspolitik, så enkel att minsta barn kunde förstå den. Om du eller dina vänner inte gillar status quo, så börja då störta den med samma medel med vilken den troligen uppstod, med väpnat våld. Alla komplicerande uppfattningar var bara "teori". Så lätt och bondförnuftig denna uppfattning är! Den återupptäcks än idag ständigt och utropas till en ny teori som ska ersätta en "förlegad marxism". Den utgör den revolutionära rörelsens barnsjukdom, en av orsakerna till att socialismen i en stor del av världen fortfarande är en jätte med blöjor.

3. Marx och Blanqui: revolutionären

Innan vi tar upp Marx' politiska uppfattning om blanquismen finns det fyra saker att ta upp om hans inställning till Blanqui.

Den första har vi redan antytt: oavsett Marx' meningsmotsättningar med blanquismen, betraktade han den som en proletär, revolutionär, kommunistisk strömning inom den franska rörelsen. Han kunde inte ha undgått att vara medveten om hur formlös den blanquistiska formen av kommunism var: som Engels skrev om Pariskommunens blanquister: "Blanquisterna var vid denna tid till sin stora massa socialister endast av revolutionär, proletär instinkt."²¹ Men det vore en orsak att hålla kontakten med dem, inte ett skäl att avvisa dem. Denna synpunkt kommer att bli klarare i samband med den fjärde punkten (Avdelning 6).

Blanquisternas karaktär som Londonemigranternas revolutionära flygel på 1850-talet går att se ur en annan synvinkel: deras roll som existerande alternativ till vänster om emigranternas "officiella" ledarskap, den socialdemokratiska strömning som leddes av Louis Blanc som den "europeiska demokratins" franska ledare. Denna blanquisternas roll, och hur mycket Marx värderade den, utspelade sig 1851 under det som kallades Blanquis Hälsning.

Det går bara att förstå kopplingen till Marx om vi skildrar *två* skandaler och inte en. Den 24 februari 1851 firades årsdagen av februarirevolutionen 1848 i London med en "Bankett för Jämlikarna". Detta mycket babouvistiska namn omfattade den mycket icke-blanquistiska socialdemokraten Louis Blanc, och ett antal blanquistiska flyktingar i London plus Willich-Schappers grupp (Marx' bitraste fiender). De två sistnämnda hade just förolämpats av Marx när han gjorde sig av med SUCR (som vi berättar om i kapitel 12 nedan). Två av Marx' vänner, Schramm och Pieper, deltog. Hetsade av Willichanhängare som skrek "Spion!" angrep en stor del av publiken Marx' vänner och misshandlade dem illa, medan företrädarna för fred och demokrati, med Willich som ordförande, tittade på – och "rabblade upp sina vänskapliga fraser", som Marx kommenterade med förstäelig bitterhet.

---

21 Engels, "Inledning till Marx' *Pariskommunen*", på marxistarkiv.se, s 5.

Marx och Engels beslutade sig för att inte dra in polisen, och hittade i själva verket ingen utväg.²²

Tre dagar efter denna skandalösa händelse avslöjade den franska högerpressen en annan offentlig skandal, och skrockade muntert. ”Banketten för Jämlikarna” hade basunerat ut Blanquis namn tillsammans med andra. Hyllningar framfördes till Marat, Robespierre – och Blanqui, och ändå höll Louis Blanc huvudet kallt. Det avslöjades nu att organisationskommittén hade bett Blanqui att skicka en hälsning tillsammans med de andra. Från sin cell i Belle-Ile hade Blanqui gjort dem till viljes, och hans hälsning, ”Avis au Peuple” (Varning till folket), fick Louis Blancs hår att stå på ända. Det var ett svepande politiskt fördömande av namngivna socialdemokrater och republikaner som hade ödelagt revolutionen, speciellt Blanc; det varnade för att ge dem makten igen; och uppmanade till beväpning av arbetarna som den enda garantin för socialismen. Bankettkommittén – inklusive Blanc och Willich-Schapper – röstade för att tysta ner hälsningen. När ”Varningen” trycktes i pressen ljög de som gentlemän och hävdade att de aldrig hade sett den, än mindre tystat ner den – tills ett antal av medlemmarna i den blanquistiska kommittén bröt samman och erkände.²³

Här hade Marx en chans att slå tillbaka mot de vänsterligister som hade uppmuntrat misshandeln av Schramm och Pieper – inte att slå tillbaka på samma sätt, inte genom att ringa på polisen, utan *politiskt*. Marx och Engels skrev en kort inledande not till Blanquis ”Varning” och lät trycka upp 30.000 exemplar av den som flygblad för utdelning på tyska (med viss framgång i Tyskland) och på engelska (utan att lyckas få in den i engelska pressen).²⁴ Marx berättade historien i en (obemärkt) polemik mot Willich och i (den aldrig utgivna) *Stora män i landsflykt*.²⁵

Det är ganska häpnadsväckande att ingen av de marxologiska krönikorna om myten om ”Marx-Blanqui” har gjort något av det obestridliga faktum att vi här ser Marx publicera och sprida en obestridlig skrift av Blanqui där han för fram en obestridlig sorts blanquism. En orsak kan vara tidpunkten: enligt den vanliga myten närmade detta sig den tidpunkt då Marx antogs överge sin ”blanquistiska avvikelse”. Den här händelsen passar inte in. Dessutom uttryckte inte Marx något gillande av Blanquis åsikter, inte heller satte han sitt namn under dem. Han gjorde ett nedtystat dokument tillgängligt, ett dokument av definitivt intresse – som av en händelse också krossade hans motståndare. I den inledande noten till flygbladet hänvisades det till Blanqui med hans främsta kännemärke: ”den revolutionära kommunismens ädle martyr”.²⁶

Vi bör tillägga att Blanquis uttalande inte var ren blanquism. (Det frammanar en sida av Blanqui som är viktig men som vi inte kan ta upp här.) Den positiva sidan var att det krävde två åtgärder för att komma till revolutionen: ”(1) allmän avvapning av de borgerliga gardena; (2) beväpning och militär organisering av *alla* arbetare.” (Kursivering tillagd.) Förvisso fanns det ett typiskt blanquistiskt förhållande av ”vapen och organisering” som var tillräckligt och avgörande, men Marx röstade inte på det som en kongressresolution. När Blanqui avslutade, ”Frankrike fullt av beväpnade arbetare, det är socialismens ankomst”, kunde Marx se en gemensam grundval. Hursomhelst pekade dess betoning i rätt riktning och i en revolutionär anda – och den pekade *mot* rätt personer.

22 Se breven i Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 198-213 och 545-547.

23 Se breven i Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 214-222.

24 Marx/Engels, ”Introductory Note to Blanqui’s Toast”, *Collected Works*, band 10, s 537 f.

25 Marx, ”The Knight of the Noble Consciousness”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 505-507; Marx/Engels, ”The Great Men of the Emigration”, *Collected Works*, band 11, s 295 f.

26 Marx/Engels, ”Introductory Note...”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 537.

Det är förvisso bortom allt tvivel att Marx betraktade Blanqui som ”det franska proletära partiets huvud och hjärta”, som han skrev 1861.²⁷ Han skrev visserligen detta i ett brev till en nära vän och anhängare till Blanqui, dr Louis Watteau, men han hade uttryckt samma åsikt offentligt sedan 1850. I sin *Klasstriderna i Frankrike* konstaterades inte detta i det kända stycke som talade om den revolutionära socialismen eller kommunismen ”för vilken bourgeoisin har uppfunnit namnet *Blanqui*”, utan på nästa sida, i förbigående, när han hänvisade till Deflotte (dvs. Paul de Flotte), en ”vän till Blanqui”, som ”det revolutionära proletariatets representant” vid valen.²⁸ I en annan artikel samma år – samma bokrecension där han (som vi ska se) dissekerade blanquismen med en vass kniv – utgick han också från att hans läsare skulle acceptera hans karakterisering av ”proletära revolutionärer som Blanqui”.²⁹

Affären med Blanquis Hälsning ägde rum 1851. I *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire* talade Marx om ”Blanqui och hans kamrater, d.v.s. det proletära partiets verkliga ledare”, och erinrade i det sista stycket om att ”*Blanqui* hade uppställt upplösningen av bourgeoisgardena som revolutionens första krav”³⁰ – kanske en direkt upprepning av Blanquis ”Varning till folket”. Tidigt detta år skrev Engels till Marx att han var förhoppningsfull om Bonapartes nära förestående undergång: ”Man kan inte tänka sig något bättre än att denna åsna [Bonaparte] röjer vägen för en Blanqui-regering.”³¹ 1854 införde Marx en not i en artikel till *New York Daily Tribune* där han påpekade att Bonapartes frisläppande av Barbès, men inte av Blanqui, ur fängelse avgjorde den långvariga fejden mellan de två revolutionärerna och deras anhängare: det ”avgör frågan om vem som är revolutionens man och vem som inte är det”. Hittills, skrev Marx, ”har Barbès och Blanqui under lång tid delat på det revolutionära Frankrikes verkliga herravälde”.³² I sitt ”Tal vid firandet av *People's Paper*” 1856, anmärkte Marx att moderna teknologiska framsteg ”var revolutionärer av mycket farligare karaktär än till och med medborgarna Barbès, Raspail och Blanqui”. * Här fungerade helt enkelt de tre namnen som belysande synonymer för ”revolutionär” – och Blanquis namn stod inte först i listan.

1861 var Marx djupt indragen i försvaret av Blanqui mot misshandel i fängelset (som vi redogör i detalj för i nästa avdelning) och då uttryckte han upprepade gånger sin uppfattning att Blanqui var en revolutionär allierad. I ett brev till Engels konstaterade han: ”Jag tycker att det är mycket bra att vi återigen har direkta band till det bestämt [*entschieden*, avgjort] revolutionära partiet i Frankrike”.³³ Några månader senare skrev han brevet till dr Watteau som citerats ovan. I ett brev till

27 Marx, ”Brev till Watteau”, 10 november 1861, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 617.

28 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 64-65.

29 Marx/Engels, ”[Review of] *Les Conspireurs* par A Chenu...”, *Collected Works*, band 10, s 322. Även efterföljande mening är relevant.

30 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, på marxistarkiv.se, s 7, 52.

31 Engels, ”Brev till Marx”, 22 januari 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 13, s 49.

32 Marx, ”The Sevastopol Hoax”, *New York Daily Tribune*, 21 oktober 1854, Marx/Engels, *Collected Works*, band 13, s 491.

* Marx, *Tal vid firandet av "People's Paper"*, på marxists.org.

Läsare av Dommangets värdefulla bok *Les Idées Politiques et Sociales d'Auguste Blanqui* bör notera att detta stycke (kanske på grund av en sammanblandning genom översättning till franska via tyska) lyder ”borgarna Barbès, Raspail och Blanqui” (kursivering tillagd). (Dommanget, *Idées Politiques*, s 381.) Och sedan ”förklarar” Dommanget varför Marx kallade dem för ”borgare”! Det är ett förbryllande bevis på förmågan till tendentiösa tolkningar för att förklara allting, inklusive felöversättningar.

33 Marx, ”Brev till Engels”, 19 juni 1861, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 176.

Engels 1863 var Marx återigen hoppfull över situationen i Frankrike. Han anmärkte, uppenbarligen som en återspeglning av den rapport som hans hustru givit honom efter ett besök i Paris: ”I Paris dominerar fortfarande partiandan och sammanhållningen i *parti socialiste* [dvs. den socialistiska rörelsen]. Till och med karlar som Carnot och Goudchaux [borgerliga republikaner] tillkännager att Blanqui måste sättas i ledningen för nästa rörelse.”³⁴

”Nästa rörelse” kom 1870. Tidigt detta år (innan rörelsen kom) hade Engels berättat för Marx om en tidningsartikel av Hess som sa att Flourens och andra ”nya krafter” ersatte den gamle Blanqui i ledningen. Engels analyserade, helt riktigt, rapporten som skrattretande. Familjen Marx kände Flourens mycket väl. Denna hetlevrade unga vetenskapsman och revolutionär skulle komma att dö under försvaret av Pariskommunen, och var en av Blanquis lojala anhängare.

Först föll Bonapartes imperium samman, Några veckor innan skrev Engels (i ett brev) att allt skulle kunna gå i bitar på en vecka eller två: ”Det värsta är – vem ska ta ledningen om det blir en verkligt revolutionär rörelse i Paris? ... Blanqui verkar vara bortglömd.”³⁵ Men Blanqui var inte bortglömd. Ändå kunde han inte ge Pariskommunen någon ledning, för han arresterades precis en dag innan revolten överraskade både vänner och fiender.

I sin *Pariskommunen* konstaterade Marx att regeringen i Versailles hade avvisat Kommunens försök att få Blanqui frisläppt i utbyte mot en ärkebiskop: ty Thiers ”visste att han med Blanqui skulle gett kommunen ett huvud....”³⁶

Myten om ”Marx-Blanqui” hade uppstått innan detta uttalande publicerades, i själva verket innan Pariskommunen var mer än några dagar gammal. Tidningar i Paris och London publicerade avslöjanden att revolten hade tänkts ut i London av Marx och Blanqui under hemliga möten med A A Assi och andra. Marx’ förnekande trycktes den 4 april,³⁷ men floden av lögnar bara svällde. För de flesta av dessa Moralens och Civilisationens väktare var det helt ovidkommande att Marx’ kommunistiska åsikter var helt andra än Blanquis: för de stod på samma sida av barrikaderna. Det fortsatte att vara ”Marx-Blanquis” brott.

4. Marx och Blanqui: försvarsrörelsen

Den andra delen av Marx syn på Blanqui gällde försvaret av revolutionären mot regeringens förföljelser.

Marx’ personliga uppfattning om Blanqui var att han var en hängiven och ärlig revolutionär med stor moralisk integritet (som kallades ”renhet” eller ”dygd” med blanquisternas eget språkbruk). Denna syn på Blanqui var förstås mycket vanlig och begränsades inte till anhängarna, ty detta var en man som var principfast, omutlig och trogen sina övertygelser. Istället för att tillbringa 33 år i fängelse,³⁸ kunde han ha njutit av lukrativa poster genom att ge efter för maktens män, och därför

34 Marx, ”Brev till Engels”, 2 januari 1863, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 306.

35 Engels, ”Brev till fru Marx”, 15 augusti 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 137.

36 Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 38. Det första utkastet till denna bok hade en kritisk hänvisning till Blanqui: se Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 144 f.

37 Marx, ”Brev i Times”, 4 april 1870, i Marx, *On the First International*, New York: McGraw/Hill 1973, s 280 f.

38 För en sammanfattning i tabellform av Blanquis fängelsestraff, se tabellen ”Blanqui Enchaîne” i Dommanget, *Idées Politiques...*, s 404-407.

var han en ”fanatiker” för de som faktiskt gav efter. Mer än bara en martyr, var han ett föredöme för en revolutionär moral. Marx beundrade Blanqui i denna personliga mening. Han höll tveklöst med Engels om att skilja mellan personen Blanqui och blanquisterna som politisk strömning. Engels skrev 1874:

Man vill framför allt låtsas vara Blanqui, ”en man av handling”. Men med god vilja utträttar man inte mycket här, Blanquis revolutionära instinkt och snabba beslutsamhet har inte vem som helst, och Hamlet kan prata hur mycket han vill om energi, han förblir Hamlet ändå.³⁹

Vi har redan nämnt, att Marx under striden mellan Barbès och Blanqui föredrog den sistnämnde.⁴⁰ Men det var inte en fråga om ideologi. Barbès hade fört fram anklagelser som ifrågasatte Blanquis revolutionära hederlighet, och Marx trodde på Blanquis försvarare. 1852 spred också en skum före detta blanquist eller kvasiblanquist vid namn Emmanuel Barthélemy (en av de förkämpar som hade tystat ner Blanquis hälsning och brutit med revolutionärerna på grund av den) ett påstått komprometterande brev från Blanqui. Marx reagerade med uppfattningen att alltihop var en ”lögn” av Barthélemy.⁴¹ Några år senare frågade Marx’ comtistiska vän E S Beesly honom naivt om Blanqui var en ohederlig man av Bradlaugh’s sort. Marx skrattade för sig själv åt denna typiskt högröstade engelska bedömning av en revolutionär karaktär (sa han till Lafargues i ett brev) och skickade Beesly ett porträtt av Blanqui för att bota honom från sina fördomar mot revolutionären.⁴²

Att försvara Blanqui mot förtal inom rörelsen var en sak, att försvara honom mot den bonapartistiska despotismens ständiga förföljelser var en självklarhet. I ett brev till Engels 1859 rapporterade Marx: ”I Paris är arbetarna i alla fall rasande över det avskyvärda i att deportera Blanqui till Cayenne.”⁴³ Det tioåriga straff som Blanqui hade fått 1849 hade löpt ut i april, men istället för att befria honom planerade regeringen att deportera honom till den transatlantiska straffkolonin och i alla fall hålla honom internerad.

Så 1861, när Blanqui var instängd i Mazasfängelset i Paris, började rapporter komma om att han misshandlades fysiskt av fängelseledningen, förmodligen på order uppifrån. Dessutom hade rättsgången och domen mot Blanqui varit en juridisk fars.

Marx kastade sig helhjärtat in i försvarsrörelsen för Blanqui, som hade startats av hans vänner i fängelset, särskilt dr Louis Watteau (pseudonym Denonville). Denna läkare hade suttit fängslad i Belle-Ile som fiende till Bonaparte, och bodde nu i Bryssel. Marx höll kontakt med honom och började samla ihop pengar till en försvarsfond för Blanqui för att ge ut en broschyr om fallet och överhuvudtaget offentliggöra saken. I detta syfte vände han sig till Lassalle och grevinnan Sophie von Hatzfeldt, som till skillnad från de flesta av Marx’ vänner hade gott om det nödvändiga.

Den 8 maj informerade Marx Lassalle om förhållandena för Blanqui i fängelset och om försvarsarbetet. Hans brev visar hur mycket han var indragen:

39 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

40 Se ovan, avdelning 3, s 111.

41 Marx, ”Brev till Engels”, 28 september 1852, Marx/Engels, *Werke*, band 28, s 147 f.

42 Marx, ”Brev till Lafargues”, 15 februari 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 592.

43 Marx, ”Brev till Engels”, 22 april 1859, Marx/Engels, *Werke*, band 29, s 426.

Blanqui befinner sig fortfarande i Mazasfängelset (Paris), där han misshandlas *fysiskt* av gendarmer, etc., på *order från undersökningsdomaren*. Han hade rest härifrån [London] till Paris – utan några konspiratoriska planer – som affärsombud och utnyttjade den allmänna amnestin. Den smutsiga pressen i England såväl som i övriga Europa försöker tysta ner hela affären. Jag har gått med på att träffa Simon Bernard nästa lördag. Han känner till detaljerna i affären och då kommer vi att diskutera frågan utförligt. Vi tänker hålla ett offentligt möte om denna vidunderliga fråga, kanske tillsammans med Ernest Jones. Så fort jag har talat med Bernard och fått bättre informationer, kommer jag att sammanställa en rapport till grevinnan [Hatzfeldt]. Men för tillfället ber jag dig att få in notiser om detta *guet-apens* [brottsliga angrepp] i tidningarna i Bryssel genom vilka kanaler som helst.⁴⁴

Han skrev också till Hatzfeldt och upplyste om ”Bonapartes ökända beteende vad gäller Blanqui”, ställde förslag om artiklar till pressen, och bad henne om ekonomiskt stöd till broschyren om rättegången mot Blanqui.⁴⁵ Hatzfeldt fick verkligen in artiklar i pressen, och svarade positivt den 14 juni. Några dagar senare skickade Marx ett brev till Engels, som vi redan har citerat delvis:

Det är först och främst frågan om pengar för att trycka en broschyr av D[enonville] om den (ökända) rättegången mot Blanqui. (Argument etc. och en analys av den.) Blanqui har själv, via D[enonville], tackat mig och det tyska proletära partiet varmt (in partibus). Jag tycker att det är mycket bra att vi återigen har direkta band till det bestämt [*entschieden*, avgjort] revolutionära partiet i Frankrike.⁴⁶

Marx åberopade uppenbarligen ett brev från Watteau (Denonville) från 4 juni, som sa att Blanqui var djupt rörd över det tyska proletariatets omsorg om hans öde.⁴⁷

Efter att ha hört att Blanquis straff på fyra år hade godkänts, skrev Marx den 22 juli till Lassalle: ”Du har sett att domen mot Blanqui – en av de skamligaste någonsin – har stadfästes efter överklagandet. Nu är jag nyfiken på vad hans vän i Bryssel kommer att skriva till mig.”⁴⁸ Vännen i Bryssel, dr Watteau, skrev verkligen till honom, men det brevet är ett av många brev i brevväxlingen mellan Marx och Watteau som inte finns bevarat. Marx brev till Watteau den 10 november finns bevarat, och vi har redan citerat delvis ur det:

Du kan vara övertygad om att ingen kan vara mer intresserad än jag av ödet för en man som jag alltid har betraktat som det franska proletära partiets huvud och hjärta.⁴⁹

Hur mycket var Blanqui, under allt detta, medveten om arbetet å hans vägnar av Marx och hans vänner? Vi vet egentligen inte det, även om det är vanligt att citera Watteaus uttalanden som om de avgjorde frågan. Man kan konstatera att Blanquis tacksamma och uppskattande känslor inte kom från Blanqui utan från organisatören av hans försvarsfond som skrev till en värderad bidragsgivare. Och utan att på något sätt klandra Watteau bör vi inte vara naiva om dessa formaliteter. Andra sådana frågor fördunklar även nästa avdelning. Utifrån en förnuftig synvinkel har detta lyckligtvis

44 Marx, ”Brev till Lassalle”, 8 maj 1861, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 603.

45 Detta brev finns inte bevarat, men se Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 758, not 599; även Marx, ”Brev till Lassalle”, 29 maj 1861, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 605.

46 Se not 33 ovan.

47 Grundat på redaktörens not, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 759, not 602, som inte anger något direkt citat från Watteau.

48 Marx, ”Brev till Lassalle”, 22 juli 1861, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 615. [Ej i svenska översättningen på marxists.org – öa.]

49 Se not 27 ovan.

inget att göra med frågan om Marx' *politiska* inställning till blanquismen.

5. Marx och Blanqui: personliga relationer

För den tredje delen av förhållandet mellan Marx och Blanqui måste vi sammanfatta fakta om deras personliga band.

Det har lagts ner stor ansträngning på uppgiften att hitta några personliga beröringspunkter mellan Marx och Blanqui eller åtminstone blanquister. Det första faktum att notera om de personliga relationerna mellan Marx och Blanqui liknar Sherlock Holmes' berömda påpekande om hundens skällande: den skällde inte. De två männen träffades aldrig, trots att möjligheterna fanns. Det verkar i huvudsak bero på Blanquis ovilja. Men historien uppvisar en hel del kyla från båda sidor.

När Marx för första gången kom för att bo i Paris i oktober 1843 satt Blanqui i fängelse i Mont St-Michel. Han hade suttit i ett eller annat fängelse konstant sedan fyra år, och skulle bli kvar i fängelse fram tills han befriades av februarirevolutionen 1848. Det fanns ingen chans att träffas.

Men mötte Marx faktiskt blanquister i de arbetarcirklar i Paris som han började besöka och som han skrev så entusiastiskt om? Högst troligt: men han nämnde det aldrig, varken då eller senare. Under 1844-1845 skrev Marx vid tre tillfällen om arbetarklubbarna som han började bekanta sig med, varje gång med stor beundran och respekt.⁵⁰ Men inte ett ord i dessa tre stycken återspeglade några kontakter med blanquister.

Mycket senare berättade han: "Under min första vistelse i Paris upprätthöll jag personliga förbindelser till ledarna för [De rättfärdigas] förbund där, liksom med ledarna för de flesta av de franska hemliga arbetarsällskapen, men utan att ansluta mig till något av dessa sällskap."⁵¹ Dessa hemliga sällskap var givetvis fulla av jakobin-kommunister som lugnt kan kallas "blanquister". Bland dem fanns otvivelaktigt medvetna anhängare till Blanqui själv. Den verkliga frågan är inte om Marx träffade "blanquister" utan om han i någon mening träffade dem *som* blanquister. Paris var en smältdegel av vänsterideologier och -strömningar, och utan tvekan var nykomlingen från den tyska obygdens ivrig att möta alla sorter, och gjorde verkligen det.

Det mest definitiva band vi känner till är inte med någon fransk grupp utan med De rättfärdigas förbund, ty denna grupp av tyska emigrantarbetare (huvudsakligen hantverksarbetare) samarbetade med Årstidernas förbund och andra grupper som var utformade längs klassiska konspiratoriska linjer. Vi har redan citerat vad Engels skrev om De rättfärdigas deltagande i den blanquistiska kuppen i maj 1839.⁵² Andra tyskar bland de tiotusentals hantverkare migranterna i Paris var anslutna till andra hemliga sällskap, och det rapporteras att det fanns blanquistiska grupper med speciella tyska avdelningar.⁵³ I dessa kretsar var någon sorts jakobin-kommunism den ledande ortodoxin.

50 Dess tre ställen citeras i *KMR*, band 1, s 91, från följande källor: Marx, "Brev till Feuerbach", 11 augusti 1844, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 426; Marx/Engels, *The Holy Family*, s 113; Marx, "Herr Vogt", Marx/Engels, *Werke*, band 14, s 439.

51 Marx, "Herr Vogt", Marx/Engels, *Werke*, band 14, s 439.

52 Jmfr detta kapitel, avdelning 1, s 106. Marx hänvisade också till De rättfärdigas förbunds blanquistförknippade förflutna i ett förord han skrev utkast till 1880 inför publiceringen av den franska utgåvan av *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap*. Texten finns i Marx/Engels, *Werke*, band 19, s 181.

53 Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx, Man and Fighter*, Philadelphia 1936, s 75.

Marx inte bara undvek att ansluta sig till någon av dessa grupper, utan vi kommer också att se bevis på att han ända från början avvisade deras typiska politik.⁵⁴

Under sin vistelse i Bryssel (1845 till början av 1848) befann sig Marx långt från alla blanquistiska grupper, även geografiskt. Men Dommanget fortsätter ihärdigt sin ambition att förena Marx och Blanqui i ett morganatiskt äktenskap,^{*} och tillhandahåller informationen att den utmärkte polske historikern Joachim Lelewel som var i landsflykt i Belgien, var ”en gammal bekant till Blanqui”.⁵⁵ Marx var vän till Lelewel och beundrade hans historiska arbete. Lelewel var vän till och beundrare av Blanqui. Jag drar mig för att nämna att Marx inte blev lelewelit, att Lelewel inte blev marxist, att inte alla Blanquis bekanta var blanquister, och jag önskar att vi kunde sluta med sådant här.

Men inte ännu. Precis som vi har hört om Jottrands band till Buonarroti,⁵⁶ gjorde även Nikolajevskij Jacques Imbert, en av Marx’ medarbetare i ledningen för Bryssels demokratiska förbund, till ”blanquist”. Dommanget säger att denna information är felaktig,⁵⁷ men viktigare är det faktum att den är ovidkommande.

Den första gången Marx och Blanqui befann sig i samma stad samtidigt var i början av 1848. Marx hade kastats ut från Belgien, och kom till Paris under den första veckan av mars, och stannade kvar ungefär till 6 april. Blanqui hade frisläppts den 24 februari och lyckades undvika att bli fängslad igen till den 15 maj. Han grundade Centrala republikanska sällskapet som sitt organisatoriska centrum. Marx var ledare för Kommunistiska förbundet i Paris och hjälpte till att grunda en tysk arbetarklubb som Kommunistiska förbundets ”front”. Tjogtals andra klubbar bildades i de stora franska städerna.

Enligt myten om ”Marx-Blanqui” ska Marx ha rusat och anslutit sig till Blanquis klubb, som var en av de viktigaste politiska centrumen. Men *om* han faktiskt deltog i någon av de franska klubbarna, så var det i Sällskapet för människans rättigheter. Hursomhelst finns det dokumenterat att en Marx talade vid dess möten, även om det troligen inte var den Marx som vi är intresserade av.[§] Till och med Dommanget medger att Marx’ inriktning och verksamhet under denna period låg så långt borta från blanquisterna som det gick.⁵⁸ Utöver att nämna Marx’ medlemskap i den icke blanquistiska klubben (som han accepterar som faktum) pekar Dommanget med rätta på två skäl: (1) Marx’ kraftfulla motstånd mot projektet Tyska legionen, som organiserades av tyska emigrantdemokrater i Paris (Herwegh, Bornstedt, m fl) – en äventyrspolitisk revolutionsromantik som låg helt i linje med

54 Se kapitel 10, avdelning 1.

* Ett **morganatiskt äktenskap** är ett giftermål mellan en medlem av ett furstehus och en person av lägre rang – öa.

55 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 376.

56 Jmfr detta kapitel, avdelning 1, s 105.

57 Påståendet gjordes i Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx, ...*, s 132. Tillbakavisas i Dommanget, *Idées Politiques...*, s 376.

§ Historikern Samuel Bernstein hittade en medlem vid namn ”Marx” som talade vid Sällskapet för människans rättigheter ungefär under den period då Karl Marx befann sig i Paris. Och på basis av svaga bevis hävdade han att det var Karl Marx själv. P Amann, som undersökte dokumenten igen, visar på ett övertygande sätt att det inte kan ha varit Karl Marx. Bernstein avfärdade Amann i sin bok *Auguste Blanqui*, i en not som visade att han inte hade några motbevis att lägga fram. (Påståendet att Marx deltog i den franska klubben fördes fram av Samuel Bernstein, ”Marx in Paris, 1848”, *Science & Society*, 1939, III, s 323-355 och 1960, IV, s 211-217. Argumenten mot fördes fram av P Amann, ”Karl Marx, ’quarante-huitard français?’”, i *IRSH*, 1961, VI, s 249-255. Bernstein fick tillfälle att gå i svaromål i sin bok *Auguste Blanqui*, s 144 f, 153 not 2.) Bernsteins påstående upprepas, men ingen har bestridit Amanns resonemang, som enligt min uppfattning har gjort slut på historien för gott.

58 Anledningen till att vi säger ”till och med Dommanget” förklaras i specialnot D, avdelning 7.

Blanquis samtida entusiasm för den nya franska republikens ”revolutionära krig”, men var främmande för Marx’ perspektiv, och (2) Marx’ och Engels’ innerliga relationer till och välvilliga inställning till den provisoriska regeringens vänsterflygel (Ledru-Rollin och Flocon mer än Louis Blanc).⁵⁹

Hursomhelst finns det inga tvivel om det faktum att Marx och Blanqui inte träffades och inte hade några som helt personliga kontakter.

Nästa gång Marx var i Paris var 1849, efter att revolutionen i Tyskland hade besegrats. Han stannade där från första veckan i juni till 24 augusti. Utkastad av den franska regeringen anlände han till London ett par dagar senare. Under denna period satt Blanqui i fängelse i Doullens. Strax efter sin ankomst till Paris berättade Marx för Engels: ”Jag umgås med hela det revolutionära partiet och inom några dagar kommer jag att ha tillgång till *alla* revolutionära tidningar.”⁶⁰ Efter denna optimistiska anmärkning följdes inte Marx’ brev från denna period av några fler hänvisningar till kontakter med den franska rörelsen. Man måste förmoda att sådana kontakter var minimala, speciellt som regeringen började slå ner på honom i syfte att kasta ut honom ur landet. Vad gäller ”*alla* revolutionära tidningar”: Marx kunde knappast ha syftat på de blanquistiska tidningarna eftersom det vid denna tidpunkt inte fanns några sådana. *Les Veillées du Peuple* gavs inte ut förrän i november. Det finns inga tecken på att det ”revolutionära partiet” betydde speciellt blanquisterna, lika lite som ”revolutionära tidningar” betydde blanquistiska sådana. Allt vi känner till om Marx tyder på att beteckningen hade en mycket vidare betydelse för honom. Men vi vet egentligen inte vad han syftade på.

Blanquisterna i London 1850 och SUCR-episoden reserveras för sina egna kapitel.

Var befann sig Blanqui själv under 1850-talet? I fängelse fram till amnestin 1859: i Doullens fram till oktober 1850, sedan på Belle-Ile från november detta år till november 1857. Under denna långa tid på Belle-Ile var han fullständigt förhindrad att få böcker, och kunde alltså inte ens ha blivit bekant med Marx’ publikationer ens om han hade velat det. När han hade befriats vid amnestin 1859 bodde han utomlands till början av 1861, då han återvände till Paris, bara för att arresteras i mars och i juni dömas till 4 års fängelse. Åtminstone i januari 1860 och under en okänd tidsperiod vistades Blanqui i London. Det var alltså andra gången han befann sig i samma stad som Marx. 1924 använde Dommanget sin påhittighet för att framkasta att det kan ha ägt rum ett möte då. 1929 gjorde Rjazanov samma sak. Men spekulationerna ledde ingenstans och senare medgav Dommanget att något möte inte kunde ha ägt rum.⁶¹

I samband med försvarsrörelsen har vi under perioden 1861 sett ömsesidiga uttryck för uppskattning. Det fanns genljud av denna känsla nära slutet av det decenniet. Som vi kommer att se i kapitel 18 deltog inte blanquisterna på något konstruktivt sätt i internationalen före Pariskommunen, och det finns inget att rapportera för större delen av 1860-talet, och inte så mycket efter det. I ett brev till sin vän Kugelmann från december 1868 om den så kallade ”franska grenens” och dess ledande

59 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 377, som hänvisar till Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, s 152, som stöd. För Engels’ höga tankar vid denna tidpunkt om Ledru-Rollin och Flocon, se hans två brev till sin svåger E Blank, 26 och 28 mars 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 166, 168 f.

60 Marx, ”Brev till Engels”, 7 juni 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 199.

61 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 386-389.

pseudorevolutionär Félix Pyats pajaserier, nämnde Marx att han var jättenöjd att se att ”Blanqui via en av sina vänner” hade låtit publicera en artikel som förlöjligande Pyats lösa påståenden.⁶² I själva verket hade artikeln publicerats av Tridon i en veckotidning som var positivt inställd till Pyat, men jag ser inget skäl till varför Marx trodde att Blanqui hade skickat den från fängelset. Jag förmodar att blanquisterna i London sa det till honom, och han var säkert tillfreds med att tro det.

Några månader senare började Paul Lafargue, som hade gift sig med Laura Marx 1868, att spela den roll som Dommanget senare spelade litterärt: det vill säga som äktenskapsmäklare mellan Marx och Blanqui. Lafargue, som utöver allt annat hade ett lämpligt temperament för den blanquistiska strömningen, var av förställiga skäl en av Den gamles beundrare. Han hade återvänt till Frankrike för att göra tentor för att få en fransk läkarexamen (utöver sin brittiska examen), men hans far var orolig för att han skulle ryckas med av sin politiska verksamhet och misslyckas med sin examen, och därmed inte kunna starta en läkarpraktik. Den gamle Lafargue satte i sin tur press på Marx för att han skulle få Paul att koncentrera sig på tentorna, och hursomhelst var Marx bekymrad för sin dotters framtid.

Omkring februari 1869 började Lafargue skriva till Marx om en politisk veckotidning som höll på att grundas av en grupp blanquister och republikaner. Namnet skulle bli *La Renaissance*, och Paul var indragen som medarbetare. Han skickade Marx prospektet, tillsammans med lite nyheter om hans bok *Filosofins elände*, som säkerligen skulle bereda Marx glädje: ”Blanqui”, skrev Paul, ”har ett exemplar av den och lånar ut den till alla sina vänner. Således har Tridon läst den och var glad att se hur *il Moro* [Marx] pryglade Proudhon. Blanqui har den största aktning för dig...”⁶³ Nyheterna om att Blanqui spred litteratur kan ha ett uns av sanning, eller det hoppas man. Inga sådana rapporter kom från någon annan källa. Vi kommer att återkomma till tidningsprojektet.

När Marx i mars skrev ett oviktigt nyhetsmeddelande till Engels, nämnde han att Blanqui ”är i Paris nu” (understruket) och att Lafargue uppenbarligen står i kontakt med honom. Men Marx kommenterade inte denna information, utom att rapportera om ett skämt av Blanqui om en underlig figur vid namn Moilin. I samma brev anmärkte Marx oroligt att Lafargue kanske var för djupt indragen i politiken för att lyckas ta sina examina. Detta, tillade han, ”kan bli besvärligt, ty alla hans vänner [i *Renaissance*-projektet] är blanquister. Jag ska varna honom. Han borde ta sina examina först.”⁶⁴ Marx var uppenbarligen inte så glad över Lafargues ”koteri”, som han kallade det, men – som han förklarade – det fanns två motstridiga motiv. Oavsett vad Marx må ha skrivit till Lafargue som varning, så har vi bara ett brev från 2 juni, där Marx bara uppgav oenighet med Blanqui (som Lafargue rapporterade det) på en smärre punkt.⁶⁵ I ett brev från samma dag till sin dotter Jenny (som vi ska komma ihåg var gift med en vänsterrepublikansk beundrare av Blanqui, Longuet, som hade brukat besöka den gamle mannen på Hôpital Necker när denne satt fängslad där 1864-1965), förklarade Marx varför han var tveksam till att acceptera att samarbeta med *La Renaissance*:

Vad gäller Lafargues tidning, känner jag mig ganska betänksam. Å ena sidan skulle jag vilja gå Blanqui till mötes. Å den andra kommer mina andra sysslor inte att tillåta mig att göra så

62 Marx, ”Brev till Kugelman”, 5 december 1868, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 580 f.

63 Lafargues brev till Marx citerades i Marx, ”Brev till Engels”, 1 mars 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 264; Engels kommenterade den 3 mars, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 270.

64 Marx, ”Brev till Engels”, 1 mars 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 264.

65 Marx, ”Brev till Lafargue”, 2 juni 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 608-610.

mycket för dem, men framförallt är jag rädd för att den *gamle* Lafargue skulle misstänka mig för att pressa hans son till förhastade politiska handlingar och få honom att försumma sina yrkesplikter.⁶⁶

I juli reste Marx till Paris, tydligen på begäran från den gamle Lafargue, för att säkerställa Pauls medicinska bana. I ett brev från Paris informerade han Engels om att Blanqui hade lämnat huvudstaden – och lika bra det.

[Blanqui] har lämnat Paris ... och rest till Bryssel, och under de rådande omständigheterna var hans frånvaro ingalunda ovälkommen för mig. Och tidningen [*La Renaissance*] har ”skjutits upp” av samma orsak.⁶⁷

Jag antar att Marx menade att om han verkligen hade träffat Blanqui så skulle det ha varit svårare att frigöra Paul från inblandning i tidningen. När Marx *nästan* befann sig i samma stad samtidigt med Blanqui så skymdes hela situationen således av den ovidkommande frågan om Lafargues medicinska framtid.

I mars 1870 fanns följande förfrågan i ett brev som Marx skickade till familjen Lafargue: ”vad hör man om Blanqui? Är han i Paris?”⁶⁸ Och det var allt.

Det sista omnämmandet av Blanquis namn i Marx’ och Engels’ brevväxling kan betraktas som symboliskt. I Marx’ fall fanns den sista skriftliga hänvisningen i samband med Assis ”komplott” som redan har omnämnts: Marx skickade ett brev till Assis advokat där han försäkrade att han varken hade några förbindelser med Assi eller med Blanquis inbillade sammansvärjning i London.⁶⁹

Engels’ sista omnämmande av Blanqui i ett brev var som svar på Liebknechts begäran om ett foto av Blanqui: nej, han hade inget foto.⁷⁰ *Inga förbindelser* skrev Marx, *inget foto* skrev Engels, och under det återstående nästan kvartsseket omnämndes inte den gamle revolutionären av någon av dem i något brev.⁷¹

Men det fanns en epilog, genomförd av *shadchan*, det vill säga Lafargue. Den kloka judiska *shadchan*, berättar litteraturen för oss, arrangerar ett äktenskap genom att säga till vardera parten hur häftigt förälskade den andre är, utöver att lovprisa vars och ens dygder. Vi har sett minst ett fall där Lafargue hade berättat för Marx om Blanquis beundran och intresse. 1879 får vi en skynt av andra sidan av denna operation. Två dagar efter att Blanqui släpptes ur fängelset i juni 1879 skickade Lafargue ett brev till honom. Grundandet av ett självständigt arbetarparti i Frankrike stod på dagordningen, och Lafargue föreslog för Blanqui att han skulle bära dess fana. Brevet var ganska överdrivet fyllt av komplimanger (men varje *shadchan* vet hur lätt varje brud eller brudgum tror på när ett i övrigt anspråkslöst ansikte tillskrivs skönhet). Mot slutet föreslog Lafargue att Blanqui skulle komma till London för att vila sig, och hans sista ord var: ”Marx, som har följt hela din poli-

66 Marx, ”Brev till dottern Jenny (fru Longuet”, 2 juni 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 611.

67 Marx, ”Brev till Engels”, 14 juli 1869, Marx/Engels, *Werke*, band 32, 337.

68 Marx, ”Brev till familjen Lafargue”, 5 mars 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 656.

69 Marx, ”Brev till Bigot”, 11 juli 1871, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 244. ”Komplotten” var den som nämndes ovan i avdelning 3, s 112.

70 Engels, ”Brev till Liebknecht”, 23 april 1872, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 451.

71 Bortsett från brev nämnde Marx Blanquis namn 1875 i ett tal om Polen (se Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 575) och i förordet från 1880 som det hänvisas till i not 52, s 115 ovan.

tiska bana med så mycket intresse, skulle bli glad över att göra din bekantskap.”⁷²

Jag betvivlar inte att Paul frågade sin svärfar: ”Hörde inte jag dig säga en gång att du skulle vilja göra gamle Blanquis bekantskap?” – ”Mais certainment!” säger svärfadern. Och så tar skribenten med detta fullständigt sanna uttalande i sitt eget brev. Det är inget konstigt med det. Det besvärliga är de slutsatser som historiker och levnadstecknare drar.*

Det finns inga uppgifter om något svar på Lafargues brev till Blanqui. Även om vi antar att han skickade ett tack för lyckönskningar som svar, så var denna brist på lyhördhet för Marx’ intresse stadigt sann för Blanqui i alla fall som inte förmedlades av någon annan (som Watteau). Främst bland de som skulle ha blivit överraskade att höra att Marx var blanquist var – Blanqui. Blanqui nämnde inte *Kommunistiska manifestet* någonstans i sitt publicerade material, sin brevväxling eller sina personliga papper. Det finns inget som tyder på att Blanqui någonsin läste *Kapitalet* eller var bekant med boken, även om Dommanget skriver att han ”såg” den franska upplagan av detta verk 1872. Även om Blanquis namn figurerar i *Pariskommunen*, vilket gjorde skandal i den respektabla världen 1871, så nämner inte Blanqui detta dokument (han satt förvisso i fängelse när det kom ut).⁷³

Det finns alltså all orsak att tro den rapport som Gabriel Deville, under många år en av ledarna för det guesdistiska (så kallade marxistiska) partiet i Frankrike, avgav. 1879 var Deville en ung man som nyligen hade rekryterats till marxistiska uppfattningar. Under den hårda vintern i slutet av detta år besökte Blanqui, som hade släppts ur fängelset i juni föregående år, Devilles bostad varje måndag morgon. Under loppet av deras samtal underlät inte den unge mannen att föra fram marxistiska idéer. Han fick intrycket av att vara oense med den gamle mannen, och i ett uttalande som skrevs ner senare förkunnade han att Blanqui inte tyckte om Marx och ”inte försökte bekanta sig med Marx’ arbete”.⁷⁴

Det inskränker sig till följande: Marx var bara tillräckligt mycket ”blanquist” för att var lika verkligt intresserad av att träffa den gamle revolutionären som du skulle vara, kära läsare. Och Blanqui var inte ens intresserad av att säga hej. Resten är sagor: förfalskning.

6. Marx och Blanqui: enhetsfronten

Den fjärde beståndsdelens i förhållandena mellan Marx och Blanqui eller Marx och blanquisterna

72 Lafargue, ”Brev till Blanqui”, 12 juni 1879, opublicerat, bevarat bland Blanquis postuma papper och manuskript. En kombination av citat och sammanfattningar finns i Dommanget, *Idées Politiques...*, s 395 f, och i Bernstein, *Blanqui*, s 346-349.

* Detta är ett blodisande fall. På basis av denna sista mening i Lafargues brev, plus det faktum att Marx’ andra svärson Longuet hade skrivit till Blanqui på ett lika berömmande sätt (och på så sätt bevisat svärsönernas enighet) hävdar Dommanget definitivt att Marx *inte* höll med om Engels’ bedömning av Blanqui i ”De blanquistiska Kommunflyktningarnas program” (plats 8). Han åberopar den socialistiske historikern Zévaès’ åsikt, som drog slutsatsen att Lafargues brev inte bara uttryckte Marx’ åsikt om en önskan att träffa Blanqui, utan också hans uppfattning om ”Blanquis aktivitet och arbete”. I sin *Auguste Blanqui* bryter Samuel Bernstein plötsligt med sin vanliga tråkighet och blir en påhittig romanförfattare: (både) Marx och Engels ”drog slutsatsen” att Blanqui var mannen som skulle leda det kommande franska arbetarpartiet, och valde ut Lafargue som det logiska valet att ställa förslaget. Till skillnad från Dommanget för inte Bernstein fram några som helst argument för att ha kommit till denna slutsats. (Dommanget, *Idées Politiques...*, s 396 (han anger ingen källa för sitt citat från Zévaès); Bernstein, *Blanqui*, s 346-348.) Detta är så att säga kuppmentalitet tillämpad på historieskrivning.

73 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 377, 390, 392.

74 Devilles utsago återberättas med tungt hjärta av Dommanget, *ibid*, s 397, som anger följande källa: ”Uttalande av Gabriel Deville – se *Blanqui sous la IIIe République* (manuskript), kapitel IV.”

handlar om enhetsfrontsfrågan.

Begreppet ”enhetsfront” uppstod förstas efter Marx’ tid, men jag använder det här eftersom dess sentida historia framhäver ett särdrag skarpt: frågan om en enhetsfront uppstår när två eller fler politiska strömningar *är oense*. Frågan är i vilken mån och inom vilka gränser de kan samarbeta *trots* det faktum att de är oeniga eller till och med fientligt inställda.

Det är bara begreppet som är modernt. Tanken är det inte, eftersom problemet är gammalt. Samma idé förebådades i del II och IV i *Kommunistiska manifestet*. Som vi tidigare nämnt sa Manifestet: ”I Frankrike ansluter sig kommunisterna till det socialistiskt demokratiska partiet”⁷⁵ och för Tyskland talade det om att de under lämpliga förhållanden ”kämpar ... tillsammans med bourgeoisin”.⁷⁶ Vare sig vi kallar det en ”allians”, ”koalition”, ”gemensam kamp” eller vad som helst, så talar vi om enhetsfrontsfrågan i en eller annan form.

Det är få som inser att Marx var pionjär när det gällde att förstå enhetsfrontsbegreppet i praktiken. I detta fall var det inte förknippat med teoretisk oklarhet, som ibland är fallet, utan snarare hans motvilja mot sekter och sekterism. Mot sekten ställde Marx föreställningen om ett *brett klassparti*, en rörelse som omfattade en stor variation av arbetarelement, där dess ”cement” utgjordes av deltagande i klasskampen snarare än ideologisk enhetlighet. Det var Marx’ syn på internationalen, som så att säga var en enhetsfront i form av en allomfattande organisation.⁷⁷ Till skillnad från detta handlade de problem som togs upp i Manifestets avdelning IV om enhetsfronter (eller ”allianser”) som knöt samman befintliga organisationer med antagonistiska eller konkurrerande politiska program.

Traditionella sekterister anser att alla som avvisar deras speciella sorts socialism är en fiende, och av det följer att de bara kan arbeta med personer som de är överens med – med andra ord med sig själva. Märkligt nog kommer vi att märka att det även är ståndpunkten bland de marxologer som ”bevisar” att Marx var blanquist bara med hjälp av det faktum att han gick med i en enhetsfront som bland annat omfattade blanquister. (Den planerade enhetsfronten vid namn SUCR kommer att bli ämnet för kapitel 12.)

Den allra första organisatoriska struktur som Marx tänkte ut – Kommunistiska korrespondenskommittén som han bildade i Bryssel – var en form som var utformad för att utgöra ett paraply över *olika* ideologiska strömningar inom ramen för vad han samtidigt kallade en rörelse av ”Demokratiska kommunister”.⁷⁸ Det manifest som Marx färdigställde i början av 1848 kallades inte Kommunistiska förbundets (en organisations) manifest, utan ett manifest för den kommunistiska strömningen i sin helhet (”parti”) som inte existerade i fast organisatorisk form. Ända från början siktade Marx på en organisatorisk form som tillät olika (följaktligen möjligen antagonistiska) politiska program att samexistera inom ramen för något som grovt kunde betraktas som ”kommunism”, eller

75 Se nedan, kapitel 10, avdelning 3, s 132.

76 Se avdelning IV i *Kommunistiska manifestet*. på marxistarkiv.se, s 22.

77 Denna syn på internationalen beskrivs i detalj i Collins & Abramsky, *Karl Marx and the British Labour Movement: Years of the First International*, London: Macmillan 1965.

78 Orden ”Demokratiska kommunister” stod högst upp i de brev som skickades från Bryssel till chartistledaren O’Connor, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 58. Angående korrespondenskommittén i Bryssel, se McLellan, *Karl Marx...*, s 154 f, för dess aktiviteter, se Förder, *Marx und Engels am Vorabend der Revolution. Die Ausarbeitung der politischen Richtlinien für die deutschen Kommunisten (1846-1848)*, Berlin: Akademie-Verlag 1960, kapitel 3.

till och med ännu bredare, inom ramen för en ”proletär” eller ”proletärt revolutionär” politik.

Dessutom var den allra första organisatoriska form som Marx försökte utarbeta i grunden *internationell* till sin omfattning. Kommunistiska korrespondenskommittén i Bryssel var förstås tänkt att täcka åtminstone Europa. Även om Kommunistiska förbundet till största delen hade tyska medlemmar (den stora begränsningen utgjordes av det språk som användes vid mötena) så var även det i princip ”universellt”, och innefattade faktiskt en blandning av skandinaviska och andra icke tyska medlemmar. Den kanske allra tidigaste organisationen av socialister och kommunister som var specifikt internationell var de Broderliga demokraterna, som grundades i september 1845 i London av vänsterchartisten G J Harney. Marx och hans korrespondenskommitté i Bryssel var nära anhängare, precis som de Rättfärdigas förbund i London. Broderliga demokraterna, som så sent som 1850 fortfarande hade mer än 20 lokalavdelningar i England, hade medlemmar från flera europeiska nationaliteter. *De flesta fransmän som anslöt sig till dem var utan tvekan blanquister*, ändå har ingen förvirrad historiker dykt upp och hävdat att Harney därmed blev ”blanquist”.

För att förstå enhetsfronten 1850, som vi kommer att betrakta senare, bör vi försöka få en inblick i Marx’ tänkande i frågan om enhetsfronter.* Det faller sig att Marx förde fram sina åsikter i ett brev i samband med ett föga känt problem som först måste förklaras innan vi kan förstå vad Marx sa.

David Urquharts erfarenheter i den brittiska diplomatins tjänst i Turkiet hade gjort honom till Storbritanniens ledande rysshatare och Turkietvän, och han hade utvecklat uppfattningen att Lord Palmerston i själva verket var en agent för ryska intressen. Han organiserade en rörelse av ”urquhartitiska” grupper vid namn Kommittén för utrikes angelägenheter, som hade inflytande inom samtliga engelska kretsar från Tories till chartisterna. Marx medgav en punkt där han var överens med Urquhart – motstånd mot Palmerstons utrikespolitik eftersom den var ryssvänlig. I övrigt betraktade han Urquhart som en galen, vansinnig, medeltida, proturkisk glorifierare av islam. Marx träffade honom bara en gång, och rapporterade till Engels att han var en ”fullständigt fanatisk galning”, som trodde att alla revolutionärer var ryska agenter och fick raseriutbrott när han fick mothugg. Dessutom förde Marx fram sin åsikt om Urquharts allmänna politik helt öppet i *New York Tribunes* spalter. Inte heller hade Urquhart själv några illusioner: ”han vet, eftersom jag själv har berättat för honom”, skrev Marx till Engels, ”att jag inte håller med honom om *någoting* förutom frågan om Palmerston”.⁷⁹

* En speciell sorts enhetsfront diskuteras i Marx’ och Engels’ ”Hänvändelse till förbundet” från mars 1850 – speciell eftersom det är frågan om en politik mitt under en revolution. Ämnet här är inte en enhetsfront mellan speciella organisationer utan mellan breda klassiskt och politiska strömningar, det ”revolutionära arbetarpartiets förhållande till den småborgerliga demokratin”. Den övergripande formuleringen har en bred tillämplighet: ”Det gör gemensam sak med denna gentemot den fraktion, vars störtande arbetarpartiet eftersträvar; det uppträder emot den i allt, där den försöker att befästa en egen position.” Längre fram konstaterar hänvändelsen en allvarlig svårighet: de borgerliga demokraterna kan inte tänka sig en allians med arbetarrörelsen där den sistnämnda har ”lika makt och lika rättigheter”, ändå måste arbetarna vara ”självständigt organiserade”. Det bådär inte gott för en enhetsfront mellan jämlika självständiga krafter. Men under kampens lopp sammanfaller deras intressen och en tillfällig allians (så att säga en allians på slagfältet) kan uppstå av sig själv. (Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet*, på marxists.org.) Men vi lämnar dessa revolutionens problem åt sidan för våra nuvarande syften.

79 För Marx’ uppfattningar om Urquhart i sin brevväxling, se breven i Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 284 f, 395, 440, 455, och Cluss’ artikel, som grundar sig på ett brev från Marx, i *ibid*, band 12, s 477. För Marx’ möte med Urquhart, se Marx, ”Brev till Engels”, 9 februari 1854, Marx/Engels, *ibid*, band 39, s 412 f. För Marx’ publicerade kritik av Urquhart, se hans artiklar utan rubrik i *New York Daily Tribune*, 19 april 1853 (*ibid*, band 12, s 22, utkastet skrevs av Engels), 4 oktober 1853 (*ibid*, band 12, s 309), 28 januari 1854 (*ibid*, band 12, s 559), 9 juni

Så Marx publicerade ett antal artiklar om utrikespolitik i den urquhartitiska pressen. Det var omfattningen på denna ”enhetsfront”.

Frågan kom upp när Lassalle skrev till Marx om en tysk urquhartit vid namn Fischel: denne advokats politik var dålig – varför ansluter sig Marx till sådana människor i England? Det lockade fram Marx’ tankar om begränsade politiska allianser. Hans svar förklarade omfattningen på hans samarbete med urquhartiterna, som han kallade ett ”kartellförhållande”. Han underströk att han aldrig hade ”bytt ett ord om inrikespolitik” med Urquhart ”sedan jag en gång för alla berättade för honom att jag var en revolutionär, och han sa till mig lika öppet att alla revolutionärer är agenter för eller lurade av regeringen i Petersburg”.

Marx’ resonemang gick så här. Förvisso är Urquhart en ideologisk reaktionär, ”metafysiskt” talat.* Men inom utrikespolitiken är hans rörelse ”objektivt revolutionär”. Hans motiv är ointressanta, precis som det skulle vara ointressant om den som stod närmast intill dig under ett revolutionärt krig sköt mot samma fiende utifrån patriotiska eller revolutionära motiv. ”Urquhart är en *kraft* som är rädd för Ryssland. Han är den enda *officiella* personen i England som är modig och ärlig nog att stå upp mot den allmänna opinionen.” ”Tillsammans med urquhartiterna”, säger Marx, för vi ”krig mot Ryssland, Palmerston och Bonaparte”, där personer med olika politiska uppfattningar deltar, inklusive Fischel. Han antyder att alliansen med urquhartiterna bara är livskraftig så länge det inte finns någon revolutionär situation: ”Om vi skulle gå in i en *revolutionär* epok i Tyskland” då skulle all denna ”diplomati” med urquhartiterna ”givetvis upphöra” – *givetvis* på grund av urquhartiternas revolutionsfientliga ståndpunkt. Men ”det existera för närvarande inget *revolutionärt* parti i Tyskland”.

I detta sammanhang slår Marx fast ännu ett grundläggande villkor. Under denna ”diplomati”, betonar han, ”ger ingendera sidan på minsta sätt upp någonting och gör heller inga undanflykter”. Han fortsätter med att sätta punkten över i på denna princip om *ömsesidig frihet att kritisera*:

Vi revolutionärer måste utnyttja dem [urquhartiterna] så länge de behövs. Det hindrar oss inte från att ge dem rejält på nöten när de blir ett hinder på det inrikespolitiska området. Urquhartiterna tog inte illa upp när jag samtidigt skrev under eget namn i chartisternas tidning som de hatar som pesten, i Ernest Jones’ *People’s Paper* så länge den existerade. E Jones skrattade åt Urquharts egendomligheter, drev med dem i sin tidning, och ändå medgav han offentligt i samma tidning hans utomordentliga värde på det utrikespolitiska området.⁸⁰

Detta var alltså i Marx’ ögon en grundläggande sida hos en enhetsfront (en tillfällig och begränsad allians): ömsesidig frihet för alla deltagare att offentligt uttrycka sina politiska uppfattningar utan ”några undanflykter”, allting öppet och på bordet. För övrigt använde Engels senare ordet ”fördrag” för att beskriva samarbetet med den Demokratiska rörelsen i Bryssel och gruppen *Réforme* i

1854 (*ibid*, band 13, s 227). För det sista uttalandet (”inte håller med ... om *någonting*”), se Marx, ”Brev till Engels”, 22 april 1854, *ibid*, band 39, s 440.

* Men i slutet av sitt brev klargör Marx den säregna formen på Urquharts ”reaktionära” metafysik: ”... urquhartitiska romantik är trots sitt fanatiska hat mot den franska revolutionen och allt ’allmängiltigt’ extremt liberal. Individens frihet är hans sista ord, bara på ett väldigt komplicerat sätt. För att få till stånd denna frihet döljer han förvisso ’individens’ i alla möjliga sorters gamla kostymer.”

80 Marx, ”Brev till Lassalle”, c:a 2 juni 1860, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 549. Diskussionen om Fischel finns på s 547-549.

Frankrike före 1848 – allianser som också utan frågor antog den ömsesidiga rätten att kritisera.⁸¹

Nå, det skulle krävas en hel del för att på basis av dessa fakta göra Marx till en ”urquhartit”. * Ändå skilde sig Marx’ ”kartell” med Urquhart i detta avseende från hans enhetsfront med blanquisterna: Marx hade inga som helst förhoppningar om att med hjälp av detta samröre påverka Urquharts egna åsikter. Han visste att denna galning var omöjlig att rubba, och att vinna över urquhartiternas basmedlemmar var inte något praktiskt mål. Måltavlan för ”kartellen” var den allmänna opinionen. Med blanquisterna var situationen en helt annan.

Tänk er själva: här i London var de franska emigranterna en politiskt löslig tendens – till största delen bestående av unga, oerfarna personer, utan en enda ledande figur på plats med någon som helst styrka eller prestige. Deras verkliga ledare, den fängslade Blanqui, var för många eller de flesta av dem bara ett namn och en legend. De saknade en egen organisation, och hade knappt någon egen utvecklad politisk ideologi .... Men det var ju en strömning som nästan var lovligt villebråd!

Ändå är marxologins annaler fylld av häpnadsväckande föreställningar att så fort Marx – som just hade genomgått en revolution under extremt tryck – hade något med dessa emigranter att göra så blev han (Marx) en ”blanquist”! Det vill säga att han godtog *deras* dunkla idéer!

Visserligen hittades denna saga på av Eduard Bernstein (som vi i detalj redogör för i specialnot B), men den blev ett inventarium i en stor del av den marxologiska mytologin. Mytskaparna har inte påstått sig presentera fakta om dessa Londonblanquisters fantastiska kraft att genomdriva sina åsikter hos var och en inom räckhåll för deras vibbar. Den marxologiska berättelsen litar helt enkelt till osmos: ställ någon intill en levande blanquist så kommer offret att börja genomföra kupper ... Det är en nära analogi till en annan teori om mystisk inverkan: FBI:s traditionella åsikt att alla som har en kommunistisk släkting, eller har umgåtts i en organisation med verkliga eller påstådda kommunister därmed är besudlade för resten av livet. Eller kanske den verkliga parallellen är myten om Dracula: när någon väl har omfamnats av vampyrfursten med vassa tänder, så blir offret själv – blodtörstigt.

Det förnuftiga alternativet är uppfattningen att Marx betraktade blanquisterna som revolutionärer med vilka han hade allvarliga meningsmotsättningar, men var öppen för politiken att sluta enhetsfronter med dem *på samma gång som han försökte vinna över dem från deras felaktiga teorier*. Vi kommer att se att det verkligen var det övergripande mönstret under Marx’ relationer med Londonblanquisterna. Det är knappast överraskande att upptäcka att Marx försökte omvända tillfälliga blanquistiska allierade från deras barnsliga kupppolitiska idéer. Långt från att svälja den bisarra teorin att Marx övertygades bara genom att komma i kontakt med de relativt teorilösa blanquisterna, så vet vi tvärtom att förhållandet gick i motsatt riktning.

81 Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org. [I engelska texten står ”cartel”, kartell – öa.]

* Bara Isaiah Berlin är vuxen utmaningen. Hans biografi om Marx säger rent ut att ”Marx blev en officiell urquhartit” – märk väl, *officiell*. (Berlin, *Karl Marx, ...*, s 190, se även s 263.) Berlin slösade naturligtvis inte något utrymme på att nämna Marx’ åsikter om Urquhart eller andra obekväma fakta.

Kapitel 10 Marx mot blanquismen

Vi har tillräckligt mycket betonat att Marx aldrig kom fram till den sekteristiska inställningen som sa: ”Vi de Rena kan inte ha något med blanquisterna att göra eftersom vi är oense med deras åsikter...” Den andra sidan av denna bild är att Marx verkligen med kraft avvisade den blanquistiska (jakobin-kommunistiska) kuppmentaliteten och konspirationspolitik. Dessutom gjorde han det på ett ovanlig konsekvent sätt från sina tidigaste kända till sina sista politiska skrifter. På denna såväl som andra punkter är myten om ”Marx-Blanqui” speciellt olycklig.

Den för våra syften viktigaste kritiska analysen av blanquismen publicerades av Engels 1874, och vi kommer att återvända till den i plats 8, ”De blanquistiska Kommunflyktingarnas program”. Blanqui, förklarade Engels, ansåg ”att en liten välorganiserad minoritet, som i rätta ögonblicket försöker sig på en revolutionär kupp, ... genom ett par inledande framgångar [kan] riva med sig den stora massan och på det sättet göra en segerrik revolution.” Verktöget var en konspiratorisk grupp. Dess principer var ”att revolutionerna överhuvudtaget inte gör sig själv, utan görs; att de görs av en förhållandevis liten minoritet och efter en i förväg uppgjord plan; och till sist, att det alltid ’snart brakar loss’.”¹

Men det skrevs efter årtionden av erfarenheter. Hur var det med unge Marx?

1. De tidiga åren

Hela 30 år tidigare hade Marx angripit den jakobinska vänsterns kupppolitiska revolutionsromantik lika kraftfullt.

Han hade varit i Paris under mindre än ett år, en nyss flygfärdig socialist eller kommunist. Han hade reagerat på ett av de första våldsamma utbrotten av proletär klasskamp i Tyskland, de schlesiska vävarnas revolt, och tvivlade inte på att ”socialismen inte [är] möjlig utan revolution”, som han skrev i en artikel som publicerades i augusti 1844.² Men han lät inte bli att föra fram sin kritik av ren våldspropaganda. Hans språk var ännu inte fullt ”marxistiskt”, men ståndpunkten var klar:

Ju mer utvecklad och allmän den *politiska* förståelsen i ett folk är, desto mer kommer *proletariatet* att slösa sin energi – åtminstone i rörelsens inledande stadier – på meningslösa och idiotiska uppror som kommer att dränkas i blod. På grund av att det tänker i politiska termer, så anser det *viljan* vara orsaken till allt ont och *våldet* och *störtandet* av en särskild statsform som universalmedlet. Bevis: det *franska* proletariatets första utbrott.³

Vi ser att det första uttalandet redan förknippade benägenheten till kupppartade revolter med det som med filosofiskt fackspråk kallas voluntarism, att förhålliga viljan, tron att en revolution kan lyckas närsomhelst oavsett de samhällsekonomiska och politiska förhållandena. Samma artikel innehöll ett annat stycke som angriper en voluntaristisk politik som vi citerade på ett annat ställe i samband med Robespierre.⁴

1 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

2 Marx, *Kritiska randanmärkningar till artikeln "Kungen av Preussen och socialreformen"*, på marxists.org.

3 *Ibid.*

4 Se specialnot C, avdelning 1, s 307.

Som vi har sett⁵ var Marx vid denna tidpunkt redan bekant med delar av De rättfärdigas förbund i Paris (som hade stått under blanquistiskt inflytande) och med De rättfärdigas avdelning i London som hade bildats av Karl Schapper och hans medarbetare efter att de hade flytt från Frankrike i efterdyningarna till kuppen i maj 1839. Engels redogjorde senare för hur han och Marx bidrog till omskolningen av De rättfärdiga *utan* att ansluta sig till deras organisation:

... vi upprätthöll inte bara vår fortlöpande korrespondens med Londonborna utan upprätthöll ännu närmare förbindelser med ... ledare[n] för kommunerna i Paris. Utan att gå in på förbundets interna förhållanden, fick vi reda på alla viktigare händelser. Å andra sidan påverkade vi de teoretiska åsikterna hos de mest betydande medlemmarna i förbundet, muntligen, brevledes och genom pressen. För detta syfte använde vi oss också av olika litograferade cirkulär, vilka vi avsånde till våra vänner och korrespondenter över hela världen vid särskilda tillfällen, när det gällde interna angelägenheter för det kommunistiska partiet i vardande. I dessa behandlades ibland förbundet. [Engels hänvisade sedan till "Cirkuläret mot Kriege".]⁶

Vi känner till resultatet. I motsats till myten att Marx på något sätt var besudlad av blanquism genom att umgås med dessa blanquist-befläckade personer, så var det De rättfärdiga (Schapper och hans kamrater) som ändrade sig. För att se vilken del av deras utveckling som kan tillskrivas Marx och Engels, ska vi titta på vad som hände.

Vår information baserar sig på protokollen från diskussionerna som hölls 1845 i London mellan ledande personer från förbundet, i synnerhet Schapper, och paret som bestod av Wilhelm Weitling och hans lärjunge Hermann Kriege. Weitling uttryckte den oberoende viljans politik lika fullständigt som någon annan hade gjort, medan Schapper argumenterade att samhället inte var moget för kommunismen ännu, och att det först var nödvändigt med en hel period av skolning och propaganda. Weitling svarade:

Om den uppfattning som uttryckts av [Schapper m fl] får allmänt stöd så är allt vårt arbete förgäves. Det innebär att för evigt skjuta upp saker från idag till imorgon, från imorgon till övermorgon ... Enligt min åsikt är alla mogna för kommunismen, till och med brottslingarna. De har sin uppkomst just i det nuvarande samhällssystemet och skulle inte längre existera under [de godas] samhälle [dvs. kommunismen]. Mänskligheten är av nödvändighet alltid mogen eller så kommer den aldrig att bli det.⁷

Ingen kan uttrycka det slarvigare än så. Kriege stödde Weitling med det skrämmande argumentet att bara "polisbefäl och borgarbrackor" någonsin sa att samhället inte var moget för kommunismen. Pfänder stödde Schapper: "Kriege vill tvinga folk att anta hans uppfattningar. Han säger till dem: erkänn detta eller så slår jag dig i huvudet..." Här blev Schapper självbiografisk:

Krieges snack är en återspeglning av mig. Det var precis så jag talade för tio eller åtta år sedan, ja till och med för sex år sedan. Men nu har så många bittra erfarenheter kylt ner mig, och jag måste helt hålla med vad reaktionärerna säger: "Folk är inte mogna ännu" ... En sanning bankas aldrig in i huvudet med gevärskolvar.⁸

Schapper gjorde detta uttalande i juni 1845. Hänvisningen till "för sex år sedan" innebar att han

5 Se kapitel 9, s 106, 115.

6 Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org.

7 "Diskussionen im Kommunistischen Arbeiterbildungsverein in London", *Der Bund der Kommunisten, Dokumente und Materialien*, band 1, Berlin: Dietz Verlag 1960, s 217 f.

8 *Ibid*, s 220.

hade genomgått en stor politisk omsvängning strax efter det stora nederlaget i maj 1839. Det tyder på att han hade börjat ändra sina uppfattningar *innan* han blev bekant med Marx och Engels.

Schapper vände sig inte bara mot blanquistiskt kuppmakeri: i dessa diskussioner med Weitling 1845 avvisade han revolutionen som sådan. ”Sanningen”, sa han, ”behöver inget fysiskt våld, den är stark nog i sig själv ... Nej, ingen revolution!” Vi måste ”varna mot revolutioner alltid och överallt ... Det är vår mest heliga plikt överallt att hålla tillbaka ungdomen ... I Tyskland kan vi göra framsteg på lagliga vägar ...”⁹ För honom innebar detta fredliga perspektiv att det skulle gå generationer innan tiden blev ”mogen”. Det var Weitling som hävdade att: ”Upplysning längs fredliga vägar är en illusion. Det vi strävar efter går bara att uppnå i kamp.” Förvisso använde Weitling diskussionerna även för att framhålla sin teori om en kommunistisk diktatur: ”Om vi får till stånd kommunismen med revolutionära medel så måste vi ha en *diktator* som härskar över alla.”¹⁰

Under denna period, åtminstone under 1845, kastade alltså Schapper ut barnet med badvattnet: när han övergav den blanquistiska revolutionsromantiken så övergav han revolutionen tillsammans med blanquismen. Men 1847, då förbundet gick samman med Marx och Engels för att bilda Kommunistiska förbundet, hördes inte ord om denna variant av fredliga reformer: den hade övergivits i sin tur, men utan att återgå till den blanquistiska sortens revolution. *Det är denna korrigerings som jag tror kan tillskrivas Marx' och Engels' inflytande*, helt eller delvis. Det Schapper lärde sig från Marx var hur man skulle vara revolutionär av en annan sort än Blanqui eller Weitling.

Jag medger att denna slutsats grundar sig på indicier, men de är starka. Hursomhelst, vad annorlunda den är från Bernsteins saga om en Marx som omvändes till blanquism bara genom att komma i kontakt med Schapper och hans vänner!

2. *Lärdomar från Brysselperioden*

Det finns bara några historiska punkter som belyser vad som hände under efterföljande år. Weitling blev alltmer isolerad i London och reste för en period till Bryssel, där han fullbordade den process av misskreditering av sig själv som han hade inlett i London. Det var i Bryssel, i mars 1846, som den kända sammandrabbningen mellan Marx och Weitling ägde rum, som jag har diskuterat annorstädes.¹¹ Ett användbart ljus kastas över detta möte i Bryssel om vi ser det som en fortsättning av debatterna i London 1845. Det var inte ett gräl som föll från himlen, som det ofta framställs. Det är mycket sannolikt att en del av ämnena som diskuterades under samtalen i London avverkades denna kväll, men redogörelsen för diskussionen som gavs ett tredjedels sekel senare av en rysk turist vid namn P V Annenkov sa inte mycket om det faktiskt politiska innehållet, som mycket väl kan ha legat långt över Annenkovs kunnande. När folk i London fick höra om utbrottet under detta möte, så visade de medkänsla med Marx: Marx beteende, sa de till honom, var bara väntat. Weitling ”kan bara komma överens med de som blint lyder hans order”. ”Precis som det gick för dig var det här”.

9 *Ibid*, s 220 f, 226 f. Citaten är från diskussionerna den 23 juni och 6 juli, men det finns mycket mer av samma sak rakt igenom.

10 *Ibid*, s 223 (fredliga vägar), 231 (diktatur). Schapper nämnde Cabets förespråkande av en diktator, s 229. För Weitlings förespråkande av en diktatur, se kapitel 3, avdelning 4, s 46-48.

11 Se *KMR*, band 2, specialnot I.

Och de lade till ett långt stycke om Weitlings mönster av intolerans.¹² (Inget av detta kände förstås Annenkov till eller förstod som en del av förhistorien till sammandrabbningen.)

Weitlings lärjunge Kriege hade verkat i USA sedan 1845 och genomfört agitation som misskrediterade den tyska kommunism som han påstod sig företräda.¹³ I sitt ”Cirkulärbrev mot Kriege” kommenterade Marx och Engels Weitlings tal om att ”störta” Mammon från sin tron med övernaturlig kärlek: ”Denna avgud [Mammon] störtas – hur får vi inte veta. Proletariatets revolutionära rörelse i alla länder inskränks till ett uppror ...”¹⁴ Denna begränsning av revolutionen till ett uppror var just den syn på revolutionen som skilde Marx från blanquismen. De ”vi” som genomför störtandet (fortsatte Marx) vill sedan ”lära” proletärerna vad de ska göra, som ”profeter”¹⁵ – i själva verket som den blanquistiska ”Skolande diktaturen”.

Ett år efter att Schapper envist hade hävdat ”Nej, ingen revolution!” under diskussionerna i London, skrev förbundets ledande kommitté till Marx i Bryssel i samband med de pågående ansträngningarna att uppnå ett samarbete. I detta brev, som var undertecknat av nio personer men troligen skrivet av Schapper, var det tydligt att den revolutionsfientliga åsikten hade besegrats:

Vad gäller sammansvärjningar har vi för längesedan gjort upp med sådana dumheter. Hittills har sammansvärjningar bara varit till nytta för våra fiender, och vi har med glädje sett att du har samma åsikt. – Förvisso är vi övertygade om att det inte kommer att fungera och inte kan fungera utan en rejäl [*tüchtige*] revolution, men det är löjligt att vilja utföra en sådan revolution med hjälp av konspirationer och dumma proklamationer som Weitling.¹⁶

Exakt ett år senare, i juni 1847, grundades Kommunistiska förbundet vid en kongress i London. Engels utkast till en kommunistisk programmatisk lärosats lades fram inför denna kongress. Den innehöll ett stort stycke (Fråga 16) om användandet av ”fredliga metoder”, med den största betoningen på revolutionära aktioner, men den innehöll en varning mot revolutionsmakeri:

Kommunisterna ... vet alltför väl att revolutioner inte görs avsiktligt och villkorligt, utan att de överallt och i alla tider varit en nödvändig följd av omständigheter, vilka helt igenom är oberoende av enskilda partiers och klassers vilja och ledning.¹⁷

I september publicerades första numret av förbundets tidning. Den programmatiska ledartikeln hade troligen skrivits av Schapper, och var noga att avvisa både det ”fredliga” perspektivet och konspirationspolitik i samma stycke:

Vi är inte kommunister som predikar evig fred alltmedan våra fiender överallt förbereder sig för krig. Vi vet mycket väl att det ingenstans – möjligen med undantag för England och de nordamerikanska fria staterna – kommer att gå att få en bättre värld om vi inte först har erövrat våra politiska rättigheter med våld. Om det finns personer som dömer oss för det och fördömer oss som revolutionärer, så är det av föga betydelse för oss ... – Vi är inga konspiratörer som vill inleda en revolution på en förutbestämd dag eller mörda furstar. Men inte heller är vi tålmodiga

12 Kommunistiska korrespondenskommittén i London, ”Brev till Marx”, 6 juni 1846, *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 348.

13 Angående Krieges agitation, se *KMR*, band 2, s 108, 284 ff.

14 Marx/Engels, ”Circular Against Kriege”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 47.

15 För detta stycke se *KMR*, band 2, s 108.

16 Kommunistiska korrespondenskommittén i London, ”Brev till Marx”, 6 juni 1846, *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 347.

17 Engels, *Kommunismens grundsatser*, på marxists.org.

lamm som bär sitt kors utan att klaga.¹⁸

Formuleringen om revolutionärt våld var ganska måttfull, mycket mer så än *Kommunistiska manifestet* skulle bli.

I november 1847 tog Engels med en ny faktor i analysen av kuppmentaliteten, som skulle få stor betydelse för framtiden. Hans artikel om Frankrike i den chartistiska pressen ställde frågan om *revolutionär självbehärskning*. Vi har sett att Schapper 1845 hade förordat återhållsamhet i vanliga sammanhang, som del av en revolutionsfientlig politik. Men hur förekommer återhållsamhet i ett motsatt perspektiv?

Den franska regeringen, förklarade Engels, är rädd för arbetande människor. ”De är rädda”, sa han, ”eftersom folket helt har givit upp alla försök till uppror och upplopp.” En paradox, en ytterst genial paradox! Men tanken var egentligen mycket enkel:

Regeringen vill ha upplopp, de provocerar fram dem med alla medel. Polisen ... gör mycket brutala angrepp på folket för att provocera dem att ställa till upplopp och våld. Tiotusentals ... var på gränsen att möta våld med våld, men de höll ut och kommer inte att avtvingas några fler förevändningar för ytterligare munkavlelagar. Och tänk vilken underförstådd förståelse, vilken gemensam känsla av vad som måste göras just nu det måste ha funnits, vilken ansträngning det måste ha kostat folket i Paris att underkasta sig en så ökänd behandling hellre än att försöka ett hopplöst uppror. Vilken enorm utveckling detta tålamod visar hos samma arbetare i Paris ...

Det innebär inte att ”folkets revolutionära glöd minskar”. Behovet av en genomgripande revolution känns mer än någonsin, men folket inser att de behöver ett genomtänkt program, inte ”bara kamp”. Revolutionen tas för given genom en allmän överenskommelse. De väntar bara på det rätta ögonblicket –

... och när det ögonblicket kommer då det är oundvikligt med en sammandrabbning mellan folket och regeringen, då kommer de att komma ut på gatorna och torgen direkt och riva upp gatubeläggningen .. resa barrikader i varenda gränd [etc.].¹⁹

Denna avancerade analys visade att en kupp inte bara var ineffektiv utan en direkt fara för revolutionens verkliga möjligheter. När 1847 närmade sig sitt slut ökade den politiska temperaturen. Det som tidigare hade varit diskussioner i hemliga rum mellan revolutionärer utspelade sig nu i kontinental skala.

3. Frågan om allierade i Manifestet

Kommunistiska manifestet lämnade tryckpressarna när revolutionen hade börjat, men hade inget direkt att säga om kuppmentalitet – eller andra revolutionära taktiska frågor. Till och med hänvisningarna till en våldsamt revolution var av underordnad betydelse. Men det finns tre stycken som är relevanta för ämnet. För det första förkastade inledningen konspiratoriska organisationer. Nära slutet av avsnitt I finns det välbekanta uttalandet att ”Den proletära rörelsen är det överväldigande flertalets självständiga rörelse i det överväldigande flertalets intresse.” Och avsnitt III antog att

¹⁸ *Kommunistische Zeitschrift*, september 1847, *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 505.

¹⁹ Engels, ”Reform Movement in France”, *Northern Star*, 20 november 1847, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 380 f.

proletariatets mål inte gick att uppnå med ”proletariatets ... utvecklade form”, med ”avsaknaden av de materiella förutsättningarna för dess befrielse, som ju först uppkommer som en produkt av den borgerliga epoken.”²⁰

Dessa stycken gällde förvisso den blanquistiska teorin, men ännu viktigare var den politik som utvecklades i avsnitt IV, som inte sa någonting om kuppmentalitet – men ändå uteslöt den fullständigt. Frågan som togs upp var: *Vilka politiska strömningar ser vi som allierade under den kommande revolutionen?*

Som vi har sett²¹ hade Manifestet mycket eftertryckligt sagt att *alla* ”proletära partier” (läs: proletära politiska strömningar) stod för samma ”närmaste mål” som kommunisterna, inklusive att störta det borgerliga styret och att proletariatet skulle erövra den politiska makten. Det ansåg Marx på randen till revolutionen. Avsnitt IV i Manifestet gjorde klart att ”arbetarpartiet” i England var karakteristikerna (med vilket Marx egentligen menade vänsterflygeln). *Och vilka utgjorde arbetarpartiet i Frankrike?*

”I Frankrike”, sa Manifestet, ”ansluter sig kommunisterna till det socialistiskt demokratiska partiet”, det vill säga med den politiska strömning som representerades av *La Réforme*, vars parlamentariska höger utgjordes av Ledru-Rollin och socialistiska vänster utgjordes av Louis Blanc.²² Skaparna av myten om ”Marx-Blanqui” har aldrig förklarat varför Marx i Manifestet helt och hållet gav kalla handen till den blanquistiska strömningen i Frankrike. Manifestet inte *bara* vägrade sträcka ut en politiskt organisatorisk hand till blanquisterna, utan det omfamnade också deras fiender bland de rivaliserande socialistiska strömningarna.

Medan Marx skrev på Manifestet i Bryssel befann sig Engels i Paris. Han hade flyttat dit i augusti 1846, först i syfte att bilda en avdelning av Kommunistiska korrespondenskommittén (Marx’ politiska bas i Bryssel). Senare försökte han etablera det nya Kommunistiska förbundet. Från sin ankomst till Paris tills revolutionen bröt ut 1848 skickade han 17 brev eller rapporter till Bryssel, där han beskrev sin politiska verksamhet. Större delen av hans uppmärksamhet riktades givetvis på grupperna av tyska emigranter som han försökte vinna över. Frånsett detta, *vilka franska politiska strömningar kontaktade han? Vilka delar av den franska vänstern hade han som mål att närma sig?*

Den första, direkt i augusti 1846, var ledaren för de ”ikariska kommunisterna”, Cabet, som han ville få att brevväxla med Kommunistiska korrespondenskommittén i Bryssel, men utan framgång.²³ Hans tidiga brev nämnde också Pierre Leroux och Buchez’ *Atelier* (kristna socialister), men det sas inte mycket om dem. Senare nämnde han i förbigående Dézamys kommunistiska grupper. Och under en period av ett och ett halvt år *fanns det inte så mycket som ens blotta omnämnandet av Blanqui eller den blanquistiska strömningen.*

Myten om Engels mot Marx kommer inte att fungera här. Engels agerade inte på egen hand, utan som Marx’ direkta ombud. När Engels mellan juli och oktober 1847 var tillbaka i Bryssel beslutade han i själva verket tillsammans med Marx uppenbarligen att göra inviter till den socialdemokratiska

20 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 9, 20.

21 Se ovan, kapitel 8, s 98.

22 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, s 22. Engels not om den dåvarande innebörden i ”socialistiskt demokratisk” publicerades i den engelska utgåvan 1888.

23 Engels, ”Brev till Marx”, 19 augusti 1846, Marx/Engels, *Collected Works*, band 28, s 53.

gruppen kring *La Réforme* om en politisk allians. I sin första rapport tillbaka till Marx, började han: ”först idag lyckades jag träffa den lille Louis Blanc ...”²⁴

Engels beskrev entusiastiskt sina försök att ”vinna över” Blanc och Flocon, nämnde planer på eller trevande relationer till Cabet och folket i *Atelier*. Strax efteråt konstaterade han att det troligen inte gick att uppnå samarbete med *Le National* (den högerrepublikanska strömningen!). I januari berättade han om besvikelser med Louis Blanc men bättre relationer till Flocon.²⁵ ... Och under loppet av allt detta *fanns inte ett enda ord som ens återspeglade att Blanqui och blanquisterna existerade*.

Senare, när Marx kastades ut från Belgien efter att revolutionen hade brutit ut, kom han till Paris och skrev omedelbart för *La Réforme* och blev vän med Flocon. Kort sagt: ända fram till sin återkomst till Köln för att starta *Neue Rheinische Zeitung* fullföljde Marx, till en början med Engels som ombud, Manifestets åsikt att kommunisternas allierade i Frankrike var socialdemokraterna. Under de tre till fyra år som denna linje tillämpades, fram tills revolutionen besegrades, finns två fakta att slå fast för alla de som har läst den stora mängden marxologiska påståenden att Marx var ”blanquist”, åtminstone från 1847 till 1851-1852:

- I Marx’ och Engels’ hela korrespondens från år 1 fram till 1850 finns inte en enda hänvisning till Blanqui eller den blanquistiska strömningen eller till blanquister som sådana.
- I Marx’ och Engels’ samlade skrifter fram till 1850 – publicerade, skrivna eller hopradsade utgör de mer än 5.000 sidor – finns heller inte en enda hänvisning till detta.²⁶

Kom ihåg att detta innefattar hela revolutionsperioden och en enorm mängd artiklar av Marx och Engels i sin tidning i Köln. Det är ett ganska extremt fall, ty om Marx hade råkat nämna Blanqui *en enda gång* i någon enstaka artikel eller brev, så skulle det knappast ha övertygat oss om att han var ”blanquist”. Vilken otur för hela denna hord av marxologer, att de som kandidat till rådgivare åt Marx valde just den partiledare som inte nämns *en enda gång* under revolutionsåren!

Trösten är att den historiska sanningen om frågan blir desto mer uppenbar. Revolutionens förlopp hade gjort Marx fullständigt desillusionerad om socialdemokraternas revolutionära trovärdighet. Det är från denna efterrevolutionära period som begreppet ”socialdemokrati” blev ett fullt ord i hans språkbruk.²⁷ Vem kunde Marx *nu* titta på när han spanade över Kanalen för att upptäcka ett ”revolutionärt proletärt parti” att arbeta med? Vilken politisk *vänsterströmning* fanns *kvar* i Frankrike?

Hela den socialistiska delen av den provisoriska regeringen var misskrediterad. Cabetisterna (ikariska kommunister) hade seglat iväg till sitt fantasiland i Nauvoo och försvann praktiskt taget från den franska scenen. Det existerade ingen proudhonistisk rörelse att gå mot, än mindre alliera sig med. Och i den franska vänsterns lilla värld i London, där revolutionsflyktingarna fortfarande förde sitt inbördeskrig, fanns det nu en enda revolutionär strömning: blanquisterna, eller det som återstod av dem.

24 Engels, ”Brev till Marx”, 25-26 oktober 1847, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 133.

25 Denna bild framträder ur Engels’ brev till Marx mellan oktober 1847 och januari 1848 (se Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 133-157 m fl ställen.

26 Det fanns en artikel i *NRZ* av Engels där Blanquis namn förekom – i ett citat från en franska borgerlig skribent, inte upplöckat av Engels (se Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 155). Det kvalificerar sig inte som en hänvisning av Engels själv.

27 Jmfr *KMR*, band 2, s 177, 179. För Marx analys av socialdemokratin 1850, se *Klasstriderna i Frankrike*, s 45 f.

Vilken skillnad från 1847! – då Engels trevade sig fram i den franska vänsterns buskage och försökte komma på vilka strömningar de tyska kommunisterna kunde samarbeta med. Med sin explosion hade revolutionen rensat undan all undervegetation. Utifrån Marx' synvinkel fanns det inget som helst val: bara blanquisterna återstod som en möjlig fransk styrka i den kommande europeiska revolutionen.

De marxologer som hittar på orsaker till en "allians mellan marxister och blanquister" har inte bara fel svar, utan de vet heller inte vad frågan var. Frågan som Marx stod inför var inte "Håller vi med blanquisterna eller ej?" Den var: "Är blanquisterna en av de revolutionära strömningar som vi kan arbeta med trots meningsmotsättningar?"

Marx' svar på denna fråga var *ja*.

4. Revolution och självbehärskning

Testet på en revolutionär politik är – revolution. Under revolutionen upptäcker man inte bara om ens politik fungerar, utan vad denna politik egentligen är. Under loppet av revolutionen 1848-1849 slog Marx fast många "förstagångsfakta", och bland dem var ett som E H Carr konstaterade lite ensidigt genom att skriva så här:

Marx var den förste revolutionären i historien som konsekvent försökte hålla tillbaka sina anhängare. Om och om igen predikade han det extremt idiotiska med dumdristiga och förhastade äventyr.²⁸

Det Marx gjorde var att "hålla tillbaka sina anhängare" från att göra en kupp istället för en revolution, från att ta till den slutgiltiga skiljedomaren med väpnat våld under förhållanden som skulle innebära ett förödande nederlag. Vi har kallat det "revolutionär självbehärskning". Nyckeln är revolutionärt *ledarskap*: en general som alltid och ovillkorligt och under alla omständigheter kräver att hans trupper ska gå till attack vore en katastrof. Själva begreppet ledarskap under revolutionen inbegriper en revolutionär strategi som i praktiken utesluter kuppmentalitet.

Det är sant att Blanqui själv hade en föreställning om behovet av en genomtänkt taktik under upproret, men ett strategiskt ledarskap går längre än så. Det stämmer också att Blanqui, som var en intelligent man, då och då *ville* hålla tillbaka sitt gäng av strategiska skäl, men det var just här som kupppolitiken visade sin karaktär: han underlät att göra det på grund av den åskådning han ingöt i sina anhängare, som "ledde ledaren" i strid mot hans bättre vetande. Engels noterade detta förhållande i sin analys av blanquismen 1874:

... och då hände det, som vanligtvis sker vid sammansvärjningar: de människor, som hade fått nog av att evigt hållas tillbaka av tomma löften, att nu snart brakar det loss, förlorade till sist helt tålamodet, blev rebelliska, och så återstod bara två alternativ: antingen låta sammansvärjningen upplösas eller utan yttre anledningar sätta igång.²⁹

Det första ledarskapsproblemet 1848 uppstod under förspelet i Paris till deltagandet i den tyska revolutionen (som redan har nämnts i kapitel 9).³⁰ Utkastad från Belgien omorganiserade Marx

28 Carr, *Karl Marx, A Study in Fanaticism*, London: Dent 1934, s 78.

29 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

30 Se kapitel 9, avdelning 5, s 116-117.

Kommunistiska förbundets avdelningar i Paris. Under detta arbete stötte han på ett typiskt äventyrs-politiskt revolutionsromantiskt förslag: en plan att med hjälp av den franska regeringen bilda en ”tysk legion” och på så sätt importera revolutionen till hemlandet med hjälp av utländskt finansierade musköter. Sponsorer i detta fall var inte ”vilda” vänsterister utan Tyska demokratiska förbundets liberala emigranter i Paris, under ledning av poeten Georg Herwegh och journalisten Bornstedt.

”Vi motsatte oss denna lek med revolutionen på det mest beslutsamma sätt”, erinrade sig Engels senare. Att genomföra en sådan invasion ”rätt in i jäsningen som pågick i Tyskland, betydde att undergräva revolutionen i Tyskland ...”³¹ Det gick mot uppfattningen att ”Tyskland själv måste göra sin revolution”.³² Och dessa aktiviteter ”har redan väckt de gamla nationella och reaktionära fördomarna mot det franska folket inom delar av den tyska nationen”.³³

Här kan vi anmärka att samma fråga om att ”importera revolutionen” på utländska bajonetter kom till Marx’ kännedom 1870, mitt under det fransk-preussiska kriget, när han fick höra att Arnold Ruge räknade med att den preussiska armén skulle ”utropa den franska republiken i Paris”. Han informerade Engels om detta med ett gapflabb och ett utbrott av hån mot Ruge.³⁴ Historiskt har det sedan dess visat sig vara en mer utbredd uppfattning än Marx uppenbarligen trodde.

De franska blanquisterna skulle ha varit entusiastiskt för vågstycket med en tysk legion (och andra nationella ”legioner”, som den polska legionen som förbereddes i Paris), ty blanquisterna återspeglade den gamla jakobinska passionen för ett revolutionärt krig över de franska gränserna. Nikolajevskij har påpekat detta, troligen med rätta.*

Istället för den tyska legionens melodramatiska ärans väg – som visade sig bli både en fars och en mindre katastrof, precis som Marx förutspådde – flyttade Marx’ medarbetare tillbaka till Tyskland enskilt och i små grupper, samtidigt som de genomförde en två månader lång organisatorisk kampanj för att grunda en rad arbetarföreningar i de viktigaste städerna.³⁵ Som vi redan har diskuterat i kapitel 4,³⁶ fanns den största gruppen i Köln med Marx och Engels själva och deras tidning, *Neue Rheinische Zeitung*. I Köln, och bara där, ledde Marx den revolutionära rörelsens vänster, och stötte således på det revolutionära ledarskapets problem på daglig basis.

Under ledning av Marx’ *NZR*-grupp var Kölnrörelsen revolutionens djärvaste del i Tyskland, med sin kampanj för att vägra betala skatt, kampanjer för att organisera bönderna, täta massmöten och en rad utmaningar mot statens makt, i det som trots allt var Preussens fästning i Rhenområdet.* Detta

31 Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org.

32 Engels, ”Karl Marx”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 2, s 158.

33 Marx/Engels m fl, ”Brev till Cabet”, mars 1848, i *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 748 (Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 8.)

34 Marx, ”Brev till Engels”, 8 augusti 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 33.

* Men jag tror att Nikolajevskij skjuter över målet när han fortsätter med att framställa situationen som om Marx i första hand fördömdes av ”hyperrevolutionärer” eftersom han ”hade motsatt sig upprorsmakarnas blinda, desperata entusiasm och skoningslösa, anstötliga anda”. (Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx...*, s 150, 154, 153.) Nikolajevskij verkar försöka få tyska legionen till ett företag under blanquistiskt beskydd. Det finns inga bevis för det, och inget mer som bestyrker det. Förespråkarna av en tysk legion var inte ”hyperrevolutionärer” utan liberaler i ett tillstånd av upprymdhet.

35 Denna föga kända kampanj skisseras i *KMR*, band 2, specialnot J.

36 Se kapitel 4, avdelning 3-4.

* Denna sida av Marx’ revolutionsår representeras helt otillräckligt i biografierna. Man bör åtminstone läsa Oscar Hammens *The Red '48ers; Karl Marx and Friedrich Engels*, New York: Scribner's 1969 (Del 3), och företrädesvis

faktum pekade också på faran: faran att hamna alltför långt före resten av den revolutionära scenen och på så sätt göra det möjligt för regeringen att hugga ned på den. Läsarens bild av händelserna kan förvrängas om vi bara beskriver den återhållsamma delen av politiken, inte hur djärv utmaningen var.

De flesta av *NRZ:s* varningar till Kölnrörelsen skrevs av Engels. Den första varningen kom under de första två veckorna av tidningens existens. Regeringen beväpnade febrilt Kölns befästningar, på ett sådant sätt (som Engels visade tekniskt) att åtgärderna pekade mot själva staden. ”Reaktionen förbereder en stor kupp” utan minsta provokationer från den lugna befolkningen. Det spreds ett rykte att ett uppror skulle äga rum en viss dag: ”De kommer att försöka provocera fram lite bråk så att de omedelbart kan kalla ut trupperna...”

Vi varnar arbetarna i Köln för att gå i den fälla som reaktionärerna har satt upp för dem. Vi vädjar envist till dem att *inte ge* det gammalpreussiska partiet *minsta förevändning* för att sätta Köln under undantagstillståndets despoti ...

Men om reaktionen verkligen vågar inleda sitt angrepp, så kommer inte Kölns folk att tveka att försvara revolutionen ”med sitt blod och sina liv” – så slutar artikeln.³⁷ I denna situation var en publicering av den sortens varning i sig själv en del av ledarskapets plikter, i synnerhet under omständigheter där man egentligen inte kunde veta vilka regeringens avsikter var.

I juli arresterades två av arbetarförbundets lokala ledare. En ledarartikel i *NRZ* varnade återigen: ”Arbetarna kommer att vara kloka nog att inte låta sig dras in i ett bråk av några provokationer.”³⁸

Det blev nästan bråk under den så kallade septemberkrisen. När revolutionens öde nådde ett kritiskt skede i Berlin intensifierade Kölnrörelsen den revolutionära agitationen. I historikern Oscar Hammens bok läser vi (Hammens korrekta framställning av fakta är särskilt imponerande med tanke på att han helt enkelt inte förstår särskilt mycket av Marx’ politik):

... kommunisterna var påtagliga överallt. De verkade ha kontrollen, nästan som ett parti, eller åtminstone en överväldigande närvaro. Tidningar kommenterade det faktum att redaktionen på *Neue Rheinische Zeitung* intog den offentliga plattformen, höll många tal och tog initiativ till motioner.

NRZ-gruppen organiserade öppenhetiga massmöten via Demokratiska förbundet och Arbetarförbundet. En folklig tidning för arbetare, bönder och soldater startades i Köln för att komplettera *NRZ*. Milisens ”Röda kompani”, bemannat av vänner till *NRZ*, blev mer aktivt. En ”Kommitté för allmän säkerhet” bildades vid ett massmöte, som det första steget mot en dubbelmakt. Ett jättelikt möte hölls i det närbelägna Worringen, med närvaro från regionala bönder. Samtidigt ökade sammandrabbningarna och bråken mellan soldater på armégarnisonen (i huvudsak rekryterade från underutvecklade områden i östra Preussen) och civila.

Gerhard Becker’s *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln 1848-1849, Zur Geschichte des Kölner Arbeitervereins*, Berlin: Rütten & Loening 1963. Det är så vanligt med grova förvanskningar av Marx’ förhållande till arbetarrörelsen i Köln att de till och med återfinns hos David McLellan. (Kritiken gäller McLellan, *Karl Marx...*, s 201 f. För ett motmedel, se *KMR*, band 2, s 145-151.) Jag nämner det eftersom den mytiska versionen av Marx’ politik gör det svårt att förstå varför det var så viktigt att vara återhållsam vid avgörande punkter.

37 Engels, ”Cologne in Danger”, *Neue Rheinische Zeitung* 11 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 69-71. Utdraget kommer från s 71.

38 Marx/Engels, ”Arrests”, *Neue Rheinische Zeitung* 4 juli 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 176.

Sedan nådde revolutionen kokpunkten utanför Köln, med ett uppror i Frankfurt mellan 17 och 20 september – ett allvarligt uppror mot regeringen som med viss svårighet slogs ner av trupper. Den revolutionära situationen passerade sin höjdpunkt. I Köln planerade regeringen att kväsa den explosion den såg komma genom att arresterade ledarna i Köln, inklusive Schapper och Engels. Den 25 september, då Rhenområdets demokratiska föreningar skulle hålla sin andra kongress, genomfördes ett antal arresteringar.

Samma eftermiddag tvingades Marx bedöma situationen: rörelsen i Berlin och Frankfurt hade för tillfället slagits ner. Köln hade blottat sin gemensamma nacke, och regeringen planerade att hugga av den. I ett tal till Arbetarförbundet varnade Marx för polisprovokationer och förklarade att detta *inte* var tillfälle för ett väpnat uppror av ett isolerat Köln. Rörelsen måste dra sig tillbaka vid denna utsatta utbuktning på frontlinjen. Ändå började barrikader uppstå i hela staden. *NRZ*-gruppen arbetade oförtröttligt för att hålla tillbaka aktionerna. På kvällen övergavs barrikaderna medan den preussiske befälhavaren* väntade på dagsljuset för att inleda angreppet. Trots att reaktionen segrade över hela Preussen klarade sig åtminstone Kölnrörelsen, även om *NRZ* förbjöds en kort period. Engels och andra tvingades undfly arrestering, och andra konsekvenser försvagade dess aktivitet.³⁹

Kort sagt var problemet för Marx' revolutionära ledarskap hur man skulle hålla rörelsen i Köln redo för ett nationellt revolutionärt utbrott – och bidra som dess förtrupp – utan att gå så långt före den nationella rörelsen att det påskyndade en väpnad kamp för ”allt eller inget”, som bara kunde dränka Kölnrörelsen i blod, I detta läge skulle en blanquistisk mentalitet ha varit livsfarlig.

Man måste uppmana till ”revolutionär återhållsamhet” mer än en gång till innan perioden tog slut. Men det fanns också andra strategier. I november 1848 tog *NRZ* till den halvt lagliga kampanjen ”Inga fler skatter!” Nationalförsamlingen, vars beslut att vägra skatter hade givit detta krav dess juridiska täckmantel, hade bara uppmanat till ”passivt motstånd”. Här hävdade Marx' redaktionella agitation i *NRZ* att det krävdes mer. Tjänstemän som avvisade församlingens ståndpunkt att vägra skatter skulle ersättas med ”kommittéer för allmän säkerhet”:

Där kontrarevolutionära myndigheter tänker hindra bildandet av dessa kommittéer för allmän säkerhet och deras officiella verksamhet *måste våld ställas mot all sorts våld. Passivt motstånd måste ha aktivt motstånd* som sin grund. *Annars är det som en kalvs kamp mot sin slaktare,*⁴⁰

Men även här var den nationella rörelsen avgörande: kampanjen att vägra skatt kvästes utanför Köln, och därmed kunde den inte få någon revolutionär höjdpunkt i Köln.

1849 sjönk den revolutionära temperaturen i hela landet. Marx bekymrade sig för att desperation och frustration skulle kunna leda till en äventyrspolitisk katastrof, vilket regeringen förvisso ville. I maj var slutet nära. Den 1 maj publicerade Engels en artikel som avslöjade regeringens planer ”att provocera folket i Berlin till gatustrider” och sedan följa det blodiga mönster som Cavaignac hade

* Genom en av de underliga sammanträffanden som ingen romanförfattare skulle våga att hitta på var namnet på den överste som förde befäl över garnisonen i Köln – Friedrich Engels (hela namnet Karl Friedrich Gottfried Engels). (Se *New Mega III*, band 3, s 1485. Redaktörerna kallar översten ”Friedrich Engels”. Se t ex band 3, s 13-17.)

39 Denna sammanfattning grundar sig huvudsakligen på Hammens kapitel om ”Septemberkrisen”, s 272 och framåt. Se i synnerhet s 307 f, 349, 389, 397.

40 Marx, ”The Decree of Eichmann”, *Neue Rheinische Zeitung*, 19 november 1949, Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 38.

slagit an i juni föregående år. Men: ”Folkets lugna uppträdande trots alla provokationer rubbade kontrarevolutionärernas uträkningar”.⁴¹ Den 4 maj gjorde en annan artikel av Engels en skolande framställning som mycket väl skulle kunna finnas med i en lärobok om revolutionär strategi:

Regeringen försöker *till varje pris* provocera fram en konflikt ... Med sitt lugna uppträdande, sin orubbliga envishet inför soldaternas provokationer, kan arbetarna i Köln beröva regeringen varje förevändning för våldshandlingar.

Avgörande händelser finns till hands. Wien, Böhmen, södra Tyskland, Berlin jäser och väntar på det rätta ögonblicket. Köln kan fylla sin roll, spela en mycket kraftfull roll, men det kan inte *inleda* några avgörande slag ... [Regeringens provokationer] syftar bara till att orsaka ett utbrott av en sådan sort som äger rum *i ett läge som är ogynnsamt för oss men gynnsamt för regeringen*.

Revolucioner kan bara äga rum med hjälp av stora händelser, men om man går med på regeringens provokationer så kan det i bästa fall bara leda till ett upplopp.⁴²

Engels upprepade varningen några dagar senare, i en artikel med rubriken ”Längtan efter ett belägringstillstånd”.⁴³ Sedan kom slutstationen, och *NRZ* tryckte sitt sista nummer den 19 maj med rött bläck. Marx’ slutord ”Till arbetarna i Köln” gav en sista uppmaning till revolutionär återhållsamhet:

Avslutningsvis varnar vi er för att göra någon sorts kupp* i Köln. I den militära situation som råder i Köln skulle ni oåterkalleligen vara förlorade.... Ett belägringstillstånd i Köln skulle demoralisera hela Rhenområdet, och i detta ögonblick skulle ett belägringstillstånd bli en oundviklig konsekvens av alla uppror från er sida.⁴⁴

Kölnperioden var över, men innan årets slut deltog Marx och Engels (politiskt respektive militärt) i det väpnade uppror som hade brutit ut i Baden och Pfalz, Det var en revolution om än en dåligt genomförd sådan.

5. Återblick på 1850-talet

Denna avdelning skärskådar de uppfattningar som Marx uttryckte på 1850-talet om kuppolitik och därmed förknippade blanquistiska föreställningar, så vi måste informera läsaren att det är just år 1850 (ibland 1850-1852) som enligt myten om ”Marx-Blanqui” är höjdpunkten för Marx’ påstådda blanquistiska avvikelse. De gengångarliknande bevis som har åberopats för att ge denna populära historia en anstrykning av sannolikhet tar vi i övervägande i specialnot B, och vi kommer inte att befatta oss med dem här.

Marx’ artikelserie om den misslyckade revolutionen i Frankrike, som senare publicerades under titeln *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, är huvudämne i nästa kapitel eftersom den introducerar

41 Engels, ”The Counterrevolutionary Plans in Berlin”, *Neue Rheinische Zeitung*, 1 maj 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 371.

42 Engels, ”The Rhenish Congress of Municipalities”, *Neue Rheinische Zeitung*, 4 maj 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 392 f.

43 Engels, ”Hankering for a State of Siege”, *Neue Rheinische Zeitung*, 6 maj 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 402.

* Jag tror att detta är första gången Marx använde ordet ”kupp”. Det var fortfarande relativt nytt. Ladendorf säger att det kom in i tyskan (från en schweizisk dialekt) i början av 1840-talet, men det exempel han anger är från 1849. Vid den tidpunkten, tillägger han, var bruket redan allmänt. (Ladendorf, *Historisches Schlagwörterbuch...*, s 257.) För en kommentar om *Collected Works* felöversättning av ”Putsch”, se specialnot D, avdelning 8.

44 Marx, ”To the Workers of Cologne”, *Neue Rheinische Zeitung*, 19maj 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 467. För Engels hänvisning bakåt 1884, se *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

frasen ”proletariatets diktatur”. Vi kommer att se vad den säger om ”diktatur” i allmänhet och vi kommer att kasta lite ljus på dess anmärkningsvärda hänvisning till Blanqui. Här ska vi bara fråga vad, om något, den sa om kupppolitik och närliggande ämnen. Det korta svaret: inte mycket, ty tvärt emot myten var inte Marx särskilt intresserad av den frågan, och inte heller krävde frågan att få bli diskuterad särskilt utförligt. Tyvärr visste inte Marx att han skulle anklagas för ”blanquism”.

Men det fanns hänvisningar i förbigående. I avdelning (eller artikel) III, omkring en sida efter det berömda stycket om den permanenta revolutionen och proletariatets diktatur (plats 1 c), nämnde Marx rojalisternas uppmaning till vänstern ”att gå ut på gatorna, där regeringen nog skulle veta att ta emot dem”. Hans kommentar var att

Proletariatet lät sig inte provoceras till ett *uppror* ty det var i färd med att göra *revolution*.⁴⁵

Vi har sett honom förklara detta mer än en gång tidigare, på denna punkt har ingenting förändrat sig i hans tänkande.

Ett stycke i avdelning II (förvisso ett stycke av underordnad betydelse) behandlade på ett intressant sätt den liberala monarkisten Barrots försök att stänga Nationalförsamlingen. Marx drar en parallell där denna åtgärd likställs med, eller åtminstone kopplas till, Blanquis kupp den 15 maj mot samma församling.

Blanqui, Barbès, Raspail och flera andra hade försökt att spränga den konstituerande församlingen, genom att i spetsen för proletariatet tränga in i sessionssalen. Barrot förberedde en moralisk 15 maj för samma församling, då han skulle diktera dess självupplösning och stänga sessionssalen.

Barrots antidemokratiska försök var den ”moraliska” motsvarigheten till *attentatet* mot samma församling i proletariatets namn. Och, säger Marx, Barrot framträdde inför församlingen som ”en rojalistisk Blanqui”.⁴⁶ På nästa sida är det Barrot som citeras av Marx: ”Lagligheten dödar oss”.

Det främsta beviset som marxologer åberopar mot Marx’ påstådda ”blanquistiska avvikelser” är ”Centralledningens hänvändelse till [Kommunistiska] förbundet” från mars 1850, ett cirkulärbrev till medlemmarna.* Liksom större delen av *Klasstriderna i Frankrike* skrevs den medan Marx fortfarande ansåg att den europeiska revolutionen befann sig på kokpunkten och väntade på en ny kulmen. I slutet av sommaren bestämde han sig för att den ekonomiska depressionen hade slutat och att den revolutionära situationen för tillfället var slut i Europa. Det är för övrigt denna slutsats som utnyttjas av de marxologiska skaparna av myten ”Marx-Blanqui” för att hävda att Marx reviderade alla sina grundläggande teorier om revolutionen. I själva verket ändrade inte Marx något som helst i sina uppfattningar, bara hur dessa uppfattningar skulle tillämpas just då.

Men som vi har sagt, skrevs hänvändelsen i mars medan Marx fortfarande trodde att det fanns en pågående revolutionär situation i Europa. Men ändå avvisade Marx i detta cirkulärbrev speciellt

⁴⁵ Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 64. För felöversättningen i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 128, se specialnot D, avdelning 8.

⁴⁶ *Ibid*, s 39.

* Varför hänvändelsen har blivit måltavla för marxologiska mytskapare förklaras i *KMR* band 2, i ett kapitel som förklarar dokumentets verkliga politiska innehåll. (Se *KMR*, band 2, på marxistarkiv.se, s 176-180 för en genomgång av hänvändelsen. Notera fotnoten på s 176. Dessutom granskar specialnot E i detta band påståendet att Marx senare förkastade hänvändelsen.) Vårt mål här är mycket mer begränsat.

åsikten att en kommunistisk revolution kunde genomföras med en attack. Den revolutionära kris som han väntade sig skulle medföra att ”demokraterna kommer att komma till makten med nästa rörelse”, och *sedan skulle det inledas en process av opposition mot denna regering*, en process som så småningom skulle föra den proletärt revolutionära flygeln till makten i ledningen för en koalition som rörde sig åt vänster. (Som vi har förklarat på andra ställen var själva föreställningen om en demokratisk revolution som det första stadiet helt främmande för blanquismen.⁴⁷)

Perioden av revolutionär opposition mot Demokratins nya regering är den ”permanenta revolutionens” främsta period, som det framställs i hänvändelsen. Hur lång denna period skulle kunna bli är förstås en sorts fråga som Marx vägrade att besvara, men hänvändelsen talade själv om att den skulle vara ”längre” i *Tyskland*. Hänvändelsens näst sista stycke slog an exakt samma ton som Marx skulle slå an under splittringen i september 1850 (i ett tal som vi kommer att komma till, och som mytskaparna påstår är raka motsatsen till hänvändelsen). I cirkulärbrevet från mars framställdes det så här:

Även om de tyska arbetarna inte kan komma till makten och genomdriva sina klassintressen utan att helt genomgå en längre revolutionär utveckling, så har de denna gång åtminstone vissheten, att det förestående revolutionära skådespelets första akt sammanfaller med den direkta segern för deras egen klass i Frankrike och därför kommer att i hög grad påskyndas.⁴⁸

Vad gäller Frankrike säger det sig själv att det Marx förväntade sig var en överväldigande arbetarrevolt som under det massiva upproret i juni 1848, inte någon erbarmlig kupp.

6. Marx' angrepp på blanquismen 1850

SUCR-händelsen kommer att tas upp i kapitel 12, och kommer att visa för oss att Marx och Engels på våren 1850 var indragna i en planerad allians mellan kommunister från olika länder, en allians där den franska delen var den blanquistiska emigrantgruppen i London. Detta faktum – deras förbindelse med äkta blanquister – är den hårda kärnan i myten om ”Marx-Blanqui”.

SUCR-överenskommelsen skrevs under i mitten av april. Strax innan detta datum eller samtidigt, skrev Marx och Engels* en artikel om de hemliga sällskapen i Frankrike, som Marx publicerade i sin tidskrift i London, som vi kort och gott kommer att kalla *NRZ Revue*. Artikeln var en förödande kritik av den värld av hemliga sällskap som kännetecknade den blanquistiska rörelsen.

Artikel var i form av en recension av två nyligen publicerade böcker – den längsta bokrecensionen i tidskriftens existens.⁴⁹ Böckerna som recenserades var: *Les Conspirateurs* av A Chenu, en polis-

47 Se *KMR*, band 2, s 143.

48 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*, på marxists.org.

* Alla sex bokrecensionerna i *NRZ Revue* var osignerade, och tillskrevs därför ett gemensamt författarskap mellan Marx och Engels. Men frågan är: vem skrev vilken? För den artikel vi betraktar finns ingen information, svaren är spekulationer. Jag lutar åt att gissa att denna recension, till skillnad från en del av de andra, verkligen är en gemensam produkt, där Marx slog fast den slutgiltiga formen (som han i egenskap av redaktör sannolikt skulle göra hursomhelst). Det är inte något viktigt problem eftersom Marx av nödvändighet tog ett övergripande ansvar för publikationen. Nedan talar jag om Marx som författare bara av bekvämlighet.

49 Marx/Engels, ”Review of 'Les Conspirateurs' etc.”, i *NRZ Revue* nr 4, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 311 ff.

agent som arbetade i de hemliga sällskapen före 1848 och i den provisoriska regeringens polisadministration 1848, och *La Naissance de la République* av L de la Hodde, som via en annan väg också gjorde karriär som konspiratör i de hemliga sällskapen samtidigt som han verkade som polisspion.

Låt oss med en gång säga att Marx' recension inte nämnde blanquismen och blanquister som sådana en enda gång. Vi måste komma ihåg att det var första senare som historiker började använda dessa beteckningar på den jakobin-kommunistiska sortens hemliga sällskap i allmänhet. Bokrecensionen handlade om det som kallas blanquism idag, inte då. För det andra utelämnade recensionen på ett par ställen de blanquistiska allierade 1850: den diskuterade praktiskt taget "yrkeskonspiratörer" som en utväxt på det "revolutionära partiet". Men när det revolutionärt kommunistiska "partiet" nämnades specifikt, så visade det sig vara den cabetistiska (ikariska kommunistiska) rörelsen.⁵⁰ På ett ställe skyndade sig recensionen att förskona Albert (Alexandre Martin) från den övergripande kritiken av personliga skäl, och höll på så sätt anklagelsen ännu mer opersonlig.⁵¹ Artikeln skrevs inte som ett angrepp på själva de uppriktiga konspiratörerna ("blanquisterna"), inklusive de allierade i SUCR, utan som en rasering av den ideologi och organisering som idag kallas blanquism.

Genomgående i Marx' recension ligger betoningen på den grundläggande skillnaden: mellan en revolution å ena sidan och en kupp (*coup de main, émeute*) å den andra.* Chenus bok, säger den, "visar att en verklig revolution är raka motsatsen till de uppfattningar som en *mouchard* [polisspion] har, och som i överensstämmelse med 'handlingens män' ser ett litet kottoris arbete bakom varje revolution". Men "alla rörelser som provocerats fram mer eller mindre godtyckligt av kottierier förblev bara *émeutes* [tumultartade utbrott]".⁵² Marx följde den ökande övervikten av arbetare i de konspiratoriska sällskapen efter 1830, och skrev: "Dessa sammansvärjningar omfattade givetvis aldrig den stora massan av proletariatet i Paris. De var begränsade till ett relativt litet och hela tiden varierande antal medlemmar, som delvis bestod av gamla, oföränderliga konspiratörer som regelbundet lämnas över av alla hemliga sällskap till sin efterföljare, och delvis av nyrekryterade arbetare."⁵³

I ett slående stycke beskriver Marx "klassen" eller skiktet av professionella konspiratörer som en del av samhällets trasbohomer. Den "grymme konspiratören" visas upp som en fyllkaja som kryper runt på barer. (Jag har citerat detta stycke på annat ställe.⁵⁴) Han är oförvägen, ja -

Den desperata hänsynslöshet som visar sig i alla uppror i Paris ingjuts av just dessa gamla professionella konspiratörer, *hommes de coups de main* [kuppmakare]. Det är de som bygger de första barrikaderna och behärskar dem, som organiserar motståndet, tar ledningen under plundringarna av vapenaffärerna och beslagtar vapen och ammunition från hus, och mitt under upproret genomför de djärva hjälpaktioner som så ofta får regeringssidan att drabbas av förvirring. Kort sagt är de upprorets befäl.⁵⁵

50 *Ibid*, s 320.

51 *Ibid*.

* Läsaren varnas för att skillnaden raderas ut allvarligt i *Collected Works*' översättning av denna bokrecension. Problemet diskuteras i specialnot D, avdelning 8.

52 *Ibid*, s 314.

53 *Ibid*, s 316.

54 Se *KMR*, band 2, på marxistarkiv.se, s 313-314, i anknytning till trasproletariatet. Stycket finns i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 317.

55 Marx/Engels, "Review of 'Les Conspirateurs' etc.", *Collected Works*, band 10, s 318.

Detta leder till artikelns mest kända stycke, om ”dessa konspiratörers” politiska karaktär som skikt:

Deras göromål består just av att förekomma den revolutionära utvecklingen, på ett konstgjort sätt driva på den till en kris, göra en oförberedd revolution, utan förutsättningar för en revolution. För dem är revolutionens enda förutsättning en tillräcklig organisation för deras sammansvärjning. De är revolutionens alkemister, och de delar helt och fullt de tidigare alkemisternas förvirrade idéer och trångsynta fastställda begrepp.

Jämförelsen med ”alkemister”, artikelns mest ofta citerade mening, förtjänar sin popularitet, ty under en tid hade alkemisterna en begränsad positiv roll att spela. Marx utvecklar liknelsen en bit:

De hoppar på uppfinningar som sägs utföra revolutionära mirakel: brandbomber, förstörelseanordningar med magiska egenskaper, *émeutes* som antas få alltmer förbluffande mirakulösa effekter ju mindre de har en förnuftig grund. Sysselsatta med sådana planer har de inget annat mål än det omedelbara målet att störta den existerande regeringen, och de ser med största förakt på en mer teoretisk upplysning av arbetarna om deras klassintressen. Därav deras inte proletära utan plebejiska irritation mot *habit noirs* [långkavajerna], de mer eller mindre bildade personer som representerar den delen av rörelsen – men personer som de, som partiets officiella representer, inte kan göra sig helt oberoende av.⁵⁶

Slutligen har vi det symbiotiska förhållandet till polisen. Konspiratörerna strider med polisen och polisen har nytta av sammansvärjningarna: ”De tolererar dem som centrum som det är lätt att hålla ögonen på, där samhällets våldsammaste revolutionära element samlas, som gjuterier för *émeutes*, som i Frankrike har blivit ett regeringsverktyg som är lika nödvändigt som polisen själva, och slutligen en rekryteringsplats för deras egna politiska *mouchards*.”⁵⁷ Snutar och konspiratörer byter, precis som snutar och skurkar, plats, misstankar gror, dubbla roller gör verkligheten suddig.

Sammansvärjningarna mötte hård konkurrens från de ”proletära hemliga föreningarna som inte hade ett omedelbart uppror som mål utan en organiserad utveckling av proletariatet”. Under perioden före 1848 tvingades en del av konspiratörerna in i den verkliga proletära rörelsen. Utvecklingen visade att ”bara proletariatet i sin helhet kan genomföra [revolutionen]”.⁵⁸

VSB. Liksom en stor del av Marx’ skrifter kom slutsatsen tillbaka till den grundläggande principen om proletariatets egen frigörelse. Blanquismen var ”vänstersättet” att avvisa denna egna frigörelse.

De två personer som publicerade denna förintande kritiska analys av den blanquistiska konspiratoriska teorin är samma personer som i de marxologiska myterna framställs som blanquister. Det är så generande att det har tänkts ut inbillade förklaringar, inklusive ett anmärkningsvärt påstående att artikeln visar att ”Marx inte tog blanquisterna på allvar”.⁵⁹

7. Resten av 1850

Låt oss fortsätta vår redogörelse för Marx’ inställning till blanquismen under 1850, det avgörande året. Här är vi bara intresserade av åsiktsyttringar om de inblandade tvistefrågorna, inte frågorna om förhållandena mellan Marx och Blanqui som fördes fram i kapitel 9. Som vi har nämnt tidigare dök

⁵⁶ *Ibid*, band 10, s 318.

⁵⁷ *Ibid*, band 10, s 319.

⁵⁸ *Ibid*, band 10, s 320 f.

⁵⁹ D Felix, *Marx as Politician*, Southern Illinois University Press, 1983, s 96, men detta kommer från botten av den marxologiska tunnan.

dessa tvistefrågor upp bara ibland, och kan räknas upp på ett praktiskt sätt.

(1) 1850 samarbetade vänsterchartisten Harney nära med Marx, och hans tidskrift *Democratic Review* var öppen för bidrag från Marx' vänner. Under året, från januari till augusti, publicerade tidskriften en serie på åtta artiklar under rubriken "Brev från Frankrike". Det är sannolikt att artiklarna skrevs av någon medlem i kretsen kring Marx (inte Engels⁶⁰) Det är förvisso sant att det inte nödvändigtvis innebär att de ens lästes av Marx före publiceringen, men de har ett visst intresse genom att återspegla uppfattningar som Marx' medarbetare hade.

Vad det nu kan vara värt kan vi alltså förtälja att "Brevet från Frankrike" i juli – som skrevs och publicerades mitt under SUCR-episoden – hade en långtifrån smickrande åsikt om Blanqui. Det sa att det så ofta lurade franska folket hyser "en djup misstro mot alla män som någonsin har agerat som deras ledare – inte undantagandes ens Barbès eller Blanqui ..."⁶¹ Å andra sidan hade Ernst Dronke, en av Marx medarbetare, skrivit till Engels från kontinenten att Blanquis ställning hos de franska arbetarna var på uppgång.*

(2) Engels' *Tyska bondekriget*, som skrevs på sommaren 1850, utarbetades inte bara som en övning i historia. Den började och slutade med stycken som förknippade den med lärdomarna från den just avslutade revolutionen. Det sjätte kapitlet inleddes med en av dessa lärdomar, om det besvärliga läget för "ledaren för ett extremt parti" som "nödgas överta makten" alltför tidigt. Ett förhastat övertagande av makten oavsett samhällsförhållandena kan förefalla förknippat med blanquistiska strategier, men här ser vi att det har en annan sida.

För att inte föregripa det rätta ögonblicket måste Müntzer agera modererande [på sina anhängares revolutionära otålighet], men hans elev Pfeifer, som höll i tyglarna här [i Mühlhausen], hade engagerat sig till den grad, att han inte kunde hålla tillbaka utbrottet, så redan den 17 mars 1525, före den allmänna resningen i Sydtyskland, gjorde Mühlhausen sin revolution.⁶²

Engels förknippar inte detta med blanquistliknande kupper, utan med en helt annan fråga som hade uppstått 1848: "den ställning, som representanterna för proletariatet intog i den senaste franska provisoriska regeringen", som Louis Blanc, det vill säga politiken där socialister deltar i en borgerligt dominerad koalitionsregering.⁶³ Koalitionspolitik (som ett halvt sekel senare skulle kallas millerandism) kan verka vara motsatsen till blanquism, den förstnämnda en reformistisk avvikelse, den

60 Angående denna fråga, se nedan kapitel 11, avdelning 2.

61 Tillskrivet Engels, "Letter from France" VII, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 35.

* Om det, som *Collected Works* felaktigt hävdar, var Engels som skrev "Brevet från Frankrike", så satte han förvisso ingen tilltro till Dronkes åsikt. Den 21 februari hade Dronke rapporterat (från Paris) att de socialdemokratiska "praktikvarnarna" och de "rent anarkistiska" idioterna som Proudhon var färdiga, men att "Blanquis stöd bland arbetarna har blivit enormt". Omkring den 7 maj skrev han (från Frankfurt) att Blanqui skulle komma till ledningen vid nästa utbrott i Paris. Det utbrott som Dronke väntade sig skulle komma "efter omröstningen om den nya vallagen". Några dagar efter Dronkes brev faller det sig att Lassalle skrev till Marx (från Düsseldorf) att han var "fast övertygad" om att det skulle ske ett uppror i Paris vid samma tillfälle. Uppenbarligen var förväntningarna på en reaktion i Paris utbredda. Att Marx godtog dessa förväntningar var inte någon distinkt uppfattning för honom, utan var utan tvivel vänsterns ortodoxa åsikt vid den tiden – en ortodoxi som Marx bröt med i slutet i sommaren. - Dronkes rapport om blanquisterna i Frankrike upprepades i ett brev den 1 december (från Genève): "Trots Louis Blancs och Ledru[-Rollin]s alla ansträngningar är blanquisterna det enda *verkliga* partiet." (För Dronkes brev se *New MEGA III*, band 3, s 486, 541 f, 684. För Lassalles brev (16 maj 1850), *ibid*, s 548.)

62 Engels, *Tyska bondekriget*, på marxists.org.

63 *Ibid*.

sistnämnda med ultravänsteristiskt rykte, men här har vi ett annat sätt att se själva blanquismens reformistiska sida.⁶⁴ (Symbol: den blanquistiska strömningens senare ledare, Vaillant, kom jämsides med sina socialdemokratiska kamrater att sluta sin karriär 1915 som medlem i en koalitionsregering som var indragen i ett imperialistiskt krig.)

(3) Fram till slutet av sommaren 1850 var Marx av uppfattningen att den revolutionära situationen fortsatte i Europa, men det innebar givetvis inte för honom att kommunismen kunde införas vilken dag som helst med en kupp. Om det behövs fler bevis, tillhandahålls de av vittnesmålet från Peter Röser, en av det Kommunistiska förbundets ledare i Köln, som blev kvar i staden efter revolutionens sammanbrott.* Enligt Rösers redogörelse fick han via en kurir i slutet av juli 1850 ett brev från Marx – ett brev som också kommer att vara av intresse för oss i samband med Willich. Brevet hänvisade till perioden under vintern 1849-1850, så vi tar upp det här. Röser berättade att Marx' brev

gav uttryck åt hans ilska mot Willich & Co och sa att det var mycket beklagligt att Schapper hade anslutit sig till en sådan samling bluffmakare. Han sa att han under vintern 1849/1850 hade föreläst om Manifestet för Arbetarföreningen i London [GWEA] och hade förklarat att kommunismen kunde införas först efter ett antal år, att den måste gå igenom flera faser och att den överhuvudtaget bara kunde genomföras med hjälp av en skolningsprocess och gradvis utveckling, men att Willich hade gått emot honom våldsamt med sin smörja – som Marx kallade det – och sagt att den skulle införas under nästa revolution, om så med giljotinens makt, att fiendeligheten mellan dem redan var stor och att han [Marx] var rädd för att det skulle leda till en splittring av förbundet, eftersom general Willich var så fast övertygad om att han och hans modiga män från Pfalz vid nästa revolution skulle införa kommunismen själva och mot allas vilja i Tyskland.⁶⁵

För den här beskrivna perioden har skaparna av myten om ”Marx-Blanqui” utan några som helst bevis framställt Marx som en stridslysten blanquist, som när splittringen verkligen ägde rum i september 1850 plötsligt förändrades till en välartad socialdemokrat. Denna saga är helt enkelt en förfalskning. ”Skolningsprocessen och den gradvisa utvecklingen” var inte ett alternativ till revolutionen utan utgjorde den period där proletariatet skulle bli förmöget att göra revolution.

(4) När Marx i slutet av sommaren 1850 drog slutsatsen att den revolutionära situationen i Europa var över, och att den kommande perioden måste ägnas åt förberedande propaganda och skolning av en arbetarrörelse som ännu inte var redo för makten, ställdes meningssmottningar inom Kommunistiska förbundet på sin spets.⁶⁶ Schapper och Willich ville att förbundet skulle agera som om revolutionen stod på dagordningen. Förvisso var varken Schapper eller Willich ”blanquister”, men i synnerhet Willich var av en auktoritär militär sort som relativt nyligen hade blivit kommunist och hade en primitiv förståelse av frågorna. Det var Schapper, inte Marx, som gick igenom en period av jakobinska avvikelser, som han själv skulle komma att inse några år senare.

⁶⁴ Se hänvisningen till denna sida i kapitel 9, avdelning 2, s 107.

* Rösers vittnesmål gavs till de preussiska myndigheterna efter att han hade dömts under kommunisträttegången i Köln 1852 och under hans efterföljande fängelsestraff, mer exakt under perioden från december 1853 till februari följande år. Det faktum att Röser bröt samman och ”sjöng ut” har utnyttjats för att inte bara ifrågasätta hans karaktär (vilket är förståeligt) utan också hans sanningsenlighet. Men jag är överens med de som likt Nikolajevskij har hävdad att Röser ärligt försökte berätta det han visste, även om han kan ha haft fel om detaljer. Hans försök att minnas brevens innehåll stämde uppenbarligen inte.

⁶⁵ Röser, ”From P Rösers Evidence”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 551.

⁶⁶ Denna situation berördes i avdelning 5 ovan, s 138. För bakgrunden, se *KMR*, band 2, s 56-57.

Vid ett möte med förbundets centralkommitté den 15 september 1850 debatterades frågan om en politik, och ledde till en splittring som tvingades fram av Willich-Schappers grupp. Marx formulerade tvistefrågan i ett tal som ofta citeras:

Istället för en kritisk inställning ersätter minoriteten den med en dogmatisk, istället för en materialistisk en idealistisk. Istället för de faktiska förhållandena blir för dem den *blotta viljan* revolutionens drivhjul. Medan vi säger till arbetarna: ”Ni har 15, 20, 50 års inbördeskrig och folklig kamp att gå igenom, inte bara för att förändra förhållandena utan också för att förändra er själva och göra er i stånd att härska politiskt”, säger ni tvärtom: ”vi måste komma till makten omedelbart, eller så kan vi lika väl gå och sova.”⁶⁷

Detta angrepp på en voluntaristisk politik var en inställning som vi har sett Marx inta mer än en gång. Det var ingen ny avvikelse. Påståendet att det på något sätt utgjorde ett tillbakavisande av ”hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” från mars grundar sig på rena bedyranden som har upprepats så ihärdigt att det inte har ansetts behövas några bevis. Kontinuiteten i Marx’ tänkande visar sig i det faktum att det under mötet den 15 september var han själv som försvarade (faktiskt stoltserade med) hänvändelsen från mars som sin egen programmatiska ståndpunkt *mot* Willich-Schappers grupp.⁶⁸

(5) Peter Rösers redogörelse, som citeras ovan i punkt 3, innehöll en del hågkomster om splittringen i september, eller snarare om rapporterna om den som kom till Kommunistiska förbundets Köln-avdelning. Dessa hågkomster är därmed andra- eller tredjehandsuppgifter, men i huvudsak återspeglar de till stor del Marx’ ståndpunkt om än inte hans formuleringar. Således rapporterade en medlem i Kommunistiska förbundet vid namn Haput till Köln att splittringen hade ägt rum därför att Willich-Schappers grupp vidhöll att Marx och Engels inte trodde att det skulle vara ”möjligt att införa kommunismen redan under nästa revolution”.

Willich-Schapper [sa Rösers vittnesutsaga] har för avsikt att införa kommunismen på grundval av den nuvarande skolningsnivån, om nödvändigt under nästa revolution och med hjälp av vapenvåld. Marx anser det bara vara genomförbart med hjälp av en skolningsprocess och gradvis utveckling, och i ett brev till oss åberopar han fyra faser som den måste gå genom innan den införs.⁶⁹

Frånsett detaljer i formuleringarna, som uppdelningen i fyra faser, är skillnaden mellan Marx och Willichs anhängare ganska uppenbar. Marx’ egen sammanfattning av Willich-Schappers tendens finns att läsa i kapitel 6 av hans *Avslöjanden om kommunisträttegången i Köln*.⁷⁰

(6) Strax efter splittringen i september skrev Marx en lång artikel som gick igenom perioden från maj till oktober, och som publicerades den 29 november, i sista numret av *NRZ Review*. Denna genomgång ägnade utrymme åt att nedvärdera det emigrantcentrum som kallades Europeiska centralkommittén (Mazzini, Ledru-Rollin, Ruge för Tyskland, etc.) – det liberalt demokratiska lägret. Dessa var förstås långtifrån blanquister, men vi ser återigen det mönster som konstaterats i

67 Marx, ”Revelations Concerning the Communist Trial in Cologne”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 402. Detta är hur Marx citerade sig själv ”ordagrant” i en redogörelse som han skrev två år senare. Protokollen från centralkommitténs möte ger stycket i huvudsak med samma innehåll men med lite annan ordalydelse. Se texten i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 602. Jmfr *KMR*, band 2, s 57.

68 Detta dokumenteras i viss detalj i *KMR*, band 2, s 410-412.

69 Röser, ”From P Rösers Evidence”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 552, 554.

70 Marx, ”Revelations Concerning the Communist Trial in Cologne”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 445.

punkt 2 ovan. Marx gav betydande uppmärksamhet åt en kritik av dessa demokraters syn på den ”revolution” de förespråkade: en ytlig syn på revolutionen som gick ut på att snabbt roffa åt sig makten, istället för en seriös samhällskamp. I själva verket utgjorde uppfattningarna hos dessa herrar i Europeiska centralkommittén (om än inte deras handlingar) en sorts reformistisk version av den blanquistiska kupppolitiken:

Deras föreställning om samhällsorganisationer uttrycks mycket slående: en folkmassa på gatan, ett bråk, ett handslag, så är allt ur världen. För dem består revolutionen i det hela helt enkelt av att störta den existerande regeringen. När detta mål har uppnåtts har ”*segern*” vunnits. Rörelse, utveckling, kamp – dessa upphör då, och under den då härskande Europeiska centralkommitténs beskydd inleds en gyllene ålder för den europeiska republiken och de permanenta sömntutorna.

Den sista meningen är en satirisk version av den ”permanent revolutionen”. Marx fortsatte med att säga att dessa personer avskydde teori. Enligt deras åsikt skulle folket tömma sina sinnen på alla tankar: ”när beslutets dag kommer, så kommer det att eggas upp av blotta beröringen, och framtidens gåta kommer att lösa sig som genom ett mirakel”.⁷¹ (Det väntade en strålande framtid för det bildliga uttrycket ”egga upp” under 1900-talet.)

Jag upprepar: Marx skrev inte detta om blanquister utan istället om demokratiska reformister som satte sig upp som ”revolutionärer” mot de existerande despotiska regimerna. *En vänsteranhängare måste inte vara blanquist för att ha en grov form av dessa uppfattningar. De var allmän egendom för radikaler som gjorde och sa ”det som kändes naturligt”.* Marxologernas teori om att voluntaristisk jakobinism var själva *definitionen* på blanquism står i strid med en elementär kunskap om rörelsens historia.⁷²

8. Under hela femtiotalet

För resten av 1850-talet kan historien kort sammanfattas som: mer av samma sak.

(1) Oktober 1851: några månader innan Bonapartes statskupp utnyttjades frågan om allmän rösträtt som ett politiskt knep. Marx skrev till Engels:

Hursomhelst har ”revolutionen” – i betydelsen [enbart] ett utbrott – trollats bort. Med allmän rösträtt ska den inte vara att tänka på.⁷³

”Utbrott” här är *Losgehn* (att bryta loss). Det ställs mot en riktig revolution: det är en motsats, eller motsättning, som är främmande för det blanquistiska tänkandet.

(2) 1852 fanns tecken på att Marx inte hade någon högre uppfattning om de blanquistiska emigranterna i London, eller en del av dem. I ett brev till Engels nämnde han ett jubileum som ”fransmännen” (den franska emigrantgruppen i London) firat för februarirevolutionen, och anmärkte: ”Bara emigranternas lägsta avskum var där, varav de flesta kallar sig blanquister.”⁷⁴ Det var förvisso en sidosläng i förbigående som inte fungerar andra vägen, det vill säga det betyder inte att de verkliga blanquisterna var det ”lägsta avskummet”. Men det påminner oss om att det fanns en skarp åtskill-

⁷¹ Marx, ”Review, May to October”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 530 f.

⁷² Om E Bernstein påhitt av denna definition av blanquism, se specialnot B, avdelning 1.

⁷³ Marx, ”Brev till Engels”, 19 oktober 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 484.

⁷⁴ Marx, ”Brev till Engels”, 27 februari 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 50.

nad mellan Marx' syn på Blanqui själv och de personer som i ett givet ögonblick kallar sig (eller kallas) blanquister.

(3) I en uppföljande artikel till serien "Revolution och kontrarevolution i Tyskland" i *New York Daily Tribune* – som skisserades av Engels men publicerades av Marx under eget namn – drogs en tydlig linje mellan Marx' åsikter och blanquismen. Namnen användes förstås inte. Motsatsen fanns mellan det "utvecklade kommunistiska partiet i Tyskland" (vilket betydde den marxistiska strömningen) och kommunisterna i de hemliga sällskapen och sammansvärjningarna. Engels förklarade, inte för första gången, skillnaden mellan konspirationstänkande och bara hemlighet som en laglig nödvändighet. Om det inte finns något lagligt alternativ "är den en fegis som inte under vissa förhållanden skulle konspirera" (det vill säga genomföra arbete i hemlighet) "precis som den är en idiot som skulle göra det under andra omständigheter..." Det fanns "många hemliga sällskap som ända sedan 1849, det ena efter det andra, har upptäckts av polisen och åtalats som konspiratörer", men å andra sidan fanns det andra sällskap som hade "bildats för ett bredare och mer upphöjt syfte, som visste att kullkastandet av en existerande regering bara var ett övergående skede i den stora nära förestående kampen", och som förberedde den slutgiltiga kampen mot kapitalet. De sistnämnda, det "utvecklade kommunistiska partiet",

tänkte sig aldrig att det närsomhelst och efter eget gottfinnande skulle kunna få till stånd den revolution som skulle genomföra dess idéer i praktiken.

Dessa "utvecklade" kommunister blickade inte fram mot att störta de nuvarande regeringarna, utan istället de regeringar som skulle efterträda dem under nästa revolution. I och med att artikeln inte syftade på själva den blanquistiska rörelsen utan på Willich-Schappers grupp, hänvisade den till splittringen i Kommunistiska förbundet förtäckt och oriktigt:

Majoriteten av medlemmarna förstod sällskapets [förbundets] grundvalar så bra, att när vissa personers jakt efter positioner försökte omvandla det till en konspiration för att göra en revolution utan förberedelser blev de snabbt avvisade.⁷⁵

(4) Då och då kom de frågor som ingick i meningsskiljaktigheterna mellan marxism och blanquism upp i Marx' journalistiska arbete. Marx var alltid beredd att beundra och till och med hylla kamp för frihet oavsett hur hopplös den var, men av det följer inte att man måste betrakta dem som modeller. 1853 krossade general Joseph Radetzky's österrikiska trupper ett mazzinistiskt utbrott i Milano. Marx framställde de österrikiska myndigheterna i en dålig dager genom att påpeka att de plundrade folket med böter trots att de medgav att "majoriteten av befolkningen inte alls deltog". Det visade *New York Daily Tribunes* läsare att händelserna inte var en revolution utan en kupp. Men Marx ville inte bara fördöma hela saken i *NYDT:s* spalter, så först slog han fast den positiva sidan:

Upproret i Milano är viktigt som ett symptom på den revolutionära kris som närmar sig på hela den europeiska kontinenten. Som en heroisk handling av några få proletärer ... som endast beväpnade med knivar marscherade för att angripa garnisonens fästning och den omgivande armén med fyrtiotusen av Europas bästa trupper, det är beundransvärt.

⁷⁵ Engels, "Late Trial at Cologne", *New York Daily Tribune*, 22 december 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 389 f. Eleanor Marx tog med denna artikel i *Revolution och kontrarevolution i Tyskland* när den första gången gavs ut i bokform, men den ingick inte i serien i *NYDT*.

Efter att ha sagt detta, slog han fast vad som var fel med det:

Men som en slutpunkt på Mazzinis ständiga konspiration, hans högtravande proklamationer och arroganta predikningar mot det franska folket, är det ett mycket dåligt resultat. Låt oss hoppas att det hädanefter är slut på improviserade revolutioner... Har någon någonsin hört talas om att stora improvisatörer också är stora poeter? De är samma sak inom politiken som inom poesin. Revolutioner görs aldrig på order. Efter de fruktansvärda erfarenheterna -48 och -49 krävs något annat än uppmaningar på papper från avlägsna ledare för att framkalla nationella revolutioner.⁷⁶

Ändå återvände han till den positiva sidan: ”Att revolutionen är framgångsrik även under sina misslyckanden, går att se i den skräck som tumultet i Milano har ingjutit i själva hjärtat på kontinentens potentater.”⁷⁷

I en uppföljande artikel noterade Marx förklaringarna från Mazzini, att upproret i Milano hade tvingats på hans anhängare av omständigheter som låg utanför deras kontroll. Angående detta gjorde han samma kommentar som han hade gjort om blanquisterna:

Men, å ena sidan ligger det i konspirationernas själva natur att de drivs till ett förhastat utbrott, antingen genom förräderi eller en slump. Om man å andra sidan under tre år ropar *handling, handling, handling* – om ens hela revolutionära ordförråd tar slut med det enda ordet ”uppror”, då kan man inte förvänta sig att ha tillräcklig auktoritet för att i ett givet ögonblick beordra: *det ska inte ske något uppror*.⁷⁸

Moderna läsare, i synnerhet moderna marxologer, bör lägga märke till det faktum att konspirations-tänkandet under denna period inte var en epidemi inom den äventyrspolitiska vänstern (benämnd blanquism) utan i den desperata högern: Mazzini, till exempel, var en lika borgerlig antikommunist som de myndigheter han ville störta. *När Willich-Schappers grupp efter att ha brutit med Marx antog de perspektiv som var typiska för blanquisterna, övergick de i själva verket till en allians med de reformistiskt demokratiska kupppolitikerna.*

”De omedelbara praktiska orsakerna till splittringen”, skrev Marx 1860, ”var *Willichs* försök att dra in förbundet i de tyska demokratiska emigranternas låtsasrevolution.”⁷⁹ Det var också kärnan i Marx’ politiska analys av Willich-Schappers grupp i hans *Avslöjanden om kommunisträttegången i Köln*. Marx medgav att Kommunistiska förbundet på grund av Tysklands repressiva lagar var tvunget att vara ett ”hemligt sällskap” där, men han gjorde en grundläggande åtskillnad: det ”var inget konspiratoriskt sällskap, utan ett sällskap som i hemlighet strävade efter att skapa ett organiserat proletärt parti ... Ett sådant sällskap kan bara sägas konspirera mot status quo i samma mening som ånga och elektricitet konspirerar mot det.” Förbundet ”siktade inte på att bilda *framtidens regeringsparti* utan *framtidens oppositionsparti*”, och är därför föga lockande för personer som ”på samma dag som nästa revolution ville tillfredsställa sina trångsynta ambitioner, ... att rycka till sig sin del av demagogins avkastning och välkomnas av demokratins kvacksalvare och bedragare”. De individer som stoltserade omkring ”i en konspiratörs teatraliska täckmantel” – som ”krävde, om inte verkliga konspirationer, så åtminstone *sken* av konspirationer” – längtade efter snabba resultat vad

76 Marx, ”The Attack on Francis Joseph (etc.)”, *New York Daily Tribune*, 8 mars 1853, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 513 f.

77 *Ibid*, s 515.

78 Marx, artikel utan rubrik, *New York Daily Tribune*, 4 april 1853, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 536.

79 Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 81.

gäller statsmakt ”och uppmanade följaktligen till en direkt allians med dagens demokratiska hjältar...” Därmed var det typiskt för Willich-Schappers grupp att ”Willich tillsammans med *Kinkel* var en av företagen i den tysk-amerikanska revolutionära låne[fondens] affärsverksamhet”.⁸⁰

Detta var den bro som förband en ytlig ultravänsterism med en praktisk opportunist.

Detta, och inte blanquistisk konspirationsverksamhet, var Marx' främsta intresse på 50-talet. En anmärkning med samma innebörd kan också återfinnas i det opublicerade manuskriptet till *Stora män bland emigranterna* som Marx och Engels skrev på våren 1852. De bredde sarkastiskt ut sig om den ”skräck” som de demokratiska konspiratörerna trodde att de injagade i ”tyrannernas” bröst, medan deras anhängare ”drog sig undan från kuppbedrägerierna [*Putschschwindlerei*].”⁸¹ Medan de arbetade med detta manuskript återspeglade deras brevväxling samma tänkande. Marx informerade sin vän att Kossuth-Mazzinis styrkor planerade en ny kupp:

Om dessa herrar inte lider nederlag och får stryk vartannat år, så känner de sig inte väl till mods. Att världshistorien utvecklas utan deras hjälp, utan att de ingriper, faktiskt utan officiellt ingripande – det kan de inte gå med på.⁸²

Engels svarade på samma sätt:

Denna Carbonariliknande, självtillräckliga, pseudoaktivistiska, dagordningstaktik avslöjar hur mycket dessa herrar återigen lurar sig själva om sina påstått organiserade styrkor. Att gå in för en kupp nu är idiotiskt och ett fult knep. Men givetvis: ”Något måste hända! Något måste vi få igång!” Det får en att önska att ledarna som antas leda det hela själva fångas och blir skjutna. Men givetvis kommer dessa stora män att ta hand om sig själva ...”⁸³

Carbonari som Engels hänvisade till utgjorde en källa till konspirationstänkande både inom högern och vänstern. Blanqui hade precis som Mazzini sina rötter i denna rörelse. De två blomstrande stammar som växte ur denna rot och vred sig åt vänster och höger, flätades också ihop en del: nästa mening i Engels brev handlade om Willichs förbindelser med de demokratiska kuppmakarna, via Gottfried Kinkel. Som vi redan har nämnt handlar de moderna marxologernas tvångsmässiga tro att ”kupppolitik” stavades ”blanquism” om okunskap. *Under hela 50-talet riktades Marx' konsekventa opposition mot kupppolitik och konspiratorisk äventyrspolitik inte bara mot vänstern (eller ultravänstern) utan också mot de reformistiska hysteriska demokraterna.*

När vi nu förstår dessa inledande anmärkningar, kan vi nu se vad Marx skrev om ”proletariatets diktatur”, och under vilka omständigheter. (Vår redogörelse för Marx' åsikter om den blanquistiska politiken kommer att fortsätta i kapitel 17.)

80 Marx, ”Revelations Concerning the Communist Trial in Cologne”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 446, 449.

81 Marx/Engels, ”Great Men of the Emigration”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 287.

82 Marx, ”Brev till Engels”, 6 maj 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 28, s 68.

83 Engels, ”Brev till Marx”, 7 maj 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 28, s 70.

**Del IV:
”Proletariatets diktatur” hos Marx och Engels**

Kapitel 11 Marx' *Klasstriderna i Frankrike*

Marx använde begreppet ”proletariatets diktatur” första gången 1850, i en rad artiklar som senare återutgavs i bokform med titeln *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*.

1850 började Marx ge ut en teoretisk tidskrift i London, som tog sitt namn från den tidning han hade givit ut i Köln under revolutionen. Den nya titeln var *Neue Rheinische Zeitung, politisch-ökonomische Revue* (kort *NZR Revue*). Marx' artikelserie bestod av tre artiklar, som var och en innehöll någon sorts hänvisning till ”proletariatets diktatur”. (Det fjärde kapitlet när detta verk kom i bokform tillades av Engels från ”Review, May to October” [Återblick, maj till oktober], som publicerades i tidskriften sista nummer.)

1. ”Diktatur” gånger fem

Eftersom Marx använde ”proletariatets diktatur” för första gången i detta arbete, låt oss undersöka hur han använde ordet ”diktatur” ensamt på andra ställen i artikelserien. Genomgången lönar sig, ty vi upptäcker att det, på ett eller annat ställe, användes i förbigående om *fyra* olika regimperioder. Sedan fanns ett femte ställe som diskuterades i hans *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire* (1852).

(1) Cavaignacs *diktatur*. Som vi förklarade i kapitel 3, var tilldelningen av diktatoriska befogenheter till Louis Eugene Cavaignac för att slå ner juniupproret en vändpunkt. Marx kallade det att ”bourgeoisdiktaturen var officiellt erkänd” (strikt talat borde det heta ”halvofficiellt”). Marx skrev också om ”militärdiktaturen och belägringstillståndet”, med syftning på Cavaignac. Han gjorde en viktig åtskillnad:

Men Cavaignac, det var inte sabelns diktatur över det borgerliga samhället, det var bourgeoisins diktatur med hjälp av sabeln.¹

För det första har vi en *klass'* diktatur, dessutom en diktatur som till namnet infördes under en demokratisk regering. Detta användande är inte ett så stort steg från tidigare hänvisningar till en demokratisk församlings diktatur, men det är tankeväckande – *var* tankeväckande. För det andra har vi den första åtskillnaden mellan en *diktatur över* en klass och en *diktatur av* en klass. Det är en distinktion som inte alltid noggrant symboliseras med det lilla ordet *av*, som måste bevakas som en ogärningsman.

Jämte Cavaignacs ”befullmäktigade diktatur” (Rossiters begrepp) fanns den parlamentariska republiken och dess enväldiga Nationalförsamling, som åtminstone till formen grundades på allmän rösträtt. I verkligheten, skrev Marx, hade borgarklassen makten ”bara genom att upphäva alla regler med sitt våld *sans phrase* [obesløjade våld], med *belägringstillståndet*.”²

”Bourgeoisdiktaturen”, skrev Marx senare i *Adertonde Brumaire*, ”den 10 december avskaffas genom Bonapartes val till president.” I detta arbete kallades den tidigare regimen både ”Cavaignacs diktatur” och de ”rena bourgeoisrepublikanernas diktatur”.³

1 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 27, 28, 31.

2 *Ibid*, s 32.

3 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, på marxistarkiv.se, s 12, 50.

Vi ser att Marx *inte* använde begreppet ”diktatur” för att skilja mellan Cavaignacs vågspel och den regim som hade givit upphov till det. Han använde det för klassverkligheten bakom båda två, oavsett statsform.

(2) *Ordningspartiets diktatur*. Valet av Bonaparte som republikens president ledde till ”de förenade rojalisternas *lagstiftande diktatur*”, det vill säga det så kallade ”Ordningspartiets” diktatur, som utövades genom de två rojalistiska fraktionernas gemensamma majoritet i församlingen. I nästa stycke kallades det också för dess ”*parlamentariska despotism*”.⁴

I den *Adertonde Brumaire* kallade Marx det för ”ordningspartiets diktatur” och ”bourgeoisins parlamentariska diktatur”.⁵ I *Klasstriderna i Frankrike* kallades även denna regim för en ”bourgeoisdiktatur”. Marx kommenterade att den slutligen skrotade den allmänna rösträtten:

När bourgeoisin förkastar den allmänna rösträtten, som den hittills skrudad sig med och från vilken den fått sin styrka, erkänner den öppet: ”*Vår diktatur har hittills bestått i kraft av folkviljan, nu måste den befästas mot folkviljan*”.⁶

Det är svårt att se hur detta stycke så fullständigt har undsluppit kommentarer från marxologiska uttolkare. Det hänvisade helt klart till att en klassdiktatur grundad på allmän rösträtt återspeglade ”folkviljan”, även om man lägger till de nödvändiga förbehållen att Marx skulle ha lagt till *hur* den återspeglade folkviljan. Och Marx skrev detta utan någon uppenbar medvetenhet om att det var något nyskapande.

(3) *Bonapartes kejsarregim*. Marx skrev *Klasstriderna i Frankrike* före Louis Bonapartes statskupp. Hans *Adertonde Brumaire* behandlade denna händelse, och använde vanligtvis inte beteckningen ”diktatur” på Andra imperiet. Det fanns för tillfället flera gemensamma begrepp. Men han använde verkligen ”diktatur” i ett sammanfattande stycke i *Adertonde Brumaire*, där han talade om ”sitt eget [borgarklassens] herraväldes undergång, Bonapartes diktatur”.⁷ För andra ställen där Marx eller Engels kallade Bonapartes regim en ”diktatur”, se kapitel 6.⁸

Således användes ordet ”diktatur” tillfälligtvis för var och en av de tre perioder som Frankrike gick igenom från junidagarna 1848 till 1852.

(4) *Den sociala demokratins diktatur*. I *Klasstriderna i Frankrike* talade Marx också om en regim som inte uppstod: en möjlig regering från småbourgeoisins vänster, de krafter som i februari 1849 förenade det ”sociala och det demokratiska partiet, arbetarnas och småborgarnas partier ... till det *socialdemokratiska partiet*, till det *röda partiet*”. Det dåtida språkbrukets rödhet är vilseledande för moderna läsare: de ”röda” var på den tiden de försagda demokraterna i Berget plus de rosa ”socialistiska doktrinärerna” Louis Blanc, Ledru-Rollin och deras vänner – en strömning som ”representerade en tydligt avgränsad samhällsgrupp mellan bourgeois och proletariat, vars materiella intressen krävde demokratiska institutioner” – en strömning som samlade ”de halvt

4 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, s 50.

5 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, s 15. Det andra citatet finns i ett stycke som ströks efter den första utgåvan.

6 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, s 66.

7 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, s 49.

8 Se kapitel 6, s 72, med not 30-33.

konservativa, halvt revolutionära och helt utopiska reformatörerna av denna ordning”.⁹ Före revolutionen skulle Marx eller Engels vanligtvis ha kallat denna strömning för Demokratatin. Nu var den misskrediterad, men hade en ”rödare” beteckning, socialdemokratatin.

I ett stycke som diskuterar böndernas svåra belägenhet beskrev Marx hur saker och ting såg ut för den klassen:

Endast kapitalets fall kan få bonden att resa sig, endast en antikapitalistisk, en proletär regering kan avskaffa hans ekonomiska elände, hans sociala förnedring. Den *konstitutionella republiken* är hans förenade utsugares diktatur, den *socialdemokratiska*, den *röda* republiken är de med honom förbundnas diktatur.¹⁰

Den socialdemokratiska regeringen skulle alltså vara en ”diktatur”. Kom ihåg att Louis Blanc faktiskt hade varit ännu mer exakt om den diktatur han ville ha. För denne socialdemokrat hade föreställningen om en ”diktatur” förknippats med att skjuta upp valet, med att en regering som *inte* hade valts av folket härskade. Det fanns inga sådana samband i Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* vad gäller någon av de diktaturer som diskuteras.

(5) Slutligen åtskiljdes denna socialdemokratiska diktatur i Marx’ arbete tydligt från det han i samma arbete skulle komma att kalla ”proletariatets diktatur”. Vi kommer att citera detta stycke mer fullständigt nedan, som plats 1b. Det räcker att konstatera att Marx i detta stycke sa att

de övriga klassernas utvecklingsnivå gjorde det ännu inte möjligt [för proletariatet] att uppnå en revolutionär diktatur, utan det måste kasta sig i armarna på sin frigörelses doktrinärer, de socialistiska sektstiftarna.¹¹

Med andra ord kunde inte proletariatet själv härska, eftersom det ännu inte hade skaffat sig stöd från de ”övriga klasserna” (i detta fall betydde det de andra arbetarklasserna), så det stödde socialdemokratatin.

2. Plats 1: tre stycken

Den första platsen präglas av en stark betoning på *klassdiktatur*.

Den första artikeln i Marx’ serie skrevs i januari, och publicerades i tidskriftens första nummer, som var daterat ”januari 1850” men kom ut i början av mars. Det franska proletariatet, sa Marx, inledde upproret 1848 med illusionen att de kunde genomföra omedelbara krav inom det borgerliga systemet, men –

[Plats 1a]

... först dess nederlag överbevisade det om sanningen att den minsta förbättring av dess ställning är och förblir en utopi inom den borgerliga republiken – en utopi, som blir en förbrytelse, så snart proletärererna söker förverkliga den. I stället för de formellt överdrivna men innehållsmässigt blygsamma och egentligen borgerliga krav, som proletariatet ville tvinga februarirepubliken att uppfylla, trädde den djärva kampparollen: ”*Bourgeoisins störtande!*”

⁹ Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, s 45, 46.

¹⁰ *Ibid*, s 60.

¹¹ *Ibid*, s 45.

*Arbetarklassens diktatur!*¹²

Det finns ett uppenbart problem här. Marx skrev att ”den djärva kampparollen” ”Bourgeoisins störtande!” uppträdde. Utan tvekan gjorde den det. Men denna paroll följdes omedelbart (i Marx’ artikel) av parollen ”arbetarklassens diktatur”. Sa Marx att även denna paroll ”uppträdde” bland de revolutionära arbetarna?

Det finns inga som helst uppgifter om att den verkligen gjorde det. Marx hade själv inte varit i Frankrike vid den tiden och kunde inte skriva utifrån personlig kunskap. Kanske Louis Blancs anmärkningar om en diktatur låg bakom den. Vi har ju trots allt redan sett att Lorentz von Stein ungefär vid samma tidpunkt rapporterade att ”Social diktatur blev proletarietets paroll”, och det är troligt att han tänkte på Louis Blanc.¹³

Men det finns en mycket mer sannolik möjlighet. Det är riktigt att tro att Marx inte bokstavligen hävdade att den hittills okända parollen ”uppträdde”, utan att han snarare följdriktigt förklarade innebörden i denna ”djärva kampparoll” (som är singularis inte pluralis) – först och främst vad den innebar för honom, Marx. Med andra ord föreslog han i själva verket parollen själv, och satte ord på de ofullständiga proletära strävanden som uttrycktes under revolutionen. Enligt min åsikt är det så stycket bör läsas.

I april inledde George Julian Harneys tidskrift *Democratic Review* en artikelserie, ”Två år i en revolution”, som presenterade Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* i sammanfattningar, omskrivningar och citat. Den tredje delen, i juni, kom fram till plats 1a (inga fler delar publicerades). För första gången läste engelsktalande läsare om ”det djärva, revolutionära stridsropet: *Ner med bourgeoisien! Arbetarklassens diktatur!*”¹⁴ (Det är osannolikt att dessa omskrivningar av artikeln skrevs av Engels, som de felaktigt har tillskrivits.*)

För övrigt följdes, både i Marx’ tidskrift (originalet) och i Harneys tidskrift (omskrivningen), det stycke som utgör plats 1a av ett stycke som fritt använde ”borgerlig terrorism” och ”bourgeois-diktatur” omväxlande med borgerligt ”herravälde” som en beskrivning av den ”borgerliga republik” som revolutionen upprättat. (För innebörden i ”terrorism”, se specialnot C).

12 *Ibid*, s 26-27.

13 Se kapitel 5, s 65, med not 20.

14 Serien ”Två år i en revolution” i tre delar publicerades utan signatur i *Democratic Review*, april-juni 1850, och täckte (bara) första avdelningen i Marx’ verk. Det stycke som diskuteras publicerades i juninumret (vol II, s 23). Det hela har nu återutgivits i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10 (se s 368 för stycket), och tillskrivs utan att det dokumenteras till Engels.

* Det var i band 10 av *Collected Works* som Engels för första gången tillskrevs tre serier av bidrag till Harneys *Democratic Review*: ”Två år i en revolution” (en inkomplett sammanfattning av Marx’ *Klasstriderna i Frankrike*), en serie ”Brev från Tyskland” och en likadan serie ”Brev från Frankrike”. Detta tillskrivande, utan att några bevis anförs, föreslogs ursprungligen av A R Schoyen – med ett förbehåll: ”troligen Engels’ verk”. (Schoyen, *The Charist Challenge*, s 204.) Allt detta material har nu införts i Marx/Engels, *Collected Works* under Engels’ namn som om det definitivt har identifierats, utan några acceptabla argument. En redaktionell not om ”Två år i en revolution” (Redaktionell not, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 680, not 260) åberopar orsaken att författaren måste ha befunnit sig nära Marx’ krets (som hursomhelst vore uppenbart) men anför inte ett enda skäl varför författaren måste vara Engels, och inte säg J G Eccarius eller någon annan. (Situationen är liknande vad gäller ”Breven”, men vi är inte intresserade av dem här.) Å andra sidan har vi Marx’ klara uttalande, i ett brev till Joseph Weydemeyer (som inte nämns i noten i *Collected Works*), att det var Harney själv som översatte (dvs. skrev om på engelska) *Klasstriderna i Frankrike* i sin *Democratic Review*. (Marx, ”[Brev till Weydemeyer](#)”, 5 mars 1852, på marxists.org.) Det finns andra tecken på att det inte kan ha varit Engels som var den person som utförde detta jobb.

Den andra artikeln i serien, som Marx skrev färdig den 4 mars, publicerades i tidskriftens andra nummer (daterat ”februari 1850”) omkring den 20 mars. Vi har redan nämnt det berörda stycket, som faktiskt inte använde begreppet ”proletariatets diktatur”. Det talade om att proletariatet grep den ”revolutionära diktaturen”.

[Plats 1b]

Proletariatet, som efter det fruktansvärda fysiska nederlaget i juni var tvunget att vinna sin återupprättelse genom intellektuella segrar, de övriga klassernas utvecklingsnivå gjorde det ännu inte möjligt att uppnå en revolutionär diktatur, utan det måste kasta sig i armarna på sin frigörelses doktrinärer, de socialistiska sektstiftarna. Berget, som var det demokratiska småborgarskapets förkämpe måste å ena sidan förena sig med proletariatets socialistiska doktrinärer...¹⁵

När Marx förklarade att proletariatet inte kunde upprätta sin egen ”revolutionära diktatur” så länge det saknade stöd från de andra arbetande klasserna, så uteslöt han tanken att inrätta den med hjälp av ett band blanquistliknande konspiratörer. Han uteslöt till och med proletariatets diktatur så länge det inte hade stöd från folkets majoritet.

Denna tanke hade redan uttryckts i den första artikeln, på följande sätt:

De franska arbetarna kunde inte ta ett enda steg framåt, inte kröka ett hår på den borgerliga ordningens huvud, förrän revolutionens förlopp hade tvingat bönder och småborgare, den mellan proletariatet och bourgeoisin stående stora massan av nationen, som hade gjort uppror, inte mot denna borgerliga ordning utan mot kapitalets herravälde, att ansluta sig till proletariatet som sin förkämpe. Bara till priset av det oerhörda nederlaget i juni kunde arbetarna vinna denna seger.¹⁶

Den proletära diktaturens möjlighet förknippades här bestämt till ett stöd från majoriteten, vare sig det registrerades i ett val eller inte.

Den tredje gången begreppet används i detta verk är i många avseenden den intressantaste. Det förekom i den tredje artikeln, som skrevs 5-15 mars och publicerades i nummer 3 av tidskriften, som är daterat ”mars 1850” men gavs ut i mitten av april.

Detta stycke diskuterade, precis som *Kommunistiska manifestet* hade gjort, den ”borgerliga socialismen” och den ”småborgerliga socialismen” i landet. Den sistnämnda, Louis Blancs socialism, granskades mest utförligt som ”doktrinär socialism”. Gentemot dessa strömningar, skrev Marx, samlar sig

[Plats 1c]

*proletariatet ... allt mer omkring den revolutionära socialismen, kring kommunismen, för vilken bourgeoisin har uppfunnit namnet Blanqui. Denna socialism förklarar att revolutionen är permanent, att proletariatets klassdiktatur är ett nödvändigt genomgångsstadium för klasskillnadernas fullständiga avskaffande, för att avskaffa alla de produktionsförhållanden som de är beroende av, för att avskaffa alla sociala förhållanden som hör i hop med dessa produktionsförhållanden, för att revolutionera alla idéer, som har vuxit fram ur dessa sociala förhållanden. Men denna fråga kan här inte behandlas mer ingående.*¹⁷

15 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, s 45.

16 *Ibid*, s 18.

17 *Ibid*, s 63-64.

Det noteras sällan att det, med alla typografiska betoningar som äger rum i detta stycke, *inte* är ”proletariatets diktatur” som betonas som begrepp: det är ”*klassdiktatur*”.

Här har vi slutligen ett samband mellan Blanqui och begreppet ”proletariatets diktatur” – och den ”permanenta revolutionen” – men det har sällan använts under den långa kampanjen att tillskriva ”proletariatets diktatur” till Blanqui. Och av en god anledning: ty Marx sa givetvis *inte* att det var Blanquis paroll. Borgarklassen hade själv förknippat Blanquis namn med revolutionära idéer – hade ”uppfunnit” Blanquis namn för dem.*

Vi vet att detta är sant, för som vi har nämnt ”uppfanns” ”blanquismen” som ett allmänt begrepp för en hel strömning inom den socialistiska och kommunistiska rörelsen. Marx ville inte avfärda Blanqui i detta stycke, men han sa helt klart att det var den revolutionära socialismens fiender som hade knutit Blanquis namn till den. Ungefär ett halvt sekel senare blev detta påhitt Eduard Bernsteins främsta knep för att misskreditera Marx’ revolutionära uppfattningar.

Denna tolkning bekräftas på ett kraftfullt sätt när vi vet att Marx’ ord specifikt gällde en viktig händelse 1848, då borgarklassen använde figuren Blanqui som ett spöke. Följande redogörelse grundar sig på Louis Blancs skildring tio år senare.

3. Blanqui som spöke

Den 17 mars 1848 fick en enorm och majestätisk arbetardemonstration den provisoriska regeringens klassmedvetna borgerliga majoritet, under ledning av Lamartine, Marrast och Marie, att drabbas av våldsam skräck. Liksom girondisterna före honom började Lamartine försöka mobilisera de väpnade styrkorna från utanför Paris för att skrämma huvudstadens arbetare. Då tillkännagavs en annan arbetardemonstration till 16 april, för att sporra regeringen till reformåtgärder. Högern beslutade att omintetgöra dess avsedda effekter. Detta (ansåg Blanc) var den aktiva borgerliga kontrarevolutionens utgångspunkt för att återta balansen efter omvälvningen i februari.

Det säkraste sättet att uppnå detta [skrev Blanc] var att få bourgeoisien att tro att arbetarnas avsedda demonstration var kopplad till en kommunistisk sammansvärjning, och mer exakt ledde det till att den sorts mysterium med vilket herr Blanqui hade tagit till uppgift att omge sig med, gjorde honom till en enorm fågelskrämma.

Marrast spred snabbt historien att demonstrationen hade för avsikt att störta regeringen till förmån för kommunismen under ledning av Cabet och Blanqui. Louis Blanc bevisade då triumferande att Cabets ståndpunkt var raka motsatsen:

Så mycket för den kommunistiska sammansvärjningen. Vad gäller den del som så skickligt tilldelats herr Blanqui, för att desto bättre skrämma bourgeoisien, är det nödvändigt att känna till att det aldrig funnits något gemensamt mellan delegaterna från Luxemburg [Blancs politiska centrum] och herr Blanqui.

Det var också vid detta tillfälle som det gjordes försök att förtala och misskreditera Blanqui med det ökända ”Taschereaubrevet”.

---

* För förvanskade versioner av plats 1c och felöversättningar som har hjälpt till att fördunkla styckets uppenbara innebörd, se specialnot D, avdelning 5.

Strax innan demonstrationen den 16 april övertalades Ledru-Rollin, i egenskap av inrikesminister, att mobilisera nationalgardet mot den påstådda kommunistiska komplotten. Det genomfördes ”av ett antal personer ... som talade med honom om herr Blanquis påstådda planer, och utnyttjade den personens namn som en sorts hjärnspöke, och även genom att skrämma honom med Luxemburgs allt större överlägsenhet...” Så den 16 april omringades den fredliga, om än jättelika, arbetardemonstrationen av beväpnade män som trakasserade och skrämdes. Det cirkulerade rykten att en kommitté för allmän säkerhet höll på att förberedas ”och att Blanqui hade utsetts...” Utöver nationalgardet var det en betald skara anonyma män som cirkulerade i folkmassan och ropade ”Död åt kommunisterna!”¹⁸

Louis Blancs redogörelse, som vi har följt, är i allt väsentligt ense med Marx’ korta hänvisning, i *Klasstriderna i Frankrike*, till demonstrationen den 16 april. Det var ett arrangerat ”missförstånd”, säger Marx, arrangerat av den provisoriska regeringen och borgarklassen.

Plötsligt spreds med blixstens hastighet genom hela Paris från den ena änden till den andra ett rykte, att arbetarna hade samlats beväpnade på Marsfältet under ledning av Louis Blanc, Blanqui, Cabet och Raspail för att marschera till Hôtel de Ville, störta den provisoriska regeringen och proklamera en kommunistisk regering.

Beväpnade män ockuperade alla punkter –

... ropen: Ned med kommunisterna! Ned med Louis Blanc, med Blanqui, med Raspail och med Cabet! ekar genom hela Paris.

Denna ”skenfäktning” ”blev en förevändning att beordra armén tillbaka till Paris”.¹⁹ Louis Blancs berättelse betonar Blanqui *mer* än vad Marx gjorde, inte mindre.

Under händelsernas gång undergrävdes verkligen den provisoriska regeringens socialdemokratiska del, och kampanjen för en kontrarevolution påskyndades. ”Uppfinnandet” av Blanqui som spöke var en stor framgång. När Marx hänvisade till det med några ord var det en fortfarande bitter, nyligen genomgången historia.

I allt detta spelade Blanqui själv rollen som lurad oförstående. När chefskonspiratören Lamartine mycket iögonfallande bjöd honom till regeringsbyggnaden för ett samtal, så kom han och samtalade, log och visste uppenbarligen inte vad som pågick. Blanqui själv var ovidkommande, det var hans spöke komplottmakarna behövde. Det var fortfarande spöket som var i arbete när Bernstein gjorde Marx till ”blanquist”.

18 Blanc, 1848. *Historical Revelations*, kapitel 14, s 318-342 m fl ställen. Blanc skrev denna engelskspråkiga redogörelse ett år innan den franska versionen, som i det stora hela utvidgades, men inte avseende denna händelse, som återberättas på praktiskt taget samma sätt på franska (vol 2, kapitel 16).

19 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, s 23-24.

Kapitel 12 SUCR-episoden

Ungefär samtidigt som det tredje numret av *NZR Revue* kom ut, med plats 1c, skrevs begreppet ”proletariatets diktatur” (eller en nära motsvarighet) in i ett annat dokument, det andra att innehålla denna hedersbevisning. Det datum som det vanligtvis tilldelas är mitten av april.

Dokumentet ifråga var en papperslapp, med rubriken ”Société Universelle de Communistes Révolutionnaires”, som lade fram ett *règlement* (stadgar eller författning) för detta planerade sällskap, i sex paragrafer. Eftersom denna upptäckt, liksom plats 1c, blandade in blanquisterna, åtminstone den blanquistiska gruppen av emigranter i London, blev det snabbt det viktigaste bevisföremålet för mytskaparna från ”Marx-Blanqui”-skolan, och vi har ju redan haft tillfälle att nämna det i denna roll.

Låt oss undersöka alla fakta om det sällskap vars namn på detta sätt kom fram i ljuset. Det är inte så svårt eftersom det ovan nämnda *règlement* är det enda dokument som nämner SUCR vid namn, och det finns bara ett andra dokument som på något sätt hänvisar till det. Med tanke på detta fåtal fakta har det oundvikliga resultatet blivit ett övermått av fria fantasier.

1. Plats 2: SUCR:s stadgar och undertecknarna

Dokumentet återfanns i sju kopior, alla på samma tunna, mjuka papper. De är uppenbarligen riktiga kopior skrivna med samma handstil, som tros vara Willichs. De små skillnaderna mellan de sju kopiorna är inte mer än normala små misstag. Signaturen var alla skrivna av undertecknarna själva.¹

Överskriften är bara sällskapets namn. Ordet ”Stadgar” (*Règlement*) som kan återfinnas som titel härleds i själva verket från texten själv. Texten är på franska, ingen engelsk version återfanns. Här är dokumentet.

[Plats 2]

REVOLUTIONÄRA KOMMUNISTERS INTERNATIONELLA SÄLLSKAP

Paragraf 1. - Förbundets mål är att störta alla privilegierade klasser, betvinga dessa klasser med proletärernas diktatur, vidmakthålla revolutionen i permanens till förverkligandet av kommunismen, som är [eller måste vara] den sista formen för att grunda den mänskliga familjen.

Paragraf 2. - För att bidra till förverkligandet av detta mål kommer förbundet att upprätta solidaritetsband mellan det revolutionära kommunistiska partiets alla delar, få till stånd ett försvinnande av de nationella skiljelinjerna i enlighet med principen om ett republikanskt broderskap.

Paragraf 3. - Sällskapets grundningskommitté konstitueras som centralkommitté. Varhelst det finns behov för att genomföra arbetet kommer den att upprätta kommittéer som kommer att brevväxla med centralkommittén.

¹ För uppgifter om dokumentets fysiska utseende, se *New Mega I*, band 10, s 1080 f. Av de sju kopiorna finns fyra på IML i Moskva, och tre hos IISH i Amsterdam. Beskrivningen i *New Mega*, som vi följer här, säger inte uttryckligen att handskriften är Willichs, utan inskränker det till *vermutlich*.

Paragraf 4. - Antalet medlemmar i förbundet är obegränsat, men ingen medlem kan godkännas utan att ha fått en enhällig röst. I inga fall kan valet ske med hemlig omröstning.

Paragraf 5. - Förbundets samtliga medlemmar är bundna av en ed att absolut behålla de nuvarande stadgarnas första paragraf i samma ordalag. Förändringar som kan få till konsekvens att den avsikt som uttrycks i Paragraf 1 försvagas, befriar förbundets medlemmar från deras överenskommelse.

Paragraf 6. - Alla förbundets beslut tas med två tredjedels majoritet av de röstande.

Adam	J Vidil	Ch. Marx
Auguste Willich	F Engels	G Julian Harney ²

Följande detaljer kan konstateras om denna text:

(1) *Sällskapets namn*. Namnet kan förändras, och har förändrats, till "Världssällskapet ..." eller "Universella sällskapet ...", men dessa tolkningar kan, ibland medvetet, ge intryck av en storlagenhet som inte var någon nödvändig del av originalet. *Universel* användes ofta på franska för att betyda "världsomfattande", utan någon överdriven utsmyckning. Exempelvis var namnet på Ledru-Rollins tidskrift för emigranter *Le Proscrit; Journal de la République Universelle*, men det fanns ingen undermening att republiken skulle sträcka sig utanför solsystemet.*

(2) *Plats 2*. Den första paragrafen såg fram mot "la dictature des prolétaires" – "proletärernas diktatur", inte "proletariatets diktatur". I efterklokhetens ljus (som är en stor skolande kraft) innebär denna formulering en tydlig skillnad, ty den tonar ner just den aspekt som betonas så starkt i *Klasstriderna i Frankrike*, nämligen *klassdiktaturen*. När vi diskuterar vem som kan ha skrivit detta utkast, vill jag hävda att denna formulering pekar bort från Marx själv.

Eftersom uppmärksamheten oundvikligen riktas på hur dokumentet använder begreppet i fråga, är det olyckligt att en av de första återutgivningarna av dokumentet innehöll en felaktig text, just på denna punkt. Denna källa har citerats vida omkring, och misstaget förekommer än idag. Det franska kommunistpartiets teoretiska organ *Cahiers du Bolchévisme* publicerade texten 1933 med två fel.³ I paragraf 1 ersattes "dictature des prolétaires" felaktigt med den vanliga formen "dictature du prolétariat" (proletariatets diktatur), och bland undertecknarna blev "J Vidil" "G Vidal".

2 Min översättning har gjorts utifrån den ursprungliga franska texten i *New Mega I*, band 10, s 568. (Jmfr Marx/Engels, *Collected Works*, band 20, s 614 f; Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 553 f.) Den ursprungliga texten kan också återfinnas i *Unter dem Banner des Marxismus*, andra årgången, Häfte 1-2 (4-5), mars 1928, s 141 f, och i *Revue Marxiste*, Paris, nr 4, maj 1929. Det publicerades första gången av Rjazanov, i Marx-Engels-institutets ryska *Bulletin*, Moskva-Leningrad 1926, nr 1, s 5-11. Ett faksimil av det ursprungliga dokumentet publicerades i *Das Kommunistische Manifest*, en utgåva som redigerats av Hermann Duncker, Berlin: VIVA, 1927, s 73.

* Gustav Meyers välrenommerade biografi om Engels angav sällskapets namn på tyska till "Weltbund der Revolutionären Sozialisten", som i den engelska utgåvan tolkades till "Revolutionära socialisters världsförbund". (Mayer, *Friedrich Engels. Eine Biographie*, Haag: M Nijhoff 1934, band 2, s 9, engelska upplagan s 135.) Detta är ett av många fel som har förföljt denna fråga.

3 "Marx-Engels et le Blanquisme", *Chaiers du Bolchévisme* Paris, specialnummer, 14 mars 1933, s 451 f. Denna felaktiga text citerades av Dommanget (se not 7 nedan), s 379, och av Plotkin i den annars värdefulla artikel som citeras här (se not 12 nedan), s 120. Sedan citerades den från Plotkin i McLellans *Karl Marx*, s 235. Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx*, s 209, är märklig genom att citera det franska originalet korrekt men sedan felöversätta till engelska.

(3) *Översättning*. Den engelska översättningen i *Collected Works* är allvarligt felaktig genom att sudda ut det faktum att Paragraf 1 innehåller frasen ”revolutionen i permanens”. Dess version lyder ”hålla revolutionen i kontinuerlig utveckling...” (vilket inte ens är en bra omskrivning).

(4) *Undertecknare*. Vad det nu kan vara värt påpekar vi i förbigående att signaturerna, liksom texten, återges i fransk form, både i fallet ”Ch. [för Charles] Marx” och ”Auguste Willich”. Texten i *New Mega* skriver alla signaturer på en enda rad. Vi har ovan följt samma ordning men på två rader.

Vilka var undertecknarna? Av de sex som skrev under var de tre tyskarna – Marx, Engels, Willich – erkända ledare för Kommunistiska förbundet. Schappers namn saknades. Det går med rätta att hävda att det vore en obalans att ta med fyra tyskar, men varför Willich istället för Schapper? Vi kommer att återkomma till den frågan.

Den ende engelsmannen, Harney, brukar i detta sammanhang kallas företrädare för vänsterchartisterna. Det var han förvisso, men *representerade* han den chartistiska rörelsens vänster som sådan, och i så fall i vilken egenskap? Det fanns ingen organiserad vänsterflygel som han kunde representera. Men Harney var också initiativtagare till och ledare för Broderliga demokrater, i princip också ett internationellt förbund även om dess medlemmar till stor del var briter. Det kan hävdas att Broderliga demokraterna i praktiken fungerade som organisation för chartisternas vänster. Hursomhelst finns det goda skäl att fundera på om Harney inofficiellt skrev under SUCR:s stadgar som Broderlig demokrat.⁴

De två fransmännen var flyktingar. Den organisation de var aktiva i var Société des Proscrits Démocrates-Socialistes. Denna flyktinggrupp organiserade vänstern bland de dåvarande franska flyktingarna i London, medan högern ingick i ett förbund under ledning av Ledru-Rollin och Louis Blanc. SPDS dominerades av blanquisterna i sina led.

Adam och Vidil var blanquister i riktigt strikt mening, det vill säga att de var anhängare till Blanqui själv. De var inga framstående figurer vare sig i sig själva eller som blanquistiska ledare (men det var ju heller inte någon annan person inom emigrantgruppen).

Adam är en så diffus person att inte ens hans namn är känt. ”Adam” kan ha varit hans förnamn, hans efternamn, eller ingendera, ett alias. Han har beskrivits som arbetarhantverkare, antingen läderarbetare (färgare eller läderbearbetare) eller träarbetare (bågmakare). Han hade varit medlem i revolutionära hemliga sällskap under Louis Philippes julimonarki. I februari 1848 arbetade han på den kommunistiska tidningen *La Fraternité*. I juni ställde han upp som socialistisk kandidat. Det finns inga spår efter honom efter 1856.

Julies Vidil (ska inte blandas ihop med François Vidal, en mer framträdande person men inte blanquist) hade ursprungligen varit kapten i den franska arméns husarer. (Engels beskrev honom i ett brev som före detta kapten i dragonerna, vilket kanske innebar samma sak.)⁵ Dommangen har studerat Vidils brev till Blanqui, och gör bedömningen att

han hade energin och orubbligheten hos en yrkesmilitär. Han litade framförallt till våld, och kände förakt för frasmakeri. Hans mål, strax innan en revolution, var att slunga ut proletariatet i

4 Angående Harney och de Broderliga demokraterna, se kapitel 9, s 122.

5 Engels, ”Brev till Dronke”, 9 juli 1851, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 561.

ett ”andra 24 juni” [dagen då upproret i juni 1848 bröt ut] och om arbetarklassen inte uppvisade någon radikalism, tvinga det [till uppror] med bajonettstötter. Hans temperament fick honom att framförallt se den sociala frågan som en fråga om karaktär, och betrakta Bergets män [socialdemokraterna] som ”oduglingar”, för att använda hans favorituttryck.⁶

Adam och Vidil var aktiva i den blanquistiska fraktionen inom SPDS, även om vi inte vet om de hade några ledande poster. (Men vi vet heller inte om det fanns några poster att ha.) Samuel Bernstein har, i samband med SUCR, talat om dessa män som ”två av Blanquis agenter”,⁷ men det är ett beklämmande exempel på att ”positionsbestämma” historien. Att kalla dem Blanquis ”agenter” ger intryck av ett nära band mellan Blanqui och SUCR, och därmed i ett andra steg mellan Blanqui och Marx. Men Blanqui hade inget med SUCR att göra och (som vi kommer att se) kanske inte ens kände till det.

Att å andra sidan beskriva Adam och Vidil som ”ledande blanquister” bland emigranterna i London är utan tvekan berättigat. Men vad det innebar att leda blanquisterna måste undersökas närmare på den blanquistiska scenen.

2. De blanquistiska flyktingarna och ”alliansen”

1850 var London centrum för de franska och tyska emigranter som hade flytt efter revolutionens nederlag. Schweiz var en annan samlingsplats för emigranter som fortfarande var inriktade på att verka för en revolution på hemmaplan. Amerika fick emigranter som till stor del hade givit upp detta personliga perspektiv – ett faktum att lägga på minnet när vi beaktar vad som hände med den amerikanska rörelsen. I London fanns de olika revolutionära strömningarna fortfarande kvar och stred fortfarande sinsemellan. Att emigrera skapar nya skäl till fiendlighet och vänskap och samarbete genomgår förändringar och utsätts för påfrestningar.

Blanqui var – återigen eller som vanligt – i fängelse och försökte hålla kontakt med vad som hände via brev. Det fanns ingen fungerande blanquistisk organisation i Frankrike. Blanquisterna i London var inte en del av rörelsen i exil, de *var* rörelsen, eller det som fanns kvar av den. Det var inte mycket: ett litet antal olika individer. Arthur Rosenberg har helt riktigt förklarat en aspekt:

De socialistiska franska arbetarna ville inte längre ha något med Ledru-Rollin och hans vänner att göra. Å andra sidan hade den fängslade Blanqui en stor moralisk makt över de franska arbetarna. De hade så småningom insett att han 1848 hade varit den enda som hade varit emot de förhärskande illusionerna och hade varnat arbetarna. Vid den tiden fanns det förvisso ingen verkligt blomstrande blanquistisk organisation vare sig i Frankrike eller i England, men Blanquis stora namn hade sin effekt och var en symbol för det kämpande franska proletariet. Följaktligen kallade sig de landsflyktiga franska socialister som ville särskilja sig från de borgerliga demokraterna vanligtvis för blanquister.⁸

Rosenbergs tal om ”ingen verkligt blomstrande blanquistisk organisation” behöver skärpas till. *Det fanns ingen egentlig blanquistisk organisation i London.* Den organisation vi nämnde ovan, SPDS, bildades *inte* som en blanquistisk grupp utan som en flyktingorganisation. Den blev ”blanquistisk” bara i så måtto som den kontrollerades av blanquisterna i den, som var aktivisterna.

6 Dommanget, *Les Idées Politiques...*, s 381. Kompletterad med information från DBMOF.

7 Bernstein, ”Review of Jellineck”, *Science & Society*, sommaren 1938, s 426.

8 Rosenberg, *Democracy and Socialism...*, s 140 f.

Denna skillnad – mellan en blanquistisk partiorganisation och en mer allmän blanquistkontrollerad organisation – har tyvärr en benägenhet att fördunklas i ögonen på historiker som har dåliga kunskaper om den socialistiska rörelsens interna förhållanden. Men den är mycket viktig. (Internationalen dominerades till en början av proudhonisterna i Frankrike, men innebar det att den var en ”proudhonistisk organisation”?) Detta övervägande kan vara speciellt betydelsefullt för andra organisationer som har att göra med den sortens organisationer, i synnerhet när den på detta sätt upprättade organisationen hade en objektiv orsak för sin existens utöver den politiska kampen. Det enklaste fallet är en fackförening, som kan domineras av en strömning men måste bemötas som en ”ekonomisk” organisation. Detta övervägande gällde flyktingorganisationerna, trots att de notoriskt hade en benägenhet att splittras längs politiska linjer när omdömeslösa fanatiker försökte politisera dem.

Uppfattningen att SUCR var någon sorts enhetsfront mellan organisationer stöter på problemet att det inte fanns *någon* blanquistisk politisk organisation på scenen, mer än det fanns en ”vänstercharaktistisk” organisation som kunde ”representeras” av Harney.

Det finns ett annat problem med den vanliga marxologiska bilden av SUCR som ”Marx’ allians med blanquisterna”. *Denna handfull blanquister splittrades själva på två eller tre sätt 1850.*

Våra uppgifter om denna avgörande aspekt kommer från Norman Plotkins ”Les Alliances des Blanquistes dans la Proscription” [De landsflyktiga blanquisternas allianser], som fortfarande är det viktigaste försöket att få ut fakta från en studie av Blanquis dokument, i synnerhet brev som skrivits till den gamle mannen från hans vänner i London. ”Från början av 1850”, skriver Plotkin, förstod Blanquis vän Flotte (som vi redan har stött på⁹) ”att de olika element som förenades av sin gemensamma exil inte kunde utgöra ett enat parti. I detta är det uppenbart att Flotte delade Blanquis uppfattningar... I ett brev som han skrev till Blanqui i februari 1850 om flyktingkretsarna, förutsåg han splittringen ...”

Enligt Plotkin ville Flotte själv överge blanquismens centrala särdrag, den konspiratoriska organisationen: ”Inga hemliga sällskap nu, inga hemliga möten. Vi ska härska. Det är nödvändigt att överge kampens vanor och anamma lugn och kraftfullhet.” Uppenbarligen ville Flotte överge mer än de konspiratoriska formerna, och denna tendens var tveklöst ett skäl till spänningar.

I samma brev rapporterades i vilken mån blanquisterna dominerade flyktingförbundets, SPDS’, ledande kommitté. Men i juli hade splittringen ägt rum. Plotkin försökte följa händelserna via Blanquis brevväxling och berättar om höjdpunkterna, inte nödvändigtvis särskilt klart. En del av blanquisterna (Cazavant och Dupont omnämns) gick över till ett nytt flyktingsällskap som grundades tillsammans med Louis Blanc och Caussidière, det vill säga gick åt höger. ”I den mån det bara handlade om frågor om hjälp [till flyktingar] hade alla varit överens”, skrev Barthélemy till Blanqui den 4 juli. ”Men diskussionerna har utvidgats till att gälla principer. En splittring ägde rum, och vi delades omedelbart i två läger ...” De olik tänkande bildade en egen flyktingorganisation. ”Samtidigt”, tillade Barthélemy, ”deltog jag tillsammans med Adam i ett annat sällskap bestående av enbart arbetare, som hade bildats i London efter februarirevolutionen.” Barthélemys tanke var att använda medlemmarna i detta sällskap för att gå med i SPDS och ta över det. Det ledde i sin tur till

9 För omnämmandet av Paul de Flotte, se kapitel 9, avdelning 3, s 111.

kamp inom Barthélemys egen grupp.

En av svårigheterna här är att Dommanget framställer denna Barthélemy som en vämjelig skurk, ”djävulsk natur”, ”brutal våldsam tyrann”, förtalare, centrum för ständiga störningar – det är några av karakteriseringarna.¹⁰ Så det är med viss tvekan vi rapporterar, att enligt Barthélemy (vars brev till Blanqui givetvis var i eget intresse) ”bryr man sig föga om det centrala sällskapets [Paris-blanquisternas] idéer här”, och de hade bara stöd av sex eller sju personer (inklusive Vidil).

Blanqui sökte få det bekräftat av andra emigranter i London. I ett brev den 19 juli bekräftade Vidil splittringen och fientligheten mellan de två lägren, men var optimistisk. SPDS, sa han, är ”i allt väsentligt kommunistisk”, och ”dess mest energiska delar” är blanquistiska. Men han antydde att det fanns en tredje part i splittringen: ”ett litet parti placerat mellan oss och Berget ... kommunistiskt men ändå borgerligt ...” Han uppgav fyra namn som medlemmarna i detta ”parti”, inklusive Pardigon (som vi kommer att stöta på senare).¹¹

Alla dessa splittringar hade förebådats i februari, men ägde uppenbarligen rum i juni och juli. Om Marx vid den här tidpunkten var ”allierad” med ”blanquisterna”, vilka ”blanquister” menas då, och vad innebär under dessa omständigheter en ”allians”?

Jag ber om ursäkt för att behöva betunga läsarna med tionde rangens landsflyktiga konspiratörers bedrövliga agerande, men jag måste påminna om att det är dessa personer – dessa förvirrade, pytte-små fraktionsmakare – som, enligt myten om ”Marx-Blanqui”, antas ha vunnit över Marx till *sina* skumma åsikter ... Om denna myt vore rimlig så måste vi fråga oss: vilka bland dessa personer anta ha påverkat Marx? Varken i Marx’ eller deras korrespondens finns några tecken på ens de mest avlägsna relationer. Med ett undantag: en poet, Louis Ménard, vars dikt om junidagarna faktiskt trycktes i Marx’ tidskrift,¹² och som ofta besökte Marx’ krets. Men tyvärr för myten var Ménard inte aktiv i den blanquistiska miljön.¹³ Jag betvivlar inte att Marx bearbetade Ménard för att få ur *honom* hans blanquism, och att poeten inte hade några ambitioner att få ur Marx hans marxism. (Till och med myter måste särskiljas från fantasier.)

I Del II och specialnot B kommenteras den marxologiska vanan att helt enkelt behandla SUCR som en ”allians mellan Marx och blanquisterna”. Speciellt poängteras att det, även vad gäller under-tecknarna, fanns ännu en strömning representerad, Harneys vänsterchartister. Låt oss nu gå igenom denna fråga mer fullständigt.

En av bristerna med myten om en ”blanquistisk allians” är att den gör det omöjligt att förstå Marx’ organisatoriska intressen och motiv. För att se denna händelse inom ramen för Marx’ linje före och efter SUCR måste vi återvända till den ståndpunkt som betonades redan i kapitel 9.¹⁴ Varenda organisatorisk struktur som Marx experimenterade med från och med Brysseldagarna, hade som mål att upprätta *en internationell struktur för olika politiska tendenser att samexistera inom*.

10 Dommanget, *Les Idées Politiques...*, s 382 f.

11 Plotkin, ”Les Alliances des Blanquistes dans la Proscription”, i 1848: *Revue des Révolutions Contemporaines*, december 1951, vol 189 s 116-119.

12 För Ménard, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 289; *New Mega I*, band 10, s 264, 872-875.

13 Dommanget, *Les Idées Politiques...*, s 382.

14 Se kapitel 9, avdelning 6, s 121.

Det som förändrades med tiden var omfattningen på denna struktur. Det första experimentet, den Kommunistiska korrespondenskommittén, slog fast ”kommunistiska” åsikter som ram, men som vi har förklarat¹⁵ var denna benämning mycket omfattande och flexibel. Kommunistiska förbundet utvecklades ur de tyska emigranternas sekterism, och vändes till internationellt medlemskap och att vara allomfattande inom det ”kommunistiska” området. Under revolutionen i Köln lades i praktiken den ”kommunistiska” strukturen på hyllan, om än inte övergavs, för de mer flexibla ramarna i *NRZ:s* ”parti”. Den ”kommunistiska” strukturen återupptogs i London 1849, och fungerade återigen när SUCR-episoden ägde rum. När Kommunistiska förbundet upphörde 1852 skulle Marx med stort eftertryck komma att kräva att alla organisatoriska band skulle kapas, och vänta på möjligheter att bygga en bred kommunistiska organisation, en klassrörelse och inte en sekt, en möjlighet som han grep 1864 för att bygga internationalen.

Förvisso såg Marx 1850, där vi befinner oss nu, fortfarande de ”kommunistiska” avgränsningarna som en nödvändig ram för den inkluderande internationella rörelse som skulle bildas. Men det kommer ändå att vara av värde att hålla ett öga på den sorts organisation som Internationalen skulle komma att bli. För det första är det projektets *internationella karaktär* som behöver betonas.

Det går inte att tillräckligt understryka att Internationalen grundades 1864 som en verklig enhetsfront mellan tre nationaliteter, *precis som SUCR*: en engelsk grupp (i första hand vissa fackföreningar), en fransk grupp och några tyskar.* Den franska gruppen var 1864 till största delen proudhonistisk, precis som den 1850 var blanquistisk. Det säger sig själv att det vore ett allvarligt exempel på galopperande förvirring att kalla Internationalen en ”allians mellan Marx och proudhoner”. Det är ett lika sorgligt fall när SUCR kallas en ”allians mellan Marx och blanquister”.

Marx kan bara ha betraktat alliansen mellan tre nationaliteter runt SUCR som en startpunkt, precis som 1864. Kommunistiska förbundet försökte komma i kontakt med andra nationalitetsgrupper eller representanter. I synnerhet två grupper nämndes i ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” från juni (den andra hänvändelsen).

- *Emigranter till Schweiz*. Det fanns en grupp tyska emigranter i Schweiz med centralkommittén i Zürich, vid namn Revolutionäre Zentralisation (Revolutionär centralisering). De leddes av en advokat och parlamentariker vid namn Tzschirner, med få eller inga arbetarmedlemmar och obestämbar politik och föreslog Kommunistiska förbundet en sammanslagning, men de vägrade. RZ föreslog också en sorts enhetsfront där Kommunistiska förbundet skulle syssla med arbetarna och RZ resten av universum. Men även detta blygsamma förslag avvisades efter diskussioner med RZ:s representant i London, Techow. Gruppen upplöstes i slutet av 1850 när Schweiz utvisade flyktingarna.¹⁶
- *Ungrare*. Omkring i maj månad kom Marx i kontakt med ungerska vänsteremigranter som

15 Se kapitel 2, avdelning 4, 35 f, och i synnerhet specialnot B, avdelning 4, s 302 f.

* I den ledande kommitté som inrättades vid grundningsmötet i St Martins Hall, var den enda andra nationalitet som fanns representerad italienarna. Kommittén innehöll två mazzinister, men de hade ingen positiv roll och hoppade inom några månader av helt, utan att lämna något efter sig. Utvecklandet av en italiensk sektion hade inte dem något att tacka.

16 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, juni 1850*, på marxists.org; Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 75, 94; Se även noter i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 682 not 271, och band 17, s 546 not 17.

han mycket väl kan ha ansett vara lämpliga för en internationell revolutionär organisation. Hänvändelsen från juni rapporterades om kontakter med ”det avgjort revolutionära partiet av fransmän, engelsmän och ungrare”, och nämnda ungrare beskrevs som ”det mest progressiva partiet för den ungerska emigrationen”, vilket var viktigt ”emedan det räknar flera utmärkta militärer, som vid en revolution kommer att stå till Förbundets förfogande”.¹⁷ Denna optimistiska rapport kan mycket väl ha tänkt på János (eller Johann) Bangya och Istvan (eller Stefan) Türr, som Marx nämnde i sin *Herr Vogt*.¹⁸ (Senare visade sig Bangya vara polisspion.)

- *Belgare*. Hänvändelsens omnämnande av situationen i Bryssel antydde att den belgiska regeringen åtminstone för tillfället hade lyckats rensa landet från revolutionära emigranter. Den förföljde systematiskt de franska och tyska flyktingar från 48-49 som ville slå sig ner i Bryssel, för att få dem att skynda sig till London.¹⁹
- *Polacker*. Det är ganska överraskande att junihänvändelsen inte sa något om kontakterna med polska emigrantgrupper, som måste ha funnits på Londonscenen.

Det var förvisso inte någon uppmuntrande situation, men det är inte poängen. Poängen är att det var dessa förhållanden som man måste ta hänsyn till under det revolutionära lugnet, och en av omständigheterna var att den angivna franska gruppen dominerades av blanquisterna.

Så man var tvungen att tackla Adam och Vidil och liknande. Vi måste dra slutsatsen att SUCR inte var planerat för att Marx ville få till stånd en ”blanquistisk allians”. Förbindelserna med blanquisterna hängde ihop med omständigheterna, på samma sätt som krånglet med proudhonisterna 1864, och det enda man kunde göra var att gilla läget – för att kunna förändra det genom att skola om blanquisterna så långt det gick.

3. Varför SUCR-projektet föll samman

En av Marx' och Engels' främsta aktiviteter under perioden efter revolutionen var hjälparbete för flyktingar, och de tyska föreningarna för flyktinghjälp måste samarbeta med franska, ungerska och andra föreningar. Det var ett direkt internationellt samarbete bland emigranterna i London. I början av året var förhållandet till det franska SPDS bra.

Exempelvis i januari, då Marx' grupp planerade att skicka Conrad Schramm på en insamlingsresa till Amerika, och både chartisterna och de franska flyktingarna också var indragna i projektet. Schramm fick uppdrag både å deras och Kommunistiska förbundets vägnar.²⁰

Den 25 februari anordnade SPDS en internationell bankett för att fira årsdagen av februarirevolutionen. ”Alla” var där. Antalet besökande på Bayswater Tavern beräknades till mellan 200 och 400. Bland gästerna fanns flera europeiska nationaliteter, i synnerhet polacker, ungrare och spanjorer,

¹⁷ Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, juni 1850*, på marxists.org.

¹⁸ Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 219. Den gamla *Karl Marx: Chronik*, s 89, hänvisar också till två källor som jag inte har tillgång till: *Norddeutsche Freie Press*, 19 april 1850 och Wiens regeringsarkiv, ”H.P.-Akten ex 1850, Hamb, 26 IV”.

¹⁹ Bertrand, *Histoire de la Démocratie et du Socialisme en Belgique depuis 1830*, Bryssel; Dechenne 1906, band 2, kapitel 3.

²⁰ Marx, ”Brev till Freiligrath”, 11 januari 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 225.

utöver fransmän, engelsmän och tyskar. Marx, Engels och Ferdinand ("Röde") Wolff deltog som representanter för GWEA i London och Kommunistiska förbundet. (De var de enda före detta redaktörerna för *NRZ* i London vid den tidpunkten.) Skålar utbringades av Engels och Wolff (Marx höll sällan offentliga tal). Engels skål var till "Upproret i juni 1848!", efter ett kort tal som (enligt en tidningsrapport) orsakade "enorma applåder". Wolffs var till "Revolutionen *sans phrase!*"²¹

De franska representanterna från SPDS som ordnade banketten var Adam, Barthélemy, Pardigon och Vidil,²² som vi redan har stött på som blanquistiska aktivister i gruppen. (Man undrar om de var de enda aktivisterna.)

5 april anordnade de Broderliga demokraterna en "social supé" för att fira Robespierres födelsedag (som i själva verket ägde rum nästa dag). Harney förestod församlingen på nästan 70 personer, och skålade till Robespierres minne, med instämmande från Bronterre O'Brien (som speciellt försvarade Marat och Saint-Just) och G W M Reynolds (som förklarade Skräckväldet). I allmänhet tenderade chartisternas vänster att vara rabiät jakobinska, troligen som en reaktion på den engelska allmänna opinionens benägenhet att betrakta jakobinerna som spöken.

De tyska kommunisterna ur Marx' krets hade två talare i raden av skålar, Engels och Conrad Schramm. Marx var närvarande men talade som vanligt inte. Trots att två fransmän sjöng sånger och andra franska emigranter deltog, rapporterade tidningsreportagen inte några franska talare i gruppen: ett säreget faktum. Engels utbringade sin skål till "Englands proletärer!" och hans tal "poängterade att ett parti av Levelers hade funnits redan vid tiden för den engelska revolutionen".²³

Schramms tal är av största betydelse för vår historia. Conrad (eller Konrad) Schramm stod då personligt ganska nära Marx och Marx' familj. Han var affärsrådgivare för *NZR Revue*, en ovärderlig medhjälpare. Han bidrog med artiklar till många tyska tidningar och skrev artiklar i Harneys vänsterchartistiska publikationer. Senare blev han aktiv på ön Jersey som korrespondent för amerikanska tidningar.²⁴ När år 1850 inleddes, hade Schramm, tillsammans med Marx, Engels och Willich, deltagit i ett nyårsfirande som hade anordnats av de Broderliga demokraterna.²⁵ Vid deras evenemang den 5 april valde han att tala om – proletariatets diktatur.

Det vi känner till om Schramms tal kommer från ett tyskt tidningsreportage som skrivits av en medlem i Kommunistiska förbundet:

C Schramm talade om behovet av arbetarnas diktatur över alla andra klasser i samhället, tills de förhållanden som betingade dessa klasser fullständigt hade krossats och eliminerats. Han slutade med att hurra för Auguste Blanqui, det franska proletariatets mest progressiva representant.²⁶

21 *New Mega I*, band 10, s 566. Se även sista noten på s 1072. Jmfr Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 607, 706, not 340.

22 Dessa fyra namnges i noten i *New Mega I*, band 10, s 1073.

23 *New Mega I*, band 10, s 566, 1077; Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 611, not s 706, 431.

Engels' skål var (att döma av tidningsartiklarna) den enda som vände sig från den franska revolutionens ledare till andra revolutionära traditioner. Och när det hyllade den engelska revolutionen pekade det inte på Cromwell utan på de föga kända Levelers. I detta sammanhang hänvisas läsarna till Marx' och Engels' syn på Robespierre, som delvis behandlas i specialnot C, avdelning 1.

24 Rumyantseva, "Konrad Schramm", i Kandel, red, *Marx und Engels und die ersten proletarischen Revolutionäre*, Berlin: Dietz 1965, s 408 f.

25 *Ibid*, s 411.

26 Skrivet av Sebastian Seiler, publicerat i *Die Hornisse* (Cassel), 17 april 1850; citeras i *New Mega I*, band 10, s 1076. Jmfr omskrivningen i Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 642, som sätter in orden "Marx' tanke om...", men de

Enligt en kortare rapport i Harneys tidskrift prisade Schramm Marat, och hans avslutande skål var till ”medborgare Blanqui och klassernas avskaffande!”²⁷

Det var utan tvivel ingen slump att Schramm täckte både Blanqui och ”arbetarnas diktatur” (ett begrepp som i översättning var SUCR:s formulering ”dictature des prolétaires”). Om den vanliga dateringen av SUCR-överenskommelsen, mitten av april, är riktig, så måste det ha diskuterats vid den tid då denna ”sociala supé” ägde rum. Jag känner i själva verket inte till någon bestämd orsak varför inte SUCR-överenskommelsen borde dateras till första veckan i april.

Inget är känt om det faktiska undertecknandet av SUCR-överenskommelsen, annat än vad som kan härledas från själva dokumentet. Att det skrevs under någon gång i april antyds av ett brev som en av Marx’ och Engels medarbetare, Pieper, skrev i december och som vi kommer att få tillfälle att citera senare.²⁸

Eftersom vi känner till så lite om händelsen kan vi knappast ha några bestämda svar på frågan: varför upplöstes SUCR så snabbt? Förklaringarna av hur SUCR-projektet slutade är lika mycket spekulationer som hur det började. Men låt oss slå fast några fakta som har orsakat spekulation.

En orsak till spänningarna mellan Kommunistiska förbundet och blanquisterna i SPDS uppstod redan innan en månad hade gått. Folk som brukar tänka på blanquisterna som enbart ultravänsterister och ”vildbasar” kanske överraskas av att upptäcka att skälet till dessa spänningar utifrån Marx’ synvinkel var deras högeropportunist.²⁹ Den 6 maj skrev Marx och Engels ett brev till Pardigon, och riktade sig tydligt till honom som representant för SPDS. Här följer brevet, utifrån det utkast som skrivits med Engels’ handstil:

Min kära Pardigon,

Vi har just i denna stund fått höra att ert sällskap har för avsikt att överlämna ert program till det tyska sällskapet på Greek Street och fråga om de stöder det eller inte.

Vi tror inte att de gör det, efter vårt samtal i lördags. Men om du eller ert sällskap fördömde en person, eller vilken hop personer som helst, inför oss som ett uselt gäng, så skulle vi helt enkelt skicka dem på dörren utan att fråga dem om de var villiga att stöda vårt program.

Vi har kritiserat ledarna för detta sällskap hårt inför er som bluffmakare och bedragare.

Bedragare och bluffmakare skriver under vad som helst. De skulle mycket väl ha kunnat skriva under vårt manifest om vi hade velat acceptera deras upprepade förslag om förening och endräkt.

Ni förstår att om ett liknande förslag antogs av ert sällskap, så skulle vår ära tvinga oss att omedelbart avbryta alla förbindelser med medlemmarna på Rathb[one] Place.

Hälsningar och broderlighet,

F Engels

Ch. Marx³⁰

Det första som kan sägas om detta brev är att det inte finns någon direkt hänvisning till SUCR i det. Hänvisningen till ”ert program” kan inte betyda SUCR:s stadgar, det måste betyda SPDS:s eget program, precis som hänvisningen till ”vårt manifest” måste betyda Kommunistiska förbundets.

---

orden finns inte i tidningsartikeln.

27 *Democratic Review*, maj 1850, citerat i *New Mega I*, band 10, s 1077.

28 Se nedan, avdelning 5, s 176.

29 Angående den blanquistiska strömningens politiska karaktär, se kapitel 9, avdelning 2, s 107.

30 Översatt från originalet på franska i *New Mega II*, band 3, s 654. Det är den första publiceringen av hela den franska texten.

(Det betyder utan tvivel *Kommunistiska manifestet*, även om ingen ”skrev under” det dokumentet. Handlingen ”att signera” måste ha metaforisk betydelse.)

Vad invände då Marx och Engels mot? De varnade för att relationerna mellan Kommunistiska förbundet och SPDS skulle skadas, därmed kanske avbrytas, om SPDS umgicks politiskt med Kommunistiska förbundets fiender till höger bland de tyska emigranterna.

Det ”tyska sällskapet på Greek Street” var det tyska Demokratiska förbundet som hade bildats i november 1849 av en viss Kallenberg. Till det anslöt sig högerelement som hade uteslutits från GWEA, såsom Louis (eller Ludwig) Bauer. Dr Bauer, Friedrich Bobzin och Gustav Struve bildade då en egen kommitté för att hjälpa flyktingar, och konkurrerade med den som hade upprättats av Marx’ vänner i GWEA, för att föra över hjälp till flyktingarna till sin egen politiska linje.

December året innan hade Engels berättat för en vän vad han tyckte om dessa personer:

Struve och Heinzen intrigerar med alla och envar mot Arbetarförbundet [GWEA] och oss, men utan framgång. Tillsammans med några måttligt övertygade som bara jämrar sig och som har kastats ut ur vårt förbund, har de bildat en exklusiv klubb där Heinzen luftar sina klagomål om kommunisternas skadliga läror.³¹

Motsvarande gruppering bland de franska emigranterna var Société Démocratique Française som leddes av Ledru-Rollin och Blanc, och även om hänvisningen till ”Rathbone Place” inte har identifierats, så är min gissning att det är det franska sällskapets adress.

Varningen till Pardigon kan alltså presenteras så här: *Ni i SPDS vill bli våra allierade under den revolutionära kampen, och bör inte alliera er – över våra huvuden för att inte tala om bakom ryggen på oss – med revolutionens fiender bland de tyska emigranterna. Precis på samma sätt som vi inte försöker förena oss med de som ni har pekat ut som de franska emigranternas antirevolutionära del.*

Vi antar att det underförstådda hotet är: *Om detta fortsätter kommer SUCR-projektet att bli omöjligt att genomföra.* En av de diffusa anspelningarna i brevet är till samtalet (*entretien*) på lördagen den 1 maj. Eftersom inget är känt om det så står det en fritt att spekulera att det gällde en diskussion om SUCR:s framtid, som till synes gick bra.

Om vi tittar längre fram längs historiens väg måste vi här nämna att den trend som brevet till Pardigon försökte kväva i sin linda var typisk för de så kallade ultravänsteristernas tvetydiga politik. Efter att SUCR hade upphört och Kommunistiska förbundet splittrades, förenade sig Willich-Schappers till synes ultravänsteristiska grupp, som bröt med Marx, med personer som Adam och Vidil för att – bilda ett block med just de Heinzenliknande högerdemokraterna i organisationen med det högravande namnet ”Europeiska demokratins centralkommitté”. Vi kommer att återvända till detta mönster, men vi nämner det nu för att styrka att det redan tidigt visade sig en djupgående orsak till politiska spänningar.

Exakt hur dessa spänningar utvecklade sig efter 6 maj är helt okänt, och detaljerna går bara att fylla i med hjälp av gissningar (eller fantasier). Vi måste givetvis nämna att bokrecensionen om konspira-

---

31 Engels, ”Brev till Schabelitz”, 22 december 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 222.

toriska hemliga sällskap³² publicerades i nummer fyra av *NZR Revue* den 19 eller 20 maj, och den gjorde tveklöst inte Adam och Vidil glada. Men det finns inga dokument om hur de reagerade. Det finns en lucka i redogörelserna fram till september.

Nästa relevanta händelse var Kommunistiska förbundets splittring, som inleddes den 15 september och efter vilken Willich och Schapper bildade sitt eget förbund och startade sin egen verksamhet. De efterföljande nära förbindelserna mellan Willich-Schapper och Adam, Vidil och kompani visar, med föga utrymme för tvivel, att blanquisterna (eller deras kärna) vid denna splittring anslöt sig till de som var mot Marx' grupp. Vi känner förvisso inte till hur detta stämde med de olika splittringarna bland blanquisterna, men det kvittar.

Splittringen av Kommunistiska förbundet berodde på att Marx i slutet av sommaren ändrade inriktning, bort från förväntningar på ett omedelbart revolutionärt utbrott på kontinenten. Hans bedömning att den revolutionära situationen för tillfället var över ändrade inget i hans politiska tänkande, men det krävde givetvis en förändring av den aktuella taktiken, med betoning på långsiktig propaganda och skolning. Denna omorientering stötte bort Willich-Schappers grupp, och gjorde utan tvekan också de blanquister som förenade sig med Willich-Schapper missnöjda. Ett problem med detta resonemang – som till och med på ett ensidigt sätt har föreslagits som *enda* orsak till SUCR:s sönderfall – är att det var blanquisterna som i början av oktober, tre veckor efter splittringen av Kommunistiska förbundet, pressade Marx att vidta åtgärder för att utveckla SUCR.

Här är brevet de skickade till ”Medborgare Marx och Engels” den 7 oktober:

Vi har äran att meddela er att vi under loppet av denna vecka måste ha ett möte för att ta upp angelägenheter rörande det sällskap vi har bildat. Vi har redan informerat medborgare Willich. Vi emotser att ni meddelar oss tid och plats som passar er, då dessa två saker inte är av betydelse för oss.
Vi har äran att hälsa er.

Barthélemy
Adam
J Vidil³³

Följande kommentarer om detta brev är på sin plats.

- (1) Det kan inte finnas någon tvekan om att ”det sällskap vi har bildat” var SUCR, även om det inte anges.
- (2) När de tre undertecknarna skrev att de ”redan informerat medborgare Willich” är det riktigare att anta att de menade: ”Vi har kokat ihop denna framställning med Willich”.
- (3) Det verkar som om Barthélemy hade tagit över bland blanquisterna. Trots att han inte hade skrivit under överenskommelsen, skrev han nu under först, som om han var ansvarig.
- (4) Tonen i brevet är uppenbart kylig, om än ”korrekt”, som en not från en sekond som ordnar med en duell – ”Meddela namn och plats, mina herrar!” Kanske de tre ansåg det vara en ren formalitet, eller (min egen förmodan) var beredda att ställa krav som skulle spräcka överenskommelsen.

³² Se kapitel 10, avdelning 6.

³³ Barthélemy m fl, ”Brev till Marx och Engels”, *New Mega III*, band 3, s 654. Detta är den första publiceringen av hela den franska texten.

Men Marx och Engels var inte på humör att fäktas med dessa personer. Den 9 oktober skickade de detta slutgiltiga svar:

Messrs Adam, Barthélemy och Vidil

Mina herrar,

Vi har äran att informera er att vi sedan länge har betraktat det sällskap ni talar om som faktiskt upplöst. Det enda som återstår att göra skulle vara att förstöra det grundläggande kontraktet. Kanske herr Adam eller herr Vidil kan vara vänliga att vid middagstid nästa söndag den 13 oktober besöka herr Engels på Macklesfield Street nr 6, Soho, för att bevittna brännandet av detsamma.

Mina herrar, vi har äran att vara

Era allra mest trofasta tjänare,

Engels, Marx, Harney³⁴

I själva verket brändes inte exemplaren av det ”grundläggande kontraktet”, utan de blev kvar i Marx’ arkiv. Om blanquisterna hade egna exemplar av överenskommelsen som inte heller brändes upp så har de aldrig dykt upp.

Ett intressant faktum som inte finns i texten i brevet ovan antyder hur stor fientligheten var. Marx inte bara tilltalade blanquisterna som ”Messrs” eller ”Mina herrar”, utan manuskriptet (Engels’ utkast) visar att benämningen ”medborgare” (motsvarigheten till det moderna ”kamrater”) var överstruken och ersatt.³⁵ Budskapet var: *Ni är inte våra kamrater*.

Två ord i brevet är särskilt viktiga: ”sedan länge”. Marx och Engels säger att de för längesedan hade betraktat SUCR som *de facto* upplöst ... För hur längesedan? Svaret är en ren spekulation, men de två orden talar mot tanken, som har antytts, att brytningen berodde på splittringen i Kommunistiska förbundet. Det var inte ”sedan länge”. Brytningen måste ha mognat tidigare, mellan maj och september, utan att leda till en formell explosion. Det är fullt möjligt att hålla med om att splittringen den 15 september gjorde en slutgiltig upplösning av SUCR oundviklig. Men en riktigare formulering kan vara: under sommaren gjorde utvecklingen av Marx’ politiska tänkande och blanquisternas politiska opportunist, och att de rörde sig bort från varandra, det oundvikligt att *både* SUCR upplöstes och Kommunistiska förbundet splittrades.

Sammanfattningsvis, varför gick SUCR-projektet på grund? Låt oss våga oss på en gissning (som är den rätta benämningen). Min bästa gissning skulle peka på brevet till Pardigon som den viktigaste ledtråden. Ur Marx’ synvinkel visade de förmodade revolutionära allierade på den franska sidan att de inte var beslutsamma revolutionärer utan osäkra opportunister som var beredda att alliera sig med just de politiska element som Marx hade pekat ut som fienden – i ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” från mars.

För att förstå detta motiv måste man släppa de redan nämnda illusionerna, nämligen att de åsikter som uttrycks i mars-hänvändelsen återspeglade *Willich*s politik. Jag har på andra ställen visat att det finns skriftliga bevis som tillbakavisar denna tanke.³⁶ Nu upptäcker vi att SUCR-episoden och dess slut bara går att förstå om vi inser hur långt *Willich-Schappers* politik avvek från linjen i mars-hänvändelsen. I själva verket hur i grund och botten opportunistisk den till synes ultravänsteristiska

34 *New Mega III*, band 3, s 89 eller (med smärre förändringar), Marx/Engels., *Collected Works*, band 10, s 484.

35 Dessa förändringar finns i *New Mega III*, band 3, s 874.

36 Se *KMR*, band 2, s 410-411.

åsikten var att en revolution måste ”göras” på order oavsett vad. Det var därför hätska antikommunister som Heinzen och Kinkel var konspiratoriska kupppolitiker på 1850-talet, i alla fall i teorin, trots att de helt oförmögna att klara av det – och därför Willich-Schapper med stöd av Adam och Vidil anslöt sig till dessa antikommunister istället för till Marx.

Trots sin enkelhet är detta samspel mellan ultravänsterism och opportunism, som är ökad och ofta kristallklar inom den revolutionära rörelsen, en av de uppfattningar som utanförstående historiker har allra svårast att förstå. Men det var så Marx rent ut förklarade splittringen i Kommunistiska förbundet, vid just den möte den 15 september där frågan diskuterades. Marx förklarade att Willich-Schappers linje inte var ett ultravänsteristiskt misstag utan en återspeglning av en ”småborgerlig” politik (hans vanliga benämning på socialistisk reformism), en ståndpunkt som ”i bästa fall kan beskrivas som socialdemokratisk”.³⁷ Detta, Marx’ egen tolkning av situationen, är raka motsatsen till den åsikt som förkroppsligas i den marxologiska myten. Det är också den tolkning som på bästa sätt förklarar varför SUCR inte hade någon möjlighet att utvecklas.

4. Problemet med Nikolajevskijs fabulerande

Vad för sorts organisation var SUCR tänkt att bli?

För att upprepa: det finns ingen information förutom SUCR:s stadgar. Ändå har ett flertal författare självsäkert slagit fast exakt vilken sorts organisation det var. Alla dessa uttalanden grundar sig, med eller utan att ange det, på Nikolajevskijs Marx-biografi.

Som vi mer än en gång har haft tillfälle att poängtera,³⁸ lät Nikolajevskij sig inte skrämmas av brist på fakta. Med endast uttalandena i SUCR:s stadgar som vägledning kunde han med överlägsen övertygelse säga något som ingen annan kände till:

Det blev nödvändigt att skapa ett förbund av hemliga sällskap för gemensamma aktioner under den revolution som skulle bryta ut vilken dag som helst. [Så] ... i april bildades en internationell militant allians.³⁹

Han förklarar den ”organisatoriska strukturen”:

De hemliga sällskapens basmedlemmar blev inte själva medlemmar i detta hemliga sällskap, som begränsades till deras ledare. Således var det ett hemligt sällskap av högre rang. Ett viktigt drag hos denna organisation var att den inte skulle framträda öppet.⁴⁰

Nikolajevskij hänvisar sedan till ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” från juni, breder ut sig om konspirationspolitikens blanquistiska mönster, och hävdar att Marx accepterade allt detta och fick sina anhängare ”att ansluta sig till en blanquistisk grupp” – en fantasi som diskuteras i specialnot B.⁴¹ Nikolajevskij avslutar om den ”organisatoriska strukturen”:

Men det bör noteras att det superhemliga sällskapets stadgar garanterade Kommunistiska

³⁷ Protokoll från Kommunistiska förbundets centralkommitté, mötet 15 september, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 626 f.

³⁸ Se *KMR*, band 2, not s 142, not s 147, s 402, 409-410, 411, 415-416. Se även nedan, specialnot B, avdelning 4.

³⁹ Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx*, ..., s 208.

⁴⁰ *Ibid*, s 209.

⁴¹ Se specialnot B, avdelning 3, s 298 f.

förbundets existens och – en i Marx' ögon ytterst viktig faktor – skyddade den från faran att röstas ner av de andra organisationerna.⁴²

Beskrivningen av organisationen är till största delen rena påhitt, i bästa fall spekulationer.

(1) Nikolajevskij påstår att SUCR var ”ett förbund av hemliga sällskap”. Det första detta antyder är att de sex grundarna bara skrev under som representanter för sina organisationer: tyskarna för Kommunistiska förbundet, Harney för vänsterchartisterna, Adam och Vidil för ”blanquisterna”, eller närmare bestämt för SPDS. Det utgår från att dessa individer kunde *binda upp sina organisationer*, och faktiskt gjorde det. Om det skulle stämma, är det anmärkningsvärt att de förpliktigade organisationerna inte ens omnämns. Undertecknarnas namn åtföljdes inte av någon organisatorisk identifiering.

Om hypotesen om förpliktigande skulle godtas, så skulle det betyda att organisationerna själva hade diskuterat planen tidigare och godkänt den. Det finns inte minsta bevis på att så var fallet, eller spår av några försök att ta upp det – i någon av de tre berörda politiska kretsarna.

(2) Nikolajevskijs mest fantasifulla bidrag är hans oprövade antagande att SUCR var en *organisation för organisationer* – någon sorts federation eller koalition mellan organiserade grupper. Till och med som spekulation har denna uppfattning ingen som helst grund i SUCR:s stadgar.

Om vi går tillbaka och läser de sex paragraferna (sid 156-157) upptäcker vi att det inte finns föreskrifter för eller hänvisningar till någon sorts organisatorisk anslutning till SUCR. Det enda medlemskap som förutses i stadgarna är enskilt medlemskap. Hänvisningen (i paragraf 2) till att bilda ”solidaritetsband mellan det revolutionära kommunistiska partiets alla delar” tolkas omedelbart i resten av samma mening som att förena olika *nationaliteter*. Förvisso väntade sig förstås grundarna att medlemmarna skulle komma från olika organiserade strömningar, och på så sätt bilda ”solidaritetsband” över strömningarnas linjer – men den *organisatoriska strukturen* för att uppnå detta mål grundade sig bara på enskilt medlemskap, inte ett system för att få existerande organisationer att ansluta sig till SUCR.

Det finns inte minsta tecken på någon bestämmelse med hjälp av vilken (till exempel) Kommunistiska förbundet som sådant skulle bli en ansluten del i SUCR, och på samma sätt med det franska SPDS. Vad gäller den tredje nationaliteten har vi redan frågat oss vilken sorts organisation Harney antogs representera.⁴³ Precis som andra säger Nikolajevskij att Harney ”representerade chartisterna”. Men det går inte att tro att någon kunde förväntas be ”chartisterna” att ansluta sig till SUCR. Om, riktigtare, Harney tas som representant för *vänsterchartisterna*, vad fanns det för organisation i denna strömning att ansluta? Det som återstår är föreställningen att det handlade om de Broderliga demokraterna. Men (1) ingen har någonsin påstått det; (2) Broderliga demokraterna har aldrig nämnts i ett sådant sammanhang; och (3) om Harney skulle försökt få Broderliga demokraterna att rösta om anslutning till SUCR så skulle det ha krossat organisationen i ett nafs, och att tänka sig att han skulle ha försökt det är att anta att han var en idiot.

Att tro att SUCR skulle kunna bli en koalition av organisationer, utan att ett ord sas om det i stad-

42 Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx, ...*, s 210.

43 Se ovan, avdelning 1, s 158.

garna genom att föreskriva en sådan struktur, är att vara okunnig om en organisations verklighet. Hade anslutna organisationer rösträtt? Bara en röst var, oavsett storlek? Vad var förhållandet mellan de anslutna organisationerna och de enskilda medlemmarna? Var SUCR öppen för enskilda medlemmar som inte var medlemmar i de andra organisationerna, och i så fall ... Frågorna kan göras många fler av var och en som någonsin har försökt skriva stadgar för en skolförening.

Nej: till det yttre var SUCR:s stadgar skrivna för en organisation med någon sorts enskilt medlemskap.

(3) Nästa iögonenfallande del i Nikolajevskijs intrig är *hemlighet*. Efter att ha använt ordet ”hemlighet” fyra gånger i sin beskrivning, avslutar han med det avgörande påståendet att SUCR var ett ”superhemligt sällskap”. Det är klockans trettonde slag. Som om upprepade påståenden skulle kompensera bristen på fakta, skriver han sedan: ”Ett viktigt drag hos denna organisation var att den inte skulle framträda öppet.”

Detta är ett påhitt: en ”fördiktning”. Det finns inte ett ord om hemlighet i stadgarna. Nikolajevskijs påhitt var utformat att ge ett svagt rosenskimmer av sannolikhet åt hans tidigare nämnda sagor om Marx’ blanquism.

För Marx, precis som alla andra, var frågan om hemlighet rent praktisk: det är det som skiljer hans inställning från konspirationsmakeri. I England fungerade Kommunistiska förbundet som en öppen, laglig, icke hemlig organisation. I Tyskland tvingades dess avdelningar och medlemmar praktisera hemlighetsmakeri, annars fick de praktisera i fängelset. Det blanquistiska SPDS var inte något hemligt sällskap – i London. Harney tillhörde inte någon som helst hemlig organisation. Tanken att SUCR skulle vara en hemlig organisation i England var nonsens. Tanken att den *inte* skulle vara en hemlig organisation i Tyskland var ytterst korkad. Vad gäller ”superhemliga” organisationer visste inte ens Nikolajevskij vad detta sensationella begrepp skulle kunna mena.

(4) Även om Nikolajevskij hävdar att han förklarade den ”organisatoriska strukturen”, så är en av de egendomliga sakerna med de sex paragraferna att de *inte* uppmärksammar den organisatoriska strukturen. De sex grundarna upprättades som (den första) centralkommittén, men inget sades om hur centralkommittén skulle väljas, väljas om, ersättas eller förnyas. Ingenting sades om den grundläggande organisatoriska frågan om avdelningarnas och de lägre nivåernas struktur, som under-tecknarna stött på eller kände till i någon uppsättning stadgar – utom att centralkommittén inrättade *motsvarande* kommittéer, troligen i lokalavdelningarna. Själva existensen av lokalorganisationer reser ett antal strukturella frågor, varav ingen nämns i stadgarna.

Istället intresserar sig stadgarna för så ovanliga detaljer som enhälligt antagande av medlemmar och två tredjedels majoritet om *allting* (inte bara om resolutioner som Nikolajevskij säger). Vi kommer att återkomma till denna ovanlighet, men den allmänna kommentaren är – i motsats till andan i Nikolajevskijs beskrivning av SUCR – att detta är *en mycket ofärdig organisatorisk grund*. Stadgarna sörjer ännu inte för en färdig organisation, de är som ett PM för att inleda samtal om ämnet.

(5) Låt oss för att knyta ihop det hela speciellt nämna ännu ett av Nikolajevskijs uppdiktade påståenden. Han hittade helt enkelt på bestämmelsen om ”de hemliga sällskapens basmedlemmar ...”, och framställde på så sätt Harney som en person från ett hemligt sällskap på samma sätt som

Adam eller Vidil. Men han gick längre än så: dessa basmedlemmar, sa Nikolajevskij, ”blev inte själva medlemmar i detta hemliga sällskap [SUCR], som begränsades till deras ledare”. Denna förfälskning kokas ihop ur tomma luften.

En av de sorgligaste anmärkningarna om denna bedrövliga bild är det utbredda okritiska accepterandet av Nikolajevskijs fabulerande i den marxologiska litteraturen. Några exempel: (a) Det följdes snart av Arthur Lehning's beskrivning av SUCR som en ”’*Dachorganisation*’ för de nationella hemliga organisationerna”.⁴⁴ En *Dachorganisation* (bokstavligen täckorganisation) eller ”paraplyorganisation” betyder samma sorts ”organisation av organisationer” som Nikolajevskij fantiserade ihop. Lika lite som Nikolajevskij sa Lehning vilket ord, mening eller skiljetecken i dokumenten som övervägde en sådan organisatorisk struktur, för att inte tala om gav fullmakt åt den. (b) Ett annars värdefullt arbete av Ernst Schraepler om den tidiga tyska arbetarorganiseringen upprepade Nikolajevskijs saga att SUCR bara tog emot ”ledarna för de olika förbunden, inte deras medlemmar” och att den var ”strikt hemlig”. (Ingen dokumentation erbjuds, inte ens en not med erkännande till Nikolajevskij.)⁴⁵ (c) Richard Hunt, som vanligtvis är en försiktig författare, upprepade precis samma två påhitt – och hänvisade till Nikolajevskij och Schraepler.⁴⁶ Detta är den sorts snöbollseffekt som slår fast ett påhitt som ett accepterat faktum genom att länka samman fotnoter.

Bland de många egendomligheterna med SUCR-episoden är det faktum att organisationen inte nämns vid namn, och mycket få omnämnanden av episoden görs på något sätt eller i någon form, på en hel rad ställen där man skulle förvänta sig att hitta det.

Det första ställe som måste räknas upp är den rapport som Marx och Engels skickade till medlemmarna i Kommunistiska förbundet i juni 1850, mitt under den period då SUCR påstås ha existerat. Denna ”hänvändelse till [Kommunistiska] förbundet” från juni var, till skillnad från hänvändelsen i mars, en organisatorisk redogörelse: ”en berättelse över tillståndet inom Förbundet”.⁴⁷ Ett av dess främsta angelägenheter var att rapportera om kontakter med andra grupper och strömningar. Det berättar, som vi redan nämnt, bland annat utförligt för medlemmarna om gruppen Revolutionäre Zentralisation i Schweiz.⁴⁸

Men ingenstans i junihänvändelsen finns något omnämnande om SUCR:s existens, för att inte tala om någon rapport om den.

Det är typiskt för läget inom marxologin att det motsatta budskapet ofta slås fast. Denna uppenbara motsägelse kommer att leda oss till frågans kärna. I detta fall är Nikolajevskijs uttalande försiktigt: han hänvisar bara till ”något som verkar vara en anspelning på den [SUCR]”.⁴⁹ ”Anspelningen” fanns inte under rubriken ”Frankrike” eller ”Tyskland”, än mindre världen, utan under rubriken centralkommitténs verksamhet i England. Under rubriken ”England”, i tredje och fjärde stycket, inklämt mellan andra frågor, rapporterades om relationer med blanquisterna och chartisterna. Men

44 Lehning, ”The International Association”, i *IHR* (Amsterdam), vol 3 1938, s 199.

45 Schraepler, *Handwerkerbünde und Arbeitervereine 1830-1853. Die politische Tätigkeit deutscher Sozialisten von Wilhelm Weitling bis Karl Marx*, Berlin/New York: Walter de Gruyter 1972, s 372. Angående Schraepler, se också specialnot B, avdelning 5.

46 Hunt, *The Political Ideas of Marx and Engels*, band 1, s 249.

47 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, juni 1850*, på marxists.org.

48 Se detta kapitel, avdelning 2, s 162.

49 Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx, ...*, s 209.

istället för att rapportera om någon sorts överenskommelse med dessa strömningar, eller ens upp- rättandet av en världsorganisation, löd hänvändelsen så här:

Av de franska revolutionärerna har det egentliga proletära partiet, vars ledare är Blanqui, anslutit sig till oss. De delegerade för Blanquis hemliga sällskap står i regelbunden och officiell förbindelse med Förbundets delegerade, åt vilka de uppdragit viktiga förarbeten för nästa franska revolution.

Ledarna för det revolutionära Chartistpartiet står också i regelbunden intim förbindelse med Centralledningens delegerade. Deras tidningar står till vårt förfogande. Brytningen mellan detta revolutionära, självständiga arbetsparti och den mera försonliga, av O'Connor ledda fraktionen påskyndades väsentligen av Förbundets delegerade.⁵⁰

Om detta tas som en ”anspelning” på SUCR så måste man hitta på en historia om varför blotta existensen av den organisationen inte kunde delges medlemmarna i en konfidentiell intern organisationsrapport. Att tala om ”anslutit sig” och ”officiell förbindelse” etc., är väldigt långt från att rapportera om bildandet av en världsorganisation som ska leda nästa revolution. Det som rapporterades här om både blanquisterna i London och Harneys chartister är samma sak som kunde ha skrivits i februari, *innan* SUCR var en glimt i grundarnas ögon.

Om SUCR:s själva existens inte kunde delges, hur kunde då politiken godkännas? Då behöver man hitta på fabeln att Kommunistiska förbundet, de Broderliga demokraterna och den blanquistiska gruppen alla bara var byråkratiska diktaturer som (låt oss säga) Demokratiska partiets nationella kommitté eller AFL-CIO:s styrelse. SUCR måste ha varit så ”superhemlig” att den förstörde Kommunistiska förbundets och alla de andra gruppernas hela demokratiska karaktär – och på samma gång så oviktig att den inte uppmärksammades någon annanstans. Det skulle vara ett utmärkt material för en av Robert Paynes romaner, som den med titeln *Marx*, men om den här sortens historisk metodologi skulle generaliseras så vore historien om samhället en enda röra.

Inte bara finns ingenting som liknar SUCR omnämnt i samband med blanquisterna, utan dessutom finns inte en antydning om att det finns något som rör *både* blanquisterna och vänsterchartisterna, som det rapporteras om var för sig som vilka två saker som helst. Två smärre nyheter om relationerna med chartisterna läggs fram – men inte den stora nyheten att det revolutionära verktyget för nästa omvälvning har skapats! Antingen är förklaringen mycket märklig eller så är den mycket enkel – och jag ska föreslå en enkel.

För det första har en underordnad fråga rests med stort intresse, som kommer att leda oss till ett annat exempel på de egendomligheter som omger den accepterade synen på SUCR. Vad var de ”viktiga förarbeten för nästa franska revolution” som den blanquistiska gruppen lämnade över till Kommunistiska förbundets representanter?*

Det huvudsakliga förslaget till svar på denna fråga kommer från den tidigare nämnda artikeln av Norman Plotkin, som är viktigt inte bara på grund av dess värdefulla forskningsinnehåll, utan också

50 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, juni 1850*.

* Bertram Wolfes *Marxism* ställer detta stycke på huvudet och tolkar det som att betyda att Marx ”använde blanquistiska konspiratörer som sändebud till Kommunistiska förbundets lokalavdelningar”. (Wolfe, *Marxism*, s 177, se även fotnot s 153.) Det är bara en blunder, men för vad det nu är värt diskuteras den i specialnot B. (Se specialnot B, avdelning 3, s 298 f.) Denna specialnot tar också upp Nikolajevskijs reaktion på samma stycke, som inte är tillämpligt på detta stadium.

för att den under många år har åberopats allmänt. Efter att ha skrivit om det påstådda bildandet av SUCR som ett internationellt revolutionärt förbund, hävdar Plotkin att ”Blanqui informerades om detta förbund [SUCR] av Barthélemy i dennes brev den 4 juli 1850”. Mycket intressant om det är sant! Problemet är att Plotkin därefter citerar brevet till Blanqui (som också återfinns mer fullständigt i Dommangets bok) – *och det finns inte minsta omnämnande av SUCR i det*. Dessutom upprepar Plotkin denna ovanliga prestation: han hävdar att ett brev till Blanqui från Vidil den 19 juli ”skickade samma information till Blanqui”. Han citerar Vidils brev (vilket även Dommanget gör) – och återigen *finns inte ett ord om SUCR i det*.

Eftersom detta kan vara svårt att tro lägger jag härmed fram båda breven som bevis, speciellt som de innehåller användbar information, om än inte om SUCR. Först Barthélemys brev:

Tillsammans med de tyska kommunisterna har vi börjat utarbeta en revolutionär Manual, som i nummerordning innehåller alla de åtgärder som Folket måste vidta direkt efter revolutionen för att garantera dess resultat och undvika en upprepning av det som hände i februari. Det är vår avsikt att göra denna Manual till en liten bok som vi kommer att sprida bland arbetarna så att alla vet vad de måste göra för att säkerställa Folkets seger. Vi kommer också att trycka denna Manual i form av tillkännagivanden som ska sättas upp på gatorna i Paris. Meddela oss om vi utan problem kan få vårt manuskript till dig så att du kan lägga sista handen vid det. När du läser det kommer du att se vad våra avsikter är, och för egen del tvivlar jag inte på att du kommer att hålla med om dem.

Det är svårt att blanda ihop samarbetet mellan några personer om en ”liten bok” med upprättandet av en världsorganisation. Och här är Vidils brev:

Barthélemy lovar att skicka dig ett litet arbete som vi har gjort här. Du kommer att få det vid första tillfälle. Detta arbete innehåller det Folket måste kräva strax efter revolutionen.⁵¹

Vidil fortsätter med sin beskrivning av den ”lilla manualen”, och avslutar: ”Den här boken kommer att förarga våra montagnarder, som kallar oss oroligheternas män” – och det är allt.

Det häpnadsväckande med dessa brev är raka motsatsen till Plotkins tomma påstående: om SUCR verkligen existerade, hur kan man då förklara att både Barthélemy och Vidil (som vi känner till båda var inblandade i SUCR) underlät att nämna detta viktiga internationella utspel för Blanqui? I Blanquis hela brevväxling kan inte Plotkin hitta något annat brev att nämna i detta sammanhang.

Vi har alltså den franska motsvarigheten till gåtan: en organisation av ”allmängiltig” betydelse påstås bli bildad, men Kommunistiska förbundet ignorerar den i sin rapport från juni och de blanquistiska ledarna avstår från att nämna den för Blanqui. Då återstår Harney, som är det tydligaste fallet av alla: månad efter månad underlåter hans tidning, som innehåller arbeten av de tyska och franska undertecknarna, att rapportera om en världsomvälvande bildning, samtidigt som den informerar sina läsare om krogangelägenheter!

Den accepterade versionen av historien om SUCR – Nikolajevskijs – är orimlig.

Vad gäller det gemensamma arbetet mellan några blanquister och ”tyska kommunister” med en

51 Barthélemy, ”Brev till Blanqui”, 4 juli 1850, och Vidil, ”Brev till Blanqui”, 19 juli 1850: originalen i Blanquis dokument, citerade i Dommanget, *Les Idées Politiques...*, s 383 f, och i Plotkin, ”Les Alliances des Blanquistes...”, s 120. Här följer vi Dommangets citat, som är mer fullständigt.

”revolutionär Manual”, låt oss för tillfället låta det hänga på en krok. Det kan vara de ”viktiga förarbeten” som nämndes i junihänvändelsen eller inte, men det finns ingen ytterligare information.

Det går inte att slå fast några förbindelser mellan Blanqui och SUCR. Även här är eldprovet Dommanget, som tittat bakom varenda skiljetecken för att hitta en orsak att tillkännage en förbindelse mellan Marx och Blanqui. Men han tvingas skriva om SUCR: ”Utan tvekan hade Blanqui, som fortfarande satt i fängelse, inget med denna operation att göra.” Som vanligt hittar han en ljusglimt: ”hursomhelst”, tillägger han med vad som verkar vara utan att röra en min, ”förkastade inte Blanqui den” och avbröt inte heller förbindelserna med de inblandade blanquisterna i London!⁵² Det hade varit svårt att göra om han inte ens kände till att SUCR existerade – vilket verkar troligt utifrån Dommangets egen redogörelse. Hursomhelst fanns det ingen anledning för honom att ”förkasta” den.

5. Den enkla lösningen

Jag föreslår en lösning på det mysterium som omger SUCR – en lösning som är så enkel att den inte kommer att tilltala fabelmakarna, men som åtminstone är förenlig med alla kända fakta.

Organisationen vid namn SUCR började i själva verket aldrig att existera. Det som skedde i april var en preliminär överenskommelse att sätta igång med att utarbeta ett sådant organisatoriskt projekt, men det var så långt det kom.

Här har vi ett påstått ”internationellt kampförbund”⁵³ som aldrig någonsin nämns igen i vare sig Marx’ eller Engels’ korrespondens, varken vid denna tidpunkt eller senare; aldrig nämns i någon av deras dåvarande eller senare skrifter, inklusive Engels’ senare artiklar om Kommunistiska förbundets historia, blanquismen etc.; aldrig nämns i Blanquis eller Londonblanquisternas arkiv; aldrig nämns i dåtida engelsk, fransk eller tysk press; aldrig nämns i några minnen eller memoarer av dåtida ... Vad förklarar alla dessa negativa fakta?

Än mer: till och med bortsett från Marx-Engels’ korrespondens och Blanquis dokument har vi nu fått publicerat ett avsevärt antal brev från denna period, skrivna av och till medlemmar i Kommunistiska förbundet, skickade från och till London och kontinenten. I (låt oss säga) april-maj 1850 skulle nyheten om att SUCR hade bildats för att leda världsrevolutionen ha varit mycket viktig i ögonen på alla dessa korrespondenter. Men vad hittar vi? Under dessa två månader har en grupp brev publicerats i *New Mega*, och en annan i dokumentsamlingen från Kommunistiska förbundet.⁵⁴ Ändå nämner inte ett enda brev namnet SUCR, och exakt ett brev hänvisar till episoden i någon form. Att döma av ett uttalande i den redaktionella apparaten i *New Mega* känner Marxist-leninistiska institutet till två brev som någon gång nämnde SUCR-episoden ens indirekt!⁵⁵

Dessa två brev förtjänar en närmare titt.

Första brevet. Under april-maj brevväxlade Conrad Schramm, en av Marx’ närmaste medarbetare i

52 Dommanget, *Les Idées Politiques...*, s 378.

53 Det var formuleringen i den franska utgåvan av Nikolajevskijs och Maenchen-Helfens biografi, tydligare än den fras som används i den engelska utgåvan: ”internationellt militant förbund” (s 208).

54 *New Mega III*, band 3, s 326-358; *Der Bund der Kommunisten...*, band 2, s 155-194.

55 *New Mega I*, band 10, s 1080.

London, med Karl Bruhn (eller von Bruhn), som då befann sig i Hamburgområdet. Vi har inte Schramms brev, men ett svar från Bruhn den 2 maj visar att Schramm måste ha berättat för honom om undertecknandet av SUCR-överenskommelsen. I ett omständligt brev ägnade Bruhn en mening åt sin positiva reaktion: ”Din information rörande överenskommelsen [*Verständigung*] med fransmännen är mycket goda nyheter.”⁵⁶

Det är allt. Ordet *Verständigung* betyder att komma till en överenskommelse, ett avtal. Det låter inte som om han just har fått höra att ett nytt förbund hade tagit ledningen för världsrevolutionen.

Andra brevet. I ett ganska skvalleraktigt brev skrivet i Middlesex den 16 december, efter att SUCR-episoden var över, berättade Wilhelm Pieper för Engels:

Herrarna Adam-Schapper-Willich har skickat iväg ett andra manifest, där de har tagit upp de punkter som ni och det franska sällskapet enades om i april, men på ett så idiotiskt och bristfälligt sätt att det inte gör någon skada.⁵⁷

Vilket manifest som avses är oklart, utan tvekan ett eller annat av manifest som Willich-Schappers grupp (som fortfarande kallade sig Kommunistiska förbundet) undertecknat tillsammans med sina förutvarande kompanjoner i blanquistgruppen (Adam, Vidil, Barthélemy m fl), tillsammans med tyska Demokratiska förbundets moderater och andra emigranter. Om det var manifestet från 16 november, så var det manifestet som Marx ansåg vara ”fullständig smörja”. Den texten finns att läsa i Marx’ brev till Engels den 2 december.⁵⁸ Där finns inget som motsvarar ”de punkter som ni ... enades om i april”, förvisso inte punkten om ”la dictature des prolétaires”.

Jag skulle vilja rikta uppmärksamheten på en mening i det just citerade brevet från Pieper: han talar inte om någon organisation, eller en organisations program – bara om ”punkter man enats om”. Om vi tar det för vad det är, så kan vi dra slutsatsen: det som ägde rum i april var bara första steget för att enas om ett antal ”punkter” som en allians *skulle kunna* baseras på. De följande stegen skulle kräva diskussion om många andra punkter innan upprättandet av en verkliga organisation kunde bli verklighet. Av tidigare diskuterade skäl ledde dessa diskussioner om tillämpning – kanske som mötet den 1 maj – inte till några definitiva resultat innan de politiska spänningarna krossade hela projektet.

Denna hypotes är lockande eftersom den passar med två viktiga kända fakta: att det existerar en papperslapp med ett namn högst upp som aldrig sågs igen, och icke-existensen av några omnämnanden av SUCR på så många ställen där de skulle förväntas finnas. Hypotesen innebär att ingen organisation som SUCR någonsin verkligen fungerade. Det var en tanke som kom till första startpunkten och dog där.

Det kan inte finnas några tvivel om att det största problemet var de politiska skiljaktigheterna mellan Marx’ krets och blanquisterna. I denna mening är det riktigt att säga att problemet var en *överenskommelse* mellan Marx och blanquisterna, även om, som vi har hävdat, ifall en sådan överenskommelse hade uppnåtts så skulle den ha varit mycket mer än en ”allians mellan Marx och blanquisterna”. Pieper syftade givetvis på att ”de punkter man enats om” var mellan ”ni och det

56 Bruhn, ”Brev till Schramm”, 2 maj 1850, *Der Bund der Kommunisten...*, band 2, s 173.

57 Pieper, ”Brev till Engels”, 16 december 1850, *New Mega III*, band 3, s 702.

58 Marx, ”Brev till Engels”, 2 december 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 246-249.

franska sällskapet”. På en av de fyra kopior av SUCR-dokumentet som finns i Moskva finns det en anteckning av Engels på sidan: ”Dokument om *affären* med blanquisterna och Harney”.⁵⁹ Det finns förstås ingen uppgift om hur länge efter 1850 denna anteckning skrevs.

Vi kan också anmärka att de märkliga orden ”grundläggande kontrakt” – som användes för överenskommelsen i Marx-Engels-Harneys brev från 9 oktober, som skrevs av Engels – nu kan bli mer begripliga. Engels var en utmärkt affärsman, och visste att ett ”kontrakt” bara satte igång ett projekt.

Om SUCR egentligen aldrig uppstod som en verklig organisation, kan en del av de uppfattningar om dess betydelse som har publicerats behöva omprövas. Plotkin, vars bidrag var att studera innehållet i Blanquis dokument, där han *inte* hittade *något* om SUCR, men ändå ansåg det möjligt att nedteckna den ofta citerade åsikten att SUCR ”fick till stånd en enhet mellan de europeiska vänsterpartierna efter revolutionen 1848” och ”betecknade det första steget mot en beständig internationell revolutionär organisation”.⁶⁰ Detta är helt enkelt en överdrift. David McLellan upprepade denna hyllning med uttalandet att SUCR ”uppnå[dde] ett tillfälligt enande av den europeiska vänstern efter 1848, och var som sådan en föregångare till Första internationalen”.⁶¹ För en icke existerande organisation som ingen någonsin hörde talas om är det bra gjort. För folk som tror att historien dokumenterar det som händer är det förbryllande.

Vi kan nu ställa den sista frågan, som för oss tillbaka till ”proletärernas diktatur”: vem skrev egentligen dessa ord – och resten av SUCR-dokumentet?

Låt oss redan från början, med risk för att upprepa oss, slå fast att det inte finns någon information om detta. Men det går att göra en kvalificerad gissning. Det finns en hypotes som är värd att nämna.

Ernst Schraepler, och senare Richard N Hunt, ställde frågan på ett annat sätt: vem tog ”initiativet” till den planerade alliansen? Vem var ”den främsta pådrivaren för att samla gruppen”? Marx eller Harney, trodde Schraepler. Hunts kandidat var Harney⁶² – förvisso rimliga gissningar. Som vi har nämnt uppvisade Harney ett oföränderligt intresse för en internationell organisation, vilket bevisas av de Broderliga demokraterna. Vad gäller Marx har vi nämnt att alla hans organisatoriska initiativ gick i riktning mot en internationell organisation.

Problemet med att ställa frågan så är: en inriktning på en internationell organisation var inte så unik eller avancerad som många historiker verkar tro, och kräver därmed ingen speciell förklaring.* Tanken på en internationell organisation – åtminstone över franska, engelska, tyska och andra europeiska gränser – uppstod bokstavligen samtidigt med den socialistiska rörelsen själv. Vi kan inte bara åberopa nästan vilken som helst av de första socialistiska strömningarna, utan vi måste

59 *New Mega I*, band 10, s 1081.

60 Plotkin, ”Les Alliances des Blanquistes...”, s 120.

61 McLellan, *Karl Marx*, s 236.

62 Schraepler, *Handwerkerbünde und Arbeitervereine...*, s 372. Hunt, *The Political Ideas...*, s 249.

* Det främsta exemplet på denna missuppfattning är det ofta upprepade påståendet att Flora Tristan banade väg för tanken om en internationell arbetarorganisation, ett påstående som grundar sig på en fotnot i hennes *Union Ouvrière*. Denna uppfattning saknar en bas i fakta. Saintsimonisterna skickade ut internationella ”missionärer” – exempelvis till Belgien och Tyskland – innan Tristan skrev sin bok. Fourier skrev en hel del om internationell organisering. Buonarroti var en internationell organisatör. Det var mycket tidigt en vardaglig händelse att ha ett europeiskt (om inte till och med ”universellt”) perspektiv. Tron att någon måste bana väg för en sådan internationalism beror på att rörelsen *senare* deformerades av nationell chauvinism.

också komma ihåg att det fanns en aktiv och ständig in- och utvandring över nationsgränserna av hundratusentals hantverksarbetare, bland vilka de första tyska revolutionära grupperna faktiskt slog rot (till exempel Weitlings strömning). Kommunistiska förbundets alla medlemmar var genom själva sina levnadsförhållanden internationellt inriktade. Blanquisterna i London hade omplanterats nationellt och tvingades vara kosmopolitiska om inte internationalistiska. Den materiella grunden till den tidiga socialistiska internationalismen innehöll också andra faktorer.

Problemet är alltså inte att förklara tanken på ett ”universellt” revolutionärt sällskap, som inte behöver förklaras. Frågan är mer specifik – och svårare: vem kunde ha varit praktisk initiativtagare till denna speciella händelse?

Det faktum att SUCR-överenskommelsen visade sig vara skriven med Willichs handstil har varit en sorts historiens ”dubbelbluff”: det är lätt att visa att detta faktum inte bevisar något om författarskapet, ty Willich kan helt enkelt ha varit den som fick skriva ut riktiga kopior av en text som man hade kommit överens om. Helt riktigt, men ett antal andra tecken pekar sammantagna på Willich. Det finns inte något enstaka avgörande bevis, men jag skulle vilja åberopa tre vägvisare.

(1) Det finns tecken på att Willich var mellanhand under relationerna mellan Kommunistiska förbundet och blanquisterna, i personlig mening. Willich var en icke-intellektuell, någon man kunde umgås med i en bar, en hjärtlig och social person med en bakgrund och rykte som handlingsmäniska, och var därmed personligen själsbefryndad med de franska blanquisterna. Om vi ser tillbaka på Dommangets porträtt av Vidil, liksom Willich med en bana och karaktär som före detta militär,⁶³ så hittar vi Willichs franska motsvarighet, och det finns inget tvivel om att de två var personliga vänner. Vad gäller Barthélemy: han och Willich var (enligt Willich själv) till och med ”förtrogna”, de agerade som sekundanter under dueller som utkämpades 1850. När Willich som bekant tvingade fram en duell med Conrad Schramm, så flankerades Willich av Barthélemy och Vidil.⁶⁴ Dessa fakta hjälper till att förklara varför Barthélemy tog över blanquisternas relationer med SUCR. Efter splittringen av Kommunistiska förbundet blev det ännu mer uppenbart hur personligt inblandad Willich var med Adam-Barthélemy-Vidils strömning bland blanquisterna.⁶⁵

Det finns inga bevis på en sådan personlig närhet till blanquisterna från Karl Schappers sida, Willichs fraktionspartner. Jag vill påstå att det pekar på orsaken till varför Willich och inte Schapper skrev under SUCR-överenskommelsen, trots att Schapper var den ledare som hade varit med i Kommunistiska förbundet överlägset längst medan Willich jämförelsevis var en nykomling. Detta onormala faktum skulle inte behöva någon förklaring om Willich i själva verket var projektets initiativtagare och grundbult.

(2) Vad gäller personliga relationer pekar alla dessa överväganden mot att Willich var den som mest sannolikt har varit ”främsta pådrivare” under affären. Den allra enklaste frågan är varför Willich själv skulle ha varit särskilt ivrig att se ett bildande av ett övernationellt block som skulle svälja upp

63 Se detta kapitel, avdelning 1, s 159.

64 Angående förtrogna, se Schramm, ”Brev till Marx”, 9 september 1850, *New Mega III*, band 3, s 633, 1355. Angående dueller, se Marx, ”The Knight of the Noble Conscience”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 492-496. Angående Barthélemy som sekond, se Liebknechts minnen i *Karl Marx; His Life and Work. Reminiscences...*, s 113, eller Liebknecht, *Karl Marx: Biographical Memories*, Chicago: Kerr c1901, s 106 f.

65 Se Dommanget, *Les Idées Politiques...*, s 385; se även Marx, ”Brev till Becker”, 28 februari 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 310.

den tyska grupp där Marx' politik dominerade.

Det är en klassisk uträkning: i den här sortens koalition eller block är det förbindelselänken – den person som utgör bron – som upprätthåller balansen. Istället för att vara en nykomling i Kommunistiska förbundet som var personligt populär men hade föga politisk betydelse, skulle Willich om det blev enhet ha blivit den enda person som kunde ha speciella relationer både till det marxistiska och det blanquistiska lägret, en oundgänglig grundbult. (Ur Willichs synvinkel följer av detta att den grundläggande överenskommelsen var mellan Kommunistiska förbundet och fransmännen, med Harney som en ytterligare deltagare).

(3) Det mest svårfångade övervägandet är texten i SUCR:s stadgar – frågan om stil och formuleringar. Den bevarade texten var utan tvekan resultatet av en del preliminära diskussioner, men kan inte ha ansetts vara slutgiltig – bara som en grund till fortsatta förhandlingar. Den text vi har kan därför inte, i alla avseenden, vara den text som ursprungligen skrevs av den ”främste pådrivaren”. Om vi tar hänsyn till alla osäkerheter, så upplever jag att ordalydelsen varken pekar på Marx eller Engels som faktisk författare. Min kandidat är Willich.

Detta intryck är naturligtvis omöjligt att bevisa men jag kan peka på en del saker. Jag har redan pekat på den skillnad som uppstår genom att ”proletariat” förändrades till ”proletärer”.⁶⁶ På en annan nivå skulle jag vilja peka på formuleringar som de om den ”mänskliga familjen” och ”republikanskt broderskap”. Man erinrar sig att Marx själv senare (1852) kommenterade Willichs karakteristiska stil: Marx citerade ett meddelande undertecknat ”Den revolutionära kommittén”, och anmärkte att

hänvisningarna till ”medborgerliga dygder” och det sätt på vilket de ”definitivt räknar med” att denna militära ”order utförs” verkar återspegla Willichs fantasi.⁶⁷

Författarens omsorg om påfund som enhällig anslutning och två tredjedels majoritet, det speciella förbehållet i Artikel 5 om att Artikel 1 var okränkbar – allt detta specificeras noggrant trots att uppenbart grundläggande organisatoriska föreskrifter inte uppmärksammas: detta skiljer sig från Marx' och Engels' praktik före och efter denna episod. Det finns ingen konkret orsak varför Marx skulle ha gått emot dessa delar, åtminstone för att få igång projektet, men jag kan inte inse att Marx själv skulle ha gått till väga så här.*

Å andra sidan är det just det ensidiga betonandet i stadgarna som påminner om personer som är

66 Se detta kapitel, avdelning 1, s 156 f.

67 Marx, ”Revelations Concerning the Communist Trial in Cologne”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 445.

* I noter som har lagts till 1973 års utgåva av Nikolajevskijs biografi finns det en synnerligen förvirrad anmärkning om frågan om författaren:

”Det har föreslagits att de [SUCR:s stadgar] skrevs av Willich (Marx/Engels, *Werke*), men det är inte mindre troligt än att Marx hade en hand med i dem. Lägg märken till orden ’permanent revolution’, som förekommer i ett annat sammanhang i *Om judefrågan*.” (Nicolajevsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx*, s 460, not 16. Dessa noter har lagts till i den nya utgåvan av olika personer, de enskilda noterna är inte undertecknade.)

(1) Det *Werke* skriver är inte att Willich skrev, eller författade, stadgarna, utan bara att kopiorna skrevs med hans handstil. (2) Att mot det ställa konstaterandet att ”Marx hade en hand med i dem” är att strula till det, eftersom det är helt säkert att Marx ”hade en hand” i så måtto som han skrev under stadgarna. (3) Hänvisningen till ”permanent revolution” (som *inte* finns med i stadgarna i denna form) som något som finns i Marx' artikel ”Om judefrågan” är ovidkommande med tanke på att Marx hade använt begreppet lika öppet två gånger 1850. (För Marx' användning av begreppet i ”Om judefrågan”, se *KMR*, band 2, s 403; för användandet 1850, se *ibid*, s 172.) Detta virrvarr av förvirringar är typiskt för hur SUCR behandlas när de går längre än att bara kopiera från Nikolajevskij.

oerfarna inom den organiserade socialistiska rörelsen och använder sina käpphästar.

Slutligen skulle jag vilja betona åsikten att undertecknarna av de sex stadgarna inte nödvändigtvis ska tolkas på samma sätt som undertecknarna av ett färdigt offentligt dokument. Detta dokument var varken offentligt eller färdigt, och vi vet helt enkelt inte vad signaturerna antogs betyda. De kanske bara representerade en tillfällig överenskommelse, det vill säga att använda utkastet som grundval för fortsatta diskussioner.

6. *Vår centrala tes*

Om Willich i själva verket skrev de sex stadgarna, så är det inget mysterium varför han tog med orden ”proletärernas diktatur” och ”revolutionen i permanens” i den heliga Artikel 1. Dessa fraser, eller något som liknade dem, hade just varit framträdande i Marx’ skrifter, den förstnämnda i hans tidskrift och den sistnämnda i ett officiellt dokument från Kommunistiska förbundet. Och de lät väldigt r-r-revolutionära för honom och hans likar bland blanquisterna. Så mycket att han efter att vördnadsfullt ha skrivit in dem i Artikel 1 – med en liten förvanskning eftersom han egentligen inte förstod dem – fastställde dem som okränkbara i Artikel 5.

Att dessa begrepp var lockande för blanquister som inte förstod deras innehåll påminner om min hypotes varför, och under vilka omständigheter, Marx ibland använde sig av det nya begreppet ”proletariatets diktatur”. Jag förklarade det så här i min artikel från 1962:

Vi kan nu antyda varför begreppet ”proletariatets diktatur” uppträder *i samband med* men inte *genom* blanquisterna. Vanligtvis uttryckte Marx denna tanke, som han gjorde i *Kommunistiska manifestet*, som ett begrepp som ”arbetarklassens politiska makt” eller ”proletariatets styre”. Men när det handlar om att ställa denna klassuppfattning mot den blanquistiska sortens diktatur, kläs den i formuleringen ”klassdiktatur”. Klassdiktatur ställs alltså mot blanquisternas diktatur, för att visa skillnaden.

I ”enhetsfronter” med blanquisterna var denna formulering den enda som Marx kunde acceptera.... Enhetsfronten grundade sig alltså på en formulering som bevarade den klasskaraktär som var grundläggande för Marx, samtidigt som den utan tvekan gjorde blanquisterna glada med sin revolutionära anstrykning.⁶⁸

Under åren sedan denna hypotes publicerades har jag inte sett någon anledning att betvivla att det var det avgörande motivet. Jag kan bara tillägga att motivet inte bara var tillämpligt på blanquister utanför Kommunistiska förbundet utan också på de element i förbundet som man behövde närma sig på samma sätt. Vi har sett att blanquisterna accepterade begreppet diktatur som en nödvändig del av ett revolutionärt program, och efter 1850 kommer vi att upptäcka att Willich (som ledare för Willich-Schapper-gruppen) var flitig att koka ihop scheman för en diktatur. Problemet var hur de skulle skolas till en ny uppfattning om ”diktaturen”.

Läsaren måste glömma bort den moderna aura som gör ”diktatur” till ett fult ord för oss. Den auran existerade inte ännu. Hur motverkar man den primitiva babouvistiska syn på diktaturen som var så vanlig bland personer som ville vara goda revolutionärer? Man säger till dem: *Ja, diktatur – det betyder styre – vi vill ha proletariatets styre. Men det betyder inte en persons eller en klicks eller ett gängs eller ett partis styre – ”proletariatets styre” betyder en klass’ styre.* Klasstyre betyder

68 Draper, ”Marx and the Dictatorship of the Proletariat”, s 34, 36.

klassdiktatur.

På så sätt kom begreppet från Marx' penna 1850 – lika mycket ett verktyg för att ”omskola” blanquisterna och de revolutionärt jakobinska strömningarna i och utanför Kommunistiska förbundet som Marx' antikonspiratoriska bokrecension i sin tidskrift. Den marxologiska myt som slog fast ”proletariatets diktatur” som en blanquistisk föreställning vände upp och ner på historien.

”Proletariatets diktatur” uppstod som ett försök att visa blanquisterna och andra vänsterjakobinska strömningar att det fanns ett annat sätt att vara revolutionär, Marx' sätt.

Om detta stämmer, vilket jag tror att det gör, så kan vi nu slå fast vår huvudtes om vad begreppet ”proletariatets diktatur” betydde *för Marx*, tillsammans med ett påstående som läsaren kan pröva när vi fortsätter. Nämligen: *Ända från början av Marx' och Engels' banor och utan undantag, betydde ”proletariatets diktatur” för dem varken mer eller mindre än ”proletariatets styre”, arbetarklassens ”erövring av den politiska makten”, upprättandet av en arbetarstat under den första perioden efter revolutionen.*

Inget mer: oavsett vad Marx trodde skulle, eller kunde, känneteckna perioden efter revolutionen, så handlade inte *detta* begrepp om de frågorna. ”Proletariatets diktatur” syftade inte på det proletära styrets särskilda kännetecken, metoder eller institutioner – det betydde proletariatets styre i sig själv och bara det. I motsats till vad som ofta påstås hade Marx en hel del att säga om en arbetarstats problem, men det var inte detta begrepp som sa det. Dessa problem, och Marx' åsikter om dem, måste givetvis studeras, men det finns ingen genväg till dem via denna terminologi.

Inget mindre: ”proletariatets diktatur” betydde inte proletärt ”herravälde” i någon annan mening än proletariatets definitiva erövring av statsmakten. I denna mening är begreppet oupplösligt knutet till Marx' grundläggande teori om den sociala revolutionen gentemot uppfattningar att socialismen gradvis skulle tränga in i det kapitalistiska samhället utan att omvandla statsmakten.

De följande kapitlen kommer att lägga fram bevis för denna tes, samtidigt som vi inte kommer att hitta några bevis som motsäger den: det är det påstående som ska prövas i ljuset av fakta.

Kapitel 13 Efterdyningar 1850: meningsutbytet i NDZ

Medan hänvisningen till en proletär diktatur i SUCR:s stadgar var okänd för de flesta samtida, fick omnämningarna i Marx' *Klasstriderna i Frankrike* återverkningar. Men inte på grund av att begreppet i sig själv framkallade någon speciell oro. På den tiden var det allmänt accepterat att jämföra "diktatur" med "proletariatets styre".

1. "Proletärt herravälde"

Som vi har sagt accepterades detta jämförande först och främst av Marx och Engels själva. Låt oss börja med en speciell illustration av detta faktum.

I mars 1850 publicerades de första två stycken som innehöll en version av "proletariatets diktatur", i de första delarna av *Klasstriderna i Frankrike* (plats 1a och 1b), och då cirkulerades också "Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet" bland förbundets medlemmar. Samma månad publicerades en viktig artikel av Engels, som avslutades med en eggande uppmaning till proletariatet att erövra den politiska makten – och som såg fram mot att denna seger skulle uppnås i England genom att utnyttja allmän rösträtt.

Låt oss göra förbehållet att Engels syn på förhållande mellan rösträtt och revolution senare skulle bli mer förfinat, men det är inte vårt aktuella ämne. Just nu är vi intresserade av att upptäcka vad "proletariatets diktatur (styre)" innebar för Marx 1850, och även om det inte räcker att citera Engels så är hans samtida skrifter förvisso en vägledning.

I en artikel om "Tiotimmarsfrågan" till Harneys *Democratic Review* hade Engels för avsikt att, i syfte att skola underutvecklade engelsmän, argumentera att reformer var otillräckliga, om än användbara. De "arbetande klasserna" var nu det "fjärde ståndet" men måste bli det första ståndet. De andra kommer inte att ge dem varaktiga fördelar – "de måste själva skaffa sig dem genom att först av allt erövra den politiska makten."

... under inga omständigheter har de några garantier för en förbättring av sin samhällsställning annat än med hjälp av Allmän rösträtt, som skulle göra det möjligt för dem att placera en Majoritet av arbetare i Underhuset.¹

Detta var bara ett av en rad uttalanden av både Marx och Engels, under hela deras liv, som medgav möjligheten att arbetarnas makt i England kunde inledas med hjälp av en majoritet i parlamentet. (Men kom ihåg att Marx och Engels vid denna tidpunkt 1850, enligt de marxologiska myterna, antogs vara "blanquistiska" vildar som svämmade över av kupppolitiska böjelser...)

Engels slutade inte med en vision om en parlamentsmajoritet. Han fortsatte och förklarade (i mycket enkla termer) att ofrånkomliga ekonomiska kriser innebar att det "blev oundvikligt med en revolution", och denna revolution skulle "rycka upp samhället mycket kraftigare än 1793 och 1848 någonsin gjorde, och snabbt leda till proletärerernas politiska och sociala herravälde".

I detta sammanhang var ordet "herravälde" ett väl accepterat chartistiskt begrepp. Utan tvekan var

¹ Engels, "Ten Hours' Question", Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 275.

motsvarande tyska begrepp i Engels tankar *Herrschaft*. Han översatte inte bara *Herrschaft des Proletariats* till engelska utan också till chartisternas språk. Han fortsatte med att mot denna tankegång ställa ”fabrikskapitalisternas herravälde” (på samma sätt som Marx senare skulle ställa borgarklassens diktatur mot proletariatets diktatur). De allt fler ekonomiska motsättningarna skulle leda till att

industriägarnas herravälde tar slut. Och vad härnäst? ”Allmän undergång och kaos” säger frihandlarna. Social revolution och proletärt herravälde säger vi.

Han slutade med en uppmaning ”att utarbeta er egen lösning” – ”djärvt och omedelbart kämpa för den proletära klassens politiska och sociala herravälde som kommer att göra det möjligt för er att skydda ert eget arbete.”²

Alltså nämnde artikelns sista sida ordet ”herravälde” sex gånger.

När denna artikel publicerats i *Democratic Review* skrev Engels en tysk version till *NZR Revue*, och den gavs ut i numret efter det nummer som innehöll plats 1c. I denna tyska artikel betonades inte frågan om proletärt styre lika mycket – den hade redan betonats i tidskriften – men om något påpekades den allmänna rösträttens betydelse ännu kraftfullare:

... allmän rösträtt i England där två tredjedelar av invånarna är industriproletärer betyder arbetarklassens eget politiska styre med alla de revolutionära förändringar av samhällsförhållandena som är oskiljaktiga från det.³

Istället för den uppmaning som avslutade den engelska artikeln fanns ett enkelt uttalande att lösningen ”ligger i den proletära revolutionen”.

I ingen av artiklarna finns begreppet ”proletariatets diktatur”, även om det kunde ha gjorts det. (Denna brist ”korrigerades” med hjälp av en engelsk översättning, som illustrerar en tydlig och alltid närvarande risk vid studier av Marx: se specialnot D, avdelning 1.)

2. Otto Lüning och NDZ

I slutet av kapitel 12 hävdade vi att begreppet ”proletariatets diktatur” var ämnat att hjälpa till att skola om de jakobin-kommunistiska elementen i och utanför Kommunistiska förbundet. Om det var så, kan det också antas att det orsakade negativa reaktioner från andra sidan av det politiska spektretumet, från reformistiskt socialistiska element till höger om förbundet. Om blanquister av Willich's sort ansåg att det hade en glädjande ”revolutionär” ton, så kan det ha funnits andra som upplevde det motsvarande störande för måttfulla sinnen.

Det har påståtts att en fördömande reaktion på ”proletariatets diktatur” exemplifierades av meningsutbytet i *NDZ*, där vi kommer att stöta på plats 3. Schraepplers historia om de tidiga tyska arbetarorganisationerna säger:

... Otto Lüning, som nu gav ut *Neue Deutsche Zeitung* i Frankfurt am Main, protesterade mot begreppet ”proletariatets diktatur”.⁴

² *Ibid*, s 276.

³ Engels, ”The English Ten Hours’ Bill”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 298.

⁴ Schraeppler, *Handwerkerbünde und Arbeitervereine...*, s 374.

Enligt detta skulle Lünings ha äran av att ha varit ”först” i världshistorien – det första angreppet på tanken om proletariats diktatur eller åtminstone på begreppet. Men påståendet är inte sant. Händelsen illustrerade ett annat lika viktigt mönster.

En av Marx’ tidigaste anhängare i Tyskland, Joseph Weydemeyer, hade stannat kvar i landet istället för att emigrera. Vi kommer att presentera honom mer i detalj i kapitel 15, där han kommer att spela en framträdande roll. Här räcker det att nämna att han hade anslutit sig till Kommunistiska förbundet 1847, var aktiv i Rhenlandet, och efter revolutionens utbrott förenade sig med Otto Lünings i en vänsterdemokratisk dagstidning i Darmstadt, *Neue Deutsche Zeitung*.

Weydemeyer var både Lünings svåger och hans biträdande redaktör – han hade nyligen (oktober 1847) gift sig med Louise Lünings – men det var Lünings som drev dagstidningen. Weydemeyer försökte förvisso påverka Lünings och tidningens politik i riktning mot Marx’ politik, med tillfälliga framgångar vad gäller att öppna tidningen för material från Kommunistiska förbundet. Men Lünings var inte någon kommunist, även om han en kort period var medlem i Kommunistiska förbundet.⁵

Heinrich Otto Lünings var född samma år som Engels och läkare till yrket, men övergick i mitten av 1840-talet till att arbeta som journalist. Han gav 1844 ut *Weserdampfboot* – samma år som den förmarxistiske Engels så till de engelska oweniterna att dr Lünings var en av de ledande socialistiska skribenterna i Tyskland⁶ – och sedan 1845-1848 *Westphälische Dampfboot*, och slutligen *NDZ*. *Neue Deutsche Zeitung* hade precis som *NRZ* i Köln underrubriken ”Organ för Demokratin”, startades i Darmstadt 1 juli 1848, och blev kvar i denna stad fram till mars följande år. 1 april 1849 började den ges ut i Frankfurt, som var säte för Nationalförsamlingen, och i september döpte tidningen sig till ”Organ för den tyska Nationalförsamlingen”, och upprättade en redaktionskommitté med fem vänsterdeputerade. Följande månad gick den samman med Frankfurttidningen *Deutsche Reichszeitung*, som hade grundats av Robert Blum, och tog utöver Weydemeyer med sig dess redaktör J Georg Günther. Som ett resultat av regeringens förföljelser av *NDZ*:s redaktörer upphörde tidningen i december 1850. Senare (1859) anslöt sig Lünings till Nationalverein, och efter 1866 till Nationalliberalerna. Han dog 1868.

Lünings socialism var av den dunkla, sentimentala sort som *Kommunistiska manifestet* hade gjort odödlig under namnet ”Sann socialism”, och som ursprungligen hade utformats av Moses Hess och bäst representerades av Karl Grüns skrifter. I en rörelse med ”hårda” och ”mjuka” var Lünings framförallt en blek ”mjukis”.

Marx, Engels och Weydemeyer hade haft anledning att få lära känna detta Lünings särdrag medan han fortfarande gav ut *Westphälische Dampfboot* i Bielefeld och Paderborn. Weydemeyer, som deltog i det redaktionella arbetet, försökte redan vinna över Lünings och tidningen till Kommunistiska förbundets politik,⁷ och på sommaren 1846 gick Lünings så långt att han publicerade Marx’ och Engels’ ”Cirkulärbrev mot Kriege”, deras kritik av den för Kommunistiska förbundet misskrediterande ”kommunism” som Weitlings lärjunge i Amerika predikade.⁸ Men Lünings gjorde förändringar

5 Enligt *New Mega I*, band 10, s 1175, ej specificerat datum

6 Engels, ”Rapid Progress of Communism in Germany”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 232, se även s 240.

7 Weydemeyer, ”Brev till Marx”, 30 april 1846, *New Mega III*, band 1, s 533.

8 Angående Kriege, se *KMR*, band 2, på marxistarkiv.se, s 108, 284-286. Se även omnämmandet ovan, i kapitel 10, avdelning 1, s 126, och avdelning 2, s 128.

i texten för att mjuka upp den, lade till en del egna funderingar, inledde den med ett dystert förord, och sanerade den med ett avslutande efterord, där han bedrivit medgav att tidningen genom att publicera cirkulärbrevet hängav sig åt självkritik.⁹

I ett brev till Marx beklagade Engels sig över Lünings arbete, och gav än en gång marxologerna bevis för hur ”intoleranta” han och hans vänner var mot hopplösa virrpannor: ”... Lünings skräp är framförallt en massa uppbåsta grejer. Man kan föreställa sig karln när han försöker skita i brallorna som en god kälkborgare.” Sedan citerade Engels de två sista raderna i ett av Goethes berömda visdomsord:

En riddare med ädelt sinne och hjärta
Välkomnas och firas överallt
Mången flickor han hänfört
med klokhet och uppsåt;
Men om han saknar kraft och nävar vid ett bråk,
Vad kan då skydda honom ett uns?
Och om han inte har någon ända alls,
På vad kan då denna ädla karl sitta?¹⁰

Enligt Engels åsikt var det en avgörande fråga om grundprinciper: Lünings verkar märka att inte heller han har någon ”materiell grund” på vilken han kan placera sin kommunism.¹¹

I början av 1847 arbetade Engels på ett tillägg till *Den tyska ideologin* som handlade om ”Den ’sanna’ socialismen” – ofullbordat och aldrig publicerat. Det började med en avdelning som ägnades åt Lünings *Westphälische Dampfboot* och hade kvar raderna från Goethe, och främst intresserade sig för politiskt litterära skämt. *Dampfboots* ”Sanna socialism” handlade huvudsakligen om att fälla ”bittra tårar över mänsklighetens lidande” ... Den har en ”mjuk karaktär” som mjölkaktig rispudding; den föredrar ”godhjärtade och kärleksfulla granskningar framför ... hjärtlösa, kyligt hårda bedömningar...” Och så vidare.¹²

Vi ska förvisso komma ihåg rispuddingen när vi senare samma år kommer fram till Marx mellanhavande med Lünings angående ett bidrag till tidningen. Med stöd från Weydemeyer försökte Marx få Lünings att publicera hans kritik av Grün.¹³ Ett antal skribenter¹⁴ har publicerat redogörelser om att Lünings protesterade att hans egna uppfattningar låg ”nära” Marx’ åsikter, men *New Mega* har nu publicerat källan till denna information, nämligen Lünings brev till Marx den 16 juli 1847, i samband med stycket om Grün. Det visar sig att Lünings protest – ”jag anser att inte bara W[eydemeyer]s utan också mina egna skrifter ligger nära din ståndpunkt” – var en inledning för att visa att den själv var felaktig. Ty efter detta vaga påstående om samförstånd gick Lünings vidare med sitt verkliga ärende: att ingående klandra Marx för att vara så ”bitter och fientlig” när han kritiserade folk som Kriege och Grün. Han ”höll med” om kritiken av Kriege ”omåttliga tokerier” men den

9 Se redaktionella noter i Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 580, not 94 och *New Mega III*, band 2, s 643. Se även Engels, ”True Socialists”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 543.

10 Goethe, ”Totalität”.

11 Engels, ”Brev till Marx”, 18 september 1846, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 47 f.

12 Engels ”True Socialists”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 541 f.

13 Kritiken av Grün var en del av det ej publicerade manuskriptet till *Den tyska ideologin*, vol 2, kapitel 4, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 484.

14 T ex Obermann, *Joseph Weydemeyer, Pioneer of American Socialism*, New York: International Publishers 1947, s 77.

skulle ha varit mildare. Han höll med om att Grüns skrifter var ”tomt frasmakeri”, men detta tomma frasmakeri skulle inte ha ”behandlats så hårt” (eller i själva verket inte ha avslöjats som tomt frasmakeri), och så vidare.¹⁵

Brevet är den rätta inledningen till meningsutbytet i *NDZ* 1850. En historisk not måste tilläggas. Det finns ingen logisk anledning till varför en person inte på allvar kan ha varit överens med Marx’ kritik och på samma gång *verkligen* bara vara oense om en alltför hård ton. Otvivelaktigt finns det utrymme att inta en ståndpunkt i området mellan innehåll och form. Vi kan till och med gå med på att en sådan person kan ha existerat, även om inga namn så lätt dyker upp i huvudet. (För det första skulle sådana personer mer troligt uttrycka sin uppfattning privat, snarare än i form av ett offentligt angrepp, eftersom deras mål utifrån hypotesen skulle vara att *verkligen* hjälpa Marx.) Hursomhelst duger det inte för marxologer att anta att var och en som fördömer Marx’ barska kritik själva är en ljuv och varsam ängel vars mål *egentligen* inte grundar sig på oenighet med innehållet i Marx’ tänkande. I själva verket måste motsatsen anses vara bevisad tills något annat bevisats, ty det är vad historien och erfarenheterna lär oss.

3. *Lüning höjer lanssen*

När de tre första numren av Marx’ Londontidning *NRZ Revue* kom ut i mars och april, dominerades innehållet av Marx’ artikelserie om *Klasstriderna i Frankrike*. Weydemeyer ville givetvis få publicitet för tidningen i *NDZ* genom att publicera en recension av Marx’ publikation. Hans avsikt var att själv skriva en sådan recension, men Lüning informerade honom att han skulle göra det och att han faktiskt redan hade börjat med det. Men i juni hade ännu inget publicerats.¹⁶

Under tiden höll Marx på att förlora tålamodet. Inte bara Marx utan andra i hans krets som kände Lüning hade låga förväntningar på westfalaren. Ernst Dronke, som reste runt på kontinenten för ett handelsbolag, skrev till Engels i februari och maj, från Paris respektive Frankfurt, att hans erfarenheter som medarbetare i Lünings *NDZ* hade varit nedslående: ”den där fete ölpimplande Lüning har blivit den allra värsta sortens borgare ... Som du själv vet är Weydemeyer helt och hållet en viljelös lönearbetare i sin svågerns verkstad.”¹⁷ Senare talade han på liknande sätt om Lüning som *Bierphilister*.¹⁸

Den 8 juni klagade Marx till Weydemeyer att ”er tidning verkar ha anslutit sig till de andra för att bilda en tystnadskonspiration angående vår *Revue*.”¹⁹ Weydemeyer svarade genom att förklara de redan nämnda omständigheterna. Lünings plan att skriva en recension drog ut på tiden eftersom han väntade på att få fjärde numret av *NZR Revue* (som i själva verket hade lämnat tryckpressarna omkring den 19 maj). Dessutom var hans förhållande till chefredaktören dåligt så han kunde inte pressa på.²⁰

När Marx fick höra att det var Lüning som planerade att skriva recensionen hissade han varnings-

15 Lüning, ”Brev till Marx”, 16 juli 1847, *New Mega III*, band 2, s 346 f.

16 Weydemeyer, ”Brev till Marx”, 15 juni 1850, *New Mega III*, band 3, s 564.

17 Dronke, ”Brev till Engels”, 21 februari 1850, *New Mega III*, band 3, s 485.

18 Dronke, ”Brev till Marx”, c:a 7 maj 1850, *ibid*, s 541. Jmfr också Marx hänvisning till ”brackan Lüning”, i ”Brev till Weydemeyer”, 30 april 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 97.

19 Marx, ”Brev till Weydemeyer”, 8 juni 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 237.

20 Se not 16 ovan.

flagg. Det var faktiskt hans hustru Jenny som skrev till Weydemeyer om det (som hon gjorde när det då och då blev nödvändigt att ta över hans brevväxling). Marx vill säga till dig, skrev Jenny:

att det egentligen inte är önskvärt att Lünings skriver en kritik, ett hårt angrepp räcker, bara inte något bifall. Min make har dessutom aldrig förväntat sig någon djupgående kritik, utan istället de enkla saker som tidningar gör för tidskrifter och broschyrer, det er tidning också gör när ni vill publicera och sprida skrifter. I detta fall ger ni korta utdrag. Det kräver inte mycket arbete.²¹

Detta önskemål om ett angrepp istället för bifall är säkert det klaraste sättet på vilket Marx kunde uttrycka sin uppfattning om vad man kunde förvänta sig från Lünings, och han blev inte besviken. Lünings skrev en artikel i fyra delar om *NZR Revue*, huvudsakligen om Marx' skrifter.²² Efter att Marx hade sett de två första avsnitten, kommenterade han i ett brev till Weydemeyer: "L[ünings]s kritik – jag har sett nr 1 och 2 – visar att han inte förstår vad han skulle vilja kritisera. Jag kanske ska ge honom en del klargöranden i vår *Revue*."²³ Men bara ett nummer av *NZR Revue* publicerades efter detta, och Marx tog inte med någon kommentar om Lünings. Istället skickade han en kommentar till Lünings själv för att få den publicerad i *NDZ*. (Den kommer att presenteras i nästa kapitel.)

Som vi kan förvänta oss, blev även Dronke upprörd över Lünings kritik. Till skillnad från Engels fick det inte honom att tänka på Goethes utan på Heines dikt:

Vad gäller Atta Troll Lünings och hans artikel mot Marx i följetongen i hans *Scheissblatt* [skitblaska], skulle jag vilja skicka en artikel direkt från Genève, i vilken dikten "Manchmal auch gestunken haben"* kommer att åtföljas av *bevis* för hans borgerliga korruption och korrumperade borgerlighet.²⁴

För att föregripa lite, låt oss återge vilken effekt Lünings Marxfientliga artikel hade på hans biträdande redaktör och sväger Weydemeyer. Omkring en vecka efter den sista delen, och just innan *NDZ* tryckte Marx' uttalande, berättade han för Marx:

Jag har bett att mitt namn från och med 1 juli ska strykas från listan av redaktörer och därefter bara finnas med som medarbetare, en ställning som jag i själva verket bara har nu. L[ünings] vill inte gå med på det, och att hoppa av helt är under nuvarande förhållanden en desperat åtgärd som behöver tänkas igenom flera gånger.²⁵

Det fanns goda skäl för Dronkes och Weydemeyers skarpa reaktion. För att förstå det måste vi göra Lünings och hans artikel rättvisa.

4. Plats 3: Lünings mot Marx

Otto Lünings artikel i fyra delar som kritiserar Marx' *Klasstriderna i Frankrike* är, eller snarare borde vara, ett historiskt dokument i antimarxismens historia, som trots allt är en del av marxismens

21 Jenny Marx, "Brev till Weydemeyer", c:a 20 juni 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 559 f.

22 *Neue Deutsche Zeitung*, 22, 23, 25, 26 juni 1850.

23 Marx, "Brev till Weydemeyer", 27 juni 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 238.

* "Atta Troll", Heines fabel om en cirkusbjörn, hade publicerats i bokform bara tre år tidigare. Kapitel 24 avslutas med eftermäle om denna "skogens primitiva sansculott": en björn med ideal ... dålig dansare men med starka åsikter ... och (den citerade raden) "Ibland också *gestunken* [stinkande] ..."

24 Dronke, "Brev till Engels", 3 juli 1850, *New Mega III*, band 3, s 573. Se även Dronkes rapport till Kommunistiska förbundets centralkommitté, 3 juli 1850, *ibid*, s 574.

25 Weydemeyer, "Brev till Marx", 3 juli 1850, *New Mega III*, band 3, s 582.

historia. Den har för det första ignorerats eftersom den är helt otillgänglig, och har aldrig blivit återutgiven eller sammanfattad någonstans. * Ändå har den rätt att kallas den första framställningen av Bernsteins revisionistiska åsikt i tryck: bernsteinsk innan bernsteinismen.

Inte så att Lünings uppfattningar var nyskapande: tvärtom var hans tankegång medelmåttig ”småborgerlig socialism” (för att använda *Kommunistiska manifestets* klassifikationssystem). Dess banbrytande sida var följande: det var (såvitt jag vet) första gången som de ovanstående medelmåttiga reformistiska idéerna *ställdes i motsats* till Marx’ tankar i en kritik av Marx’ grundläggande samhällspolitiska klasskampsteori.

Det är den uppgift Lünings tog på sig, i själva verket inledde. Liksom många andra som har fördömt Marx för att vara ”intolerant” mot meningsskiljaktigheter – där nämnda intolerans uttrar sig i hans annars oförklarliga beslutsamhet att försvara sin ståndpunkt – uppvisade Lünings *sin* välvilliga tolerans genom att ägna hela första delen i sin recension åt ett angrepp på Marx’ grundläggande teori innan han med mer än två ord berättade för sina läsare om vad den recenserade skriften handlade om.

I denna bok kan vi inte göra någon utveckling för att diskutera Lünings åsikter i allmänhet, men låt oss sammanfatta hans första del tillräckligt mycket för att ge sammanhanget till det stycke som, kommer vi att upptäcka, gav upphov till Marx’ svar.

Efter att ha lovprisat Marx’ framställningssätt, satte Lünings upp målet han skulle skjuta mot:

Den röda tråd som löper genom herr Marx’ hela värld och uppfattning om historien är att det nutida samhället är uppdelat i olika *klasser*, vars intressen på nästan alla punkter är så ömsesidigt motsatta att den enas seger innebär den andras ödeläggelse. Dessa klassers kamp är drivfjädern bakom folkens och staternas liv. De utgör kärnan i alla historiska händelser.

En sådan klasskampsteori om historien, och därmed för politiken, var givetvis en styggelse för Lünings. Han fortsatte med att förklara att för Marx hade borgarklassen segrat över den feodala aristokratin, och den måste nu underkasta sig proletariatet. Enligt Marx ”tillhör framtiden denna klass”. Han framställde sedan Marx som att han ansåg att *enbart* proletariatets kamp mot kapitalet hade någon betydelse: här gick hans sammanfattning av Marx’ tänkande snett, men det var hans inledning till det centrala stycket, som löd så här:

Varenda nutida revolutionära rörelse som har ett annat innehåll än denna proletariatets kamp mot bourgeoisin saknar betydelse, men alla antar mer eller mindre denna karaktär. Och alla revolutionära rörelsers mål och slutmål idag är det *revolutionära herraväldet, arbetarklassens diktatur*.

Det är detta Lünings är upphetsad över – men vilket är det, ”herravälde” eller ”diktatur”? Låt oss fortsätta och se.

Det finns en hel del sanning i Marx’ åsikter, fortsätter han: det *finns* kamp mellan klasser under historien (sedan kallar han dem ”samhällskaster” och talar sitt eget språk). Det *finns* verkligen ”hårda motsättningar i samhällslivet”, ”frågan om kniv och gaffel” (frågan om bröd och smör) går

* Den citeras här från fotokopior som jag vänligen fick tillgång till 1960-1961 från Marxist-leninistiska institutet i Moskva. Jag är tacksam för denna hjälp, även om institutet sedan detta märkliga fall av samarbete orubbligt har vägrat att bekräfta mina brev, än mindre besvara dem.

inte att ignorera, arbetarna *är* kapitalets ”slavar”, allt det här är ett ”onaturligt sakernas tillstånd” och kan inte fortsätta. Alla dessa eftergifter ledde naturligtvis till den viktigaste anklagelsen mot Marx’ ståndpunkt:

Resultatet av dagens revolutionära rörelser kommer till slut att bli det Marx kallar arbetarklassens ”herravälde”. Det är troligt att en diktatur som har införts av det revolutionära partiet, huvudsakligen med hjälp av arbetarklassens tyngd, kommer att leda övergången från det gamla till nya samhället, oavsett hur ilskna den stirnerska Olympens gudar i Berlin-tidningen *Abendpost* blir över denna begränsning av den personliga friheten.²⁶

Vi avbryter för att göra en kommentar: det är uppenbart att Lünings måltavla är arbetarklassens ”herravälde” – han betonar själv ordet. Han medger det som hans socialdemokratiska partiledare redan har klargjort – att övergången kommer att föra med sig en ”diktatur”. Det är viktigt att notera att den diktatur han *accepterar* är en som har införts av det ledande partiet, och det förhållande till arbetarklassen han föreställer sig är att partiets diktatur kommer att grunda sig på arbetarklassens ”tyngd”. Innebörden är att arbetarklassen finns till för att användas som en ”tyngd”, som ett verktyg. (Dagens läsare ska inte tänka på Stalin utan på – Louis Blanc!)

Låt oss nu fortsätta med stycket, för han har just kommit fram till den punkt då han ska dra fram sin kniv. Måltavlan är ”herravälde”:

Men klassherraväldet är alltid ett omoraliskt och oförnuftigt tillstånd, och även om vi betraktar arbetarklassens herravälde som hundra gånger mer moraliskt och förnuftigt än junkrarnas och börsvargarnas herravälde – eftersom de förstnämnda utgör nyttiga samhällsmedlemmar och de sistnämnda odugliga sådana – kan vi ändå (med risk för att kastas in bland de ”småborgerliga demokraterna”) uppleva att de nutida revolutionära rörelsernas mål och syfte inte är att *överföra herraväldet från en klass till en annan utan att utplåna klasskillnaderna*.

Där har vi den: just den punkt han väljer att angripa Marx för. (På andra ställen i artikeln kommer han att angripa Marx’ klassuppfattning, ty hans egen samhällssyn grundar sig i allt väsentligt på en uppdelning i goda och dåliga människor.) Låt oss fortsätta stycket några rader till för att låta honom avsluta det:

Och om det nutida samhällets grundläggande gissel, kapitalets *legaliserade* utsugning av arbetarna, avskaffas, då kommer de mest förhatliga klasskillnaderna att försvinna av sig själva, nämligen att personer som inte bidrar med något för att fullfölja samhällets syfte sysslolöst kan supa och leva i lyx, medan andra som arbetar och sliter i samhällets tjänst och intresse och offerar all kraft och hela sin förmåga till det [som en tidningsredaktör] måste leva i nöd och svält.

Det är först mitt i sin andra del av artikeln som Lünings börjar berätta för sina läsare om innehållet i Marx’ verk. I detta sammanhang bör vi påminna oss om det påpekande Jenny Marx gjorde i sitt brev till Weydemeyer, nämligen att det vanliga innehållet i en sådan recension var att presentera skriften, med ”korta utdrag” – tillräckligt för att göra skriften känd och marknadsföra den: förvisso inte en polemik om samhällsteori. Rubriken över Lünings artikel antydde detta enkla, vanliga tillvägagångssätt: den bestod bara av namnet på Marx’ tidskrift plus ”av Karl Marx”. *Och denna kritik var inte ens undertecknad* – varken i början eller slutet.

I själva verket behandlade inte Lünings Marx’ verk på det enkla, vanliga sättet utan som ett verk av

26 Angående hänvisningen till *Abendpost*, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 694, not 346.

en politisk motståndare. Och det efter några års protester att problemet med Marx var att han var så hård mot folk som var oense med honom!

Det fanns ännu ett exempel på detta mönster, som vi bara kan ta upp delvis här. Det var hur Lünig behandlade Engels' bidrag i *NZR Revue* om "Det tyska fälttåget för en rikskonstitution".²⁷ Lünig drömde till Engels' artikel i det första stycket i sin första artikel och i den sista delen av sin sista artikel, och uttryckte ett starkt förakt i en giftig ton som bara kan förklaras om vi antar att han tillät sig att skriva om Engels på ett sätt som han skulle velat göra om Marx.

Som vi har sett tänkte sig Marx först ta upp Lünings politiska angrepp i sin egen tidskrift, då han utan tvekan skulle ha diskuterat dess teoretiska innehåll. Det visade sig att Marx' svar på bernsteinismen innan den ens existerade fick vänta till 1879.²⁸ Av en eller annan orsak (det finns inga dokument om hur han tänkte i frågan) bestämde han sig helt enkelt för att begränsa sig till ett mycket kort, i själva verket bryskt, brev till redaktören om en punkt som (*han* ansåg) inte behövde något teoretiskt resonemang.

Vi måste citera hela Marx' brev för att visa vad som *inte* finns i det och även för att klargöra dess många syftningar.

[Plats 3]

UTTALANDE

Till redaktören för *Neue Deutsche Zeitung*:

I din tidnings följetong den 22 juni i år, beskyllde du mig för att förespråka *arbetarklassens herravälde och diktatur*, medan du mot mig förde fram *avskaffandet av klasskillnader i sin helhet*. Jag förstår inte denna tillrättavisning.

Du vet mycket väl att Kommunistiska *partiets manifest* (som publicerades före februarirevolutionen 1848), på sid 16 säger: "När proletariatet med nödvändighet förenar sig som klass i kampen mot bourgeoisin, gör sig till härskande klass genom en revolution och som härskande klass med våld upphäver de gamla produktionsförhållandena, så upphäver proletariatet med dessa produktionsförhållanden klassmotsättningarnas existensvillkor, klasserna över huvud taget och därmed sitt eget herravälde som klass."^{*}

Du vet att jag talade för samma uppfattning i *Filosofins elände*, mot Proudhon, före februari 1848.

Slutligen säger just den artikel du kritiserar, sid 32 i nr 3 av *NRZ [Revue]*: "Denna socialism" (dvs. kommunism) [""]förklarar att revolutionen är permanent, att proletariatets klassdiktatur är ett nödvändigt genomgångsstadium för klasskillnadernas fullständiga avskaffande, för att avskaffa alla de produktionsförhållanden som de är beroende av, för att avskaffa alla sociala förhållanden som hör i hop med dessa produktionsförhållanden, för att revolutionera alla idéer, som har vuxit fram ur dessa sociala förhållanden.[""]

K. Marx, juni 1850

Även Engels publicerade ett kort uttalande, om en punkt som inte intresserar oss nu.²⁹

27 Engels' verk har titeln "The Campaign for the German Imperial Consitution" i Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 147.

28 Syftar på Marx/Engels, "Cirkulärbrev 17-18 september 1879" om "De tre Zürich-medlemmarnas manifest", Marx/Engels, *Werke*, band 10, s 147.

* I den första engelska upplagan saknades, pga. ett feltryck, ett kommatecken efter "existensvillkor", vilket ändrade meningens innebörd. I sitt brev till Lünig korrigerade Marx detta feltryck – öa.

29 För Engels uttalande, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 388.

5. Marx' jämställande

Frasen ”proletariatets diktatur” hade funnits i Lünings artikel och upprepades i Marx' uttalande, men den första saken att påpeka är att ingendera verket handlade *om* detta begrepp. Varken Lünig eller Marx ansåg att det fanns någon speciell orsak att förklara eller försvara varför de använder ”diktatur” istället för ”herravälde”. *Det var inte problemet.*

För Marx var stycket i *Klasstriderna i Frankrike*, som är vår plats 1c,³⁰ i hans eget sinne samma sak som de två andra stycken som han citerade.

Det första är från Manifestet: vi har redan sett detta stycke och dess sammanhang i kapitel 8.³¹ Att Marx citerade det som en motsvarighet till plats 1c verkar bekräfta den ofta uttryckta uppfattningen att Manifestets formulering ”proletariatets herravälde” i *hans* sinne jämställdes med ”proletariatets diktatur”.

Det andra stycke Marx åberopade var det speciellt starka uttalande i slutet av *Filosofins elände*:

Betyder detta att det efter det gamla samhällets störtande kommer att finnas ett nytt klassherravälde, som kulminerar i en ny politisk makt? Nej.

Betingelsen för arbetarklassens befrielse är avskaffandet av alla klasser, liksom betingelsen för tredje ståndets befrielse, den borgerliga ordningen, var avskaffandet av alla stånd.

Arbetarklassen kommer under gången av sin utveckling att i stället för det gamla borgerliga samhället sätta en association, som utesluter klasserna och deras motsättning, och det kommer inte längre att finnas någon egentlig politisk makt, därför att just den politiska makten är det officiella uttrycket för klassmotsättningen inom det borgerliga samhället.³²

Det finns ännu ett hänvisande till avskaffande av alla klasser i allra sista stycket. Förvisso låg betoningen här till allra största delen inte på klassernas ”herravälde” utan på deras avskaffande.

Det tredje citatet från just den artikel som Lünig recenserade var den avgörande punkten. Att detta meningsutbyte i *NDZ* inte alls hade sin tyngdpunkt runt någon sorts ”diktatur”, utan helt och hållet kring det grundläggande begreppet ”klassherravälde” i alla dess former, bekräftades helt och fullt av Lünings genmäle till Marx' uttalande:

Vad gäller herr Marx' tillrättavisning, medger jag med glädje att den är välgrundad. Det finns förvisso en anmärkning om att avskaffa klasskillnaderna till och med i en av de artiklar som diskuteras. Men den kommer så tillfälligtvis att många säkert måste ha förbisett den, som jag gjorde. Därför är jag inte ens särskilt ledsen att gjorde misstaget. Ty herr Marx själv, och än mer hans anhängare, betonar ständigt klassens *herravälde*, och de nämner bara motvilligt avskaffandet av klassen som en senare eftergift. I motsats till det vill jag sätta avskaffandet i förgrunden, som rörelsens mål och syfte.³³

Till skillnad från sin artikel, som hade publicerats utan någon signatur, satte Lünig sitt namn under detta genmäle. Weydemeyer tog på sig äran för att ha pressat Lünig att lämna anonymiteten.³⁴

I sitt genmäle hävdade Lünig att ”anmärkningen om att avskaffa klasskillnaderna” doldes i någon

30 För plats 1c, se kapitel 11, avdelning 2, s 153.

31 Se kapitel 8, s 98.

32 Marx, *Filosofins elände. Svar på Proudhons "Eländets filosofi"*, på marxistarkiv.se, s 79.

33 Citerat från en fotokopia av *NDZ* (se fotnot s 188). Resten av Lünings kommentar berörde Engels' uttalande.

34 Weydemeyer, ”Brev till Marx”, 3 juli 1850, *New Mega III*, band 3, s 582.

annan del av Marx' artikel, var svår att hitta och därmed lätt att förbise, när den i själva verket fanns framför hans ögon i samma mening om "herraväldet" och "diktaturen". Med detta var Lünings banbrytare för ett system som skulle komma att dominera hela den bernsteinska revisionismens era – nämligen att låtsas att meningsskiljaktigheterna inte var en grundläggande politisk sammandrabbning utan istället en sekundär fråga om betoning, där misstag från Marx' sida skulle rensas bort för att skapa en bättre version av marxismen. Lünings intog ståndpunkten att han var för "herraväldet" men bara ville rikta ljuset mot "avskaffandet": ett udda val för en praktisk reformist att rikta uppmärksamheten mot en diffus framtid istället för på ett omedelbart politiskt mål. Det Lünings i själva verket avvisade var förstås själva tanken att en proletariats klassrörelse skulle erövra den politiska makten. Medan Bernstein skulle komma på att fördöma detta som "blanquism" så tog Lünings till skenmanövern med "betoning".

På tal om betoning togs alla kursiveringar i det stycke (plats 1c) som Marx citerar här bort i *NDZ*, men det går inte att veta om detta utelämnande berodde på Marx' brev eller Lünings redigering.

Att Lünings var betänksam över ett arbetarklassens "herravälde", oavsett om det var i förgrunden eller i bakgrunden, illustrerades ytterligare i hans genmäle till Engels' uttalande. Här lät han förstå att det var obefogat att tala om proletariatet själv (för att inte tala om dess herravälde) eftersom "de tydligt definierade klasserna i hans [Engels'] mening är ett resultat av hans schematism, som jag inte återfinner i verkliga livet". Trots att Lünings hade börjat med att erkänna att det fanns klasser under historiens kamp (även om det snabbt förvandlades till "kaster"), så visade han att Marx' analys av de nyliga klasstriderna i Frankrike rubbade hans eget klasslösa sinne. Så det visade sig att denna ärliga borgares meningsskiljaktighet med Marx – långt från att ha något att göra med "proletariats diktatur" – inte ens begränsade sig till samma klass' "herravälde", utan i själva verket gällde den politiska maktens klassbas överhuvudtaget, för att inte tala om "proletariats" själva existens.

Slutligen fanns Lünings intressanta jabb mot de av Marx' "anhängare" som "ständigt betonar klassens *herravälde*". Lünings hade under en kort period varit medlem i Kommunistiska förbundet, och utan tvekan kände han till ett antal av Marx' anhängare, men han kan mycket väl speciellt ha tänkt på den speciella anhängare till Marx som var han egen biträdande redaktör och svåger, Weydemeyer. Med tanke på Lünings egen "betoning" kan det sägas en del om Weydemeyer, eller inte, men vi ska ha detta i åtanke när vi återkommer till den sistnämnde för plats 4.

Den främsta slutsatsen från denna redogörelse är: för både Marx' motståndare och för Marx var "proletariats herravälde" och "proletariats diktatur" jämställda. Detta jämställande kommer att vägleda oss hela tiden.

Kapitel 14 Fler efterdyningar

Detta kapitel samlar en del perifera tilldragelser som dök upp efter plats 1 och 2. Ingen av dem är central för vår historia, men de har följande gemensamt: de illustrerar hur andra, inte Marx, reagerade på talet om proletariatets diktatur.

1. Miquels ”diktatur”

1850 var den framtida statsmannen Johannes Miquel en 22 år gammal juridikstuderande som hade vunnits över till kommunismen av Wilhelm Pieper. Han hade deltagit i revolutionen och anslöt sig i slutet av 1840-talet till Kommunistiska förbundet. I egen person levde han sedan ut den tyska liberalismens historia.

Från en till början radikal ståndpunkt rörde han sig under 1850-talet högerut som advokat i Göttingen, och hjälpte 1859 till att grunda Nationalförbundet. Han var i många år borgmästare i Osnabrück, ledde från och med 1867 Nationalliberalerna, var 1870-1873 direktör för bankföretaget Discontogesellschaft, borgmästare i Frankfurt 1879. Kom 1887 in i riksdagen och hjälpte till att omorganisera Nationalliberalerna, blev under 1890-talet finansminister, och adlades 1897 av kronan, och kallades därefter för ”von Miquel”. Under sina sista år gick han bortom liberalismen till en bismarcksk konservatism. Han var en perfekt återspeglning av den tyska borgerliga politiken, och var under sista delen av 1800-talet en framstående man. Som kuriosas kan vi tillägga att Miquel under några år efter att ha lämnat den revolutionära politiken försåg Marx med politisk ”insider-information”, till synes under tvång (rädsla för att hans politiska förflutna skulle avslöjas).

Någon gång på sommaren 1850* skrev Miquel sitt första brev till Marx, ”för att upprätta närmare relationer”.¹ Vid den tidpunkten hade han utan tvekan läst Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* och mycket troligt också meningsutbytet i *Neue Deutsche Zeitung*.

I sitt brev började Miquel med en kort politisk självbiografi, och slutade med sin dåvarande ställning som kommunistisk organisatör i Göttingen. Politiskt –

försäkrar [jag] dig att dina mål är mina. Som kommunist och ateist vill jag liksom du ha arbetarklassens diktatur.

Vi konstaterar att Miquel tillskriver Marx denna tanke, Blanqui nämns ingenstans. Myten att ”proletariatets diktatur” var ett begrepp som berörde blanquisterna kände Miquel hursomhelst inte till.

Men denna revolutionära student kände heller inte till så mycket om Marx’ mål, och inte heller hade han någonsin sett Marx koppla samman ”kommunist” och ”ateist” som politiskt program på detta typiskt vänsterjakobinska sätt. Miquel hade (att döma av hans eget brev) fått sina vänsteridéer från Karl Blind och Pieper, och när vi läser hans brev kan vi inte ha några tvivel om vilken linje han kommer att följa när splittringen av Kommunistiska förbundet mellan Marx och Willich-Schapper tvingade honom att välja.

* Angående dateringen av Miquels brev, se specialnot D, avdelning 6.

1 Miquel, ”Brev till Marx”, sommaren 1850, *New Mega III*, band 3, s 592 f.

Jag väljer mina medel endast och uteslutande efter ändamålsenlighet. Men jag skiljer mig från dig i detta avseende: jag är fast övertygad om att *nästa* revolution kommer att föra småbourgeoisien till makten...

Denna påstådda skillnad är förvirrad, eftersom Marx skulle ha hållit med om det sistnämnda uttalandet, men vi ska inte försöka reda ut det. Miquels eget program (fortsatte han att förklara) uppmanade till motstånd mot en konstituerande församling. Han var i speciella fall (vad det nu betydde för honom) för "terrorism" och "lokal anarki" – för att "kompensera det vi saknar i större skala".

De flesta tyska arbetare saknar helt klassmedvetande. Vi måste utnyttja bönderna personliga hat, önskan om hämnd, mot ockrarna, dagsverkarnas förbittring mot "husbonden". På varje enskilt ställe (eftersom vi ännu inte har något centrum) måste vi terrorisera snabbt och intensivt ... Vi får inte låta småbourgeoisien få något andrum, vi måste driva det revolutionära raseriet till sin höjdpunkt med småbourgeoisiens egna metoder – sedan kommer vi kanske under en kort period att lyckas genomföra vårt partis diktatur.

Tankegången var välbekant: *eftersom* arbetarna inte är klassmedvetna närmar vi oss dem på en mer primitiv nivå – i själva verket med samma politiska metoder som Marx (utan att Miquel kände till det) försökte bekämpa. Det fanns mer av detta i hans brev:

Men hur ska detta göras utan en gemensam plan, utan ett högsta befäl, utan ledarnas gemensamma vilja – det har jag frågat mig under ett år nu.... Jag såg att jag bara var beroende av mig själv, och tillsammans med mina närmaste vänner började jag upprätta ett förbund vars yttersta mål var kommunismen, vars första princip var "ändamålet helgar medlen" och vars första lag var "ovillkorlig lydnad".

Så förklarade Miquel sin hemmagjorda upptäckt av något som den jakobinska vänstern hade gjort under omkring ett halvt sekel. Att säga att Miquels syn på diktaturen var "blanquistisk" vore att missta delen för helheten: han hade anammat den övergripande föreställning om diktaturen som genomsyrade den jakobinska vänstern, av vilken blanquisterna utgjorde en del. Hans brev andades en grov "revolutionsanda" som kännetecknar alla som kände avsky mot de rosa socialdemokraterna och strävade efter att bli revolutionärer. Vi ska speciellt konstatera att han, precis som Lüning men från en annorlunda ståndpunkt, automatiskt associerade diktaturen till "vårt partis diktatur". Det var dåtidens vänstersocialistiska ortodoxi, inte någon sorts framtida förvrängning.

Det Miquel ännu inte alls förstod var att Marx försökte flytta över tanken på en diktatur till ett helt annat sammanhang, att omvandla denna mångsidiga föreställning om en diktatur till en mer specifik politisk tanke: en *klassdiktatur*. När Miquel upptäckte skillnaden mellan Marx och Willich så valde han Willichs politiska linje. Även om han behöll sitt medlemskap i Kommunistiska förbundet.

Miquels levnadstecknare Wilhelm Mommsen förklarar att Miquel aldrig förstod Marx' teorier och för det första aldrig ens egentligen var intresserad av dem, att hans tillfälliga flirt med kommunismen berodde på en "hetlevrad ungdoms" längtan efter politisk aktivism, plus "en viss oförmåga till klart politiskt tänkande".²

Det finns inga uppgifter om att Marx svarade på Miquels brev.

2 Mommsen, *Johannes Miquel*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 1928, 2 band, band 1, 49, 40f, 51.

2. En förvirrad ligist gör entré

Omkring september 1850 publicerades en broschyr i Köln med titeln *Vorgeschmack in die künftige deutsche Diktatur von Marx und Engels* (Försmak av Marx' och Engels' framtida tyska diktatur), undertecknad "Tellering".³ Man skulle tro att denna sensationella titel skulle väcka marxologernas beundran för författarens förutseende, och det skulle kanske ha blivit Tellerings broschyr ärofyllda öde – om en genomläsning inte omedelbart gjorde klart att det var rännstenslitteratur.

En forskare i socialistisk historia skulle snabbt upptäcka att ett antal anklagelser som slungas runt under politiska dispyter var automatiska reflexer. De två ledande reflexmässiga fördömandena inbegrep (A) ekonomisk exploatering och förskingring, och (B) någon sorts diktatur eller byråkratisk makt. Om Smith blir osams med Jones om en revolutions öde eller vad som väntar världen, kommer Jones omedelbart att anklagas för att ha rånat någon organisation eller försökt leda den som sitt grevskap, företrädesvis båda men i den ordningen. Det faktum att dessa anklagelser ibland var sanna var bara en anledning till detta mönster, som har varit viktigare för att ödelägga socialistiska organisationer än alla kontrarevolutionära regeringars åtgärder sammantagna. Ännu en historisk princip verkar här: det är mycket goda chanser att den största faran för diktatur kom från den som riktade anklagelsen, inte dess måltavla.

Marx fick inte ta emot mer i detta system än vad han förtjänade.⁴ Han var intensivt medveten om mönstret och försatte sig (i slutet av NRZ-perioden 1849) i konkurs för att inte lämna utrymme för anklagelsen att han hade "berikat sig på arbetarnas bekostnad" (en standardform för anklagelserna) – men utan att undkomma uppmärksamhet från de ligister som under alla perioder har besudlat den socialistiska rörelsen. Men här intresserar vi oss för reflex B.

Den såvitt jag vet första motståndare att reagera med detta mönster var Karl Heinzen. Redan 1847 hade Heinzen inlett en kampanj mot kommunismen i den vänsterdemokratiska pressen i Bryssel, utan tvivel som svar på att den kommunistiska kretsen kring Marx höll på att bli alltför inflytelserik inom vänstern.⁵ Hans högröstat antikommunistiska artiklar vederlades av Engels, och sedan av Marx i en essä, "Moraliserande kritik och kritisk moral".⁶ I september 1847 använde Karl Schapper en mycket försonlig ton i ett osignerat uttalande från Kommunistiska förbundet, som framhöll behovet av att kommunister och andra demokrater skulle vara eniga om den del av ett progressivt program som de var överens om, såsom en demokratisk republik.⁷

Heinzen avvisade sådana närmanden med ett principfast antikommunistiskt raseri. 1848 gav han ut en pamflett med titeln *Die Helden des deutschen Kommunismus* (Den tyska kommunismens hjältar) som "tillägnades" Marx. Här avvisade han varje enhet med kommunisterna, eftersom

det kommunisterna menar med en republik [är] inget annat än en institution där en tysk Blanqui

3 Titelsidan lyder, efter titeln, "Von Tellering, Cöln, 1850. Gedruckt auf Kosten und im Selbstverlage des Verfassers" (Av Tellering, Köln, 1850. Publicerad av författaren själv på sin egen bekostnad). Den bestod av 32 sidor. Bara ett existerande exemplar är känt, och innehas av IISH, Amsterdam.

4 Se t ex Marx, "Herr Vogt", Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 69, 312 f.

5 Se not 124 i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 680.

6 För Engels' artiklar, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 291; Marx' essä, *ibid*, s 312.

7 Schapper (troligen författare): "Einleitung", i *Kommunistische Zeitschrift*, provnummer, september 1847, återutgivet i *Bund der Kommunisten*, band 1, s 507.

ska förbereda en bas för den kommunistiska diktaturen.⁸

Vi får inte anta att det innebar att Heinzen var mot en diktatur av demokratiska principer. Han var helt positivt inställd till Kossuths, Blancs och andras föreställning om en god diktatur av goda demokrater, och det finns ingen anledning att anta att han var mot att själv försöka, om mänskligheten skulle kalla honom till tjänstgöring.

Broschyren av Tellerling är ett lika typiskt exempel på ett reflexmässigt fördömande som något av de kända. Eduard von Müller-Tellerling var ursprungligen advokat i Koblenz. Han hade en tjänst inom rättsväsendet fram till 1846 då han slutade och for ut på resor. Under revolutionen i Wien 1848 blev han i slutet av juli lokalkorrespondent för Marx' *Neue Rheinische Zeitung*, utan att någonsin ha mött Marx, som besökte Wien först i augusti-september. Tellerings artiklar från Wien mot den brutala reaktion som krossade revolutionen var ytterst hetsiga och fyllda av revolutionär upphetsning – ”våldsamt revolutionära i en våldsamt överdriven omfattning”, sa Engels senare.⁹ Tellerling utvisades vid årsslutet från Wien och reste till Köln för att redigera Hermann Beckers *Westdeutsche Zeitung*, och inom kort gav han ut en pamflett som fördömde Becker.

Som svar på en förfrågan mot slutet av sitt liv erinrade sig Engels vad han kände till om Tellerling:

Vår korrespondent i Wien var en viss Müller-Tellerling från Koblenz, fanatisk som alla Koblenzbor och en första rangens bråkstake. Efter sin återkomst till Tyskland anlände han i slutet av -49 först till Köln och inledde ett bråk med Röde Becker. Sedan kom han till London. På grund av några ointressanta personliga angelägenheter (som med lite mindre ilska från hans sida kunde ha retts ut med ett samtal på två minuter) startade han omedelbart ett gräl även med oss, och gav omedelbart ut en pamflett ... Sedan reste han till Amerika, försökte starta ett ramaskri mot oss men tynade mycket snart bort.¹⁰

De ”personliga angelägenheter” som Tellerling for i luften om som en fyrverkeripjäs var (det är svårt att tro, men Tellerling säger det) något om biljetter till en GWEA-tillställning som Engels vägrade hjälpa honom att få gratis.¹¹ Om man inte vill tro honom är en alternativ förklaring att han var galen (som många trodde hursomhelst) eller att alltihopa var en förevändning, en hypotes som inte är oförenlig med några andra. Tellerling hade redan visat att han politiskt slöt upp med de tyska demokraternas höger bland emigranterna och mot Marx' vänner.¹² I april upptäcker vi att Tellerling fungerade som en del av emigranternas Marx-fientliga klick (med Struve, R Schramm, dr Bauer, etc.) och hjälpte (reflex A) till att sprida ryktet att flyktningarnas hjälpkommitté som stöddes av Marx stoppade pengarna de samlade ihop i sina egna fickor.

Sådana var omständigheterna under vilka denna ”första rangens bråkstake” tillkännagav Marx' framtida diktatur. Ändå är Tellerings broschyr en stor besvikelse för alla vi som vill veta vilka diktatoriska brott Marx hade begått. Man kommer aldrig på exakt vad han klagat på, eller gormar om – fränsett det faktum att GWEA, eller Kommunistiska förbundet, uteslöt honom på grund av en

8 Heinzen, *Die Helden der deutschen Kommunismus*, s 98, citerat i Grünberg, *Die Londoner Kommunistische und Andere Urkunden aus den Jahren 1847/1848*, Leipzig: C. L. Hirschfeldt 1921, s 44, fotnot.

9 Engels, ”Brev till V Adler”, 9 januari 1895, Marx/Engels, *Werke*, band 39, s 372.

10 *Ibid.*

11 Utöver Tellerings pamflett, se Engels, ”Brev till Müller-Tellerling”, 7 februari 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 28, s 227 f; Marx, ”Brev till Müller-Tellerling”, 12 mars 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 229 f; se även not, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 675, not 407.

12 Marx, ”Brev till Müller-Tellerling”, 1 januari 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 223.

kommission som leddes av *Willich* (som redan var Marx' motståndare i förbundet, inte hans allierade).

Framförallt är broschyren fylld av de allra grävsta, förvirrade antisemitiska adjektiv. Att kalla broschyren antisemitisk kan vara vilseledande, ty den stämpeln har blivit något nedvärderad på grund av felaktig användning. En artikel som säger mycket mer än vad man vill veta om Telling och hans broschyr säger att hans antisemitiska rappakalja ”påminner om den nazistiska *Stürmer*”. Artikeln beklagar det faktum att andra av Marx' motståndare, som ”Heinzen, Ruge, R Schramm, Struve, Willich, etc.” tog upp Telling som om han var en respektabel person, och att Arnold Ruge till och med försökte ”förhärliga” Telling på Marx' bekostnad i en artikel i pressen i Bremen.¹³ Författaren var uppenbarligen omedveten om antimarxismens oskrivna lag, som är att alla som angriper Marx är rena och moraliska personer som bara är intresserade av Sanning och Rättvisa.

Denna nedslående broschyr med sin sensationella titel gör inte heller något med sitt ”diktaturtema”. ”Diktator”, ”diktatur”, ”diktatorisk” användas några gånger, som när Telling utropar: ”Den framtida tyska diktatorn Marx är en *jude* ...”¹⁴ Men det finns inga hänvisningar till begreppet eller idén om ”proletariatets diktatur”, inte i någon form. Och även om Telling uppenbarligen har läst Marx' *Klasstriderna i Frankrike* (för han hänvisar till den) så nämner han inte någon av dess stycken som någon relevant fråga.

Efter att Telling hade tagit med sig sitt stolliga tänkande till Amerika 1852, fick Marx ibland höra talas om hans antikommunistiska förbannelser från andra sidan Atlanten. Det tycks som om Marx ”hade något” om Telling som skulle ”krossa, honom, inte bara i ögonen på *vårt* parti utan i ögonen på *alla* partier”.¹⁵ Men han var ovillig att använda det: ”Att utlösa en skandal med en sådan stolle skulle göra honom alltför stor ära, och det är hela syftet med hans manöver.”¹⁶

Men ”Telleringsk” (*Telleringsche*) kom med i Marx' privata språkbruk som ett ord för att beskriva en gemen förtalare. Det är också en sorts odödlighet.

3. *Willichs "diktatur"*

Vi kan konstatera att Marx – långt innan Engels kom att kommentera det uttryckligen 1874 – nu framhårdar i att tala om en *klassdiktatur*, medan alla andra tänker på diktaturen i traditionell mening. Det är förvisso knappat överraskande, för det tar tid och erfarenhet för en ny tanke att sjunka in.

Nu måste vi se hur detta mönster – återgång till en traditionell diktatur – även gällde den del av Kommunistiska förbundet som bröt med Marx 1850: Willich-Schappers grupp som fortsatte att använda förbundets namn.

Det traditionella sättet att närma sig frågan visade sig redan under den debatt som ägde rum när centralkommittén splittrades den 15 september 1850. Efter Marx' genomgång av Willich-Schappers

13 W.B., ”Eduard von Müller-Telling. Verfasser der ersten antisemitischen Pamphlets gegen Marx”, *I.I.S.H. Bulletin*, vol 6 1951, nr 3, s 178.

14 Müller-Telling, ”Vorgeschmack...”, s 19.

15 Marx, ”Brev till Weydemeyer”, 30 april 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 96.

16 Marx, ”Brev till Cluss”, mitten av maj 1852, Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 105.h

ståndpunkt,¹⁷ svarade Schapper med ett tal som innehöll detta:

Tvistefrågan är om vi själva ska sköta halshuggandet från början eller få våra egna huvuden avhuggna.... När vi kommer in kan vi vidta de åtgärder som säkerställer proletariats herravälde. Men centralkommittén har tagit parti för motsatsen.¹⁸

Det måste påpekas, att enligt Schappers perspektiv – som han inte argumenterade för utan tog för givet – innebar inte kommunisternas makterövring att proletariats herravälde upprättades: det möjliggjorde att det (så småningom) vidtogs åtgärder för att ”säkerställa” proletariats herravälde. Om det finns ett långt intervall mellan Partiets herravälde (diktatur) och proletariats herravälde (diktatur), så skulle inte Schapper bli förvånad. *Det omedelbara målet antas vara det segerrika partiets diktatur*, eller åtminstone dess centralkommittés diktatur. Det var inte någon ”blanquistisk” avvikelse, det var den vanliga vänsteruppfattningen som de egentliga blanquisterna givetvis delade.

Denna syn på frågan bekräftades av den linje som drevs av Willich-Schappers förbund sedan det hade frigjort sig från Marx’ strömning och fortsatte på egen hand. Det av Willich påverkade förbundet återgick till det konspiratoriska mönster som Marx hade tecknat så tydligt i sin bokrecension bara några få månader tidigare,¹⁹ och gjorde det således lätt för den tyska regeringen att iscensätta kommunisträttegångarna i Köln 1852 på basis av ”komplotter” som hade provocerats fram av agenter, som Marx förklarade i sin pamflett om rättegången.²⁰ En del av regeringens fall grundade sig på verkliga dokument som beslagtogs under husrannsakan – dokument som skrivits av Willich-Schappers grupp för att definiera sin egen politik. På sommaren 1851 antog gruppens Pariskongress ett programmatiskt tillkännagivande av direktiv i händelse av en revolution, med titeln ”Instruktioner för förbundet före, under och efter revolutionen”. Detta och andra dokument, inklusive en rad ”Krav från folket” publicerades av regeringen som en del av åtalet.*

Willich-Schappers dokument innehåller inga formuleringar som liknar ”proletariats diktatur”.

”Krav från folket” är i själva verket en rad åtgärder som den segerrika revolutionen ska vidta. Den första punkten har Marx helt enkelt behandlat med munterhet: ”När revolutionen bryter ut upphör alla befintliga regeringsmyndigheter att existera” – om det bara vore så! Den andra punkten tar itu med Willichs verklighet: det ”beväpnade folket” väljer revolutionära kommittéer ”som tar all makt i sina händer” och sänder delegater till en centralkommitté, och ”Centralkommittén har diktatorisk makt.”

Domarkåren ersätts av ”tribunaler som väljs av de revolutionära kommittéerna och kommer att

17 Se ovan, kapitel 10, s 143.

18 Protokoll från Kommunistiska förbundets centralkommitté, 15 september 1850, Marx/Engels, *Collected Works*, band 10, s 628.

19 Se kapitel 10, avdelning 6.

20 Marx, ”Revelations Concerning the Communist Trial in Cologne”, särskilt kapitel 6, Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 445.

* Båda dokumenten citeras här från en egendomlig broschyr som 1920 gavs ut av en socialdemokratisk förtroende- man som förklarade sin övergång till kommunistpartiet: Ernst Drahn *Karl Marx und Friedrich Engels über die Diktatur des Proletariats*. Han åberopar dokument från en gammal sammanställning av de tyska polischeferna Wermuth och Stieber. Drahn förutsätter att Marx måste ha varit överens med dem, eftersom han inte har den ringaste aning om förhållandet mellan Willich-Schappers grupp och Marx. (Drahn, s 27 f för en inledning till dokumenten, som finns på s 28 f och 30-34.)

tilldelas kommissarier som tillsätts av centralkommittén.”²¹

Centralkommitténs diktatur upprepas i ”Instruktionerna” som ger ett ganska detaljerat scenario i sin avdelning B. Inte bara ”proletariatets diktatur” har försvunnit: proletariatet har själv försvunnit, och dess plats har tagits av något som kallas det ”fjärde ståndet”. Revolutionen lägger all makt i händerna på Folkarmén, som ”kontrolleras av det fjärde ståndets representanter” (även om det inte finns föreskrifter hur dessa ”representanter” ska väljas). Som tidigare väljer ”upprorskommittéerna” en centralkommitté. ”Denna centralkommitté har diktatorisk makt”, säger programmet lika kortfattat som tidigare.

Regeringens alla underavdelningar ersätts av motsvarande ”kommittéer”:

I ledningen för var och en av dessa står en regeringskommissarie. Varje kommissarie förfogar över en avdelning ur den revolutionära Folkarmén.

Det samhällsekonomiska programmet krävde en genomgripande militarisering av arbetet.* Den nya staten skulle bli ”samhällskapitalist” (*Gesellschaftskapitalist*) och garanterade arbete till alla medborgare.

De som är anställda på detta sätt är statsarbetare [*Staatsarbeiter*], och deras tillvaro är oupplösligt bunden till den nya statens existens. Där arbetarna är revolutionära kommer valet av förmän att tillfalla dem, där de inte är det kommer de sistnämnda att väljas av kommissarierna.

Den sista meningen är min favorit: jag rekommenderar ett begrundande av den.

Programmet föreskrev sedan att Folkarmén och den förstatligade arbetskraften gradvis skulle smälta samman, och att alla barn skulle bli helt förstatligade. Nära slutet och med en blick på framtiden, finns det slutligen en stadga om att så småningom införa allmän rösträtt.²²

Det var under denna period mycket vanligt att sådana planer utarbetades, och Willichs fantasi ska inte betraktas som särskilt intressant – utom i ett avseende: de personer som antog detta dokument vid sin kongress ställde i själva verket det i motsättning till de tidigare politiska uttalanden som Marx hade skrivit till Kommunistiska förbundet. Willich-Schappers uttalanden innehåller inte det minsta eko från det politiska tänkande som finns i (låt oss säga) ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” från mars.

Marx och hans vänner behövde inte vänta på att se dessa dokument för att bli bekanta med Willichs längtan efter en militärdiktatur, det var redan ett slagord. På hösten 1850 tog sig Conrad Schramm för att skaffa skriftliga bevis med hjälp av ett knep eller ett spratt. Han skrev ett brev till Willich

21 ”Forderungen des Volkes 1850-1851”, i Drahn, s 28 f.

* Detta är motsatsen till den uppfattning om en ”industriell armé” som Charles Fourier var föregångare med, och som antogs av Weitling och Théodore Dézamy, och var mycket populär i den tidiga socialistiska rörelsen, och även omnämns i Kommunistiska manifestet. Denna tanke räknade med en industrialisering av armén, inte militarisering av industrin, det vill säga att omvandla armén till ett ramverk för nyttigt arbete. Det förenades med att annat förslag från vänstern att använda den stående armén för produktiv användning istället för att den bara gjorde slut på resurser. Marx förknippade den militärlika organiseringen med organiseringen av arbetet i den moderna fabriken, som det beskrevs mycket tidigt i Manifestet och i Engels’ *Den arbetande klassens läge i England* och allra mest livfullt i *Kapitalet*. (*Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 7; Engels, *Den arbetande klassens läge i England*, på marxists.org; Marx, *Kapitalet, första bandet*, på marxists.org, kapitel 13.)

22 ”Verhaltensmassregeln für den Bund vor, während und nach der Revolution, (B) Massregeln beim Ausbruch und während der Revolution”, i Drahn, s 30-34.

under namnet Hermann Becker från Köln, och erbjöd Willich en ”militärdiktatur”, och specificerade med fullständigt pressförbud, etc. ”Den åsnan” Willich gick i fällan och ”bombarderade” Becker med brev om denna kommande prakt, och ”färdigställde ett hemligt sändebud för omedelbar avfärd”. (Så sammanfattade Marx påhittet 1851.)

... [Willich] har redan anammat en Cromwell II:s herrskapsmanér, har blivit lättretlig, tolererar inte längre några motsättningar, och har tilldelat Becker uppgiften att göra en revolution i Köln, efter vilken han säger sig vara redo att ta över det högsta befälet.²³

Breven som skickades av denne ”kommunistiske Cromwell” (Marx benämning)²⁴ lade uppenbarligen fram Willichs diktatoriska uppfattningar i viss detalj.²⁵ Engels skrockade över Schramms trick att röka ut Willichs verkliga ambitioner: Willich var en ”fårskalle” som inte hade genomskådat erbjudandet om en diktatur – ”Men möjligheten till en militärdiktatur i Rhenprovinsen, utan någon press som kunde störa honom, det måste för Guds skull ha fått huvudet att snurra på denne träskalle till dumbom. Typisk väbel- och sergeanttyp!”²⁶ Enligt Willichs skriftliga avslöjanden verkar det som ”alla ’litterära element’ skulle utplånas grundligt och de mobiliserade Eifel-böndernas diktatur utropas.”²⁷

Senare, när Willich publicerade plumpa angrepp på Marx i Amerika, återvände Marx till denna episod i sitt svar, och citerade ett yttrande av Steffen, som hade sett Willichs brev till Becker -

[ett brev, skrev Steffen] där den store Fältmarskalken och sociala Messias skickar en order från England för att erövra Köln, konfiskera privategendom, upprätta en konstlad militärdiktatur, införa en militärsocial lagstiftning, förbjuda alla tidningar utom *en*, som skulle vara tvungen att publicera dagliga order om det föreskrivna tänkandet och uppträdandet och en mängd andra detaljer.²⁸

I sin *Herr Vogt* (1860) publicerade Marx en annan bedömning av Willich som ”despot”.²⁹ I sin korta sammanfattning av Kommunistiska förbundets historia från 1885, tog Engels med en karaktärsteckning av Willich:

... han var uteslutande profeten, övertygad om sitt personliga uppdrag som förutbestämd befriare av det tyska proletariatet, och som sådan en direkt pretendent till såväl politisk som militär diktatur. Således fogades till den primitiva kristna kommunismen som tidigare predikades av Weitling ett slags islamitisk kommunism.³⁰

1851 var Willichs ”diktatur” fortfarande framträdande i deras sinnen när Marx och Engels stötte på ett annat fall: Techows.

23 Marx, ”Brev till Engels”, 10 februari 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 284.

24 Marx, ”Brev till Engels”, 31 mars 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 323.

25 Angående ödet för dessa brev, se noten i Easton, ”August Willich, Marx and Left-Hegelian Socialism”, i *Etudes de Marxologie*, nr 9, augusti 1965, s 116, fotnot.

26 Engels, ”Brev till Marx”, 19 mars 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 320.

27 Engels, ”Brev till Dronke”, 9 juli 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 320.

28 Marx, ”The Knight of the Noble Consciousness”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 504; se även Engels’ uttalande, *ibid*, s 500.

29 Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 83.

30 Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org.

4. Techows ”diktatur”

När Marx den 23 september 1851 började skriva ett brev till Engels, hade han just läst om publiceringen av Willichs dokument ”Instruktioner etc.” i den franska och tyska pressen, och om polisens försök att tillskriva det till ”Marx’ parti”. En ”idiotisk uppgift” muttrade han. Men det han verkligen ville diskutera i brevet var inte Willichs tilltag, som han avvisade på några få rader, utan en artikel han just hade läst i *New-Yorker Staatszeitung* om revolution och krig av Gustav Techow. Men som vi kommer att se ledde det honom bara tillbaka till Willich.

Vi har redan mött Gustav Techow i samband med gruppen Revolutionäre Zentralisation i Schweiz.³¹ Han var en före detta löjtnant i den preussiska armén som under inledningen av revolutionen hade deltagit i stormandet av vapenförrådet i Berlin. 1849 blev han stabschef för Pfalz’ revolutionära armé. Efter dess nederlag emigrerade han till London, där han diskuterade Revolutionäre Zentralisations enande med Kommunistiska förbundet. 1852 skulle han lämna vår scen genom att resa till Australien.

Techows långa artikel, med titeln ”Skiss av det kommande kriget”,³² föreställde sig en revolution som kombinerades med ett oundvikligt krig som skulle avgöra om Europa skulle bli ”republikanskt eller ett kosackrike”. Utöver att diskutera en del militärtekniska aspekter på Techows artikel (Engels’ verksamhetsområde), valde Marx ut och slog fast vad som skulle bli hans måltavla: Techows grundläggande ”politiska strävan” som den uttrycktes i hans framställning.

Det var tesen att en revolution måste organiseras som en militärdiktatur, för att förhindra att det uttrycktes politiska skillnader inom revolutionens led tills dess segern hade erövrats. Det var också den verkliga frågan bakom Willichs fantasidiktatur, och skulle fortsätta vara en grundläggande skiljelinje inom den socialistiska rörelsen. Den är av så stor betydelse att det är anmärkningsvärt att detta brev har ignorerats så fullständigt.

Först av allt sammanfattade Marx Techows ståndpunkt på ett sådant sätt att alternativen gjordes tydliga. Här räcker nästan formuleringen av frågan för att uttrycka uppfattningen. Marx presenterar Techows ”lärdomar” med de viktigaste målen understrukna:

Ett lands konstituerande församlingar klarar inte av att organisera för krig. *De slösar alltid bort sin tid på inrikespolitiska frågor*, medan tiden för att lösa dem kommer först *efter segern*. ... Organiseringen av ett krig i både det republikanska och det rojalistiska lägret kan bara grunda sig på tvång [inte på ”politisk entusiasm”, säger Techow] ... Ännu mer än i ett lands interna organisering, kan demokratiska principer bara tillämpas i arméerna först efter revolutionens seger.³³

Samtidigt som han fortfarande sammanfattar Techows åsikt, knyter han den till Cavaignacs diktatur och till Willich:

[Techow tror] att ingen revolution bryter ut, det vill säga ingen partikamp, inget inbördeskrig, inga klassmotsättningar, förrän efter att *kriget har tagit slut* och Ryssland fallit. Men för att organisera arméerna för detta krig krävs *makt*. Och *varifrån* ska denna *makt komma*? Från general Cavaignac eller en liknande militärdiktator i Frankrike som har sina generaler i

31 Se kapitel 12, avdelning 2, s 162.

32 Techow, ”Umriss des kommenden Kriegs”, *New-Yorker Staatszeitung*, 6 september 1851.

33 Marx, ”Brev till Engels”, 23 september 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 464.

Tyskland och norra Italien. *Voilà la solution*, som inte ligger lågt från Willichs idéer.

Marx hävdar att denna uppfattning är felaktig:

Världskrig [innebär], i den revolutionära preussiska löjtnantens tänkande, militärens herravälde över den civila sektorn, åtminstone provisoriskt. Men hur en general vilken som helst – även om gamle Napoleon skulle resa sig ur graven – ska få inte bara medlen utan också detta inflytande utan en föregående och samtidigt *intern* kamp, utan den förbannade ”inre politiken” – om detta håller oraklet tyst.

Denna önskan om en revolution utan ”inre politik”, utan en demokratisk arena för ”osämja” är, hävdar Marx, de demokratiska liberalernas strävan, ty det är de som låtsas att politiken är ”klasslös”:

Åtminstone har de framtida världskrigarnas ”fromma önskan”, som hittar sitt passande politiska uttryck just hos de klasslösa politikerna och demokraterna, fått ett tydligt uttryck.³⁴

Med hjälp av en princip som var välbekant för Hegel upptäckte således de borgerliga och småborgerliga demokraterna, som så skenheligt invände mot en ”kommunistisk diktatur”, att en inrikespolitisk revolutionär demokrati var en fruktansvärd olägenhet och vände sig – som vi har sett – till sin egen *goda* diktatur.

När Marx skrev till Engels behövde Marx förstås inte förklara hela resonemanget. Engels’ svar förklarade mer av det, avseende den militära sida som enligt personer av Techows sort mest enträget krävde en diktatur: *disciplin*.

... utöver den välmenande planen att slå ner den besvärliga ”inre politiken”, följaktligen den faktiska revolutionen, med hjälp av en ännu oupptäckt militärdiktator (trots Cavaignac och Willich), och bortsett från denna mycket typiska politiska formulering av den åsikt som dessa herrar har antagit om revolutionen, bör man militärt talat notera:

(1) Järndisciplin är det enda som kan säkra segern, men är raka motsatsen till att ”göra sig av med den inre politiken” och en militärdiktatur. Varifrån kommer denna disciplin? ... Det är ett uppenbart faktum att desorganisering av armén och en genomgripande uppluckring av disciplinen hittills har varit både en förutsättning för och ett resultat av varje segerrik revolution.³⁵

För Marx och Engels måste en revolutionär armés disciplin uppstå just ur dess ”inre politik”. För personer som Techow och Willich genomdrevs disciplinen av den vanliga militärhierarkin, som alltid upplever meningsskiljaktigheter som störande och desorganiserande.

Vi ska inte anta att vare sig Techow eller Willich representerade någon sorts ovanlig diktatorisk ståndpunkt: varenda militärstruktur de kände till var en diktatur, och om revolutionen skulle bli militärt effektiv kände de instinktivt att den också måste vara en diktatur. På grundval av detta tänkande var ”proletariatets diktatur” obegriplig. Ur Marx’ synvinkel representerade de bara nya ”Cromwell” och ”Cavaignac” i ledningen för de gamla militära och statliga strukturerna.

5. *Eccarius, det ”sanna folket” och nästan en plats*

Eftersom nyckeln till begreppet ”proletariatets diktatur” är uppfattningen om en *klassdiktatur*,

34 *Ibid*, s 466 f.

35 Engels, ”Brev till Marx”, 26 september 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 469 f.

intresserar detta begrepp oss närhelst vi stöter på det.

Vi stöter till exempel på det i en artikel av Marx' vän och medarbetare J G Eccarius, i januari 1851, publicerad i Harneys *Friends of the People* [Folkets vänner] som "Det borgerliga samhällets sista skede". Eccarius var en skraddare som försökte bli politisk skribent, och som vid denna tidpunkt fick ivrig hjälp av Marx, och det finns föga tvivel om att Marx åtminstone förhandsgranskade manuskriptet.³⁶

Eccarius' huvudtema var den revolutionära grundvalen för att stöda borgerliga reformer – men, betonade han, inte som vänner utan som fiender till den borgerliga reformrörelsen. Alldeles i slutet av sin artikel i fyra delar formulerade han den grundläggande tesen i "Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet" från mars. Om vi hjälper dem som fiender, med en oberoende klassorganisation, "kan vi driva dem längre än de själva vill gå" och så småningom besegra dem. Men om vi samarbetar med dem som vänner, kommer vi att bli förvirrade när de väljer att avbryta revolutionen.

Om vi samarbetar med dem lägger vi hela makten över den linje som ska följas i deras händer, vi underkastar oss deras diktatur ...³⁷

Eccarius hade givetvis läst mer än ett stycke där Marx hade sett den borgerliga demokratins herravälde som en klassdiktatur, det finns inget behov att kommentera denna användning.

Av intresse är också en brevväxling mellan Marx och Engels några få månader senare, i december 1851, direkt efter Bonapartes kupp. Marx' första tillfälliga reaktion på kuppen var "förvirring",³⁸ som var så stor att han olik sig själv förföll till syndromet med "ju värre desto bättre": Bonapartes maktövertagande kan ge bättre möjligheter för en revolution än "Nationalförsamlingen och dess generaler" (som Cavaignac). Han tillade: "Och Nationalförsamlingens diktatur stod för dörren."³⁹

"Nationalförsamlingens diktatur" skulle helt enkelt ha inneburit att demokratins representativa församling hade tagit hela makten från Bonaparte. Vi har också mött denna användning tidigare hos Marx.

Engels' brev nästa dag förväntade sig att Bonaparte skulle härska som en "militärdiktator", och i första hand basera sig på armén.⁴⁰ Dagen efter fortsatte han sedan diskussionen om Bonapartes inverkan med en avstickare till Proudhons senaste bok, som han just hade läst. Boken var *Idée Générale de la Révolution* [Allmänna tankar om revolutionen]. Proudhons inledning riktades "Till bourgeoisien". Tvärtemot myterna om anarkismens fader var det en entydig uppmaning till borgarklassen att vara vänlig att göra revolutionen uppifrån. Eftersom den innehöll en uppfattning om diktaturen, så låt oss ägna ett ord åt den patentrösning han för närvarande hudflängde, precis som han inom kort skulle vädja till Bonaparte själv att göra revolutionen som borgarklassen försummade.

Proudhon vädjade till borgarklassen, som var *den enda* (betonade han) som "förkunnade alla de revolutionära idéerna" och den enda som "förde fram principerna och lade grunden för 1800-talets

36 Angående Eccarius' relationer till Marx, se *KMR* band 2, på marxistarkiv.se, s 439-445.

37 Eccarius, "The Last Stage of Bourgeois Society", *New Mega I*, band 10, s 639.

38 I detta sammanhang, se *KMR*, band 1, på marxistarkiv.se, s 237 f.

39 Marx, "Brev till Engels", 9 december 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 508. För en tidigare hänvisning till detta stycke, se kapitel 6, avdelning 5, s 78.

40 Engels, "Brev till Marx", Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 509.

revolution – ”Ni, Frankrikes bourgeoisie: ni har initiativet till mänsklighetens utveckling”. 1793, fortsatte Proudhon, hade borgarklassen tillfälligtvis drivits bort av ”sansculottfolket”, ”folktribunerna” – ”arroganta ... pratkvagnar”. Det enda de sistnämnda kunde göra var att fortsätta borgarklassens arbete. Tyvärr ”verkade” borgarklassen, som kände sig sårad, vända sig till reaktionen. Proudhon vädjade till borgarklassen om ”försoning med proletariatet”⁴¹ – samma proletariat som borgarklassen nyligen hade utsatt för den blodigaste kontrarevolutionära massaker som dittills upplevts.

I denna vädjan till borgarklassen hävdade Proudhon att makten 1848, precis som 1793, låg i händerna hos personer som ”inte kom från folket” (min kursivering).⁴² När Engels skrev till Marx fyllde han ut Proudhons tänkande med frasen ”det verkliga folket” (*vrai peuple*). Precis som i många brev mellan Marx och Engels är resonemanget ganska komprimerat, eller kortfattat. (Mina tillägg inom klamrar är gissningar.)

Se Proudhon: *Appel à la Bourgeoisie*, sidan 2. Och vilket resonemang! Om upprorsmakarna [1848?] besegrades, så beror det på att de inte var det verkliga folket. Det verkliga folket kan inte besegras, och om det verkliga folket inte kämpade [mot Bonapartes kupp?] så beror det på att det inte ville kämpa för Nationalförsamlingen. Förvisso går det att invända att det verkliga folket, när det väl segrade, själv skulle ha blivit diktator, men det var inte förmöget att tänka på det, eftersom det blev överraskat. Och då har det också blivit lurat så ofta!⁴³

Det är uppenbart att Engels uttalande, ”det verkliga folket, när det väl segrade, själv skulle ha blivit diktator”, formuleras utifrån Engels ståndpunkt, inte Proudhons.

Det vore fruktlöst att försöka slå fast Proudhons tänkande om de revolutionära ledare som inte var från ”[det verkliga] folket” – med tanke på att han lovprisade borgarklassens ledare och dess intellektuella som representanter för det Folket framför alla andra. När Proudhon angriper folket 1793 för ”diktatur” kanske dagens läsare inte förstår att han anklagar dem för synden att vara extrema demokrater. Senare i sin bok fördömer han typiskt nog ”direkt styrelsesätt” – som här betyder direkt styrande av en församling som väljer och kontrollerar den verkställande makten. Detta ”direkta styrelsesätt” var ”en trappa till diktaturen” och ”förrum till despotin”.⁴⁴ Sätillvida som Robespierre fick diktatorisk makt, var det i själva verket genom att vända på detta förhållande. Men be inte Proudhon förklara varför en demokratisk församlings kontroll av en verkställande makt är ett steg i riktning mot diktatur.

Ingen ska tro att Proudhons vädjan till borgarklassen att göra revolutionen bara var tänkt som någon sorts knep. När han började fundera på sin bok krefsade han i sin dagbok ner denna spirande tanke: ”Det är bourgeoisin som kommer att rädda oss. De vill ha frihet.”⁴⁵

När borgarklassen 1852 ännu inte hade räddat Frankrike, skrev Engels ner sin förklaring av en fråga som han hade arbetat med sedan december. Ernest Jones' *Notes to the People* gav hans artikel en lång förklarande rubrik: ”De verkliga orsakerna varför de franska proletärererna förblev jämförelsevis inaktiva i december förra året”, det vill säga varför det hade förekommit så lite motstånd i Frankrike

41 Proudhon, *Idée Générale de la Révolution au XIX Siècle*, Paris: Garnier Frères 1851, s v-vii.

42 *Ibid*, s vi.

43 Engels, ”Brev till Marx”, 11 december 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 511.

44 Proudhon, *Idée Générale...*, s 182, upprepat på s 186 f.

45 Proudhon, *Carnets...*, band 4, s 118, daterad 7 december 1850.

mot Bonapartes kupp. Med en blick mot framtiden skrev Engels:

Hur länge det kan dröja tills både de arbetande klasserna och kapitalistklassen har återfått tillräcklig styrka och självförtroende för att komma ut och, var och en för sig själv, öppet göra anspråk på Frankrikes diktatur, kan förstås ingen säga ...⁴⁶

Detta är ett bra exempel på hur proletär och borgerlig diktatur på ett samordnat sätt kan sättas mot varandra. Det kan i själva verket rimligen hävdas att detta stycke kvalificerar sig för att använda ”proletariatets diktatur” till innehållet om än inte formen (på samma sätt som plats 1b).

Liksom alla sådana fall klargör ett motsatsställande av diktaturer att vad det handlar om är regimen *klassinnehåll* och inte regeringsformen eller de politiska institutionernas art.

---

46 Engels ”Real Causes Why...” *Notes to the People*, nr 50, vol 2, 10 april 1852, s 977. (Marx/Engels, *Collected Works*, band 11, s 218, följer här den beklagliga praktiken att i tysthet ”korrigera” språket i originalet.)

Kapitel 15 Från Weydemeyer till Vogt

Vi kommer nu till en av de två platser som citeras allra oftast, den enda som finns i ett personligt brev från Marx. Vi kommer att se att även det är en efterklang från 1850. En förklaring varför Marx skrev om det just då kommer att kasta en del ljus över vad han menade.

Denna plats kretsar kring personen Joseph Weydemeyer. Den fanns i ett brev från Marx till Weydemeyer, men genom att sammanställa en del fakta kommer vi att se att Weydemeyer inte så mycket var mottagare som upphov.

1. Introduktion av Weydemeyer

Joseph Weydemeyer föddes samma år som Marx, 1818, som son till en preussisk regeringstjänsteman i staden Münster i Westfalen. Efter att ha utbildats vid en militärakademi i Berlin inledde han en karriär inom armén. Som 24-årig artillerilöjtnant i Minden 1842 blev han bekant med kretsen kring *Rheinische Zeitung* i Köln. Marx var en av tidningens medarbetare och anhängare, och blev i oktober redaktör. Weydemeyer diskuterade samhällsfrågor med folk på *Rheinische Zeitung* och i en studiecirkel tillsammans med andra officerare, varav en del också blev kommunister (Willich, Anneke, Korff, Beust, till exempel). Efter att ha blivit fylld av socialistiska och kommunistiska idéer lämnade Weydemeyer armén efter sex år som yrkesofficer, och övergick till journalistbanan.

1844 anslöt han sig till staben på *Triersche Zeitung*, som då var påverkad av Karl Grüns ”Sanna socialism”. Han läste *Den heliga familjen* och Engels’ *Den arbetande klassens läge i England*, besökte Marx i Paris och blev inom kort entusiastisk anhängare till Marx’ nya teorier. 1845 blev han journalistisk kompanjon med Otto Lüning, som biträdande redaktör för *Westphälische Dampfboot*. Vid ett besök hos Marx i Bryssel 1846 blev han definitivt omvänd till Marx’ kommunism, och deltog i Kommunistiska korrespondenskommitténs arbete i Bryssel. 1847 anslöt han sig tillsammans med Marx till Kommunistiska förbundet och blev organisatorisk såväl som litterär kollega med Marx, och även en varm personlig vän. I och med utbrottet av 1848 års revolution blev han aktiv i Hamm, som han representerade vid den första Demokratiska kongressen. I juli följde han åter med Lüning för att hjälpa till att redigera *Neue Deutsche Zeitung*, först i Darmstadt och sedan i Frankfurt: här träffade vi honom i kapitel 13.¹

Weydemeyer blev kvar som biträdande redaktör på *NDZ* fram tills dess regeringens förföljelser gjorde en fortsatt utgivning av tidningen omöjlig, och den slutade att komma ut i december 1850. Han flydde i god tid till Schweiz, förblev aktiv i Kommunistiska förbundet och upprätthöll kontakten med Marx, men beslutade, då han inte lyckades hitta något arbete, att emigrera till USA.

Strax efter att han hade anlant till New York i november 1851, startade han tidningen *Die Revolution*, som kom ut i två nummer. Under 1850-talet hjälpte han till att bilda Proletära förbundet i New York, utifrån linjer som påverkades av hans uppfattning av Marx’ synsätt, var aktiv i den tysk-amerikanska arbetarrörelsen (speciellt under en strejkvåg i New York 1853), hjälpte till att grunda *Die Reform* tills den upphörde i april 1854, gjorde en del frilansskrivande och föreläsningar.

¹ Se kapitel 13, avdelning 2, s 185.

Efter att ha flyttat till Milwaukee för att jobba som notarie och inspektör arbetade han inom den socialistiska och arbetarrörelsen där. När han återvände till New York fortsatte han med sitt fackföreningsarbete, och anslöt sig 1857 till New Yorks Kommunistiska klubb.

Inbördeskriget fick honom att gå med i unionens armé, där han steg till överstes grad (1865). Efter kriget arbetade han som länsinspektör i St Louis, medan han fortfarande skrev för den tysk-amerikanska pressen. Hela tiden fram till sin död i en koleraepidemi 1866, förblev han, enligt sin egen uppfattning, Marx' korrespondent och lärjunge.²

Några ord behövs om beteckningen "Marx' lärjunge". Det finns en benägenhet i arbeten om den socialistiska historien att sätta etiketten "marxist" på alla som på något sätt eller i någon omfattning varit påverkad av Marx' idéer. Hur giltig beteckningen kan vara går bara att diskutera fall för fall, men en övergripande varning måste utfärdas: Marx ska inte hållas ansvarig för alla handlingar och ord från alla som i någon mån har stått i tacksamhet till honom för insikter i samhällsproblem. Beteckningen "marxist" har drivits in i det absurda – som när Laurence Gronlund kallas marxist – men även i legitima fall som Weydemeyer kan man inte anta att alla tankar han uttrycker kom från Marx. Hur ska han antas kunna ha kommit fram till en rimligt tillräcklig kännedom om Marx' komplicerade samhällsekonomiska och politiska åsikter – genom att bara läsa *Kommunistiska manifestet*? genom att läsa *Den heliga familjen*? genom brevväxling? genom positiva vibrationer? Och det bortsett från frågan om Marx var "marxist" 1845 när Weydemeyer umgicks med honom i Bryssel. Faktum är att även vad gäller de flesta av Marx' medarbetare, så var deras "marxism" ett ganska tunt lager över de många vanliga socialistiska och kommunistiska idéer som marxismen så småningom skulle ersätta.

Det vi kommer att få se är i själva verket hur Weydemeyer försöker uttrycka tankarna i *Kommunistiska manifestet* så gott han kunde. I denna mening skrev han som marxist.

2. Weydemeyers artikel om "diktaturen"

Direkt efter sin ankomst till New York den 7 november 1851 började Weydemeyer skriva för den radikala tysk-amerikanska pressen. Han skrev sin första artikel för det han ansåg vara den bästa av de lokala socialistiska publikationerna, *Turn-Zeitung* i New York, som kom ut varannan månad och nyligen hade grundats av Turnerbund. Weydemeyers artikel publicerades i det tredje numret, daterat 1 januari 1852, som också innehöll Engels' *Tyska bondekriget* (nytryckt från *NRZ Revue*) liksom Weydemeyers tillkännagivande om sin egen kommande veckotidning.

Titeln på Weydemeyers artikel var "Die Diktatur des Proletariats" (Proletariatets diktatur). Det var utan tvekan den enda artikeln med den sortens tilltal före 1900-talet.

Men förutom flyktigt i sista stycket hade artikeln inget att säga om proletariatets "diktatur". Den handlade om proletariatets *herravälde* som det mål som förklarades i *Kommunistiska manifestet*. Större delen av artikeln är en sammanfattning av en stor del av Manifestet.

Det fanns en speciell anledning till varför Weydemeyer skulle ha en genomgång av Manifestet i

² För Weydemeyers liv, se Obermann, *Joseph Weydemeyer...*, (som tyvärr låter som en lång not i *Great Soviet Encyclopedia*) och sammanfattningen av Pospelova i Kandel, red, *Marx und Engels und die erste...*, s 261.

åtanke. Strax innan han stävade in i hamn i New York hade Manifestet för första gången kommit ut i en amerikansk upplaga, om än i ofullbordad form. Weitlings *Republik der Arbeiter* hade den 11 oktober börjat publicera avsnitt ur det, men slutade mitt i den 8 november (dagen efter Weydemeyers ankomst). Weitling var våldsamt mot Marx och hade bara några veckor tidigare publicerat angrepp på Marx, så det var en överraskande utveckling. Men det som faktiskt ägde rum var att den vikarierande redaktören (som inte har identifierats) utnyttjade att Weitling hade lämnat New York för en propagandatur genom landet. Publiceringen av avsnitten ur Manifestet upphörde abrupt när Weitling kom tillbaka.³

Det var inte det enda beviset på intresset för Manifestet. Eduard Ignaz Koch, en före detta präst som hade deltagit i revolutionen i Tyskland och emigrerat 1850 och övergick till journalism i New York, hade nyligen skrivit till Marx och bett om en bunt exemplar av Manifestet. Marx skickade honom en omgång på 20, plus Macfarlanes engelska översättning från 1850, och föreslog att han skulle ge ut översättningen i pamflettform. Därefter – inte ett ord från Koch. Redan medan Weydemeyer befann sig till havs skickade Marx honom ett brev med enträgna förslag om utgivning, inklusive förslaget att Weydemeyer räddade Macfarlanes översättning från Koch och genomförde planen att ge ut en pamflett.⁴ Detta brev väntade på Weydemeyer i New York. Den 1 december skrev han tillbaka att han skulle försöka få den engelska upplagan av Manifestet publicerad av *New York Daily Tribunes* redaktör Charles A Dana, men i själva verket blev det inget av detta projekt.⁵

Weydemeyer måste ha börjat skriva sin artikel till *Turn-Zeitung* ungefär på samma gång som han började försöka genomföra denna plan. Som vi har nämnt förklarade han en stor del av Manifestet – med en del egna utsmyckningar: kapitalismens utveckling, den moderna industrin, klasskampen, småbourgeoisins och andra klassers roll, etc.*

Med tanke på denna bakgrund är en aspekt av hans artikel förbryllande. Artikeln citerar stycken, kompletta med citationstecken, från *Kommunistiska manifestet*, men utan hänvisning eller identifiering. Marx' namn nämns faktiskt inte någonstans. Ändå hade Weydemeyer i samma nummer av *Turn-Zeitung* ett tillkännagivande av sin egen kommande tidning *Die Revolution*, som presenterade "samarbetet med redaktörerna från den tidigare *Neue Rheinische Zeitung*, Karl Marx, Friedrich Engels, Ferdinand Freiligrath, etc.". Varför förtegs då Marx' namn i artikeln? Tyvärr är den enda hypotes jag kan tänka mig Eccarius-syndromet.⁶

Uttalandet om "diktatur" i Weydemeyers sista stycke var helt och hållet hans eget. Han lyckades inte hitta något stycke i Manifestet eller på andra ställen hos Marx för att förklara "diktatur", så han tvingades ta svaret från sitt eget huvud. Det blev så här:

Om en revolution ska genomföras på ett framgångsrikt sätt kommer den att kräva en samlad makt, en diktatur i sin ledning. Cromwells diktatur krävdes för att upprätta den engelska bourgeoisins herravälde; bara tack vare [den första] Pariskommunens och Kommittén för allmän säkerhets terrorism lyckades de knäcka feodaltherrarnas motstånd på fransk mark. Utan det i storstäderna koncentrerade proletariats diktatur, kommer inte den borgerliga reaktionen

3 Andréas, *Le Manifeste Communiste...*, s 30.

4 Marx, "Brev till Weydemeyer", 16 oktober 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 481.

5 Andréas, *Le Manifeste Communiste...*, s 31.

* Angående texten i Weydemeyers artikel, se Förordet, avdelning 4.

6 För Eccarius-syndromet, se *KMR*, band 2, fotnot s 444.

att kunna undanröjas.

I motsats till det intryck som översättningen ger, lägger inte artikeln fram begreppet *Diktatur des Proletariats* (frånsett i titeln). I det ovan citerade stycket talar den om ”*die Diktatur des in dem grossen Städten konzentrierten Proletariats*”: det vill säga orden ”koncentrerat i de stora städerna” sätts in som en begränsande beteckning som inskränker betydelsen av ”proletariat”. (En krånglig översättning skulle kunna vara: ”det urbant koncentrerade proletariatets diktatur”). Nå, det betyder att Weydemeyer har vridit tillbaka begreppet till den gamla formuleringen som i Frankrike betydde *Paris’ diktatur* över resten av landet – en populär formulering som var typisk för blanquisterna men ingalunda begränsad till dem, som vi såg i fallet med Louis Blanc.⁷ Säkerligen var Weydemeyer helt omedveten om att Marx och Engels avvisade och förlöjligade denna åsikt.

Ett andra kännetecken på Weydemeyers formulering antyds av styckets första mening. Om ”revolutionen”, det vill säga den revolutionära regimen, har ”en samlad makt, en diktatur i sin *ledning*”, kan den inte i sig själv *vara* denna diktatur. Weydemeyers formulering betingas helt klart av en tanke som han var bekant med redan innan han någonsin läste *Kommunistiska manifestet*, om en diktatur *över* revolutionen, framtidsutsikten av en ”samlad makt” som styrde över proletariatet. Inte heller Weydemeyer förstod idén om en *klassdiktatur*, trots att han hade sett den betonas upprepade gånger av Marx.

Det fanns ingen uppenbar anledning för Weydemeyer att ha gett artikeln denna titel, inget tvingande skäl varför han satte ”proletariatets diktatur” i fokus, åtminstone terminologiskt, och av detta skäl tvingades hitta på en egen förklaring av begreppet ”diktatur”. Det psykologiska skälet måste ha varit den påverkan som meningsutbytet i *NDZ* 1850 hade haft på honom. Frånsett Lüning var han den enda som detta meningsutbyte involverade personligen, och det kan knappast anses vara en slump att samma person 18 månader senare gjorde ”proletariatets diktatur” till ett centralt begrepp. Att Weydemeyers relationer till Lüning blev alltmer spända ungefär samtidigt med meningsutbytet i *NDZ* är ett faktum och inga spekulationer, så det är inte särskilt hypotetiskt att tro att det måste ha ägt rum en del livliga diskussioner mellan svågern om tvistefrågorna mellan Lüning och Marx. Man har rätt att anta att begreppet ”proletariatets diktatur” på så sätt trängde in djupt i Weydemeyers medvetande.

Nästa länk i kedjan skapade plats 4.

3. Plats 4: Marx’ brev

Weydemeyer måste givetvis ha skickat Marx och Engels en kopia av sin artikel i *Turn-Zeitung*. Vi vet att han skickade andra artiklar. Tyvärr dyker den inte upp i de bevarade breven.

Efter att fått ett brev från Weydemeyer, daterat 5 januari 1852, klagade Marx och Engels på att de inte hade hört något mer från sin vän på ungefär en månad. Slutligen anlände Weydemeyers brev från 6 februari till Marx omkring den 18 februari (det datum då Marx skickade det vidare till Engels). De olika svar som Marx och Engels skickade tillbaka nämnde inte artikeln i *Turn-Zeitung*. Den 9 februari skrev Weydemeyer återigen till Engels (som svarade den 27 februari), och han kan

⁷ Se kapitel 3, avdelning 1, s 40-41.

mycket väl ha skrivit igen till Marx, låt oss säga den 21 februari.⁸

Poängen är följande: när Marx skrev till Weydemeyer den 5 mars måste han ha sett artikeln i *Turn-Zeitung* – trots att han inte nämnde den. Han kommenterade förvisso Weydemeyers förbättring i ”din artikel om Heinzen”, och därefter diskuterade hans brev en rad punkter gällande aktuell eller möjlig polemik med Heinzen. Efter en tankegång som tar ungefär tre tryckta sidor, tillade han: ”Du får själv avgöra vilka delar av den ovanstående utläggningen som kan vara lämpliga att citera.”⁹

Det tyder på att vad Marx gjorde i större delen av sitt brev, var att ge förslag till Weydemeyer om material att använda i senare artiklar, speciellt mot Heinzen, vars namn fortsatte att dominera brevet.

Detta är sammanhanget för det berömda stycke som är vår plats 4. Polemiken är mot Heinzens ”enfaldiga” vägran att erkänna klasser i samhället. Den amerikanska kapitalismen, skriver Marx, är alltför omogen för att ha utvecklat en känsla för klassmotsättningarna i sitt samhälle. Dess ledande ekonom, Carey, fördömer till exempel Ricardo för att underblåsa klasskampen och anklagar alla ledande europeiska ekonomer för att slita isär samhället.

Själv kan jag på intet sätt räkna mig till förtjänst att ha upptäckt det moderna samhällets klassbildning eller kampen mellan dessa klasser. Långt före min tid har klasskampens utveckling beskrivits av borgerliga historiker och klassernas ekonomiska anatomi av borgerliga ekonomer.

Detta uttalande håller för övrigt inte helt och hållet: det är en omvänd ”polemisk överdrift” – en polemisk förminskning. Att diskutera det vidare vore en utvikning, men det räcker att dess funktion i denna tankegång är att betona det nya i det påstående som följer:

[Plats 4]

Det nya som jag framlade var bevisen för 1) att *klassernas existens* endast hänger samman med *vissa historiska faser i produktionsutvecklingen*, 2) att klasskampen nödvändigt måste leda fram till en *proletariatets diktatur*, 3) att denna diktatur endast präglar det övergångsstadium där *alla klasser avskaffas* och det *klasslösa samhället* skapas.¹⁰

Detta slående uttalande följs omedelbart av ännu ett slag mot ”[o]kunniga tölpar som Heinzen” som inte bara förnekar klasskampen utan till och med förekomsten av klasser, och detta leder i sin tur till den tidigare nämnda inbjudan till Weydemeyer att använda dessa noter (eller kommentarer, *Glossen*) till ytterligare artiklar. De *användes* verkligen på detta sätt följande år, av Weydemeyers kollega Cluss, med vilken han delade Marx’ brev,¹¹ men Cluss’ omarbetning använde inte plats 4, som för honom måste ha framstått som en personlig utvikning eller fotnot.

I detta sammanhang betonade Marx att han – även om det inte var han som hade upptäckt klasserna och klasskampen – hade visat varför klasskampen leder till den *proletära revolutionen*. Vanligtvis skulle han utan tvekan ha beskrivit detta med ord som ”proletariatets herravälde”, ”proletariatets

⁸ Se Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 25-52 m fl, och noterna, *ibid*, s 603-604, not 55, 66.

⁹ Marx, ”*Brev till Weydemeyer*”, 5 mars 1852, på marxists.org

¹⁰ *Ibid*. [Kursiveringen finns ej i den version som finns där – öa.]

¹¹ För Cluss’ artiklar, se Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 627; jmftr noter, Marx/Engels, *Werke*, band 28, s 701, not 310, och Marx/Engels, *Collected Works*, band 39, s 607, not 88.

erövring av den politiska makten” eller någon annan av de formuleringar som han vanligtvis använde. När han ersatte det med ”proletariatets diktatur” upprepade han titeln på den artikel som just hade publicerats av Weydemeyer, som själv upprepade det nyligen inträffade meningsutbytet mellan Lüning och Marx i *NDZ*. Marx kastade in en fras som hade speciella associationer för sin brevskrivare. Det fanns en ”införstådd” bakgrund bakom denna användning i ett privat brev.

Det är i denna mening som Weydemeyer inte bara fick detta anmärkningsvärda stycke i ett brev utan i själva verket var ursprunget till det.

4. *Eko i Herr Vogt*

Under ungefär 20 år, mellan 1852 och 1871, förekom inte något begrepp som liknade ”proletariatets diktatur” i någon av Marx’ och Engels’ skrifter eller brev.

Med avseende på vår periodisering¹² och vår centrala tes¹³ måste vi påpeka att Marx, under lugnet mellan stormarna 1848-1849 och 1870-1871 praktiskt taget kapade alla organisatoriska band och följaktligen släppte alla organisatoriska problem, inklusive alla problem vad gäller relationerna med de egentliga blanquisterna eller de blanquistiska varianterna inom rörelsen.

Men efterdyningarna från den föregående perioden fortsatte. En sorts eko stöter vi på i Marx’ verk *Herr Vogt*, som skrevs och gavs ut 1860. De händelser som ledde fram till skrivandet av *Herr Vogt* är, precis som alla skandaler, ytterst komplicerade, men detaljerna är i grund och botten ovidkommande för våra nuvarande syften.¹⁴ Följande sammanfattning duger.

Karl (eller Carl) Vogt var en framträdande offentlig person, både som vetenskapsman och naturforskare och som politisk ledare. Hans främsta ryktbarhet var som darwinistisk vetenskapsman, professor i Giessen och senare Genève, som skrev populärvetenskapliga böcker och förespråkade en grov sorts mekanisk materialism. 1848 var han medlem i Nationalförsamlingen i Frankfurt, och i juni 1849 utsågs han till en av de fem riksregenterna. Hans viktigaste politiska verk, *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* [Studier om den nuvarande situationen i Europa] gavs ut 1859. Det fängade Marx’ (och andras) intresse på grund av att det förordade en probonapartistisk politik. Pariskommunens senare avslöjande 1871 att han i själva verket var betald av Bonapartes regering – ”nästan utan tvekan” som McLellan säger¹⁵ – har obefogat tenderat att dölja det faktum att denna kända liberal, betald eller ej, var en bonapartistisk propagandist.

Genom en rad händelser där Marx till en början bara var perifert indragen, fördömdes Vogt 1859 offentligt som probonapartist. Vogt, som felaktigt trodde att Marx hade organiserat hela kampanjen, svarade i den schweiziska pressen med ett angrepp på Marx som var en väv av skandalösa påhitt. Det räcker att nämna att Vogt kokade ihop en detaljerad historia som gav sig ut för att bevisa att Marx var kriminell ledare för ett gäng utpressare och desperados, vid namn *Schwefelbande* (”Svavelgänget”) i Genève-området 1848-1849. Denna historia bättrades på med så fantastiskt

12 Se kapitel 8, avdelning 1.

13 Se kapitel 12, avdelning 6.

14 För en sammanfattning, se Mehring, *Karl Marx - hans livs historia. Del 2*, på marxistarkiv.se, s 12-21, eller McLellan, *Karl Marx*, s 310-315.

15 McLellan, *Karl Marx*, s 315.

besynnerliga detaljer att ingen överhuvudtaget kunde tro något annat än att denne respektabla vetenskapsman och politiska figur hade ljugit ihop sagan utifrån vämjeligt skvaller. Så, fortfarande 1859, gav Vogt ut dess hopkok i en bok, *Mein Prozess Gegen die Allgemeine Zeitung* [Min process mot *Allgemeine Zeitung*].

Trots att Vogts anklagelser var så befängda, bestämde sig Marx för att de ändå måste avslöjas offentligt som lögnare. Så tvingades han, sorg till sägandes, avbryta arbetet med sitt ekonomiska verk och tillbringa större delen av 1860 med att samla ihop en förkrossande mängd bevis som han lade fram i *Herr Vogt*. Det finns förvisso stycken i denna bok som är värdefulla historiskt och för en biografi, och för en modern läsare är kapitlet som behandlar Vogts bonapartistiska bok (kapitel 8) mer intressant och användbart än avslöjandet av denna de antimarxistiska lögnhalsarnas farfar.

Vad gäller vårt ämne, måste vi rapportera att ”proletariatets diktatur” förekommer flera gånger i *Herr Vogt*, och ändå har vi inte tagit med en plats för den. Orsaken är att, med ett delvis undantag, alla förekomster är i citat från andra personer.

Vogts *Mein Prozess* hade upprepade gånger hänvisat till begreppet. Hans första hänvisning, till exempel, fanns i hans förord:

Kommunistpartiet med sin ”proletariatets diktatur”, med ”krossa alla personer som är mot”, med ”gift och knivar, plundring och skövling”, var alltid det förlamande Medusahuvudet ...¹⁶

Alldeles i början av *Herr Vogt* citerade Marx två andra stycken av Vogt som råkade innehålla hänvisningar till begreppet. Men han citerade dem inte *på grund av* detta faktum utan för att presentera fabeln om *Schwefelbande*. Så som Marx citerar Vogt, skrev han att gänget

gradvis samlades i London och vördade herr *Marx* som sin synliga ledare. Dessa karlars politiska princip var proletariatets diktatur, etc.¹⁷

Det ursprungliga stycket i Vogts bok slutade inte med ”etc.”, utan fortsatte efter ”proletariatets diktatur” med detta: ”och med denna illusion lurade de till en början många av de bästa personerna som fanns bland emigranterna ...”¹⁸ Samma stycke förekom en gång till i *Herr Vogt*, mycket längre fram, denna gång som en del av ett stycke som citerades av redaktören för *Berlinter Zeitung*, som tryckte om Vogts skvaller.¹⁹

Nästa stycke som Marx citerar, fortfarande om *Schwefelbande*, innehöll följande:

Deras ledare är *Marx* ... deras slagord ”Social republik, Arbetarnas diktatur” – deras verksamhet att tänka ihop förbund och sammansvärjningar.²⁰

I några andra stycken förekom begreppet i brev som Marx återgav som en del av sina bevis mot Vogt. Hans vän Viktor Schilly hade skickat honom ett brev om den verkliga *Schwefelbande*, en grupp frimodiga ungdomar som inte hade något med Marx, brott eller politik att göra:

De hade inte tagit mot någon som ville förstöra deras middagsvila med Marx’ politiska

¹⁶ Vogt, *Mein Prozess...*, Genève 1859, förord, se även s 138 f, 140, 183.

¹⁷ Citerat i Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 28.

¹⁸ Vogt, *Mein Prozess...*, s 136.

¹⁹ Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 260.

²⁰ Citerat i Marx, ”Herr Vogt”, *ibid*, s 29. Stycket finns i Vogt, *Mein Prozess...*, del 3, s 31 f.

ekonomi, med arbetarnas diktatur, etc., särskilt väl.²¹

Här förekommer begreppet som ett eko från Vogt, och precis samma sak gäller när vi kommer till det tidigare nämnda undantaget – det stycke som inte är ett citat från någon annan utan är skrivet av Marx. Vogt hävdar (säger Marx) att Bonaparte har stöd från arbetarna i Paris och ”ruinerar bourgeoisien” –

Således är Louis Bonaparte en *arbetardiktator*, och samma Vogt som i sin bok [*Mein Prozess*] kokar över av borgerlig indignation bara vid omnämnandet av orden ”arbetarnas diktatur”, gör inför de tyska arbetarna i Schweiz reklam för Bonaparte i egenskap av arbetardiktator!²²

Notera att Marx inte säger att Bonaparte är en ”arbetardiktator”, han tillskriver detta lovordande till Vogt, och förlöjligar det indirekt.

I inget av dessa stycken finns det någon som helst kommentar om ”proletariatets diktatur”, ”arbetardiktator”, etc. Det första stycket vi citerade från Vogts förord klumpade ihop ”proletariatets diktatur” med flera obehagliga påhitt av icke politisk karaktär. I det andra stycket verkade Vogt betrakta ”proletariatets diktatur” som en ”illusion” som tilltalade de ”bästa personerna bland emigranterna”, men som var dålig på grund av att den var överklig. I det tredje stycket från Vogt är ”social republik” och ”arbetarnas diktatur” helt identiska – båda förvisso förkastliga för varje antikommunist, men lika mycket. Och när Marx till slut använder begreppet själv är det bara för att låta Vogt motbevisa sig själv, utan att göra något faktiskt eget uttalande om det.

I sin egen bok gjorde inte Vogt någon egen kommentar om ”proletariatets diktatur”. Han kastade bara fram det och visade upp det, tillsammans med diverse grova lögnaktigheter ur sina egna påhitt. Det är sant att Marx i det sista stycket sa att Vogt kokade över av indignation över orden, men det måste ha varit en härledning från Vogts sätt att visa upp frasen, inte underbyggt med ett mer specifikt angrepp. Den verkade ”låta illa” för honom.

Från ingendera sidan, varken Vogts eller Marx’, tillskrevs begreppet således något särskilt innehåll, och inte heller sägs det ha *haft* något speciellt innehåll som behövde förklaras.

5. Fler efterdyningar

Det återstår att tillägga att Vogts praktik i detta avseende fortsattes av hans son. William Vogts vördnadsfulla biografi av sin far 1896 upprepade helt enkelt det tidigare förtälet, kopierat från *Mein Prozess*, under vilket han följde faderns mönster att nämna ”proletariatets diktatur” i förbigående. Han gjorde det två gånger i den avdelning som ägnades åt faderns Marxfientliga kampanj.²³

Frågan kan ställas varifrån Vogt fick begreppet 1859. I avsaknad av några fakta om det, måste antagandet bli: som ledande person i Nationalförsamlingen i Frankfurt, som Marx hudflängde i *Neue Rheinische Zeitung*, är det fullt möjligt att Vogt senare läste Marx’ *NRZ Revue* 1850, med dess artiklar om *Klasstriderna i Frankrike*, och till och med meningsutbytet med Lüning i *NDZ* (som vi ska komma ihåg hade kallat sig organ för Nationalförsamlingen i Frankfurt). När han 1859 började

21 Citerat i Marx, ”Herr Vogt”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 17, s 44.

22 Marx, ”Herr Vogt”, *ibid*, s 191.

23 William Vogt, *La Vie d'un Homme: Carl Vogt*, Paris/Stuttgart 1896, s 124, 125.

titta efter smörja att kasta på Marx, kom han antingen ihåg detta material själv eller så påminde någon annan honom om det. Att han tog upp begreppet 1859 var därmed ett försenat eko från 1850: det är ett rimligt förmodande.

Det faktum att han tog upp *detta* begrepp tillsammans med baktaleri, vanhelgande, knivstick och andra behagligheter, istället för något annat, är ett tecken på att *begreppet hade en ganska hög profil*. Vi har redan sett det i hur det togs upp av Lüning, Miquel och Weydemeyer, var och en på sitt sätt.

Det hade funnits ett liknande fall i mitten av 1859. Vid den tidpunkten hjälpte Marx till med det dagliga redaktionella arbetet på *Das Volk*, organ för GWEA i London, och skrev bidrag till dess kolumner. Tillsammans med redaktören Elard Biskamp skrev Marx en rad satiriska kritiska artiklar mot den demokratiska ledaren Gottfried Kinkel och hans organ *Hermann*, under titeln ”Samlingar från pressen”. I den sista av dessa citerades ett stycke från Kinkel, som bland annat förlöjligade andra personer som diskuterar ”den stora frågan huruvida skraddargesällernas tusenåriga regim kommer att bryta fram under nästa revolution under titeln *arbetarnas diktatur*”.²⁴

Varför begreppet föll Kinkel in just då hänger troligen samman med Vogtaffären, men jag är inte säker på hur datumen passar ihop. I linje med den stora traditionen fortsatte Vogts förtal att eka i framtiden. När en annan bemärkt demokratisk antikommunist, Heinzen, gav ut sin självbiografiska *Erlebtes* 1874, gick hans giftiga utgjutelser mot Marx inte förbi Vogts påhitt om *Schwefelbande*, liksom en del alldeles egna påhitt.²⁵

---

24 Marx, ”Gathering from the Press”, *Das Volk*, 16 juli 1859, Marx/Engels, *Collected Works*, band 16, s 634. I själva verket är detta en del av ett citat inuti citatet från Kinkel.

25 Heinzen, *Erlebtes*, del 2, ”Nach meiner Exilirung”, Boston 1874, s 414, 416.

Kapitel 16 Moses Hess' många diktaturer

Figuren Moses Hess uppträder nu, eftersom vi främst kommer att vara intresserade av hans verksamhet på 1860-talet, då de drog in Marx på ett perifert sätt. Men i detta kapitel kommer Marx själv att befinna sig vid sidan om. Hans ”proletariatets diktatur” kommer att vara iögonfallande genom sin frånvaro, eller annorlunda uttryckt är ämnet för kapitlet att det inte förekommer. Det intressanta med Hess' historia är att det sätter ljuset på vad en del *andra* personer menade med ”arbetarnas diktatur”.

Moses Hess' namn dyker upp på många av sidogatorna under den socialistiska historiens första halvsekel, trots det faktum att han inte grundade någon varaktig socialistisk skola, inte gjorde några teoretiska bidrag som vi fortfarande kommer ihåg, och inte grundade någon socialistisk organisation. Ideologiskt stod han inte still tillräckligt länge för att göra någon av dessa saker. Få figurer i denna historia har hoppat runt med en sådan flyktig rastlöshet från -ism till -ism, för att på så sätt täcka en stor del av området: tidig kommunism, proudhonism, anarkism, solipsism, ”Sann socialism”, marxism, bonapartism, bismarckism, lassalleanism, sionism och en del andra för vilka passande -ismer måste uppfinnas.

Av detta skäl är det skamligt att det inte har givits ut någon bok på engelska om hans politiska bana som är värd att läsa, och att Silberners mycket värdefulla studie inte har översatts. Silberners våldsam antimarxistiska åsikter får förvisso inte stå i vägen för publicering. Samtidigt är Silberners kunskaper obestridliga. En stor del av detta kapitel grundar sig på hans arbete.

1. Introduktion av Hess

Hess föddes sex år före Marx som son till en välbeställd judisk köpman i Rhenlandet och fick en judisk uppfostran. Praktiskt taget utan någon universitetsutbildning blev han tidigt journalist och började skriva böcker. Han blev bekant med socialismen i Paris i slutet av 1830-talet, och blev en av de första socialisterna (eller kommunisterna) i Tyskland. 1837, 25 år gammal, gav han ut en bok som på ett ambitiöst sätt erbjöd en övergripande syn på historien, *Die heilige Geschichte der Menschheit* (Mänsklighetens heliga historia), och fyra år senare ett verk om världspolitiken, *Die europäische Triarchie* (Den europeiska triarkin). Samtidigt hjälpte han till att grunda vänsterdemokratins organ i Rhenlandet, *Rheinische Zeitung* i Köln, för vilken Marx blev redaktör i oktober 1842. Hess var medarbetare och korrespondent. 1842 (hävdar han) omvände han Engels till kommunismen, eller till det som kallades för det. Han skrev för *Deutsch-Französische Jahrbücher* när Marx och Ruge gav ut dess enda dubbelnummer. Samtidigt med Marx skrev han 1844 också för Paristidningen *Vorwärts!*. Han redigerade *Gesellschaftsspiegel* i Elberfeld, som Engels ursprungligen hjälpte till att grunda men inte stannade kvar på.

Under den följande perioden blev Hess upphovsman till den ”Sanna socialismen”. I en not i *Kommunistiska manifestet* knöt Engels Karl Grüns namn till denna socialistiska skola, men den hade främst Hess att tacka för sin uppkomst. Auguste Cornu menar att denna åsikt var en tillbakagång för Hess,¹ men det var mer en sicksacksväng. Från och med omkring 1846 gjorde den ”Sanna socia-

1 Cornu, *Moses Hess et la Gauche Hégléienne*, Paris: Alcan 1934, s 105.

lismens” uppfinnare en matchande sväng: när den revolutionära atmosfären hettade till blev han alltmer påverkad av Marx’ uppfattningar och blev till två tredjedelar marxist, och för en gångs skull i sitt liv lite revolutionär. Men denna upprymdhet gick över när den revolutionära krisen tog slut. 1850 anslöt sig Hess till Willich-Schappers grupp mot Marx, och fungerade under ett tag som sekreterare för Willichs förbund.

Under 1850-talets stiltje ägnade sig Hess till stor del åt naturvetenskapliga studier i Paris. Politiskt bytte hans åsikter till den ersättning för revolution som kallades Louis Bonaparte. Hans bonapartism varade en bra bit in på 1860-talet. 1863 anslöt han sig till Lassalle och blev i själv verket en patriotisk lassallean, och tillsammans med sin mentor förespråkare av en revolution uppifrån. 1867 bröt han med den lassalleanska rörelsen, som då leddes av Schweitzer, och 1868 anslöt han sig till internationalen som han tidigare hade hånat.

Det måste tilläggas att han under tiden utvecklade en av de mest medvetet genomtänkta samhällsreformistiska teorier som gick att hitta då, och kunde mycket väl ha blivit en världshistorisk grundare av en bernsteinsk revisionism före Bernstein om han hade arbetat på det. Ungefär under samma period spred han en annan spirande gnista med sin bok *Rom och Jerusalem* (1862), som förebådade sionismen. Han dog 1875.

Denna skiss antyder att Hess upptäckte mer än en diktator som kunde göra revolutionen åt honom. Den första var Louis Bonaparte, fransk kejsare. Hess var bara en av många vänsteranhängare som såg Bonaparte som fiende till kapitalismen och vän till arbetarna,² med den extra fördelen att Bonaparte inte var en av kommunismens ”generaler utan någon armé”: *han* hade makten.

Liksom Lassalle [skriver Silberner] var även Hess övertygad om att Napoleon III kanske var en despot personligen, men att de principer han baserade sitt herravälde på, och som han om och om igen tvingades förkunna, var demokratiska: folkets vilja, allmän rösträtt, förbättrade villkor för de arbetande klasserna.³

På uppdrag av en grupp demokratiska emigranter i Paris skrev Hess i mars 1859 utkastet till ett konfidentiellt meddelande till Bonaparte som föreslog att han vänligen kunde göra revolution. Kejsaren var för folkets frihet, fred och han förkastade erövringar – ”folkens befriare”; det finns bara tre verkligt moderna civiliserade samhällen i världen: Förenta staterna, Ryssland och Frankrike.⁴ Att ta med det tsaristiska enväldet jämte den bonapartistiska diktaturen betyder att Hess svalde större delen av det dåtida bedrägeriet om revolution uppifrån.⁵

Marx hörde om Hess’ bonapartistiska upphetsning från sin vän Schilly, som rapporterade att Hess var ”så bonapartistisk att till och med en *fransman* bröt med honom”.⁶ (Berättade Marx för Engels.) Men Marx, som vid den tiden arbetade på *Herr Vogt*, kan inte ha vetat vilket extremt exempel denne principfasta samhällsreformist hade blivit vid den här tiden.

”Vi behöver”, skrev Hess, ”soldater och generaler, diktatorer, kejsare. För att slå ner kontrarevolu-

2 Se *KMR*, band 1, s 263 f.

3 Silberner, *Moses Hess: Gesichte seines Lebens*, Leiden: E J Brill 1966, s 359.

4 *Ibid*, s 363 f, 368.

5 Jmfr, *KMR*, band 1, s 401.

6 Marx, ”Brev till Engels”, 2 juni 1860, i Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 61.

tionen behöver vi flera Napoleon.”⁷ Bonaparte (trodde Hess) leder revolutionen medvetet och villigt. Han är inte längre monarkins räddare utan istället ”revolutionens diktator, imorgon kanske folkets tribun”.⁸ Så sent som 1863 kallade Hess Bonaparte för ”den franska revolutionens testamentsexekutor i Europa”.⁹

Hess’ bonapartistiska åsikter liknade Karl Vogts. Speciellt eftersom Hess var mycket upptagen av naturvetenskapliga studier, Vogts område, blev han beundrare av Vogt som en av den tyska populärvetenskapens ”koryfée”. Han verkar inte ha varit i personlig kontakt med Vogt¹⁰ (mest troligt, tror jag, eftersom Vogts antikommunism torde ha gjort honom fientligt inställd till Hess). Men Hess måste ha varit positivt inställd till Vogts *Studien* från 1859, den bok som var den första som uppmärksammade Marx på Vogts roll som bonapartistisk propagandist.

När Lassalle 1863 grundade Allmänna tyska arbetarförbundet (GGWA) kunde Hess kombinera sin entusiasm för två diktatorer. Vid GGWA:s grundningskongress i maj 1863 återupptog Hess ett aktivt socialistiskt arbete genom att acceptera Lassalles utnämning som organisationens representant i Köln.

Samma sommar publicerade Hess en broschyr som visade att hans entusiasm för den bonapartistiska diktaturen inte hade ersatts, bara utvidgats. Broschyren *Rechte der Arbeit* [Rätten till arbete] hävdade att det franska folket föredrog Napoleon III:s diktatur, som representerade deras önskan efter rätten att arbeta, framför borgarklassens diktatur som bekämpade denna rätt. Kejsaren måste genomföra arbetarnas krav eller förlora sin maktbas, men i det långa loppet kunde han inte genomföra kravet utan att omvandla hela produktionssättet.

Förr eller senare [sammanfattar Silberner Hess] kommer han att komma fram till denna svåra åtgärd, genom vilken hela hans regeringssystem skulle förvandlas nerifrån och upp, annars skulle det franska folket tvinga honom att avsäga sig sin diktatur.¹¹

I samma broschyr klargjorde Hess sin principiella samhällsreformism och antirevolutionära ståndpunkt. Allting i samhället förändras bara gradvis, hävdade han.

Revolutioner [skrev Hess] kan bara synliggöra det som har uppstått politiskt gradvis. *Sociala* revolutioner i den mening som kommunistiska fanatiker förlämnar dem är fantasier som hör hemma i ett sinnessjukhus.¹²

Han skulle bara föreslå statliga ingripanden, skrev han, i de fall där denna åtgärd skulle tillfredsställa ”*alla* produktiva klassers” behov, inte bara en klass’ intressen.¹³ Det vill säga att statliga ingripanden måste vara i borgarklassens och själva ekonomins intressen, inte bara i proletarietets intresse.

Det är otvivelaktigt att Hess aldrig har fått något verkligt erkännande som en pionjär för den

⁷ Citerat i Hirsch, *Denker und Kämpfer. Gesammelte Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1955, s 93 f.

⁸ Silberner, s 369.

⁹ *Ibid*, s 373.

¹⁰ *Ibid*, s 335, 345, 367 f.

¹¹ *Ibid*, s 451.

¹² *Ibid*, s 453.

¹³ *Ibid*, s 454.

framtida socialdemokratin. Samtidigt var denna pionjär på sin tid en av de tydligaste förespråkarna av en revolutionär diktatur över folket, där hans dåvarande kandidat till ”arbetardiktator” var kejsaren.

2. Lassalle som Hess' diktator

Det förklarar förstås varför han inte invände när hans nya ledare slog in på en liknande kurs. ”Lassalles övermodiga karaktär”, skriver Silberner, ”hans diktatoriska tendenser i Allmänna tyska arbetarförbundet, hans skrytsamma poserade och överdrivet egennyttiga personliga handlingskraft verkar inte ha stört Hess.” (Om Hess inte stöttes bort av Bonapartes karaktär, så är det svårt att inse varför han skulle tycka att det var svårare att tåla Lassalles karaktär.) Inte heller besvärades Hess av rapporterna om Lassalles personliga samröre med Bismarck, förbindelser som det redan ryktades ivrigt om och som 1863 inte gick att förneka.* En av Hess' gamla vänner varnade honom innerligt för att ha förbindelse med dessa lömska politiska figurer, men förgäves.¹⁴

Hess' starka passion för Lassalle vilade på de två benen i hans ståndpunkt: reformism och diktatur. I en broschyr som publicerades i slutet av 1863 var Hess' linje att den lassalleanska organisationens program var vägen till en fredlig och gradvis förändring.

Kanske, säger Hess [i Silberners sammanfattning], finns det fortfarande andra medel som leder till samma resultat, som till exempel folkets revolutionära, direkta lagstiftning, eller en enskild persons tillfälliga, begränsade diktatur, en person till vilken folket anförtror genomförandet av sociala reformer.

Men såvitt vi ser det nu (ansåg Hess) är det GGWA:s lassalleanska väg som är bäst.¹⁵ I detta sammanhang satte Hess den lassalleanska vägen *mot* ”en enskild persons tillfälliga, begränsade diktatur”, som hade i uppdrag att genomföra sociala reformer. Men på samma gång accepterade han med jämnmood den sorts diktatur som lassalleanismen själv förkroppsligade.

Tillbaka i Paris 1864 började Hess skriva för en ekonomiveckotidning, *Journal des Actionnaires*, till vilken han åtog sig att recensera Lassalles ekonomiska polemik mot Schulze-Delitzsch. Denna artikel var (med Silberners ord) en ”lovsång” för Lassalle, i vilken Hess skrev, att om en revolution bröt ut i Tyskland, skulle kanske GGWA-ledaren ta på sig rollen som diktator.¹⁶ Lassalle lät trycka om denna eloge i Tyskland. Inte långt efteråt sköts den framtida diktatorn i en duell och dog i slutet av augusti.

Innan sin död hade GGWA:s store ledare skrivit ett testamente som efterlämnade ordförandeskapet över organisationen till Bernard Becker. Eftersom Becker var en inkompetent nolla blev det mycket opposition, men Hess stödde orubbligt hans ordförandeskap. Inom kort tog redaktören för GGWA:s organ *Social-Demokrat*, J B von Schweitzer, över ordförandeposten. Schweitzer var en mer öppen anhängare till Bismarcks regim (den preussiska formen för bonapartism) än vad Lassalle hade varit offentligt, och som vi har sett¹⁷ bröt Marx och Engels formellt med Schweitzers ”kungliga preus-

* För Lassalles diktatoriska agerande och relationer till Bismarck, se kapitel 7, avdelning 3.

14 Silberner, s 447 f.

15 *Ibid*, s 466. Hess' broschyr hade titeln ”Über sozial-ökonomische Reformen”.

16 *Ibid*, s 508.

17 Se kapitel 7, avdelning 4, s 91.

siska regeringsocialism”. Hess publicerade ett uttalande i den tyska pressen som angrep ”denna löjliga demonstration” av ”herren i London” (Marx) med ”sin sekreterare [Engels] och generalstaben utan någon armé”. Och Hess fortsatte att skriva bittra angrepp mot Marx och Engels, samtliga till försvar för Schweitzer (vilken han själv skulle bryta med två år senare).¹⁸

När J P Becker föreslog att GGWA:s ordförandeskap skulle demokratiseras strukturellt, och att ordförandens diktatur som Lassalle hade infört skulle avskaffas, så gick Hess mot förändringarna och försvarade ordförandens institutionella styre.¹⁹ J P Beckers svar anklagade Hess för att stöda en ”förslavande diktatur”.*

I allt detta är det uppenbart att Hess stödde Lassalles Bismarckvänliga linje. Åtminstone under en period existerade denna Bismarckvänliga linje samtidigt med probonapartismen i hans tänkande: svårigheten med denna kombination var inte politisk utan nationell. Omkring nyåret 1864-1865 hade Hess ett samtal med Schilly, där han fortfarande vidhöll att Bonaparte skulle föra med sig demokrati och socialism. Schilly drog slutsatsen att Hess var en ”bonapartistisk demokrat och socialist i god tro”. Det fanns liknande vittnesbörd från andra.²⁰ I själva verket bröt aldrig Hess öppet med sin probonapartistiska ståndpunkt, men från 1865 finns helt enkelt inget mer rapporterat från hans sida om kejsaren som verkställare av revolutionen.²¹ I detta skede utkristalliserades uppenbarligen Hess’ uppfattningar om en revolutionärt diktatur uppifrån kring den Bismarckvänliga delen av sin tro.

Inget var mer förutsägbart. När det italienska kriget bröt ut 1859, hade en av Hess’ vänner – en annan bonapartistisk tysk emigrant som bodde i Frankrike, vid namn Semming – skrivit till honom, och var rädd för att Tyskland skulle kunna lägga sig i Frankrikes ”befrielse” av Italien. ”När det kommer till kritan”, skrev Semming, ”kommer dessa tyskar att *tvingas* att bli fria män.” Han menade: tvingas av Bonaparte. Hess svarade i samförstånd: ”Som du säger måste tyskarna – och jag säger det verkligen utan att skämta – *tvingas* att upprätta en fri, nationell konfederation som italienarna.”²²

Lassalles pamflett om *Det italienska kriget* (1859) imponerade på Hess som ett ”mästerverk av sunt förnuft” i sitt stöd till Bismarcks politik. I sin tur, tyckte Hess, genomförde Bismarck Lassalles program: ”i sin övergripande politik är han [Bismarck] i själva verket lärjunge till och verkställare av de lassalleanska idéerna”.²³

Bismarck tvingade förvisso på tyskarna sin enhet: efter hans militära seger över Österrike 1866 svepte en våg av preussisk chauvinism över den liberala vänstern. Hess stämde in i denna

18 Silberner, s 519, 522.

19 *Ibid*, s 529 f.

* J P Becker hade (fortfarande enligt Silberner) sina egna tankar om diktaturen. I sitt svar till Hess fanns en utvikning ”om den ’befriande diktatur’ som J P Becker ställde mot den ’förslavande diktaturen’, förvisso på basis av de personliga erfarenheter som han hade gjort under revolutionen 1848 i försvarsstyrkan ’Hilf Dir’, en grupp av män som organiserats av honom, och som enhälligt hade valt honom som ordförande med diktatoriska befogenheter. Det verkar som om Becker ville visa att Hess, ’en boklörd skrivbordsperson’, inte förstod något om ’verklig diktatur.’” (*Ibid*, s 532.)

20 *Ibid*, s 520 f.

21 *Ibid*, s 538.

22 *Ibid*, s 368.

23 *Ibid*, s 358, fotnot.

propreussiska eufori, som han gav uttryck för i en artikel i juli.²⁴ Men strax efteråt, säger Silberner, drog han sig tillbaka från denna framskjutna ställning. Under många år hade Hess varit en av de mest extrema Frankrikevännerna öster om Rhen, och när han från och med 1867 reagerade mot den preussiska chauvinismen (och mot dess lassalleanska representant) kan vi vara övertygade om att hans djupt förankrade frankofili var avgörande.

3. *Messianskt mellanspel*

I början av 1860-talet, och medan han fortfarande var inspirerad av Frankrikes och dess kejsarliga diktators stora uppdrag att befria världen, tänkte sig Hess att släppa loss denna befriande kraft på Mellanöstern för att lösa den judiska frågan. Hess' banbrytande sionism tillhör inte vårt ämne, men en del av den gör det. Detta element var en kombination av messiansk diktatur och imperialistisk makt, som den fördes fram i Hess' inledande bok, *Rom och Jerusalem*, 1862.

Det är rimligt att kalla Hess' variant på sionism för messiansk. Hans bok kryllar av hänvisningar till det "messianska kungadömet", som han talar om på samma sätt som han på andra ställen talar om den socialistiska framtiden. De stora rabbinerna, skrev han, "skilde aldrig tanken på en framtida värld från föreställningen om det messianska väldet".²⁵ När han var "aktivt indragen å det europeiska proletariats vägnar", skrev han, "var min messianska tro på den tiden densamma som jag utövar idag ...". Varje jude kan vara en Messias, vi kommer alla att bära "det himmelska kungadömet" ok ända till slutet".²⁶

Denna medvetna jämförelse mellan hans socialistiska bana och den nya messianska karriären kan bara vara en medveten syftning på hans stöd till det andra messianska kungadömet, Napoleon III:s andra kejsardöme, folkens Messias.

Jämte det messianska temat finns individens underkastelse under en mystisk makt därovan. (Vi måste återigen komma ihåg att den jordiska -ism som representerade den verkliga makt som underkastade individen för dennes eget bästa var – bonapartismen.) "Ingenting är mer främmande för judaismens anda än tanken på individens frälsning..." "Vår heliga historias uppfattning ... skilde aldrig individen från rasen..." "Judaismen tillåter varken spiritualistiska eller materialistiska sekter att existera i dess mitt. Det judiska livet ... är ett och odelat..."²⁷ Jag medger att jag plockar ut dessa tankar ur hans bok som russen ur en kaka, men de vittnar om bokens tankegång och känsla. Bokens överväldigande dominerande tema är uppfattningen om en blodrasism, ett förhållande där individen dränks.*

Denna messianska-rasistiska-stambundna föreställning knyter Hess till sin tilltro till den bonapar-

24 *Ibid*, s 542 f.

25 Hess, *Rome and Jerusalem. A Study in Jewish Nationalism*, New York: Bloch Publishing Company 1918, s 51.

26 *Ibid*, s 75, 45, 164.

27 *Ibid*, s 48, 50 f, 84.

* Detta tema ligger också utanför vårt område, men dess innebörd måste uppvisas.

(1) Judar kommer "alltid att vara främlingar inom en nation", de kan inte upptas i eller accepteras av de folk de lever bland, och vars "rasistiska fientlighet" mot judarna är "medfödd". (*Ibid*, s 57, 59, 61, 74.)

(2) Rasfrågan "måste lösas innan man försöker lösa de politiska och sociala problemen". "Raskriget" måste utkämpas innan sociala och mänskliga tankar kan accepteras. Det är rasen som "formar livet". "Raskampen är den primära, och klasskampen är sekundär..." (*Ibid*, s 40, 80, 85, 226.)

tistiska diktaturen. Kejsaren är ”trogen sin revolutionära härkomst”, och därmed ”underkastar sig [det franska folket] för närvarande kungadömetts järndiktatur”. Precis som på medeltiden har Frankrike ”skickat sina modiga soldater till Syrien” och röjt vägen för Herren i öknen.²⁸ När ”de judiska stammarna återvänder till sitt fosterland”²⁹ i Palestina kommer den bonapartistiska regimen att hjälpa till att upprätta en judisk stat, ty

Det ligger i Frankrikes intresse att se att den väg som leder till Indien och Kina bör vara bebodd av ett folk som ända till slutet kommer att vara lojalt mot Frankrikes sak ... Men finns det någon annan nation som är lämpligare att utföra detta uppdrag än Israel ...?³⁰

”Frankrike kan härska över världen”, och världens judiska befolkning är förutbestämd att hjälpa denna stora sak, ”under de europeiska makternas beskydd”. Frankrikes uppdrag att civilisera och annektera Orienten erkändes av Napoleon I och den saintsimonistiska gruppen, ”varifrån en av de nuvarande ledarna för Suezföretaget kommer”. När Suezkanalen väl är färdig ”kommer världshandelns intressen otvivelaktigt att kräva att det upprättas förvaringsplatser och bosättningar längs vägen till Indien och Kina ...”³¹

Ett prydligt schema: samma bonapartistiska diktatur som överlämnar den sociala revolutionen till det franska folket, som kryper i tacksamhet, är också redo att skänka samma välvilliga herravälde till världen, till att börja med Östern, och använda den judiska staten i Palestina som bas för sitt herravälde.... Inte många former av den sionistiska tanken har mer öppet grundat sig på en imperialistisk diktatur hemma och utomlands.

Efter att ha publicerat *Rom och Jerusalem* flyttade Hess till Paris, där han tillsammans med en bankir vid namn Lévy-Bing utan framgång försökte grunda en sionistisk tidning. Med hjälp av förmögna finanskapitalistiska kretsar som stod nära det franska kejsarliga hovet, försökte han under de efterföljande åren genomföra planer för en kolonisering av Palestina. Men mot slutet av 1860-talet var Hess desillusionerad med det arbete som hade utförts av de rika judiska finansiärer, tillsammans med vilka han försökte göra den internationella rasrevolutionen, och på 1870-talet angrep han bittert deras roll under det judiska arbetet.³²

Det förefaller som Messias bara var ännu en diktator som inte fungerade enligt Hess’ planer.

4. Hess i Internationalen

Låt oss nu återvända dit där vi lämnade Hess i slutet av avdelning 2. Utvecklingen hade fått honom att tappa tron på en krönt ”arbetardiktator”. Hans brytning med lassalleanerna innebar att han var organisatoriskt hemlös. I denna sorgligt diktatorlösa situation vände han sig för första gången till Internationalen.

Sedan internationalens grundande 1864 hade Hess främst utmärkt sig som en krypskjutande fiende. 1865 hade han, som korrespondent för Schweitzers *Sozial-Demokrat*, två gånger publicerat artiklar

²⁸ *Ibid*, s 68 f, 148.

²⁹ *Ibid*, s 159.

³⁰ *Ibid*, s 167 f.

³¹ *Ibid*, s 168, 169, 259 f.

³² Silberner, *op cit*, s 476 f, 496-498, 505 f.

som förtalade internationalens franska sektion som probonapartistisk med suspekta förbindelser till "Palais Royal". Den franska sektionen dominerades av Tolains proudhonister och var särskilt sårbar för sådana insinuationer. När Hess' första artikel publicerades protesterade Marx till Schweitzer för att han hade tryckt Hess' lögner eller lögnaktiga rykten. Schweitzer blickade honom tillfälligt. Den andra gången avbröt Marx nästan förbindelserna med lassalleanerna på grund av det, men övertalades att inte bryta på grund av denna fråga snarare än Schweitzers "kungliga preussiska regeringssocialism".³³

Vid precis samma tidpunkt som Hess försökte misskreditera internationalens franska sektion för att vara probonapartistisk, och angrep Generalrådet för att ha förbindelser till dessa personer, var ju Hess själv, som vi har sett, fortfarande entusiastisk bonapartistisk anhängare och propagandist. Kommentarer är onödiga.

I november 1865 angrep Hess fortfarande tanken på en international som "förhastad". Han var även negativt inställd till Genèvekonferensen 1866. Han var vänligare inställd till Lausannekongressen 1867, och hälsade samma år också Marx' *Kapitalet* med bifall. Han anslöt sig troligen till Internationalen på sommaren 1868. Vid kongressen i Bryssel detta år uppträdde han som delegat för J P Beckers tyska centrum i Schweiz.³⁴

Han uttryckte sympati för kongressdiskussionerna för att "inte det minsta [ha någon] kommunistiskt diktatorisk [anda] à la Schweitzer." Internationalens stadgar är ett bålverk mot "sådana diktatoriska eller caesaristiska tendenser", skrev han, och förkastade till synes sitt lassalleanska förflutna.

Hela den yngre arbetargenerationen [skrev Hess] är helt botad från teorin om en arbetardiktatur, som av nödvändighet alltid omvandlas till en personlig diktatur. Till och med bland de tidigare partiledarna för denna strömning har en välgörande reaktion ägt rum.³⁵

Silberner har otvivelaktigt rätt när han menar att Hess här syftar på Lassalle-Schweitzers teori och praktik om en "arbetardiktatur". Hans tal om "botad" kan också anses vara självbiografiskt.

1869 stödde Hess Bebel-Liebknachts tendens mot Schweitzers GGWA. Han biföll bildandet av "Eisneacherpartiet" i augusti, eftersom det gick mot "all diktatorisk längtan". Han ansåg troligen att eisenacharna utgjorde en reformistisk utveckling, ty i samtida skrifter förklarade han sin fullt utvecklade reformistiska syn på socialismen och politiken.³⁶

Vid kongressen i Basel 1869 var Hess delegat från Berlin. I ett tal (som vi känner till från hans eget utkast) riktade han ett slag mot "kejsrerliga eller andra diktatorer". Bonapartes regering avskaffade själv sin diktatur för att rädda så mycket som möjligt av sin regim. Målet måste vara att befria arbetarna med hjälp av "nödvändiga samhällsreformer" eller alla möjliga sorters "fria arbetarföreningar".

En tredje väg [sa Hess], att genomföra samhällsreformer med hjälp av en klass' diktatur, är idag stängd för alla klasser, inklusive arbetarklassen.³⁷

33 *Ibid*, s 514 f; Marx, "Brev till Schweitzer", 16 januari 1865, Marx/Engels. *Werke*, band 31, s 444.

34 Silberner, s 571.

35 Artikel av Hess, publicerad 10 oktober 1868, citerad i *ibid*, s 576.

36 *Ibid*, s 586, 579-583.

37 *Ibid*, s 590 f.

Detta kan ha varit en hänvisning till Marx' åsikter, men han fortsatte med att säga att "de revolutionära arbetarnas diktatoriska tendens" hade 1849 förkroppsligats i Louis Bonaparte. Idag var den diktatoriska regeringsformen misskrediterad "så det har framkallats en motströmning, som idag har gjort varje diktatur, till och med den mest revolutionära, omöjlig i Frankrike". Det han ställde mot detta, som "fullständig frihet", var sitt eget reformprogram.

Hans anmärkningar om en revolutionär diktatur kan också ha riktat sig mot Bakunin, ty vid kongressen stödde han energiskt Generalrådet mot ryssen. (Det var av tvivelaktigt värde för Marx, ty på så sätt fick Hess de delegater som ville vara revolutionära att i sitt tänkande knyta antibakunismen till en extrem reformism.) I ett stycke i sitt utkast till talet, som var struket i manuskriptet, anmärkte han att Marx idag kanske skulle inse, att till och med den arbetardiktatur som fortfarande var berättigad 1848 för att genomföra radikala socialistiska reformer, inte längre är möjlig och inte längre nödvändig.

Men i sitt tal sa han verkligen att en arbetardiktatur var överflödigt nu "eftersom vi kan räkna med alla produktiva klassers [han menade i synnerhet borgarklassen] fria samtycke till de reformer vi kräver, om vi vet hur vi ska få dem att närmare förstå dessa reformer, som är i deras intresse." Han gick mot "den diktatoriska, auktoritära socialismen", som representerades av preussarna och ryssarna (vilket betydde Schweitzer och Bakunin), för att de anklagade honom för att överge de kommunistiska principerna.³⁸

Det är viktigt att förstå utifrån vilken synvinkel han nu avvisade *behovet* av någons "arbetardiktatur". I manuskriptet till en aldrig publicerad pamflett som skrevs 1871-1873, uteslöt han bara en "revolutionär diktatur" eftersom reformsocialismen nu gällde. Han ansåg att Frankrike var på väg till socialism eller kommunism:

Med hjälp av den allmänna rösträttens lagliga och fredliga väg uppnår Frankrike idag alla de samhällsreformer som kommer att sluta med att proletariatet avskaffas.... Alla våldsamma vägar är slutdebatterade i Frankrike idag. Det finns inte längre plats för reaktionära diktaturer eller revolutionära diktaturer. Både de konservativa och revolutionärerna måste förlika sig med att acceptera den allmänna rösträttens dom.³⁹

Detta förklarar Hess' sicksackande om "arbetardiktaturen". Det är svårt att förstå om vi bara tror att det, till och med i slutet, bara var "diktaturen" han var oroad över.

Vi har mer än en gång sett att han knöt frågan till det faktum att borgarklassen själv måste samtycka till de samhällsförändringar som framställs som socialistiska, att socialismen aldrig får innebära en klass' (med andra proletariatets) herravälde. Det var inte diktaturen i sig som han angrep – hur kunde han ha gjort det, med sin meritlista? Det var *proletariatets herravälde* i varje form som han avvisade.

Andra kan ha haft åsikten "Proletariatets *herravälde*, ja; diktatur, nej." Hess' vägledande ståndpunkt var motsatt: "*Diktatur, ja; proletariatets herravälde, aldrig!*" I den mån han någonsin konfronterade Marx' "proletära diktatur" direkt, skulle han tvingas säga att det han invände mot var *det faktum att den var samma sak som "proletariatets herravälde"*.

38 *Ibid*, s 595.

39 *Ibid*, s 633.

Kapitel 17 ”Proletariatets diktatur”: andra perioden

Sammanfattningsvis:

Den första period då ”proletariatets diktatur” dök upp hos Marx var 1850-1852, det vill säga under perioden efter 1848-1849 års revolution, en period av överblick och analys. Under denna period konfronterade Marx den blanquistiska strömningen och liknande jakobin-kommunistiska strömningar inom Kommunistiska förbundets led. Och vi har sett att han mot deras teorier om partiers eller kommunistiska sällskaps revolutionära diktatur ställde uppfattningen om en klassdiktatur.

Proletariatets diktatur var hans alternativ till partiets diktatur *över* proletariatet.

Denna sammandrabbning åtföljdes av en konsekvent kritik från Marx’ och Engels’ sida mot blanquismen och den blanquistiska politiken. I kapitel 10 spårade vi detta under 1850. Som inledning till den andra perioden ska vi nu fortsätta denna presentation genom 1860-talet och därefter.

Varning: resultatet är exakt detsamma som tidigare, och läsare som har bråttom har vår tillåtelse att hoppa över denna avdelning.

1. Marx mot blanquismen – fortsättning

Målet med denna kortfattade skiss är inte att visa att Marx var mot kupppolitiken – det vore att slå in öppna dörrar – utan att illustrera de tvistefrågor och angreppssätt som var inblandade. Här är ett dussintal exempel.

Under 1850- och 1860-talen, då den revolutionära andan knappt värmdes på sparlåga, var inte kupppolitik något aktuellt alternativ, och Marx hade nästan ingen anledning att ta upp det. Det fanns dock en händelse 1860.

(1) *Lewys uppdrag*. I februari 1860 besökte en representant för de rhenländska kommunisterna, Gustav Lewy, Marx i London med två uppdrag, varav ett intresserar oss nu. Han ”föreslog ... till och med för mig ett fabriksarbetaruppror i Iserlohn, Solingen o.s.v. Jag sa till honom rättframt att jag var mot sådan meningslös och farlig galenskap.”¹

Men fler liknande problem åtföljde de revolutionära omvälvningarna 1870-1871.

(2) *Blanquister i ”Pariskommunen”*. Marx’ omnämmanden av blanquisternas roll i dessa manifest hämmades av det faktum att dokumentet måste anpassas till internationalens Generalråd och tala för alla delar av rörelsen. Det fanns ingen möjlighet för Marx att uttrycka alla sina uppfattningar. Manifesten konstaterade Blanquis roll under ett par välkända sammandrabbningar med regeringen och regeringens vägran att byta den fängslade Blanqui mot en ärkebiskop som hölls som gisslan.² (Den information som vi ska ta upp nedan i avdelning 3 var förstas ännu inte känd.)

Men i manifestens tredje del, den ”teoretiska delen”, tog Marx verkligen med ett stycke om två sorters jakobinska element, som beskrevs anonymt:

I varje revolution tränger sig, utom revolutionens verkliga representanter, folk av annan prägel

1 Marx, ”Brev till Freiligrath”, 29 februari 1860 på marxists.org.

2 Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 4, 38.

fram. Somliga är överlevande från tidigare revolutioner, med vilka de är sammanväxta, utan insikt i den samtida rörelsen men fortfarande i besittning av stort inflytande på folket genom sitt kända mod och sin karaktär eller också bara på grund av blotta traditionen. Andra är rena skrikhalsar, som genom att år efter år upprepa ständigt samma deklamationer mot dagens regering hade fått rykte om sig att vara revolutionärer av renaste vatten. Även efter den 18 mars framträdde sådana typer och spelade i några fall t.o.m. en framstående roll. Så långt deras makt räckte hämmade de arbetarklassens verkliga aktion liksom de hämmat varje tidigare revolutions fulla utveckling. De utgör ett oundvikligt ont. Med tiden skakar man dem av sig. Men kommunen fick aldrig tid till det.³

Detta var bara delvis en beskrivning av blanquisterna som sådana. Det handlade mer om de mindre ansedda delarna bland jakobinska representanter i allmänhet, som den grymme skurken Félix Pyat.

Låt oss, med tanke på att Marx var förhindrad, titta framåt mot Engels' senare uttalande om Kommunens blanquistiska majoritet, i sin inledning till Marx' hänvändelse från 1891:

Blanquisterna var vid denna tid till sin stora massa socialister endast av revolutionär, proletär instinkt. Blott ett fåtal hade genom Vaillant, som kände den tyska vetenskapliga socialismen, kommit till större principiell klarhet.⁴

Engels diskuterade Kommunens misstag, och konstaterade att blanquisterna måste hållas ansvariga för de politiska misstagen, liksom proudhonisterna för de ekonomiska. Vidare:

Uppfostrade som de var i konspirationens skola och sammanhållna med en därtill svarande sträng disciplin, utgick de från den åsikten att ett relativt litet antal beslutsamma och välorganiserade män vore i stånd att i ett givet gynnsamt ögonblick icke blott rycka till sig statsrodret utan därtill, genom utvecklingen av en stor hänsynslös energi, behålla det så länge att de skulle lyckas rycka med sig folkets massa i revolutionen och gruppera den omkring den lilla ledarskaran. Därtill hörde framför allt den strängaste diktatoriska centralisation av all makt i den nya revolutionära regeringens hand.⁵

I Kommunen, förklarade han, handlade blanquisterna tvärtemot dessa förutsättningar (delvis, skulle jag tillägga).

(3) *Bakunins kupp i Lyon*. Den 28 september 1870 genomförde Bakunin och ett gäng av hans kompisar en farsartad charad där de "avskaffade", inte den kapitalistiska staten utan den revolutionära regering som hade upprättats i staden den 4 september. "Hôtel de Ville erövrades – under en kort period – och de mest idiotiska dekret om att *avskaffa staten* och liknande nonsens utfärdades", informerade Marx en vän.⁶ Det var förvisso en fars, men som Utin berättade för Haagkongressens kommission fick denna "revolutionära" splittring arbetarna i Lyon att under en hel period vända sig mot internationalen.⁷

(4) *Generalstrejken som ersättning för revolutionen*. I sin essä, "Bakunisterna i arbete" (1873), diskuterade Engels den anarkistiska uppfattningen om generalstrejken som ett "mirakulöst" knep för att kringgå behovet av en revolutionär rörelse. En verklig generalstrejk "krävde en väl uppbyggd

3 *Ibid*, s 31.

4 *Ibid*, s 5, Engels' inledning.

5 *Ibid*, s 6.

6 Marx, "Brev till Beesley", 19 oktober 1870, Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 250.

7 Molnar, *Le Declin de la Première Internationale. La Conférence de Londres de 1871*, Genève: Librairie Droz 1963, s 218.

organisering av arbetarklassen och gott om pengar”. När bakunisterna bad arbetarna ”gå mot den beväpnade regeringen, inte med vapen i händerna utan med en generalstrejk”, så ansåg arbetarna med rätta att det var löjligt.⁸

(5) *Engels om de blanquistiska flyktingarna*. Artikeln om ”De blanquistiska Kommunflyktingarnas program” är mycket viktig i denna redogörelse, och den finns som vår plats 8 i kapitel 19.

(6) *Polemik mot Tkatsjov*. I Engels’ artikel från 1875 om ”Sociala förhållanden i Ryssland” tog han upp Peter Tkatsjovs narodniskt blanquistiska uppfattningar. Liksom Bakunin innehöll Tkatsjovs tankar om revolutionen användande av rövarband, mordbränder, och att släppa loss utbrott av primitivt hat. Engels kommenterade::

Lättare och behagligare kan man helt enkelt inte föreställa sig en revolution. Man slår samtidigt till på tre, fyra platser och sedan gör ”den instinktive revolutionären”, ”den praktiska nödvändigheten” och ”självbevarelsedriften” [Tkatsjovs ord] allt annat ”alldeles av sig själv”. Hur det med tanke på denna lekande lätthet kan komma sig att revolutionen inte redan har genomförts, folket befriats och Ryssland förvandlats till det socialistiska mönsterlandet, det kan man helt enkelt inte fatta....⁹

Detta är en ”barnslig” syn på revolutionen, sa Engels, och hänvisade till sin genomgång av ”bakunisterna i arbete” för en illustration av vad den ledde till. Han avslutade: en rysk revolution närmar sig säkerligen, men –

Endast två händelser skulle kunna uppskjuta den för någon längre tid: ett segerrikt krig mot Turkiet eller Österrike, ... eller också ett för tidigt upprorsförsök, som på nytt jagar de besuttna klasserna i armarna på regeringen.¹⁰

(7) *Regeringsprovokationer*. Från och med ungefär slutet av 1870-talet blev Engels alltmer orolig för ett gammalt kontrarevolutionärt mönster som han såg utvecklas med ny kraft, speciellt i Tyskland, och om vilket han skrev upprepade gånger. Ett exempel: i ett brev till en kamrat 1878 pekade Engels på Bismarcks förhoppningar att hindra den revolutionära utvecklingen: ”det han framförallt längtar efter” är ”ett kuppörsök, varvid han kan börja *skjuta*”.¹¹ Polisen kunde förstås få provokatörer att göra denna tjänst, men farligare var de många rättrogna ”revolutionärer” som med de allra bästa avsikter var ivriga att göra jobbet.

1878 var också det år då de antisocialistiska lagarna infördes, under vilka det socialdemokratiska partiet förbjöds, och vilka hade drivits igenom av Bismarck med ett par icke-socialisters mordförsök på kejsaren som svepskäl. Denna bakgrund betingade under lång tid hela frågan.

(8) *Marx om Bismarck*. Ungefär samtidigt som Engels’ brev, påpekade Marx en liknande punkt i en tidningsintervju om fördrivningen av 48 socialistledare från Berlin. Enligt intervjuaren (som omarbetade Marx’ ord) sa Marx:

När dessa ledare väl var försvunna, var han [Bismarck] förvissad om att pöbeln skulle resa sig, och det skulle bli signalen till en slakt. Hela det tyska imperiet skulle klämmas åt, hans favorit-teori om blod och järn skulle då få herraväldet, och skatter skulle kunna påföras hur mycket som

8 Engels, ”Die Bakunisten an der Arbeit...”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 480 f.

9 Engels, *Sociala förhållanden i Ryssland*, på marxists.org.

10 *Ibid.*

11 Engels, ”Brev till Becker”, 12 december 1878, Marx/Engels, *Werke*, band 34, s 366.

helst. Hittills har inga upplopp ägt rum ...¹²

(9) *Mot "revolution på en natt"*. I ett brev till Bernstein argumenterade Engels mot uppfattningen att "revolutionen är något som kan genomföras på ett enda dygn". Hans måltavla var inte blanquisterna utan några omogna otåliga element i det socialdemokratiska partiet.

I själva verket är den [revolutionen] en folklig utvecklingsprocess som tar flera år, även då de yttre omständigheterna är så förmånliga att de kan påskynda den. En i hast genomförd revolution duger endast till att undanröja en reaktionär grupp som redan från början bevisat sin oduglighet (som 1830) eller till att bana vägen för just ett sådant statskicks som man avsett att bekämpa (som i Frankrike 1848).¹³

(10) *Kupper och fraser*. I Frankrike 1884 såg Engels fram mot att trycket från de revolutionära arbetarna skulle leda till en stadig vänstersväng inom politiken. Han hoppades att den inte skulle avbrytas av förhastade revolutionära aktioner: "Jag är glad att vårt folk inte är så starka i Paris ännu ... att de kan bli vilseledda att göra kupper med hjälp av de revolutionära frasernas kraft."¹⁴

(11) *Risken för otålighet*. När Engels skrev till Lafargue 1891 betonade han taktisk återhållsamhet i vissa situationer, som Marx hade gjort så många gånger:

Risken i länder med ett revolutionärt förflutet är att varje nytt distrikt som erövrats av socialismen frestas att göra en revolution inom 24 timmar. Det finns inte minsta orsak att mana på dem, tvärtom måste man hålla tillbaka dem. I synnerhet valloner förstår bara upplopp [l'éméute], där de nästan alltid besegras. Se på de belgiska gruvarbetarnas kamp. Ingen eller näst intill ingen organisation, okuvlig otålighet, följaktligen säkert nederlag.¹⁵

(12) *Den borgerliga fällan*. I ett brev till Laura (Marx) Lafargue varnade Engels återigen för regeringens förhoppningar om en idiotisk användning av revolutionärt våld:

Tanken att 1 maj ska bli en dag av bråk och upplopp är bara en fälla som bourgeoisien har gillrat, och vi har inga som helst intressen att gå i den fällan. Vi vill visa vår styrka, det är allt. Vad gäller när vi ska använda den styrkan, det är vår ensak, inte vår moståndares, om vi kan göra något åt det.¹⁶

Denna fråga reser ännu en fråga som är på dagordningen i ett annat band, nämligen myten att Engels när han blev äldre mjuknade upp till att bara förespråka en fredlig taktik. Det handlar inte om något sådant. Det handlade som alltid om att bedöma en lämplig taktik för olika situationer och perioder. Att förkasta blanquistiska uppfattningar om revolutionärt våld är bara en sida av den revolutionära politiken, även om det är den sida vi är intresserade av nu.

Få av de anmärkningar som åberopas ovan riktas mot faktiska blanquister, och den blanquistiska strömningen blev i själva verket alltmer inlemmad i den allmänna rörelsen. "Blanquismen" var bara en historisk form av problemet. Marx hade anammat denna historiska syn på fenomenet 1860, då han tittade tillbaka på sina organisatoriska erfarenheter i rörelsen 1849-1852:

[Kommunistiska] "Förbundet", precis som Société des saisons [Årstidernas sällskap] i

12 Marx, "Intervju", *Chicago Daily Tribune*, 5 januari 1879 [ej i svenska utdraget på marxists.org – öa].

13 Engels, "Brev till Bernstein", 27 augusti 1883, på marxists.org.

14 Engels, "Brev till Bebel", 6 juni 1884, Marx/Engels, *Werke*, band 36, s 160.

15 Engels, "Brev till Lafargue", 19 maj 1891, Engels & Lafargue, *Correspondence*, band 3, s 66.

16 Engels, "Brev till Laura Lafargue", 3 maj 1892, *ibid*, band 3, s 172.

Paris, precis som hundra andra sällskap, var endast en episod i partiets historia som överallt i det moderna samhället spontant växer fram ur jorden.¹⁷

Marx ändrade sedan hänvisningen till ”partiet” för att klargöra att han bara menade ”partiet i den stora historiska bemärkelsen”,¹⁸ det vill säga rörelsen snarare än någon specifik organisation. Årstidernas sällskap var själva arketyper för en blanquistisk konspiratorisk grupp, och Marx hade själv inte haft något att göra med den. Ändå kastade han den i samma historiska säck som Kommunistiska förbundet. Han såg inte bara blanquismen som ett misstag, utan som ett ögonblick i det historiska mönstret av mognande för rörelsen.

Den sista historiska händelse där blanquisterna som sådana spelade en särskild roll var Paris-kommunen. Det är det som gav upphov till vår andra period.

2. *Pariskommunen*

Om vår analysmetod har varit välgrundad, så var det ingen slump att de två årtiondena innan Paris-kommunen inte gav upphov till några fall där Marx använde ”proletariatets diktatur”. Under denna period hänvisade Marx, som han vanligtvis gjorde, till ”proletariatets herravälde” eller ”erövring av den politiska makten” för att föra fram samma grundläggande tanke. Av samma skäl fanns inte begreppet ”proletariatets diktatur” i *Pariskommunen*. Vår tes kommer att prövas igen när begreppet uppträder på nytt.

Vi vet förvisso nu att Marx inte hade några samvetskval över att använda begreppet om Paris-kommunen (se plats 5). Under lång tid hävdades ofta, att eftersom Engels verkligen hade använt begreppet om Kommunen, så utgjorde det hans speciella uppfattning. (Enligt myten om Engels-mot-Marx, var allt som Engels skrev och som inte bekräftades av Marx en avvikelse av Engels.) Det är en sorglig anmärkning att denna uppfattning har försvunnit först när ett passande Marx-citat har återfunnits.

Frågan borde inte vara om Marx faktiskt råkade använda ordet (som han hursomhelst gjorde sparsamt) utan om Kommunen *enligt Marx' analys* svarade mot begreppet. Det kan vara problematiskt om man tänker på att ”proletariatets diktatur” är en speciell sorts regeringsstruktur eller uppsättning politiska metoder eller institutioner. Det är inget problem om vi använder den enda betydelse av begreppet som motsvarar det sätt på vilket Marx faktiskt använde det: en ”proletariatets diktatur” är en stat där proletariatet utövar den dominerande politiska makten – en ”arbetarstat”, ”proletariatets herravälde”. Varken mer eller mindre.

I detta sammanhang finns det tre viktiga saker att påpeka angående Marx' syn på Kommunen.

(1) *Arbetarstat*. Enligt Marx' åsikt utgjorde Pariskommunen – som var kortlivad och osäker, och därför svårare att analysera än en politisk enhet som har förverkligat sig själv i praktiken – proletariatets politiska seger, eller ”herravälde”. Marx beskrev Kommunen som en arbetarregering, som den politiska övergångsformen till en ny samhällsordning.

För att undvika missförstånd bör två varningar tilläggas. (1) Som vi har påpekat är begreppet

¹⁷ Marx, ”Brev till Freiligrath”, 29 februari 1860, på marxists.org.

¹⁸ *Ibid.*

”proletariat” snävare än ”arbetarklassen (-erna)”, och Marx uttalande om Kommunen som en ”arbetarklassens regering” bör läsas med den lösligare innebörden. (2) En ”arbetarklassens regering” som bara varade i 72 dagar kan knappast förväntas att på ett tydligt sätt uppvisa en arbetarstats förväntade historiska kännetecken. Diskussioner om Marx’ uppfattning bortser inte sällan från detta faktum.

Marx syn på Kommunen som en ”arbetarstat” finns i hela den ”teoretiska” delen, avdelning 3, men följande korta utdrag räcker som illustration:

- Ropet efter den ”sociala republiken”, ... uttryckte det obestämda kravet på en republik som inte endast skulle undanröja den monarkiska formen för klassherraväldet utan själva klassherraväldet. Kommunen var den bestämda formen för denna republik.
- den var väsentligen en *arbetarklassens regering*, ... den äntligen upptäckta politiska formen, under vilken arbetets ekonomiska befrielse kunde fullbordas.
- Kommunen skulle därför tjäna som hävstång för att omstörta de ekonomiska grundvalar, på vilka klassernas existens och därmed även klassherraväldet vilar.¹⁹

Dessa formuleringar är så svepande att en regering som beskrevs på det sättet för Marx måste vara det han på andra ställen kallade en proletariats diktatur. Den representerade proletariats *herravälde*.

Dessa uttalanden blandas ofta samman med två andra.

(a) Att säga att det var Marx’ uppfattning bevisar ännu inte att Kommunen *var* en arbetarstat. Men vårt nuvarande ämne är *Marx’ uppfattning*. En analys av Kommunens klasskaraktär, det vill säga att pröva Marx’ uppfattningar, kommer att bli viktig i ett annat band.

(b) Marx’ åsikt att Kommunen var en arbetarstat eller ”arbetarklassens regering” ställs ofta mot Marx’ senare uttrycka uppfattning att ”Kommunens majoritet var inte på något vis socialistisk, och inte heller kunde den vara det”.²⁰ Detta motsatsställande utgår från att ”arbetarstat” och ”socialistisk regering” är samma sak. Men det är de inte, och det är ett viktigt misstag. Den förstnämnda beskriver ett *klassinnehåll*, den sistnämnda ett *politisk program*. En arbetarstat som till sin majoritet eller med sina åtgärder ännu inte är socialistisk, kommer förvisso att befinna sig i ett vanskligt tillstånd, som måste sluta med en eller annan förändring. Men Kommunen fick inte tid att lösa dessa spänningar. Möjligheten hade alltid funnits att en arbetarrörelse erövrade den politiska makten *innan* rörelsen hade mognat politiskt. Och det var i själva verket just den sortens situation som Marx och Engels hade fruktat sedan länge.²¹ Det finns ingen tvekan om att Kommunen gjorde denna möjlighet till verklighet: den bröt ut helt oförberedd (”spontan”) och utan någon politisk ledning förutom den som kunde tillhandahållas vartefter den behövdes.

Hur socialistisk Kommunens majoritet var beror dessutom helt på om man använder detta begrepp mer eller mindre generöst. Till och med den jakobinska majoriteten, som (av goda skäl) i allmänhet ställs mot den socialistiska minoriteten, betraktade till största delen sig själva som socialister i

¹⁹ Marx, *Pariskommunen*, s 25-26, 28.

²⁰ Marx, ”Brev till Domela Nieuwenhuis”, 22 februari 1881, Marx/Engels, *Werke*, band 35, s 160.

²¹ Se till exempel tillbaka på Engels 1850, kapitel 10, avdelning 7, s 142.

någon mening. ”Socialist” var en mycket accepterad benämning. Marx förklarade inte vad han menade med en socialistisk majoritet, men det är en överdrift att bara tala om de socialistiska tendenserna som ”omedvetna”. Det fanns en hel del medvetna överväganden om och krav på socialistiska åtgärder, som en granskning av Kommunens *Journal Officiel* visar. Det förblev till största delen bara tal, men det är knappast nödvändigt att förklara att Kommunen inte hade tid att göra så mycket mer.

Sammanfattningsvis: exakt hur socialistisk Kommunen kunde bli under de få veckor den existerade är en fråga. Det är inte samma sak som frågan om den politiska maktens klasskaraktär.

Enligt Marx’ åsikt var alltså Pariskommunen en arbetarstat eller arbetarklassens regering. Vi måste därför förvänta oss att han också skulle se den som en ”proletariatets diktatur” närhelst begreppet blev relevant.*

(2) *Proletariatets hegemoni*. En annan utbredd förvirring om Marx’ syn på Pariskommunen är antagandet att en arbetarstat automatiskt innebär att arbetarklassen har majoritet i samhället eller regeringen. Men detta antagande är, som vi mer än en gång har betonat på andra ställen, felaktigt.²² Marx såg vanligtvis den proletära revolutionen som *ledd* av arbetarklassen, inte begränsad till arbetarklassen.

Marx var ytterst medveten om det faktum att en majoritet av det franska folket inte var proletärer, och det var just orsaken till hans ovanliga betoning av bönderna i *Pariskommunen*.²³ Det som avgjorde Kommunens klasskaraktär var, för Marx, *proletariatets hegemoni* under revolutionen. Det vill säga det faktum att de andra klasselementen såg det som förtrupp och ledare under revolutionen. Denna syn finns hela tiden hos Marx. Se de ställen vi har citerat tidigare från hans *Klasstriderna i Frankrike* och *Kommunistiska manifestet*.²⁴

I manifestet om Kommunen påpekade han detta så ofta att det är mycket svårt att förbise.

Exempelvis:

- ... detta [var] den första revolution, i vilken arbetarklassen öppet erkändes som den enda klass som ännu var i stånd att prestera ett samhälleligt initiativ, och erkändes till och med av den stora massan av medelklassen i Paris – undantagen var endast de rika kapitalisterna.
- Om således kommunen var den sanna representanten för alla sunda element i det franska samhället och sålunda den sant nationella regeringen, så var den samtidigt i sin egenskap av arbetarregering, som den djärve förkämpan för arbetets befrielse i ordets fulla bemärkelse internationell.

* I sin bok *On Revolution*, påstår Hanna Arendt att Marx efter att ha skrivit sin *Pariskommunen* ”inom kort blev medveten om i vilken omfattning denna politiska form stod i motsättning till alla uppfattningar om en ’proletariatets diktatur’ ...” Och hon citerar något som Marx påstås ha skrivit ”bara två år senare”, det vill säga följaktligen 1873. Det är ett ganska pinsamt misstag. De rader hon citerar kommer i själva verket, utan att hon vet om det, från ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” i mars 1850, och har givetvis inget med Pariskommunen att göra, och inte heller rör de ”proletariatets diktatur”. (Arendt, *On Revolution*, New York: Viking Press 1965, s 261 och not på s 324. Stycket hon citerar från Marx kan återfinnas i *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*, på marxists.org.

22 Denna punkt betonas i *KMR*, band 2, s 30 f, 243 och på andra ställen. Se även ovan, kapitel 8, s 99.

23 Se *KMR*, band 2, s 265-268.

24 Se kapitel 8, s 99, och kapitel 11, avdelning 2, s 154.

- Deras flertal bestod självfallet av arbetare eller erkända representanter för arbetarklassen.
- ... kommunförfattningen [hade] ställt landsbygdens producenter under distriktshuvudstädernas andliga ledning och där genom städernas arbetare garanterat dem de naturliga representanterna för sina intressen.²⁵

I Marx' första utkast till manifestet finns det flera kraftfulla stycken med samma innebörd: "deras republiks verkliga 'sociala' karaktär består bara däri att arbetarna styr Pariskommunen".²⁶ Här lade Marx omedelbart till: "Vad gäller deras åtgärder ligger det i sakens natur att de huvudsakligen måste begränsas till att försvara Paris militärt och skaffa det förnödenheter!" – vilket är precis den skillnad vi har gjort mellan klasskaraktär och socialistiska åtgärder.

Det finns fler stycken i Marx' två utkast som visar hur viktig begreppet var för honom.²⁷ I ett anmärker han att "Det var bara arbetarklassen som kunde formulera denna nya strävan" genom Kommunen.²⁸

Det är – återigen – sant att Marx' uppfattning om arbetarklassens hegemoni i Kommunen kan ifrågasättas, men liksom tidigare är denna annars intressanta fråga inte poängen nu. Det var själva uppfattningen som innebar att Marx givetvis såg Kommunen som proletarietets tillfälliga herravälde (eller "diktatur").*

(3) *Kommundemokrati*. Det är förståeligt att de som förmodar att "proletarietets diktatur" betyder diktatur i 1900-talets mening blir förvirrade av Marx' lovsånger till Kommunregeringens extrema demokrati. Men förvirringen är inte Marx'.

Välkända och långa stycken i *Pariskommunen* pekar i glödande och bifallande ton på Kommunens kännetecken, som särskiljde den från de borgerliga demokratierna. Dessa stycken²⁹ är alltför omfattande för att citeras här i detalj, och hursomhelst är det inte detaljerna som är tillämpliga för det nuvarande ämnet. Det räcker att nämna dessa höjdpunkter som illustration:

- Kommunens medlemmar valdes med obegränsad allmän rösträtt – "ingenting kunde vara kommunens anda mer främmande än att ersätta den allmänna rösträtten med hierarkisk investitur";³⁰

25 Marx, *Pariskommunen*, s 29, 30, 26, 27.

26 Marx, "First Draft", Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 162.

27 *Ibid*, s 146, 151, 159 f; "Second Draft", s 190.

28 *Ibid*, ("First Draft"), s 151.

* För ett lärorikt exempel på oförmågan att förstå Marx' sätt att närma sig frågan finns George Lichtheim tillgänglig. Pariskommunen, hävdar han, "kan inte beskrivas som en 'proletär diktatur', ty den hade inte bara valts i vederbörlig ordning, utan dess politiska sammansättning gick också hela vägen från medelklassrepublikaner till socialister av ytterst varierande nyanser". (Lichtheim, *Marxism. An Historical and Critical Study*, New York: Praeger, 1962, s 118 f.) Lichtheim tror alltså att proletarietets diktatur för Marx (1) utesluter val, (2) kräver en garanterat rent proletär "politisk sammansättning", inte nedsmutsad av medelklasselement, och (3) till och med utesluter socialister om nyanserna är alltför varierade. Han erbjuder givetvis inte en gnutta bevis för denna bisarra version av Marx' tänkande. Han tillägger, att om inte de besuttna hade flytt i panik, kunde kanske regeringen i Paris ha haft en "borgerligt republikansk majoritet" (men det hade den inte), och dessutom att Kommunens armé "innehöll ett avsevärt antal" som representerade "den franska medelklassens traditionella republikanism" – en samling irrelevanta fakta. På dessa få rader har vi en sorts antologi över marxologiska misstag. Ett sätt att slippa sådant här, är att fråga hur dessa påstådda kriterier, enligt Marx åsikt gäller för dagens "borgerliga diktatur" i en demokratisk kapitalistisk stat.

29 Marx, *Pariskommunen*, s 26-30 m fl ställen.

30 *Ibid*, s 27.

- Alla ämbetsmän var ”ansvariga och kunde avsättas när som helst”;
- Arbetarlöner för alla ämbetsmän;
- Avpolitisering av polisen, under Kommunens kontroll;
- Kyrkan och staten skulle skiljas;
- Alla domare skulle vara valbara, ansvariga och möjliga att avsätta;
- Lokal kommunal frihet;
- Kommunen ”skulle inte vara en parlamentarisk utan en arbetande korporation, verkställande och lagstiftande på samma gång”;
- Avskaffande av den stående armén och ”statsdignitärerna”, etc.

Marx sammanfattade med att säga att Kommunen ”skapade åt republiken grundvalen för verkligt demokratiska inrättningar” och att dess åtgärder ”bara [kunde] antyda den riktning i vilken en folkets regering med folkets stöd rör sig”.³¹

Det första utkastet hade ett annat stycke som slutade med en version av Lincolns berömda ord, på en något skakig engelska:

De ärofulla brittiska tidningsmurvlarna har gjort den lysande upptäckten att det inte är vad vi brukar mena med självstyre. Givetvis inte. Det är inte de sköldpaddesoppesurplande kommunalrådets, myglade sakristiornas och vildsinta verkstadsvakternas självförvaltning av städerna. Det är inte en självförvaltning av länen av innehavarna av vidsträckta ägor, stora plånböcker och tomma huvuden. Det är inte de ”stora obetalda” juridiska styggelse. Det är inte ett politiskt självstyre över landet med hjälp av en exklusiv klubb och genom att läsa tidningen *Times*. Det är folket som handlar för sig själv och av sig själv.³²

Ett urval av andra tillämpliga stycken skulle bland annat handla om demokrati i de väpnade styrkorna (Nationalgardet) och med Marx’ angrepp på den antidemokratiska karaktär som Nationalförsamlingen i Versailles hade.³³

Det borde knappast vara förvånande att en arbetarstat för Marx innebar ”att hela överbyggnaden, med de skikt som utgör det officiella samhället, sprängs i luften”³⁴ och införde ett politiskt system med demokratisk kontroll underifrån. Det är vad han tyckte att proletarietets diktatur antogs göra.

3. Blanquisterna i Kommunen

De franska blanquisterna var en av de viktigaste politiska strömningarna bland kommunarderna, och hade en helt annan syn på Kommunen och vad den skulle göra.

Under den period som ledde från det fransk-preussiska kriget till Kommunrevolten hade denna grupp spelat en roll som inte passar ihop med den historiska myten om deras fruktansvärda

31 *Ibid*, s 28, 30.

32 Marx, ”First Draft”, Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 130.

33 *Ibid*, s 147 om Nationalgardet; angående Versaillesförsamlingen, se s 107, 115-118, 132-136, 145, 186 f; om besläktade frågor, se även s 152-154, 160 f.

34 Se kapitel 8, s 99.

revolutionära karaktär. Låt oss visa detta i två akter.

Akt ett. Tre veckor innan det Andra kejsardömet skulle störtas av folkets primitiva uppror under revolutionen den 4 september 1870 som invigde den Andra republiken, blev blanquisterna otåliga att starta "revolutionen". Direkt efter de första motgångarna under kriget hade Blanqui börjat planera ett överraskningsanfall mot fästningen i Vincennes. Vapen samlades ihop i general Eudes' bostad, men "revolutionen" måste skjutas upp, ty Blanqui hann knappt flytta från Belgien till Paris innan garnisonen i Vincennes förstärktes. Eudes blev irriterad, och Blanqui gick motvilligt med på att angripa kasernerna i La Villette.* Så den 16 augusti, en solig söndag, samlades den blanquistiska gruppen på Boulevard de la Villette och blandade sig med den promenerande folkmassan. En signal från ledaren – männen rörde sig mot kasernerna – det förekom skottlossning. Låt nu den blanquistiska historikern Da Costa berätta:

Blanquisterna var mästare på slagfältet. Med Blanqui, Eudes och Granger i täten gick de mot Belleville på den yttre boulevarden och ropade "Vive la République! Död åt preussarna! Beväpna er!" Tyvärr anslöt sig ingen. Folkmassan verkade bokstavligen mållös. När de tre ledarna såg att försöket till uppror med folkmassan fullständigt hade misslyckats, gav de order till kolonnen att upplösa sig ...³⁵

Eudes hamnade på ett kafé på Boulevard Saint-Michel med en annan kamrat. En åskådare fick syn på revolverkolven som tittade fram ur hans ficka, och berättade för polisen. De arresterades och skulle ha avrättats – men den *verkliga* revolutionen bröt ut i tid för att rädda deras nackar.

Akt två. När den verkliga revolutionen (som de inte hade något att göra med) förändrade Frankrikes politiska anlete, träffades Blanqui och hans trogna grupp och beslutade att ge ut en tidning, *La Patrie en Danger* [Fosterlandet i fara]. Deras politiska tillkännagivande utfärdades den 6 september, och sa till de revolutionära arbetarna i Paris att glömma revolutionen och avbryta all politisk kamp – eftersom den enda fienden var preussarna: "inga fler partier eller schatteringar ... Regeringen som har uppstått ... representerar folkets och det nationella försvarets tänkande. Det räcker. All opposition, alla motsättningar måste försvinna för det allmännas bästa."³⁶

Under de följande månaderna, som ledde fram till Kommunrevolutionen, bortsåg folket från denna vädjan om en Helig union (redan före 1914). Under den allt intensivare revolutionära situationen var våra "revolutionärer" osynliga. Da Costa säger själv: "Det väldiga upproret den 18 mars bröt ut utan varning. Det blanquistiska partiet skingrades mer eller mindre, och hade de största svårigheter att ombilda sig på direkten, på slagfältet kan man säga." Ett par blanquister skyndade sig att utnyttja läget genom att ta över polisprefekturen och krigsministeriet.³⁷

* Detta är ett bra exempel på varför Engels 1874 skrev:

"Denna kärna kunde han [Blanqui] naturligtvis endast organisera som hemligt sällskap under Louis-Philippe, och då hände det, som vanligtvis sker vid sammansvärjningar: de människor, som hade fått nog av att evigt hållas tillbaka av tomma löften, att nu snart brakar det loss, förlorade till sist helt tålamodet, blev rebelliska, och så återstod bara två alternativ: antingen låta sammansvärjningen upplösas eller utan yttre anledningar sätta igång. Och det gjorde man (12 maj 1839) och tillintetgjordes omedelbart." (Engels, *De blanquistiska Kommunflyktningarnas program*, på marxists.org.)

35 Da Costa, *Les Blanquistes*, s 33.

36 *Ibid*, s 34.

37 *Ibid*, 37 f.

Om den blanquistiska gruppen inte var någonting under den förrevolutionära situationen, så var den inte något kap heller i själva Kommunen. G D H Coles *Det socialistiska tänkandets historia* sammanfattar deras roll så här:

Blanquisterna såg Pariskommunen som en arbetsmodell för den revolutionära eliten i aktion, och klandrade internationalisterna för att ha förstört den genom att framhäva demokratiska uppfattningar som var helt olämpliga under en period av revolutionär diktatur. För blanquisterna var det intressanta med Kommunen inte dess valsysteem eller dess åsikt om delegaternas ansvar inför väljarna, eller den fackliga organisation som den delvis grundade sig på, utan den diktatoriska karaktär som den påtvingades av inbördeskrigets förhållanden.³⁸

Maurice Dommanget, den historiker som har lagerkrönt blanquisterna, är mer specifik:

Så fort 1871 års Kommun hade upprättats planerade de blanquistiska medlemmarna att lägga fram en resolution som skulle upphäva alla demokratiska former, utse en kommitté för allmän säkerhet och militarisera Kommunen, tills den franska regeringen hade besegrats.

E S Mason upprepar denna information, och säger: ”De avstod bara på grund av att de insåg att det inte fanns något hopp om att genomföra åtgärden via Kommunförsamlingen själv.”³⁹

Deras gemensamma källa var ett arbete av den blanquistiska kommunhistorikern Gaston Da Costa (bror till den tidigare citerade Charles Da Costa), som hade varit Raoul Rigaults högra hand i Kommunens polisprefektur. Gastons *La Commune Vécue* [Kommunens verkliga liv] hävdar att ”Parisförsamlingen måste bli en revolutionär och militär diktatur” med militär seger som sitt ”enda uppdrag”, och den måste skjuta upp ”alla demokratiska och sociala reformer”. Den blanquistiska gruppen skisserade till och med en resolution och ”funderade från och med 29 mars på att ställa ett sådant förslag”, men fullföljde det inte eftersom de var övertygade om att de inte kunde få majoritet för det. Författaren tröstar sig med att använda Nationalförsamlingens beteckning ”centralkommitténs diktatur” på den korta perioden mellan revolten och de första Kommunvalen. Men det var en ”godmodig diktatur”, förklarar han. Han uppmärksammar knappt den splittring mellan majoritet och minoritet som ägde rum i maj, eftersom, säger han med avsmak, Kommunen hursomhelst saknade ”medvetna diktatorer”.⁴⁰

Det kunde knappast ha funnits en skarpare kontrast mellan detta blanquistiska program och Marx’ program. Blanquisterna ville ha *diktatoriska* regeringsformer istället för Kommunens demokratiska åtgärder. Föreställningen om en *klassdiktatur* betydde ingenting för dem. De tänkte sig att inrätta en diktatorisk makt i, och följaktligen över, Kommunen själv.

Det blanquistiska perspektivet på en diktatur fick nytt liv när läget för Kommunen försämrades, och en känsla av desperation växte. Den 28 april tog den gamle jakobinen Miot upp förslaget på nytt. Till formen föreslog motionen att det skulle upprättas en femmannaledning, i själva verket en kontrollerande kommission som skulle ta över de nio kommissionerna (regeringsdepartementen). Och den skulle kallas – Kommittén för allmän säkerhet. Till det yttre var det en historisk påmin-

38 Cole, *History of Socialist Thought*, 5 band, London: Macmillan 1955-1965, band 2, s 166.

39 Dommanget, *Blanqui* (1924), fotnot s 27; Mason, ”Blanqui and Communism”, *Political Science Quarterly*, december 1929, s 509.

40 G Da Costa, *La Commune Vécue... (18 mars-28 maj 1871)*, 3 band, Paris: Ancienne Maison Quantin 1903-1905, band 1, s 312, 326 f, 252, 3-37.

nelse. Just under ytan var det en längtan efter att i förtvivlan lämna över ansvaret till en diktatorisk makt.

Ordet ”diktatur” yttrades förstås inte officiellt, men det förnekades eller doldes inte. Den tre dagar långa debatten var för eller emot diktaturen. Kom ihåg att ordet ännu inte hade fått sin moderna betydelse. Det var bara tre fjärdedelar på väg genom 1800-talet. Båda sidor förnekade några despotiska eller auktoritära avsikter. Diktaturen skulle bara – få saker och ting gjorda. En majoritet på 45 röstade för Kommittén för allmän säkerhets diktatur, mot en minoritet på 23.

En del av majoritetens mindre framstående medlemmar var mer framfusiga i att kräva en diktatur. En ville ha ett hårdare styre, bara bestående av tre personer, inte fem. En annan krävde att Kommittén för allmän säkerhet ”skulle utrustas med fullständiga maktbefogenheter som till och med skulle kunna användas mot Kommunens medlemmar”.⁴¹ Till och med anarkisten Elie Reclus lutade åt att gå med på lösningen med en diktatur. Historikern Koechlin skriver som anarkistisk sympatisör, och klagar över andra, men tröstar sig med fallet Lefrançais, som stödde minoritetssidan.⁴²

Minoriteten bildade en opposition mot vad de ansåg vara ett grundläggande övergivande av själva orsaken till Kommunens existens. De ansåg att majoriteten misskrediterade de demokratiska frihetsidealerna. *Vi kämpade för frihet under Bonapartes kejsardöme, sa de – om vi själva kom till makten skulle vi inte förneka det.*⁴³ En första kungörelse från minoriteten efter omröstningen fördömde beslutet eftersom det ”i huvudsak kommer att få till resultat att skapa en diktatorisk makt som på intet vis kommer att bidra till att stärka Kommunen; ... om Kommunen skapade en diktatur, skulle det vara ett veritabelt tillskansande av folkets suveräna rättigheter ...”⁴⁴

Minoriteten blev ännu mer förbittrad när majoriteten avskedade en del av dess mest dugliga män från deras poster – Varlin, Vermorel, Longuet och andra. När ”diktatorerna” stängde tidningar kom nya prov på våldsamma känslöyttringar. Den 15 maj utfärdade minoriteten en deklARATION, som började:

... Kommunen har av sagt sig sin makt till en diktatur, som har givits namnet Kommittén för allmän säkerhet. Majoriteten har med sin röst förklarat sig vara oansvarig. Minoriteten försäkrar tvärtom att Kommunen är skyldig den revolutionära rörelsen att acceptera alla ansvarigheter. Vad gäller oss själva hävdar vi rätten att svara för våra handlingar utan att gömma oss bakom en överväldig diktatur.⁴⁵

Och minoriteten tillkännagav att dess medlemmar drog sig tillbaka från deltagande i Kommunens råd och skulle ägna sig åt sina arrondissement.

Det var försent för allt och alla. Precis när Kommunen splittrades i majoritet och minoritet inledde Versailles sitt slutgiltiga militära angrepp mot Kommunen. Splittringens politiska innebörd utvecklades aldrig vidare, eftersom Kommunen tvingades kämpa för sitt liv. ”Diktatorerna” var ända från början maktlösa. Om de hade varit värda något från början, skulle inte diktaturen ha verkat vara så

41 Från debatten i Kommunen, citerade i Edwards, *The Communards of Paris, 1871*, London: Thames & Hudson 1973, s 87, 89.

42 Koechlin, *Die Pariser Kommune des Jahres 1871 in Bewusstsein ihrer Anhänger*, Mulhouse 1950, s 125 f.

43 Lissagaray, *History of the Commune of 1871*, New York: Monthly Review Press 1967, s 243.

44 Citerat i Edwards, *The Communards of Paris*, s 92.

45 Citerat i Lissagaray, *History of the Commune*, s 287; även i Edwards, s 93 f.

lockande, ens som ett knep.

Även om linjen mellan majoritet och minoritet inte följde de politiska strömningarna så prydligt, är det uppenbart att blanquisternas och jakobinernas kärngrupp var kärnan i den diktaturvänliga majoriteten, och minoritetens huvuddel utgjordes av medlemmar i internationalen och proudhonisterna. Den mest framträdande avhopparen var den ledande blanquisten Tridon, som gick över till minoriteten den 15 maj.

Det fanns ett annat tydligt samband. Det fanns några få personer i ledningen som hade en sorts relation till Marx eller stod nära hans uppfattningar. Närmast stod Serrailier, som i själva verket hade skickats till situationen av internationalens Generalråd och av Marx personligen. Serrailier gav ända från början minoriteten ett ståndaktigt stöd. Frankel var den Kommunledare som hade skrivit till Marx om råd om socialiseringar (i landsflykten skulle han grunda den ungerska rörelsen och stå nära Marx). Frankel stödde minoriteten. Av alla proudhonister beskrivs ibland Varlin som halvmarxist, inte på grund av några band till Marx utan på grund av att hans tänkande var mest utvecklat. Varlin var med minoriteten. Det sammanfattande påståendet att de bästa och mest avancerade socialisterna i Kommunen stödde minoriteten är i stort sett sant, även om det finns utrymme för klander.

Med denna bakgrund är det överraskande att det inte går att hitta några väsentliga kommentarer om splittringen mellan majoriteten och minoriteten i Marx' eller Engels' bevarade skrifter eller korrespondens.* Kanske alla sidor bland emigranterna motvilliga att diskutera frågan igen efter revolutionen och väcka upp fientligheten. Ändå måste det ha förekommit samtal: de nämnda medlemmarna i minoriteten (utom Varlin som dödades under striderna) stod nära Marx i Generalrådet. Vaillant, som framträdde som blanquistisk ledare i landsflykten, var också aktiv i Generalrådet. Det är synd att vi inte känner till hur diskussionerna gick.

Så när Kommunen föll i ett blodigt nederlag mot Versailles-staten, splittrades den mitt itu kring frågan om diktatur. Tvistefrågan var inte Kommunens diktatur, utan *en diktatur i och över Kommunen*.

Minoriteten hade inte gått mot "diktatur" i allmänhet, den avvisade *denna* diktatur. Om de stridande sidorna skulle komma överens när de återsamlades i landsflykt, så skulle det hjälpa att betona denna gemensamma grundval. Omständigheterna var nya, men återigen fanns det en speciell anledning att ställa Marx' specifika uppfattning om *klassdiktaturen* mot den blanquistiska och jakobinska uppfattningen om en diktatur över själva revolutionen.

Marx skrev sitt försvar av Kommunen, *Pariskommunen*, medan Kommunens styrkor fortfarande kämpade. Det kunde inte vara, och var inte, bara ett försök att göra en historisk sammanfattning. Det var ett slag under den sociala kamp som inleddes kring det mäktiga upproret. När han skrev manifesten hade han ännu inte haft någon kontakt med den blanquistiska strömningen på två decennier. Denna kontakt upprättades när kommunflyktingarna började strömma in i London.

---

* Marx' anteckningsbok med pressutdrag för april-maj innehöll ett citat från Kommunens tidning *Le Cri du Peuple* (17 maj) om minoritetens deklaration från 15 maj. Marx kopierade början av uttalandet, inklusive hänvisningen till "diktatur". (Marx, *Notebook on the Paris Commune. Press Excerpts & Notes*, Berkeley: Independent Socialist Press 1971, s 150.)

Kapitel 18 Marx och blanquisterna efter Kommunen

Från och med mitten av 1871 strömmade kommunflyktingar in i London, inklusive många blanquister. För första gången kom ett antal av dem i oavbruten kontakt med Marx och hans krets av anhängare och med internationalens Generalråd.

1. *Blanquisterna och Internationalen*

Före Kommunen hade blanquisterna hållit sig undan från Internationalen i Frankrike eftersom den från början dominerades av proudhonisterna. När Internationalens första kongress planerades till Genève i september 1866 beslutade blanquisterna att skicka en delegation – ”med uppgiften”, säger Da Costa, ”att fördöma denna försvagning av socialismen och förhindra att majoriteten av arbetarna gick i denna fälla”.¹ Med andra ord som ett fientligt och splittrande besök.

Den blanquistiska delegationen leddes av advokaten Protot. Blanquis högsta ställföreträdande, Tridon, reste också till Genève, men i sista ögonblicket fick han med sig en order från Blanqui att avstå från att delta i kongressen. Protot protesterade kraftfullt, och förkunnade att han hade åtagit sig att företräda anhängarna i Paris. Han krävde envist att få delta. * Han deltog förvisso lika splittrande som planerat. Blanquisterna förblev under de kommande åren fientligt inställda till Internationalen.

Marx hade innan detta försökt hitta en uppförandekod så att proudhonisterna och blanquisterna skulle kunna samexistera i den franska Internationalen. En sådan utveckling skulle inte bara ha stärkt Internationalen enormt utan också ge en motvikt mot proudhonisterna. Den 22 april 1866 skrev Paul Lafargue till Blanqui via dr Watteau (som sa till Blanqui att åtgärden enligt hans uppfattning inspirerades av Marx).² Trots misslyckandet i Genève försökte Marx igen 1867, med lika liten framgång i att förändra Blanquis åsikt.³

Det fanns uppenbarligen vissa förhoppningar att kongressen i Bryssel 1868, där proudhonisterna besegrades i frågan om kollektivisering, skulle göra blanquisterna mer gynnsamt inställda. I ett brev till Engels konstaterade Marx att ”Blanqui var närvarande under hela kongressen i Bryssel”,⁴ men denna rapport verkar inte ha stämt. Trots att Internationalen vid denna tidpunkt växte snabbt i Frankrike under förhållanden av brutala förföljelser från regeringens sida, avvisade Blanqui alla relationer till arbetarrörelsen som sådan – på grund av att den inte var tillräckligt revolutionär.⁵ På så sätt dömde han sin grupp till att förbli en alltmer ovidkommande sekt.

Dessa händelser kanske återspeglades i ett antal förändringar Marx gjorde i texten i sin *Adertonde Brumaire*, då detta verk kom i en andra upplaga 1869. Del 1 hade talat om ”Blanqui och hans

1 Da Costa, *Les Blanquistes*, s 17.

* Da Costa noterar att detta var den första gången då Blanquis order inte bara hade ifrågasatts utan också trotsats. Det blev en våldsamt reaktion i Paris. Ett möte sammankallades för att få Protot utesluten för att ha brutit ”disciplinen”, med Tridon som ledare för jakten. Det var vid detta möte som polisen gjorde en räd (se kapitel 9). (*Ibid*, s 18 f. Se ovan, kapitel 9, avdelning 2, s 109.

2 S Bernstein, *Blanqui*, s 293.

3 *Ibid*, s 303-305.

4 Marx, ”Brev till Engels”, 25 september 1868, Marx/Engels, *Werke*, band 32, s 165.

5 Se sammanfattningen av Blanquis uppfattningar om detta i S Bernstein, *Blanqui*, s 305-307.

kamrater” som ”det proletära partiets verkliga ledare, de revolutionära kommunisterna”, men den andra upplagan strök ”de revolutionära kommunisterna”. I del 7 utelämnades två viktiga stycken som innehöll en hänvisning till Blanqui som verkade upprepa 1851 års skål, men denna hänvisning kanske inte var orsaken till strykningen.⁶

Marx’ förord till den andra upplagan förklarade att han bara hade reviderat texten genom att ”stryka numera obegripliga anspelningar”,⁷ men i synnerhet den första förändringen verkar återspegla en känsla av större politisk distans till blanquisterna.

2. Marx och emigranterna

De blanquistiska flyktingarna omgrupperade sig i London. Bland de ledare som nämndes i Da Costas uppräkningslista fanns Vaillant, Eudes och Granger, plus Gois, Edmond Levraud, Ranvier och dr Regnard. Ett bakgrundsfaktum lades fram av Engels i sin artikel från 1874:

Dessa blanquister är nu inte något som skall likna en efter Blanqui benämnd grupp – endast ett par av de 33 undertecknarna av det här programmet har väl någonsin talat med Blanqui –, utan eftersom de vill verka i dennes anda och i dennes tradition.⁸

Det politiska livet i London gjorde ett avsevärt intryck på de blanquistiska emigranterna på flera sätt.

(1) Marx’ *Pariskommunen* möttes av starka fördömanden av det respektabla England och fick således framgångar delvis på grund av dessa dispyter. I samma omfattning erkände kommunarderna det som det kraftfullaste litterära slaget till försvar för Kommunen. I världens ögon var Marx deras förkämpe.

(2) I månader bestod en stor del av Marx’ arbete av massiva hjälpinsatser för de flyktingar som strömmade över Kanalen. Han arbetade med en hjälpkommitté för att skaffa pengar, jobb och all sorts bistånd. Flyktingar från alla schatteringar kom hem till honom för hjälp.⁹

Man kan anta att detta arbete inte bara orsakade välvilja utan också ledde till politiska diskussioner med emigranterna. Vi kommer att få se en del exempel.

(3) Generalrådet införlivade ett antal blanquistiska kommunarder i sina led, inklusive Edouard Vaillant, Gabriel Ranvier, Antoine Arnaud, Frédéric Cournet och Jules Johannard. I Generalrådet jobbade de givetvis nära med Marx. Andra blanquister blev också bekanta med Marx, även om de inte var medlemmar i Generalrådet: Constant Martin, Eudes, Regnard och andra.¹⁰

Av alla dessa steg Vaillant så småningom fram som den ledande figuren. Tridon dog i Belgien. Blanqui själv satt som vanligt i fängelse (1871-1872 satt han i tur och ordning i Cahors, Château du

6 Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, på marxistarkiv.se, s 7. För förändringarna i engelska upplagorna, se Marx/Engels, *Collected Works*, not s 110 och not s 183. Varken Marx/Engels, *Werke*, eller *Selected Works*, noterar de redaktionella förändringarna. [Svenska upplagan innehåller inte de strukna delarna – öa.]

7 *Ibid*, s 1.

8 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

9 För en föga känd redogörelse för Marx’ flyktinghjälp, se Czobel & Kahn, *Karl Marx as Labor Defender (1848-1871)*, New York: Labor Defender, c:a 1933, del 2, s 31 ff.

10 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 393 f.

Taureau i Morliax, Versailles-fängelset och Clairvaux). Eudes var nästa i hierarkin men var mycket mindre kunnig än Vaillant, som emellertid var en relativ nykomling. En stor skillnad var att Vaillant, som hade utbildat sig i Tyskland, var präglad av Marx' socialistiska idéer.*

I sin inledning till *Pariskommunen* från 1891 skulle Engels komma att anmärka: ”Blott ett fåtal [av blanquisterna] hade genom Vaillant, som kände den tyska vetenskapliga socialismen, kommit till större principiell klarhet.”¹¹

(4) Vid denna tidpunkt var blanquisterna i Generalrådet allierade med Marx mot den bakunistiska fraktionen och dess kampanj för att ta över Internationalen. (Denna allians varade bara fram till Haag-kongressen.) Under denna kamp tvingades blanquisterna, som traditionellt hade hånat teoretiska frågor, oundvikligen följa Marx' politiska ledning och resonemang, och under denna process lära sig en del.

(5) Marx' två franska svärsöner, Charles Longuet och Paul Lafargue, kände båda till Blanqui och blanquisterna och hade arbetat med dem vänskapligt. Lafargue var ingen blanquist (eller före detta blanquist) utan snarare en beundrare av den Gamle mannen.¹² Trots sin avsaknad av revolutionär glöd hade Longuet varma känslor för Blanqui, speciellt efter sina samtal med den Gamle mannen på sjukhuset i Necker 1865,¹³ och betraktade även Vaillant som en vän.¹⁴ Både Lafargue och Longuet befann sig i en ställning där de kunde fungera som medlare.

3. *Blanquisternas splittring*

1872 knäcktes Internationalen av två påfrestningar. Det främsta och också mest kända trycket kom från kampen mot bakunisternas försök att ta över. De blanquistiska delegaterna arbetade tillsammans med Generalrådet mot de bakunistiska intrigmakarna. Men blanquisterna var absolut lika snabba att förkunna att de ville göra Internationalen till den ”revolutionära organisation” som den borde ha varit från början, det vill säga omvandla den till en blanquistisk sekt.

Marx' förslag att flytta Generalrådets centrum från London till New York motiverades (tveklöst) av en önskan att hålla det borta från blanquisternas händer nu när bakunisterna hade slagits tillbaka. Om bakunisterna hade smitt ränker i hemlighet för att ta över Internationalen genom att infiltrera, så var blanquisterna inte mindre beslutsamma att ta över den öppet. Det är förstås inte alls säkert att de kunde ha lyckats mot den gamla koalitionen i Generalrådet under ledning av Marx, men det som hägrade för Marx var i bästa fall ett andra ödeläggande internt krig som säkert skulle lämna organisationen i spillror om den överhuvudtaget skulle finnas kvar. Förflyttningen till New York var ett försök att rädda *något* av Internationalen från blanquisterna.

* Dommanget säger att Vaillant gjorde ”proletariatets diktatur” ”mer exakt” med formuleringen ”proletariatets opersonliga diktatur”. (*Ibid.*, s 171.) Dommanget anger ingen källa eller datum för denna information och låter fantasin datera det efter eget gottfinnande, men Vaillant kan i själva verket inte ha använt detta uttryck förrän efter sina kontakter med Marx. Det finns inte i någon av de blanquistiska deklARATIONERNA som diskuteras i detta kapitel.

11 Engels förord till Marx, *Pariskommunen*, s 5.

12 Se Dommanget, *Idées Politiques...*, s 391, 395 f och redaktörens efterord i Engels & Lafargue, *Correspondence*, band 3, s 347.

13 Dommanget, ”Les Blanquistes dans l'Internationale”, i *La Première Internationale, l'Institution, l'Implantation, le Rayonnement*, Paris: Editions du CNRS 1968, s 142.

14 Longuet, ”Marx et la Commune”, i *Le Mouvement Socialiste*, 15 januari 1901, vol 5, nr 50, s 71.

Det var också så blanquisterna såg det. De reagerade några dagar efter kongressen i Haag med ett manifest, *Internationale et Révolution*,¹⁵ som tillkännagav att de lämnade Internationalen på grund av dess otillräckligt revolutionära karaktär. Under det följande året försökte de förnya relationerna till det som var kvar av blanquisterna i Frankrike och räknade med att återupprätta en egen grupp. I juni 1874 gav de, under namnet Commune Révolutionnaire, ut en propagandapamflett som presenterade en blanquistisk principdeklaration: *Aux Communeux*.¹⁶

I båda dessa programmatiska uttalandena fanns det anspelningar på ”proletariatets diktatur”.

Det visar inte att den blanquistiska gruppen hade blivit marxistisk, utan bara att deras mycket torftiga teoretiska redskap hade färgats av en del av Marx’ idéer. Under denna period sa Engels mer än en gång, både offentligt och privat, att de nya blanquistiska programmatiska uttalandena hade klätts upp i marxistiska idéer. Han skrev till Sorge om den första pamfletten:

Blanquister. Har givit ut en pamflett, *Internationale et Révolution* ... Förklara varför de lämnade Internationalen, som sägs ha dödat sig själv genom att deportera Generalrådet till New York. Kommer att bilda ett eget sällskap och håller redan på att bilda en klikk i Frankrike ... [De ”Rena” som de kallar sig] låtsas vara *Commune Révolutionnaire* alldeles på det gamla sättet. Du kommer att ha roligt att läsa den lilla broschyren där Vaillant alldeles på allvar förklarar våra ekonomiska och politiska principer som blanquistiska upptäckter... Även om de är harmlösa så ska de ändå inte få möjlighet att inleda fler gräl ...¹⁷

Påföljande år hade han med en anmärkning om det blanquistiska programmet i sin bok *I bostadsfrågan*. Vi kommer att citera det stycket mer fullständigt nedan, som plats 7a. Det räcker att nämna att blanquisterna ”nästan ordagrant, [anammade] den vetenskapliga tyska socialismens åsikter om nödvändigheten av proletariatets politiska aktion och proletariatets diktatur som en övergång till avskaffandet av klasserna och därmed även av staten”.¹⁸

Detta säger rent ut att det Londonblanquisterna hade lånat från marxismen var åsikten om proletariatets diktatur. (Det är av speciellt intresse för de personer som, likt Postgate, såg dessa pamfletter som bevis på blanquisternas ansvar för ”proletariatets diktatur”.¹⁹)

I sin artikel ”De blanquistiska Kommunflyktingarnas program” från 1874 förklarade Engels i vilken omfattning de hade ”marxifierats”, samtidigt som han klargjorde att deras i grunden blanquistiska politik var oförändrad. Efter att ha kritiserat den första punkten i deras program, en högröstad ateism, säger han:

Den andra punkten i programmet är kommunismen. Här känner vi oss redan mycket mer hemmastadda, eftersom båten vi seglar i här, heter: ”Kommunistiska partiets manifest”, offentliggjort i februari 1848. Redan hösten 1872 hade de fem blanquister som brutit sig ur Internationalen bekänt sig till ett socialistiskt program, som i alla väsentliga punkter motsvarar det nuvarande inom den tyska kommunismen, och begrundat sitt utträde endast med det att Internationalen vägrade att medverka i en revolution på dessa fems sätt. Nu adopterar de trettiofem råd detta program med hela dess materialistiska historieuppfattning, även om

15 *Internationale et Révolution, à propos du Congrès de la Haye*, Par des réfugiés de la Commune, London 1872.

16 Denna pamflett finns i sin helhet i Da Costa, *Les Blanquites*, s 44-51; även i Louise Michel, *La Commune*, Paris 1898, s 413-423, där den är daterad.

17 Engels, ”Brev till Sorge”, 16 november 1872, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 538.

18 Engels, *I bostadsfrågan*, på marxists.org. Se nedan plats 7a, kapitel 19, s 253.

19 Angående Postgate, se kapitel 2, avdelning 3, s 33 f.

överförandet av denna till blanquistisk franska låter ett och annat övrigt att önska, i den mån som "Manifestet" inte bibehållits tämligen ordagrant, ...

Det följer ett antal kritiker, sedan –

Tillräckligt så. Genom alla flyktingsdumheter och genom alla försök, vilka slagit över i det komiska, att ... framstå som förskräcklig, kan man inte lägga märke till några väsentliga framsteg i det här programmet. Det är det första manifest, vari *franska arbetare bekänner sig till den nuvarande tyska kommunismen*... Att ha fått dem dithän är *Vaillants* obestridliga förtjänst, som varit en av undertecknarna och som, vilket är känt, grundligt känner till det tyska språket och den tyska socialistiska litteraturen. Men de tyska socialistiska arbetarna, ... kommer i alla fall att få lov att anse det vara ett gott tecken, om franska arbetare antar korrekta teoretiska grundvalar, även om de kommer från Tyskland.²⁰

Jag tror att Engels, av uppenbara skäl, här överdrev klarheten i de blanquistiska pamfletterna.

4. De nya blanquistiska formuleringarna

Att blanquisterna antog ”proletariatets diktatur” var ett av de nya kännetecknen hos deras program. Att det var en *ny* åsikt bland blanquisterna sa de praktiskt taget själva i stycket om ”proletariatets diktatur” i *Internationale et Révolution*. Proletariatet, säger pamfletten, måste bilda ett ”parti av proletärer” för en

skoningslös kamp utan vapenvila, som kommer att upphöra först när proletariatet, erövrar den politiska makten och med hjälp av en diktatur knäcker det gamla samhället och skapar beståndsdelarna till ett nytt.

Här lades en fotnot till, och den löd så här:

När vi formulerade denna sanning, som har blivit självklar sedan 18 mars [Kommunupproret 1871], att det var nödvändigt för proletariatet att erövra den politiska makten med våld för att förverkliga den sociala revolutionen, så väntade vi oss inte att vår tanke skulle misstolkas.

(Detta inleder ett stycke som riktas mot bakunisterna.) Att datera denna ”självklara” sanning till 18 mars hade givetvis bara betydelse för blanquisterna, eftersom Marx och Internationalen hade formulerat den långt dessförinnan. Som Engels hade sagt i sitt brev, utropade blanquisterna det nu bara som sin egen upptäckt.

I samma fotnot hade blanquisterna med ett längre uttalande om formuleringen ”diktatur”:

Men för att uppnå denna befrielse av arbetarna, detta avskaffande av klasserna, den sociala revolutionens mål, måste bourgeoisien berövas sina politiska privilegier, med hjälp av vilka den bevarar alla de andra privilegierna. Under en period av revolutionär diktatur måste proletariatet använda denna makt, som hittills har riktats mot det, för att befria sig själv. Det måste vända samma vapen som hittills har använts för att förtrycka det mot sina fiender. Och först när det har gjort rent hus med dessa institutioner, de privilegier som utgör dagens samhälle, kommer proletariatets diktatur att upphöra när den inte längre har något mål, avskaffandet av alla klasser gör att den enda klassens regering försvinner av sig själv. Då kommer både grupper och individer att bli oberoende, då kommer den federation – ett resultat av segern och inte ett medel för den – den *anarki* som segern orsakar, att förverkligas, en anarki som under kampen är

20 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktningarnas program*, på marxists.org.

desorganisation och misslyckande när den inte är förräderi eller dårskap.²¹

I ett tillägg till pamfletten nytrycktes den resolution som de blanquistiska ledarna hade lagt fram inför Haag-kongressen den 5 september 1872, och som föreslog deras eget program. Som ett sidospår till resolutionens språk står följande:

I betraktande av ... att avstå från politiska handlingar är motsatsen till arbetarklassens främsta plikt: erövringen av den politiska makten har till mål att med hjälp av proletariats diktatur göra rent hus med det gamla samhället och skapa beståndsdelarna till det nya samhället....

Vid samma kongress i Haag använde Vaillant frasen i ett tal, och sa att ”under proletariats diktatur måste de besuttna klasserna hållas nere [*courber*]”.²²

I den programmatiska pamfletten *Aux Communeux* från 1874 fanns begreppet i ett stycke som förklarade varför ”vi är revolutionärer” och måste störta systemet med våld:

Därför att vi inser att man måste erövra den politiska makt som bourgeoisien svartsjukt bevakar för att vidmakthålla sina privilegier. Ty under en revolutionär period då det nuvarande samhällets institutioner måste krossas måste proletariats diktatur upprättas och försvaras tills det i det befriade samhället inte längre finns några andra än det nya samhällets jämlika medborgare. Som rörelse framåt mot en ny, rättvis och jämlik värld är revolutionen själv bärare av sin egen lag, och allt som står i vägen för dess seger måste krossas.

Vi är revolutionärer, vi vill ha Kommunen, ty i den framtida Kommunen ser vi, precis som i Kommunen 1793 och 1871, inte en stads själviska strävanden utan revolutionens seger i hela landet: Kommunrepubliken. Ty Kommunen är det revolutionära proletariats beväpnat med en diktatur för att ödelägga alla privilegier, för att krossa bourgeoisien.²³

Även om föregående stycke uppenbarligen tillbakavisar Paris' diktatur över landet och på så sätt vittnar om Vaillants nya inflytande, så har det blanquistiska programmet kvar tanken om *minoritetens* diktatur. Längre fram får vi ett våldsamt angrepp mot ”bedrägeriet med allmän rösträtt” och argumentet att under inga villkor får ”den revolutionära minoriteten abdikera inför majoritetens genomsnittliga, förvrängda uppfattning, som har påverkats av okunskap och privilegier”.

Fasthållandet vid den blanquistiska minoritetens diktatur var ännu mer uppenbar i *Internationale et Révolution* från 1872, där vi, utöver det blygsamma förslaget att Internationalen borde bli något som var väldigt likt ett blanquistiskt sällskap, kan läsa att

Proletariats revolutionära minoritet i städerna kan alltså bara lita till sig själv. Det är upp till den att uppväga sin numerära underlägsenhet med sin organisering och energi. Bara till detta pris kan den åstadkomma revolutionen, och medan den väntar på att vinna dem till sin sida paralysera den tröga och fientliga massan...²⁴

Blanquisternas anammande av begreppet ”proletariats diktatur” gjorde givetvis inte att andra glömde bort att dessa personer alltid hade förespråkats en partidiktatur över folket. Ett av svaren på blanquisternas pamflett från 1872 kom från Cluseret, en vänstersinnad militär som hade stridit med Garibaldi, unionisternas armé i Amerika och de irländska fenierna innan han deltog i Kommunen, där han en kort tid och utan att bli känd ledde krigsdepartementet.

21 *Internationale et Révolution*, s 5.

22 Citerat i Guillaume, *L'Internationale. Documents et Souvenirs (1864-1878)*, Paris 1905-1910, band 2, s 328.

23 Citerat i Da Costa, *Les Blanquistes*, s 48 f.

24 *Internationale et Révolution*, s 11.

I en lång artikel, ”L’Internationale et la Dictature”, i Genève-tidningen *Egalité* i december 1872, angrep Cluseret blanquisterna för att de låtsades vara ledare för Internationalen. Han poängterade att de bara hade valts till Generalrådet som symboler eller representanter för Kommunen. De klagade på att Internationalen ”inte kunde bli den mäktiga hävstång som vi önskade”: ni förstår, de vill bara använda Internationalen som sin egen ”hävstång” eller sitt eget verktyg. ”Som maktens barn kan dessa herrar bara förstå diktaturen.” Här, sa han hånfullt, har vi män som inte har något annat bakom sig än nederlag och oduglighet, men som ändå kräver vårt förtroende... Hans polemik mot diktaturen utgick från att den betydde den traditionella jakobinska diktaturen. Den nya formuleringen nämndes inte.²⁵

5. Delahayes formulering

Det finns ett intressant tecken på hur långt begreppet ”proletariatets diktatur” färdades under denna period, i alla fall i kommunardernas emigrantkretsar i London. 1874 dök det inte bara upp i blanquisternas manifest utan också i en programmatisk pamflett som givits ut av en helt annan del bland de franska emigranterna, vars mest framträdande medlem var Victor Alfred Delahaye.*

Delahaye var 20 år yngre än Marx, och var en mekaniker som hade varit aktiv i den franska rörelsen sedan slutet av 1850-talet. När Kommunrevolten bröt ut var han ordförande för mekanikernas fackförbund, som antog ett uttalande som förespråkade en socialistisk omorganisering av produktionen. Han arbetade också i Kommunens kommissioner. Under sin landsflykt i London blev han medlem i Internationalens Generalråd. Där lutade han åt högern – åtminstone nämnde Marx i maj 1872 att Delahaye stödde Hales’ fraktion, med kommentaren att Generalrådets andra kommunardmedlemmar hade en negativ uppfattning om honom.²⁶

I augusti 1872 hade Delahaye en ledande roll under bildandet av en grupp bland emigranterna: Comité Révolutionnaire du Prolétariat. Två år senare, i oktober 1874, gav denna grupp ut ett program *A la Classe Ouvrière*.²⁷

Gruppen tänkte sig helt klart att bilda ett ”arbetarnas socialistiska massparti”, utan någon anstrykning av blanquisternas hemliga sällskap. Alla de nio undertecknarna identifierade sig som arbetare (hantverkare). Organisationen skulle vara ”sammansluten nationellt och internationellt” och bedriva ”parlamentariska politiska aktioner för arbetarkandidater”. Dess ”viktigaste agitationsmedel” skulle vara ”val, strejker och antireligiös propaganda”. Pamfletten uppgav noga vad som skulle hända efter erövringen av makten:

Vad gäller regeringens utformning anser vi, även om vi i princip är federalister, att arbetarklassens diktatur är oundgänglig, åtminstone under omvandlingsperioden, för att upprätta ett samhälle som grundar sig på social jämlikhet. Vi är övertygade om att de medel som tjänar den borgerliga minoriteten så väl för att förtrycka oss, med större förnuft skulle kunna hjälpa arbetarmajoriteten att befria sig själv.²⁸

25 Cluseret, ”L’Internationale et la Dictature”, *L’Egalité*, 18 december 1872, nr 22-23, s 7-8.

* Denne man döps i ett antal verk felaktigt till Pierre Louis Delahaye, inklusive Marx/Engels *Werke*. Informationen i denna avdelning grundas till största delen på noteringen om V A Delahaye i Maitrons *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*. Delahayes riktiga namn har nyligen bekräftats i *New Mega*.

26 Marx, ”Brev till Sorge”, 29 maj 1872, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 481.

27 *A la Classe Ouvrière. Par le Comité Révolutionnaire du Prolétariat*. London, innehållet daterat 1 oktober 1874.

28 *A la Classe Ouvrière*, s 11.

Trots att denna formulering till skillnad från blanquisterna förutsatte en arbetarmajoritet, så är det troligt att denna grupp med ”diktatur” menade diktatoriska avvikelser från demokratiska former och metoder. Men varken det ena eller andra klargörs. Längre fram krävde programmet som revolutionen skulle föra vid makten bland annat följande aktioner för att tillämpa ett program att omedelbart ”avskaffa de enskilda och privata ägodelarna”:

Organisera revolutionens armé, finanserna, polisen, skolorna. Krossa den klerikalt borgerliga reaktionen på hemmaplan.

Förbered för att besegra den utländska koalitionen utomlands.

När marken är röjd, när bourgeoisien och dess institutioner fullständigt har krossats, kommer naturligtvis regeringens utformning bara att vara en detalj, en administrativ fråga.²⁹

Gruppen existerade till synes inte länge. Delahaye återvände efter amnestin till Frankrike, blev under 1833-1838 Radikal (dvs. icke socialistisk) ledamot av kommunfullmäktige i Saint-Ouen, medlem i regeringens arbetskommission och 1890 regeringsdelegat till den Internationella arbetarkonferensen i Berlin. Därefter dekorerades han med Hederslegionen. Jag nämner detta ledsamma slut eftersom det redan var underförstått i hans politik när Marx upptäckte att han röstade med Hales, och just innan han kom ut för ”arbetarklassens diktatur”.

Delahaye försökte utarbeta en reformistisk lösning på rörelsens problem, och de diktatoriska former han tänkte sig måste för honom främst ha verkat lämpliga. (Diktatur har mer släktskap med en strävan efter effektivitet än en längtan efter absolut makt.) Hans program från 1874 vittnade framför allt om hur formuleringen ”proletariatets diktatur” under denna period var utbredd bland kommunarderna.

---

29 *Ibid*, s 14.

Kapitel 19 Marx och Engels under den andra perioden

Det föregående kapitlet har visat hur ”proletariatets diktatur”, åtminstone som fras om än inte idé, spred sig bland kommunardemigranterna i London. Precis som under perioden efter nederlaget för revolutionen 1848-1849, tvingades Marx återigen diskutera politiska frågor med revolutionärer och så kallade revolutionärer som utgick från den traditionella jakobinska föreställningen om diktaturen.

Återigen – och det är min hypotes – ansåg Marx det mest skolande att ställa sin egen version av ”diktatur” som motvikt, istället för att rakt av avvisa ordet, att argumentera för en *klass*’ diktatur i ordalag som likställde denna diktatur med det allmänt accepterade målet för proletariatet att erövra makten. Under denna period kommer vi att upptäcka att Engels uttryckligen fastställer skillnaden mellan Marx’ syn på ”diktaturen” och den blanquistiska tanken.

Som ett resultat dyker under den andra perioden ”proletariatets diktatur” upp fem gånger i Marx’ och Engels’ produktion – tre gånger hos Marx, två gånger hos Engels.

1. Fallet Vermersch

Först: en händelse som är alltför tveksam för att räknas som en plats. Det är en hänvisning i andra hand till Marx’ tänkande som kommer till oss via Eugène Vermersch, som under Kommunperioden hade varit redaktör för *Le Père Duchêne*.

Vermersch blev efter nederlaget emigrant i London och hade ett samtal med Marx – troligen i mitten av september 1871.¹ Vermersch berättade två år senare om denna konversation i ett brev till Maxime Vuillaume, som publicerade det strax innan Första världskriget. Vermersch uppger att Marx sa till honom att ”samhället är historiskt tvingat att gå igenom arbetarklassens diktatur”.²

Denna uppgivna formulering ger förstås inga särskilda problem. Marx kan mycket väl ha sagt något ungefär som det här till vem som helst av kommunardbesökarna. Men källan är så färgad att den måste behandlas med reservationer.

Vermersch var okänd som redaktör för en ”smutsig blaska” (vanligtvis kallad för det) som fick stor spridning i Paris som en sensationsblaska av värsta sort, som ropade vilt efter blodbad och massgiljotineringar. Tidningens språk kännetecknades av att rutinmässigt använda ”jävla (det ena eller andra)” som svordom i varannan mening eller flera gånger i en enda. Dess främsta förhållningssätt till politiken var hämningslöst skvaller.

I London lanserade Vermersch en annan blaska, *Qui Vive!* När den gick hädan berättade Engels för Liebknecht att den hade ”kvävts av sin egen smörja”, och konstaterade att ”om redaktören Vermersch inte var en provokatör så skrev han i alla fall på ett sådant sätt att den franska polisen inte kunde önska sig något bättre”.³ Av de få skurkaktiga element som kom tillsammans med inflödet av kommunarder, skrev Engels, var Vermersch ”ärkeskurken”.⁴ När denna vanemässiga

1 *Karl Marx; Chronik seines Lebens in Einzeldaten*, Moskva: Marx-Engels-Verlag 1934, s 450.

2 Vermersch, ”Brev till Vuillaume”, 4 september 1873, Vuillaume, *Mes Cahiers Rouge*, Paris 1913 eller 1914, s 57 f.

3 Engels, ”Brev till Liebknecht”, 15 december 1871, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 360.

4 Engels, ”Brev till Liebknecht”, 4 november 1871, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 306. För mer, se även *ibid*, s 344 f, 377, 688.

lögnare hamnade i bråk med blanquisterna talade Engels offentligt om honom som

en viss herr Vermersch, som under Kommunen gav ut "Père Duchêne" en eländig karikatyr av Héberts blad från 1793. Denne ädling svarar på deras moraliska nedrustning, genom att i en pamflett ... skyffla över [dem] med en sällan skådad flora av avträdesord ...⁵

Vermerschs rykte korsade partilinjerna: inte bara blanquisterna utan också den bakunistiska fraktionens ledare Guillaume ogillade honom.⁶

Denna usling är inte bara en tveksam källa i allmänhet, utan brevet i fråga är en brygd av giftigt hat, och det längsta stycket är en rasistisk hymn av hat mot tyskar i ett uppblåst franskt chauvinistiskt skryt. Det följer på ett annat citat som tillskrivs Marx, mot de "latinska raserna", som helt enkelt är absurt. Till och med hans gamla förtrogne, Vuillaume, tog i en fotnot avstånd från Vermerschs rasistiska gormande mot Marx som "pangermanist" – en övning där denna fähund upprepade de liknande rasistiska fantasier som Bakunin spred kring sig under sitt angrepp på Internationalen ungefär vid denna tidpunkt.

Det är tveksamt om något i detta brev går att lita på för något syfte, men det innehåller följande vinjett. Vermerschs brev informerar bittert hans vänner att "efter Kommunen hade Stadshusrackarna [dvs. Kommunledarna], eller de som tas för det, samlats kring Karl Marx", som han kallar för en påve. När han, Vermersch, anlände till London och träffade "X", tog den sistnämnda med honom till Marx' hus. Marx, skrävlar han ganska naivt, var mycket älskvärd och tillbringade mycket tid med att samtala med honom. Men (tilläger han snabbt) han blev förnärad över att pumpas på information eller grillad som en fånge i förhörsbåset. Under denna konversation får vi anspelningen på anmärkningen om "arbetarklassens diktatur". Vermersch befann sig aldrig mer i Marx' hus, säger han.

Det är sannolikt att Vermersch, av förståeliga skäl, i denna redogörelse utelämnade alla omnämmanden av vad Marx egentligen diskuterade under rubriken "diktatur" – nämligen Vermerschs egna åsikter om ämnet. De klargjordes i överflöd under de följande två åren (troligen även innan det men jag har inte hittat några dokument). Vermersch var en oförtruten förespråkare av en sorts diktatur, och hans samtal med Marx ändrade inte hans stil.

I februari 1872 publicerade han ett brev till en fransk deputerad där han förklarade, att innan folket kan regera måste det bli en diktatur.⁷ Påföljande år utvecklade Vermersch vad han menade, i den andra av en rad små broschyrer, denna med titeln *La Dictature*. Hans utgångspunkt var givetvis samma som blanquisternas: folkmassorna är inte "förmögna att leda de allmänna angelägenheterna" ... "när folket kommer till makten blir det enfaldigt, ty det är inte bildat – och följaktligen inga logiker – och därmed är det naturligt godhjärtat ... eftersom varje generation av arbetare utifrån den verkliga politikens synvinkel inte är mer utvecklad än den föregående, får folket ett grymt men rättvist straff för sin okunskap och sitt övermod". Folket måste vara förnuftigt nog "att inse att den uppgift som det inte klarade av att fullfölja själv bör överlämnas till en väl beprövad representant ... som kommer att garantera dess säkerhet". Därför "finns det för det revolutionära folket bara ett sätt

5 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

6 Guillaume, "Brev till Jeanneret", 17 januari 1872, i Jeanneret, "La Correspondence du Peintre G Jeanneret", i *Le Mouvement Social*, nr 51, maj-juni 1965.

7 För detta brev, se artikeln om Vermersch i Maitrons *Dictionnaire Biographique...*, band 9, s 229.

att bli säkert, det vill säga att upprätta en diktatur”.⁸

Han betonade upprepade gånger temat om folkets oförmåga att regera, nästan lika ofta som han citerade Machiavelli. Han ursprungliga bidrag var ett förslag om en diktatur i två faser. Den första diktatorns uppgift var att slå ner kontrarevolutionen med blodigt våld, och han skulle oundvikligen bli ”alltför avskyvärd” i folkets ögon. ”Det diktatoriska uppdragets andra del”, att bygga den nya samhällsordningen, krävde en ”andra diktatur”, följaktligen att en andra diktator tog över. Ta över hur? Det berodde på omständigheterna, men Vermersch var övertygad om att Marats idé att *välja* en diktatur var felaktig (precis som tidigare saknades ”folkets politiska förmåga”, etc.). Diktaturen skulle alltså vara ”våldets belöning”. För att tolka det med Vermersch's ord skulle alltså den mest jävla skoningslösa djungelmördaren visa sig vara lämplig att utöva makten.⁹

Även om Vermersch började med den traditionella jakobinska uppfattningen om diktaturen, styrde han snart i riktning mot de bakunistiska åsikterna. I den sista pamfletten i sin serie, *La Société Secrète*, polemiserade han mot tanken på ett hemligt sällskap genom att förhärliga en diffus föreställning om revolutionär masspontanitet, som han ställde mot allt organiserat ledarskap. Denna pamflett slutade med ett brutalt (eller vermerschianskt), rent förtalande angrepp på den genomgång mot bakunisterna som Internationalen publicerade i mitten av 1873, och som huvudsakligen skrevs av Engels och Lafargue.¹⁰ Det verkar uppenbart att Vermersch funderade på att ta över Bakunins anhängare. Vi har nämnt Vermersch's upprepande av Bakunins tyskfientliga rasistiska agitation, som var en mycket viktig del i ryssens propaganda inför kongressen i Haag. I en annan av sina pamfletter tog Vermersch över den bakunistiska uppfattningen om ”revolutionärt” stråtröveri: ”Låt [folket] plundra, låt dem stjäla, låt dem döda – ... ni [borgarklassen] har gjort dem till rovdjur!”¹¹

Denna representant för revolutionär idioti arbetade förvisso i ett hörn av vad som kan förväxlas med arbetarrörelsen, men hade ändå en viss påverkan på det virrvarr av teorier som spred sig bland emigranterna.

2. Plats 5: Marx' bankettal

Såg Marx Pariskommunen som en ”proletariatets diktatur”?

Denna fråga var länge omtvistad, ty även om det var välkänt att Engels hade satt den etiketten på den (i plats 11), ansågs det under lång tid att Marx hade avstått från att göra det. Bakom tvistefrågan stod tolkningen av begreppet själv. Om det, enligt Marx' uppfattning, betydde varken mer eller mindre än en arbetarstat eller ”proletariatets herravälde”, då skulle Marx givetvis ha kallat Kommunen för omväxlande det ena eller andra. Men om det betydde någon sorts speciell arbetarstat, eller bara en stat som vidtog några speciella ”diktatoriska” åtgärder, då kunde Pariskommunen bara kallas för en ”proletariatets diktatur” efter ett visst resonemang, eller inte alls kallas det eftersom den var ”alltför demokratisk”...

⁸ Vermersch, *La Dictature*, speciellt s 5, 4, 8.

⁹ *Ibid*, speciellt s 13, 15 f.

¹⁰ Vermersch, *La Société Secrète*, s 14 f. (För övrigt har Maitrons *Dictionnaire Biographique...* fel när den hävdar att pamfletten planerades men aldrig publicerades.) För Internationalens framställning, se Marx/Engels, *The Alliance of the Socialist Democracy and the International Working Men's Association*.

¹¹ Vermersch, *Le Droit au Vol*, s 16.

Min tes i denna bok har varit den första av dessa två åsikter. Det var också tesen i min artikel från 1962. Kort efter att den hade publicerats kom band 17 av Marx/Engels' *Werke* ut, och uppmärksammade en hittills okänd rapport om ett tal av Marx. För alla som behövde ett Marx-citat för att lösa frågan, så hade de det där.*

Eftersom Internationalen tvingades skjuta upp den planerade kongressen, höll den i september 1871 en konferens i London,. Direkt efter den hölls som vanligt en bankett. Den utlystes som ett firande av sjuårsminnet av Internationalens grundande, men var också Londonkonferensens avslutande sociala tillställning. Den detaljerade redogörelse vi har är en osignerad artikel som publicerades i *New York World*, med rubriken ”De röda sammanträder ... [etc.]”, och daterad från London.¹²

Det var en gemytlig tillställning där Marx valdes till ordförande med acklamation. I den enda övriga bevarade informationen om banketten, berättade Marx' dotter Jenny för vänner i Tyskland:

Mohr [Marx] utsågs till att vara ordförande för evenemanget (som ni kan tänka er i hög grad mot sin vilja), och hade äran att ha den heroiske polske generalen Wroblewski på sin högra sida. På andra sidan satt Dombrowskis bror. En hel massa medlemmar från Kommunen var närvarande.¹³

Rapporten i *World* sa att banketten hölls ”av Generalrådets medlemmar och ett utvalt sällskap av vänner, de flesta medlemmar och tjänstemän i Pariskommunen”. Marx' korta tal som ordförande rapporterades i viss detalj, inte inom citationstecken utan i ett citat. Det stycke som intresserar oss, om Kommunen, lyder så här:

[Plats 5]

Den sista rörelsen var Kommunen, den största som har genomförts hittills, och det kan inte finnas någon tvekan om det – Kommunen var de arbetande klassernas erövring av den politiska makten. Det finns många missförstånd om Kommunen. Kommunen kunde inte grunda en ny sorts klassregering. När det rådande förtrycket krossas genom att överföra alla arbetsmedel till de produktiva arbetarna, och därmed tvingar alla arbetsföra personer att arbeta för sitt uppehälle, kommer den enda grunden för klassherravälde och förtryck att avlägsnas. Men innan en sådan förändring kan genomföras är det nödvändigt med en proletär diktatur, och det första villkoret för det var en proletär armé. De arbetande klasserna skulle tvingas erövra rätten att befria sig själv på slagfältet. Internationalens uppgift var att organisera och förena arbetarnas styrkor inför den kommande kampen.¹⁴

Således ägde Marx' första dokumenterade användning av begreppet sedan 1852 rum i en inramning som var starkt präglad av en publik som till stor del val blanquistisk. Det fanns många mindre tal och skålar, sa *World*, ”men det namn som fick fart på hela församlingen var Blanquis”.

Jag hävdar att vi, när vi efter två decennier ser Marx återuppliva, eller återanvända, begreppet i *detta* sammanhang, så verkar det bekräfta tesen att Marx' begrepp ”proletariatets herravälde”

* Ett snabbare sätt att avgöra frågan hade Irving Fletcher använt i en bok 1976: han hävdade att Marx' *Pariskommunen* uttryckligen sa att Kommunen var ”proletariatets diktatur” – dessutom med citationstecken. Denna villfarelse diskuteras i specialnot D, avdelning 2.

12 Citaten här kommer från det engelska ursprunget som nytrycktes, med min inledning, i *New Politics*, sommaren 1963, s 130-132 [Marx/Engels, *Werke*, band 17, s 432 f].

13 Jenny Marx (fru Longuet), ”Brev till Kugelmann”, 3 oktober 1871, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 683. Återgivet på engelska i *Labour Monthly*, mars 1957, ”Marx Family Letters”.

14 Se not 12 ovan.

omformulerades till ”proletariatets diktatur” när Marx var tvungen att möta det blanquistiska tänkandet.

Det finns fyra omständigheter att lägga märke till om denna tilldragelse.

(1) Marx’ formulering här var ”proletär diktatur”: den förfranskade formen för ”diktatur”* kan ha berott på att Marx, åtminstone här, talade med det sorts engelska fikonspråk som är så vanligt i hans brev, eller han kanske till och med talade helt eller delvis på franska. Dessutom kan vi hitta formen ”diktatur” hos engelska författare vid denna tidpunkt.§

(2) Det kan inte finnas något tvivel om att Marx använde ”proletär diktatur” om Kommunen. Detta stycke började med ett upprepande av tesen att ”Kommunen var de arbetande klassernas erövring av den politiska makten”, och fortsatte med en genomgång av den tanken.

(3) *Worlds* citat fick Marx att motsägelsefullt säga både att Kommunen representerade ”de arbetande klassernas politiska makt” och att den ”inte [kunde] grunda en ny sorts klassregering”. Marx måste givetvis ha gjort sitt vanliga påpekande att arbetarklassens *stat* eller regering hade till uppgift att påbörja ett klasslöst *samhälle*. Som vanligt beskrev han den ”proletära diktaturen” som ett övergångsstadium till att avskaffa allt klassherravälde: ”innan en sådan förändring kan genomföras ...”

(4) Eftersom detta bankettal är så intressant, är det olyckligt att det exakta datumet för det har varit så oklart. Vanligtvis dateras det till 25 september, eftersom artikeln i *World*, daterades till 26 september och sa att firandet ägde rum ”igår kväll”. Men det tidigare nämnda brevet från Jenny (som enligt *World* var med på banketten) anger datum till 24 september. Jenny kan förvisso ha gjort ett misstag, men å andra sidan är det känt att redaktörer kan ändra (till exempel) ”för två kvällar sedan” till ”igår kväll” för att få artikeln att verka mer aktuell. Jag tror att Jennys datum är mer troligt av två skäl: (a) Konferensen slutade den 23 september, och det vanliga var att hålla banketten påföljande dag; (2) den 24 var en söndag, den 25 en måndag.

Utöver Marx är det svårt att hitta någon som ställde frågan om förhållandet mellan Pariskommunen och de vanliga formuleringarna om ”revolutionär diktatur”, ”folkets diktatur” eller någon annan gynnad diktatur. Enligt Venturi var den ryske revolutionären Lavrov ”en av de första i Europa ... att definiera Kommunen som ett verktyg för proletariatets makt”, som en ”arbetarnas regering” – detta i en artikel som publicerades strax efter att Kommunrevolten bröt ut. Därefter reste han till London, blev bekant med Marx och Engels (med vilka han brevväxlade under många år) och med Generalrådet, och deltog i diskussioner om Kommunen. (Han måste ha talat med Marx om ”diktatur”.) Några år senare, 1879, sammanfattade han sina uppfattningar i en lång broschyr, *Pariskommunen den 18 mars 1871*, och där nämnde han att

Bara Millière hade beskrivit en plan att organisera ”folkets revolutionära diktatur”, i nr 23, 29 och 30 av *Marseillaise*.¹⁵

* ”Diktatur” kan på engelska heta ”dictature” eller ”dictatorship”, där den första formen härletts från franskan – öa.

§ Under påverkan från Kommunen förespråkade Robert Browning, i sin dikt ”Aristofanes försvarstal”

”Att välja de fås styre, men vist och moraliskt högtstående,
Istället för pöbelns diktatur, gycklare och skojare...”

Browning avvisar det han kallar pöbelns diktatur, med andra ord folkligt styre, men hyllar således det vi lutar åt att kalla en oligarkisk diktatur.

Denna redogörelse görs i andra hand och är ganska diffus, men är det enda jag har hittat.

3. Plats 6: Marx om politisk likgiltighet

Nästa gång Marx använde begreppet var i en artikel som skrevs för den italienska socialistiska pressen: Enrico Bignamis årliga *Almanacco Repubblicano per l'Anno 1874*, som gavs ut i Lodi i december 1873. Marx hade skrivit i den omkring ett år tidigare, i december-januari kring årsskiftet 1872-1873. Bignami var redaktör för *La Plebe* och motståndare till bakunisterna (om än på den reformistiska sidan), och värderad allierad till Generalrådet.

Marx' artikel var ett angrepp på proudhonismens politikfientlighet, en viktig måltavla vid den tiden eftersom det var Proudhons teoretiska skrifter (absolut inte Bakunins) som gav näring till Bakunins italienska anhängares anarkistiska ideologi. Artikeln hade rubriken "L'Indifferenza in Materia Politica" (Likgiltighet mot politiska angelägenheter), en rubrik som troligen hade satts av Bignami, som också gjorde den italienska översättningen. (Marx' eget manuskript, troligen på franska, finns inte bevarat.)

Detta stycke var ett av de som Lenin citerade i *Stat och revolution*, och det har därför ofta åberopats och återgivits, men vanligtvis utan någon förklaring av det speciella sammanhanget. Utan sammanhang måste det vara förbryllande.

Artikeln börjar tvärt med ett långt stycke, helt inom citationstecken, som ger sig ut för att föra fram vad en antipolitisk proudhonistisk anarkist skulle säga om han skrev ner sina åsikter öppet och rakt på sak. Med andra ord är denna del ett påhittat tal, som inte ger sig ut för att företräda Marx' åsikter utan måltavlans. Ordet "diktatur" uppträder under loppet av detta fingerade tal, för talaren angriper föreställningen om "proletariatets diktatur" på samma sätt som varje tanke på politiska aktioner eller politisk makt. Det står helt klart om man läser hela artikeln, men om man bara får det citerade stycket, måste man komma ihåg att Marx sätter orden i motståndarens mun.

[Plats 6]

"Om arbetarklassens politiska kamp antar revolutionär form, om arbetarna sätter sin revolutionära diktatur i stället för bourgeoisins diktatur, så begår de ett fruktansvärt principbrott*, ty för att tillgodose sina ömkliga, triviala vardagsbehov, för att bryta bourgeoisins motstånd ger de staten en revolutionär och övergående form i stället för att lägga ned vapnen och avskaffa staten."¹⁶

Han anspelar bara på tanken i förbigående. Den fingerade talaren använder bara ordet "diktatur" som ett annat sätt att säga arbetarnas politiska makt.

Detta betonas genom att de två klassdiktaturerna sätts direkt mot varann, den ena som ett alternativ till den andra, och understryker på så sätt maktens sociala bas istället för en regims politiska former eller metoder. Här används "bourgeoisins diktatur" uppenbarligen som en allmän formulering för

15 Venturi, *Roots of Revolution. A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia*, New York: Grosset & Dunlap 1966, s 453 f.

* Bokstavligen "leso-principio"-brott, parallell till *leso-maestà*, dvs. majestätsbrott.

16 Marx, "Likgiltighet mot politiska angelägenheter", Marx/Engels, *Scritti Italiani*, s 99 [Marx/Engels, *Werke* band 18, s 300]. [Här citerat från Lenin, *Stat och revolution*, på marxistarkiv.se, s 25-26. – öa.]

den borgerliga staten, vilken borgerlig stat som helst, precis som ”[arbetarnas] revolutionära diktatur” används som en allmän formulering för en arbetarstat.

Här ser vi tydligt hur Marx använder ”bourgeoisins diktatur” som ett begrepp *kopplat till* ”proletariatets diktatur”, där det ena ställs mot det andra. Tidigare, till exempel 1850, hade *Klasstriderna i Frankrike* talat om Cavaignacs styre som en ”officiellt erkänd bourgeoisdiktatur” och ”bourgeoisins diktatur med hjälp av sabeln”,¹⁷ men i dessa fall var den allmänna innebörden i ”bourgeoisins diktatur” bara latent.

Denna användning av ”borgerlig diktatur” var förvisso inte okänd i socialistiska kretsar, där det var nog så vanligt att avfärda hyckleri. Vid Internationalens kongress i Genève 1866 hade en rapport av Dupont och Eccarius hävdad att kooperativ kunde ”omvandla lönesystemet och krossa den kapitalistiska diktaturen, som är medvetet fientlig mot kooperativ”.¹⁸ Vid samma kongress anmärkte rapporten om fackföreningspolitiken för övrigt att fackföreningarna skulle kunna bli ”organ för att omvandla lönearbetarsystemet och den kapitalistiska diktaturen”.¹⁹

Att på ett så allmänt sätt ställa ”bourgeoisins diktatur” mot ”proletariatets diktatur” definierar underförstått den senare utifrån den politiska maktens klasskaraktär snarare än speciella regeringsformer.

4. Plats 7: Engels om bostadsfrågan

I hälarerna på Marx’ Italienartikel användes begreppet nästa gång av Engels, i avdelning III av sitt arbete *I bostadsfrågan*. Det är första gången det uppträdde i Engels’ skrifter (om vi inte räknar Engels’ signatur på SUCR-dokumentet, plats 2).

Detta verk publicerades ursprungligen som en artikelserie i Leipzigtidningen *Volksstaat*, till största delen 1872, men de delar som innehåller avdelning III skrevs i januari 1873 och publicerades i februari. Begreppet förekom i två stycken i avdelning III.

Det första tillfället behandlade blanquisterna, och har redan nämnts.²⁰ Orsaken till varför begreppet föll Engels in i detta samband finns i själva stycket, nämligen hänvisningen till det blanquistiska manifestet *Internationale et Révolution*, som hade publicerats 1872. Här är stycket:

[Plats 7a]

... de så kallade blanquisterna proklamerade vid sitt försök att förvandla sig från blott och bart politiska revolutionärer till en socialistisk arbetarfraktion med bestämt program – vilket skett i det av blanquistiska flyktingar i London utgivna manifestet *Internationale et Révolution* – ... nästan ordagrant, den vetenskapliga tyska socialismens åsikter om nödvändigheten av proletariatets politiska aktion och proletariatets diktatur som en övergång till avskaffandet av klasserna och därmed även av staten – åsikter som uttalats redan i *Kommunistiska manifestet* och sedan dess otaliga gånger.²¹

17 Se kapitel 11, avdelning 1, s 150.

18 Puech, *Le Proudhonisme dans l’Association Internationale des Travailleurs*, Paris: Alcan 1907, s 139.

19 Testut, *Le Livre Bleu de l’Internationale. Rapports et Documents Officiels...*, Paris: Lachaud 1871, s 225.

20 Se kapitel 18, s 242.

21 Engels, *I bostadsfrågan*, på marxists.org.

Självklart sa inte Engels att ordet ”diktatur” fanns i Manifestet eller att det hade sagts ”otaliga gånger”. Dessa uttalanden gällde på ett direkt sätt bara resten av formuleringen om ”proletariatets politiska aktion”. Det slående är att Engels behandlade alltihop som en enda förenad tanke. I den meningen daterade *han* tanken om ”proletariatets diktatur” till Manifestet, där uttrycket inte finns.

Det andra stycket är intressant av ett liknande skäl. Här polemiserade Engels mot en proudhonist, som han just hade citerat:

[Plats 7b]

Vännen Mülberger konstaterar således följande:

a) ”Vi” bedriver ingen ”klasspolitik” och eftersträvar inget ”klassherravälde”. Men det tyska socialdemokratiska arbetarpartiet bedriver, just *därför att* det är ett *arbetarparti*, nödvändigtvis ”klasspolitik”, arbetarklassens politik. Då varje politiskt parti har till syfte att erövra herraväldet i staten, eftersträvar det tyska socialdemokratiska arbetarpartiet med nödvändighet *sitt* herravälde, arbetarklassens herravälde, således ett ”klassherravälde”. För övrigt har *varje* verkligt proletärt parti, alltifrån de engelska chartisterna, alltid uppställt klasspolitiken, organiserandet av proletariatet som självständigt politiskt parti, som första villkor och proletariatets diktatur som närmaste mål för kampen. I och med att Mülberger förklarar detta vara ”löjligt” ställer han sig utanför den proletära rörelsen och inom den småborgerliga socialismen.²²

Det som är slående är Engels’ antagande att ”proletariatets diktatur” inte har någon som helst *speciell* innebörd annat än att upprätta arbetarklassens ”herravälde”. Det står utom allt tvivel genom det av Engels understrukna direkta uttalandet att *varje* verkligt proletärt parti med nödvändighet står för det, inklusive chartisterna, och *alltid** har fört fram det. Anspelningen på chartisterna förklaras tillräckligt i kapitel 8.²³

Detta uttalande talar i sig själv sitt tydliga språk om Engels’ uppfattning om ”proletariatets diktatur” och vederlägger på egen hand en hel del av det som har skrivits om det. Det är obegripligt för alla som tror att det finns en speciell ”teori om proletariatets diktatur” hos Marx och Engels, en ”teori” utöver att arbetarstaten är ett förkroppsligande av proletariatets politiska makt. Vid sådana tillfällen blir myten om Engels mot Marx mycket praktisk.

I samma verk ser vi för övrigt att Engels ansåg det vara en taktiskt ointressant fråga om proletariatet vid makten

skall ta produktionsinstrumenten, råvarorna och livsförnödenheterna i besittning med våld, om det omedelbart skall utbetala gottgörelse för dem eller om det skall köpa till sig äganderätten till dem medels successiva avbetalningar.²⁴

Det låter inte särskilt ”diktatoriskt”. Men det är välbekant att Marx var överens med denna avspända inställning till frågan om kompensation vid konfiskeringar. Poängen är att en arbetarstats karaktär som ”proletariatets diktatur” inte har något med den sortens taktik att göra.

²² *Ibid.*

* Oförklarligt har översättningen i Marx/Engels *Selected Works* och med det förbundna verk utelämnat ordet ”alltid”.

²³ Angående chartisterna, se kapitel 8, avdelning 2, s 99.

²⁴ Engels, *I bostadsfrågan*, på marxists.org.

5. Marx' anmärkningar om Bakunins bok

De två föregående platserna riktades mot det proudhonistiska sättet att se på saken, och gällde inte så mycket anarkismen som den övergripande politikfientligheten. I sina svar kom Marx och Engels som ett resultat av det att betona behovet av att erövra den politiska makten, ett övergående "proletariatets herravälde".

Medan Marx hade fört fram formuleringen "proletariatets diktatur" som en motvikt mot blanquisterna, befinner vi oss nu vid en intressant punkt där han på ett påfallande sätt *avstod från* att använda begreppet. Detta negativa faktum är relevant för vår undersökning.

Fallet rör Bakunins bok *Statlighet och anarki*,²⁵ som publicerades 1873. Marx gick igenom detta verk – delvis som en del av sina studier av ryska språket – under 1874 och början av 1875, och skrev ut en detaljerad sammanfattning i citat och utdrag.²⁶ Det var huvudsakligen i slutet av dessa anteckningar (som fyller mer än 40 tryckta sidor) som han började lägga till en del egna kommentarer. Trots det får vi inte tro att han skrev en systematisk vederläggning. De nerklottrade kommentarerna har en tendens att vara svordomar, utrop, telegrafiska och inte grammatiska.

Bakgrundsfrågan är Bakunins principiella angrepp på demokratin (som vi förklarade i kapitel 7)²⁷ – inte bara hans kritik av allmän rösträtt utan hans avvisande av demokratisk kontroll av makten som ett mål, all begränsning av jagets överhöghet är "auktoritär", representation är ett oförfalskat ont, ju mer demokratisk desto värre. Även om Bakunin ibland gav intryck av att han bara klagade på demokratin *brister*, så utesluter *Statlighet och anarki* som vanligt varje möjlighet till demokratisk representation:

Både teorin om staten och teorin om den så kallade revolutionära diktaturen grundar sig i lika hög grad på denna fantasi om folkets pseudorepresentation och det verkliga faktum att folkmassorna styrs av en handfull privilegierade personer som väljs – eller faktiskt inte ens väljs – av pöblar som röstar under tvång och är okunniga om vilka de röstar på, på detta abstrakta och påhittade av vad som framställs som folkets vilja och tänkande, som det verkliga, levande folket inte har en aning om.²⁸

Så vi måste inse att Bakunins invändning mot en "revolutionär diktatur" i grund och botten är samma som hans invändning mot varje *demokratisk* stat. Han angriper Marx från samma håll som han angriper själva tanken på representativa institutioner:

Med folkets regering menar marxisterna en folkregering med hjälp av ett litet antal representanter som folket valt med allmän rösträtt. Att hela nationen väljer folkets självutnämnda representanter och statens ledare – det är sista ordet både marxister och den demokratiska skolan har att säga – och det är en lögn som döljer den regerande minoritetens despoti, en lögn som är särskilt farlig eftersom den framställs som ett uttryck för folkets påstådda vilja.²⁹

Det finns alltid två möjligheter med sådana angrepp på demokratin: (1) de kritiserar demokratiska former för att inte vara tillräckligt demokratiska, för att inte egentligen åstadkomma folkets

25 Den ursprungliga texten finns i *Gosudarstvennost i Anarchija*, Genève 1873. Här citeras från den franska versionen i *Archives Bakounine*, band 3, Leiden: Brill 1963. I noterna nedan anges sidnummer från den senaste upplagan.

26 Marx, "Konspekt von Bakunins Buch 'Staatlichkeit und Anarchie'", Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 597-642.

27 Se kapitel 7, avdelning 1, s 83.

28 Bakunin, *Statlighet och anarki*, s 312 f.

29 Bakunin, *op cit*, s 346. Marx "Konspekt...", Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 635.

demokratiska kontroll, eller så (2) utnyttjar de den utbredda cynismen om val i det enda syftet att misskreditera själva demokratin. I allmänhet slår anarkin in på den andra vägen. Bakunin fördömer ständigt ”marxisterna” *därför att* de är för allmän rösträtt.

Det är intressant att Bakunin inte på något ställe i sin bok hänvisar till ”proletariatets diktatur” – eller till någon ”diktatur” som Marx verkligen förespråkade eller diskuterade. Med hjälp av ett knep som likställer Marx och Lassalle tillskriver han istället Marx uppfattningen om en ”de lärdas diktatur”, och hetsar sig till ursinniga fördömanden av Marx’ mytiska teori om ”de proletära massornas despotiska regering med hjälp av en ny och mycket liten aristokrati av verkliga eller påstådda lärda”. Eftersom en sådan diktatur är den värsta man kan tänka sig, säger Bakunin, ”tröstar [marxisterna] sig med tanken att denna diktatur kommer att bli tillfällig och kortlivad”.³⁰

Marx rafsar ner en anteckning om detta: ”*Non, mon cher!* [Vi tröstar oss istället med tanken] att arbetarnas *klassherravälde* över de skikt i den gamla världen som de har kämpat mot, bara kan vara så länge den ekonomiska grunden till att klasser existerar inte har krossats”.³¹ Vi ser att Marx här betonar ”*klassherravälde*”, som för att på ett demonstrativt sätt vägra följa Bakunins sätt att använda ordet ”diktatur”, han ersätter det med *Klassenherrenschaft*.^{*} Påhittet om ”de lärdas regering” avvisar han med ett hånfullt ”*Quelle rêverie!*”

Om Marx vägrar ta begreppet ”diktatur” från Bakunin, så beror det utan tvekan på att han mycket väl känner till vilken betydelse vår ”frihetsivrare” ger det, i synnerhet avseende de olika diktaturer han planerade för sig själv.

Bland Marx’ införda noter finns andra anmärkningar som har samband med hans vanliga beskrivning av proletariatets ”herravälde” eller ”diktatur”. I ett stycke lägger Bakunin fram vad han tveklöst ansåg vara en mycket smart gåta:

Om proletariatet blir den härskande klassen, undrar man, vilka ska de härskas över? Det kommer alltså att fortfarande finnas kvar en klass som är underordnad denna nya härskande klass, denna nya stat...³²

(I Marx’ sammanfattning av stycket lyder det: ”det kommer fortfarande att finnas kvar ett annat proletariat...”)

I sin kommentar till detta bryr sig Marx inte om att göra det elementära påpekandet att proletariatet som härskande klass (för det första) måste ”härskas” över den gamla besegrade härskande klassen som försöker återta makten. Han gör ett allmänt påpekande:

Detta betyder: så länge det fortfarande finns andra klasser, speciellt den kapitalistiska klassen, så länge proletariatet kämpar mot dem (ty när det tar regeringsmakten så har dess fiender och samhällets gamla institutioner ännu inte försvunnit), så måste det använda *tvångsmedel*, följaktligen regeringsåtgärder. Det är själv fortfarande en klass, och de ekonomiska villkor på vilka klasskampen och klassernas existens grundar sig, har ännu inte försvunnit och måste röjas ur vägen eller omvandlas med våld, och deras omvandling måste skyndas på med våld.³³

30 Bakunin, *op cit*, s 347. Marx, ”Konspekt...”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 636.

31 Marx, ”Konspekt...”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 636.

* Trots att Marx avstod från att använda ”diktatur” här och gjorde det till ”klassherravälde”, kände Sorbonne-sociologen Georges Gurvitch ändå ett behov att ”rätta” honom. Se specialnot D, avdelning 3.

32 Bakunin, *op cit*, s 346. Marx, ”Konspekt...”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 630.

33 Marx, ”Konspekt...”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 630.

(Stilen lämnar en del att önska, men Marx tänkte sig inte att dessa noter skulle ses av någon annan än honom själv.)

Bakunin frågar om ett stycke i *Kommunistiska manifestet*: ”Vad betyder det, ’proletariatet organiserat som härskande klass’?” Marx rafsar ner:

Det betyder att proletariatet, istället för att som individer kämpa mot de ekonomiskt privilegierade klasserna, har fått tillräcklig styrka och organisering för att använda allmänna tvångsmedel under kampen mot dem. Men det kan bara använda ekonomiska medel som avskaffar sin egen karaktär som ett *salariat* [grupp lönearbetare] och därmed som klass. Med dess fullständiga seger försvinner därför även dess eget herravälde, eftersom dess egen klasskaraktär har försvunnit.³⁴

”Dialogen” mellan citat och nekraftsade kommentarer fortsätter ett tag:

[Bakunin] ”Kommer kanske hela proletariatet att stå i ledningen för regeringen?”

[Marx] Bildas till exempel den verkställande kommittén i en fackförening av hela organisationen? Kommer all arbetsdelning i fabriken att upphöra, också de olika funktioner som uppstår ur den? Och kommer alla i Bakunins bildning ’nerifrån och upp’ att vara ’där uppe’? Kommer kommunens alla medlemmar på samma sätt förvalta regionens gemensamma intressen? I så fall är det ingen skillnad mellan kommunen och regionen.

[Bakunin] ”Tyskarna utgör omkring 40 miljoner. Kommer t ex alla 40 miljonerna att vara medlemmar i regeringen?”

[Marx] Förvisso! Eftersom det hela börjar med Kommunens självstyre.³⁵

Den sista anmärkningen är oväntad: vad, kommer alla de 40 miljonerna att vara ”medlemmar” i regeringen? Det är så det sammanfattas i Marx’ anteckningar, men Bakunins ursprungliga ordalydelse ger ett mer förklarande sammanhang:

Vad betyder det, ’proletariatet organiserat som härskande klass’? Är det att säga att proletariatet i sin helhet kommer att kontrollera de offentliga angelägenheterna? Tyskarna utgör omkring 40 miljoner. Kan det vara så att dessa 40 miljoner kommer att utgöra en del av regeringen, och att, när hela folket härskar, det inte längre kommer att finnas någon som det härskas över? ...³⁶

På detta svarade Marx ”Förvisso!”

Bakunins tankeväckande fråga kunde lika väl ha varit: *Vad betyder det, ’proletariatets diktatur’?* Eller byt, på samma sätt, ut det mot *’arbetarstaten’*.

6. Plats 8: Engels om de blanquistiska flyktingarna

Det viktigaste resonerande uttalandet om ”proletariatets diktatur” kom 1874, i en artikel av Engels. Vad avser vår tes om begreppet tillblivelse, bör vi inte vara överraskade att upptäcka att denna artikel var en övergripande skiss av den blanquistiska gruppen i London och dess politiska ideologi.

Detta år började Engels skriva en artikelserie för *Volksstaat* om ”Flyktinglitteraturen”. Den andra av dessa tog upp ”De blanquistiska Kommunflyktingarnas program”, en genomgång av den blanquis-

³⁴ *Ibid*, s 634.

³⁵ Bakunin, *op cit*, s 346. Marx, ”Konspekt...”, Marx/Engels, *Werke*, band 18, s 634. Bakunins ordval skiljer sig något från citaten men innebörden är densamma.

³⁶ Bakunin, *op cit*, s 346.

tiska pamfletten *Aux Communeux*.³⁷ Vi har redan citerat flera stycken ur denna artikel, speciellt för att beskriva den blanquistiska gruppen.³⁸ Men denna artikel är en av de viktigaste framställningarna av politiska åsikter som kan återfinnas hos Marx och Engels: jag skulle vilja uppmana läsaren att studera den i ett stycke och i sin helhet. Tyvärr är det typiskt för situationen att denna viktiga artikel praktiskt taget publicerades på engelska första gången³⁹ i *Selected Works*, det vill säga 1969, och att den inte har tagits med i någon av de samlingar av ”skrifter i urval” som har kommit ut sedan dess.

Engels skriver om Blanqui själv:

Blanqui är en betydande revolutionär, socialist endast till känslan,* sympatiserande med folkets lidande, men han har varken en socialistisk teori eller bestämda praktiska förslag till sociala åtgärder. I sin politiska verksamhet var han framför allt ”en man av handling”, och med tron, att en liten välorganiserad minoritet, som i rätta ögonblicket försöker sig på en revolutionär kupp, kan genom ett par inledande framgångar riva med sig den stora massan och på det sättet göra en segerrik revolution.⁴⁰

I denna artikel sätter Engels fingret på innebörden i ”proletariatets diktatur” gentemot den blanquistiska diktaturen:

[Plats 8]

Av det att Blanqui förstår varje revolution som en kupp av en liten revolutionär minoritet, följer av sig självt nödvändigheten av diktaturen efter att den har lyckats: diktaturen, väl att märka, inte för hela den revolutionära klassen, eller proletariatet, utan för det lilla antal, som genomfört kuppen och som själva redan på förhand är organiserade under en eller någras diktatur. Man kan se att Blanqui är en revolutionär ur den förra generationen.⁴¹

Det går inte att göra en tydligare skillnad mellan Marx' föreställning om ”proletariatets diktatur” som en klassdiktatur och den traditionella uppfattningen: partiets diktatur som ett förstadium till den folkligt demokratiska regeringen, där proletariatet följaktligen utesluts, åtminstone till en början, vilket därmed innebär partiets diktatur *över* proletariatet.

7. Plats 9: Marx om Gothaprogrammet

Sammandrabbningen med blanquisterna, som ledde direkt till plats 5 och 8, hade under första halvan av 1870-talet skapat flera sammanhang för ”proletariatets diktatur”. Begreppet fanns överallt, och det förklarar utan tvivel det faktum att den användes av Marx i ett viktigt dokument 1875.

De två tyska socialistiska partierna – Bebels och Liebknechts ”eisenachare” och lassalleanerna – förberedde sig för att förenas vid en kongress i Gotha. Programförslaget var fyllt av eftergifter till

³⁷ Angående den blanquistiska pamfletten, se kapitel 18, avdelning 3, s 242 och avdelning 4, s 244.

³⁸ För stycken ur artikeln se följande noter: kapitel 9, not 39, kapitel 10, not 1, kapitel 18, not 8 och 20, och kapitel 19, not 5.

³⁹ En bristfällig och helt otillgänglig översättning publicerades i den ”utvidgade upplagan” av Marx' *Pariskommunen*, som gavs ut av Kerr 1934.

* Dommanget, den franska kommunismens advokat för Blanqui, invänder mot denna karakterisering av Blanqui som ”socialist endast till känslan”, och hävdar att Marx inte höll med. För hans argument, se specialnot D, avdelning 7.

⁴⁰ Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

⁴¹ *Ibid.*

lassalleanerna. Marx blev väldigt arg. Han skickade ett brev med kritiska analyser till några av eisenacharnas ledare och angrep de lassalleanska formuleringarna och tankarna. Detta dokument kallas vanligtvis för hans ”Kritik av Gothaprogrammet”, och var varken ett personligt brev eller en offentlig artikel, utan ett sekretessbelagt politiskt diskuterande cirkulärbrev.

Det stycke som hänvisar till ”proletariatets diktatur” är ett av de två mest citerade ställena, men också ett av de tunnaste. Det kom under Marx’ diskussion om programmets ”demokratiska del”, det vill säga avdelningen med demokratiska krav och programpunkter.

Marx riktar, för det första, sina pilar mot det lassalleanska begreppet ”fri stat”. Han ville visa hur inexakt och vilseledande det är att kalla en stat ”fri”. Man bör hålla i åtanke att Marx framhöll att man vetenskapligt skulle skilja mellan begreppet ”stat” – som betyder en organiserad apparat som en klass använder för att förtrycka en annan klass under loppet av att upprätthålla sin politiska makt – och andra begrepp som ”regering”, ”samhälle”, ”land”.

Fri stat – vad är det?

De arbetare som frigjort sig från alla undersåtliga skrankor i sitt tänkande har inte alls till syfte att frigöra staten. I tyska riket är ”staten” nästan lika ”fri” som i Ryssland. Friheten består i att förvandla staten från något samhället överordnat till ett detsamma fullständigt underordnat organ, och i dag är statsformerna också friare eller ofriare, allteftersom de inskränker ”statens frihet”.⁴²

När Marx betonade att staten, för verklig frihet måste omvandlas ”från något samhället överordnat till ett detsamma fullständigt underordnat organ”, så slog han givetvis mot Lassalles fetischism av staten, den teoretiska sidan av hans omfattande auktoritarianism. Som Marx skrev lite längre fram ”är [hela programmet] emellertid, trots allt demokratiskt kling-klang, alltigenom förpestat av Lassallesektens undersåtliga tro på staten”.⁴³

Marx fortsatte med att hävda att staten har sin bas i det nuvarande samhället, och inte är ”ett självständigt väsen, som har sina egna *andliga, moraliska, frihetliga grundvalar*”.⁴⁴ Han invände mot den terminologiska förvirring som fanns i programmet rörande ”dagens stat” och ”dagens samhälle”. Dagens samhälle är ett kapitalistiskt samhälle: det finns olika nutida stater, men det de har gemensamt är sin sociala bas.

[Plats 9]

I denna mening kan man tala om det ”nuvarande statsväsendet”, till skillnad från framtiden, då dess nuvarande rot, det borgerliga samhället, dött bort.

Man frågar sig så: vilken omvandling kommer statsväsendet att undergå i ett kommunistiskt samhälle? Med andra ord: vilka samhälleliga funktioner, motsvarande de nuvarande statsfunktionerna, kommer att bli kvar där? Denna fråga kan blott besvaras vetenskapligt, och man kommer inte problemet ett tuppfjät närmare, om man så på tusen sätt kombinerar ordet folk med ordet stat.

Mellan det kapitalistiska och det kommunistiska samhället ligger den period då det ena revolutionärt omvandlas i det andra. Därtill svarar också en politisk övergångsperiod, vars stat inte kan vara någonting annat än *proletariatets revolutionära diktatur*.⁴⁵

42 Marx, *Kritik av Gothaprogrammet*, på marxistarkiv.se, s 14.

43 *Ibid*, s 16.

44 *Ibid*, s 14.

45 *Ibid*.

Marx tillägger: ”Det nuvarande programmet sysslar varken med det senare [dvs. proletarietets diktatur] eller med det framtida statsväsendet i det kommunistiska samhället.” Och i själva verket diskuterar han inte mer om frågan.

Ett annat stycke är relevant. Marx skrev att *staten* skulle vara proletarietets diktatur under övergångsperioden. Och på nästa sida har han med en skarp påminnelse om att han när han säger ”stat” inte menar *regeringsmaskineriet*.

Detta kom upp eftersom han invände mot programmets formulering att partiet ”kräver *som statens ekonomiska grundval*: en enda progressiv inkomstskatt”, etc. Nej, vidhöll Marx, skatter är inte *statens* ekonomiska grundval. ”Skatterna är *regeringsmaskineriets* ekonomiska grundvalar och eljest ingenting.” Han sätter fingret på den terminologiska förvirringen i programmet: ”med ’stat’ menar [det] *regeringsmaskineriet*”, som egentligen bara betyder ”staten, såvida den genom arbetets uppdelning utgör en från samhället avskild, egen organism”.⁴⁶ Kanske tyckte Marx’ kontaktpersoner att denna invändning var terminologiskt käbbel, men idag får detta ”käbbel” en avgörande innebörd.

Bland inte ihop *statens* karaktär med *regeringsformerna*, varnade Marx. Det måste kopplas ihop med det föregående uttalandet att *staten* under övergångsperioden kommer att vara proletarietets diktatur. För Marx handlar det om *statens* samhälleliga innehåll, den politiska maktens klasskaraktär. Det är inte ett uttalande om *regeringsmaskineriets* former eller andra frågor om regeringen struktur eller politik.

Marx’ uttalande att ”programmet ... varken [sysslar] med det senare [dvs. proletarietets diktatur] eller med det framtida statsväsendet i det kommunistiska samhället” har gått igenom en hel del. Det föregående är en bokstavig översättning av Marx’ ord, som också har översatts mer fritt så här: ”Programmet sysslar inte med detta...”⁴⁷ Resultatet är att Marx’ uttalande har tolkats som ett *klagomål* på att programmet inte behandlade denna fråga.

Även om vi bortser ifrån innebörden i Marx’ ord (översättningsfrågan), är det mycket svårt att tro att Marx krävde att partiet skulle ta med ”proletarietets diktatur” i sitt program. Det finns inte minsta grund i de efterföljande styckena att lämna det öppet. Tvärtom! I nästa stycke invänder Marx mot hur otillräcklig programmets ”demokratiska” avdelning är, och poängterar att ”ett har man glömt”. Det är givetvis inte ”proletarietets diktatur” utan istället kravet på en *demokratisk republik*:

... det viktigaste, nämligen att alla dessa begärliga ting beror på erkännandet av den s.k. folksoverhögheten, att de alltså blott kan komma ifråga i en *demokratisk republik*.⁴⁸

Och till och med avseende kravet på en ”demokratisk republik” håller han omedelbart med om att det är klokare att programmet utelämnar det, helt enkelt av ”försiktighet” inför hotet om förföljelser från regeringen.

Varken före eller efter ”Kritik av Gothaprogrammet” antydde Marx någonsin att partiprogrammet borde innehålla ”proletarietets diktatur” eller någon formulering som innehöll ordet ”diktatur”. Han

⁴⁶ *Ibid*, s 15.

⁴⁷ Det är översättningen i Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 26. [Som uppenbarligen använts vid den svenska översättningen. I den engelska översättningen som Draper använder står: ”Nu har programmet inget att göra med varken det senare ...” - öa.]

⁴⁸ Marx, *Kritik av Gothaprogrammet*, s 15.

gjorde det inte när det franska guesdistiska partiet skrev utkastet till sitt program i hans arbetsrum i London 1880. Det räckte att programmet uppmanade proletariatet att erövra den politiska makten. Och om formuleringen ”diktatur” bara var en speciell form för denna plattform, varför *skulle* han då ha tagit upp den? Den motsatta åsikten grundar sig helt och hållet på övertygelsen att ”proletariatets diktatur” var en formulering med speciella egenskaper – egenskaper som uppenbarligen var helt främmande för Marx’ egen uppfattning.

Även om uttalandet om ”proletariatets diktatur” är ganska odetaljerat, så säger det tillräckligt för att krossa en vanlig misstolkning. I den senare socialistiska och kommunistiska rörelsen sades eller antydde det ganska ofta att en arbetarstat kunde vara *eller inte vara* ”proletariatets diktatur” beroende på vad den gjorde – med vilket, får man anta, några pålitligt ”diktatoriska” åtgärder förväntades. Men på detta ställe skrev Marx mycket tydligt att övergångsperioden ”inte kan vara något annat än” proletariatets diktatur. Han trodde uppenbarligen *inte* att ”proletariatets diktatur” bara var en sorts övergångsstat, och andra arbetarstater ”icke diktatoriska”... Än en gång upptäcker vi att Marx på förhand tillbakavisar föreställningen om en ”teori om proletariatets diktatur” som är något annat än teorin om arbetarstaten.

Marx bytte inte uppfattning: stycket i ”Kritik av Gothaprogrammet” var den sista gången ”proletariatets diktatur” uppträdde under hans livstid.

Kapitel 20 ”Proletariatets diktatur”: den tredje perioden

”Proletariatets diktatur” var Marx’ terminologiska bidrag, inte Engels’: det står utom allt tvivel. Det var först på 1870-talet som Engels anammade det i sina egna skrifter. När Marx dog hade begreppet inte dykt upp på 8 år, och ytterligare 7 år gick innan det uppenbarade sig igen från Engels’ penna.

Under detta 15-åriga uppehåll hade förstås det gamla blanquistiska problem som ursprungligen gav upphov till begreppet fullständigt förändrats. Vartefter 1880-talet gick rörde sig den strömning i den franska vänstern som fortfarande kallades blanquistisk snabbt i riktning mot en socialdemokratisk normalisering, trots att den fortfarande skröt att den var ”revolutionär”. Perioden med hemliga sällskap, konspirationer och kupppolitik begravdes under Vaillants ledarskap. Vår tidigare diskussion om 1850-talets blanquism skulle bli ovidkommande nu – utom för vår analys av den blanquistiska politikens reformistiska innersta natur.

Det är tänkbart att begreppet kanske aldrig skulle ha dykt upp igen, om inte Marx’ ”Kritik av Gothaprogrammet” hade uppenbarat sig igen, som vi berättar i avdelning 3 nedan. Men först lite bakgrund.

1. Lafargues milstolpe

1888 ägde det rum något som kan betraktas som en milstolpe i begreppets historia, såvitt rörelsen anbelangar. Det förebådade vad som skulle hända efter Engels’ död.

Emile Bottigellis inledning till brevväxlingen mellan Engels och Lafargue hävdar att Paul Lafargue ”var en av de få medlemmarna i [Franska arbetar- eller guesdistiska] partiet som bejakade behovet av proletariatets diktatur...”¹ Vad detta säger eller antyder var inte sant: snarare var Lafargue en av de första att *utnyttja* ekona från begreppet för att ursäkt en politik som kan kallas diktatorisk i modern mening.

Den artikel där Lafargue utförde sin påstådda tjänst skrevs till *Sotsial-Demokrat* som gavs ut av de ryska socialdemokraterna i Genève. Titeln var ”Parlamentarism och boulangierism”. Lögnen finns i ”boulangierismen”.

Bakgrundsfakta är att Lafargue vid denna tidpunkt var en av få personer i ledningen för de franska guesdisterna (”marxisterna”) som lutade åt att ge kritiskt stöd till den blivande militärdiktatorn general Boulanger. För att hellre fria än fälla honom: han var ”mjuk” i frågan om boulangierismen. Eller rättare sagt: han ville att rörelsen skulle rida på den boulangistiska vågen för att få vara med om en del av aktionerna, och på så sätt framstå som vänsterboulangierist.

Det *fanns* massor av vänsteranhängare som antog denna linje, och Boulanger hade under en tid en betydande socialistiskt republikansk grupp, under ledning av Henri de Rochefort, redaktör för *L’Intransigeant*. Den blanquistiska gruppen splittrades på denna fråga: en del under Granger bröt med Vaillant och bildade sin egen ”boulangeo-blanquistiska” organisation och ställde upp med kandidater som anhängare till Mannen till häst. Lafargue tenderade att pressa sitt eget parti till en

¹ Bottigellis inledning till den franska utgåvan av Engels/Lafargue, *Correspondence*, (band 1, s xxiii) citeras här ur den engelska utgåvan, band 3, s 503, där den trycks som ett efterord.

liknande ståndpunkt, men inte lika djärvt.

Lafargues ståndpunkt framgår ur brevväxlingen vid denna tidpunkt mellan honom och Engels, som försökte rätta till honom i denna fråga.* Det fanns inga som helst tvivel hos någon i Frankrike över fyra års ålder att general Boulanger hade som mål att upprätta en militärdiktatur. Vänsterboulangeristerna kunde bara drömma om att de kunde hugga åt sig sin del av makten i en sådan diktatorisk regim – givetvis för att Göra bra saker och så småningom armbåga bort den förvirrade Boulanger. *Det som stod på spel var att krossa Frankrikes demokratiskt republikanska institutioner till förmån för en militärdiktatur*: det var det lilla spel som Lafargue var benägen att spela.

Det vore förstås otidsenligt att kalla Boulanger för en fullständig fascist, men det är inte alls grundlöst att analysera de många likheterna mellan den visserligen kortlivade boulangistiska rörelsen och 1900-talets fascism. Och ”boulangeo-blanquismens” och vänsterboulangismens politik blir bara klarare av denna jämförelse. För det första berodde en del av stödet för Boulanger, både från höger och vänster, på en allmän besvikelse med och motvilja mot ”parlamentarismen”, vilket i praktiken betydde: mot de borgerligt demokratiska institutionerna. Boulanger skulle befria Frankrike ur sin ”parlamentariska” förlamning och ”få saker och ting gjorda”...

Mitt i denna situation, och ställd inför uppgiften att rättfärdiga sin flört med militärdiktatorn, kom vår ”boulangeo-marxist på ett snäckskal” ihåg något: hade inte Marx själv talat om ”diktatur” någonstans? Eller var det Engels?... Lafargue kanske inte kände till Marx’ ”Kritik av Gotha-programmet” ännu, men Engels’ polemik mot blanquisterna (plats 8) borde vara välkänd. Det var 14 år tidigare...

Denna tankegång är förvisso spekulationer. Det som är säkert är att Lafargue i sin artikel om ”Parlamentarism och boulangierism” skrev:

När proletariatet ... tar över staten måste det organisera en revolutionär makt och härska över samhället diktatoriskt tills bourgeoisien har försvunnit som klass, det vill säga tills nationaliseringen av produktionsmedlen har fullbordats...²

Här finns ingen uppfattning om en *klassdiktatur*, och det är tveksamt om Lafargue insåg att det var Marx’ uppfattning. Om han hade gjort det skulle han ha vetat att ”när proletariatet tar över staten”, så *är* detta övertagande redan ”proletariatets diktatur”. Istället får han ”proletariatet” att ta itu med att ”härska över samhället diktatoriskt...”. Men en klass kan som sådan inte ”härska diktatoriskt” i denna mening. Det Lafargue underförstått menade var att klassens verkliga eller påstådda representanter skulle ”härska diktatoriskt”.

Det kan inte finnas någon tvekan om vad Lafargues ord skulle ha betytt för en fransk läsare 1888. Lafargue lämnar det faktiskt inte helt öppet, ty i samma artikel nämnde han ett antal diktatorer som det franska folket hade kastat sig i famnen på: Cavaignac, Louis Bonaparte, Thiers 1871 – han

* Bottigellis beskrivning av Lafargues ståndpunkt om Boulanger slätar över verkligheten. (*Ibid*, band 3, s 503.) Men fakta finns i samlingen i *Correspondence*, som han redigerade. Brevväxlingen mellan Engels och familjen Lafargue (Laura Marx Lafargue visar sig vara politiskt mer kompetent än sin make) löper från slutet av Band 1 genom de följande två banden, och går bäst att följa genom att använda index för ”Boulanger”. Nästa band av KMR kommer att ha en avdelning om politiken bakom skillnaderna mellan Engels och Lafargue rörande boulangierismen.

2 Lafargue, ”Parliamentarianism and Boulangism”, nytryckt i *Labour Monthly*, s 375.

använder inte begreppet helt och fullt på Boulanger.³

Så just vid en tidpunkt då en massrörelse attraherades av en militärdiktator, ansåg Lafargue det lämpligt att nämna att ”vi” trots allt också vill ”härska diktatoriskt...”

2. Plats 10: Engels' brev till Schmidt.

Första gången vi stöter på begreppet igen efter det 15 år långa uppehållet, var i ett privat brev som Engels skrev i oktober 1890. Den enda uppenbara orsaken till varför begreppet återkom för Engels vid denna tidpunkt är att han redan tittade på det gamla manuskriptet till Marx' ”Kritik av Gotha-programmet”, som förberedelse för att offentliggöra det för första gången (se nästa avdelning). Redan i mitten av december berättade han i förtroende för Karl Kautsky att en oavkortad kopia av manuskriptet hade framställts.⁴ Och det finns god anledning att förmoda att han just hade grävt fram det ur arkiven i oktober.

Brevet han skrev till Conrad Schmidt, den 27 oktober 1890, var ett av en grupp brev om den materialistiska historiesynen, som utgör en grundläggande källa till innebörden i Marx' teori. I detta brev förklarade Engels att den historiska materialismen *inte* säger att det bara är ekonomiska faktorer som verkar i historien. Han diskuterade en bok av Paul Barth:

[Plats 10]

Barth är med andra ord ute och slåss med väderkvarnar, om han inbillar sig att vi inte vill erkänna att den ekonomiska utvecklingens reflexer ibland kan återverka även på själva ekonomin. Han behöver bara ta sig en titt på Marx' verk om den 18 Brumaire, vilket nästan enbart behandlar den speciella roll de politiska händelserna och kraftmätningarna spelar – självfallet utan att skildringen för den skull undviker att betona deras allmänna beroende av de ekonomiska villkoren. Eller avsnittet om arbetsdagen i ”Kapitalet”, där lagstiftningen – förvisso en politisk handling – tillerkänns en så avgörande betydelse. Eller skildringen av bourgeoisins historia. Eller varför skulle vi slåss för att genomföra proletariats diktatur, om den politiska makten inte förmådde påverka ekonomin? Statsmakt betyder även ekonomisk makt!⁵

Den stora betydelsen med denna plats är den stora försiktighet med vilken ”proletariats diktatur” kastas in, bara som en synonym för proletariats erövring av makten. Den spelar ingen annan roll, kan inte förklaras på något annat sätt. Så fort begreppet ges en snävare eller mer speciell innebörd i detta sammanhang är Engels' uttalande inte längre vettigt.

3. Andra rondan om Gothaprogrammet

När Engels skrev till Schmidt förberedde det tyska partiet sig för att anta ett program för att ersätta det som hade åstadkommit enandet vid Gothakongressen 1875. Det nya programmet skulle uppstå under Erfurtkongressen 1891 som ett dokument som lät mer marxistiskt än det tidigare.

Under förkongressperioden hade Engels bestämt sig för att informera om det som partiledarna hade gjort sitt bästa för att tysta, nämligen Marx' syn på Lassalle och lassalleanismen. Dessutom förmo-

³ *Ibid*, s 377.

⁴ Engels, ”Brev till Kautsky”, 13 december 1890, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 522; se även Engels, ”Brev till Frankel”, 25 december 1890, *ibid*, s 531.

⁵ Engels, ”Brev till C Schmidt”, 27 oktober 1890, på marxists.org.

dades partiet diskutera Gothaprogrammet för att ersätta det, så Marx' kritik av programmet från 1875 var alltså mer än någonsin på sin plats.

Som vi har sett grävde Engels fram det gamla dokumentet ur arkiven och tog initiativ för att få det publicerat för första gången. Det skulle bli svårt att få in det i partiorganet *Vorwärts*, ty redaktör för det var Liebknecht, som mer än alla andra hade intresse av att tysta ner det igen, som han hade gjort 1875, när han hade dolt det för Bebel.⁶ Alternativet var *Neue Zeit*, som givetvis lästes mindre. Engels vred om lite armar: han hotade redaktören Kautsky att han annars skulle skicka dokumentet till Wien för att publiceras i partipressen. Hursomhelst gick Kautsky med på det, och tryckte ”Kritiken” innan partiledningen kunde beordra att det skulle tystas.

Engels varnade redan på förhand Sorge för att Marx' dolda dokument skulle orsaka en storm:

Ett bombnedslag kommer i nr 17 av *Neue Zeit*: Marx' kritik av programförslaget 1875. Du kommer att bli salig, men många kommer att bli arga och indignerade i Tyskland.⁷

Denna förutsägelse besannades på pricken. Engels' måltavla var inte bara fragmenten av lassalleanism i programmet utan också den snabbt framväxande opportunismen bland partiledarna och medlemmarna i Tyskland, nu när trycket från de antisocialistiska lagarna hade försvunnit.

Den mest våldsamma reaktionen kom från partiets parlamentsgrupp (riksdagsgrupp), där högerflygeln fanns samlad. Efter att bomben hade detonerat skrev Engels till Kautsky:

Du säger att Bebel nu klagar över att Marx' attityd mot Lassalle vållat ont blod hos gamla lassalleaner. Det kanske är riktigt. Dessa människor känner nämligen inte till det verkliga sammanhanget, och det tycks inte ha inträffat någonting som skulle kunna upplysa dem om hur det verkligen förhöll sig...

Talet i partiets riksdagsgrupp om att man skulle börja censurera ”*Neue Zeit*” är verkligen en skön historia. Är det gruppens forna diktatur som spökar? (På antisocialistlagens tid var den naturligtvis nödvändig, och den genomfördes ju på ett föredömligt sätt.) Eller tänker man på von Schweitzers stränga regemente?⁸

Hänvisningen till riksdagsgruppens ”diktatur” var vad partiet hade tvingats ta till när Bismarck förbjöd det i Tyskland: de riksdagsdeputerade, som fortfarande arbetade lagligt, blev lika med partiets ledning i landet, medan de valda partiledarna arbetade från Zürich, i landsflykt. Redan på den tiden hade Marx, i ett brev till Sorge, kommenterat att de reformistiskt fördärvade socialdemokratiska deputerade ”redan är så påverkade av den parlamentariska idiotin att de tror att de står *över all kritik* och fördömer kritiken som ett majestätsbrott...”⁹

Situationen var ännu värre 1891. Engels berättade för Lafargue:

Marx' artikel har framkallat stor ilska i partiets centralkommitté och mycket lovord i själva partiet. Det gjordes försök att stoppa hela upplagan av *Neue Zeit*, men det var försent, så de höll god min och tryckte djärvt artikeln i det officiella organet [*Vorwärts*] ... Samtidigt får jag inga nyheter direkt från dem, de bojkottar mig lite.¹⁰

6 Se text Engels, ”Brev till Kautsky”, 11 februari 1891, Marx/Engels, *Werke*, band 38, s 34.

7 Engels, ”Brev till Sorge”, 17 januari 1891, Marx/Engels, *Werke*, band 38, s 12.

8 Engels, ”Brev till Kautsky”, 23 februari 1891, på marxists.org.

9 Marx, ”Brev till Sorge”, 19 september 1879, Marx/Engels, *Werke*, band 34, s 413 f.

10 Engels, ”Brev till Lafargue”, 10 februari 1891, Engels/Lafargue, *Correspondence*, band 3, s 29 f.

I själva verket skickade de ilska ledarna Engels till Coventry för en längre period, för sin oförskämdhet att tvinga fram Marx' ”Kritik” i det öppna.

Centrum för tumultet i partiet var Marx' ohämmade angrepp på fetischismen av Lassalle i partiet. Den andra del som blev inblandad var det faktum att dokumentet använde begreppet ”proletariatets diktatur” (plats 9). Det ledde till en sammandrabbning i riksdagen.

4. *Kalabalik i riksdagen*

Som man kunde vänta sig utnyttjades rabaldret i det socialistiska lägret i riksdagen, för antisocialistiska syften. Den 28 februari reste sig dr von Bennigsen för att reta den socialdemokratiska deputerade Karl Grillenberger om Marx' dokument. Låt oss citera Bennigsens tal om denna fråga för att få en uppfattning om återverkningarna i landet:

Han [Grillenberger] har understrukt att han och hans vänners ståndpunkt inte ger någon grundval för anklagelsen att de siktar på ett våldsamt störtande eller revolutionära handlingar, och det är förvisso mycket glädjande att höra. Men jag vill påpeka att herr Grillenberger, en av det tyska socialdemokratiska partiets ledare, därmed ställer sig i öppen motsättning till den tyska och europeiska socialdemokratins intellektuella ledare, Marx', program, som för inte så länge sedan publicerades av Engels.

Där sa Marx, med en tydlighet som inte lämnar något övrigt att önska, att det mellan den borgerliga ekonomins och de statliga institutionernas nuvarande tillstånd och den socialdemokratiska ekonomiska och politiska ordning som ska följa, måste finnas ett mellanliggande sakförhållande. Det är det sakförhållande [som kallas] proletariatets diktatur. [Bravorop från högern.] Finns det någon här i huset som tror att en sådan ”proletariatets diktatur” är möjlig längs reformernas väg, kan genomföras under en gradvis övergång, [munterhet] istället för längs socialdemokratins segerrika revolutionära väg? Till och med herr Grillenberger kommer att ha svårt att påstå motsatsen. Hursomhelst kommer han inte att tro på det.¹¹

Dr von Bennigsen var givetvis bara alltför medveten om att Grillenberger blivit rasande när Marx' dokument publicerades. Han ville få det socialdemokratiska språkröret att tillbakavisa Marx offentligt – och han lyckades på ett lysande sätt. Grillenberger tog till orda igen, och mot slutet av talet konfronterade han utmaningen:

Herr dr von Bennigsen har ... sagt att det inte verkar som om vi tar vår reformverksamhet på allvar eftersom den mest framstående lärda person [*Gelehrte*] som socialdemokratin kan visa upp, den framlidne Karl Marx, i det brev som nyligen publicerades sa att en det revolutionära proletariatets diktatur måste komma som ett övergångsstadium från dagens kapitalistiska samhälle till det socialdemokratiska samhället. Men herr dr von Bennigsen har glömt att lägga till att det socialdemokratiska partiet *inte biföll* detta programmatiska förslag från Marx. Marx var förvisso upprörd över att socialdemokratin tog de programmatiska beslut som den ansåg vara de rätta för tyska förhållanden, och att det för oss som en följd av det aldrig var frågan om proletariatets revolutionära diktatur. Just det som vi borde få en del uppskattning för, det faktum att vi inte rusar upp och gör honnör när någon utifrån förväntar sig att vi ska anta ett oacceptabelt program, det tas här upp *emot* oss!¹²

Grillenberger och partiet hade givetvis all rätt att ta avstånd från Marx' uttalanden – om partiet hade tagit ett sådant beslut, vilket det *inte* hade gjort. Men Grillenberger hade utan tvekan låtit sig ryckas med av ilska mot de parlamentariska svårigheter som Marx gav honom, och gick mycket längre i

11 Stenografiska protokoll från riksdagens förhandlingar, 28 februari 1891, s 1798.

12 *Ibid*, s 1805.

sitt tal. ”Marx var upprörd”, sa han till sin skrockande publik, eftersom partiet envist krävde att få ta sina egna beslut, utan att beordras ”utifrån”... Det var helt enkelt förtal.

Det bör också noteras att Grillenberger antog att Marx föreslog att ”proletariatets diktatur” skulle tas med i programmet. Det är tveksamt om han kunde läsa Marx’ ord klart genom den röda dimma som grumlade hans syn. När den ärevördige borgaren avfärdade ”proletariatets revolutionära diktatur” bävade han förvisso mindre över ”diktatur” än ordet innan det: socialdemokraterna visste trots allt lika väl som någon annan hur ofta ”diktatur” hade funnits på dess hjälte Lassalles läppar, och med en alldeles välbekant betydelse.

Omkring två månader senare tog Liebknecht till orda för att behandla frågan på ett annat sätt. Diskussionen gällde en motion som angrep arbetarnas rätt att organisera sig. Om ni avskaffar rätten att organisera sig, varnade Liebknecht, så kommer arbetarrörelsens utveckling ”längs fredliga, lagliga vägar” att motverkas. De som förespråkade ”tvångsåtgärder” skulle uppmuntras. Han avvek därefter från ämnet för att diskutera det nyligen inträffade bråket om proletariatets diktatur. Därefter återkom han till sitt huvudämne i ett stycke som måste citeras för att ge sammanhanget. Han sa:

Genom att ge arbetarna full tillgång till sina politiska rättigheter, och i synnerhet rätten att organisera sig, genom att skydda dem från kapitalets förhärskande ekonomiska makt – genom att göra det kan ni lugna ner kampen, och åstadkomma att, som hittills har varit fallet i England, den samhällspolitiska rörelsen i Tyskland kommer att ledas in på en fredlig, laglig utveckling, och varje möjlighet till en lösning med våld, en *social revolution*, och i sanning en *blodig social revolution* som polisen och bourgeoisien tänker sig, kommer att vara utesluten ... En försäkrad rätt att organisera sig garanterar – i så stor utsträckning som möjligt – den sociala fred som ni konservativa och liberaler talar om ...¹³

Detta kom från en partiledare och var ett löfte om ”samhällsfred” och motstånd mot revolutionen i utbyte mot att dra tillbaka motionen. Vi bör komma ihåg detta när vi tolkar Liebknechts roll 1895 vid censureringen av Engels’ inledning till Marx’ *Klasstriderna i Frankrike*. Hursomhelst hjälper det till att skingra föreställningen att Liebknecht följde linjen om revolutionär parlamentarism. Det var i detta sammanhang som Liebknecht formulerade sina anmärkningar om ”proletariatets diktatur”. I grund och botten var hans taktik att ta till ”ni också”:

I er press har ni kastat Marx’ fras *proletariatets diktatur* mot oss. Mot er kastar jag *bourgeoisens diktatur*, eller låt oss snarare säga *kapitalismens diktatur*. Vad har ni gjort i riksdagen sedan 1878 annat än på ett diktatoriskt sätt tagit hand om kapitalets affärsangelägenheter med hjälp av *lagstiftning*, med spannmålstullar, med hela den så kallade ekonomiska politiken? Har ni inte systematiskt format de ekonomiska villkoren till er klass’ fördel, och dessutom politiskt tryckt ner den klass och det parti som gick mot er, som stod i vägen för er, med en antisocialistisk *lag*? Kan diktaturen utövas på ett våldsammare, brutalare sätt än vad den görs av den förenade tyska kapitalistklassen, till vilken herrarnas junkrar där borta hör, lika säkert som herrarna nationalliberaler och delvis också medlemmarna i centerpartiet? När ni tar ifrån arbetarna rätten och möjligheten att genomföra sina krav på lagliga sätt, då röjer ni helt enkelt vägen för revolutionen och gör proletariatets diktatur till en *nödvändighet*.¹⁴

Detta var ett skickligare försök än Grillenbergers försök att lugna högern genom att förtala Marx. I själva verket hävdade Liebknecht att en proletär diktatur skulle bli straffet för borgarklassen om den

13 Stenografiska protokoll från riksdagens förhandlingar, 21 april 1891, s 2475 f.

14 *Ibid*, s 2475.

avskaffade rätten att organisera sig. Han var troligen omedveten om att han gav en helt igenom falsk tolkning av begreppet: i hans förklaring blev ”proletariatets diktatur” bara nödvändig om arbetarna skulle tvingas ta makten med en våldsam revolution. Slutsatsen var att det i det sistnämnda fallet måste vidtas några speciellt diktatoriska åtgärder eller institutioner. Men hursomhelst undvek han att förkasta Marx.*

Kalabaliken i riksdagen hjälpte till att ge en viss offentlig kännedom om publiceringen av Marx’ ”Kritik av Gothaprogrammet”, och till begreppet ”proletariatets diktatur”. Och de socialdemokratiska måltavlornas skrämde reaktion gjorde att begreppet i jämförelse verkade vara själva förkroppsligandet av en revolutionär inriktning.

5. Plats 11: Engels om Pariskommunen

Mellan de tal som Grillenberger och Liebknecht höll i riksdagen, avslutade Engels sin inledning till en ny upplaga av Marx’ *Pariskommunen*, och lade till slutraden: ”London på Pariskommunens tjuogoårsdag, den 18 mars 1891.” De sista orden i texten var ”proletariatets diktatur”.

Låt oss följa den tankegång som Engels utvecklade fram till denna höjdpunkt. Vi börjar med ett stycke i mitten som också talar om diktatur, närmare bestämt en blanquistisk diktatur. Här använde Engels en hel del av det material han hade tagit med i sin artikel ”De blanquistiska Kommunflyktingarnas program”, som vid denna tidpunkt ännu inte hade återutgivits från sin ursprungliga tidskriftsform.

Engels påpekade att Kommunen till stor del bestod av proudhonister och blanquister, men ”i båda fallen ville historiens ironi – som så ofta när doktrinärer övertar styret – att både den ena och den andra riktningen gjorde motsatsen till det som deras skoldoktrin föreskrev dem.”¹⁵ I fallet med blanquisterna innebar det:

Uppfostrade som de var i konspirationens skola och sammanhållna med en därtill svarande sträng disciplin, utgick de från den åsikten att ett relativt litet antal beslutsamma och välorganiserade män vore i stånd att i ett givet gynnsamt ögonblick icke blott rycka till sig statsrodret utan därtill, genom utvecklingen av en stor hänsynslös energi, behålla det så länge att de skulle lyckas rycka med sig folkets massa i revolutionen och gruppera den omkring den lilla ledarskaran. Därtill hörde framför allt den strängaste diktatoriska centralisation av all makt i den nya revolutionära regeringens hand. Och vad gjorde kommunen som till sitt flertal bestod just av dessa blanquister?¹⁶

* En nyligen utkommen biografi om Liebknecht, av R H Dominick, säger: ”För honom var proletariatets manipulerade diktatur alltid en besvärande och orimlig del av marxismen. Han förnekade öppet och offentligt att hans parti skrev under på den.” (Dominick, *Wilhelm Liebknecht and the Founding of the German Social Democratic Party*, University of North Carolina Press 1982, s 401; se även liknande uttalande på s 243, dock utan referens.) Detta uttalande anger det här citerade riksdagstalet som referens, uppenbarligen felaktigt. Men det *skulle* gälla för Grillenberger.

1899 (utanför vår tidsram) skrev Liebknecht sin välkända uppsats *No Compromises* [etc.] där han fördömde ”påståendet” att ”socialdemokratins mål är *proletariatets diktatur*”, utan att så mycket som nämna Marx. Han avslutade med ett öppet förkastande: ”Målet för den politiska makt som socialdemokratien vill uppnå är inte att upprätta en proletariatets diktatur, utan att *krossa bourgeoisiens diktatur...*” (W Liebknecht, ”No Compromises [etc.]”, i *On the Political Position of Social-Democracy*, Moskva: Foreign Languages Publishing House, s 78 f.)

15 Engels, ”Inledning” till Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 5.

16 *Ibid*, s 6.

Liksom i artikeln från 1874 pekade Engels här återigen på sambandet mellan den blanquistiska synen på revolutionen och deras föreställning om diktaturen. Ändå kom blanquisterna (fortsatte Engels) att handla på ett annat sätt.

För det första: istället för den ofta förkunnade "Parisdiktaturen" uttalade sig Kommunen för "en fri federation av alla franska kommuner med Paris, att skapa en nationell organisation som för första gången skulle skapas av nationen själv".¹⁷ Här upprepade Engels Marx' åsikter, som de beskrivits i kapitel 2.¹⁸

För det andra: istället för "den strängaste diktatur och centralisering av all makt i den nya revolutionära regeringens händer" vidtogs en hel rad demokratiska åtgärder mot den gamla centraliseringen och den gamla sortens förtryckande statsapparat.

I detta sammanhang undersökte Engels Kommunens utvidgning av demokratin, precis som Marx hade gjort tidigare.¹⁹ Arbetarklassen måste "säkerställa sig mot sina egna förtroendemän och ämbetsmän genom att förklara dessa undantagslöst och vid vilken tidpunkt som helst avsättliga". De gamla statsorganen hade

förvandlat sig från samhällets tjänare till dess herrar. Detta kan man se likaväl i den demokratiska republiken som i den ärftliga monarkin ... Just i Amerika kan vi allra bäst se hur statsmakten gör sig självständig gentemot samhället, vars blotta verktyg den ursprungligen var bestämd att vara.

Kommunen gick i motsatt riktning:

Emot denna i alla hittills bestående stater oundgängliga förvandling av staten och statsorganen från samhällets tjänare till samhällets herrar använde kommunen två ofelbara medel. För det första besatte den alla poster inom administration, rättskipning och undervisning genom val med allmän rösträtt för alla de därav berörda och detta med möjlighet för samma väljare att när som helst återkalla de valda. Och för det andra betalade den för alla platser, höga som låga, blott den lön som andra arbetare erhöll.²⁰

Engels förklarade att han upprepade detta (precis som Marx hade gjort)

emedan just i Tyskland kontrollant på staten har fortplantat sig från filosofin till bourgeoisins allmänna medvetande och även till mången arbetare.²¹

En "vidskeplig vördnad för staten och allt som sammanhänger med staten" får folk att tro att till och med en demokratisk republik skulle vara ett mycket djärvt steg. Men staten, som verktyg för ett klassförtryck, är

i bästa fall ... ett ont som det i kampen om klassherraväldet segrande proletariatet får i arv och vars sämsta sidor det, lika litet som kommunen, kan låta bli att så snart som möjligt beskära, till dess att ett under nya fria samhällsförhållanden uppväxt släkte skall bli i stånd att kasta av sig hela den statliga bråten.²²

17 *Ibid.*

18 Se kapitel 2, avdelning 3, s 35.

19 Se kapitel 17, avdelning 2.

20 Engels, "Inledning" till *Pariskommunen*, s 6-7.

21 *Ibid*, s 7.

22 *Ibid.*

Det var efter detta resonemang som Engels hade följande att säga om det nyligen inträffade tumultet i partiet om Marx' kritik:

[Plats 11]

Den ... [socialdemokratiska] källborgaren har ånyo råkat i en hälsosam skräck vid ordet: proletariats diktatur. Nåväl, mina herrar, vill ni veta hur denna diktatur ser ut? Betrakta Pariskommunen. Den var proletariats diktatur.²³

De socialdemokratiska källborgare som hemsökte partikansliet fick i ett avseende sista ordet: när inledningen trycktes ändrade de "socialdemokratiska källborgaren" till "tyske källborgaren". (Denna lilla censur var en uppvärmning inför den stora censur som skulle komma, den som sanerade Engels' inledning till Marx' *Klasstriderna i Frankrike* 1895.)

Men de vågade inte ändra på Engels centrala tanke: enligt Marx' och Engels' uppfattning var Pariskommunen den skrämmande "proletariats diktatur" som fick riksdagsgruppen att darra av ilska. När Engels kallade Pariskommunen för en "proletariats diktatur" upprepade han Marx' bankettal från 1871.

6. Plats 12: Engels om Erfurtprogrammet

Tre månader senare hade Engels ännu en bomb i beredskap för de "socialdemokratiska källborgarna": en kritik av det nya förslag till partiprogram som skulle tas upp på den kommande Erfurtkongressen. Han hade skrivit den mellan 18 och 29 juni, till uppbyggelse för de partiledare som var inblandade i utarbetandet av programmet.

Som han skrev till Kautsky den 29 juni 1891, tog han i denna kritik

tillfället i akt att slå mot *Vorwärts'* fredliga opportunism och mot att den gamla tarvliga verksamheten *frisch-fromm-fröhlich-freie** ska "växa över i det socialistiska samhället".²⁴

Engels' kritik av programförslaget riktades direkt mot tendensen till reformistisk anpassning till den tyska kejslerliga staten. I sin kritik ställde han skarpt frågan om att ta med ett krav på en demokratisk republik som en av de "demokratiska" programpunkterna, och hävdade att det inte var möjligt att ta makten på ett fredligt sätt i Tyskland:

Man kan önska att det gamla samhället fredligt ska växa över i det nya samhället i länder där folkets representanter samlar all makt i sina egna händer, där man konstitutionellt kan göra vad man vill så fort man har folkets majoritet bakom sig: i demokratiska republiker som Frankrike och Amerika, i monarkier som England där pressen dag efter dag talar om ett överhängande uppköp av dynastin, och där dynastin är maktlös mot folkets vilja. Men i Tyskland, där regeringen nästan är allsmäktig och riksdagen och alla andra representativa organ inte har någon verklig makt – att förkunna något sådant i Tyskland, och dessutom utan något behov, är samma sak som att beröva absolutismen dess fikonlöv och dölja sin egen nakenhet genom att knyta fast

23 *Ibid.*

* Detta bokstavsrim (ordagrant rask-from-pigg-fri) går inte att översätta eftersom dess betydelse är att det var slagord för den chauvinistiskt nationalistiska Turnerrörelsen (sport och gymnastik), som hade grundats av flaggviftaren F L Jahn ("fader Jahn"). *Vorwärts* var partiets tidning, vars redaktör var Liebknecht. Här betyder "gamla tarvliga verksamheten" dagens kapitalistiska samhälle.

24 Engels, "Brev till Kautsky", 29 juni 1891, Marx/Engels, *Werke*, band 38, s 125.

det på sig själv.²⁵

Att glömma bort de stora grundläggande faktorerna på grund av övergående dagsintressen är opportunist, förklarade han.

[Plats 12]

Nå, vilka är dessa knepiga men mycket grundläggande punkter?

För det första. Om någonting är fastslaget, så är det att vårt parti och arbetarklassen bara kan komma till makten i form av den demokratiska republiken. Som den stora franska revolutionen redan har visat är den till och med den specifika formen för proletariats diktatur. Det är trots allt otänkbart att våra bästa personer ska bli statliga ministrar, som Miquel blev.²⁶

Han tillade genast, att det av juridiska skäl, *kunde* vara oklokt att ta med kravet på en demokratisk republik i programmet, men i så fall visade själva detta faktum ”hur enorm illusionen är att en republik skulle kunna införas där [i Tyskland] på ett godmodigt, fredligt sätt, och inte bara en republik utan till och med det kommunistiska samhället”.

Det är lätt att förstå varför Engels talade om ”proletariats diktatur”: det var inte bara bråk i partiet om det, utan även offentligt. Det finns två andra problem med detta stycke som har lett till en hel del förvirrade diskussioner.

(1) Vilken ”stor fransk revolution” syftade Engels på? Det vanliga antagandet har varit att dessa ord betydde den stora franska revolutionen som började 1789, och i själva verket har engelska översättningar en benägenhet att lägga till stora bokstäver (som för övrigt *inte* finns i Engels’ tyska text). Detta antagande har gjorts utifrån olika ståndpunkter, från Jean Jaurès²⁷ till Lenin. Således antar historikern Daniel Guérin att Engels utvidgade begreppet ”proletariats diktatur” till att täcka ”de beväpnade sansculotternas diktatur, där sansculotterna var demokratiskt organiserade i sina klubbar och Kommunen”.²⁸ Detta passar inte med allt annat som Marx och Engels skrev om jakobinernas diktatur,²⁹ och skulle dessutom kräva en ganska invecklad tolkning för att rättfärdigas. Jag menar att det är i det närmaste omöjligt att anse att Engels trodde att det existerade en *proletär* diktatur, säg, 1793.

Det finns ett mycket enkelt alternativ till denna omöjliga tolkning. Det var, åtminstone på 1800-talet, inte ovanligt att hänvisa till de senaste franska revolutionerna – 1848 och 1871 – som ”den franska revolutionen”, eller till och med kalla dem ”stora”. Det går att hitta två sådana fall i protokollen från Internationalsens Generalråd 1872, som givetvis syftade på Kommunen.³⁰ I det brev som gav oss plats 4 kallade Marx 1848 års revolution för ”den franska revolutionen”.³¹ I ett brev till Marx 1851, talade Engels om den stora franska revolutionen 1789 som ”den första franska revo-

25 Engels, ”Critique of the Erfurt Program”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 434.

26 *Ibid*, s 435.

27 Jmfr Jaurès, *Etudes Socialistes*, Paris: Société d’Etudes Littéraire et Artistique 1902, Förord, s LXIV.

28 Guérin, *La Lutte des Classes sous la Première République. Bourgeois et ”Bras Nut” (1793-1797)*, Paris: Gallimard 1946, band 1, s 40, se även band 1, s 38-41 och band 2, s 4 f, 6 f, fotnot. Guérin upprepade denna tanke i sin *Jeunesse du Socialisme Libertaire; Essais*, Paris: Rivière 1959, s 38.

29 Se t e x specialnot C, avdelning 1.

30 Se protokollen från 23 januari och 4 juni 1872, i *The General Council of the First International*, band 5, s 87, 215.

31 Marx, ”Brev till Weydemeyer”, 5 mars 1852, på marxists.org.

lutionen”.³² Det finns i själva verket inga som helst problem att anta att Engels använde ”franska revolutionen” för att mena revolutionen den 18 mars (som den kallades under lång tid) och att han beskrev den som ”stor”. Bara tre månader tidigare hade han redan beskrivit Kommunen som ”proletariatets diktatur”: denna nya anspelning på samma tanke skulle inte kräva någon speciell förklaring, i synnerhet som dokumentet inte riktades till den stora publiken utan till partiledningen.

(2) Det andra problemet är innebörden i Engels’ yttrande att den demokratiska republiken, som ”[Pariskommunen] redan har visat ... till och med [är] den specifika formen för proletariatets diktatur”.*

Detta uttalande vållar inga problem för mig: uppenbarligen trodde Engels att proletariatets diktatur skulle existera *i form av* en demokratisk republik. Begreppet ”diktatur” beskriver statens klass-innehåll, begreppet ”demokratisk republik” beskriver regeringsformen. De två begreppen är inte bara förenliga: de kompletterar med nödvändighet varandra.

Det utgör ett problem för de som (vilket var vanligt i Andra internationalen) betraktade ”proletariatets diktatur” som en *speciell* statsform utrustad med några *speciellt* diktatoriska metoder eller institutioner som inte kunde återfinnas i en ”vanlig” arbetarstat. Det var därför Lenin i sin *Stat och revolution* underförstått erbjöd en omtolkning av Engels’ ord när han skrev att de bara betydde ”att den demokratiska republiken är den *genaste tillfartsvägen* till proletariatets diktatur”.³³ (Kursivering tillagd.) Lenin undvek att upprepa Engels’ faktiska yttrande, att den demokratiska republiken var ”den specifika formen för proletariatets diktatur” trots att han just hade citerat dessa ord.[§]

Låt oss försöka reda ut några tankegångar som har lett många till samma svårighet.

För det första verkar det inom vissa marxistiska kretsar finnas en tro att begreppet ”demokratisk republik” *bara* betyder ”borgerlig demokratisk republik” och att det är förbjudet att använda det på en arbetarstat. Den bibeltolkande grundvalen till denna vidskepelse kan vara ett stelbent läsande av Marx’ ”Kritik av Gothaprogrammet”, som kritiserade

vulgärdemokratin, som i den demokratiska republiken ser det tusenåriga riket och inte har någon aning om att klasskampen definitivt måste utkämpas just i denna det borgerliga samhällets sista statsform....³⁴

Denna tanke att den ”demokratiska republiken” (i betydelsen ”borgerligt demokratisk republik”)† är

32 Engels, ”Brev till Marx”, 26 september 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 470.

* Frågan har strulats till ännu mer av en ofta förekommande men felaktig engelsk översättning av denna mening: ”den proletära diktaturens specifika form”. (Samma felaktiga översättning förekom på franska, t ex hos Jaurès, senare även hos Guérin – Jaurès, *Etudes Socialistes*, s LXIII; Guérin, *Jeunesse du Socialisme Liberaire*, s 38, fotnot.)

33 Lenin, *Stat och revolution*, på marxistarkiv.se, s 30.

§ Men bara ett par år tidigare, 1915, hade Lenin fullständigt accepterat och upprepat Engels’ egen formulering. Då skrev han att ”Den politiska formen för det samhälle där proletariatet segrat och störtat bourgeoisin blir den demokratiska republiken”, och i nästa mening fortsatte han tankegången med att hänvisa till proletariatets diktatur. (Lenin, *Om parollen Europas förenta stater*, på marxistarkiv.se, s 3.) Här användes de två, långtifrån oförenliga, begreppen helt riktigt som komplement: den ”demokratiska republiken” kallades uttryckligen för den nya proletära statens ”politiska form”. Det är senare tids marxistiska (och leninistiska) teoretiker som har strulat till denna fråga, inte Engels.

34 Marx, *Kritik av Gothaprogrammet*, s 15.

† ”Borgerlig republik” var formuleringen när Engels hänvisade till Marx’ uppfattningar om denna punkt i den italienska pressen 1894:

det ”borgerliga samhällets sista statsform” fanns också i Engels dokument från 18981, men det uteslöt inte den tillfogade tanken att denna statsform, som inte längre var borgerlig till sitt innehåll, också kännetecknade arbetarstaten. Det var också den kombinerade tanken i en polemisk artikel av Engels i den italienska pressen 1892:

Under 40 år har Marx och jag i övermått upprepat att den demokratiska republiken för oss är den enda politiska form där kampen mellan arbetarklassen och kapitalistklassen först kan bli allmän och sedan nå sitt slut med proletariats avgörande seger.³⁵

Men inte ens en stelbent tolkning av Marx’ ord i ”Kritik av Gothaprogrammet” kan knappast vidhålla att den demokratiska republiken *måste* bli det borgerliga samhällets ”sista” statsform, eftersom både Marx och Engels ansåg det fullt möjligt att den befästa borgarklassen som en sista utväg skulle kunna införa en diktatorisk regim mot den hotande arbetarklassen. Denna sorts bibel-tolkande rigiditet gör en ganska enkel tanke till nonsens. Att en arbetarstat skulle vara en *republik* var inte ifrågasatt inom den socialistiska rörelsen. Att denna republik skulle vara *demokratisk* – tja, det var inte heller ifrågasatt *om man inte ställde (proletariats) diktatur mot demokrati*. Eftersom denna sistnämnda föreställning var oförenlig med Engels kritik 1891, måste Engels kasseras.

För en annan vinkling av denna fråga, låt oss återkomma till det faktum att Engels anspelade på Pariskommunen som ”proletariats diktatur”. I Marx’ och Engels’ ögon var inte Pariskommunen den ”närmaste genvägen” till proletariats diktatur: den *var* proletariats diktatur. (Lenins tolkning förvillades av antagandet att Engels syftade på 1793.)

För ytterligare en vinkling kan vi återvända till Engels’ anmärkning om ”ministrar, som Miquel”. Engels menade att det var otänkbart att våra ledare skulle gå in i regeringen under en kejsare, och uppenbarligen sa han det för att det inte var otänkbart att de skulle bli ministrar i en demokratisk republik som är proletariats diktatur speciella form, det vill säga en demokratisk republik som bekläder en arbetarstat.

Varför tvekade Lenin (liksom många andra) om det som trots allt är den enklaste tolkningen av Engels’ ord, och som inte på minsta sätt står i konflikt med de uppfattningar som utvecklas i *Stat och revolution*? Svaret kan ligga i det tidigare nämnda antagandet *att ordet ”demokratisk” bara och uteslutande betydde ”borgerligt demokratisk”*.

Denna terminologiska sedvänja, som ibland återfinns hos Marx och Engels, blev mycket mer utbredd under Andra internationalen, i synnerhet i politiska formuleringar. Jämför Lenins berömda politiska formulering ”proletariats och böndernas demokratiska diktatur”, vars betydelse bara går att uttyda om man inser att ”demokratisk” här står för ”borgerligt demokratisk” och anger regimens *klassinnehåll*. Eller så kan vi tänka på mönstret – som jag misstänker var allra vanligast i den ryska rörelsen – att skilja mellan den ”demokratiska revolutionen” och den ”socialistiska revolutionen”,

---

”Och den borgerliga republiken, sa Marx, är den enda politiska form där kampen mellan proletariatet och bourgeoisie kan avgöras.” (Engels, ”Svar till G Bovio”, Marx/Engels, *La Corrispondenza di Marx e Engels con Italiani 1894-1895*, Milano: Feltrinelli 1964, s 414.)

Marx använde inte dessa begrepp – borgerlig republik eller demokratisk republik eller borgerligt demokratisk republik – på ett matematiskt exakt sätt, som under skrivandet av en doktorsavhandling. Man måste följa hans tankekedja.

35 Engels, ”The Future Italian Revolution and the Socialist Party”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 455.

utan att vilja påstå att den sistnämnda är odemokratisk: den ”demokratiska revolutionen” är helt enkelt en förkortning av den ”borgerligt demokratiska revolutionen”, en form som så småningom fick ett eget liv.

Kort sagt är en del av problemet med senare uttolkare, inklusive Lenin, att de otidsenligt förmodade att Engels använde det senare terminologiska mönstret. Därför kunde Lenin inte förstå hur Engels kunde säga att en (borgerligt) demokratisk republik också kunde vara en proletär diktatur.

Men frågan måste nu tas tillbaka till sin början. Den bibeltolkande svårighet vi har diskuterat skulle troligen ha övervunnits om det inte hade funnits ett viktigare missförstånd bakom den: antagandet att ”proletariatets diktatur” *måste* vara något mer än en demokratisk arbetarstat, att den *måste* vara en arbetarstat med speciella diktatoriska egenskaper. Detta är i grund och botten den föreställning som gör det svårt för de som hyser den att acceptera Engels’ uttalande på plats 12.

Ännu en gång ser vi alltså – med ursäkter för upprepningen – vad skillnaden är: proletariatets diktatur, formuleringen för den politiska formen för arbetarnas övergångsstat, bekläds i den demokratiska republiken som *formen på dess regeringsstruktur* (eller statsform). Det första betecknar en statstyp i klasstermer, det andra en regeringsform.*

I denna ”Kritik av Erfurtprogrammet” trugade Engels kravet på den demokratiska republiken på herrarna i partiets riksdagsgrupp, som var så förfärade över tanken om proletariatets diktatur. Han höll med om att programmet av juridiska skäl inte öppet kunde komma ut så djärvt, men vidhöll att man måste komma på sätt att uttrycka samma tanke:

Men det går att komma runt frågan om republiken. Men enligt min uppfattning ska och kan kravet att *all politisk makt ska samlas i folkrepresentanternas händer* vara med. Och det kommer att räcka för tillfället, om man inte kan gå längre.³⁶

Så: ”all politisk makt ska samlas i folkrepresentanternas händer” står för den olagliga ”demokratiska republiken”, och det är i sin tur ”den speciella formen för proletariatets diktatur”. Engels, förespråkare för en revolutionär diktatur som oroade de ”socialdemokratiska kälkborgarna” så mycket, argumenterade för dem att de åtminstone skulle antyda sitt mål om en demokratisk republik istället för att anpassa sig till kejsarens regim.

7. Engels samtal med Voden om Plechanov

Av en slump som inte var helt tillfällig, pekar det sista ekot av ”proletariatets diktatur” som doku-

* I en värdefull artikel om Marx och Pariskommunen, konstaterade Monty Johnstone, med syftning på denna uppfattning som den uttrycktes i min artikel från 1962, att ”Draper verkar så småningom ha förändrat den. Senare har han skrivit, att för Marx och Engels ’är begreppet Kommunstaten, varje verklig arbetarstat, inte bara en stat med en annan klassmakt utan *en helt ny sorts stat*.’” (Johnstone, ”The Paris Commune and Marx’s Conception of the Dictatorship of the Proletariat”, *Massachusetts Review*, sommaren 1971, vol 12, nr 3, s 447 f.) Jag förstår inte varför Johnstone anser det vara en förändring. En arbetarstat, ”varje verklig arbetarstat”, är enligt Marx uppfattning en helt ny sorts stat. En påminnelse om detta välkända faktum har inget att göra med tesen att begreppet ”proletariatets diktatur” för Marx *inte* betecknar speciella regeringsformer utan bara arbetarstaten som sådan. På andra ställen i sin artikel slår Johnstone fast sin egen åsikt: min tes gäller för Marx fram till Pariskommunen, men ”efter erfarenheten under Pariskommunen lade han till en övergripande antydning om den sorts stat och de regeringsformer” han såg fram mot. Ja, Marx lade till dessa ”antydningar”, men aldrig någonsin – varken efter Pariskommunen eller tidigare – knöt han dessa ”antydningar” till begreppet ”proletariatets diktatur”. Och det är hela poängen.

36 Engels, ”Critique of the Erfurt Program”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 435.

menterades under Engels' livstid, och drog in honom, direkt mot nästa period, då begreppet skildes från Marx och Engels.

Alexej Michailovitj Voden var en ung man på 23 år, en rysk socialdemokratisk emigrant som bodde i Schweiz och 1893 kom på besök till London. Plechanov gav honom rekommendationsbrev till ett antal personer i England, inklusive Engels, som Voden givetvis var ivrig att få träffa. En tredjedels sekel senare skrev Voden sina memoarer. Vi är intresserade av hans redogörelse för "Samtal med Engels".³⁷

Under ett av dessa samtal kom "proletariatets diktatur" upp. Exakt varför det kom upp är inte klart från Vodens berättelse. De två diskuterade förhållandet mellan narodnikerna och socialdemokraterna inom den ryska rörelsen, inklusive Plechanovs inställning till narodnikerna. Följande stycke finns i Vodens memoarer, utan ens en styckebyrning som inledning.

Engels frågade var Plechanov själv stod i frågan om proletariatets diktatur. Jag tvingades medge att G V Plechanov upprepade gånger hade uttryckt övertygelsen till mig, att "vi" när "vi" kommit till makten givetvis inte skulle tillåta frihet för någon annan än "oss själva"... Men som svar på min fråga om exakt vilka som skulle hemfalla åt att monopolisera friheten, svarade Plechanov: arbetarklassen under ledning av de kamrater som på rätt sätt förstår Marx' läror och drar rätt slutsatser från dessa läror. Och som svar på min fråga om vad som utgör de objektiva kriterierna på en riktig förståelse av Marx' läror och de rätta praktiska slutsatserna av dem, begränsade sig G V Plechanov till uttalandet att allt detta förs fram "tydligt nog, förefaller det mig" i hans (Plechanovs) verk. Efter att ha frågat mig om jag personligen å andra sidan var nöjd med ett sådant objektivi kriterium, uttryckte Engels uppfattningen att en tillämpning av en sådan sorts kriterium antingen skulle leda till att den ryska socialdemokratin förvandlades till en sekt med sina oundvikliga och alltid oönskade praktiska konsekvenser, eller att det skulle orsaka en rad splittringar i den ryska socialdemokratin – åtminstone bland de ryska socialdemokratiska emigranterna – som inte skulle gynna Plechanov själv.³⁸

Engels anmärkte också att han tyckte att Plechanov var en rysk motsvarighet till H M Hyndman (ledaren för den "marxistiska" sekten i Storbritannien). Voden skrev i en fotnot att Plechanov tog det som en komplimang. En rysk motsvarighet till Hyndman skulle förstås inte veta bättre.

Det säger sig själv att det inte går att garantera att Vodens minnen är helt korrekta. Men de är åtminstone ungefärliga, vi har en utgångspunkt och förebild för vad "proletariatets diktatur" skulle komma att betyda under den Andra internationalen. Vi har redan betonat de allmänna särdragen: "proletariatets diktatur" skulle vara en *speciell* sorts arbetarstat eller regim efter revolutionen, en med speciella diktatoriska utmärkande drag. I Plechanovs speciella tolkning skulle det i synnerhet finnas två egenskaper: upphävande av de demokratiska rättigheterna ("frihet") för en del av befolkningen; och att diktaturen utövades av det revolutionära partiet ("vi") eller av dess ledning (de som "förstod rätt").

Vi har sett att andra hade gjort en liknande "diktatorisk" tolkning av begreppet, men detta var första gången som Marx eller Engels ställdes inför den och kommenterade den. Engels kommentar till

37 Urvalet av Vodens "Samtal med Engels" i *Reminiscences of Marx & Engels*, s 325-334, utgör utdrag ur Vodens artikel "I den 'legala marxismens' gryning", som publicerades i tidskriften *Letopisi Marksizma*, nr 4, 1927, men de innefattar *inte* det stycke som citeras här. De är intressanta som bakgrund.

38 Voden, "Na zare "Legalnogo Marksizma", s 94 f. Översättning från ryska av Ernest Haberkern från Center for Socialist History.

Voden var betydligt mer än oenighet: enligt hans åsikt skulle ett sådant perspektiv från partiets sida helt och hållet förstöra rörelsen, antingen genom en splittring eller (vilket innebär samma sak) att den blev en sekt.

Inom några år skulle det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet bli den första socialistiska organisationen i världen att ta med ”proletariatets diktatur” i sitt program – trots att Marx och Engels hade vägrat föreslå en sådan åtgärd. Begreppet skrevs in i partiprogrammet av Plechanov, som vid den tidpunkten kanske var marxismens mest välrenommerade teoretiker utanför Tyskland.

På så sätt inleddes den ”proletära diktaturens” era – inte av Lenin (som den vanliga myten säger) utan av mensjevismens framtida ledare och teoretiker, G V Plechanov. Trots att Engels tillbakavisade Plechanovs antidemokratiska tolkning av tanken så fort de rapporterades till honom, skulle den komma att blomstra inom den Andra internationalen och i synnerhet i den ryska rörelsen.

Men det är en annan historia.

Specialnot A Marxologer i arbete

Under loppet av detta arbete har olika skrifter nämnts, men speciell bibliografisk uppmärksamhet bör ges till de publikationer som ger sig ut för att tillhandahålla översikter av Marx', eller Marx' och Engels', användning av "proletariatets diktatur".

1. Översikter

Det första större försöket att samla Marx' och Engels' uttalanden om "proletariatets diktatur" var Lenins *Stat och revolution* – ett verk som sällan fått erkännande för sitt nytänkande på vetenskapens område.¹ När den första upplagan publicerades i början av 1918 nämnde den bara fyra platser hos Marx och Engels: de platser som här fått nummer 6, 7 a, 9 och 12 (två av Marx och två av Engels), det vill säga inget före 1873. Att Lenin inte kände till någon tidigare användning antyds av hans uttalande, efter att ha citerat några stycken från *Kommunistiska manifestet*, att citaten gällde "idén om 'proletariatets diktatur' (såsom Marx och Engels började uttrycka sig efter Pariskommunen)..."²

I sin *Anti-Kautsky*,³ som skrevs på hösten 1918 och publicerades i slutet på detta år, framförde Lenin anklagelsen att Kautsky

inte [kan] vara okunnig om att både Marx och Engels i såväl brev som tryckta skrifter många gånger talade om "proletariatets diktatur", både före och särskilt efter Pariskommunen.

Han tillade att Marx och Engels talade om denna tanke "från 1852 till 1891, dvs. *under fyrtio år*".⁴ Hänvisningen till 1852 visar att Lenin nu var medveten om Marx' brev till Weydemeyer (plats 4), men det nämndes faktiskt inte i broschyren. Men det behandlades i en ny del (avdelning 3 i kapitel 2) som lades till i andra upplagan av *Stat och revolution*, som skrevs i december 1918 och publicerades i början av 1919.

Även om Lenin hade skrivit om begreppet "proletariatets diktatur" före kriget, så hade han aldrig publicerat någon genomgång av Marx' användning av det (och det hade heller ingen annan). I sin viktiga pamflett från 1905, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*, hade han en avslutande avdelning om "Den vulgärt borgerliga framställningen av diktaturen och Marx' åsikt om diktaturen",⁵ men här diskuterade han material som han hade hittat i de böcker som hade redigerats av Mehring, *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, nämligen Marx' artiklar i *Neue Rheinische Zeitung* 1848-1849 om "diktatur" under revolutionen.⁶

Kautskys broschyr *Proletariatets diktatur* (1918) angav bara Marx' plats 9 (*Kritik av Gotha-programmet*) som om det var enda gången Marx använde begreppet. Den hänvisade också, utan att citera, Engels plats 11 (om Pariskommunen). Kautsky anspelade också nedsättande på "den lilla

1 För mina kommentarer om denna aspekt, se förordet i *KMR*, band 1, s 13 f.

2 Lenin, *Stat och revolution*, på marxistarkiv.se, s 9.

3 Kort titel för Lenins broschyr *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*.

4 Lenin, *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*, på marxistarkiv.se, s 4.

5 Lenin, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 60.

6 För dessa artiklar, se kapitel 4, avdelning 3.

frasen 'proletariatets diktatur', som Marx använde i ett brev 1875".⁷ Även i sitt senare verk *Socialdemokrati mot kommunism*, lade Kautsky bara till Engels' plats 12 (om Erfurtprogrammet), trots att det vid den tiden hade publicerats mycket om ämnet.⁸

Det första seriösa försöket att skriva ett arbete som helt ägnades vårt ämne var Ernst Drahn's pamflett *Karl Marx und Friedrich Engels ueber die Diktatur des Proletariats* [Karl Marx och Friedrich Engels om proletariatets diktatur] (1920). Drahn's utträdesbrev ur det socialdemokratiska partiet återgavs i pamfletten, och han skrev under som "före detta arkivarie i SPD". Arbetet är ganska svamligt, och trots att han redan kunde ha läst Lenins *Stat och revolution* kände han bara till plats 4, 9 och 11 – och utelämnade alltså tre som Lenin redan hade åberopat och lade bara till en ny (plats 11).

Nästa bidrag gjordes av den tyskfödde historikern om den brittiska och internationella socialismen, Max Beer, i en artikel i tre delar, "En undersökning av diktaturen", som publicerades 1922 i den prokommunistiska *Labour Monthly* (London). Som titeln antyder hade artikeln en bred omfattning, och Beer ställde faktiskt frågan om den historiska utvecklingen av ordet "diktatur", och även om hans svar var otillräckliga, förtjänar han stort beröm för att föreslå ett angreppssätt som ingen annan tog upp. I den tredje delen nämnde Beer Marx' plats 1 a och 1 c liksom 4, 6 och 9 – följaktligen var han den förste som förde Marx' första omnämnande av begreppet i *Klasstriderna i Frankrike* på tal. Han nämnde inget av Engels, inte ens de två platser som redan förts fram i *Stat och revolution*. Det är svårt att förstå varför han inte gjorde det, men i alla de fall vi räknade upp är skälen till att ta med dem eller utesluta dem mycket dunkla. (Svaret kan vara något så enkelt som *Schlamperei* [slarv].)

De föregående publikationerna var positivt inställda till den nya Tredje internationalen, men andra socialdemokrater än Kautsky la sig också i – till exempel Cunow och Hillquit.⁹ En annan högeranhängare anslöt sig 1924 med en broschyr om *Proletariatets diktatur och rådssystemet* (andra upplagan) som citerade fler platser än någon annan hade gjort: medan plats 1 a bara citerades, så angav Diehl plats 1 c, 6, 7a, 9, 11 och 12. Det var alla platser som hade utpekats dittills, med undantag för plats 4 (brevet till Weydemeyer). Diehl anmärkte i förbigående att "det kanske bara finns ett halvt dussin platser i Marx' och Engels' samtliga skrifter där uttrycket 'proletariatets diktatur' används" (trots att han själv hade pekat ut sju) "och dessutom främst i brev och små politiska artiklar, men inte i de stora grundläggande verken."¹⁰ Förmodligen nedgraderade han *Klasstriderna i Frankrike* från listan av viktiga verk. Vad gäller tolkning var Diehls uppsats ett ganska standardmässigt argument för Bernsteins revisionism. Men han hade inte en aning om vad Marx menade med "diktatur": han trodde att för Marx var diktaturen nödvändig "varhelst det allmänt talat inte finns någon demokratisk konstitutionell regim tillgänglig ännu".¹¹

För nästa översikt hoppar vi fram till 1931. Sherman H M Chang var en ung kinesisk vetenskapsman, anhängare till Sun Yat-sen, som kom till universitetet i Pennsylvania för att studera politisk vetenskap och slutligen skrev "den första vetenskapliga boken om den marxistiska teorin om staten"

7 Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, University of Michigan Press 1964, s 42-44.

8 Kautsky, *Social Democracy versus Communism*, New York: Rand School Press 1946, s 38-40.

9 Cunow, "Marx und die Diktatur des Proletariats", *Neue Zeit*, 1919/1920, band 2, s 152 ff; Hillquit, *From Marx to Lenin*, New York: Hanford Press 1921.

10 Diehl, *Die Diktatur des Proletariats und das Rätssystem*, Zweite Auflage, Jena: G Fischer 1924, s 44.

11 *Ibid*, s 46.

(som John R Commons sa i inledningen). Changs *The Marxian theory of the State* [Den marxistiska teorin om staten] utvecklade ståndpunkterna i Lenins *Stat och revolution*. Hans två kapitel om ”proletariatets diktatur” (kapitel 5-6) utgjorde utan tvekan den dittills mest genomgripande analysen.

Chang noterade plats 1 a, 1 c, 4, 6, 7 a, 9 och 11, och klarade sig alltså något bättre än Diehl, och bättre än någon annan fram till 1960-talet. Men Chang återopade inga platser som inte redan hade pekats ut av Lenin, Drahn eller Beer. Han utelämnade i själva verket en som Lenin hade angivit, plats 12 (återigen svårt att förstå eftersom han citerade andra stycken från samma verk av Engels).

1945 publicerade den franska tidskriften *Economie et Humanisme* en översikt av Charles-Fr. Hubert med titeln ”Kronologisk not om den marxistiska teorin om proletariatets diktatur”. Det såg ut som ett försök att spåra alla användningar, men i en standardmässig genomgång av den leninist-stalinistiska statsteorin, erbjöd den bara fem platser, 4, 6 och 9 av Marx; 11 och 12 av Engels.

Om Chang lyckades bäst fram till 1960-talet, så innehas det motsatta rekordet av Stanley W Moore, vars *Critique of Capitalist Democracy* [Kritik av den kapitalistiska demokratin] (1957) utlovade en ”introduktion till teorin om staten hos Marx, Engels och Lenin”. Det är den enda bok som ägnas åt detta ämne som underlåter att nämna att begreppet alls användes av Marx och Engels, trots att boken till sin struktur är en citatsamling.

Min uppsats ”Marx och proletariatets diktatur” publicerades 1962. Två böcker av andra baserade ett eller fler kapitel direkt på detta material, med vederbörligt erkännande: Bertram D Wolfes *Marxism* (1965), kapitel 10-11, och Richard D Hunts *The Political Ideas of Marx and Engels* [Marx’ och Engels’ politiska uppfattningar], band 1 (1974), kapitel 9. Så vitt jag vet har det inte funnits någon annan oberoende undersökning av ämnet sedan Changs studie 1931.

Det finns ett antal böcker vars titlar *ser ut* som om huvudämnet var Marx’ ”proletariatets diktatur”, men som i själva verket handlar om den ryska bolsjevismen och stalinismen, inte Marx.

Här är tre exempel:

- Tasin, N [pseudonym för N Y Kagan], *La Dictatura del Proletariado según Marx, Engels, Kautsky, Bernstein, Axelrod, Lenin, Trotzky y Bauer*, Madrid 1920.
- Priklmajer-Tomnaović, Zorica, ”Contemporary Socialist Thought: The Discussion on Democracy and the Dictatorship of the Proletariat in the West-European Communist Movement”, i *Review of International Affairs*, Belgrad, vol 17, nr 394-397, 5 september – 20 oktober 1966 – en uppsats i fyra delar i ett titoistiskt teoretiskt propagandaorgan.
- Radjavi, Kazem, *La Dictature du Prolétariat et le Dépérissement de l’État de Marx á Lénine*, Paris 1975.

Denna lista innebär inte att dessa arbeten är ointressant för andra ämnen än vårt.*

* Andra publikationer med tillämpliga titlar kom ut i samband med debatten mellan Lenin och Kautsky, till exempel Kamenev, *Proletariatets diktatur* (1920); Radek, *Proletarian Dictatorship and Terrorism* (1920), Bucharin, ”The Theory of the Dictatorship of the Proletariat”, utgiven 1919 i en samling. Jag kommer att diskutera dessa i ett annat arbete (se förordet).

2. Marxologiska omnämningen

Allmänna arbeten om Marx brukar nämna ”proletariatets diktatur”, men som vi har sagt tidigare är det ganska överraskande att upptäcka i hur stor utsträckning enkla faktafel kan hittas i dessa omnämningen. Vi intresserar oss här inte för böcker om allmänna ämnen som råkar nämna Marx, utan bara omfattande arbeten om Marx, varav många anses vara auktoritativa. Av bekvämlighet räknas författarna upp i alfabetisk ordning, med en kort not om vad de gör. Fullständig bibliografisk information finns i Bibliografin [ej med i denna översättning].

Avineri, Shlomo, *Karl Marx' sociala och politiska tänkande*. Marx, säger Avineri, ”använder inte begreppet mer än två eller tre gånger under sitt liv, och då alltid i något som i grund och botten är privata meddelanden”.¹² Han räknar bara upp plats 4, 5 och 9. Frånsett det märkliga att tycka att ett tal vid en bankett, som rapporteras i en dagstidning, är ett ”privat meddelande”, så är det (som vanligt) svårt att förstå varför Avineri inte känner till de tre styckena i *Klasstriderna i Frankrike*, eller något av dem. Även plats 6 var en ganska offentlig artikel.

Berlin, Isaiah, *Karl Marx*. Denna biografi nämner inga platser, men för fram en av de mest egendomliga tolkningarna, som framhävs av tron att den ”permanent revolutionen” ”försakas” (eller ”domineras”) av ”proletariatets diktatur”.¹³ Berlin verkar inte ha en aning om hur Marx använder något av begreppen.

Calvez, J-Y, *Karl Marx' tänkande*. Bokens avdelning om begreppet ägnar mycket utrymme åt *Kommunistiska manifestet* men tror att begreppet användes första gången på plats 4. Även plats 9 nämns.

Carr, E-H, *Den ryska revolutionen 1917-1923*, del 1. ”1849 [han menar 1850, plats 1 c] beskrev Marx Blanquis ’revolutionära socialism’ som ’en proletariatets klassdiktatur’ ...” Vi har förklarat att det är en mycket vanlig felcitering. Carr tillägger: ”1852 [plats 4] anammade han själv begreppet”. På andra ställen klargör Carr att han utöver dessa bara känner till plats 9.¹⁴ Eftersom en stor del av Carrs diskussion handlar om Lenins *Stat och revolution* är det särskilt egendomligt att han inte använder fakta i denna studie. I sin biografi om Marx, som inte åberopade några platser, trodde Carr att tanken om ”proletariatets diktatur” var en ”underordnad tanke i efterhand, som saknar all teoretisk grund ...”¹⁵

Caute, David. Inledning och noter till *Grundläggande skrifter av Karl Marx*. Caute nämner att Marx använde begreppet första gången 1850, utan ytterligare referenser, och åberopar bland sina utdrag plats 9. Han menar att begreppet för Marx ”innebar en hårdare maktkoncentration efter revolutionen än enbart arbetarklassens styre”. Han tycker också att Engels ”överilat” beskrev Pariskommunen som proletariatets diktatur.¹⁶

Cole, G D H, *Det socialistiska tänkandets historia*. I band 1 förde Cole vidare myten om Marx-

12 Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx*, Cambridge University Press 1968, s 204.

13 Den första tolkningen förs fram av Berlin, *Karl Marx*, Stockholm: Aldus/Bonnier, 1965, 2:a engelska upplagan, s 172-174, den andra tolkningen i den 4:e engelska upplagan, s 137-139

14 Carr, *Den ryska revolutionen 1917-1923*, del 1, Stockholm: Cavefors, 1970, s 151, 235 [i engelska upplagan].

15 Carr, *Karl Marx. A Study in Fanaticism*, London: Dent, 1934, fotnot s 82

16 Caute (red), *Essential Writings of Karl Marx*, New York: Collier Books 1967, s 217, 220.

Blanqui, som diskuterats på andra ställen.¹⁷ I band 2, där Marx' åsikter förklaras, citerar Cole bara plats 9.¹⁸

Duncan, Graeme, *Marx och Mill*. Duncan hävdar, några sidor efter att han har åberopat plats 4, 9 och 11, att den proletära diktaturen för Marx och Engels "kräver en centraliserad, enväldig maktstruktur", men han gör ingen ansträngning att knyta ihop det.¹⁹

Fetscher, Iring, *Marxismens grundbegrepp*. Med underrubriken "En lexografisk introduktion" till marxismens begrepp har Fetschers bok en avdelning om "Proletariatets diktatur och dess politiska form" som, trots titeln, dock inte huvudsakligen är intresserad av "proletariatets diktatur". Han åberopar bara plats 9 och 12. Hans egendomliga behandling diskuteras på andra ställen.²⁰

Gay, Peter, *Den demokratiska socialismens dilemma*. Gay påstår att Marx' "uppsmaning" till en proletariatets diktatur "bara gjordes på ett eller två ställen i hans verk".²¹

Harrington, Michael, *Socialism*. Harrington, som är upphovsman till teorin om Marx' "retoriska synd" (som nämns på ett annat ställe²²), hävdar att Marx använde "proletariatets diktatur" under sin "ultravänsteristiska period" 1848-1850, och "hämtade sig", tydligen, "inom några månader från detta tragiska misstag" så att "Marx på 1850-talet blev den första marxistiska revisionisten". Var Marx "reviderade" proletariatets diktatur får vi aldrig veta. Harrington åberopar plats 2, anger plats 8 ofullständigt och anspelar på plats 11.

Hook, Sidney, *Marx och marxisterna*. Hook säger att "Frasen ... inte användes i något viktigt publicerat verk av Marx och bara två gånger i hans brevväxling."²³ I denna populära lek att förminska måste Hook hävda att Marx' *Klasstriderna i Frankrike* inte var något "viktigt" verk, och att ett av Marx' politiska dokument på listan av platser bara var "brevväxling", det vill säga ett personligt brev. Han vill påstå att det bara fanns tre platser hos Marx.

Hunt, R N Carew, *Marxismen: förr och nu*. Hunt citerar plats 7 b och 9, anspelar på plats 4 och ett stycke i plats 1, och hävdar att "Marx bara använder begreppet ... vid de tre tillfällen som nämnts" (det vill säga plats 1, 4 och 9).²⁴ I sin *Kommunismens teori och praktik* kände Hunt bara till plats 1 och 9, plus Engels' plats 11 och 12.²⁵

Jászi, Oscar. Artikeln "Socialism" i *Encyclopaedia of the Social Sciences*. I ett stycke om "proletariatets diktatur" får vi höra: "Det var inte bara i sin ungdom som Marx hade en sådan uppfattning. Så sent som 1875..." – och han citerar plats 9. Vi får inte reda på något mer om Marx'

17 Se kapitel 2, avdelning 3.

18 Cole, *History of Socialist Thought*, 5 band, London: Macmillan 1955-1965, band 2, s 250.

19 Duncan, *Marx and Mill. Two Views of Social Conflict and Social Harmony*, Cambridge University Press 1977, s 179, 170.

20 Fetscher, red, *Grundbegriffe des Marxismus. Eine Lexikalische Einführung*, Hamburg: Hoffmann und Campe, 1976, s 105-107. Se specialnot D, avdelning 2.

21 Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism. Eduard Bernstein's Challenge to Marx*, Columbia University Press 1952, s 248.

22 Se slutet av kapitel 6, s 82.

23 Hook, *Marx and the Marxists; the Ambiguous Legacy*, Princeton: Van Nostrand 1955, s 33.

24 Hunt, *Marxism: Past and Present*, New York: Macmillan 1955, s 141-143; Hunt, *A Guide to Communist Jargon*, New York: Macmillan 1957, s 62, gör ett liknande uttalande men utelämnar Engels.

25 Hunt, *The Theory and Practice of Communism: an introduction*, London: Bles 1957, s 72.

ungdom i detta sammanhang, eller om några andra platser.²⁶

Landauer, Carl, *Den europeiska socialismen*. Landauer hävdar, som ett faktum som är så välkänt att det inte behöver bevisas, att ”Marx godtog tanken” från Blanqui, att en ”övertygad minoritet måste upprätta sitt eget diktatoriska styre”, och att ”proletariatets diktatur” betyder att ”ta ifrån personer ur fiendeklassen deras politiska och personliga friheter”.²⁷ Utöver detta åberopar han plats (felöversatt²⁸) plus plats 4 och 9, även Engels’ 11 och 12.

Leff, Gordon, *Begreppens tyranni*. Leff säger att ”det var 1875 som Marx i sin *Kritik av Gotha-programmet* för första gången offentligt talade om ’proletariatets diktatur’.”²⁹ En fotnot hänvisar till brevet till Weydemeyer 1852 (plats 4) som ett icke offentligt fall. Men Marx’ tre stycken 1850 (plats 1) var synnerligen offentliga, och 1875 var Marx’ *Kritik* ännu inte offentlig överhuvudtaget (den blev känd 1891). Det är svårt att få in mer vilseledande information i en mening.

Lichtheim, George, *Marxismen*. Detta arbete är ovanligt genom att vägra att citera ett enda stycke om ”proletariatets diktatur”, eller ens anspela på någon plats annat än en syftning på plats 9 i en fotnot. Den enda hänvisningen till ett verk som påstås föra fram begreppet är *Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet* (som dock är oskyldigt till begreppet). Ändå kallar Lichtheim två gånger begreppet för ”halvt jakobinskt”.³⁰ För en hänvisning till Pariskommunen, se kapitel 18, avdelning 9.

McLellan, David, *Karl Marx’ tänkande*. McLellan nämner plats 4 och 9, men till och med han gör det vanliga misstaget: ”Detta uttryck användes sällan av Marx och aldrig i dokument för publicering.”³¹ (Se kommentaren om publicerade platser i slutet av denna avdelning.)

Sanderson, J B, *En tolkning av Marx’ och Engels’ politiska teorier*. Trots att denna bok specifikt ägnas åt Marx’ politiska teori och har olika kapitel om stat, revolution och det framtida samhället, nämns begreppet enbart två gånger: inga platser citeras eller syftas ens på. Inte två ord ägnas åt en förklaring av vad begreppet betyder.³²

Schapiro, Leonard, *Sovjetunionens kommunistiska parti*. Detta arbete handlar förstås inte i första hand om Marx, men det är spännande att citera en auktoritet som vet allt om Lenins *Stat och revolution*: ”... tanken på ’proletariatets diktatur’, som Marx vid ett enda tillfälle hade hävdad skulle komma emellan proletariatets erövrande av makten och upprättandet av socialismen”.³³ Jag tror att detta skvalleraktiva fall visar hur många auktoriteter som helt enkelt letade upp det i Kautskys *Proletariatets diktatur* och tog hans ord som en absolut sanning.

Det föregående är inte avsett att vara en fullständig lista – långt därifrån – utan vill bara visa några framstående exempel. En uppräknings av tabbar kan fortsätta i evighet, men ha överseende med mig

26 *Encyclopaedia of the Social Sciences*, vol 14, s 202.

27 Landauer, *European Socialism*, University of Californian Press 1959, band 1, s 168, se även s 169-172.

28 Se specialnot D, avdelning 5, s 321.

29 Leff, *The Tyranny of Concepts: A Critique of Marxism*, London: Merlin Press 1961, s 177.

30 Lichtheim, *Marxism. An Historical and Critical Study*, New York: Praeger 1962, s 124, 87, 371; jmfir också s 125-128.

31 McLellan, *The Thought of Karl Marx. An Introduction*, New York: Harper&Row 1971, s 202.

32 Sanderson, *An Interpretation of the Political Ideas of Marx and Engels*, London: Longmans 1969, s 86, 98 (detta är de enda omnämningarna).

33 Schapiro, *The Communist Party of Soviet Union*, New York: Random House 1959, s 205.

när jag presenterar min personliga favorit. Det är från tidskriften *Times* ”firande” av *Kommunistiska manifestet* 1948, som (med Marx på omslaget) sammanfattade Marx’ liv och teorier, kommunismen, etc. Den sa:

Mot slutet av sitt liv skrev han orden ”proletariatets diktatur” ... Det uttrycket hade alltid varit begravt i Marx’ tänkande: han hade faktiskt använt det under samtal. Nedskrivet skulle det bli en förlängning av hans egna tyranniska politiska metoder ... [etc.]³⁴

Om *Times* skribenter kan hånas som politiska analfabeter, så kan man inte hävda att alla socialistiska teoretiker nödvändigtvis är så mycket kunnigare. Socialist Labor Party gav ut en upplaga av Marx’ *Kritik av Gothaprogrammet*, där utgivarens förord försäkrade: ”Så vitt vi vet innehåller det Marx’ enda direkta hänvisning till och stöd till uttrycket ’proletariatets diktatur’.”³⁵

Som jag har nämnt tidigare förstår jag inte varför så många välmenande auktoriteter har fortsatt att vara så okunniga om det faktum att ”proletariatets diktatur” förekom i Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* 1850, dessutom tre gånger. Det är inte något obemärkt verk. När det gavs ut första gången i bokform 1895, redigerat av Engels, väckte det stor uppmärksamhet – förvisso inte på grund av Marx’ lysande analyser, utan på grund av censuren av Engels’ förord. Kanske denna kontrovers rörde upp så mycket damm att ingen lade märke till vad Marx skrev. Men oavsett vad som hände 1895, så kvarstår, som fallen ovan visar, denna märkliga situation än idag. Det vore att slå in öppna dörrar att påpeka att få av våra amerikanska auktoriteter är särskilt intresserade av att ta reda på ”vad Marx verkligen sa”.

Delvis på grund av att *Klasstriderna i Frankrike* vanligtvis ignoreras, visar ovanstående lista hur ofta man stöter på påståendet att Marx aldrig ”publicerade” någon hänvisning till proletariatets diktatur, eller att han aldrig sa det ”offentligt”. Men av Marx’ sju platser kom *alla* utom en att antingen publiceras omedelbart eller så var de skrivna i avsikt att publiceras då eller i framtiden. Det uppenbara undantaget var Marx’ brev till Weydemeyer 1852 (plats 4). Plats 1 publicerades omedelbart, i tre olika avsnitt av Marx’ uppsats. Plats 3 och 6 skrevs för publicering i en tidskrift och gavs mer eller mindre ut direkt. Plats 2 (SUCR-uttalandet) skrevs för publicering – någon sorts publicering så småningom. Det förblev okänt bara på grund av att sällskapet aldrig fick något liv. Plats 9 skrevs omedelbart för en stor grupp människor, hela partiledningen, och otvivelaktigt med målet att publiceras i större skala i framtiden. Det lämnar plats 5, bankettalet, som ”publicerades” (gjordes offentligt) till en betydande publik och trycktes i en dagstidning. Oavsett omständigheterna var inte en enda av dessa platser i någon mening en ”personlig” eller ”privat” kommunikation. Ändå lever myten vidare och upprepas med samma seghet som den andra myten att Marx fick hela saken från Blanqui.

Låt oss slutligen titta på spektrumets motsatta ända: de författare som har förklarat ”proletariatets diktatur” med åtminstone en grundläggande mängd kunskap och insikt. Före 1960-talet var detta ganska sällsynt. Än större anledning att ge ett gott ord till J K Turners *Challenge to Karl Marx* [Ifrågasättande av Karl Marx], H B Mayos *Democracy and Marxism* [Demokrati och marxism] (senare ändrad till *Introduction to Marxist Theory* [Inledning till den marxistiska teorin]) och M M

34 *Time*, 23 februari 1948, s 32.

35 *Marx: The Gotha Program [and] "Did Marx Err?"*, av De Leon; första tryckning 1922 av SLP:s verkställande kommitté. Detta uttalande finns på s 7.

Bobers *Karl Marx's Interpretation of History* [Karl Marx' tolkning av historien], helt fränsett att de har svårt att förstå andra sidor av Marx' teori. Vad gäller senare böcker – och bortsett från böcker som diskuteras på andra ställen på dessa sidor – bör uppmärksamhet riktas mot den användbara avdelningen om vårt ämne i Michael Evans' *Karl Marx*.

Specialnot B Skapandet av en fabel: myten om ”blanquisten Marx”

Det verkliga innehållet i myten om Marx-Blanqui tas upp i flera avdelningar i detta band,¹ som beskriver det verkliga förhållandet mellan Marx och Blanqui eller blanquismen. Men det är nödvändigt med några ord om myten själv, som ligger tung på den marxologiska industrins alla produkter. På det vanliga sättet (och upprepad från den ena boken till den andra, av den ena ansedda auktoriteten efter den andra) har det slagits fast som en orubblig marxologisk trosartikel att Marx' revolutionära åsikter var ”blanquistiska”, åtminstone i hans unga år.

Utgångspunkten för detta fenomen är välkänd: det var Eduard Bernsteins bok där han förde fram sin ”revisionistiska” version av Marx, det vill säga hans framgångsrika försök att grunda en systematisk socialdemokratisk reformistisk lära som (under den första perioden) gjorde gällande att den var en ”ny och förbättrad” marxism. Detta tillvägagångssätt var nödvändigt i Tyskland eftersom den socialdemokratiska rörelsen i det landet vid tiden för Engels' död enhälligt hade antagit marxismen som sin teori. Till skillnad från detta kunde i allt väsentligt samma reformism i England upprättas av fabianerna (Bernsteins mentor) utan några vördnadsbetygelser till Marx' avbild.

Historien om Bernsteins ”revisionism” började alltså med förevändningen att denna nya socialistiska reformism helt enkelt var en bättre sorts marxism, som hade rensats från alla revolutionära dumheter och allt sådant. Senare, när det inte längre behövdes, gjorde sig Bernstein mer eller mindre av med detta anspråk.* Men 1896, när han, efter Engels död, började sätta ihop en låtsasmarxism, var Bernstein tvungen att på något sätt förklara bort de revolutionära idéer som varenda socialdemokratisk rekryt kände till från *Kommunistiska manifestet*. Han löste problemet på ett behändigt sätt i sitt grundläggande revisionistiska teoretiska arbete, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (1899). Det översattes till engelska 1909 som *Evolutionary Socialism*. [Och till svenska 1907 som *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter* – öa.]

Med detta kommer en skruvad boll in i bilden. *Voraussetzungen* hade gjort jobbet i kapitel 2, ”Marxismen och den hegelska dialektiken”, som i avdelning 1 yppade ”Den hegeliansk-dialektiska metodens fallsnaror” och i avdelning 2 satte igång med ”Marxism och blanquism”. (Anknytningen var tesen att Hegels dialektik är den verkliga boven i dramat, men vi hoppar över denna aspekt.) Det var i avdelning 2 som Bernstein förde fram historien att Marx egentligen hade varit en ”blanquist”, och att all hans revolutionära glöd egentligen berodde på Blanquis fördärvliga inflytande.

Men den engelska versionen, *Evolutionary Socialism*, utelämnade helt enkelt kapitel 2, utan ett ord till den olyckliga läsaren. [Finns med i den svenska versionen – öa.]

¹ Se speciellt kapitel 2, avdelning 3; kapitel 9-10; kapitel 17, avdelning 1; kapitel 18.

* I mitten av 1929, till exempel, ”medgav Bernstein glatt” till en besökare att han var ”metodologiskt reaktionär” och egentligen var ”en 1700-talsrationalist”.

”När jag mot slutet av samtalet frågade honom om han ansåg att denna metod var Marx' metod, så sänkte han rösten och sa i förtroende, som om han var rädd för att bli hörd: ’Bolsjevikerna är inte oberättigade att hävda att Marx är deras. Vet du, Marx hade ett starkt bolsjevikiskt drag!’”

Besökaren som 1933 rapporterade denna öppna hemlighet var Sidney Hook. (Hook, *Towards the Understanding of Karl Marx. A Revolutionary Interpretation*, New York: John Day 1933, fotnot s 43.)

Och inte bara i den första upplagan 1909. Av någon anledning har läsarna inte fått reda på att den engelska versionen är allvarligt ofullständig, av de från vilka vi skulle förvänta oss denna tjänst. Jag känner inte till någon bibliografisk referens till boken som nämner det. Utgivaren höll inte bara tyst om det 1909, utan den nya utgåva som publicerades 1961 underlät också att avslöja det – till och med i den speciella inledning som ingen mindre än Sidney Hook bidrog med.² Bernsteins främste engelskspråkiga levnadstecknare, Peter Gay, kände sig inte ens manad att nämna utelämnandet i sin bibliografi.³

Resultatet är att själva källan till myten om ”Marx-Blanqui” knappast är känd i engelsktalande kretsar, varken bland marxister eller marxologer.

1. *Fallet Bernstein*

Låt oss, eftersom Bernsteins resonemang om ”marxism och blanquism” aldrig har givits ut på engelska, redogöra för det här: vad var det för kraftfulla argument, övertygande bevis, i Bernsteins bemötande som var så obestridliga att de övertygade alla som var ivriga att bli övertygade?

(1) Bernsteins avdelning börjar raskt genom att sätta fingret på just den tidiga artikel av Marx efter vilken allt gick fel. Det var (säger Bernstein) hans ”Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin. Inledning” som publicerades 1844.⁴ I denna artikel, får vi höra, ”idealiserade” Marx det moderna proletariatet, överdrev dess ”anlag och böjelser”, och stödde en proletär revolution. (Det var i själva verket den allra första artikel där Marx pekade ut proletariatet som den revolutionära klassen.) ”Denna uppfattning”, skriver Bernstein, ”ledde direkt till blanquismen.”

Detta är ett mycket klart uttalande, ändå ännu mer förbryllande. De uppräknade förseelser som artikeln begår var otvivelaktigt allvarliga utifrån revisionismens synvinkel – men hur ledde *dessa* synder till blanquismen, och dessutom ”direkt”? Kanske Blanqui också överdrev och idealiserade det ”moderna proletariatet”? Det är förvisso motsatsen till den historiska sanningen* – i själva verket en förfalskning. Men vi behöver inte ens argumentera om denna punkt, ty Bernstein tar inte ens upp den.

Vad!, han hävdar att denna artikel av Marx ”ledde direkt till blanquismen” och säger inte vad den hade gemensamt med Blanqui?

2 Bernstein, *Evolutionary Socialism: A Criticism and Affirmation*, inledning av Sidney Hook, New York: Schocken 1961.

3 Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism...*, s 314 (där den engelska utgåvan räknas upp).

4 Marx, *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin. Inledning*, på marxists.org.

* Detta har redan berörts i kapitel 2, se s 34. Oavsett vilka ord han använde, var den sociala kampen (klasskampen) för Blanqui i första hand mellan rika och fattiga, plebejiska massor och den aristokratiska eliten. Även i så måtto som den blanquistiska gruppen bestod av arbetare, så tenderade de att inte komma från det ”moderna proletariatet” utan från de traditionella hantverksyrkena. Spitzer skriver att Blanquis ”föreställning om en revolutionär elit alltid var inriktad på Paris hantverkare och intellektuella”, trots att han uppskattade löftena hos det lilla proletariatet i Lyon. I Blanquis primitiva ekonomiska teori var den största boven inte kapitalet utan ränta på kapital. Alla som vidhöll denna urgamla teori tittade inte i första hand till det moderna proletariatet utan istället till arbetande småborgerliga element – enligt Spitzers sammanfattning ”självägande bönder, små funktionärer, butiksägare och egenföretagande hantverkare”. (Spitzer, *op cit*, s 166, 67, 102.) Att trycka påståenden att Blanqui ”idealiserade” det moderna proletariatet skulle få det allra tuffaste papper att krulla ihop sig i förtvivlan. Det går förvisso inte att säga att Bernstein verkligen gjorde detta påstående, men om han inte gör det, vad i herrans namn pratar han då om i detta sammanhang?

Just det: han gör inte det, inte ett ord. Påstående står ensamt.

(2) Efter att ha avstått från att tråka ut oss med bevis för det första påståendet fortsätter Bernstein med det andra. Det som *definierar* blanquismen, säger han, är inte dess ”metod” (kuppolitik [”politiskt upplopp”], etc.) utan istället dess teori om den ”omätliga skaparkraften hos den revolutionära politiska makten”, dess förhärligande av den rena Viljan som den revolutionära drivkraften.⁵ I själva verket är Blanquis upplopp, konstaterar han, delvis försvarbart – ”icke så irrationellt som tyskarna antaga” – och dessutom uppnådde Blanqui en del ”mycket betydande tillfälliga vinster”.*

Otvivelaktigt grundade sig Blanquis konspiratoriska kuppolitik (”metoden”) på en extremt voluntaristisk syn på politiken. (Som vi förklarade i kapitel 10 kännetecknas blanquismen av voluntarism, men det är inte definitionen på den.) Bernstein använder knepet att ställa voluntarismen *mot* kuppolitik istället för att knyta ihop dem som en enhet, ty han måste komma runt det faktum att Marx var bitter motståndare till kuppolitik. Ja, Bernstein säger upprepade gånger att Marx verkligen var mot kuppolitik men – han var blanquist, ty precis som Blanqui ”[gör] Marx och Engels ... ’den blotta viljan till drivkraft för revolutionen’.”

Vad! Bernstein påstår detta om Marx? *Men precis detta citat om ”blotta viljan” är från Marx’ våldsamma ANGREPP på denna åsikt!*⁶ Vad åberopar han som bevis för detta häpnadsväckande påstående?

Absolut ingenting. Det går inte att bevisa med citat eftersom det inte finns något att citera. ”Ingenting”, skriver Bernstein, ”visar detta klarare än ett studium av de från Marx och Engels härflytande skrifterna från Kommunistförbundets tid.”⁷ Detta låter som en inledning till en sådan studie – men Bernstein genomför den inte, han gör inga anspråk på att åberopa fakta för att visa att Marx och Engels, precis som Blanqui, gjorde ”blotta viljan” till revolutionens drivkraft. Eftersom Bernsteins främsta måltavla förstås är Marx-Engels’ ”Hänvändelse till förbundet” från mars 1850, så kanske han trodde att bevisen fanns i det dokumentet? Tyvärr säger hänvändelsen ingenting om viljans företrädare. Så Bernstein skriver att Hänvändelsen säger att ”kommunisterna ... borde uppbjuda alla sina krafter för att göra revolutionen ’permanent’.” Man antas dra slutsatsen att ”uppbjuda” alla sina krafter (som hur som helst inte är Marx’ formulering⁸) = uppbjuda viljan = vilja ha revolutionen = blanquism: VSB. Så här i svart på vitt ser det löjligt ut, men det är allt som finns där.

(3) Kanske mer relevant hävdar Bernstein sedan, att eftersom en ”teoretisk förståelse” av kapitalis-

5 Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, på marxistarkiv.se, s 18. [I citaten från Bernstein har vi moderniserat stavningen – öa.]

* Detta är inte sant. Bernstein hävdar att utropandet av republiken både 1848 och 1870 ”i hög grad [var] resultatet av de blanquistiska socialrevolutionärernas ingripande”. (*Ibid*, s 18.) Charles Da Costa, som i *Les Blanquistes* har skrivit blanquismens historia, medger i själva verket att de blanquistiska aktivisterna båda gångerna bokstavligen hade lagts på hyllan. Men det är meningslöst att resonera om denna fråga, eftersom Bernstein kastar in den för att flytta ljuset från den konspiratoriska kuppolitiken som en blanquistisk verklighet, och rikta uppmärksamheten åt ett annat håll. Det är en förfälskning.

6 Det är från Marx’ tal den 15 september 1850, när Kommunistiska förbundets centralkommitté splittrades, som citeras i kapitel 10, avdelning 7, s 144.

7 Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, s 18.

8 Marx’ formulering: ”det [är] vårt intresse och vår uppgift att göra revolutionen permanent ända tills...” Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet*, på marxists.org.

men visar att socialismen vid den tiden var omöjlig på kontinenten, så *måste* ett förespråkande av revolutionen bara ha grundat sig på ett förhållande av Viljan. Därmed *måste* alla som förespråkade en revolution vid en tidpunkt då den (i efterhand) visade sig vara omöjlig ha litat till Viljans makt... Logiken i detta resonemang är inte överväldigande, men är icke desto mindre mycket talande. Ty det betyder att det som är "blanquistiskt" är *att förespråka en revolution*. Allt det logiska hackandet om metoder och voluntarism och kuppolitik hade inte med saken att göra: om du förespråkar en revolution är du blanquist, oavsett allt annat. Oavsett vad man i övrigt kan bevisa om Marx' åsikter, så går det att härleda att han var "blanquist" så länge det är uppenbart att han förespråkade en socialistisk revolution. Alla revolutionärer är "blanquister" vare sig de är blanquister eller inte: det handlar om ett kodord.

Till och med Bernsteins levnadstecknare Peter Gay avviker här från sin vana och tar avstånd från sin hjälte. Det är "revolutionärt våld", säger Gay, som Bernstein kallar "blanquism", och han argumenterar mot "Bernsteins anklagelse ... att [Marx] överskattade hur effektivt våldets kreativa kraft var." Han tillägger att det inte var välbetänkt av Bernstein att anklaga "förespråkarna av en våldsam revolution för att vara genomsyrade av oförnuftig blanquism".*

(4) Men Bernstein klarar sig inte utan att sprida förvirring, eftersom han (1899) ännu inte är villig att ohöjlt föra fram ovanstående antirevolutionära slutsats. Istället för att dra fram några bevis för att Marx' åsikter förde med sig en blanquistisk sorts förhållande av den revolutionära viljan, gör han en lysande dialektisk bravad som han aldrig har fått vederbörligt erkännande för.

Vi har nämnt hans påstående att Marx' och Engels' skrifter "från Kommunistförbundets tid" (1847-1852) otvetydigt "hela tiden [är] hållna i blanquistisk eller babouvistisk anda". Och nu åberopar han bevis: vi skyndar oss att citera det.

Det är betecknande, att i det Kommunistiska manifestet är Babeufs skrifter den enda socialistiska litteratur, som icke kritiseras; det heter blott, att de under den stora revolutionen "uttalade proletarietets fordringar", en i varje fall icke tidstrogen karaktäristik.⁹

Om yttrandet var sant, så skulle vi ha en utomordentlig juridisk bedrift. Det faktum att Manifestet *inte* kritiserar Babeuf är "betecknande" bevis för att Marx vid den tiden var "babouvist" eller hade en babouvistisk "anda", etc. (Varför annars föra fram det så "betecknande"?) Denna polemiska metod har oändliga möjligheter: det bevisar till exempel att Marx också hade Savonarolas anda (en person som inte förkastats någonstans i Manifestet) eller Moses' och Jesus' anda (som, betecknande nog, heller inte angrips), och Genghis Khans anda (som kommer undan ostraffad i Manifestet) ... Om denna metod blir utbredd kommer världens intellektuella historia sannolikt också att revolutioneras.

Men i själva verket är Bernsteins uttalande en förfalskning. Händelsevis "kritiseras" Babeufs skrifter i Manifestet. Den första meningen i denna avdelning sa rakt ut att det inte skulle ta upp

* Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism*, s 223 f.

Men Gay gör fel när han betonar våldet: Bernstein avvisar alla revolutionära metoder, oavsett våldets roll. Han hade inget problem att hylla våldsamma revolutioner – om de var och förblev borgerliga revolutioner. (Man behöver bara läsa hans bok om den engelska revolutionen, *Cromwell and Communism*, eller hans arbete om 1848 års revolution, *Wie eine Revolution zugrunde ging*.)

9 Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, s 19.

litteraturen som har ”framfört proletariats krav. (Babeufs skrifter etc.)” Därefter använde Manifestet en ciceronsk *praeterito* (eller paralipsis*) och ägnade hela följande stycke åt just detta ämne.

Det förefaller mig fullständigt bortom det möjligas gräns att Bernstein inte förstod att detta stycke handlar om Babeufs rörelse och liknande – om ”Proletariats första försök att direkt förverkliga sina egna klassintressen” etc. (ty det är så stycket börjar). Bara några år tidigare hade Bernstein själv tillhandahållit ett Efterord till sin egen översättning av en bok om guesdisten Gabriel Devilles babouvistiska sammansvärjning.¹⁰ Vilka trodde han annars stycket handlade om?

Men det skulle ha varit synnerligen generande för Bernstein att dra fram detta stycke i Manifestet (ett stycke vars existens han förnekade), ty det vederlägger honom. Detta stycke om babouvismen slutar:

... [dessa] försök att direkt förverkliga sina egna klassintressen ... strandade med nödvändighet på proletariats egen outvecklade form liksom avsaknaden av de materiella förutsättningarna för dess befrielse, som ju först uppkommer som en produkt av den borgerliga epoken.¹¹

Med detta skulle bevisen för Marx' arvsynd babouvismen ha gått upp i rök innan läsarens ögon lämnade Bernsteins text, eftersom Marx här (precis som på andra ställen) gör det solklart att han inte har några fantasier om att ”göra” en revolution när de ekonomiska och klassförutsättningarna för en proletär revolution saknas. Manifestets stycke fortsätter med en bister kritik av babouvistliknande rörelser:

Den revolutionära litteratur som åtföljde dessa proletariats tidigaste rörelser är till innehållet nödvändigtvis reaktionär. Den förkunnar en allmän asketism och en grov jämlikhetslära.¹²

Även om Marx absolut inte *hade* nämnt Babeuf i Manifestet, så skulle det förvisso knappast ha bevisat att han var babouvist. Marx hade kritiserat denna ”grova kommunism” innan Manifestet och skulle också göra det efter det. Det finns tecken på att Marx vid någon tidpunkt beslutade sig för att inte ta med avdelningar om de tendenser som kallade sig kommunistiska, nämligen Cabet, Weitling, Babeuf, i Manifestet. Ett stycke ur ett tidigt utkast visar att Marx ursprungligen verkligen planerade att täcka även dessa tre.¹³ En diskussion om de troliga skälen till förändringen vore att komma från ämnet. Men hursomhelst misslyckas hela affären att bevisa att Marx inte bara var babouvist utan också cabetist och weitlingist!

(5) Bernsteins avdelning om ”Marxism och blanquism” fortsätter med uppenbart ogrundade påståenden. Nästa efter Babeuf-debaclet tycker jag är lika häpnadsväckande:

Manifestets revolutionära aktionsprogram är helt och hållet blanquistiskt.

Denna utsaga syftar på övergångsprogrammet i tio punkter nära slutet av avdelning II¹⁴ – en rad

* Paralipsis – ett retoriskt grepp, att påstå något för att sedan ta tillbaka det – öa.

10 Deville, *Gracchus Babeuf und die Verschwörung der Gleichen*, Hottingen-Zurich: Sozialdemokratische Bibliothek 1887.

11 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 20.

12 *Ibid.*

13 En sida av Marx' plan för avdelning III finns bevarad: Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 576.

14 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 15.

åtgärder som var populära bland vänstergrupper, förslag för perioden efter revolutionen, som ibland har hånats för att vara oväntat milda. Det föreslår till exempel inte allmän socialisering av industrin. ”Helt och hållet blanquistiskt”? *Varje* programpunkt? Var kravet på progressiv beskattning ”blanquistiskt”? Var gratis utbildning ”blanquistisk” extremism? Detta börjar gränsa till nonsens.

När detta ganska måttfulla program kallas ”helt och hållet blanquistiskt” måste man misstänka att ”blanquist” är ett kodord: det måste ha med erövrandet av den politiska makten att göra. För Bernstein är erövringen av den politiska makten i själva verket ”blanquism” – om det inte görs av borgarklassen, då det blir en realistisk, ansvarsfull, respektabel reform. För Marx är, som Manifestet också säger, proletariats erövring av makten målet för *varje* proletär strömning, inklusive chartisterna. Där har vi kärnan.

Nu börjar Bernsteins förvanskning av Marx lida av en del av de svårigheter som senator Joe McCarthy ställdes inför när han ”avslöjade” att alla som han inte gillade var ”kommunister”. Om alla personer som var misshagliga för Joe McCarthy var ”kommunister” – kunde kommunisterna då verkligen ha svansar och hovar? Och så förvandlades McCarthyismen dialektiskt till det gamla vanliga bestyret att skapa kommunistiska syndabockar. På samma sätt: om alla som inte är bernsteinska revisionistiska parlamentariska legalistiska konstitutionella imbecilla reformister är ”blanquister”, kan då ”blanquismen” vara så dålig? ... Men det är en förfalskning att säga politiken är uppdelad mellan Bernstein och Blanqui, det vill säga mellan två sätt att kvadda revolutionen.

Två andra aspekter av Bernsteins argument tas upp på andra ställen: den blanquistiska rörelsens sociala sammansättning, och innebörden i ”terrorism”.¹⁵

Låt oss slutligen klara ut ett missförstånd. I början av sin avdelning om ”marxism och blanquism” verkar Bernstein säga att Marx var ”blanquist” under den period som avslutades 1852. I slutet av denna avdelning säger han något annat:

Marxismen har övervunnit blanquismen blott med avseende på metoden. Vad åter angår överskattandet av det revolutionära våldets förmåga att i socialistisk riktning omskapa det moderna samhället, har den icke fullkomligt frigjort sig från den blanquistiska åskådningen.¹⁶

Bernstein säger nu, efter att ha hetsat upp sig till ett tonfall av icke dokumenterad självsäkerhet: Marx och Engels (han måste mena dem) har ”icke fullkomligt frigjort sig från den blanquistiska åskådningen”. Deras ”blanquism” var alltså permanent. Bernstein har fortfarande inte presenterat ett enda uttalande av vare sig Marx eller Engels som ”överskattar” etc., men vi kan nu känna igen kodordet. Det de ”icke fullkomligt frigjort sig från” var sin hängivenhet till den socialistiska revolutionen. Men var det verkligen nödvändigt att denna nyhet skulle komma från Bernstein på detta egendomliga sätt? Marx hade sagt det åt honom i ett brev till en god vän och kamrat om den brackiga samling som utgjorde de tyska sällskapen i London: ”... dessa tyskar, unga som gamla, är inget annat än alltför klipska, gedigna, praktiskt sinnade personer som betraktar folk som du och jag som omogna idioter som fortfarande inte har kommit över våra revolutionära fantasier.”¹⁷

¹⁵ Se kapitel 9, avdelning 2 (för social sammansättning), och specialnot C (om terrorism).

¹⁶ Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, s 20.

¹⁷ Marx, ”Brev till J P Becker”, 26 februari 1862, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 619. Jmfr *KMR*, band 1, kapitel 13.

2. Lichtheims kupp mot Marx

Under cirka ett halvt sekel gjorde Bernsteins auktoritet att hänvisningar till Marx' "blanquism" var ett vanligt drag hos marxologiska framställningar. Till och med en del av Bernsteins motståndare delade samma okunskap, och antog att med så mycket rök måste det finnas eld (och bortsåg från möjligheten av skräp som pyrde). Det finns ett pikant exempel i en föreläsning av mensjevikedaren Theodore Dan från 1932, där han *försvarar* att det ryska partiet antog "proletariatets diktatur" i sitt program 1903. Hans argument var att den *mogne* Marx var för en majoritetsrevolution, och kastade på så sätt den unge Marx till de bernsteinska vargarna:

Under sina ungdomsår föreställde sig utan tvekan Marx och Engels proletariatets diktatur i "jakobinsk" form, att makten erövrades av en proletär minoritet som var medveten om sitt revolutionära uppdrag och grundade sig på formlös socialistisk agitation bland de breda proletära massorna. Men redan 1845-1846....¹⁸

Frasen "utan tvekan" betydde att han inte visste något om det, han var beredd till denna eftergift för att rädda den mogne Marx från Bernsteins klor. I själva verket nämnde Marx och Engels aldrig någonsin "proletariatets diktatur" under "sina ungdomsår".

Dans kamrat Martov gjorde i stort sett samma sak i sin artikel "Marx och proletariatets diktatur".¹⁹

Under detta halvsekel går det inte att säga att det gjordes några nya bidrag för att stöda Bernstein. Men 1961 gjorde George Lichtheims *Marxism* ett nämnvärt försök. Vi granskar en del av särdragen i hans framställning.

(1) I ett avseende gick inte Lichtheim lika långt som Bernstein, för han menade att Marx' "korta jakobiskt-blanquistiska avvikelser" bara sträckte sig till 1852. De viktigaste bevisföremålen är förstas Händelsen i mars 1850 och SUCR-episoden.

I mars-händelsen, säger Lichtheim, finns "hela den kommunistiska taktiken [1848] samlad", inklusive upprättandet av "proletariatets diktatur".²⁰ ("Proletariatets diktatur" nämns faktiskt *inte* i Händelsen.) Men frågan är: vad är det *blanquistiska* i allt detta?

Det finns inget svar hos Lichtheim.

(2) Marx, hävdar Lichtheim på samma sida, "var då påverkad av Blanqui": var finns bevisen? Det finns tre bildade fotnoter på denna sida, men inte ett ord om detta påstående. Lichtheim antyder inte att det är hans *slutsats* (kanske från det han kallar en "gnutta terrorism" i Händelsen, för han vet inte vad "terrorism" betydde på den tiden). Han slår fast det som ett uppenbart faktum. Eftersom han är en auktoritet, skulle en naiv läsare anta att det finns bevis för detta påstående, och bli besviken när han får höra att Lichtheim diktar upp en förfalskning på frihand.

(3) Till och med utifrån den marxologiska vanan att tala om SUCR som om det helt enkelt var en "allians mellan Marx och Blanqui",²¹ är Lichtheim en av de slipprigaste marxologerna, för han inte

18 Dan, "Les Socialistes Russes et la Dictature du Proletariat", i Dan & Martov, *La Dictature de Proletariat*, Paris: Bibliothèque de la Bataille Socialiste 1934, s 10.

19 Martov, "Marx and the Dictatorship of the Proletariat", i hans *The State and the Socialist Revolution*, New York: International Review 1938, s 63.

20 Lichtheim, *Marxism. An Historical and Critical Study*, New York: Praeger 1961, s 124.

21 Se kapitel 12, avdelning 2.

så mycket som nämner att chartisterna var med i företaget. 1850, säger Lichtheim, deltog Marx i en taktisk allians med de blanquistiska emigranterna i London. De sistnämnda övertalade honom till och med att ansluta sig till ett superhemligt sällskap...²²

Blanquisterna *övertalade Marx*? Lichtheim känner förstås inte till något sådant, han hittar på sina ”fakta” med lika stor originalitet som en romanförfattare. Med risk för att tråka ut läsaren måste jag upprepa att han inte lägger fram ens en gnuttas bevis i texten eller noterna.*

Marx, berättar Lichtheim, ”förkastade aldrig helt sin verksamhet under denna period”.²³ Ovan nämnda naiva läsare skulle ivrigt vilja höra var Marx *näst*an förkastade den, om än ”aldrig helt”. Som jag detaljerat har redogjort för tidigare,²⁴ fortsatte Marx och Engels ända till slutet att visa sitt gillande av hänvändelsen från 1850. När Engels faktiskt lät trycka upp hänvändelsen igen 1885, förklarade han att denna 35 år gamla hänvändelse ”ännu idag [är] av intresse”, etc.²⁵ Lichtheim citera till och med detta, eftersom, säger han, ”Engels flyktigt tar upp denna punkt med en kort anmärkning...”²⁶

För att underbygga ett påstående att Marx ”aldrig helt förkastade”, och ytterligare ett påstående på samma sida att Marx ”i tysthet” övergav ”antagandena” i hänvändelsen och Engels gjorde det ”uttryckligen” – som stöd till hela denna röra av förfalskningar hittar vi argumentet, att *även om Engels åter tryckte upp detta ”övergivna” och ”förkastade” dokument, så gjorde han det bara med en ”kort anmärkning” ...* i en artikel till partiets skolning, som redan hade gått igenom Kommunistiska förbundets hela historia med allmänt gillande.

(4) Efter att ha citerat Marx’ ord under mötet i september 1850 när Kommunistiska förbundet splittrades,²⁷ avslutar Lichtheim med ett klagomål: i Marx’ tal fanns det ”inget speciellt erkännande att dagarna av blanquistiska kupper skulle vara över för gott”.²⁸ En naiv läsare skulle tro att Lichtheim någonstans i sin bok har lagt fram några bevis för att Marx *någonsin* var för ”blanquistiska kupper”. Men nej: det enda Lichtheim har gjort är att avhålla sig från att nämna de många skrifter där Marx i flera år redan hade förkastat blanquistiska kupper. Han utelämnade detta material eftersom det skulle kunna förvirra hans läsare.

(5) Lichtheim citerar det stycke i marshänvändelsen som ser proletariatet som efterträdare till

22 Lichtheim, *Marxism*, s 125.

* I en annan bok, *Short History of Socialism*, får Lichtheim återigen Marx att bli ”övertalad” – av Blanqui själv! Men det är inte klart vad han antas ha övertalats om. Följande står direkt efter en mening om att Blanqui föregrep Bakunin och Lenin i frågan om diktaturen:

”Under en period [skriver Lichtheim] – mellan 1847 och 1850 för att vara exakt – övertalade han [Blanqui] också Marx om att det var möjligt att kortsluta den demokratiska processen. Därefter skildes deras vägar: en omständighet som sällan uppmärksammas i senare kommunistisk litteratur.” (Lichtheim, *A Short History of Socialism*, New York: Praeger 1970, s 56.)

Det måste ha krävts nerver av järn för att skriva den sista meningen, ty en omständighet som ”ofta uppmärksammas” är att Marx aldrig träffade Blanqui. Det vore mycket svårt för deras ”vägar” att skiljas. Detta yttrande att Blanqui (personligen) ”övertalade Marx” gränsar nära till något annat än en förfalskning. Försökte Lichtheim se vilka illdåd han kunde komma undan med?

23 Lichtheim, *Marxism*, s 125.

24 Se *KMR*, band 2, specialnot E, som specifikt handlar om marshänvändelsen.

25 För referenser och ytterligare detaljer, se *KMR*, band 2, s 415.

26 Lichtheim, *Marxism*, s 125, fotnot.

27 Se not 6 ovan.

28 Lichtheim, *Marxism*, s 126.

borgarklassen vid den politiska makten. (Jag citerar hans översättning, med hans misstag och utelämnanden inom hakparenteser.)

De måste vid sidan av de[n] nya officiella regeringen[arna] samtidigt upprätta [sin egen] egna, revolutionära arbetarregering[ar], antingen i form av [kommunalnämnder eller] kommunalfullmäktige eller också i form av arbetarklubbar eller arbetarkommittéer, så att de borgerliga demokratiska myndigheterna [regeringarna] ... redan från första början känner sig övervakade och hotade av myndigheter, bakom vilka står arbetarnas hela massa.²⁹

Lichtheim säger sedan: ”Detta var den blanquistiska strategin i ett nötskal.”

Vad! Blanquisterna tänkte sig att organisera ”arbetarnas hela massa” i arbetarkommittéer etc., som en ”dubbelmakt” jämte den officiella staten?! Vilken blanquist föreslog någonsin något sådant?

Ingen som helst. Och den naiva läsaren borde nu inte bli överraskad att höra att Lichtheim inte gör några försök att förknippa denna strategi med någon blanquist som han har hört talas om. Det är bara ännu ett påstående – rakt motsatt blanquismens hela politiska karaktär. Det citerade stycket i marshänvändelsen är i själva verket det första stora utkastet till ett sätt att närma sig den revolutionära makten kring något som senare skulle komma att kallas *arbetarråd*.

”*Detta var den blanquistiska strategin i ett nötskal*”: vår naiva läsare kan undra varför ett visst något verkar försvinna när Lichtheim hittar på band mellan Marx och blanquismen. Det som försvinner är blanquismens innersta natur som konspiratorisk kupppolitik av ett litet band mördare. Det försvinner helt enkelt från Lichtheims nötskal.

(6) Efter 1850, säger Lichtheim, hade de tyska kommunisternas ”faktiska omständigheter” inte mycket med en blanquistisk strategi att göra, så – vi får ännu en övning i förfalskning:

Så fort Marx insåg detta – det tog inte lång tid – upplöste han Förbundet, vände ryggen åt de blanquistiska sändebuden (om än inte Blanqui själv), och för återstoden av sitt liv vägrade han orubbligt att inlåta sig på revolutionära sammansvärjningar.³⁰

Varenda ord i denna mening är en seger för den kreativa fantasin. Det finns till att börja med ingen dokumentation över något ögonblick då Marx inser att hans ”faktiska omständigheter” inte har ”mycket med [blanquismen] att göra”, och därefter skyndar sig att upplösa Kommunistiska förbundet. Vi känner i själva verket mycket väl till de omständigheter under vilka Marx föreslog att förbundet skulle upplösas: det ägde rum den 17 november 1852, tre dagar efter att domarna hade meddelats i den kommunistiska skenrättegången i Köln och efter att förbundets organisation hade krossats i hela Tyskland. Följaktligen var det mer än ett år efter att Marx hade ”vänt ryggen” åt blanquisterna i SUCR. Vi märker att Lichtheims scenario är lika biografiskt tillförlitligt som ett Hollywoodmanus om Billy the Kids liv och leverne. Och han åtnjuter samma privilegium som alla regissörer att inte låta rena fakta komma i konflikt med hans konst.

(7) Allt detta, säger Lichtheim, innebär att ”Marx i tysthet övergav blanquismen”. ”I Tysthet”

29 För detta stycke se *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*, på marxists.org.

30 Lichtheim, *Marxism*, s 127.

betyder att Marx inte sa något om att ”överge” blanquismen: helt sant! Det är en liten förbättring av den berömda frågan från den ökända åklagaren som frågade: ”När slutade de misshandla din hustru?” I en moderniserad version skulle korsförhöret låta ungefär så här:

- När slutade du i tysthet att misshandla din hustru?
- Jag sa aldrig något om att jag slutade misshandla min hustru!
- Exakt: det var just det jag sa – du slutade i *tysthet*...

(8) Resten av Lichtheims förfälskning ligger av praktiska skäl utanför vår sfär. Han hävdar att Marx när han övergav ”blanquismen” också förkastade ”kommunismen” (i betydelsen revolutionär socialism) och ”övergav hela perspektivet på ett uppror av arbetare och bönder”, åtminstone i Tyskland, och blev en respektabel socialdemokrat.³¹ Naiva läsare som är angelägna om att hitta var Marx utförde dessa bedrifter kommer att upptäcka att Lichtheim – fortfarande regisserar Billy the Kid.

Denna saga om den unge galenpannan som lugnar ner sig och blir en parlamentarisk idiot precis som du och jag är en så vacker historia ... så rörande att den är speciellt populär bland personer som själva har förkastat en hel del. Till exempel före detta kommunister, eller före detta marxister. Dessa före detta eller tidigare personer vet med vilket behag Lichtheim rapporterar: ”det är inte för mycket att säga att han [Marx] efter 1848-1849 blev det som idag kallas en före detta kommunist”.³²

Det är en förtjusande förbättring över allt skrockande över Marx avslöjande att ”jag är inte marxist”.³³ Det visar sig att Marx är en före detta marxist. För övrigt precis som Lichtheim. En underbar tanke: pastorena skapar Gud och Marx till sin egen avbild.

3. Kritik av Wolfe

Inte långt efter Lichtheim kom ännu en före detta marxist in på listan över de som gjort stort väsen av Marx’ påstådda ”blanquismperiod”: Bertram Wolfe. Jag tror att det finns ett samband mellan deras egen utveckling bort från kommunism till antikommunism och det faktum att de två har blivit framträdande nutida förespråkare av myten om ”Marx-Blanqui”. Detta är män som tidigt förhäxades av en upprorisk revolutionslära och sedan med åren kom att gnälla över sin ungdomliga idioti: för sådana olyckligt lottade är alla andra revolutionärer också vilseledda dumhuvuden som lurats av sina ungdomsårs illusioner. I kapitel 9 skriver Wolfe:

Marx var fullständigt förhäxad av Paris’ barrikader och konspiratoriska traditioner ... Under denna period [1848-1850] var Marx’ socialism av den sorts romantiska, jämlikhetssträvande, gatustridande, barrikadkämpande och övertagande av offentliga byggnader-socialism som kännetecknade konspiratorerna Babeuf, Buonarroti och Blanqui i Paris.³⁴

Detta är en så fantasifull beskrivning av Marx’ verksamhet i Köln, som hårt arbetande redaktör för Tysklands mest framgångsrika revolutionära dagstidning, att ingen kan betvivla vem som porträtteras. Det är självbiografisk bitterhet, typisk för före detta kommunister som har tillbringat de bästa åren i sina liv med att arbeta för en sak, och sedan tillbringar resten av sina liv med att spotta på vad

31 Angående övergivandet av ”kommunismen”, se Lichtheim, *The Origins of Socialism*, New York: Praeger 1969, s 87, 209; *Short History*, s 54; Angående arbetarnas och böndernas revolution, se Lichtheim, *Origins*, s 208.

32 Lichtheim, *From Marx to Hegel*, New York: Seabury Press 1974, s 85.

33 För Marx’ skämt ”jag är inte marxist”, se *KMR*, band 2, s 9-14.

34 Wolfe, *Marxism*, s 153.

de varit tidigare. Hursomhelst kan inte Wolfe hitta ett enda stycke i alla de mängder av skrifter och brev som Marx och Engels producerade under dessa år, där den ovan nämnda sortens socialism uttrycks. Han citerar förvisso inga. Han är som en slug gammal farfar: ”*Jadå barn, när jag var ung och grön var jag också revolutionär*”, etc. Det fungerar bra i en lunchrestaurang, men på andra ställen förväntar man sig att det läggs fram bevis för påståendet rakt av att ”Marx’ socialism” var av samma sort som ”konspiratörerna Babeuf, Buonarroti och Blanqui i Paris”.

Men för att undvika upprepning kommer vi att förbise rena påståenden i Wolfes kapitel 9 och leta efter argument eller dokumentation, och utelämna en del punkter som tagits upp på andra ställen.

(1) Wolfe åtar sig att avslöja det ”blanquistiska” innehållet i den ofta skymfjade hänvändelsen från mars 1850. Frågan är förstas inte om åsikterna i hänvändelsen är bra eller dåliga, utan bara om de är blanquistiska. Wolfe citerar hänvändelsens plan att upprätta ”egna revolutionära arbetarregeringar ... i form av arbetarklubbar och arbetarkommittéer” – samma stycke som Lichtheim riktade in sig på och som citerades ovan.³⁵ Nå, vad är det blanquistiska i det? Wolfe förklarar i en parentes:

Här påminns man om de många klubbar som Blanqui bildade, om de jakobinska klubbarna på 1790-talet som var hans modell – och inte minst om hans jakobinska centralism och hans övertygelse att Paris skulle kontrollera och besluta för hela Frankrike.³⁶

Allt detta bara av att nämna klubbar! Blanqui bildade klubbar, jakobinerna bildade klubbar, Marx vill ha klubbar – aha! *Blanquism!*

Jag tvekar att nämna att alla bildade klubbar, republikaner till höger och till vänster, rojalister, stridbara kvinnor, societetsdamer, kafébesökare – ty att ta upp det kan antyda att detta Wolfes nonsens inte ska tas på allvar. Men det är kanske bättre än att på ett tråkigt sätt upprepa att Wolfe skyfflar in påståenden utan skymten av bevis.

(2) Wolfe citerar åläggandet i hänvändelsen att kommunisterna skulle försöka ta ledningen över militanta aktioner som återspeglade ”folkets hämnd på förhatliga individer eller offentliga byggnader...” Och han kommenterar:

I dessa ord ekar stormningen av Bastiljen, klubbandet till döds med gevärskolvar, huvuden fastsatta på lansar, och hur giljotinens skarpa blad höjdes och föll.³⁷

I Wolfes huvud är ”stormningen av Bastiljen” samma sak som en pöbelslakt!

Ännu viktigare är att hela poängen med Marx’ framställning var just att ersätta en pöbels vilda utbrott med organiserade och förnuftiga politiska aktioner, disciplinerad kamp och ledarskap. Men det enda Wolfe kan höra när revolutionen åkallas är ”klubbandet till döds med gevärskolvar”. Nåja - vem klubbar ihjäl vem? Historiskt är det förstas vanligtvis poliser, gendarmer och soldater som klubbar ner demonstrerande rebeller. Det kanske är Lag och ordning, medan motsatsen är Revolutionär anarki? I så fall är det inte ”klubbandet” som håller Wolfe sysselsatt utan den annorlunda frågan om vems skallar som blir knackade. Den synbara moraliska vämjelsen mot ”klubbande till döds” visar sig då vara uppfattningen att bara den revolutionära sidan ska spöas upp samvetsgrant.

³⁵ Se ovan, avdelning 2, s 292.

³⁶ Wolfe, *Marxism*, s 153.

³⁷ *Ibid*, s 154.

(3) Wolfes kapitel 9 är ett av de sämsta exemplen på någon som förvanskar plats 1 c till ett (mytiskt) erkännande av blanquism från Marx' sida. (De medelmåttiga fallen är de som åtminstone citerar stycket så att läsaren kan se vad de gör.) Revolutionens nederlag, hävdar Wolfe (med Marx på soffan),

hade för tillfället förvandlat Marx till blanquist, och Blanqui hade i Marx' ögon blivit en levande inkarnation av den "revolutionära socialismens eller kommunismens" rörelse.³⁸

Lägg märke till att Marx är "blanquist", otvetydigt, rakt ut, utan förbehåll. De avslöjande orden inom citationstecken i slutet lämnar inget tvivel om vad Wolfe använder för detta påstående: Marx' ord i plats 1 c. Där talar Marx om "revolutionär socialism", "kommunism" "för vilken bourgeoisin har uppfunnit namnet *Blanqui*". Kort sagt skriver Marx att Blanqui hade blivit inkarnation (etc.) i *borgarklassens ögon*. Wolfe ändrar det till "i Marx' ögon"!

Jag upprepar att jag inte tror att Wolfe förfalskar medvetet, oavsett hur svårt det kan vara att förklara denna påfallande förändring på något annat sätt. Jag tror att Wolfe i sin sista inkarnation inte längre kunde läsa vanlig engelska eller vanlig tyska när man tryckte på hans antikommunistiska knapp. En röd dimma hängde över Marx' hänvändelse, det hördes ett dovt mullrande i hans öron och de mest oförsonliga ting lämnade hans penna. Jag propsar inte på den förklaringen.

(4) Så långt Wolfes kapitel 9. Något egendomligt händer i kapitel 10: det presenterar en ståndpunkt enligt vilken allt i kapitel 9 är nonsens.

Jag har fått höra från en av Wolfes bekanta att han hade vid denna tidpunkt hade beslutat sig för att analysera hur Marx använde "proletariatets diktatur", och blev förtjust när han upptäckte att det redan hade gjorts – i min artikel från 1962.³⁹ Han tyckte att denna artikel var "grundlig och saklig" och dess "tolkning gedigen": det säger han i kapitel 10, och går på de följande tio sidorna vidare och sammanfattar min artikel. Han utelämnar förvisso en del material som skulle krossa hans tes om "Marx blanquisten", men det gör honom betänklilig.

Den förbryllande frågan är varför Wolfe inte tog bort kapitel 9 och till och med mer av sin bok. Istället finns det en punkt i kapitel 10 där han försöker använda en del rester av förfalskningen om "Marx blanquisten" i kapitel 9. Detta försök lutar sig på citatet från plats 1 c, som vi har sett att han tidigare har förvanskat. Nu citerar han det verkligen, inklusive den centrala frasen "*för vilken bourgeoisin har uppfunnit namnet Blanqui*", och han höjer en lans.

Detta får Draper att dra slutsatsen att Marx i det citerade stycket inte definierade "blanquismen" utan uttryckte sina egna åsikter, den "revolutionära socialism eller kommunism" som han själv förespråkade, och vilken bourgeoisien har givit (hittat på) namnet Blanqui. Uppenbarligen orsakar Drapers "lösning" av det gåtfulla stycket lika många problem som det löser.⁴⁰

Vad är det för "problem"? Wolfe tar upp fyra, som jag citerar i tur och ordning:

(a) "Ty när Marx skrev det ingick han sitt *förbund* med blanquisterna;..."

Det syftar på SUCR, som vi redan har diskuterat. Wolfe inser inte att *hans* problem är om Marx

³⁸ *Ibid*, s 157.

³⁹ Draper, "Marx et la Dictature des Proletariat", i *Etudes de Marxologie*, nr 6, september 1962.

⁴⁰ Wolfe, *Marxism*, s 177.

blev ”chartist” eller ”blanquist” – eftersom båda dessa strömningar antogs bli allierade till honom i SUCR. Det första problemet är att låtsas att SUCR var ”en enhetsfront med blanquisterna”.⁴¹

Viktigare är att vi har sett, att samtidigt som Marx gick med i denna nästan icke existerande front som innehöll blanquisterna som sin franska gren, så publicerade han en mycket kritisk genomgång av den traditionella blanquismen. Nästa egendomliga sak med Wolfe är att han upptäcker detta i sitt nästa kapitel, kapitel 11. Där avslöjar Wolfe plötsligt att (vilket jag hade betonat i min artikel från 1962) –

Marx försökte ”skola om” de blanquistiska emigranterna, förmå dem att ersätta Blanquis åsikt om en elitistisk konspirerande minoritets ”revolutionära diktatur” med sin ”proletariatets diktatur, som Marx ansåg liktydigt med att ”vinna demokratins slag”.⁴²

Han yppar förvisso inte vad Marx faktiskt skrev om sina blanquistiska allierade 1850 (det skulle ha förvirrat läsarna av hans kapitel 9 väldigt). Men hursomhelst: varför i hela världen skulle Marx – som i kapitel 9 beskrevs som om han bubblade över av blanquism, och uttryckligen kallades ”blanquist” – vilja ”skola om” sina blanquistkamrater? Vad vill denna blanquistiska Marx skola om de andra blanquisterna till?

Inget svar. Faktiskt ingen fråga.

Det är visserligen glädjande att Wolfe i kapitel 11 har upptäckt att Marx försökte med denna ”omskolning” av blanquisterna, och det känns bra att rapportera att han lämnar denna information till sina läsare, och jag vill inte framstå som att jag kräver alltför mycket av en marxolog. Men jag måste nämna att han i samma stycke citerar Engels förödande karakterisering av blanquismen 1874 (vår plats 8), men inleder det med följande ord: ”Så har åtminstone Engels förklarat saken.” Erbjuder han en egen motförklaring? Nej.

Minns väl att allt detta finns i kapitel 11. När Wolfe i det föregående kapitlet hade skrivit som om det är ett ”problem” att Marx ”ingick sitt förbund”, ett problem som han inte har någon förklaring till, så är det förbryllande varför han (efter att ha kommit till kapitel 11) inte strök denna del av kapitel 10 och la det i samma behållare som kapitel 9.

(b) ”... han [Marx] höll med om, eller mer troligt var det han som skrev, praktiskt taget samma formulering i [SUCR:s] gemensamma principdeklaration, ...”

Vi har nu en andra punkt (av fyra) om SUCR, som Wolfe uppenbarligen tror är den ”rykande pistolen” i Marx’ ”blanquism”. En smärre sak: som SUCR-uttalandet finns bevarat, är det kopierat i en handskrift som troligen är Willichs, inte Marx’ eller Engels’, och det finns absolut ingen information om vem som skrev utkastet till det. När Wolfe skriver att Marx ”troligen” skrev det, hittar han helt enkelt på en förfalskning.⁴³ Det gör förstås ingen skillnad, men sådana påhitt tyder på att bara fakta inte räcker för fabeln som vi diskuterar.

Kruxet med detta Wolfes andra ”problem” är: vad betyder ”praktiskt taget samma formulering”?

41 *Ibid*, s 152 (min kursivering); och jmf även s 153, 159, 184. Men på s 156 nämner Wolfe att även Harney var med i SUCR.

42 *Ibid*, s 185.

43 Eller så kanske Wolfe plockade upp denna förfalskning från en tidigare tillverkare: jag kan inte svara för hans prioriteringar. Inblandade fakta lades fram i kapitel 12, s 178 f.

Samma som vad? Samma som det Marx skrivit på plats 1 c (*Klasstriderna i Frankrike*)? I så fall vet jag inte vad problemet är. Eller – kan det vara möjligt? – menar Wolfe ”samma som *Blanquis* formulering”? Men vi har visat att Blanqui aldrig hade någon formulering om ”proletariatets diktatur” eller något liknande.* Vilken är då poängen att försöka klämma ur SUCR ett andra ”problem”?

(c) ”... han utfärdade sitt märkliga ’blanquistiska’ *cirkulärbrev*, ...” – det vill säga hänvändelsen från mars 1850.

”Problemet” är uppenbarligen Wolfes tidigare bevisföreläsning att innehållet i hänvändelsen var blanquistiskt – inte bara bedrövtligt revolutionärt utan blanquistiskt. Läsaren kommer ihåg att vi angående denna punkt tvingades diskutera klubbar och ”att klubba till döds”, men en ny undersökning av Wolfes två sidor om ämnet inte uppvisar fler försök att göra en koppling.⁴⁴ Jag hävdar att det finns ett cirkelbevis här: Marx är blanquist eftersom vi vet att hänvändelsen är blanquistisk, och vi vet att hänvändelsen måste vara blanquistisk eftersom den är full av revolutionärt tal från en blanquist....

(d) Slutligen: ”... och han använde blanquistiska konspiratörer som sändebud till Kommunistiska förbundets lokalavdelningar.”

Detta syftar på Wolfes slutsats av hänvändelsen från juni 1850, på grundval av ett stycke som diskuterades i kapitel 12.⁴⁵ Om jag skulle förklara att Wolfes slutsats är en halv fantasi, så kanske läsaren skulle tro, att om slutsatsen var giltig så hade den något att göra med Wolfes fjärde problem. Låt oss därför för våra närvarande syften anta att Marx verkligen använde ”blanquistiska konspiratörer som sändebud” till Kommunistiska förbundets lokalavdelningar på kontinenten. (Jag kan särskilt gärna göra detta antagande eftersom jag personligen hoppas att Marx verkligen fick någon användning av dessa personer.)

Nå, exakt vilket är Marx’ brott?

För det första: som vi har sett försöker Marx arbeta politiskt med dessa franska blanquistiska element (”skola om” dem), och det är inte fantasifullt att anta att han kan ha påverkat två eller tre av dem. Som vi har betonat på andra ställen, var inte dessa ”blanquistiska konspiratörer” förstenede fossil: de var till stor del unga och relativt oerfarna nya anhängare som främst var ”blanquister” på grund av att de beundrade Blanqui, ville bli revolutionärer och aldrig hade hört om något annat sätt att vara revolutionära.⁴⁶ Varför frågar sig Wolfe inte varför en ”blanquistisk konspiratör” skulle gå med på att vara sändebud för en rivaliserande strömning, som dessutom var tysk, och publicerade hård kritik mot sina konspiratörskamrater?

Wolfe tror att arrangemanget visar något förskräckligt om Marx, han inser inte att det visar något helt annat *om de självalda ”blanquistiska konspiratörer” som gick med på att arbeta för Kommu-*

* SUCR-uttalandet innehöll hänvisningar till ”permanent revolution”, och det bör nämnas att Wolfe i kapitel 10 fortfarande är av uppfattningen att ”Marx hade fått sin formulering om ’revolutionen i permanens’ från Blanqui ...” (Wolfe, *Marxism*, s 178) – även om han generöst erkände sin skuld till min artikel från 1962 för att ha gjort sig av med den parallella tron att Blanqui var ursprunget till ”proletariatets diktatur”. (*Ibid*, s 177.) Myten om att Blanqui var först med ”permanent revolution” tillbakavisades i *KMR*, band 2 (se sid 401 f).

44 De två sidorna är 153-154.

45 Se kapitel 12, avdelning 4, s 173 f.

46 Se kapitel 12, avdelning 2, s 160, och kapitel 18, avdelning 2, s 239 f.

nistiska förbundet. Jag tror att det för Wolfes inre syn var en helt annan bild: som om någon naiv liberal försökte ”använda” en kommunistisk KGB-agent på ett uppdrag utomlands... Men de unga blanquistiska flyktingarna i London liknade inte de typer som ger Wolfe den moderna skälvan. Många av dem passerade bara genom den blanquistiska gruppen som (likt de flesta sekter) hade en omsättning på medlemmar som liknade ett vändkors.

Låt oss föreställa oss Wolfe som Marx i en historisk pjäs. En blanquist, som kanske har genomgått en ”omskolning”, säger att han är villig att ”användas som sändebud” för Kommunistiska förbundet.

Wolfe-Marx (*med handen på hjärtat*): Nej! Jag kan inte låta dig hjälpa oss. Du är (*viskar*) konspiratör!

Blanquist (*förvånad*): Varför, är du rädd att jag ska koka ihop en ”sammansvärjning” med Kommunistiska förbundets lokalavdelning?

W-M (*snarstucket*): Nej, våra kommunister vet mycket väl hur man ska undvika konspirationer.

B (*resonligt*): Håller du inte med om att vårt uppdrag måste hållas hemligt, eftersom regeringarna på kontinenten kommer att kasta mig och ditt folk i finkan om jag åker fast?

W-M (*förolämpat*): Ja, jag förstår skillnaden mellan hemligt arbete och konspiratoriska organisationer och har förklarat skillnaden flera gånger.

B (*övertalande*): Så, snälla, varför kan jag inte få göra dig och ditt aktningsvärda Kommunistiska förbund denna tjänst?

W-M (*ställer sig upp*): För då kommer marxologerna att kunna bevisa att jag är blanquist.

Denna ”absurda teater” antyder ett samband mellan patos hos en viss sorts marxologi och patologin hos en viss sorts amerikansk antikommunism.

4. *Smålögner och sciolister**

Fram till 1960-talet, då Lichtheim och Wolfe publicerade de böcker vi har gått igenom, tror jag att de flesta hänvisningarna till Marx’ mytiska ”blanquism” var mer eller mindre rutinmässiga upprepningar av Bernstein. 1912 citerade således Simchovitj Manifestets inledning till tiopunktprogrammet nära slutet av avdelning II, och menade att ”Babeuf eller Blanqui kunde ha skrivit detta stycke” eftersom det var i linje med uppfattningen om ”konspiration eller våldsamt störtande”.⁴⁷ Det verkar som om ”konspiration” och ”våldsamt störtande” kombinerades i hans tänkande som två dimbankar som smälter samman i mörkret.

I Isaiah Berlins mycket hyllade biografi om Marx – som strikt faktamässigt är en av de minst tillförlitliga som någonsin publicerats – övertalas Marx 1847-1848 av ”Weitling och Blanqui att en framgångsrik revolution bara [verkligen!] kunde genomföras med hjälp av en statskupp, som utförs av en liten och beslutsam grupp skolade revolutionärer...”⁴⁸ Att i fallet Berlins biografi klaga på brist på

* **Sciolism** = förment kunskap, amatörmässighet – öa.

47 Simkhovitch, *Marxism versus Socialism*, London: Williams & Norgate 1912, s 245 f.

48 Berlin, *Karl Marx*, s 172.

bevis är inte relevant, men det är svårt att inse varför han inte hänvisar till 1850, som kunnigare författare betonar. Men Berlin nämner å andra sidan inte ens att marshänvändelsen eller SUCR *existerar*. Och om han gjorde det skulle hamna i svårigheter, för han har inte den minsta aning om vad ”permanent revolution” betydde.⁴⁹

Berlin hade rivaler inom sciolismen (en av historiens största -ismer). Adam Ulam, till exempel, upprepar den obligatoriska genomgången av Marx’ ”blanquism”, och avslöjar att han tror att blanquisterna var anarkister och att Blanqui var en av syndikalismens pionjärer!⁵⁰

En sådan kartläggning skulle kunna pågå i evighet –

Inför varje liten lögn,
Som sciolister inte imponerats av,
Snurrar mer kraftfulla personer,
Fantastiskt stora nävar...⁵¹

men utan större resultat. Men två andra fall gör visst anspråk på vår uppmärksamhet.

Det första är Nikolajevskij och Maenchen-Helfens Marx-biografi, eftersom den på denna punkt så ofta har återopats som en högt ansedd auktoritet. Detta verk av Nikolajevskij (jag använder hans namn som huvudförfattare) togs delvis i övervägande i kapitel 12 under SUCR, men ett andra mer övergripande stycke kräver uppmärksamhet.

Nikolajevskij utgångspunkt är lite udda, ty det är *inte* marshänvändelsen från 1850, det dokument där Lichtheim och Wolfe speciellt hade hittat spåren efter djävulens hov. Inte med ett enda ord antyder Nikolajevskij att marshänvändelsen är ”blanquistisk”. Det som skakar om hans själ är uppenbarligen stycket om blanquisterna i junihänvändelsen från 1850, med dess nyhet att Kommunistiska förbundets delegater ”av blanquisterna hade anförtrots ett viktigt förberedande arbete i samband med nästa franska revolution”. (Det är motsatsen till Wolfes problem men övervägandena är likartade.) Nikolajevskij undrar: vilka var dessa delegater och vad var detta arbete? Han svarar att svaret på båda frågorna är ”okänt”.

Men det är känt vad blanquisterna sysslade med under åren 1850 och 1851.⁵²

Sedan sammanfattar han den ofta upprepade karakteristiken av blanquisternas planer på en kupp av en liten grupp män. Det följs, utan så mycket som en stycke brytning, av denna slutsats:

Det faktum att Marx accepterade denna sorts revolutionära lära, som han både innan och efteråt [*Var god och märk väl!*] fördömde så våldsamt, och som på varje sätt var så helt främmande från den proletära revolutionens innersta väsen, *det faktum att han bildade en allians med blanquisterna*, bevisar bättre än något annat i vilken omfattning hans omdömesförmåga hade påverkats.... [min kursivering.]⁵³

”*Det faktum att Marx accepterade denna sorts revolutionära lära ...*” – men Nikolajevskij (här

49 *Ibid.*

50 Ulam, *The Unfinished Revolution. An Essay on the Sources of Influence of Marxism and Communism*, New York: Vintage Books 1960, s 52, 157.

51 James Branch Cabell, *Jurgen: en roman om rättvisa*, Askild & Känekull, 1974 (dedikation) [här översatt från engelska originalet – öa].

52 Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx*, s 209.

53 *Ibid*, s 210.

upprepar vi oss) har inte anfört ett enda faktum, en enda not, ett enda argument eller en enda grundval för att ”bevisa” (hans ord) att Marx accepterade den blanquistiska tanken på en kupp. Än värre: *fem sidor senare lägger han fram ett stort stycke från den bokrecension av Marx och Engels där de knivskarpt och noggrant granskade konspirationstänkandet* – och som gavs ut exakt vid samma tidpunkt då Marx ”accepterade denna sorts revolutionära lära”. Ingen förklaring ges till denna vederläggning av sig själv, uppenbarligen är de omedvetna om problemet. Var det stackars Marx’ tänkande som hade påverkats så ledsamt?

Dessutom upptäcker det stycke från Nikolajevskij som citeras ovan ett annat faktum, som visar på vilket sätt stackars Marx’ tänkande var påverkat: det är ”det faktum att han bildade en allians med blanquisterna”. Vi har redan sagt tillräckligt om detta bevis, såvitt det avser 1850. Men Nikolajevskij befinner sig i en märkligare position än Wolfe eller Lichtheim. För honom drabbar den blanquistiska avvikelsen plötsligt Marx’ psyke vid midsommar 1850 – det fanns inget som liknade det ”innan och efteråt” säger han – och allt det på grundval av det ”okända” revolutionära arbete som utfördes av okända medlemmar i Kommunistiska förbundet med okända blanquister!

Bernstein hade ansett att Marx’ ”blanquism” åtminstone täckte åren 1848-1852, och allmänt sett hela Marx’ liv; Wolfe och Lichtheim menade att den åtminstone svepte in Marx under hela 1850; men Nikolajevskij ser den som ett kort ögonblick av midsommargalenskap utan samband med något ”innan och efteråt” – utom den stackars mannens (uppenbarligen ytterst försenade) chock över att personligen ha förlorat revolutionen ...

Detta närmar sig till synes totalt struntprat, men mot denna grundlösa fantasi kan vi ställa ett historiskt faktum som ännu inte har förts på tal. Det rör allianser med blanquisterna: en jämförelse. 1850 kom aldrig den så kallade enhetsfronten ”med blanquisterna” längre än till pappret. 1872 existerade överhuvudtaget aldrig det Wolfe kallar en annan ”enhetsfront med blanquisterna”, eftersom blanquisterna (Kommunflyktingarna) gick med i den vidöppna internationalen. Men lite senare inleddes en period av *verkliga enhetsfronter* mellan de franska marxisterna (det vill säga guesdisterna) och den blanquistiska rörelsen i Frankrike, i synnerhet när den sistnämnda leddes av Vaillant (som var tyskutbildad och hade anammat en avsevärd mängd ”omskolning”). Den franska socialistiska rörelsens utvecklingsperiod på 1880- och 1890-talet, som ledde till enandet 1905 (när – *svälj!* – de faktiskt *gick samman!*), är fylld av enhetsfronter, allianser, koalitioner och samarbete med blanquisterna. På något sätt har detta aldrig ”bevisat” för någon förnuftig person att, låt oss säga Guesde (eller Jaurès, *sacrebleu*), hade blivit blanquist. Men när folk skriver om Marx genomgår de allra enklaste logiska lagar en rumslig förvrängning.

Det andra fallet tar oss hela cirkeln runt tillbaka till Bernstein, med en viss skillnad. På 1960-talet publicerade även Stanley Moore en egendomlig bok, *Tre taktiker; bakgrunden hos Marx*, med en tes. Han vill förena bernsteinismen med stalinismen. Det är ingen konstig strävan dessa dagar, då delar av den kommunistiska rörelsen funderar på hur de ska skapa ”eurokommunistiska” partier som ska göra sig av med den revolutionärt socialistiska delen och göra dem till ogenerade utövare av en parlamentarisk reformism, för att fylla den lucka som socialdemokraterna har lämnat när de gjort sig av med all sorts socialism. I detta sammanhang har Moore flera sidor som argumenterar till förmån för Bernsteins tes om den unge ”blanquistiske” Marx.

Moorens specialitet är att köra Marx-citat genom sin översättningsmaskin, som mal sönder dem och sätter samman dem i önskad form som en korv. Att undersöka dessa korvars innehåll är ytterst platskrävande. Av citat från Marx där inte ett enda ens kommer nära att vara för en ”minoritets-revolution”, härleder han således behändigt (efter bearbetning) att Marx, precis som Bernstein sa, föreslog en minoritetsrevolution, och han ignorerar givetvis alla stycken där Marx, inte hackad och inte bearbetad, rakt ut sa att han förespråkade en majoritetsstödd revolution.

När Moore lägger fram en jättelögn, börjar han med ”Otvivelaktigt ...”

Otvivelaktigt delade Marx och Blanqui vid denna tidpunkt lärar om klasskamp, permanent revolution och proletär diktatur.⁵⁴

Låt oss provsmaka en korv, eftersom det är ett annat fall på förvanskning av plats 1 c. Moore skriver så här:

Blanquis kommunism, skriver han [Marx] i *Klasstriderna i Frankrike*, är att ”förklara revolutionens permanens, proletariatets klassdiktatur” [etc.] ...⁵⁵

Detta är en förfalskning, som har skapats genom att slå samman Moores egna ord med en stympad plats hos Marx. Som vi har sett mer än en gång, skrev Marx egentligen att borgarklassen har ”uppfunnit namnet Blanqui” för den revolutionära socialismen eller kommunismen. Det stympade citat som Moore använder uppträder sedan i *nästa* mening.

Inte alla Moores förfalskningar är så förutsägbara som denna. Han slår an en ny ton med argumentet att själva namnet ”Kommunistiska förbundet” var blanquistiskt.

När det övervägande tysktalande förbundet kallade sig kommunistiskt, var det för att offentligt bekräfta sin solidaritet med Blanquis franska anhängare.⁵⁶

Han säger att han härleder detta från plats 1 c, ty han tror att när en tysk eller fransk arbetare på den tiden sa ”kommunist” så menade han blanquist. Men om vår sciolist hade tittat på något av flera ställen, så skulle han ha upptäckt att Marx på 1840-talet kände till en hel mängd olika ”kommunismen”.

På en enda sida i *Den tyska ideologin* kunde Moore ha lärt sig om fyra olika sorters kommunister: cabetister, som kanske var mest framträdande, Weitling, ”icke revolutionära kommunister”, och självklart chartister: *blanquisterna nämns inte*.⁵⁷ En annan sida i samma verk räknar upp inte mindre än 14 engelska kommunister, från förr och nu, utöver Weitling, Cabet och François de Chastellux, *blanquisterna nämns inte*.⁵⁸ På en enda sida i *Den heliga familjen* nämner Marx ”kommunisterna” Owen, Bentham, Cabet, Dézamy och Gay, utöver babouvisterna, *blanquisterna nämns inte*.⁵⁹ I en förmarxistisk artikel från 1843, som skrevs åt de engelska oweniterna, gick Engels igenom de franska kommunisternas led, till att börja med Babeuf och Cabets ”ikarianska kommunism”, tillsammans med deras skillnader gentemot den engelska ”kommunismen” (alltså owenismen).

54 Moore, *Three Tactics; The Background in Marx*, New York: Monthly Review Press 1963, s 30.

55 *Ibid*, s 29.

56 *Ibid*, s 27.

57 Marx/Engels, ”The German Ideology”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 226.

58 *Ibid*, s 461.

59 Marx/Engels, ”The Holy Family”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 131.

Vidare får vi höra att Leroux är kommunist, till synes också George Sand, Lemennais och Proudhon. Men *Blanqui nämns inte*, och inte heller någon blanquist.⁶⁰ Beteckningen ”kommunist” syftade vanligtvis på cabetisterna. 1850 identifierade Marx’ och Engels’ bokrecension om de konspiratoriska sällskapen helt klart bara cabetisterna som ”kommunister”, och ställde dem mot de professionella konspiratörerna.⁶¹ Ett annat intressant fall: i mars 1848, i Paris, skrev Marx och hans kollegor i Kommunistiska förbundet till Cabet, som redaktör för *Le Populaire*, och bad honom publicera deras protest mot planen på en ”tysk legion”, eftersom en sådan deklaration var ”i det kommunistiska partiets intresse, och det är detta”, tillägger brevet, ”som gör att vi räknar med ditt tillmötesgående”.⁶² Med andra ord betraktades Cabet som en kommunistisk kamrat.

Det säger sig själv att Marx förstås begränsade denna användning senare, men användandet återspeglade dåtidens allmänna uppfattning. Och det är precis vad Moore vädjar till – den vanliga användningen av ”kommunist” – men han vet helt enkelt inte att ”kommunist” på 1840-talet (och senare) var ett lika vagt begrepp som ”socialist”.

Det är inte Moores resonemang som är intressant. Det är att han uppvisar samma gamla mönster från ett nytt håll, det outtröttliga behovet bland marxologer att brännmärka Marx’ revolutionära socialism som ”blanquism”. Bernstein, Lichtheim, Wolfe och liknande har ett behov av att smutsa ner Marx’ revolutionära socialism med en oaptitlig beteckning, helst en som förknippas med en revolutionär minoritetslära. För Moore utgörs behovet av att legitimera en revolutionär minoritetslära med Marx’ godkännande, och han utnyttjar således Bernsteins beståndsdel för att underbygga den stalinistiska beståndsdel. Eller, som Samuel Hoffenstein framställde det –

Den lilla kameleonten har förmågan
Att bli röd eller rosa eller svart
Men oavsett vilken kulör han antar
Är han ändå en liten kameleont.⁶³

5. *Fallet Ernst Schraepler*

Ända sedan Ernst Schraeplers bok *Hantverkarförbund och arbetarföreningar 1830-1853* publicerades 1972, har den betraktats som en auktoritet om de tyska arbetarorganisationernas tidiga historia. För blotta ögat förefaller den vara väl kommenterad och dokumenterad, och så vitt jag vet kan den allmänt sett vara det. Men författaren gynnas inte av sin våldsamt antimarxistiska besatthet, och när djävulen (Marx) visar sig på scenen går lärdomen dit djävulen kom från. Speciellt vad gäller SUCR har jag stött på flera hänvisningar till auktoriteten hos Schraeplers verk. Låt oss titta på det, eftersom Schraepler upprepar sagan om ”Marx-Blanqui”.

För det första har inte Schraepler hittar några hårda, eller mjuka, fakta om SUCR som inte har varit

60 Engels, ”Progress of Social Reform on the Continent”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 3, s 396-400. För ett exempel från en senare period, se Engels, ”Zur Geschichte des Urchristentums”, Marx/Engels, *Werke*, band 22, s 460.

61 Marx/Engels, ”Review of ’Les Conspirateurs’ etc.”, *Collected Works*, band 10, s 320.

62 Marx/Engels m fl, ”Brev till Cabet”, slutet av mars 1848, i *Bund der Kommunisten*, band 1, s 748, eller Marx/Engels, *Correspondence*, band 1, s 533. (Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 8, gör misstaget att sätta stora bokstäver på ”Kommunistiska Partiet”.) Se även Marx/Engels, ”Brev till Cabet”, 5 april 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 170.

63 Hoffenstein, ”Poems in Praise of Practically Nothing”, ur *Songs of Faith in the Year After Next*. Rad 2 förändrad.

kända sedan 50 år. Det är förestås inte hans fel. Han tvingades snickra till sin egen tolkning av fakta. Men istället för att göra det slog han in på en ovanlig väg. Han översatte Nikolajevskij's gamla biografi – utan att ge något erkännande.

Styckena ifråga är några av de stycken ur Nikolajevskij som jag redan har diskuterat i denna specialnot. Både Nikolajevskij och Schraepler riktar ljuset mot det stycke i *juni-* (inte mars-) ”hänvändelsen till Kommunistiska förbundet” som talade om ”blanquistiska delegater” som förknippas med delegater från Kommunistiska förbundet. Huvudpunkten framställs på följande sätt i de två böckerna:

Nikolajevskij

Vilka dessa delegater var och karaktären på deras plikter är okänt. Men det är känt vad blanquisterna sysslade med under åren 1850 och 1851. De var indragna i förberedelser inför ett väpnat uppror, precis som de hade före 1848....⁶⁴

Schraepler

Det sades inget om dessa delegater och karaktären på deras plikter. Men det var allmänt känt vad blanquisterna sysslade under åren 1850-1851. De förberedde ett väpnat uppror, som de hade gjort före 1848....⁶⁵

Schraepler tog stycket som vi citerade ur Nikolajevskij,⁶⁶ och som började ”Det faktum att Marx accepterade...”, flyttade om några uttryck från andra rader och kom fram med detta, kärnan i hans (och Nikolajevskij's) slutsats:

Det faktum att Kommunistiska förbundets ledare ingick en nära allians med Blanqui [*sic*], som han högaktade som en beslutsam revolutionär, trots att han fann kuppmetoder motbjudande, visar otvetydigt att Marx, sedan alla revolutionära satsningar i Europa hade brutit samman, framförallt hade förlorat all sin tidigare inre visshet.⁶⁷

Notera att Schraepler har lagt till en förfalskning (som inte fanns i hans källa) att Marx' allians var med ”Blanqui” – mannen själv. Det låg inte för Schraepler att rikta en futtig anklagelse om små allianser med oviktiga blanquister i London. Men utöver denna konstnärliga retuschering har han kopierat Nikolajevskij utan att ge något erkännande. Varför han utelämnade det vanliga erkännandet i en fotnot (förutan vilket den sortens göromål brukar kallas plagiat) är svårt att förstå: kanske han ville dölja det faktum att han inte hade något eget att säga.

Vi litar på att framtida notförfattare ska undvika att göra tavlan att hänvisa sina egna läsare till Schraeplers andrahandsversion när den ursprungliga fabeln går att läsa i Nikolajevskij.

64 Nicolaievsky & Maenchen-Helfen, *Karl Marx*, s 209.

65 Schraepler, *Hantwerksbünde und Arbeitervereine 1830-1853. Die politische Tätigkeit deutscher Sozialisten von Wilhelm Weitling bis Karl Marx*, Berlin: Walter de Gruyter 1972, s 373.

66 Se ovan i denna specialnot, avdelning 4, s 300.

67 Schraepler, *Hantwerksbünde...*, s 373.

Specialnot C ”Terror” och ”terrorism”, vad de betyder

”Diktatur” har en nära medtävlare i tävlingen om vilket ord från 1800-talet som har missbrukats mest i marxologiska skrifter. Vad ”terror” och ”terrorism” ursprungligen betydde verkar vara helt bortglömt idag. Eftersom så mycket trolleri äger rum med dessa ord under diskussionerna om Marx’ ”diktatoriska” politik så måste vi ta upp frågan.

Många stycken hos Marx och Engels går inte överhuvudtaget ihop om ”terror” uppfattas i sin nuvarande betydelse. Situationen vittnar om den förhärskande tron att vårt nutida ordförråd började med Adam.* Förvisso vet alla att ”terror” som politiskt begrepp uppstod under den franska revolutionen, men det är en del av problemet: ty förvanskningar av denna historiska erfarenhet färgar alla våra uppfattningar om vad som hände 1793-1794, perioden av ”Röd terror”. Inte bara populär- utan också den lexikografiska uppfattningen om ”Skräckväldet” [”Reign of Terror” på engelska – öa] kommer från källor som har *Röda nejlikan* som mönster: terrorn var en blodtörstig massaker på oskyldiga kvinnor och män (och några få gudfruktiga adelsmän), om de inte räddades av Leslie Howard. Eller som i vissa romaner, där de revolutionära massorna beskrevs som degenererade individer som dreglade vid åsynen av blod som sprutade.

Nu är det inte vår uppgift att analysera ”vad som verkligen hände” under det så kallade Skräckväldet, än mindre under den franska revolutionen i sin helhet: vi är bara intresserade av att förklara hur Marx använde begreppet, det vill säga vad ”terror” betydde för *honom*. Men vi måste omedelbart tillägga att det inte handlade om hans personliga åsikt. Marx använde ”terror(ism)” på det sätt som var aktuellt på hans tid. Den första frågan för en objektiv historiker borde faktiskt vara att undersöka vad ”terroristerna” ansåg att de själva gjorde – vad ”terror” innebar för dem. Vi kommer då att se att man måste skilja mellan den egentliga ”terrorn” och *terrorns slutgiltiga förfall till en blodig karikatyr av sig själv*. Vi kommer att vara speciellt intresserade av den första. Det är ett misstag att blanda ihop den första med den andra.

I andra änden av 1800-talet genomgick den politiska innebörden i ”terror” en ny förvandling: det berodde på uppkomsten av det som kallades *individuell terrorism*, i synnerhet som den praktiserades av anarkister i Västeuropa och av narodniker och nihilister i Östeuropa. Begreppet ”*individuell terrorism*” uppstod just för att skilja denna politiska metod från det vänstern tidigare hade kallat ”terrorism”, och därefter *tenderade den att ta över ordet*. Idag har slutprodukten av denna process lett till att ”terrorism” mestadels är en kort form för ”individuell terrorism”. I allmänhetens medvetande har det smält samman med det som tidigare var borgarbrackornas förtal av vänsterns våld. Andra sidan av denna sammansmältning under detta sekel har kommit från den meningslösa bombkastaren, som bara har anpassat sig till det sätt som baktalarna sa till honom var det rätta sättet

---

* Till och med Richard N Hunt, som ägnar ett långt kapitel för att förklara innehållet i min artikel från 1962 om ”proletariatets diktatur”, och som därmed är väl medveten om problemet, stannar aldrig upp för att ställa sig själv frågan när han kommer till ordet ”terror”, som ger hans socialdemokratiska moral frossbrytningar. Han tycker att Marx’ och Engels’ uttalanden om ”revolutionär terror” var ”blodtörstiga”, och att en ”systematisk politik av terror” betydde att ”en minoritet skulle påtvinga den motvilliga majoriteten sin vilja”. (Hunt, *The Political Ideas...* 1, s 340 f.) Han *argumenterar* inte för detta – det vill säga lägger fram bevis – eftersom han synbarligen antar att det är lika självklart som att ett kilo järn väger mer än ett kilo fjädrar. Om det gäller för Hunt, så är det knappast nödvändigt att citera den stora mängden vulgära uttalanden om samma ämne.

att vara ”revolutionär”.

Vi koncentrerar oss på vad ”terror(ism)” betydde för Marx, och för de politiska kretsarna på hans tid.

1. Marx om den jakobinska terrorn

Vi har redan sett en viktig sida av Marx’ syn på den franska revolutionen: den stora betoning han lade vid den sociala girondistiska strömningen (Cercle Sociale, etc.) och ”Enragés” (Jacques Roux, Leclerc) som kommunismens föregångare, med en åtföljande nedtoning av jakobinerna.¹ Marx och Engels var inte ”robespierrister” i historisk mening: de betraktade inte Robespierres politiska strömning som revolutionens centrala progressiva ledarskap.*

Låt oss börja med med en tidig hänvisning av Marx till *Terrorismus* (den förfranskade formen, inte *Schrecklichkeit*). Den fanns i den allra första politiska artikel som Marx skrev (1842, publicerad 1843) – följaktligen medan han fortfarande var en radikal demokrat men inte kommunist. Det var den första av Marx’ två kraftfulla polemiker för fullständig pressfrihet.² Regeringens censurförordning tillät att en skrift kunde förbjudas för sin ”tendens”, sina avsikter eller ståndpunkt, och Marx hävdade att det skapade en polisstat och ”godkände laglöshet”:

Författaren utsätts således för den mest *skrämmande terrorism, misstänksamhetens rättsskipning*. *Vinklade lagar, lagar som inte tillhandahåller objektiva rättesnören, är terroristiska lagar av den sort som antogs i samband med de statliga ytterlighetsåtgärderna under Robespierre och det statliga eländet under de romerska kejsarna.*³

Nå, författaren som var utsatt för denna ”terrorism” var ju inte på väg att bli halshuggen och var inte i behov av Leslie Howards tjänster. Blod flöt inte som borsjtj. Vad var då den ”terrorism” som erinrade Marx om att Robespierre tog till liknande lagar?

Innan vi besvarar denna fråga ska vi titta på Marx’ anmärkningar om den jakobinska terrorn strax efter att han hade anammat sina kommunistiska uppfattningar, under en period av intensiva studier av den franska revolutionen. Kanske blev han mer positivt inställd till Robespierre efter att han hade blivit kommunist? Motsatsen är sann, och av uppenbara skäl. I en artikel på sommaren 1844 riktade Marx in sig på att revolutionens jakobinska ledarskap försummade de sociala frågorna. Robespierre, skrev han, betraktade bara förekomsten av den yttersta fattigdom jämte extrema rikedomar ”som hinder för en *ren demokrati*”, inte som en social fråga som man måste få bukt med. Hans lösning

1 Se kapitel 9, avdelning 1, s 103.

* Detta faktum har suddats ut i den marxistiska litteraturen, eftersom den förhärskande tolkningen är starkt påverkad av ”robespierristiska” historiker som Mathiez och politiska krafter som det franska kommunistpartiet, inklusive den kompetente historikern Soboul. En jämförbar situation gäller avseende den engelska revolutionen: den likartade uppfattningen att Cromwell stod mot de demokratiska Levelers (för att inte tala om True Levelers eller Diggers) motsvarar den ”robespierristiska” historieskrivningen. ”Cromwellism” är den linje som förkroppsligas i Eduard Bernsteins verk *Cromwell and Communism*. I allmänhet är detta sätt att närma sig frågan typiskt för samhällsreformister, inte bara för den moderna stalinismen. Mycket tidigt (1844) gjorde Engels kopplingen: ”Cromwell är Robespierre och Napoleon kombinerad i en...” (Engels, ”The Condition of England: 1. The Eighteenth Century”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 3, s 473.) Marx ståndpunkt skiljer sig från den historiska ”robespierrismen”.

2 För dessa artiklar och åsikterna i dem, se *KMR*, band 1, s 22-38.

3 Marx, ”Comments on the Latest Prussia Censorship Instructions”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 1, s 119; jmf *KMR*, band 1, s 28 för sammanhanget.

var ”en allenarådande spartansk sparsamhet”. Hans politik grundade sig på ett förhållande av viljan:

[För Robespierre är] Politikens princip ... *viljan*. Ju mer ensidig ... den *politiska* förståelsen är, ju mer fullständigt sätter den sin tilltro till viljans *allsmäktighet*, desto blindare är den gentemot viljans *naturliga* och spirituella *begränsningar*, desto mer oförmögen blir den att upptäcka den verkliga källan till samhällets ondskor.⁴

Med denna tankegång avvisade Marx givetvis den jakobinska strömningen till förmån för de revolutionära element som tog upp ”källan till samhällets ondskor”. Han specificerade detta i sitt nästa arbete, *Den heliga familjen*, i stycket om Babeuf och Enragés som vi har citerat.⁵

I *Den heliga familjen* förknippade förvisso Marx, precis som alla andra, terrorn med användningen av giljotinen, men exakt vad bestod sambandet av? Blodtörstighet? Hans omnämnande av terrorn (eller *Terrorismus*) hängde i själva verket samman med följande: hemliga polisens utnyttjande av portvakter; kampanjen mot spekulationshamstring; ”den franska revolutionens terroristiska inställning till religion”; Napoleon som ”den *revolutionära* *terrorns* sista kamp mot den borgerliga samhället ...”, och ytterligare ett par liknande sammankopplingar som inte direkt dryper av blod, och till vilka vi måste lägga det ovan nämnda stycket om Babeuf och Enragés.⁶

Om vi frågar oss vilken tanke som förenar alla dessa användningar, så är det enda svaret: tanken på *tvång genom att skrämmas*. Detta är faktiskt den ursprungliga innebörden av *terrorisera*. *Oxford English Dictionary*s ”allmänna” definition av ”terrorism” lyder:

En politik ämnad att ingjuta skräck i de mot vilken den används; användande av skrämselemetoder; att terrorisera eller förhållandet att bli terroriserad.*

”Skrämsele” kan genomföras med olika metoder och på flera plan, och Marx’ och Engels’ användande av begreppet ”terror” nämnde olika fall, från rent fysiska hot till ”blodigt” våld. Men när starka hot mot fienden genomförs av regeringstrupper under ett krig – är det ”terrorism”? Det var det i Marx’ språk, när han talade om Napoleons krig.⁷ Engels anmärkte också att Napoleons ”skräckvälde” tog formen av krig.⁸ Inrikespolitiskt använde Napoleon ”revolutionär *Terrorismus* mot den liberala bourgeoisie”⁹ – alltmedan Röda nejlikan vilade sig. I en artikel från 1847 förknippade Marx helt klart Skräckväldet med ”blodiga handlingar”: ”Folkets blodiga handling” (inte Robespierre) röjde ”med hjälp av sina mäktiga hammarslag ... undan resterna av feodalism från fransk mark” – ett jobb som den ”försagda överförsiktiga borgarklassen ... inte [skulle] ha

4 Marx, *Kritiska randanmärkingar till artikeln "Kungen av Preussen och socialreformen"*, på marxists.org.

5 Samma som not 2 ovan.

6 Marx/Engels, ”The Holy Family”, *Collected Works*, band 4, s 74, 95, 111, 123; se även s 81, 119, 122, 124.

* *OED*:s exempel 1863 var från ett arbete om politisk ekonomi: ”Om någon skulle trotsa mötets beslut, skulle han ådra sig ... social terrorism.” Dess allmänna definition av ”terrorist” är: ”Alla som försöker gynna sina uppfattningar med hjälp av ett system av tvång och hot” (följt av en hänvisning till de ”extrema revolutionära sällskapen i Ryssland”). Vad gäller den tyska lexikografin: Ladendorf bekräftar att *Terrorismus* kom in i språket som en beteckning på Robespierres regim 1793-1794, men det blev ”snabbt ett slagord och används nu i en ytterst fri överförd mening”. Han citerar ett stycke av Wieland från 1799, där den kloka statsmannen får rådet att regeringens förvaltning bör komplettera de vanliga dygderna med ”lite terrorism”. (Ladendorf, *Historisches Schlagwörterbuch. Ein Versuch*, Strassburg/Berlin: Trübner 1906, s 311.) Uppenbarligen inte särskilt blodtörstigt.

7 Marx/Engels, ”The Holy Family”, *Collected Works*, band 4, s 123.

8 Engels, ”The State of Germany”, I, *Collected Works*, band 6, s 19.

9 Marx/Engels, ”The Holy Family”, *Collected Works*, band 4, s 124.

fullbordat ... på decennier".¹⁰ Under revolutionsåret 1848 jämförde Engels den reaktionära belgiska regeringens åtal mot republikaner med de "låtsasrättegångar" som tänktes ut under Skräckväldet 1793, även om "inte ens den fanatiska Fourquier-Tinville" genomförde en rättegång med så mycket skamlösa lögnare som belgarna.¹¹ Samma år återvände Marx till sin analys av terrorn med denna idéväckande observation: "All fransk terrorism var inget annat än ett *plebejiskt sätt* att ta itu med *bourgeoisens fiender*, absolutism, feodalism och inskränkthet".¹² Av samma skäl var det inte någon modell: utövarna av denna makt gjorde det åt en annan klass, utan något politiskt medvetande om vad de egentligen gjorde. Det var varken en fruktansvärd historisk avvikelser eller ett ärofyllt skolexempel.

I en genomgång av Proudhons senaste bok i ett brev till Engels 1851, nämnde Marx bokens positiva eller gynnsamma sida: dess "välskrivna angrepp på Rousseau, Robespierre, [jakobingruppen] Montagne, etc."¹³ Från och med *Den heliga familjen*, där Marx hudflängde Robespierres illusioner, förekommer Marx hänvisningar till Robespierre bara i spridda stycken, men de är alltid kyliga eller fientliga, vare sig det är i samband med jakobinernas undertryckande av medborgerliga rättigheter eller deras arbetarfientliga lagstiftning.¹⁴

Denna uppfattning, som både Marx och Engels dittills hade uttryckt i korta anmärkningar, fick sin skarpaste form av Engels i en diskussion med Marx. Engels skrev till Marx när Bonapartes imperium i september 1870 föll samman mitt under ett kaotiskt uppror, och i sitt tänkande gjorde Engels då en sammankoppling:

Denna ständiga lilla panik bland fransmännen – som alltid uppstår av rädsla för det ögonblick då man till sist måste inse sanningen – ger oss en mycket bättre förståelse av Skräckväldet. Vi tolkar det som ett välde [eller styre] av folk som framkallar skräck; tvärtom är det ett välde av folk som själv är skräckslagna. *La terreur* är till stor del meningslösa grymheter som begås av folk som själva är rädda, för sin egen självkänsla. Jag är övertygad om att skulden till -93 års Skräckvälde uteslutande ligger hos de fruktansvärt rädda borgare som betedde sig som patrioter, och på de små brackorna som skiter ner sig och på traspöbeln som tjänar pengar på *terreur*. Det är just dessa klasser som förekommer även i den nuvarande lilla *terreur*.¹⁵

Enligt denna åsikt betraktades Skräckväldet i snäv mening som den redan sjukliga revolutionära terrorns *slutskede*. Denna åtskillnad mellan stadier uttrycktes återigen i ett brev till Kautsky:

Vad gäller terrorn var den, så länge den hade någon mening, i huvudsak en *krigsåtgärd*. Den enda klass, eller falang av en klass, som kunde garantera revolutionens seger höll på detta sätt inte bara sig själv i schack (det var inte minst viktigt efter att revolterna hade besegrats), utan gav också sig själv rörelsefrihet, armbågsrum, möjligheten att koncentrera krafterna på den avgörande punkten, gränserna.

10 Marx, "Moralizing Criticism and Critical Morality", Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 319. Jmfr *KMR*, band 2, s 128 för sammanhanget.

11 Engels, "The Antwerp Death Sentences", *Neue Rheinische Zeitung*, 3 september 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 495.

12 Marx, "The Bourgeoisie and the Counterrevolution", andra artikeln, *Neue Rheinische Zeitung*, 15 december 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 161.

13 Marx, "Brev till Engels", 8 augusti 1851, Marx/Engels, *Collected Works* band 38, s 409; se även Engels bifall, *ibid*, s 435.

14 Marx/Engels, "The Holy Family", Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 121 f; Marx, "To the Editors of *People's Paper*", 4 september 1853, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 291; Marx, "Brev till Engels", 30 januari 1865, Marx/Engels, *Werke*, band 31, s 48.

15 Engels, "Brev till Marx", 4 september 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 53.

I början av 1794 (fortsatte Engels) gick försvaret mot den utländska interventionen bra, och Robespierre, som ville avsluta kriget, såg den revolutionära flygeln som en fara för sin makt, i synnerhet Kommunen som leddes av den jakobinska vänstern:

Kommunen, med sin extrema strömning, blev överflödig. Dess propaganda för en revolution blev ett hinder för både Robespierre och Danton, som båda ville ha fred – om än var och en på olika sätt. Under denna konflikt mellan tre delar segrade Robespierre, men *nu blev terrorn ett sätt för honom att bevara sig själv* och därmed blev den absurd ...

När det utländska hotet verkade vara helt avvärjt blev Robespierre i sin tur överflödig:

Den 26 juni [1794] lade Fleurus Jourdan hela Belgien inför republikens fötter; i och med det blev [terrorn] helt ohållbar; den 27 juli föll Robespierre och bourgeoisieens orgie började.¹⁶

Där den vanliga historien bara ser blodtörstig orimlighet under terrorns sista, sjukliga skede, gjorde denna tolkning en helt annan analys. Men vårt ämne är inte den franska revolutionen, bara vad ”terror” betyder. Låt oss innan vi sammanfattar detta notera ett sista yttrande av Engels längs dessa linjer. Det gjordes två år efter brevet till Kautsky, men sa exakt samma sak:

... Medan Skräckväldet nu intensifierades ända till galenskap, eftersom det under rådande inrikespolitiska förhållanden var nödvändigt att hålla Robespierre i schack, blev det som ett resultat av segern vid Fleurus helt överflödigt ..., och därmed blev Robespierre överflödig och föll ...¹⁷

I detta brev ställde Engels dessutom det fredsperspektiv som Robespierre och Kommittén för allmän säkerhets ledarskap strävade efter *mot* Kommunens vänster, ”som ville ha ett propagandistiskt krig och att Europa skulle bli republikant” (det vill säga ville göra revolutionen internationell för att fördjupa den). Det är denna tvistefråga, som på den tiden mättes i krigslycka, som Engels såg som hela revolutionens själva ”hjärta” och centrala nerv och den plebejiska delens upp- och nedgångar, ”vars energi var det enda som räddade revolutionen”. Denna flygel pressade på för ”ett krig för att befria nationerna”, och den visade sig ha rätt, sa Engels – men först sedan Robespierre hade halshuggit den.¹⁸

Detta stycke i Engels’ brev föregicks av en hänvisning till Marx, som antydde att han allmänt sett var överens. Men vi har redan sett att Engels inte hade utvecklat denna uppfattning ensam.

Vi ser att båda männen, från Marx’ allra första politiska år till Engels’ sista år, på ett sammanhängande och konsekvent sätt betraktade Robespierre och jakobinernas ledande grupp med politisk fientlighet, jämfört med både hébertisterna eller ”Enragés”, det vill säga avseende de revolutionära krafternas *inre* mönster.*

16 Engels, ”Brev till Kautsky”, 20 februari 1887, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 155 f.

17 Engels, ”Brev till V Adler”, 4 december 1889, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 317.

18 *Ibid*, s 318.

* I och med att detta faktum inte passar de marxologiska sagorna påstås ofta motsatsen med stor beslutsamhet och utan dokumentation. Exempelvis i Bertram Wolfes *Marxism*: ”Den naturliga maktfullkomligheten hos Marx’ temperament förstärktes av den djupa beundran som han och Engels kände för jakobinerna under den första franska revolutionen, som hade försökt göra Paris till härskare över hela Frankrike.” (Wolfe, *Marxism*, s 20.) Den sista delen av meningen, som hakas på med ett relativt pronomen, är en speciell seger för historikerns konst, eftersom, som vi har sett, Marx och Engels aldrig imiterade socialdemokraten Louis Blanc och jakobin-kommunisternas förespråkande av Paris’ diktatur. Wolfes påstående är helt enkelt en förfälskning.

Förhållandet av Robespierre och hans metoder härrörde ur den jakobin-kommunistiska (blanquistiska) traditionen från och med Babeuf. I linje med principen att det är mycket lättare att härma stora personers brister än deras bedrifter, hade blanquisterna en benägenhet att förhålliga både terrorns sjukliga sidor och dess nödvändigheter. När blanquisterna upprepade detta mönster vad gäller Pariskommunen 1871, kommenterade Engels (i den artikel som kommer att ge upphov till plats 8) om det idiotiska i en så okritisk metod. Om (sa han till blanquisterna) ni till och med förhålligar de dumheter som oundvikligen begås under loppet av en massrevolution, om ni förkunnar att varenda åtgärd är helig och ofelbar, så –

Betyder inte det att man hävdar att under den majveckan sköts så mycket folk, just det antal människor som var nödvändigt, och inte fler, och att just de byggnader brändes ned, och inte fler, som måste brännas ned? Betyder inte det att säga detsamma om den första franska revolutionen: varenda halshuggning skedde med rätta, först de som Robespierre lät halshugga och sedan Robespierre själv? Till dylika barnsligheter leder det, när i grund och botten rätt godmodiga människor får löpa fritt med ett behov att verka hårresande.¹⁹

Marx' och Engels' fientliga syn på Robespierre betingade naturligtvis deras syn på terrorn. Utgångspunkten var deras analys av vad terrorn var – den revolutionära terrorn som sådan, skild från de patologiska förvanskningar som robespierrismen fyllde den med. *Den revolutionära terrorn var en styrkemobilisering för att skrämja kontrarevolutionen*, försvara revolutionen mot dess fiender, ”terrorisera” reaktionen. I och med att vi inte talar om en vetenskaplig term, hade den som vanligt en benägenhet att spreta – innefatta avskräckande handlingar från centralregeringens sida, från Kommunen, eller från underklasserna underifrån. Men den hade inte något som helst att göra med det som dagens tidningsrubriker eller regeringskommunikéer kallar ”terrorism”.

La Terreur som organiserad användning av våld för att förtrycka (terrorisera) kontrarevolutionen ingick i vänsterns och högerens ordlistor under hela 1800-talet, förutom att högerpolitikerna vände det ut och in som en ficka. Den vita terrorn hade en tendens att vara systematiskt brutal och mordisk, men det gick bara att snappa upp från seriösa historieskrivningar, medan populärlitteraturen bara fällde tårar över de aristokratiska offren för folkets hämnd för flera seklers brott.

Som vi kommer att se i Marx' och Engels skrifter, så breddades och försvagades under 1800-talets lopp vad ”terror(ism)” betydde – likt en ljusstråle – tills begreppet ibland bara betydde lite mer än tvång. Vi har diskuterat den franska revolutionen, och därför har vi sett hur ”terror” användes av en revolutionär regering för att försvara sig själv mot kontrarevolutionen, men betydelsen begränsades inte till det.

2. Marx om ”revolutionär terrorism”

Det bör stå klart att det inte var något speciellt för Marx att använda ”terrorism” för att beskriva användningen av våld eller annat tvång under de samhälleliga striderna. Det faktum att vi koncentrerar oss på hans skrifter ska inte ge något falskt intryck. Marx använde begreppet just på grund av att det var ett ”slagord”, som Ladendorf sa. När Lorentz Stein, en mycket kunnig man från en deklasserad adelsfamilj, undersökte den franska scenen före och efter 1848 fann han detta slagord till hands och passade precis som alla andra in det i sin egen tankegång.

¹⁹ Engels, *De blanquistiska Kommunflyktingarnas program*, på marxists.org.

Steins tanke var att proletariatet tvärt emot en utbredd uppfattning aldrig skulle kunna få makten med hjälp av allmän rösträtt, bara våld stod till dess förfogande. Därför måste ”proletariatets styre” (han använde detta uttryck fritt) bli en despoti.

Liksom allt herravälde riktas denna despoti mot allt som hotar dess styre ... Proletariatet måste använda sin makt för att inte bara krossa motståndarklassen, utan också denna klass' sociala grundvalar. Här inleds en kamp som vi kallar *terrorism*, en blodig och i grunden oändlig kamp.

Eftersom arbetarklassens makt är en omöjlighet måste terrorismen försöka uppnå sitt mål med hjälp av ”massmord”. Därefter vänder tidvattnet och ”motrörelsen inleds”. Proletariatets alla tillfälliga segrar sopas undan. Den härskande klassen tar vanligtvis en ”blodig hämnd”, och kan (som vi såg i kapitel 5) upprätta en diktatur.²⁰

Stein använder alltså ”terrorism” nästan uttryckligen på ett klassbundet sätt: det är vad en *proletär* revolutionär makt måste göra för att avsluta ett inbördeskrig. Det den härskande klassen gör kallas polismakt, lag och ordning, självförsvar, etc., trots att det kan leda till en ”diktatur”. Längre fram hittar vi en rättelse: terrorismen är inte bara ett oundvikligt resultat av att *proletariatet* försöker ta makten, utan ”en nödvändig konsekvens av en situation där statsmakten uteslutande låg i de demokratiska extremisternas händer”. Terrorismens funktion definieras så här: ”att använda statsmakten mot alla de motsättningar i samhället som kan leda till sprickor inom staten”.²¹ Stein insåg statsmaktens förhållande till välstånd och egendom. Han tog ner ”terrorism” från blodtörst till törst efter något annat, som den härskande klassen har i stort överflöd. Märk väl att ”terrorism” är att använda *statsmakten* på ett visst sätt, inte att använda bomber mot statsmakten.

Här hade vi alltså en framträdande förklaring av ”terrorism” som publicerades omkring mitten av seklet. I avdelning 1 ovan såg vi att Marx' allra första användning av begreppet talade om regeringens censur som en sorts ”terrorism” mot en författare, det vill säga en sorts tvingande hot. Inget muller om ”massmord” som Stein. Han använde det återigen efter några månader – under sitt första år som radikal demokrat – i ett sammanhang som inte ens var politiskt. I ett korståg mot en religiös högertidning avslutade han med att fråga om halvdana eller kallsinniga typer ”kommer att komma bättre överens med *trons terrorism* än med *förnuftets terrorism*”.²² Det är egentligen ingen ”terror” inblandad här, ordet betyder bara ”tvingande påtryckningar”. Bruno Bauer hade inte så långt dessförinnan använt begreppet på i stort sett samma sätt i ett brev till Marx: och Bauer var en anhängare till att tankar var effektiva för att förändra den verkliga världen. Bauer hade talat om ”den verkliga teorins terrorism”, vars uppgift det var att ”rensa marken”.²³

Vi upptäcker en lika ”mjuk” innebörd när begreppet uppträder i ett brev från Engels till Marx 1846. Sammanhanget kräver ingen förklaring, eftersom Engels diskuterade debatter om kommunismen i De rättfärdigas förbunds avdelning i Paris: ”Jag har segrat med hjälp av lite tålmod och en del terrorism ...” Låt ingen tro att han skar halsen av en motståndare medan han kluckade muntert. Han gjorde det med sin tunga. Han beskrev sin ”terrorism”: hans tal var så ”skrämmande” att en mot-

20 Stein, *The History of the Social Movement in France, 1789-1850*, New Jersey: Bedminister Press 1964, s 90. (För Stein om ”diktatur”, se vårt kapitel 5, avdelning 3.)

21 *Ibid*, s 146 f.

22 Marx, ”The Rhein- und Mosel-Zeitung as Grand Inquisitor”, *Neue Rheinische Zeitung*, 12 mars 1843, Marx/Engels, *Collected Works*, band 1, s 372.

23 Bauer, ”Brev till Marx”, 28 mars 1841, i *MEGA I*, 1.2, s 247.

ståndare stack iväg: ”Jag piskade honom så skoningslöst med min tunga att han aldrig visade sitt ansikte igen.”²⁴ Marxologer tycker förstås om att bevisa att Marx och Engels var elaka mot sina motståndare (till skillnad från deras egna älskvärda och fördragsamma jag när de travar sina förfalskningar på Marx’ olyckliga huvud). Men vi diskuterar bara vad ”terrorism” betyder.

Enligt en artikel som Engels gav ut 1847 var det 1815-1819 ett ”skräckvälde” i Tyskland. Det var de år då en relativ pressfrihet tilläts i de tyska staterna, och pressen drog fördel av det. Engels observerade: ”till slut satte de Förbundsstatliga förordningarna 1819 stopp för detta den allmänna opinionens skräckvälde”.²⁵ Det var förstås en skämtsam anmärkning – dessa förordningar införde ny pressensur och andra antiliberala förändringar – men den antydde betydelsen tvingande hot.

Det var svårt att skämta när revolutionen 1848-1849 vacklade fram mot politiska tragedier och kontrarevolutionära massakrer. I *Neue Rheinische Zeitung* använde Marx och Engels bara ordet ”terror(ism)” några få gånger, men vanligtvis kopplat till dess grundläggande historiska innehåll: tvingande hot, i detta fall under inbördeskrigets förhållanden. En annan del av sammanhanget var de reaktionära regeringarnas användning av masslakt – massmord som historiker inte har för vana att kalla vit terror. Marx och Engels var mer opartiska angående inbördeskrigets terror, och i själva verket uppträdde begreppet första gången i deras artiklar i *NRZ* på ett sådant balanserat sätt. Det syftade på de fruktansvärda junidagarnas strider i Paris: ”Efter ett slag som under de tre junidagarna”, skrev Engels, ”är det bara möjligt med *terrorism* vare sig den utförs av den ena eller andra sidan.”²⁶

”Den ena eller andra sidan”, röd eller vit terror, ”terrorismens” innebörd avgjordes av inbördeskrigets verklighet, maximalt tvång. Inbördeskriget präglade också Marx’ formulering i november, efter det blodiga kväsandet av den demokratiska revolutionen i Wien. Bara en lika skoningslös krigföring kunde ha givit revolutionen seger, skrev Marx:

De resultatlösa massakrerna sedan juni- och oktoberdagarna, de utdragna offerritualerna sedan februari och mars, själva kontrarevolutionens kannibalism kommer att övertyga folken att det bara finns ett sätt att *förkorta*, förenkla och avkorta det gamla samhällets mordlystna dödskamp och det nya samhällets blodiga födslovåndor – bara *ett sätt: revolutionär terrorism*.²⁷

Denna ”revolutionära terrorism” var varken mer eller mindre precis vad revolutionen *gjorde* 1848, närhelst den verkligen slog tillbaka. Lorentz Stein ansåg givetvis att det var ”massmord” att använda skarp ammunition mot de kontrarevolutionära trupperna. Vi får låta honom ha sin klasständpunkt.

Engels välkomnade denna ”revolutionära terrorism” i Ungern när han såg, eller trodde sig se, hur den ungerska revolutionära rörelsen under Kossuth entusiastiskt grep sig an situationen. När han sammanfattade situationen under revolutionens början 1849 – ”den nya italienska rörelsen”, ”kriget mot magyarerna”, nederlagen etc. – skrev han: ”Den sista akten 1848 går via *terrorism* till den första akten 1849.” (Här är det inte ett framtida hot utan en beskrivning av det nyliga förflutna.)

²⁴ Engels, ”Brev till Marx”, omkring 18 oktober 1846, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 80.

²⁵ Engels, ”German Socialism in Verse and Prose”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 253.

²⁶ Engels, ”The 24th of June”, *Neue Rheinische Zeitung*, 28 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 138.

²⁷ Marx, ”Victory of the Counterrevolution in Vienna”, *Neue Rheinische Zeitung*, 7 november 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 505 f.

För första gången under den revolutionära rörelsen 1848, för första gången sedan 1793, vågar ett land som omges av överlägsna kontrarevolutionära trupper gå mot det fega kontrarevolutionära ursinnet med revolutionär passion, möta *terreur blanche* med *terreur rouge*.²⁸

Vit terror eller röd terror – det var alternativen. Med denna utmaning lovprisade Engels' artikel Kossuth, vars ansträngningar att "terrorisera" de vita inte har givit honom etiketten röd terrorist i historien.

Begreppet uppträdde på några andra liknande sätt i *NRZ* 1849, med syftning på demokraternas "revolutionära terror".²⁹ För ett belysande fall kan vi titta i en artikel av Engels om österrikarnas seger mot den italienska armén som kämpade under Piemontes kung, som var rädd för att använda civilt massförsvar som ett revolutionärt verktyg:

Men ett massuppror, folkets allmänna uppror, är utvägar som en monarki drar sig för att använda. Det är utvägar som bara används av en republik – 1793 är bevis för det. Det är utvägar som förutsätter *revolutionär terrorism*, och var har det funnits en monark som kunnat bestämma sig för att använda det?

Det skulle innebära "ett verkligt revolutionärt krig" och "ett nationellt massuppror", som bara vore möjligt "om det sedvanliga strategiska kriget med *arméer* omvandlades till ett *folkkrig*, likt det som fransmännen förde 1793."

Men, kom igen! Revolutionärt krig, massuppror och terrorism – monarkin kommer aldrig att gå med på det. Den skulle hellre sluta fred med sin värsta fiende än att göra gemensam sak med folket.³⁰

Här är "terrorism" och "revolutionärt krig" praktiskt taget synonyma, speciellt när frågan ställs om den nationalistiska monarkin skulle kunna anta dessa metoder.

Slutligen har vi Marx' avskedsartikel i *NRZ:s* sista nummer, när tidningen upphörde efter regeringens förföljelser. Detta trotsiga redaktionella uttalande citerade stycket om "revolutionär terrorism" som publicerades strax efter striderna i Wien, och utlovade skoningslös revolutionär kamp nästa gång:

*Vi är skoningslösa; vi ber inte om nåd från er. När vår tur kommer så kommer vi inte att be om ursäkt för terrorism. Men de kungliga terroristerna, terroristerna av Guds och Rättens nåde, är i praktiken brutala, föraktliga och avskyvärda, i teorin fega, hemliga och svekfulla, i båda avseendena skändliga.*³¹

Den "skoningslösa" tonen i denna förbannelse har varit bländande för de som citerat den, ty marxologer har en benägenhet att vara våldsamma förespråkare av nåd i inbördeskrig utom när de behandlar junidagarna 1848 och massakern efter Pariskommunen – så bländande att de inte lyckas se att synen på "terrorism" här återigen är tudelad. Det finns både "kungliga terrorister" (den prussiska

28 Engels, "The Magyar Struggle", *Neue Rheinische Zeitung*, 13 januari 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 227.

29 Engels, "Democratic Pan-Slavism", Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 375.

30 Engels, "The Defeat of the Piedmontese", *Neue Rheinische Zeitung*, 1 april 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 173.

31 Marx, "The Suppression of the Neue Rheinische Zeitung under Martial Law", *Neue Rheinische Zeitung*, 19 maj 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 453.

monarkin) och revolutionära terrorister, precis som det finns vit och röd terror – i själva verket just på grund av att det finns en proletär och en borgerlig diktatur – även om det inte av detta följer att båda sidor befinner sig på samma moraliska plan vad gäller samhällsintressen. Den vita terrorn, reaktionens kontrarevolutionära våld, är alltid en minoritets terrorisering av majoriteten. Den revolutionära terrorn är ”det överväldigande flertalets självständiga rörelse i det överväldigande flertalets intresse” (för att parafrasera *Manifestet*). *Ansåg* i alla fall *Marx*, och det är det vi analyserar.

3. ”Terrorism” efter 1848

Revolutionsperioden riktade in ”terrorismens” innebörd på det som faktiskt ägde rum: inbördeskrig. Efter det kunde fenomenet med ljusstrålen återigen verka, det vill säga innebörden kunde breddas och försvagas. När Marx skrev om omvälvningarna under perioden direkt efter revolutionen (1850-1851) lutade han åt att använda ”revolutionär terrorism” (när han överhuvudtaget använde det) med samma innebörd som revolutionära aktioner i allmänhet.

I sin *Klasstriderna i Frankrike* betonade till exempel Marx vänsteralliansens politiska olikheter, den allians som reaktionen kallade ”anarkins parti”:

Från den minsta reform av den gamla sociala ordningen ända till störtandet av hela denna ordning, från den borgerliga liberalismen till den revolutionära terrorismen, så långt från varandra ligger de två extremer, som bildar utgångspunkt och ändpunkt för ”anarkins” parti.³²

Det högern kallade ”anarkins parti” var med Marx’ språkbruk det socialdemokratiska partiet, och han *ställde det mot* den ”revolutionära socialismens” eller ”kommunismens” proletära parti (se t. ex. plats 1c). Denna ”koalition av olika intressen” var alltså inte ens den franska politikens vänsterflygel utan dess vänster-mitt. Och denna vänstercentristiska koalition omfattade ett godkännande av ”revolutionär terrorism”. Men för Marx var det bara samma sak som att säga att socialdemokratins yttersta vänster förespråkade revolutionära aktioner.

Hur beredvillig Marx var att tillskriva ”revolutionär terrorism” till relativt måttfulla element visade sig allra bäst samma år, i ”Centralledningens hänvändelse till förbundet”, som så ofta på ett okunnigt sätt åberopas av marxologer som ett uttryck för vildsint revolutionär politik. I detta dokument förväntades de ”småborgerliga demokraterna” (den tyska motsvarigheten till den franska socialdemokratin) gripa makten under den kommande revolutionen. Kommunisternas uppgift var att pressa revolutionen åt vänster, ”göra revolutionen permanent” tills borgarklassen hade trängts undan från makten. Hela detta stycke beskrev de olika sätt på vilka proletära revolutionärer skulle sätta tryck på centristerna vid makten. Det var i detta sammanhang Marx och Engels skrev följande:

Arbetarna måste framför allt under konflikten och efter kampen i möjligaste mån motverka de borgerliga strävandena till avspänning och tvinga demokraterna att sätta sina nuvarande terroristiska fraser i verket.

Och några sidor längre fram:

Om demokratin redan från början uppträder energiskt och med terrormetoder mot reaktionen, så

³² Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 62.

är dennas inflytande vid valen redan på förhand omintetgjort.³³

Det är knappast nödvändigt att tillägga att de ”terroristiska” fraser som användes av de respektabla demokraterna inte var blodtörstiga, de lät bara revolutionära. De lovade att röja undan den gamla regimen med energisk aggressivitet. Hänvändelsen utmanade dessa moderata politiker att genomföra *sina* ”terroristiska fraser”, inte Marx! Ändå har detta tydliga uttalande fördömts som ett fruktansvärt avslöjande av *Marx*’ blodtörstiga böjelser.*

Energisk aggressivitet: det förklarar hur begreppet dyker upp i ett verk av Engels samma år, *Tyska bondekriget*. I allmänhet syftade ”terrorism” på aktioner mot fienden, mot den härskande klassen. Här skrev Engels om det i ett helt annat sammanhang. Han redogjorde för hur Thomas Müntzers styrkor ur underklassen desperat försvarade sig mot furstens trupper, och beskrev den sista kampen på liv och död där den revolutionära armén till sist bedrogs, besegrades och massakrerades i tusentals. Furstarna hade lovat att vara överseende mot rebellerna om de gav sin ledare Müntzer levande till dem. En riddare och en präst talade för att kapitulera – det vill säga för att hugga huvudet av både Müntzer och revolutionen. Müntzer lät avrätta dem. ”Denna handling av terroristisk energi, hälsad med jubel av de beslutsamma revolutionärerna, återställde en viss ordning i truppen”, berättade historikern.³⁴ Andra som ville ge upp fann utan tvekan framtidsutsikten hotfull, i själva verket skrämmande [en lek med ord på engelska, där skrämmande heter ”terrorizing” – öa].

Som en del av sina förberedelser inför den rättegång, häxjakt, mot kommunister i Köln som skulle äga rum nästa år, genomförde regeringen räder där de hittade texten till ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet”. Den publicerades i pressen. Det blev en explosion av fördömanden. Demokrater ur medelklassen som samarbetade med kommunisterna visade tecken på panik. I ett brev till Marx underskattade Engels de möjliga skadorna:

... även om denna småborgerliga vanliga sortens demokrati uppenbarligen blivit ytterst sårad av detta dokument, så är den själv är alltför klämd och förtryckt för att inte, tillsammans med storbourgeoisien, komma fram till behovet att *passer par la mer rouge* [gå genom det röda havet, det vill säga revolutionen – ordlek med bibliska referenser]. Gynnarna [demokraterna] kommer alltmer att finna sig i nödvändigheten av proletariats tillfälliga terroristiska styre – för trots allt kan det inte vara så länge, ty det verkliga innehållet i dokumentet [Hänvändelsen från mars] är sannerligen så orimligt att det inte kan bli frågan om att ett sådant folk kan härska permanent och till sist genomföra sådana principer!

Innebörden här är förstas ironisk, men dessutom innehåller stycket bevis (om de skulle behövas) för att Engels inte misstänkte att någon skulle betrakta innehållet i Hänvändelsen som särskilt ”terroristiskt” i någon ovanlig mening. Efter en del resonering frågade han: ”Så, varför detta ramaskri över ett program som på ett mycket lugnt och särskilt opersonligt sätt sammanfattar det vi har skrivit för längesedan?”, och han poängterade: ”Varje halvintelligent demokrat måste redan på förhand ha vetat vad han kunde vänta sig från vårt parti – dokumentet [marshänvändelsen] kunde inte ha sagt honom särskilt mycket som var nytt.”³⁵ Dokumentet kunde heller inte ha osat av blodtörstighet, på

33 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet*, på marxists.org.

* Således citerar Bertram Wolfe just detta stycke i *Marxism* för att visa ”de terroristiska drag som fyllde honom [Marx] då”. (Wolfe, *Marxism...*, s 154.)

34 Engels, *Tyska bondekriget*, på marxists.org.

35 Engels, ”Brev till Marx”, c:a 20 juli 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 392 f. För sammanhanget se *KMR*, band 2, s 188, 413.

det sätt som han betraktade dess språk.

”Terror(ism)” förekom sällan i senare skrifter av Marx och Engels, i synnerhet om vi utesluter de stycken som betyder individuell terrorism i 1900-talets mening. Vi kan hitta ett ställe i den stora samlingen artiklar till *New York Daily Tribune*: en hänvisning till Bonapartes ”system av inhemsk terrorism”, Bonaparte ”försöker leka diktator över Europa”. Men försöken misslyckas, han måste skrämna Frankrike (det vill säga hota eller terrorisera det). ”Följaktligen breder skräckväldet successivt ut sig.”³⁶ *NYDT*:s läsare visste mycket väl att giljotinen inte var överansträngd i Frankrike.

Begreppet förekom i *Kapitalet* i samband med den ”primitiva ackumulationens metoder”, inklusive ”stölden av allmänningarna, förvandlingen av feodalegendom och klanegendom till modern privat-egendom, hänsynslösa övergrepp och terror”.³⁷ Marx använde begreppet på ett mycket likartat sätt 1867, i ett utkast till en föreläsning om Irland, som talade om ”engelsk terrorism” på ön under ”övergångsperioden” efter 1776.³⁸

I *Pariskommunen* var det den borgerliga republiken efter junidagarna 1848 – ”den parlamentariska republiken med Louis Bonaparte som president” – som kallades ”en den ohöljda klassterrorismens regering och den avsiktliga utmaningen mot ’vile multitude’ (den simpla massan)”. I det första utkastet stod det ”klassmaktens terrorism”. I det andra utkastet var det ”den härskande klassens terrorvälde”, som faktiskt var en omformulering av ”inbördeskrigets accepterade verktyg”. Det undantagstillstånd som följde på junidagarna 1849 inledde också ”ett nytt terrorvälde”.³⁹ I dessa stycken skiljde sig ”klassterrorism” inte så mycket från ”klasstyran” och andra mindre terroristiska beteckningar.

I den sista förekomst som jag lyckats spåra framstår ”terror” som föga mer än ett vanligt ord. Detta fall understryker på ett mycket snyggt sätt hur ”terrorism” kom att användas för försvaret av den revolutionära makten. I sin antianarkistiska polemik från 1873, ”Om auktoritet”, hävdade Engels att det segerrika proletariatet måste vara redo att vidmakthålla sin stats ”auktoritet” med hjälp av väpnad makt, som Pariskommunen gjorde:

... och om kampen inte skall vara förgäves, måste det segrande partiet hävda sitt herravälde med hjälp av den skräck [”terror” i engelska texten – öa], som dess vapen inger de reaktionära.⁴⁰

Här är det knappast ett politiskt begrepp; *col terrore*, i (den italienska) texten, kan lika väl översättas med ”med hjälp av den skräck ...”. Men när det kommer till kritan är det inte mycket mer med dessa förekomster av begreppet ”terror(ism)”, som marxologerna har gjort sådant oväsen om. Deras övilja att undersöka det politiska språkets förändrade innebörd är kännetecknande för deras flit.

36 Marx, ”Bonaparte’s Present Position”, *New York Daily Tribune*, 1 april 1858.

37 Marx, *Kapitalet, första bandet*, på marxists.org.

38 Marx, ”Entwurf eines Vortrages zur irischen Frage...”, 16 december 1867, Marx/Engels, *Werke*, band 16, s 449.

39 Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 25. För styckena i utkastet, se Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 127, 211, 192, och se även s 160.

40 Engels, *Om auktoritet*, på marxists.org.

Specialnot D Spöken, troll och förvanskare

Denna not tar upp fyra spökplatser och fyra trollförvanskare. En spökplats (motsvarigheten till ett bibliografiskt spöke) är en plats som inte finns: det vill säga ett citerat stycke där Marx eller Engels felaktigt påstås använda begreppet ”diktatur” eller ”proletariatets diktatur”. Ett troll – välbekant för forskningens anda – är en älva (säger Merriam-Webster) som utformats att vara elak eller illasinnad, ibland grym. Troll skapar förvanskningar.

1. Spökplats: Feuer ur Mayer

Lewis S Feuers *Marx och de intellektuella* (1969) erbjuder ett antal artiklar som, upplever författaren, är ett motgift mot ”den nya [1960-talets] rörelsens oförnuft och omoral” som visade ett nyväckt intresse för marxismen. Med ett bastant slag mot oförnuftet avslöjar Feuer att Marx led av ett ”livslångt prometeiskt komplex”, och hans artikel om detta ämne för fram ett antal uppfinningar, inklusive avslöjandet att det nyupptäckta prometeiska komplexet hade sitt centrum i Marx lever-åkomma och ”avgjorde” hans filosofi om historien.¹ Detta hjärtlösa övervägande beledsagas av bistra små faktamisstag som sätter punkten över i.

Bland påhitten finns ett stycke av Engels som jag aldrig sett förut, där han använder ”proletariatets diktatur”. Den nya platsen uppger Feuer låter så här (punkterna är hans):

1850 skrev han [Marx] att ”revolutionen är nära förestående”. Engels uppmuntrade honom med att det kapitalistiska systemet var på upphällningen: ”Det finns inga fler marknader att öppna, ... det är uppenbart att fabriksägarnas makt har nått sitt slut. Vad kommer sedan? ... Samhällsrevolution och proletariatets diktatur, säger vi.”²

Trots att det finns två andra fotnoter på samma sida, som anger källor, så finns det tyvärr ingen till detta bidrag. Till synes verkar det komma från ett brev från Engels till Marx (”Engels uppmuntrade honom”).

I själva verket citerar Feuer (utan att själv veta det) från den engelska upplagan av Gustav Mayers biografi om Engels, där en mer fullständig version av stycket finns i kapitel 13.³ Orden ”proletariatets diktatur” finns verkligen i denna upplaga.

Mayers bok anger källan korrekt: den hade inget med att ”uppmuntra” Marx att göra, utan fanns i Engels’ artikel om ”Tiotimmarsfrågan” i *Democratic Review* från 1850 som vi citerade i kapitel 13.⁴ Om vi tittar tillbaka på detta stycke upptäcker vi att frasen ”proletariatets diktatur” *inte* finns där, istället står det: ”*Social revolution och proletärt herravälde säger vi.*” (Kursivering i original.) Artikeln var på engelska, så det borde inte vara några översättningsproblem.

Hur förvandlades ”proletärt herravälde” till ”proletariatets diktatur” inom citationstecken?

Svaret är att det *fanns* ett översättningsproblem: inte för Feuer, för han kopierade bara utan att

¹ ”The Character and Thought of Karl Marx”, i Feuer, *Marx and the Intellectuals. A Set of Post-Ideological Essays*, Garden City: Anchor Books 1969, s 10, 11; se även inledning, s 2.

² *Ibid*, s 13.

³ Mayer, *Friedrich Engels*, s 159.

⁴ Se kapitel 13, avdelning 1, s 184.

kontrollera. (Han kan inte ha kopierat direkt från den engelska versionen av Mayer, eftersom stycket i fråga tydligt identifierar rätt källa.) Problemet flyttar då från Feuer till den engelska utgåvan av Mayer. Vad skrev Mayer, egentligen?

Det var inte Mayers tyska text som lade till ”proletariatets diktatur”.⁵ Det gjordes i den engelska utgåvan av hans bok. Denna utgåva är egentligen *inte* en översättning av verket, trots att den rubriceras som det: ”Översatt ... av Gilbert och Helen Highet/Översättningen redigerad av R H S Crossman.” Det är en avkortad omarbetning av Mayers bok.

Det är bara en del av Mayers bok, trots att det inte finns någon uppgift om det på bokens framsida eller baksida. Men inledningen av G D H Cole säger att han, Cole, välkomnade ”chansen att se till att skriva om min vän professor Gustav Mayers ... klassiska tyska biografi för en engelsktalande publik.” Det antyder att Mayer själv, och inte Highet eller Crossman, gjorde förkortningen. Resultatet är tydligt: det tyska verket i två band har minskats ner med betydligt mer än 50% till ett enda band, inte bara genom utelämnningar utan också genom att skriva om alltihop.

Oavsett vem som är ansvarig, Mayer eller någon annan, så är resultatet så underlägset ursprunget att det är ett annat arbete. Det ursprungliga verket är fortfarande den ”klassiska Engelsbiografen”, oöverträffad, och ännu inte översatt. Utan tvekan förhindrade existensen av den förkortade engelska utgåvan en verklig översättning.

Införandet av spökplatsen om ”proletariatets diktatur” var alltså bara ett exempel på hur denna bok behandlades. I viss mening var Feuer ett av offren, av naiv okunskap.

2. Spökplats: Iring Fetscher

Iring Fetschers *Grundbegriffe des Marxismus* (Marxismens grundbegrepp), med underrubriken ”En lexografisk introduktion”, framställer sig som en uppslagsbok. Men användare bör se upp: Fetscher skriver *fritt om citat från Marx och Engels mellan citationstecken* utan att nämna det. Sådana omskrivningar kursiveras, men kursivering används också för två andra syften, så man vet aldrig om de ”citat” från Marx som man läser är av Marx eller av Fetscher! Detta anmärkningsvärda system avslöjas för de noggranna läsare som lägger märke till en ”Teknisk anmärkning” efter innehållsförteckningen.

Fetscher skriver i själva verket om Marx och Engels för att de, mellan citationstecken, ska säga vad Fetscher tycker att de borde ha sagt. I hans avdelning om ”Proletariatets diktatur och dess politiska form” ”bevisar” Fetscher en skillnad genom att använda denna unika metod:

Till skillnad från Marx, som 1971 hade hälsat Kommunen som ”den politiska form som *proletariatets diktatur* äntligen upptäckte”, så pekade Engels i sin kritik av Erfurtprogrammet (1891) på den *parlamentariska demokratin* som formen för proletariatets diktatur ...⁶

I detta fall markerar kursiveringarna omskrivningar. Två exempel på vilseledande information förs fram:

⁵ Mayer, *Friedrich Engels*, band 2, s 68.

⁶ Fetscher, (red) *Grundbegriffe des Marxismus. Eine Lexikalische Einführung*, Hamburg: Hoffmann und Campe 1976, s 106.

(1) I *Pariskommunen* skrev Marx i själva verket att Kommunen var ”den äntligen upptäckta politiska formen, under vilken arbetets ekonomiska befrielse kunde fullbordas”.⁷ Vad Fetscher alltså hävdar är att orden ”fullborda arbetets ekonomiska befrielse” står för ”proletariatets diktatur” – ett påstående som är en förvanskning även om läsaren förstår Fetschers egendomliga förfarande. Det finns (som vi har sett) belägg för att Marx betraktade Kommunen som ”proletariatets diktatur”, men Fetscher nämner inte det.

(2) I Engels’ plats 12 – som Fetscher faktiskt sedan citerar korrekt – är det den ”demokratiska republiken” *inte* ”parlamentarisk demokrati”, som framkastas som den specifika formen för proletariatets diktatur.⁸ Det Fetscher i själva verket hävdar, utan någon analys, är att dessa två begrepp helt enkelt är synonymer. Detta är att förvärpa förvirringen.

3. Spökplats: Georges Gurvitch

När vi diskuterade ”Marx’ anmärkningar om Bakunins bok”,⁹ betonade vi att Marx vid ett tillfälle vägrade att använda ”proletariatets diktatur” när han kommenterade Bakunins förvrängning av hans uppfattningar. Förgäves: det tjänade inte Sorbonnesociologen Georges Gurvitchs syften i sin bok *Etudes sur les Classes Sociales* [Studier om samhällsklasserna]. Även Gurvitch tog sig an att ”korrigera” Marx genom att skriva om hans ord inom citationstecken. I hans bok kan man läsa att Marx i sina anmärkningar om Bakunin,

envis hävdar: ”Proletariatets diktatur är arbetarnas klassherravälde över resterna av den gamla världen [etc.] ...”¹⁰

Gurvitchs verk är lite mer komplicerat och lägger inte helt enkelt till begreppet ”proletariatets diktatur”. Han har tagit detta redan omskrivna stycke och satt fast det i början av ett annat stycke några sidor därifrån – och har på så sätt skapat ett citat som han var nöjd med.

Efter allt detta är det bäst att ignorera det faktum att Gurvitchs ord ”resterna” (på franska *vestiges*) är en felöversättning av Marx’ ”skikt” (*Schichten*). Misstaget suddar ut innebörden lite men betyder inte så mycket.

4. Spökplats: Easton-Guddat

Easton och Guddats samling *Den unge Marx’ skrifter om filosofi och samhälle* var den första, och är fortfarande den mest omfattande, antologi som täcker Marx’ första år inom politiken, men ingen är perfekt. Den ger ett bra exempel på en spökplats som enbart skapats med hjälp av en översättning. Enligt en oklok tolkning, innehöll den första politiska artikel som den unge Marx skrev för att publicera en hänvisning till ”diktatur”. Men det gjorde den inte.

Det rör sig om Marx’ artikel ”Kommentarer till den senaste preussiska censurföreskriften”, som skrevs i januari-februari 1842 och publicerades, för att undkomma den tyska censuren, ett helt år

⁷ Marx, *Pariskommunen*, s 28.

⁸ För detta stycke (Engels’ plats 12), se kapitel 20, avdelning 6.

⁹ Se kapitel 19, avdelning 5, s 255.

¹⁰ Gurvitch, *Etudes sur les Classes Sociales*, Paris: Editions Gonthier 1966, s 70 f. (Gurvitch hänvisar till *Marx-Engels Archiv*, band 4.

senare i en samling i Schweiz. På ett ställe hänvisar Easton-Guddats översättning till den preussiska staten, eller en liknande regering, som en ”diktatur”. I själva verket betecknade Marx den som en *Zwangsstaat*, en stat baserad på tvång, ”tvångsstat” enligt översättningen i *Collected Works*.¹¹

Detta berör vår diskussion på de sista sidorna av kapitel 2.¹²

5. Trollen på plats 1 c

Det finns en typisk situation med plats 1 c, nämligen det stycke i den tredje delen av Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* som talar om ”kommunismen, för vilken bourgeoisin har uppfunnit namnet *Blanqui*”. Detta stycke fortsätter med att tala om slagordet ”*revolutionen är permanent*” och ”proletariatets *klassdiktatur*”.¹³

Vi har redan konstaterat mer än en förvanskad tolkning av detta stycke, i synnerhet av den sort som genomförs med hjälp av slug omskrivning. Målet är ofta – som vi känner till från våra diskussioner om myten ”Marx-Blanqui” – att arbeta in Blanquis namn så att Marx säger att han, Blanqui, representerade kommunismen, Marx’ kommunism. Vi såg att detta antogs göra Marx till ”blanquist”.¹⁴

Stöttestenen är att Marx’ hänvisning till Blanqui är helt klar: borgarklassen, säger han, har *uppfunnit* namnet Blanqui på kommunismen, det är *borgarklassen* som har kopplat Blanquis namn till den som ett spöke. Och vi såg i kapitel 11 att detta syftade på det som faktiskt hände 1848 för att ”uppfinna” Blanquispöket.¹⁵

Allt detta stimulerar marxologer till påhittighet. En enkel lösning är – felöversättning.

Det finns inga problem med Marx’ uttalande på ursprunglig tyska:

... *kommunismen*, för vilken bourgeoisin har uppfunnit namnet *Blanqui*.

... *Kommunismus*, für den die Bourgeoisie selbst den Namen *Blanqui* erfunden hat.¹⁶

Svårigheten är ordet ”uppfunnit”. Det tyska verb som används här (*erfinden*) ger inga problem: det är det vanliga standardordet för ”uppfinna”. Det kan variera lite i riktning mot ”fabricera”, ”koka ihop”, men dessa synonymer betonar saken ännu mer.

Beakta nu dessa tre översättningar.

(A) Vladimir G Simchovitjs *Marxism mot socialism* (1912), ett verk som ofta hyllas av högersinnade antimarxister, översätter det centrala avsnittet så här:

... kommunismen, som bourgeoisien har fått den tolkad till sig av Blanqui.¹⁷

Enligt detta säger Marx att Blanqui blev *tolk* av kommunismen. Skillnaden är uppenbar. Man måste undra hur Simchovitj övertygade sig själv om att *erfinden* betyder ”tolka” ...

11 Easton-Guddat, *Writings of the Young Marx*, s 92. Jmfr Marx/Engels, *Collected Works* band 1, s 130.

12 Se kapitel 2, särskilt s 39.

13 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, s 63.

14 Se till exempel specialnot B, avdelning 3, s 295; avdelning 4, s 301.

15 Se kapitel 11, avdelning 3.

16 Marx, ”Klasstriderna i Frankrike”, i Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 89.

17 Simkhovitch, *Marxism versus Socialism*, fotnot s 194.

(b) Carl Landauers historia *Den europeiska socialismen*, i två band, för fram denna översättning av samma ord:

... kommunismen, som för bourgeoisien symboliseras av namnet Blanqui.¹⁸

Det är ett annat märkligt sätt att undvika att säga att borgarklassen har *uppfunnit* ett Blanquispöke. Man undrar fortfarande: hur förvandlar Landauer *erfinden* till ”symbolisera”?

(C) Robert C Tuckers *Den marxistiska revolutionära teorin* frammanar ett annat problem med plats 1 c.

Min artikel från 1962 om ”Marx och proletariatets diktatur” innehöll en varning i en fotnot att en viss utgåva av Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* angav en förvanskad version av plats 1 c. Det var International Publishers utgåva (Marxist Library, band 24) som publicerades omkring 1935.¹⁹ Denna version lägger till sex ord* i stycket, här placerade inom hakparenteser:

Denna socialism *förklarar att revolutionen är permanent*, [revolutionens klassdiktatur,] att proletariatets *klassdiktatur* är ett nödvändigt genomgångsstadium [etc....]²⁰

Resultatet är att en helt ny fras har hittats på och lagts till i Marx’ namn, ”revolutionens klassdiktatur”. Det går knappt ihop, men det har aldrig varit något oöverstigligt hinder för Marxuttolkare. Hursomhelst kom Tuckers bok ut med precis denna förvanskning av stycket. Han gillade uppenbarligen den nya nonsensmeningen: efter att ha citerat den en gång, återopade han den ännu en gång några sidor senare som bevis för påståendet att Marx förkastade ”demokratiskt skydd av klassminoritetens rättigheter”.²¹ Han gillade den så mycket att han återopade den en tredje gång.²² Fråga inte hur den nya förvanskningen antas bevisa den gamla myten, Tucker förklarade inte.

Senare lade Landauers citat av plats 1 c (som delvis citeras ovan) till samma förvanskade formulering – ”revolutionens klassdiktatur” – men *hans* fotnot hävdade att han översatte från det tyska originalet. Det var förbryllande. Jag spårade så småningom den gemensamma källan till dessa förvanskade citat. Det var verkligen en tysk utgåva av Marx’ verk: det från 1911.²³

Den fras som hittades på av en förvirrad sättnare, ”revolutionens klassdiktatur”, kommer utan tvivel att eka i vetenskapens hallar från band till band när marxologer återupptäcker den eller kopierar den från Tucker eller Landauer.

6. Miqueltrollet

När jag inledde denna undersökning 1960 var det allra första mysterium jag stötte på den unge

18 Landauer, *European Socialism*, band 1, s 168.

19 Draper, ”Marx et la Dictature des Proletariat”, *Etudes de Marxologie*, fotnot s 33.

* På engelska: ”the class dictatorship of the revolution” – öa.

20 Marx, ”Class Struggles in France”, Marxist Library, vol 24, International Publishers, 1935, s 126. För den rätta texten se not 13 ovan.

21 Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea*, New York: W W Norton 1969, s 72, 78.

22 *Ibid*, s 79.

23 Marx, *Die Klassenkämpfe in Frankreich* (1911), s 94. Landauer, *European Socialism*, band 1, s 168, fotnot, band 1, s 1051, not 40. Landauers not blandar också ihop Marx’ artiklar i *NRZ* med Engels’ artiklar i *NYDT* om ”Revolution och kontrarevolution i Tyskland”. Marx hänvisningar till diktatur fanns i de förstnämnda.

Miquels brev till Marx.²⁴ Den ovärderliga *Karl Marx. Chronik seines Lebens (KMC)*, som Marx-Engels-institutet publicerade 1934, daterade Miquels brev till 12 februari 1850.²⁵ Det var det som skapade mysteriet, ty brevet talade om ”arbetarklassens diktatur” som Marx’ mål. Var hade Miquel hört denna fras? Det allra första tillfället då begreppet uppträdde – plats 1 a, i den första delen av Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* – lämnade inte pressarna förrän den första veckan i mars, även om Marx hade skrivit det i januari. Hur kunde den unge juridikstudenten i Göttingen ha hört talas om det?

KMC angav två källor för sina uppgifter. (1) E Bernstein hade publicerat brevet i *Neue Zeit* 1914.²⁶ Men det datum han gav det var inte det som fanns i *KMC*: det var ännu märkligare, nämligen ”andra halvan av 1849”. Vid den tidpunkten hade inte ens Marx sett frasen. (2) Den andra källan löste dateringsproblemet, om än inte *KMC*:s misstag: det var Wilhelm Mommsens biografi om Miquel. Mommsen sa inget om datumet 12 februari, men han pekade på att brevet hade daterats riktigt av Bebel 1893, när han läste upp delar av det inför riksdagen. Dessutom gav Mommsen ännu mer belägg för att brevet skrevs på sommaren 1850.²⁷

1981 sammanfattade ett band i den nya serien *New Mega* dateringsproblemet och svaret på det, utan att ge någon ny information.²⁸ Men delar av mysteriet kvarstår: varifrån *KMC* och Bernstein fick sina respektive datum.

7. Ektoplasmiska citat: Dommanget

Det finns ett antal citat som tillskrivs Marx men som flyter omkring utan kropp, utan boning och utan namn – kända och åberopade men sällan eller aldrig med påvisad källa. Eftersom vi har riktat in oss på Marx’ syn på Blanqui och beledsagande myter, ska vi inte förbise ett ektoplasmiskt Marx-citat som används av Dommanget.

Dommanget invände mot nedvärderingen av sin hjälte i Engels’ artikel ”De blanquistiska Kommunflyktningarnas program”, och ville visa att Marx’ uppfattning av Blanqui var högre. Han erbjöd bevis med följande uttalande:

... det är, som Edouard Vaillant – som efter Kommunen besökte honom i London – rapporterar, bekant att Marx inte bara ansåg att Blanqui var ”Frankrikes mest skarpsinniga socialist och den mest revolutionära”, utan också att han hade kommit fram till en ”riktig [*exacte*] uppfattning om kommunismen”.²⁹

Hans fotnot anger källor. Med tanke på Marx’ åsikt om Blanquis rivaler är, som vi har sett,³⁰ det första citatet helt trovärdigt: Blanqui *var* ”mest revolutionär” av fransmännen (det är inte uppenbart att det är samma sak som ”skarpsinnig socialist”). Men Dommanget citerar från en jubileumsartikel av ceremoniella minnen som publicerades av Vaillant 1911, där karakteriseringen av Blanqui

24 Miquels brev är ämne för kapitel 14, avdelning 1.

25 *Karl Marx Chronik* s 84.

26 E Bernstein, ”Die Briefe J Miquels an Karl Marx”, *Neue Zeit*, 3 april 1914.

27 Mommsen, *Johannes Miquel*, band 1, fotnot s 38-39.

28 *New Mega III*, band 3, s 1324.

29 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 396 f.

30 Jmfr kapitel 9, avdelning 3.

placeras mellan citationstecken utan att källan anges.³¹ Vi kan vara ganska säkra på att Vaillant gav sin minnesversion av olika gamla uttalanden av Marx som vi redan har granskat (till exempel i kapitel 9, avdelning 3).

Det andra citatet är skumt, lämpligt för en gengångare. Dommanget hämtar det – med sina egna ”förbättringar” – ur en bok av Léon de Seilhac, *Den socialistiska världen* (1904), som innehåller en ”snabb historia” om det blanquistiska partiet som har skrivits av Vaillant, till synes för denna bok. Vaillant presenterar sina nyheter i en bisats i en mening om hur socialismen och kommunismen sammanstrålade i Frankrike:

Om Blanqui hade kommit fram till en riktig uppfattning om kommunismen, som Marx värdesatte, så är det uppenbarligen ytterligare bevis på den nödvändiga utveckling som mer och mer har fått socialismen och kommunismen att sammanstråla....³²

Vi ser: (1) Det finns inga citationstecken. Vaillant hävdar inte att han citerar något specifikt uttalande av Marx. (2) Hänvisningen till Vaillants förbindelser med Marx efter Kommunen lades till av Dommanget. Detta tillägg gav intryck av att Vaillant berättade om något som Marx kan ha sagt till honom, och även intryck av att det daterade sig till perioden efter Kommunen. Till skillnad från Dommangets version lät inte Vaillants bisats som ett nytt avslöjande utan bara en hänvisning till något allmänt känt. Med andra ord fanns det överhuvudtaget *ingen* nytt Marx-citat inblandat här: ektoplasman försvinner så fort den utsätts för ljus.

Jag tror att det är sannolikt att det Vaillant faktiskt tänkte på var vår plats 1 c, och använde den Blanquivänliga tolkning av detta stycke som vid den tiden hade blivit vanlig bland antimarxister och bernsteinianer. Om det började bli en vanlig antimarxistisk dogm att Marx hade varit ”blanquist”, så skulle Vaillant vara fullt villig att utnyttja denna historia – om så bara för att snickra till en bisats.

I denna operation med, eller på, Vaillants anmärkning i Seilhacs bok går det att se Dommangets förkärlek – som vi har pekat på mer än en gång på dessa sidor. Här är ett lika bra ställe som något annat för att sammanfatta en förståelse av Dommanget, vars verk är alltför värdefullt för att ignoreras och alltför ensidigt för att accepteras på ett naivt sätt.

Dommanget förknippas politiskt med den franska kommunismen, och var i sin hantering av historiskt material förmögen till utmärkta vetenskapliga bidrag, och enorm partiskhet i sitt resonemang och sina slutsatser, men skiljelinjen var vanligtvis tydlig. Han vrängde inte till fakta för att främja sina ideologiska mål, och följaktligen var svagheten i hans linje mer uppenbar. Hans motiv var motsatta Bernsteins: han ville inte göra Marx till blanquist så mycket som han ville göra Blanqui till marxist. Ändå kunde han okritiskt åberopa Bernsteins anklagelse om Marx’ ”blanquism”, eftersom detta vittnesmål bekräftade hans egen uppfattning.³³ När Dommanget traggade på om sin kapphäst kunde han gå lika långt som Bernstein i att fantisera och utan bevis anta det han ville bevisa. Han antog till exempel att Marx’ franska svärsöner, Lafargue och Longuet, som båda var ”starka vänner och beundrare till Blanqui”, också *måste* ha talat å sin svärfars vägnar när den ena eller andra skrev

31 Vaillant, ”Propos Blanquistes”, i *Le Socialiste*, Paris, 1-8 januari 1911, s 1.

32 Seilhac, *Le Monde Socialiste. Les Partis Socialistes Politiques. Les Congrès Socialistes Politiques. Les Diverses Formules du Collectivisme*, Paris: Librairie V Lecoffre 1904, s 86.

33 Dommanget, *Idées Politiques...*, s 380.

något till Blanqui.³⁴ Med tanke på Marx' upprepade låga uppfattningar om deras politiska förmåga kräver det stark beslutsamhet.

8. Frågor om översättningar i Marx/Engels' Collected Works

De engelska översättningar som presenteras i Marx/Engels *Collected Works* [MECW] måste vara av största betydelse för varje studie av Marx. Deras tillförlitlighet är livsviktig för allt arbete på området. Här är vi intresserade av ett fall av vinkling i översättningen, som gör en förståelse av Marx' åsikter om ett visst ämne otydlig.

Vi har ägnat en hel del uppmärksamhet åt myten om "Marx-Blanqui" – påståendet att Marx under en viss period genomgick en "blanquistisk avvikelse", eller faktiskt "var blanquist". Detta marxologiska fälttåg kommer till största delen från den antimarxistiska (borgerliga eller socialdemokratiska) högern. Vid en analys av detta påstående är det centralt att skilja mellan Marx' uppfattning om en *revolution* och en *kupp*. Och det är just denna åtskillnad som på avgörande ställen systematiskt fördunklas och förvirras i MECW, så att översättningarna kastar en slöja över Marx' kritik av blanquismen. Artiklarna där detta sker diskuteras i kapitel 10.³⁵

Det första fall där detta äger rum (avseende kapitel 10) har att göra med användningen av ordet "kupp" (på tyska *Putsch*) i den sista varningen "Till arbetarna i Köln", som publicerades i sista numret av Marx' *Neue Rheinische Zeitung* i maj 1849.³⁶ Som vi anmärker på sidan 138 var detta den första gången som ordet uppträdde hos Marx, för det var fortfarande ganska nytt. Men förvånande nog vägrade översättningen i MECW använda ordet "kupp" på engelska [putsch], utan ersatte det med ordet "revolt". Detta ord har, enligt Marx' uppfattning, ingen ofördelaktig klang, och är brett nog för att täcka både revolutionära uppror och alla möjliga utbrott. Det viktiga med att det används i översättningen är att man inte ser att Marx fördömer kupper.

MECW måste anstränga sig för att lägga till denna översättning. En engelsk översättning av den sista varningen hade publicerats i en tidigare samling av Marx/Engels' skrifter som gavs ut under samma beskydd, publicerade gemensamt av Progress Publishers i Moskva och International Publishers i New York: *Revolutionen 1848-1849* (1972). Där översattes *Putsch*, på sidan 266, med "kupp" [putsch]. Översättningen gjordes av S Rijazanskaja, "redigerad av Bernard Isaacs". I MECW band 9, fem år senare, var översättaren samma Rijazanskaja. Men nu hade putsch berövats sitt innehåll och förvandlats till "revolt".

Denna incident skulle kunna betraktas som en avvikelse, men denna hypotes håller inte när vi kommer till Marx' avgörande attack på det blanquistiska konspirationsmakeriet och kupppolitiken 1850, nämligen A Chenus och L de la Hoddes bokrecension, som är ämnet för kapitel 10, avdelning 6. Där finns flera fall, inte ett, av samma vinklade sätt att översätta med samma resultat: att sudda ut skillnaden mellan kupppolitik och revolution, genom att använda engelska ord som har valts för att undvika bibetydelsen "kupppolitik".

Exempel 1. När Marx (eller Marx och Engels) skrev att rörelser som provocerats fram av små

³⁴ *Ibid*, s 115, 396.

³⁵ Se fotnoterna i kapitel 10, s 138 och 141.

³⁶ Se kapitel 10, s 138.

kotterier bara var ”*émeute*” (och använde *Emeuten* på tyska), använder MECW ordet ”uppror”.³⁷ Det franska ordet *émeute* är inte något svårbegripligt ord, och är även ganska vanligt på engelska. Det betyder ett upplopp, eller upploppsartat utbrott eller tumult. Att tolka det som ”uppror” kräver en hel del ihärdigt tänjande.

Exempel 2. När Marx kallade Blanqui-Barbès kupp i maj 1839 för en ”*émeute*”, ändrar MECW det till ”revolt”.³⁸ Eftersom det här handlar om en verklig händelse kan vi säga att ”revolt” är fullkomligt ohistoriskt, och även en felaktig översättning. Det finns andra ställen där MECW använder ”revolt” som översättning av *émeute* (eller Marx’ tyska form *Emeuten*).³⁹

Exempel 3. Detta är det mest slående fallet av alla. Det handlar om det franska begreppet *coup de main*, som inte är lika vanligt på engelska som det besläktade *coup d’état*. En *coup de main* är så nära ordet ”kupp” som det behövs. Den tyska bokstavliga översättningen av *coup de main* (som betyder ”slag med näven”) är *Handstreich* [”kupp”, bokstavligen ”handvändning” - öa]. Nå: där Marx talade om ”coups de main” översatte en redaktionell fotnot i MECW det som (är vi redo för detta?) – ”djärva plundringar”. I samma stycke talade Marx om ”djärva *Handstreiche*”, och MECW översätter även det med ”djärva plundringar”!⁴⁰ ”Plundringar”, ser man på – *coup de main* har ”försvunnit” ur sikte som trollkarlarna säger.

Det finns en partilinje här för att dölja kraften i Marx’ angrepp på äventyrspolitik och kupppolitik, alltså att förvanska Marx’ åsikter. Av någon anledning har det blivit Marxist-leninistiska institutets linje (i Moskva och Berlin).

Resultatet är att Marx’ inställning till blanquismen mer än någonsin blir en fotboll, som marxismen har varit i ett århundrade – en fotboll som sparkas kring från flera håll, för att uppnå olika mål som är främmande för Marx själv. Det är särskilt intressant det har upprättats en objektiv folkfront i frågan mellan de stalinistiska professorerna och de borgerliga marxologerna.

37 Marx/Engels, ”Review of ’Les Conspirateurs’ etc.”, *Collected Works*, band 10, s 314 [Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 269].

38 *Ibid*, *Collected Works*, band 10, s 316 [Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 271].

39 *Ibid*, *Collected Works*, band 10, s 318, 319 [Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 273, 274].

40 *Ibid*, *Collected Works*, band 10, s 318 [Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 273].

Specialnot E Marx-Engels platser: sammanfattande lista

Kolumnen (S) anger datum när texten skrevs, kolumnen (P) datum för första publicering, med hakparenteser för datum för postum publicering. Den sista kolumnen anger sidonummer där platsen citeras i denna bok. Ett kort citat från platsen, bara tillräckligt för att känna igen den, finns i den tredje kolumnen.

Plats	Skrift/Källa	(S)	(P)	Sida
1 a	M Artikelserie: Klasstriderna i Frankrike, kapitel 1 ”... den djärva kampparollen ...”	Januari 1850	Mars 1850	153
1 b	M Dito, kapitel 2 ”... uppnå en revolutionär diktatur ...”	4 mars 1850	20 mars 1850	155
1 c	M Dito, kapitel 3 ”... kommunismen, för vilken bourgeoisin har upfunnit namnet Blanqui ...”	5-15 mars	April	155
2	M SUCR:s stadgar ” ... proletärernas diktatur ...”	April 1850	[1926]	158
3	M Uttalande till Neue Deutsche Zeitung ” ... beskyllde du mig för att förespråka arbetarklassens herravälde och diktatur ...”	Juni	4 juli	192
4	M Brev till Weydemeyer ”... klasskampen nödvändigt måste leda fram till en proletariatets diktatur...”	5 mars 1852	[1906-1907]	212
5	M Bankettal vid Internationalens sjuårsjubileum ”... nödvändigt med en proletär diktatur ...”	24 eller 25 september 1871	15 oktober 1871	250
6	M Artikel, ”Om politisk ligkiltighet” ”... arbetarna sätter sin revolutionära diktatur i stället för bourgeoisins diktatur...”	December 1872 - januari 1873	December 1874	253
7 a	E Artikelserie: Om bostadsfrågan ”... proletariatets diktatur som en övergång ...”	Januari 1873	Februari 1873	253
7 b	E Dito. ”... varje verkligt proletärt parti ... alltid uppställt proletariatets diktatur...”	Dito	Dito	254

8	E Artikel, ”De blanquistiska Kommunflyktingarnas program	Juni 1874	26 juni 1874	258
	”... diktaturen ... för hela den revolutionära klassen, eller proletariatet...”			
9	M Kritik av Gotha programmet	April-maj 1875	[Januari 1891]	259
	”... en politisk övergångsperiod, vars stat inte kan vara någonting annat än...”			
10	E Brev till Conrad Schmidt	27 oktober 1890		264
	”... vi slåss för att genomföra proletariatets diktatur...”			
11	E Inledning till Marx’ Pariskommunen	Mars 1891	Mars 1891	270
	”... Pariskommunen. Den var proletariatets diktatur...”			
12	E Kritik av Erfurtprogrammet	Juni 1891	[1901]	271
	”... den demokratiska republiken ... är ... till och med den specifika formen för proletariatets diktatur...”			